T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TOKATLI KÂNÎ DÎVÂNI'NDAN GAZEL ŞERHLERİ (1-50. GAZEL)

Yunus Emre DEMİRKAPU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Vildan COŞKUN

NİSAN - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOKATLI KÂNÎ DÎVÂNI'NDAN GAZEL ŞERHLERİ (1-50. GAZEL)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus Emre DEMİRKAPU

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı

"Bu tez 11/04/2025 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Vildan COŞKUN	Başarılı
Doç. Dr. Orhan KAPLAN	Başarılı
Doç. Dr. Reyhan ÇORAK	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Yunus Emre DEMİRKAPU

11/04/2025

ÖN SÖZ

Yaklaşık altı yüz yıllık geçmişi olan divan edebiyatı, şüphesiz Türk edebiyatı ve Türk kültür tarihinin en mühim alanlarından biridir. Bu edebiyat geleneği içerisinde kaleme alınan eserler hem dilleri hem estetik özellikleri hem de muhtevaları ile günümüze kültürel miras olarak gelmiş olan hazineler şeklinde değerlendirilmektedirler. Dolayısıyla bu eserlerin doğru ve eksiksiz bir şekilde tanıtılıp muhtevalarının günümüz insanının anlayabileceği bir şekilde yorumlanması Türk edebiyatı ve kültür tarihinin nesilden nesile aktarılması için elzem bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte tam da bu noktada şerh çalışmaları devreye girmektedir ki bu çalışmalar, özellikle divan edebiyatı geleneği içerisinde ortaya koyulan ve hem kapalı ve karmaşık bir dille kaleme alınmaları hem de anlaşılması güç düşünce dünyaları, anlam katmanları barındırması hasebiyle herkes tarafından anlaşılamayan edebî eserlerin daha iyi şekilde ve daha çok kişi tarafından anlaşılmasını ve bu eserlerin edebî yönünün, estetik değerinin açığa çıkmasını sağlayan çalışmalar olmaları sebebiyle divan edebiyatı sahasında önemli bir yere sahiptirler.

Bu çalışmada da XVIII. yüzyıl edebiyatının hem mensur hem de manzum sahasında eser vermiş isimlerinden olan Tokatlı Kânî (ö.1791) ele alınmış, *Dîvânı*'ndaki ilk elli gazel şerh edilmiştir. Bu çalışma ile birlikte bir yandan Kânî'nin mizacı ve şairliği ortaya koyulmaya gayret edilirken, bir yandan da klasik Türk şiirini tanıtma ve anlatma noktasında büyük bir önem taşıyan şerh çalışmalarına katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın başından sonuna kadar her daim yanımda olan ve son ana kadar desteğini esirgemeyen sevgili danışmanım Prof. Dr. Vildan Coşkun'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışma süresince yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Bayram Ali Kaya'ya, Prof. Dr. Ozan Yılmaz'a, Doç. Dr. Orhan Kaplan'a, Arş. Gör. Dr. Bedriye Gülay Açar Çalık'a ve Arş. Gör. Muhammed Tarık Ablak'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Son olarak eğitim-öğretim hayatım boyunca her zaman yanımda ve maddî manevî destekçim olan aileme teşekkür ederim.

Yunus Emre DEMİRKAPU

11/04/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**

GİRİŞ **1**
1. BÖLÜM: DÖNEMİ, HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ ÇERÇEVESİNDE TOKATLI KÂNÎ **3**
1.1. Dönemin Siyasî ve Edebî Durumuna Genel Bir Bakış 3
1.2. Hayatı 5
1.3. Edebî Kişiliği 7
1.4. Eserleri 8
2. BÖLÜM: TOKATLI KÂNÎ DÎVÂNI'NDAN GAZEL ŞERHLERİ (1-50. GAZEL) **11**
2.1. Şerh Kavramı ve Tokatlı Kânî Gazellerinin Şerhi Üzerine 11
2.2. Gazel Şerhleri 16
2.2.1. Gazel 1 16
2.2.2. Gazel 2 23
2.2.3. Gazel 5 41
2.2.4. Gazel 6 49
2.2.5. Gazel 7 54
2.2.6. Gazel 8 61
2.2.7. Gazel 9 67
2.2.8. Gazel 10 71
2.2.9. Gazel 11 81
2.2.10. Gazel 12 87
2.2.11. Gazel 13 104
2.2.12. Gazel 15 110
2.2.13. Gazel 16 117
2.2.14. Gazel 18 126

2.2.15. Gazel 19 135
2.2.16. Gazel 20 145
2.2.17. Gazel 21 152
2.2.18. Gazel 22 161
2.2.19. Gazel 23 171
2.2.20. Gazel 24 178
2.2.21. Gazel 25 188
2.2.22. Gazel 26 195
2.2.23. Gazel 27 202
2.2.24. Gazel 28 209
2.2.25. Gazel 29 215
2.2.26. Gazel 30 220
2.2.27. Gazel 31 227
2.2.28. Gazel 32 237
2.2.29. Gazel 33 244
2.2.30. Gazel 34 254
2.2.31. Gazel 35 259
2.2.32. Gazel 36 268
2.2.33. Gazel 37 278
2.2.34. Gazel 38 285
2.2.35. Gazel 39 291
2.2.36. Gazel 40 300
2.2.37. Gazel 41 307
2.2.38. Gazel 42 318
2.2.39. Gazel 43 326
2.2.40. Gazel 44 335
2.2.41. Gazel 45 342
2.2.42. Gazel 46 347
2.2.43. Gazel 47 353
2.2.44. Gazel 48 359
2.2.45. Gazel 49 365
2.2.46. Gazel 50 372

SONUÇ 402
KAYNAKÇA.....404
ÖZ GEÇMİŞ 413

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Ed. : Editör

E.T. : Erişim Tarihi

G. : Gazel

Haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

ö. : Ölüm tarihi

S. : Sayı

s. : Sayfa

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

vs. : Vesaire

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TDK : Türk Dil Kurumu

Yay. : Yayınevi / Yayınları / Yayıncılık

yy : Yüzyıl

ÖZET

Başlık: Tokatlı Kânî Dîvânı'ndan Gazel Şerhleri (1-50. Gazel)

Yazar: Yunus Emre DEMİRKAPU

Danışman: Prof. Dr. Vildan COŞKUN

Kabul Tarihi: 11/04/2025 **Sayfa Sayısı:** vi (ön kısım) + 413 (ana kısım)

Bu çalışmanın konusu, XVIII. yüzyılda yaşamış olan ve mensur ve manzum eserleriyle olduğu kadar ortaya koyduğu mizahî üslubuyla da kendinden söz ettiren Tokatlı Kânî'nin (ö.1791) *Dîvânı*'ndaki bazı gazellerin (1-50) şerhidir. Bu çalışma ile öncelikli olarak hem kişilik hem de şairlik bağlamında diğer şairlerden farklı bir yapıya ve mizaca sahip olan Kânî'nin edebî kimliğinin ve sanat gücünün ortaya koyulması maksadıyla gazellerinin şerhi amaçlanmış; bunun paralelinde divan şiirinin tanıtılmasına ve daha iyi anlaşılmasına hizmet eden şerh çalışmalarına katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hayatı, edebî kişiliği, eserleri, yaşadığı dönemin yapısı çerçevesinde Tokatlı Kânî tanıtılmıştır. Çalışmanın esasını oluşturan ikinci bölümde ise önce şerh kavramı ve şerh metotları hakkında bilgilendirme yapılmış; daha sonra Tokatlı Kânî *Dîvânı*'ndan ilk elli gazel arasındaki Türkçe gazellerin şerhi yapılmıştır. Gazeller şerh edilirken ilk olarak gazelin tamamı verilmiş, akabinde her beyit tek tek ele alınarak açıklanmıştır. Beyitler ele alınırken önce anlamının bilinmediği düşünülen kelimelerin karşılıkları verilmiş, devamında beyit günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bunların ardından beyitler, içlerinde geçen mazmun, sembol ve edebî sanatların da tespiti ve izahı ile birlikte mümkün olduğunca şairin gözünden bakmaya çalışılarak şerh edilmiştir. Yapılan şerhler neticesinde elde edilen bilgi ve bulgular "Sonuç" bölümünde belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Gazel, Şerh, Tokatlı Kânî

ABSTRACT

Title of Thesis: Commentaries of Gazhals from Dîvân of Tokatlı Kânî (1st-50th Ghazal)

Author of Thesis: Yunus Emre DEMİRKAPU

Supervisor: Prof. Dr. Vildan COŞKUN

Accepted Date: 11/04/2025 **Number of Pages:** vi (pre text) + 413 (main body)

The subject of this study is the commentary of some ghazals (1-50) in the Dîvân of Tokatlı Kânî (d. 1791), who lived in the 18th century and made a name for himself with his humorous style as well as his prose and verse works. This study primarily aims to reveal the literary identity and artistic power of Kânî, who has a different structure and temperament from other poets in terms of both personality and poetry, and to contribute to the commentary studies that serve to introduce and better understand divan poetry.

The study consists of two parts. In the first part, Tokatlı Kânî is introduced within the framework of his life, literary personality, works, and the structure of the period in which he lived. In the second part, which constitutes the basis of the study, information is first given about the concept of commentary and commentary methods; Later, the Turkish ghazals among the first fifty ghazals from Tokatlı Kânî Dîvânı were annotated. When annotating the ghazals, the entire ghazal was first given, then each couplet was examined and explained one by one. When the couplets were examined, the equivalents of the words whose meanings were thought to be unknown were given first, and then the couplet was translated into modern Turkish. After these, the couplets were annotated by trying to look from the poet's perspective as much as possible, along with the identification and explanation of the metaphors, symbols and literary arts in them. The information and findings obtained as a result of the annotations are stated in the "Conclusion" section.

Keywords: Divan Poetry, Ghazal, Commentary, Tokatlı Kânî

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu, XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatında hem nesir hem nazım sahasında eserler kaleme alan Tokatlı Kânî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerine odaklanarak, şairin *Dîvânı*'nda bulunan ilk elli gazelin şerh edilmesidir.

Çalışmanın Önemi

Şerh çalışmaları, edebî eserlerin içinde barındırdığı güzellikleri, estetik yönleri, sanat açısından değerini; eseri kaleme alan şairin şairlik kabiliyetini, düşünce dünyasını ve ince hayallerini; şairin yaşadığı dönemin sosyo-kültürel durumunu ve sanat anlayışını gösteren bütün bunlar hakkında genel bir fikir edinmemizi sağlayan çalışmalardır. Dolayısıyla eserlerin anlaşılması ve özümsenmesi için şerh çalışmalarına büyük ölçüde ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın amacı, XVIII. yüzyıl şairi Tokatlı Kânî'nin şiirlerinin ve edebî düşünce dünyasının daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamak, aynı zamanda şairin yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısını ve sanat anlayışını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Tokatlı Kânî *Dîvânı*'ndaki ilk elli gazel şerh edilerek şairin ve şiirinin önemi ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmayla özelde Tokatlı Kânî'nin mizacının ve edebî yönünün genelde ise XVIII. yüzyılın edebiyatının ve sosyo-kültürel yapısının ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bunlarla beraber birer kültür hazinesi sayılan edebî eserlerin günümüz insanı tarafından daha iyi anlaşılması ve özümsenmesi gaye edinilmiştir.

Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın kapsamı Tokatlı Kânî *Dîvânı*'ndan ilk elli gazel arasındaki Türkçe gazellerin şerhi ile sınırlıdır. Bu noktada ilk elli gazel içerisindeki 3, 4, 14 ve 17. Farsça gazeller çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmaya öncelikli olarak Tokatlı Kânî, XVIII. yüzyıl Türk edebiyatı, şerh kavramı ve çalışmaları, edebî sanatlar üzerine literatür taraması yapılarak başlanmıştır. İlgili çalışmalar incelenip detaylı bir literatür taraması yapıldıktan sonra Tokatlı Kânî ve gazelleri anlatılmıştır. Bu noktada çalışma, giriş bölümü haricinde iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kânî'nin hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve yaşadığı dönemin genel özelliklerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise öncelikle şerh kavramı, metotları ve Kânî gazelleri şerh edilirken izlenen yol hakkında bilgi verilmiş, daha sonra gazel şerhlerine geçilmiştir.

Bu çalışmada şerh yöntemi olarak klasik şerh metodu kullanılmış, Kânî'nin gazelleri bu tekniğe göre şerh edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada Damla Alevoğlu'nun "*Şeyhî Dîvânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi*" ve Adnan Bağış'ın "*Şeyh Gâlib Divanı'ndaki İlk Elli Gazelin Şerhi*" adlı, klasik şerh metodu kullanılarak hazırlanılan çalışmalardan istifade edilmiştir.

Şerh yapılacak gazellerin metni için İlyas Yazar tarafından hazırlanan "*Kânî Dîvânı Tenkidli Metin ve Tahlil*" adlı çalışma esas alınmıştır. Bu noktada gazellerin vezni ve anlam dünyasına bağlı olarak ve yazma eser nüshaları kontrol edilerek tarafımızca Yazar'dan farklı şekilde okunan kısımlar, ilgili metinde dipnot olarak belirtilmiştir. Hem dipnot ve metin içi alıntılarda hem de kaynakçada APA atıf sistemi kullanılmıştır. Gazeller şerh edilirken ilk olarak gazelin tamamı verilmiş, sonrasında beyitler tek tek ele alınmıştır. Beyitler ele alınırken önce kelimelerin anlamları verilmiş, sonrasında günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Devamında beyitlerin içerisinde yer alan mazmun, sembol ve edebî sanatların da tespiti ve izahı ile birlikte mümkün olduğunca şairin gözünden bakmaya çalışılarak beyitlerin anlam dünyası çözülmeye ve aktarılmaya gayret edilmiştir.

1. BÖLÜM: DÖNEMİ, HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ ÇERÇEVESİNDE TOKATLI KÂNÎ

1.1. Dönemin Siyasî ve Edebî Durumuna Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti, 1699'da Karlofça Anlaşması ile gerileme dönemine girmiş, devlet siyasî gücünü iyiden iyiye kaybetmeye başlamış, malî, iktisadî gibi alanlarda türlü sıkıntılar yaşamıştır. Bu sürecin neticesinde devlet adamları, XVII. yüzyılın başından itibaren devletin gücünü kaybettiğini, gerilemeye başladığını, bu yolun sonunun çöküşe gideceğini anlamış ve çeşitli ıslahat hareketleri ile devletin bu çöküşünü durdurmaya çalışmışlardır. Bu ıslahat hareketleri XVIII. yüzyıl boyunca daha da hızlandırılmış bir biçimde devam ettirilmiştir. Matbaanın kurulması, Batı anlayışına yakın çeşitli imar faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, Lâle Devri, Nizâm-ı Cedîd hareketi XVIII. yüzyılda dikkat çeken önemli olgulardır. Osmanlı Devleti, bu yüzyılda siyasî anlamda çok zorlu, sıkıntılı bir süreç geçirmesine karşın, özellikle III. Ahmet (1703-1730) ve III. Selim (1789-1807) gibi bilim, kültür, sanat ve edebiyata önem veren padişahların tahta geçmesiyle edebiyat, sanat ve kültür alanlarında büyük sıkıntılarla karşılaşılmamıştır. Aynı zamanda şair olan bu iki padişahın devirlerinde sanatçı ve şairler korunmuş, onlara her daim destek verilmiş ve bunun neticesinde de edebiyat, sanat ve kültür alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir (Şentürk ve Kartal, 2021: 291-297).

XVIII. yüzyıl yetiştirdiği şairler bakımından divan edebiyatının en zengin dönemlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyılın başlarında Hikemî üslubun en önemli temsilcisi Nâbî (ö.1712) revaçta iken, daha sonra Mahallî üslubun bu yüzyıldaki en güzel örneklerini veren Nedîm (ö.1730) ön plana çıkmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru ise Sebk-i Hindî üslubunun son büyük temsilcisi Şeyh Gâlib (ö.1799) şiire damgasını vurmuştur. Dolayısıyla XVII. yüzyıl üslupları olan Mahallî üslup, Hikemî üslup ve Sebk-i Hindî üslubu bu yüzyılda da farklı zaman aralıklarıyla, yetişen usta şairler vasıtasıyla varlıklarını devam ettirmişlerdir (İsen vd., 2018: 174-175).

XVIII. yüzyıl klasik edebiyatının başlıca özelliklerinden birisi de yerlileşme ve halk edebiyatına yakınlaşmadır. XVII. yüzyılın sonunda Nâbî ve Sâbit (ö.1712) ile başlayan edebiyata yerli unsurların, âdet ve geleneksel özelliklerin girmeye başlaması, XVIII. yüzyılda daha da hızlanmış, özellikle Lâle Devri şairleri İstanbul'u, Boğaz'ı, yeni yapılan binaları vs. şiirlerinde anlatarak; bunun yanında şiirlerini atasözleri, deyimler ve günlük

konuşma dilinde yer alan söylemlerle donatarak yerlileşmeye önem verdiklerini göstermişlerdir (Şentürk ve Kartal, 2021: 300).

Bu yüzyıl edebiyatında, devrin bütün olayları başta Nedîm olmak üzere hemen hemen bütün şairler tarafından şiirlere konu edilmiştir. Zaferle sonuçlanan savaşlar, bayram kutlamaları, siyasî hareketler, kültürel etkinlikler gibi küçük veya büyük fark etmeksizin her olaya şiirlerde yer verilmiş ve bu olaylara çokça tarih düşürülmüştür. Bunun neticesinde XVIII. yüzyıl edebiyatında "manzum tarih" geleneğinde büyük bir artış ve gelişme yaşanmıştır (Kaya vd., 2018: 23).

XVIII. yüzyıl edebiyatında şairler, klasik divan şiirinin alışılagelmiş katı unsurlarından uzaklaşmaya çalışmışlardır. Yüzyıllar boyu kullanılan, alışılagelmiş mazmunlar değiştirilmeye, yeni ve özgün mazmunlar keşfedilmeye çalışılmış ve böylelikle tekrara düşmemeye çaba gösterilmiştir. Bunların yanında kaleme aldıkları şiirlerde çok kapalı, süslü bir dil ortaya koymamaya daha ziyade sade, ince, nazik ve pürüzsüz bir dil kullanmaya çalışmışlardır. XVII. yüzyılda olduğu gibi yine soyut ve somut kavramların birleştirildiği, uzun tamlamaların kullandığı, yabancı kelimelerin çok sık kullanıldığı şiirler de bu yüzyılda çokça görülmektedir. Fakat tüm bunların yanında şiir dilinde bir sadeleşme çabasının olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Şentürk ve Kartal, 2021: 301).

Önceki yüzyıllarda olduğu gibi XVIII. yüzyıl şiirinde de en çok değer gören nazım şekli "gazel" olmuştur (İsen vd., 2018: 180). Gazelin yanında nazire ve şarkı nazım türleri de bu asırda oldukça rağbet görmüştür. Bu yüzyılda yaşayan şairler, geçmiş yüzyıl şairlerine sık sık nazireler yazarak âdeta bir "nazire edebiyatı" meydana getirmişlerdir. Bunun yanında "şarkı" nazım türü de bu dönemde daha fazla görülmeye başlanmıştır. Başta Nedîm olmak üzere Şeyh Gâlib ve Enderûnlu Fâzıl (ö.1810) gibi şairler, şarkı nazım türünde örnekler vermişler ve şarkının şiir dünyası tarafından benimsenmesine katkıda bulunmuşlardır (Kaya vd., 2018: 23).

Bunların dışında XVIII. yüzyılda "müşterek gazel" yazımında da artış görülmektedir. Dört şaire kadar çıkmış olan örneklerine rastlanılan bu tür divan şiirinde yozlaşmaya dayalı bir unsur olarak görülmektedir (İsen vd., 2018: 179). Naat, hiciv, hezl ve manzum sözlükler de bu dönemde göze çarpan diğer nazım türlerindendir (Kaya vd., 2018: 23).

Bu yüzyılda tıpkı nazımda olduğu gibi nesir sahasında da verimli bir dönem söz konusudur. Önceki dönemlerde görülen nesir türleri bu dönemde de kullanılmaya devam ederken biyografi, tarih ve özellikle sefâretnâme türünde önemli eserler kaleme

alınmıştır. Nazımda görülen sadeleşme eğilimi nesre de yansımış; önceki asırlarda görülen ağır ve kapalı söylemlerin yerini daha sade ve yerli söylemler almıştır. Bu yüzyılda nesir sahasında münşeât ve hezl türünde Kânî (ö.1791), tezkire türünde Safayî (ö.1725-26) ve Sâlim (ö.1743), tarih türünde Naima (ö.1716), biyografik eserlerde Belîğ (ö.1729), sefâretnâme türünde ise Yirmisekiz Mehmed Çelebi (ö.1731) öne çıkan isimlerdir (İsen vd., 2018: 185).

1.2. Hayatı

XVIII. yüzyıl Türk edebiyatının hem nazım hem de nesir alanında eser veren isimlerinden birisi olan Tokatlı Kânî hakkında bilinenler, şuara tezkireleri ve muhtelif tarihî kaynaklarda yer alan sınırlı çerçevedeki bilgilerden ibarettir (Yazar, 2010: 31).

Asıl adı Ebu Bekir olan Kânî, 1712 yılında Tokat'ta dünyaya gözlerini açmış, buna binaen "Ebûbekir Kânî et-Tokadî", "Tokatlı Kânî", "Kânî-i Tokadî" gibi doğum yerine delâlet eden isimlerle anılmıştır (Tok, 2024: 1-2). Şair Tokatlı olduğunu, bir mektubunda yer alan "…Feyzullâh! Sen zannedersin ki bu Kânî dedikleri adam Tokâd-ı bihişt-âbâdda Âdem imiş" ifadesiyle bizzat kendisi bildirmiştir (Muallim Naci, 1995: 256). Doğumuna ve ailesine ilişkin kaynaklarda başka bir bilgi bulunmayan Kânî'nin tahsil hayatını memleketi Tokat'ta tamamladığı bilinmektedir (Yazar, 2010: 31).

Kânî, gençlik yıllarını derbeder bir şekilde ve bunalım içerisinde geçirse de sonraları Tokat Mevlevîhanesi şeyhi Abdülahad Dede'ye intisap etmiş ve kırk yaşına kadar Tokat Mevlevîhanesi'nde huzurla yaşamını sürdürmüştür. Şair, gençlik yıllarına tekabül eden yıllarda kaleme aldığı şiirleriyle adından söz ettirmeye başlamıştır (Horata, 2009: 89). Ancak Kânî, asıl şöhretine Hekimoğlu Ali Paşa (ö.1758) tanıştıktan sonra ulaşmış, Ali Paşa ile tanışmak Kânî'nin hayatının dönüm noktası olmuştur. Dönemin Trabzon valisi olan Hekimoğlu Ali Paşa, üçüncü kez atandığı sadrazamlık görevini yerine getirmek için İstanbul'a giderken Tokat'a uğramış, onun gelişini fırsat bilen Kânî de kendisine bir kaside ve tarih sunarak paşanın ilgisine nail olmaya çalışmıştır. Nihayetinde Ali Paşa, Kânî'nin yetenekli olduğunu anlamış ve onu himayesi altına almaya karar vermiştir. Sonrasında da Kânî'nin bağlı olduğu Tokat Mevlevîhanesi şeyhi Abdülahad Dede'den izin alarak onu İstanbul'a götürmüş ve eğitim düzeyinin artması, devlet erkânını öğrenmesi için "Dîvân-ı Hümâyûn" kalemine yerleştirmiştir. Daha sonra buradaki

eğitimini olması gerekenden daha kısa bir sürede ve başarı ile tamamlaması üzerine Kânî'ye "Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn" rütbesi layık görülmüştür (Yazar, 2010: 32-33). Mizacı gereği bürokrasiden ve kurallara dayalı yaşamdan sıkılan Kânî, hamisi Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazamlık makamından uzaklaştırılarak Silistre'ye gönderilmesini fırsat bilerek bir türlü adapte olamadığı İstanbul hayatını bırakıp Ali Paşa ile beraber divan kâtibi olarak Silistre'ye gitmiştir (Şentürk ve Kartal, 2021: 308). Bir müddet burada kaldıktan sonra Paşa'nın yanından ayrılan Kânî, Eflak, Rusçuk, Bükreş ve civar bölgelerde bulunmuş ve bu bölgelerde yaklaşık otuz yıl boyunca kâtiplik yapmıştır (Horata, 2009: 90). Şair bu süre zarfında Ulah beylerine de özel kâtiplik görevinde bulunmuştur (Kayaalp, 2001: 306-307). Kânî, yine bu dönemde Bükreş'te Eflak Voyvodası İskerletzade Konstantin Bey'in (ö.1769) özel kâtipliği görevinde de bulunmuş ve bu görevindeyken Konstantin'in kendisinden yeğeni Alexandre'a Türkçe öğretmesini istemesi üzerine "*Be-nâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn"* adlı bir eser kaleme almıştır (Yazar, 2010: 34). Kânî'nin Konstantin Bey ile yapılmış portresi Bükreş'te Sinaia müzesinde hâlen korunmaktadır (Horata, 2009: 90).

Kaynaklarda, Kânî'nin İstanbul'daki sıkıcı yaşamına karşın Bükreş'te son derece keyfine keder, gönlünce bir hayat yaşadığı ve içkiye düşkün müptezel bir karaktere büründüğü rivayet edilmektedir. Günümüzde hâlen kullanılan "Kırk yıllık Kânî olur mu yani" sözünün de bu dönemdeki yaşam tarzından çıkmış olduğu öne sürülmekle beraber bu hususta farklı rivayetler de söz konusudur. Bir rivayete göre Kânî, Bükreş'te yaşamını sürdürürken Romen bir kıza âşık olmuş ve bu kız evlenmek için Kânî'ye Hristiyan olma şartı koşmuştur. Bunun üzerine Kânî de "Kırk yıllık Kânî olur mu yani" sözünü söylemiştir. Başka bir rivayete göre ise Romen kız, evlenmek için Kânî'den içkiyi bırakmasını istemiştir. İçki içmeden duramayan ve içkisiz yapamayacak bir hâle gelen Kânî ise "Kırk yıllık Kânî olur mu yani" ifadesiyle kıza karşılık vermiştir. Bu hususta bir diğer rivayete göre hiçbir yerde uzun soluklu kalamayan Kânî'nin Eflak'ta uzun süreler kalması sebebiyle kendisinin İslâm dininden döndüğü ve başka bir dine mensup olduğu isnat edilmiştir. Kânî de bu suçlama karşısında "Kırk yıllık Kânî olur mu yani" sözünü dile getirmiştir (Yazar, 2010: 34-35).

Silistre, Eflak ve civar bölgelerde görev yaparken Yeğen Mehmed Paşa (ö.1787) ile sıkı bir dostluk bağı kuran Kânî, Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa atanması üzerine 1782 yılında yeniden İstanbul'un yolunu tutmuştur. Ancak istediği şekilde hareket edip

yaşamaya alışkın olan Kânî, devlet adap ve erkânına uyum sağlayamamış; bununla beraber Yeğen Mehmed Paşa ile arasındaki samimiyetin sınırlarını çizemeyip Paşa'ya ait bazı sırları faş etmesi üzerine idama mahkûm edilmiştir. Şair, Reisülküttâb Hayri Efendi'nin müdahalesiyle idamdan son anda kurtulmuş ve kalebent olarak Limni adasına sürgün edilmiştir (Şentürk ve Kartal, 2021: 308). Bütün mal varlığına el konularak sürgün edilen Kânî'nin bu adadaki yılları yokluk ve sefalet içerisinde geçmiştir. Zorlukla geçen yıllarından ardından Kânî, ömrünün sonlarına doğru affedilerek yeniden İstanbul'a dönmüş ve 1791 yılının Kasım ayında hayata gözlerini yummuştur (Yazar, 2010: 36-37). Vefatına yakın bir tarihte etrafına "Benim mezar taşıma Fatiha yazmayın. Ben Fatiha dilencisi değilim" sözünü söyleyerek ölüm döşeğinde bile mizacından vazgeçmediği rivayet edilen şairin kabri, Eyüp'te Feridun Paşa Türbesi'nin sağ tarafında yer almaktadır (Mehmet Tahir, 2016: 815-816).

Kânî'nin ölümüne Sürûrî (ö.1814) ve Sümbülzâde Vehbî (ö.1809) tarih düşmüştür (Yazar, 2010: 38):

"Her sözü ma'den-i cevher idi gitdi Kânî" (Sürûrî)

"Gitti gevher idi gûyâ o ma'ârif Kânî" (S. Vehbî)

1.3. Edebî Kişiliği

Sırrı Akıncı, Kânî'yi "Arapça ve Farsça'yı ana dili gibi bilen, zekâsı gözlerinden akan ve oldukça heccav ve nüktedan" bir şair olarak tanımlamaktadır (Akıncı, 1972: 17). Bursalı Mehmet Tahir ise onun "son derece hazır cevap ve nüktedan bir Osmanlı edibi" olduğunu ifade eder (Mehmet Tahir, 2016: 815).

Hayatı ile ilgili bilgiler göz önüne alındığında son derece mağrur, makam ve mevkiye önem vermeyen, içki ve eğlenceye düşkün, serazat, ciddiyetsiz, hazır cevap, sivri zekalı, nüktedan, kalender-meşrep ve rind bir şahsiyet olarak nitelendirilen Kânî, mizacı ile üslubu birbirine tam olarak uyuşan bir şairdir (Şentürk ve Kartal, 2021: 309). Buna karşın kaynaklarda onun nesrinin nazmından daha üstün olduğunda dair bir fikir birliği söz konusudur. Muallim Naci, Kânî'nin şiirlerinin bir ehemmiyet arz etmediğini ancak mizahî olarak nesir türünde yazdıklarının düzyazı sahasında yeni bir çığır açacak kadar nitelikli olduğunu ve hakkının teslim edilmesi gerektiğini söylemektedir (Muallim Naci, 1995: 257). Bursalı Mehmet Tahir ise her ne kadar Kânî'nin hazır cevap ve nüktedan olduğunu söylese de onun şairliğini başarılı bulmaz ve bunu "Nazmı nesri kadar sevimli

değildir" sözleriyle ifade eder (Mehmet Tahir, 2016: 816). Sürûrî ise hiciv ve latifelerinde argo ve müstehcen ifadelerle dolu bir üslup kullandığından dolayı Kânî'yi Lut kavmine mensup ahlaksız biri olarak nitelendirmekte, şiirinin de boş ve gereksiz sözlerden ibaret olduğunu dile getirmektedir (Horata, 2009: 92).

Kânî'nin edebî kişiliğini ifade eden bu görüşlerin neredeyse tamamı şairin, mizahî yapısının ve hezle olan meylinin onun en çok öne çıkan özellikleri olduğu görülmektedir (Yazar, 2010: 45). Kânî, gözlem kabiliyeti yüksek, hayata mizahî bir taraftan bakan ve onu ironik dille ifade edebilen bir şairdir. Lakin onun bu özellikleri nazmında da görülmesine karşın asıl olarak nesirde kendisini göstermiş; bilhassa mektuplarında ve *Letâif*'inde ortaya koyduğu üslup ile inşa sahasında yeni bir vadi açmıştır. Bu noktada *Münşeât*'ında yer alan "Tekir binti Pamuk" imzasıyla kaleme aldığı mektubu da bir hiciv şaheseri olarak görülmektedir (Şentürk ve Kartal, 2021: 309).

Şiirlerine bakıldığında ise Kânî, klasik Türk şiiri geleneğine bağlı kalmaya çalışmış ancak şiirlerini tek bir tarz üzerine kaleme almamış; bazen âşıkane bazen de hikemî tarzda şiirler yazmıştır. Bu çerçevede yeri geldiğinde sevgiliye olan aşkını dile getirmiş, yeri geldiğinde dünyanın geçiciliği ve değersizliğinden dem vurmuş, yeri geldiğinde de sosyal eleştiride bulunmuştur. Ancak şair hangi tarzda bir şiir kaleme alırsa alsın hiçbir vakit mizahî yönünden taviz vermemiş, beyitlerinde sıklıkla şakayla karışık sivri dilli söylemlerde bulunmuştur. Kânî, mizahî üslubu sebebiyle zaman zaman anlaşılması güç ifadeler kullanırken zaman zaman da oldukça sade bir Türkçe kullanarak duru ve akıcı sözler sarf etmiştir. Ayrıca şair, edebiyat dünyasında ortaya koyulan ortak fikre karşın hem nazımda hem de nesirde son derece mahir olduğunu düşünmüş ve her daim şairliğini övmüştür[1] (Yazar, 2010: 45-55).

1.4. Eserleri

Kânî Efendi'nin hem manzum hem mensur eserleri bulunmaktadır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Kânî'nin eserlerinin tamamı birkaç büyük külliyat oluşturacak kadar fazladır. Ancak ne yazık ki bu eserlerin pek çoğu günümüze kadar ulaşamamış, tahrif edilmiş veya zayi olmuştur (Yazar, 2010: 55). Kânî'ye ait olduğu bilinen ve günümüze kadar ulaşan eserler ise şu şekildedir:

[1] Şairin gazellerindeki üslup özellikleri çalışmanın "sonuç" bölümünde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bkz. "Sonuç".

1.*Dîvân*: Kânî'nin daha çok âşıkane ve hikemî tarzda yazdığı Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinin yer aldığı eserdir. Yurt içi kütüphanelerde 24, yurt dışındaki kütüphanelerde ise 18 yazma nüshası tespit edilen eser, şairin ölümünden sonra Reisü'l-küttâb Mehmed Râşid Efendi'nin emriyle Nâilî Abdullah Paşa'nın torunu Nûri Halil Efendi tarafından tertip edilmiştir. Eserde 3 Besmele Manzumesi, 16 Naat-ı Şerif, 1 Kaside Tercümesi, din ve tarikat büyükleri için yazılmış 5 Methiye, 15 Kaside, 9 Tarih, 1 Tesdis, 1 Mesnevi, 4 Terkib-i Bent, 8 Tahmis, 222 Gazel, 93 Kıta, 93 Beyit ve 24 Mısra bulunmaktadır (Yazar, 2010: 56). Eser üzerine yapılan çalışmalar şu şekildedir:

a) Muhittin Eliaçık, *Tokatlı Kânî Dîvânı'nın Tenkitli Metni (hayatı, kişiliği, vazifeleri, dili, sanatı ve uslubu)*, 1992, Yüksek Lisans Tezi.

b) Bilal Erbil, *Kânî Dîvânı Üzerine Bir İnceleme*, 1997, Yüksek Lisans Tezi.

c) İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı (inceleme-metin)*, 2006, Doktora Tezi.

d) İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı Tenkidli Metin ve Tahlil*, Libra Yayıncılık, 2010, İstanbul.

e) İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, Ankara.

f) Necmiye Kelemci, *Kânî Dîvânı Sözlüğü (Gazeller Bölümü): Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük*, 2018, Yüksek Lisans Tezi.

2.*Münşeât*: Kânî'nin yazışma usullerini, bazı devlet büyüklerine ve muhtelif kişilere yazmış olduğu mektupları ve devlet adamlarının yazışmalarını içeren mensur eseridir. Yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde olmak üzere farklı hacimlerde yüzün üzerinde nüshası bulunan bu eser içerisinde 392 adet mektup bulunmaktadır (Solmaz, 2022). Döneminin ifade zenginliği ve dil özelliklerini yansıtan eser aynı zamanda Kânî'nin mizacını öne çıkaran zarif nükteler ve hiciv örnekleri ile doludur. Devrinin sosyal hayatından izleri, örf ve geleneklerini de taşıyan bu mektuplardan bilhassa üç tanesi çok beğenilmiştir. Bunlardan "Tekir binti Pamuk" imzasıyla yazılan ve "Hirrenâme" adıyla da bilinen, efendisinden izinsiz olarak birtakım işlere kalkışan ve sonrasında pişman olarak efendisinden özür dileyen bir kedinin ağzından sahibine hitaben yazılan mektup hiciv sahasında bir başyapıt olarak görülmektedir. Bununla beraber Kânî'nin uykuya düşkün bir dostuna yazdığı, içerisinde başla ilgili atasözü ve deyimlerin sıklıkla kullanıldığı mektubu ile Yeğen Mehmed Paşa'ya ithafen kaleme aldığı ve bir yandan dönemin sanat ve devlet adamları tenkit ederken bir yandan da kendi yaşam tecrübelerini anlattığı mektubu da oldukça beğenilmiştir (Kayaalp, 2001: 306-307). Bu eser üzerine

Güllü Araç tarafından 2022 yılında yayımlanan "*Tokatlı Kânî'nin Münşeâtı ve İncelemesi*" adlı bir doktora tezi yapılmıştır.

3.*Letâif-nâme*: Manzum ve mensur olmak üzere iki bölümden oluşan bu eserde, Kânî'nin letâif ve hezle ait şiirleri yer almaktadır. Manzum bölümde kaside, gazel, tahmis, müstezat, kıta ve muhtelif beyitlerden oluşan 276 manzume bulunmakla birlikte bu manzumelerin büyük çoğunluğunda, mizahî ve hezle varan boyutlarda devrin sosyal sıkıntıları ele alınmaktadır. Mensur bölümde ise lâtife, fıkra, tezkere, mektup, berat, beyit şerhi ve vakfiye gibi çeşitli türlerde kaleme alınmış yazılar bulunmaktadır (Yazar, 2010: 57). Kaynaklara göre bu eser, divan edebiyatında letâifnâme ve hezliyyât türünde kaleme alınmış eserlerden farklı olup mezkûr türlerin bir karışımı niteliğindedir. Eserde bulunan pek çok farklı metnin ortak noktası ise bu metinlerde ortaya koyulan kişisel veya toplumsal hiciv ile Kânî'nin hiçbir vakit elinden bırakmadığı mizahî üslubudur. Eserde kullanılan dil, bu türden yazılmış metinlere yakışır tarzda ağdalı ve anlaşılması güç olmasının yanında zaman zaman oldukça kaba ve müstehcen bir özellik de göstermektedir (Batislam, 1997: 41). Eser üzerine yapılmış çalışmalar şu şekildedir:

a) H. Dilek Batislam, *Kâni'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı*, 1997, Doktora Tezi.

b) Durmuş Ali Çıraklı, *Kânî'nin Manzum Letâifnâmesi: İnceleme-Metin*, 1998, Yüksek Lisans Tezi.

4.*Be-nâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn*: Kânî'nin Eflak Voyvodası İskerletzâde Konstantin Bey'in kâtipliğini yaptığı süre zarfında Konstantin Bey'in yeğeni Alexandre'a Türkçe öğretmesi ricası üzerine kaleme alınmış bir eserdir. Bir nevi yabancılara Türk dilini öğretmek için bir rehber kitap sayılan bu eser, on iki hikâyeden meydana gelmektedir. İkili diyalogların öne çıktığı eser, Kânî'nin mizacını yansıtan mizahî ifadeler ve öğüt niteliğindeki söylemlerle örülüdür (Yazar, 2010: 58). Eser üzerine yapılan çalışmalar şu şekildedir:

a) Muhammet Talha Katırcı, *18. yy. de Fenerli Bir Baş Tercümân ve Eflak ve Boğdan Voyvoda adayına öğütler: Ebûbekir Kânî Efendi'nin Be-Nâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn'u*, 2020, Yüksek Lisans Tezi.

b) Elif Tok, *Ebûbekir Kânî'ye Ait Gösterilen Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn [İnceleme-Tenkitli Metin]*, 2024, Yüksek Lisans Tezi.

2. BÖLÜM: TOKATLI KÂNÎ DÎVÂNI'NDAN GAZEL ŞERHLERİ (1-50. GAZEL)

2.1. Şerh Kavramı ve Tokatlı Kânî Gazellerinin Şerhi Üzerine

Arapça bir kelime olan şerh, sözlükte "açma, ayırma, kesme, genişletme, açıklama ve ayrıntılı anlatma" anlamlarına gelmektedir. Edebî bir terim olarak ise "bir metnin sırlarını, arka planda verilmek istenen esas anlamı, anlaşılması güç kelimeleri ve nükteli söylemleri açıklayıp yorumlamak" başka bir deyişle "bir edebî eserin, kitabın veyahut risalenin bütün unsurlarıyla anlaşılabilmesini sağlamak" şeklinde açıklanabilir (Yılmaz, 2007: 271-272).

Şerh kavramının ortaya çıkması ve şerh geleneğinin oluşması, Kur'ân-ı Kerîm'i anlama ve yorumlama çalışmalarına dayanmaktadır. Kur'ân'da şerh ifadesi İnşirâh sûresi 94. âyette şu şekilde geçmektedir: "Senin için genişletmedik mi bağrını". Kur'ân'da kullanılan dil herkes tarafından farklı anlaşılabilecek mucizevî bir dile sahip olduğundan doğru bir şekilde açıklanmaya muhtaç görülmüş ve böylelikle şerh geleneğinin temelleri atılmıştır. Dolayısıyla şerh, evvelâ Kur'ân-ı Kerîm çerçevesinde dinî metinleri anlama, açıklama ve yorumlama üzerine gelişmiştir (Yekbaş, 2008: 191). Sonraki dönemlerde ise sadece dinî metinleri yorumlama kapsamının dışına çıkılarak dil, gramer, astronomi vb. gibi muhtelif alanlarda ve bilhassa edebiyat sahasında -özellikle manzum metinler üzerinde- şerh geleneği oluşmaya başlamış; daha sonraları Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında "şerh edebiyatı" oluşturacak kadar büyük bir şerh geleneği gelişmiştir (Yılmaz, 2007: 272-273).

Metinlerin şerhe ihtiyaç duyma sebeplerine bakıldığında karşılaşılan ilk husus metnin veya konunun okuyucu tarafından kolay anlaşılamaması veyahut yanlış anlaşılmasıdır (Erdoğan, 1997: 2). Bu noktada söz konusu metinde okuyucunun bilgi birikimi, duyguları ve düşünce dünyasıyla anlamlandıramadığı ve aşamadığı bir durum söz konusu olur ki bu da metni şerhe muhtaç kılmaktadır. Bu durumda da metni doğru yorumlayacak, metni yazanın üstü kapalı olarak verdiği anlam dünyasını açığa çıkaracak bir şârih (şerh yapan kişi) gereklidir (Yılmaz, 2007: 274). Metin şerhini yapan kişi, söz konusu metni birtakım insanlardan veyahut herkesten daha iyi anladığı iddiasına sahiptir. Ancak şârih, kendi diliyle ve bir noktada kendi düşünce ve hayal dünyasından geçirerek metni yorumladığı için şerhlerin tamamıyla objektif olamayacağı ve bir noktada sübjektiflik barındırdığı

sorunu hâsıl olur ki bu tartışmaya açık bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır (Kortantamer, 1994: 1).

Metin şerhi problemleri çok eski tarihlerden itibaren varlığını sürdürse de en önemli ve en büyük metin şerhi problemlerinin klasik Türk edebiyatı metinlerinde olduğu görülmektedir (Kortantamer, 1994: 2). Nitekim içinde bulundurdukları yabancı kelimelerle örülü anlamı kapalı ifadelerden ve sürekli olarak değişen sosyal hayat ve kültürden dolayı bu sahada ortaya koyulan eserleri anlamak oldukça zordur. Bu noktada klasik Türk edebiyatı metinlerini okuyup anlayabilmek, metinlerin derinine inebilmek, metni kaleme alan yazar veyahut şairin düşünce ve hayal dünyasına erişebilmek kısacası bir metne bütün yönleriyle vâkıf olabilmek "şerh" ile mümkün olmaktadır (Yeniterzi, 1999: 59). Lakin metin şerhinin nasıl olması ve hangi metotlarla uygulanması gerektiği hususunda bir fikir birliği olmamakla beraber bu hususta muhtelif görüşler ve çalışmalar söz konusudur.

Bu konuyla ilgili ilk çalışma "metinler şerhinin eşsiz üstadı" olarak görülen Ali Nihat Tarlan'a aittir. Tarlan, metin şerhinin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini kendi bilgi ve tecrübelerinden yola çıkarak 1937 yılında edebiyat dünyasına sunduğu "Metinler Şerhine Dair" adlı kitapçıkta ayrıntılı bir şekilde izah etmektedir (Güleç, 2010: 84). Tarlan'a göre metin tetkiki tarih, kültür, sosyoloji vb. gibi alanların metot ve bilgilerinden istifade eder ancak onlara malzeme sağlamaz. Zira metin tenkidinin, metinler şerhinin kendine has kaideleri ve usulleri bulunmaktadır. Bundan dolayı metinler diğer ilimler için değil bizzat kendisi için tetkik edilmelidir (Kortantamer, 1994: 4).

Tarlan, söz konusu eserinde metinler şerhinin edebî bir tenkit olmadığını söyler. Ona göre edebî tenkit, tenkit yapan kişinin kendi düşünce tarzını ve zevkini içinde barındırır, eserin güzel yahut çirkin olduğu hususunda bir fikir beyan eder. Oysa metinler şerhi, metnin güzelliği ve çirkinliği ile ilgilenmeyip onu anlamaya çalışır. Objektif bir şekilde metni yorumlar, bu yorumlarını belli vesikalara dayandırır. Eserin güzelliği hakkında herhangi bir hükümde bulunmaz. Bu hususlardan dolayı edebî tenkit ve metinler şerhi birbirinden ayrıdır (Tarlan, 1981: 192-193).

Tarlan'a göre bir sanatkâr, içinde bulunduğu toplumdan bağımsız düşünülemez. O, döneminin kültürel izlerini ve toplumsal olaylarını bilinçaltında biriktirir ve bunları farkında olarak veya olmayarak eserine yansıtır. Dolayısıyla edebî bir eseri şerh ederken onun kaleme alındığı dönemin özelliklerini göz ardı etmemek gerekmektedir. Bununla

birlikte metni tam olarak anlayabilmek için metnin yazarını yahut şairini de iyi tanımak gerekmektedir. Sanatçının düşünce ve hayal dünyasını kavramak, onun eserini anlayabilmek için oldukça önemli bir husustur. Esasen Tarlan'ın metinler şerhi hususundaki görüşlerini; "metnin kendisin incelemek" (yapısalcı), "sanatçının bilinçaltından hareketle farkında olarak veya olmayarak yazdıklarını anlamak" (psikanalitik), "sanatçının düşünce ve hayal dünyasının işleyişini idrak etmek" (psikolojik), farklı şekillerde metinleri inceleyerek ortak ve farklı özelliklerini tespit etmek" (yapısalcı) olarak özetlemek mümkündür (Güleç, 2010: 87-88).

Geleneksel şerh metodunda genellikle ilk olarak şerh edilecek metin verilir. Daha sonra metin şerhine geçilir ve bu noktada iki farklı usul bulunur. Bunlardan ilkinde metin şerhini yapan kişi (şârih), metindeki kelimelerin sözlük anlamını, gramer yapısını vb. sıralar ve sonrasında metinde kastedilen anlamı açıklamaya çalışır. İkinci usulde ise ilk usulde belirtilen özelliklerin hiçbirine yer verilmeyip doğrudan metinde kastedilen anlam üzerinden durulur. Bu tarz yollara başvurulan klasik şerh metodunda, şerh edilecek metindeki anlam dünyası açıklanırken yeri geldiğinde hatıralara, kıssalara ve muhtelif eserlerden iktibaslara başvurulur (Erdoğan, 1997: 3).

Tarlan'ın temellerini attığı bu klasik şerh metodunu benimseyenler olduğu gibi metin şerhi hususunun farklı yollarla yapılması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Güleç, ilgili çalışmasında metin şerhi konusunda ortaya koyulan görüşleri şu şekilde sınıflandırmıştır (Güleç, 2010: 90):

1.Klasik metin şerhi metodunda ısrar edenler (Metin Akkuş, Muhammet Nur Doğan, Metin Akar, Rıdvan Canım ve Emine Yeniterzi)

2.Klasik metin şerhi metodunu da ihmal etmeden yeni metotlara sıcak bakanlar (Orhan Okay, Tunca Kortantamer ve Mine Mengi)

3.Klasik metinlerin yeni metotlara göre tekrar ele alınması gerektiğini söyleyenler (Dursun Ali Tökel, Cem Dilçin, Yavuz Bayram ve İlhan Genç)

İlk grupta yer alan isimler genel olarak klasik şerh yöntemini savunmakla beraber şerh hususundaki görüşleri kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Metin Akkuş, "şerh edilecek metnin yazarından / şairinden ve onun sosyal çevresinden bağımsız bir şekilde ele alınması ve yalnızca metne odaklanılması gerektiğini" söylerken; Muhammet Nur Doğan şerhi "bir edebî eseri, kitabı hayıt risaleyi bütün dil, anlam, sanat ve estetik özelliklerini açıklayarak anlaşılmasını sağlamak" olarak açıklamakta ve metin

şerhinin "dilimizin geçmişten günümüze kadar olan deviniminin, sürekli gelişimini sürdüren ifade kabiliyetinin, sosyal hayatın izlerini yansıtma gücünün tespit edilerek insanoğlunun dikkatine sunulması ve metinlerde yer alan millî ve kültürel unsurların özüne ulaşıp bunları nasıl yaptığını anlatmak" olmak üzere iki farklı esasının olduğunu dile getirmekte ve metin şerhi yapacak kişinin "sanatçı ruha" sahip olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Metin Akar'a göre metin şerhi yaparken sanatçının ne söylediğine ve nasıl söylediğine dikkat etmek son derece önemli olmakla birlikte şârihin asıl görevi okuyucu ile sanatçı arasında bir köprü vazifesi görmektir. Rıdvan Canım metin şerhinde "bizzat metnin baz alınması ve metinden hareketle anlamın ortaya koyulması gerektiğini" ifade ederken; Emine Yeniterzi ise hocası Amil Çelebioğlu'nun görüşlerini benimsemektedir. Yeniterzi hocasının görüşlerini şu maddeler ile dile getirmektedir:

1. Kelimelerin sözlük anlamı
2. Kelimelerin terim anlamı
3. Beyitteki edebî sanatların tespiti
4. Kelimelerin metin içindeki fonksiyonlarının tespit edilmesi, yüklendiği diğer anlamların tespiti
5. Kelimelerin birbirleri arasındaki ilişki
6. Çeşitli devirlerde yazılmış aynı konudaki şiirlerle mukayesesi

Yeniterzi, metin şerhi hususunda hocasının bu görüşlerine tamamen katılmakta ve bu hususta yeni bir görüş ileri sürmemektedir (Güleç, 2010: 90-94).

İkinci grupta yer alan ve klasik şerh metodunu göz ardı etmeden yeni metotlara başvurulması gerektiğini söyleyenlerin görüşleri ise kısaca şu şekildedir:

Orhan Okay, metin şerhi çalışmalarının ana gayesinin "millete edebiyatı tanıtmak ve sevdirmek" olduğunu, bu amacın yerine getirilmesi için de sağlam metinlere ihtiyaç duyulduğunu ve bu sağlam eski metinlere modern yöntemlerle yaklaşılması gerektiğini dile getirmektedir. Ancak bu yöntemlerin ne olduğu konusunda herhangi bir görüş ileri sürmemektedir. Tunca Kortantamer, metin şerhinin esas sorununu "şiirdeki ses ve anlam bütünlüğünün oluşturduğu yapı" olarak görmektedir. Bu ilgilinin kurulmadığı şerhlerin sözlükten bir farklı olmadığını düşünmekte ve buna binaen metin şerhinde klasik yöntemle birlikte "anlam bütünlüklerinin, bağlamların ve yapıların" göz önüne alınmasını sağlayacak yeni metotlara ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Mine Mengi ise sağlam bir metin şerhi yapabilmek için evvelâ şerhten önce "metin incelemesi ve metin tetkiki"

işlemlerinin yapılması gerektiğini söylemekte; bununla beraber metinlerin yüzeyde kalmayan modern metotlarla incelenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Güleç, 2010: 94-99).

Klasik metinlere yeni yöntemlerle yaklaşılması gerektiğini söyleyen üçüncü gruptaki isimlerin görüşleri ise kısaca şu şekilde izah edilebilir:

Dursun Ali Tökel, klasik metinlere yeni metotlarla yaklaşılması gerektiği görüşünü savunmuş ve bu noktada "ontolojik analiz", "anlambilim" ve "Rus biçimciliği" olmak üzere üç farklı yöntem zikretmiştir. Tökel, bu yöntemleri çeşitli örnekler üzerinde ele almış ve bu çalışmalarını edebiyat dünyasına sunmuştur. Ancak Tökel'in bu denemeleri klasik şerh metodunda yapılanları farklı adlandırmalar nezdinde tekrar ele almaktan öte görülmemiş ve klasik şiire yeni bir şey katmadığına kanaat getirilmiştir. Cem Dilçin ise klasik metinleri yapısal bakımdan incelemek gerektiğini dile getirmiştir. Dilçin'e göre klasik metinlere yalnızca metin şerhi açısından yaklaşmak, metnin sanat yönünü, söz ve anlam bakımından taşıdığı yapısal bütünlüğü görmeyi engellemektedir. Bu noktada metinlerdeki simetrik söz yapıları, ahenk unsurları, metinde yer alan kelimelerin hatta harflerin metne katkıları, redif ve kafiye seçimleri vb. gibi yapısal özellikler incelenerek metindeki/şiirdeki sanat ve tekniğin dikkatlice ele alınması, sanatçının üslup özelliklerinin belirlenmesi gerektiğini söylemektedir. Yavuz Bayram da tıpkı Dursun Ali Tökel gibi "ontolojik analiz" adındaki modern yöntem ile klasik metinlere yaklaşılması gerektiğini düşünenlerdendir. Bayram, bu metot adı altında şiirin biçimsel özelliklerini ifade eden "önyapı" ve anlam katmanlarını ifade eden "arkayapı" olmak üzere iki farklı yapıdan bahseder. Ancak İsmail Güleç, ilgili çalışmasında Yavuz Bayram'ın mevzu bahis ettiği bu yapıların aslında klasik bir şerhin tüm aşamalarının farklı bir şekilde adlandırılıp sunulmasından ibaret olduğunu ve buna binaen şerh çalışmalarına yeni bir şey katmadığını dile getirmektedir. Son olarak İlhan Genç ise klasik şiirin okur merkezli kuramlara göre okunması ve bu kuramlar kullanılarak anlam dünyalarının çözülmesi gerektiğini söylemektedir (Güleç, 2010: 99-108).

Tokatlı Kânî Dîvânı'ndaki ilk elli gazelin şerhinin yapıldığı bu çalışmada klasik şerh yöntemi kullanılmıştır. Bu doğruluda önce şerh edilecek gazelin tamamı verilmiş ve daha sonra gazelin bütün beyitleri tek tek ele alınmıştır. Beyitler şerh edilirken ilk olarak beyitte yer alan kelimelerin anlamları verilmiş, daha sonra beyitler günümüz Türkçesiyle nesre aktarılmıştır. Nesre aktarım sırasında elden geldiğince beyitteki kelimeler

kullanılmaya ve anlamlarına bağlı kalınmaya dikkat edilmiş, bu noktada beyitteki anlam dünyasına uymayan kelimeler de kapsam dışında bırakmayıp mutlaka beyitte bir fonksiyonu ve işlevi vardır düşüncesiyle anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Beyitlerdeki anlam dünyası mümkün olduğunca şairin mizacı ve yaşadığı dönem göz önünde bulundurularak çözülmeye ve aktarılmaya çalışılmıştır. Beyitlerde birtakım kelimeler ve terkiplerle işaret edilen kıssa, hikâye, deyim vb. gibi unsurların tespit edilip açıklanmasına gayret edilmiş, bununla beraber yer yer beyitlerde karşılaşılan tasavvufî remizler de ilgili sözlüklerden faydalanılarak izah edilmiştir. Son olarak da beyitlerde yer alan edebî sanatlar gösterilmiştir.

2.2. Gazel Şerhleri

2.2.1. Gazel 1

(Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün)

Açıldı bāb-ı raḥmet gitdi ġam gözden seḥāb-āsā
Nümāyān oldı āṣār-ı saʿādet āftāb-āsā

Dürüldi ʿālem-i ābuŋ ṣafāsı mevsim-i deyde
Işındı erbaʿīnde ḫalḳ ẕevḳe māh-ı āb-āsā[2]

Göŋüller aḳdı semt-i gülşen-ābād-ı muṣāfāta
Ḳaçan ḳurtuldı sāḥil-hāne-i cāme ḥabāb-āsā

Leb-i cūya çekildi sū-be-sū aḥbāb çün seyl-āb
Ṣaçıldı āb-ı rūy-ı ġuṣṣa vü endūh āb-āsā

Felek encüm zamān oldı yine rindānıla[3] iḫvān
Ṭıbāḳ-ı sebʿ-i arż[4] ümm-i veled eflāk ābā-sā[5]

[2] Yazar tarafından "mâh âb-âsâ" şeklinde okunmuştur.
[3] Yazar tarafından "rindân ile" şeklinde okunmuştur.
[4] Yazar tarafından "tıbâku seb'-i arz" şeklinde okunmuştur.
[5] Yazar tarafından "âb-âsâ" şeklinde okunmuştur.

Fe ḳul ḫayra cīrāniʿs- selīmi men evā ʿammā
Ve şim yā eşrefeʿl-aḥyāʿi men ʿammā raʿā bā sā

Başıldı ẕevḳler zor-ı mey-i köhneyle meclisde
Aşıldı şevḳler Kānī ser-i dīvāra bāb-āsā

1. Beyit: Açıldı bāb-ı raḥmet gitdi ġam gözden seḥāb-āsā
Nümāyān oldı āṯār-ı saʿādet āftāb-āsā

Kelimeler:

Bāb: 1. Kapı. / 2. Bir kitabın bölümlerinden her biri. / 3. Husus, mesele, konu.
Seḥāb-āsā: Bulut gibi.
Nümāyān: Görünür olan, aşikâr olan.
Āṯār: 1. Bir kimsenin veya bir topluluğun çalışması sonucunda ortaya çıkmış olan şeyler, eserler. / 2. Bir şeyin varlığını gösteren belirtiler, alâmetler. / 3. Kitaplar, yazılmış eserler. / 4. Bir düşüncenin, bir olayın doğurduğu sonuçlar, yarattığı tesirler, geride bıraktığı izler.
Saʿādet: Mutlu olma, mutlu ve mesut yaşama, mutluluk, bahtiyarlık.
Āftāb-āsā: Güneş gibi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Rahmet kapısı açıldı; üzüntü ve keder bir bulut gibi gözden kayboldu. Mutluluk izleri (de tıpkı bir) güneş gibi ortaya çıktı.*

Şerh: Şair, rahmet kapılarının ardına kadar açılarak gam ve kederin tıpkı bir bulut gibi gözden gittiğini, onun yerine mutluluk ve sevincin güneş gibi doğduğunu dile getirmektedir. Gazelin diğer beyitleri de göz önüne alındığında şairin burada bahar ve yazın gelişini kutladığı düşünülebilir. Nitekim bahar mevsimi "mutluluk getiren mevsim" olarak bilinir. Bu mevsimde tabiat canlanır, ağaç ve bitkiler yeşillenir, çiçek açar, akarsu ve ırmaklar daha coşkun akar. İnsanlar da soğuk, sıkıcı ve stres dolu kışın ardından baharın gelmesi doğanın canlanmasıyla birlikte âdeta yeniden doğar, tazelenir. Zira soğuk kış günlerinde eve hapsolan, eğlence ve sohbetten yoksun kalan insanlar, baharın gelmesiyle birlikte mesire alanlarına akın ederler; neşe ve mutluluk kaynağı olan eğlence meclislerini kurup sıkıntı içinde geçen günlerin acısını çıkartırlar (Öz, 2017: 217-218).
Şair de gazelinin matla beytinde bu hususu dikkat çekici bir teşbih kurgusuyla ortaya koymuştur. Bu doğrultuda şair, sıkıntılı ve zorlu geçen kış günlerinde çektiği gam ve kederi buluta benzeterek bulutun tıpkı güneşi örtmesi gibi kış mevsiminin sıkıcılığının ve

zorluğunun, mutluluğu ve sevinci örttüğünü, engellediğini dile getirmekte; başka bir deyişle kış mevsiminin insanda oluşturduğu o kasvetli, ümitsiz durumu gözler önüne sermektedir. İşte şaire göre bu bulutların -kasvetli ve ümitsiz durumun- dağılıp güneşin -mutluluk, sevinç ve eğlence- ortaya çıkmasını sağlayan şey ise baharın gelişidir. Baharın gelişiyle birlikte rahmet kapıları açılmakta, insanların gözündeki o kasvetli yapı dağılıp mutluluk ve sevinç güneşi ortaya çıkmaktadır.

Beyitte kış mevsiminde çekilen sıkıntı ve keder buluta benzetilmiştir. Benzeyen (gam), kendisine benzetilen (sehâb), benzetme yönü (gözden gitmek, kaybolmak) ve benzetme edatı (âsâ) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilmiş, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber baharın gelişiyle yaşanan mutluluk ve sevinç ise güneşe benzetilmiştir. Benzeyen (âsâr-ı sa‘âdet), kendisine benzetilen (âftâb), benzetme yönü (nümâyân olmak) ve benzetme edatı (âsâ) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamı söylenmiş, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Beyitte geçen “bâb-ı rahmet” ifadesi ile rahmet kapıya benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Aynı zamanda burada “rahmet kapısının açılması” ile kastedilen bahar mevsiminin gelişidir, ***mecaz-ı mürsel*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte “gam” ve “sa‘âdet” arasındaki anlamsal zıtlık nedeniyle ***tezat*** bulunmaktadır. Ayrıca “sehâb” ve “âftâb” ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük içinde olduğundan ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.Beyit: Dürüldi ʿālem-i ābuŋ ṣafāsı mevsim-i deyde

Işındı erbaʿīnde ḫalḳ ẕevḳe māh-ı āb-āsā

Kelimeler:

ʿĀlem-i āb: İçki âlemi, meclisi.

Dey: Kış.

Erbaʿīn**:** Aralığın 22’sinde başlayıp ocağın 31’ine kadar 40 gün süren ve kışın en soğuk zamanı sayılan kara kış devresi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kış mevsiminde içki meclisinin neşesi, mutluluğu toplandı. Halk (bu) kara kış zamanında içki (eğlence) ayındaki gibi zevke ısındı.*

Şerh: Önceki beyitte bahar mevsiminin gelişiyle birlikte yaşanan sevinç ve mutluluğu dile getiren şair, bu beyitte baharın gelişinin nasıl beklenildiğini, o zorlu kış günlerinin nasıl atlatıldığını anlatmakta; kış mevsiminde içki ve eğlence meclislerinin mutluluğunun dürüldüğünü, rafa kaldırıldığını ifade etmektedir. Zira zorlu kış şartları sebebiyle eğlence

ve sohbet meclisleri kurmak oldukça zordur. Dolayısıyla insanlar, kış mevsimini evlerine kapanmış olarak eğlence ve sohbetten yoksun sıkıcı bir biçimde geçirmek zorunda kalırlar; sabırsızlıkla havaların ısınmasını, baharın gelmesini beklerler. Şair de insanların, zorlu ve sıkıcı kış günlerine, bahar aylarında kurulacak olan eğlence meclisleri ve onların kurulmasıyla beraber gelecek olan sevinci, mutluluğu ve huzuru hayal ederek katlandıklarını; bir başka ifadeyle bahar aylarında yapılacak olan eğlencelerin hayaliyle içlerini ısıttıklarını dile getirmektedir.

Beyitteki "mevsim", "dey" ve "erba'în" ifadeleri anlam bütünlüğü oluşturduğundan ***tenasüp***; "âb" ifadesi birden fazla kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

3.Beyit: Gönüller aḳdı semt-i gülşen-ābād-ı muṣāfāta

Ḳaçan ḳurtuldı sāḥil-hāne-i cāme ḥabāb-āsā

Kelimeler:

Semt-i gülşen-ābād-ı muṣāfāt: Güllerle dolu dostluk semti.

Sāḥil-hāne: Deniz kıyısına yapılmış mesken, yalı.

Cām: Cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi.

Ḥabāb-āsā: Su üzerinde peyda olan hava kabarcığı gibi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönüller, güllerle dolu dostluk semtine akın etti. (Sadece) su üzerinde peyda olan hava kabarcıkları gibi kadeh yalısına kaçanlar (bu akından) kurtuldu.*

Şerh: Şair bu beyitte bize bahar mevsimi geldiğinde ortaya çıkan tabloyu göstermektedir. Eğlence ve sohbet meclislerinin kurulacağı en uygun yerlerden olan mesire alanları ve saraylar, bahar mevsiminin gelişiyle birlikte insanların en çok rağbet gösterdikleri mekânlar olmaktadır. Bu mekânlardan bazıları Kasr-ı Cinân, Çağlayan, Tavanlı Köprü, Gülşen-Âbâd vb. olmakla birlikte beyitte Gülşen-Âbâd kasrına yer verilmiştir.

Kaynaklarda Gülşen-Âbâd hakkında sınırlı bir bilgi bulunmasıyla beraber bu kasrın Sultan III. Ahmed döneminde ve Lale Devri zamanında inşa edildiği söylenmektedir. Kimi kaynaklar bu sarayın Beşiktaş ile Ortaköy arasında yer aldığını söylerken kimi kaynaklar ise Çırağan'da bulunduğunu; Gülşen-Âbâd'ın Çırağan'da veyahut onun etrafında yer alan köşklerden birisi olduğunu rivayet etmektedir (Kurt, 2022: 208-210). Burada önemli olan Gülşen-Âbâd'ın nerede yer aldığı değil onun eğlence ve sohbet meclislerine ev sahipliği yapacak güzelliğe ve niteliğe sahip olmasıdır ki şair de Gülşen-Âbâd'ı bu özelliğine işaret edecek bir şekilde beyit içerisinde kullanmıştır. Bu doğrultuda

şair, kışın bitmesi baharın gelmesiyle birlikte insanların Gülşen-Âbâd'a akın ettiklerini; hatta bu akınların âdeta bir izdiham seviyesine ulaştığını söylemektedir. Bu izdihamdan bunalanların yardımına ise Gülşen-Âbâd'ın yakınlarındaki sahilhâne yetişmiş ve tıpkı bir kadeh gibi onları kurtuluşa erdirip refaha erdirmiştir.

Beyitte geçen "sâhil-hâne-i câm" ifadesi ile içki kadehi bir yalıya benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Aynı zamanda bu yalıya kaçanlar, su üzerinde peyda olan hava kabarcıklarına benzetilmiştir. Benzeyen (kaçanlar), kendisine benzetilen (habâb), benzetme yönü (sâhil-hâne-i câme kaçmak) ve benzetme edatı (âsâ) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Beyitte "gönüller" ifadesi ile kastedilen insanlardır, parça-bütün ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Ayrıca "gönüller akdı" (gönlü akmak) ve "kaçan kurtulur" ifadeleri ile ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

4.Beyit: Leb-i cūya çekildi sū-be-sū aḥbāb çün seyl-āb

Ṣaçıldı āb-ı rūy-ı ġuṣṣa vü endūh āb-āsā

Kelimeler:

Leb-i cū: Akarsu, ırmak kenarı.

Sū-be-sū: Her yana, her yanda, her yönde, her yöne, her tarafa, her tarafta, taraf taraf.

Seylâb: Sel suyu, sel, su baskını, taşkın.

Rūy: 1. Yüz, çehre. / 2. Yüz, yüzey, satıh. / 3. (İsim tamlamasının birinci öğesi olarak) taraf, cihet, yön.

Ġuṣṣa: Gam, keder, hüzün, tasa.

Endūh: Gam, keder tasa.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Dostlar, sel gibi taraf taraf, öbek öbek ırmak kenarına çekildi. Gam ve kederin yüzsuyu su gibi (etrafa) saçıldı.*

Şerh: Şair, baharın gelişiyle beraber yaşananların portresini çizmeye bu beyitte de devam etmektedir. Buna göre baharın gelişiyle, insanların dostları ve arkadaşlarıyla birlikte ırmak kenarlarına gidip öbek öbek o ırmağın etrafına toplanarak güzelce sohbet edip eğlendiklerini; bunun neticesinde de bütün dert ve sıkıntıların ortadan kalktığını dile getirmektedir. Nitekim "mutluluk ve sevinç" sembolü olan baharla birlikte insanlar âdeta yeniden doğmakta; insanların bütün dertleri, sıkıntıları, olumsuzlukları yerini güzelliklere, sevince ve eğlenceye bırakmaktadır. Şair de bu durumu ırmak coşkunluğu ile ilişkilendirmektedir. Irmak coştuğunda içinde ne var ne yok her şeyi alır ve akarsu

ağzına veya kenarlara taşır, içindekileri orada biriktirir. İnsanların da bahar coşkusu ile akarsu kenarında birikip toplanmaları buna benzetilmiştir.

Şair, insanları öbek öbek ırmak kenarına toplanmaları bakımından sele benzetmiştir. Benzeyen (ahbâb), kendisine benzetilen (seyl-âb), benzetme yönü (leb-i cûya sû-be-sû çekilmek) ve benzetme edatı (çün) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber insanların ırmak kenarına toplanmaları neticesinde gam ve kederlerinin ortadan kalkması da suyun saçılmasına benzetilmiştir. Benzeyen (âb-ı rûy-ı gussa), kendisine benzetilen (âb), benzetme yönü (saçılmak) ve benzetme edatı (âsâ) söylenerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Ayrıca "âb-ı rûy-ı gussa" ifadesi ile ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte "âb" kelimesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "cû", "çekilmek", "seyl", "saçılmak" ve "âb" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

5.Beyit: Felek encüm zamān oldı yine rindānıla iḫvān

Ṭıbāḳ-ı sebʿ-i arż ümm-i veled eflāk ābā-sā

Kelimeler:

Felek: 1. Gökyüzü, sema. / 2. Dünya, âlem, devran. / 3. Gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki, kadere hâkim olduğuna inanılan güç, talih, baht. / 4. Eskiden her birinde bir gezegenin bulunduğu kabul edilen gök katlarından her biri.

Encüm: Yıldızlar, nücum.

Rindān: Rind kimseler, rindler.

İḫvān: 1. Candan dostlar, samimi arkadaşlar. / 2. Aynı tarikata mensup olanlar.

Ṭıbāḳ-ı sebʿi arż: Yedi kat yeryüzü.

Ümm-i veled: Çocuk anası bulunan satılmaz cariye, çocuk anası.

Eflāk: Felekler, gökler.

Ābā: 1. Babalar. / 2. Atalar, cetler. / 3. Büyükler, ileri gelenler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Felek, yıldızlar (ve) zaman yine rindlerle kardeş oldu. Yedi kat yeryüzü (rind) çocukların anası, felekler de baba gibi oldu.*

Şerh: Divan şairinin kendisine mâl ettiği bir tip olan rind, dünyanın derdini ve kederini çekmek istemeyen, mal, mülk ve mevki peşinde koymayan kimsedir. Onun yegâne gayesi zevk ve eğlence peşinde koşmaktır. Bu noktada onun en yakın dostu da şaraptır. Şarap, onun dünya derdini unutmasına ve böylelikle tüm kederinden arınmış bir şekilde keyif

sürmesine olanak sağlar. Dolayısıyla eğlence ve şarap (içki) rindin vazgeçilmezleridir (Durmaz, 2005: 58,63). Şair de beyitte rind tipinin bu özelliğine vurgu yaparak rindlerin felek (gökyüzü), yıldızlar ve zamanla kardeş gibi olduğunu dile getirmektedir. Burada rindlerin mezkûr unsurlarla kardeş olmasının sebebi şüphesiz baharın gelişiyle doğrudan ilişkilidir. Zira eğlence meclislerine ve içkiye düşkün olan rindler, yıldızların görülmediği ve gökyüzünün kasvetli olduğu kış mevsimi zamanında bu düşkünlüklerinden uzak kalırlar. Dolayısıyla gökyüzü ve yıldızlar ile araları açılır ve zamana küserler. Aynı zamanda bahar mevsiminin ivedi bir şekilde gelmesini beklerler. Baharla ve yıldızların ortaya çıkıp gökyüzünün insana huzur veren bir hâle bürünmesiyle beraber de tekrar barış hâsıl olur ve insanlarla yıldızlar kardeş gibi olurlar. Âdeta yedi kat yeryüzü çocukların anası; felekler de bir baba gibi olur. Başka bir deyişle baharın gelişi ile tabiatta bir aile bütünlüğü olur ki bu da mutluluk verir, her yerde bayram havası hissedilir.

Beyitte yeryüzü bir anne olarak tahayyül edilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca felekler de babaya benzetilmiştir. Benzeyen (eflâk), kendisine benzetilen (âbâ) ve benzetme edatına (sâ) yer verilirken benzetme yönü söylenmemiş, ***mücmel teşbih*** yapılmıştır. Beyitte "felek", "encüm" ve "zaman", rindlerle kardeş olmaları yönünden bir insan gibi düşünülmüş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. "Felek", "encüm", "arz" ve "eflâk" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturduğundan ***tenasüp*** söz konusudur. Bununla beraber "ümm" (anne), "veled" (çocuk) ve "âbâ" (baba) ifadeleri de anlam bütünlüğü oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Beyitte geçen "felek" ve "eflâk" kelimeleri aynı kökten türemişlerdir, ***iştikak*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "ihvân olmak" (kardeş olmak) ifadesi deyim hüviyetindedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

6.Beyit: Fe ḳul ḫayra cīrāniʿs- selīmi men evā ʿammā

Ve şim yā eşrefeʿl-aḥyāʿi men ʿammā raʿā bā sā[6]

7.Beyit: Başıldı ẕevḳler zor-ı mey-i köhneyle meclisde

Aşıldı şevḳler Kānī ser-i dīvāra bāb-āsā

Kelimeler:

Zor: 1. Sıkıntı çekilerek yapılan, güçlüğü olan, güç yapılan. / 2. Güçlükle yapılan iş. / 3. Sıkıntı, rahatsızlık, ıstırap. / 4. Mecburiyet, zorunluluk. / 5. Kuvvet, güç, baskı. / 6. Güç bir şekilde, zahmet çekerek güçlükle.

[6] Bu beyit anlam dünyası çözülemediği için şerh edilmemiştir.

Köhne: 1. Eskimiş, yıpranmış, eski. / 2. İçinde bulunulan zamana göre geride kalmış, zamanı ve modası geçmiş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Mecliste zevkler, yıllanmış şarabın gücüyle yatıştırıldı. Arzular, kapı gibi duvarın üstüne asıldı.*

Şerh: Gazelin son beytine gelindiğinde görülmektedir ki bu gazel; rindâne bir tarzda ve bahâriyye (baharın gelişinin anlatıldığı) türünde kaleme alınmıştır. Bu durumun gazel boyunca sürdürülmesi bakımından yek-ahenk olarak da nitelendirilen gazelin makta beyti ise aynı konu çerçevesinde "duvara asmak" ifadesi üzerine oturtulmuştur. Esasen şair bu ifadeyi günümüzde "ununu eleyip eleğini asmak" (geri kalan ömrü süresince yapacak önemli bir işi kalmamak) şeklinde kullanılan deyimi çağrıştıracak bir şekilde kullanmıştır. Gazelin önceki beyitlerinde ortaya koyulan anlam dünyası göz önüne alındığında şair, baharın gelişiyle birlikte kış boyunca özlemini çektiği ve şiddetle arzuladığı şaraba kavuşmuş, hasret gidermiştir. Dolayısıyla yegâne arzusuna erişen şairin bundan sonrası için başka bir isteği kalmamış; şair tabiri caizse şarabını içip arzularını duvara asmıştır.

Beyitte istek ve arzular duvara asılması bakımından kapıya benzetilmiştir. Benzeyen (şevkler), kendisine benzetilen (bâb), benzetme yönü (ser-i dîvâra asılmak) ve benzetme edatı (âsâ) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber "zevkler" ve "şevkler" kelimeleri arasında ***cinas*** bulunmaktadır. Ayrıca beyitte geçen "duvara asmak" ifadesi günümüzde "ununu eleyip eleğini asmak" şeklinde kullanılan deyimi ifade edecek şekilde kullanılmış, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

2.2.2. Gazel 2

(Mefʿūlü / Mefāʿīlü / Mefāʿīlü / Feʿūlün)

Āyīn-i vefā bir güzel āyīndür ammā
Ḳānūn-ı edeb lāzıme-i dīndür ammā

Uġratma raḳībi ki saŋa ṭoġrıca baḳmaz
ʿĀḳil geçinür gerçi ki ḫod-bīndür ammā

Gel rızḳ içün ey ṭālib-i Ḥaḳḳ olma perīşān
Rızḳuŋ seni özler saŋa taʿ yīndür ammā

ʿ Āşıḳlara temkīn gerek rāh-ı vefāda
Temkīni daḫı ṣūret-i telvīndür ammā

Keşf ister o ʿ irfān-ı şevāhidle bulınmaz
Ehl-i ḥikemüŋ pāları çūpīndür ammā

Pāsām diyerek nekrece şīveyle yanaşur
Saḳızlılaruŋ şīnleri sīndür ammā

Emsem lebüŋi öpsem o gerdānı didüm ben
Güldi didi iḥsān yeri der-hīndür em mā

Dil-ḫastelerüŋ başı ucında ṭurur ol şūḫ
Ṣūretde iʿ āde içi telḳīndür ammā

Bu dil seni gözler seni yüzler seni özler
Hep cāygehi ḫāk-i reh ü ṭīyndür ammā

Bir kerre alur gözle meger baḳmışam eyvāh
Ḥālā o baḳışlar baŋa pür-kīndür ammā

Ol āteşi kim bu yedi deryāyı ider maḥv
Bir būse ile ḳābil-i teskīndür ammā

Ser-sūre-i vaṣf-ı dil-i pākīze-i ṣıddīḳ
Taḥḳīḳ-i ser-i sūre-i ve’t-tīndür ammā

Ādemdeki aḫlāḳ-ı ḥamīde ola mecmūʿ
Ser-levḥa-i mecmūʿ daḫı līndür ammā

Ẓāhirle iş olmaz ki işüŋ bāṭını vardur
Ṭoġursa inanma ki o ʿınnīndür ammā

Kānī bu ġazel olsa sezā yāra hediyye
Me'mūl o perīden daḫı taḥsīndür ammā

1.Beyit: Āyīn-i vefā bir güzel āyīndür ammā
Ḳānūn-ı edeb lāzıme-i dīndür ammā

Kelimeler:

Āyīn: 1. Dinî merasim, bir mezhebin veya bir tarikatın kendine has ibadet merasimi. / 2. Âdet, töre, yol, kanun. / 3. Mevlevî semâı esnasında çalınmak ve söylenmek üzere çeşitli makamlarda bestelenmiş ve dört selâma ayrılmış olan Türk mûsikîsinin en güzel, en muhteşem örneklerini teşkil eden büyük beste.

Vefā: 1. Sözünde durma, verilen sözü yerine getirme. / 2. Dostluk ve muhabbette sebat etme, sevgide süreklilik, bağlılık ve sadakat. / 3. Ezelde bezm-i elestte Allah'a verilen söze sadık kalma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Vefa ayini güzel bir ayindir amma (onunla beraber) edep ve ahlak kanunu (da) dinin (bir) vecibesidir.*

Şerh: Şair, gazelinin matla beytine hikemî bir üslup ile giriş yapmıştır. Bilindiği üzere hikemî üslubun bir parçası olan nasihat, klasik Türk şiiri anlayışı içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu şiir geleneğinin bir temsilcisi olan Kânî de şiirlerinde özellikle gazellerinde nasihat söylemini sıkça kullanır ve bunu özellikle İslâmî değerler çerçevesi içinde gerçekleştirir. Zira pek çok Osmanlı şairinde olduğu gibi Kânî'nin şiirinde de İslâm, insan ve iktidar merkezli bir anlayış söz konusudur. Bu değerlerin başı ve temel dayanağı İslâm olduğu için Kânî'nin öncelikli olarak öğüt konusu edindiği hususlar İslâmî değerler üzerine olmuştur (Erbay, 2018:38). Şairin kaleme almış olduğu bu beyit de tam olarak bu hususa bir emsal hüviyetinde olup şairin din çerçevesinde öğütlerde bulunduğu bir beyittir. Bu bağlamda şair; vefa, edep ve terbiyenin dinin bir vecibesi olduğunu dile getirerek insanın bu mezkûr değerler üzerine inşa edilen kaideleri benimseyerek inancın gereğini yerine getirmesinin oldukça elzem bir durum olduğunu vurgulamaktadır.

Beyitte geçen "âyîn", "edeb" ve "din" ifadeleri anlam olarak bir bütünlük oluşturduğundan ***tenasüp*** yapılmıştır. Aynı zamanda "âyîn-i vefâ" ifadesinde ***teşbih-i beliğ*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "âyîn" ve "ammâ" ifadeleri birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Uġratma raḳîbi ki saŋa ṭoġrıca baḳmaz

ʿĀḳil geçinür gerçi ki ḫod-bīndür ammā

Kelimeler:

ʿĀḳil: Akıllı kimse.

Ḫod-bīn: 1. Sadece kendini gören kimse, mağrur, kibirli. / 2. Yalnız kendini düşünen kimse, bencil, egoist.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Rakibi uğratma (yanına yaklaştırma) ki (o) sana doğru (iyi niyetli) bakmaz. Akıllı (biri gibi) geçinir amma aslında kibirli ve bencildir.*

Şerh: Bu beyitte de hikemî bir tavır sergileyip nasihatlerine devam eden şair, bu kez kendisine ve kendisi gibi olan âşıklara rakip hususunda uyarılarda bulunarak nasihat etmektedir. Bilindiği üzere rakip, âşığın yegâne düşmanı konumunda olup tek görevi sevgili ile âşık arasına girip onların aşkına engel olmak olan son derece mağrur, hilekâr ve kötü niyetli birisidir. Âşık da sevgili ile arasına giren ve sürekli sevgilinin eteğinin dibinde dolaşan rakipten hiç haz etmez ve her daim ondan şikâyetçi olur (Şentürk, 1995: 42-89). Rakibin sevgilinin yanında olması kadar âşığın çevresinde olması da oldukça sakıncalıdır. Zira rakip, âşık için her zaman büyük bir bela niteliği taşır. Şair de bu hususa dikkat çekerek kendisine yahut genel anlamda tüm âşıklara, akıllı biri geçinen ancak aslında oldukça kibirli, ikiyüzlü ve bencil olan bu rakibi yanına yaklaştırmamaları gerektiği hususunda uyarmaktadır.

Beyitte geçen "rakîb", "toğrıca bakmaz" ve "hod-bîn" ifadeleri rakibi ve ona dair özellikleri ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. "Toğrıca bakmaz" ifadesi ile günümüzde "iyi gözle bakmamak" olarak kullanılan deyimi ifade etmektedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Ayrıca ikinci mısrada, rakibin akıllı gibi görünen ancak aslında kötü niyetli ve kibirli biri olduğu söylenerek anlamsal olarak bir zıtlıktan bahsedilmiştir, ***tezat*** yapılmıştır.

3.Beyit: Gel rızḳ içün ey ṭālib-i Ḥaḳḳ olma perīşān

Rızḳuŋ seni özler saŋa taʿyīndür ammā

Kelimeler:

Rızḳ: 1. Allah tarafından herkese takdir edilen nimet. / 2. Yiyecek, içecek şey, azık.

Taʿyīn: 1. Belli etme, ayırarak belirleme, belirli duruma getirme. / 2. Bir göreve yerleştirme, atama. / 3. Askere verilen erzak ve yiyecek, tayın.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Hakk Talibi! Gel rızk için endişe etme (perişan olup kendini yorma). Zira rızkın seni beklemektedir; (o zaten) sana tayin edilmiştir.*

Şerh: Nasihat söylemlerini sürdürmeye devam eden şair, bu beyitte söylemini "rızk inancı" etrafında şekillendirmiştir. İnsanoğlu geçici olarak yaşamını devam ettirdiği fani dünyada şüphesiz pek çok imtihana tabii tutulmaktadır. Rızk ve geçim derdi de bunlardan bazılarıdır. İnsan, doğası gereği hayatının belli bir döneminde rızkını elde edemeyip geçim derdine düşebilir. Bu doğrultuda umutsuzluğa ve kaygıya kapılıp asıl rızkı verenin kim olduğunu unutabilir. Hatta bu uğurda geçimini sağlamak için başkalarından medet umma, başka kapıları çalma gibi gafletlere de düşebilir. İşte tam burada inancın ve imanın sağlamlığı ölçülmektedir. Zira Allah'a gönülden bağlı olan ve insanın sahip olduğu her şeyin Allah tarafından bahşedildiğinin bilincinde olan insan, Allah'ın hiçbir kulunu rızktan yoksun bırakmayacağını bilir ve bu doğrultuda hiçbir vakit ümidini yitirmeden rızkına ulaşacağı günü bekleyip Allah'a dua eder. Nitekim Allah, Kur'ân'da "hayatını sürdürecek hiçbir imkâna sahip olmayan varlıklar da dâhil olmak üzere yeryüzündeki bütün canlıların rızkını verdiğini" son derece açık bir şekilde ifade etmektedir (Gölcük, 2008:72-73). Şair de beyitte tam olarak bu hususu vurgulayarak Hak yolunda olan kişinin rızk endişesi ile perişan olmaması gerektiğini zira onun rızkının zaten ezelden itibaren Allah tarafından tayin edildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla şaire göre Hak yolunda olan, Hakk'ı talep eden kişi her ne olursa olsun bir yerlerde muhakkak ki bir rızkının olduğunu ve onu beklediğini bilmeli, ona ulaşmak için de elinden gelen gayreti gösterip Allah'a tevekkül etmelidir.

Beyitte geçen "ey tâlib-i Hakk" bir seslenme ifadesidir, ***nida*** söz konusudur. Bununla beraber "rızk" sözcüğü beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Beyitte "rızkın seni özler" ifadesi ile rızka, Hak talibini özlemesi ve beklemesi yönünden insanî özellik yüklenmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "perişan olmak" ifadesi deyim hüviyetindedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

4.Beyit: ʿĀşıḳlara temkīn gerek rāh-ı vefāda

Temkīni daḫı ṣūret-i telvīndür ammā

Kelimeler:

Temkīn: 1. İhtiyatlı ve tedbirli olma, ağırbaşlı ve düşünceli davranma, ağırbaşlılık. / 2. Hastalığın vücudun bir yerine yerleşmesi. / 3. Manevî hâl ve makamları geçip kemâle ererek karar bulma.

Rāh: 1. Yol. / 2. Usul, tarz, sistem.

Telvīn: 1. Renk verme, renklendirme, boyama, boyanma. / 2. Bir halden bir hâle, bir makamdan bir makama geçme durumunda olma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Âşıklar(ın) vefa yolunda tedbirli olmaları gerek; amma (onların) temkîni dahi telvîn sûretidir.*

Şerh: Bir önceki beyitte Hak talibi olanlara nasihat söyleminde bulunan şair, bu beyitte de Hak yolunda olanlara dair öğütlerine devam etmiş ve beytini "temkîn" ve "telvîn" kavramları üzerine oturtmuştur.

Tasavvufî terminolojide "telvîn"; talep ve istikamet yolunu araştırma makamı olarak adlandırılırken, bu talep ve istikamet üzere karar kılma ve iyice yerleştirme makamı ise "temkîn" olarak ifade edilmektedir. Hak yolcusu yolda olduğu sürece, sürekli olarak hâlden hâle ve makamdan makama bir geçiş yaşadığından telvîn ehlidir; Hakk'a erince başka bir deyişle yolu tamamlayınca da temkîn ehli olur (Uludağ, 2012:351).

Şair de beyitte zorlu olması ve bu bakımdan vefa gerektirmesi hasebiyle vefa yolculuğu olarak nitelendirdiği Hak yolculuğuna çıkmış olan âşıklara temkîn gerektiğini ifade etmektedir. Esasen şair burada "temkîn" kelimesini hem sözlük anlamı olan "ihtiyatlı, ağırbaşlı ve kararlı olma" hem de tasavvufî terminolojideki "talep ve istikamet üzerine karar kılma ve Hakk'a erişme" anlamına gelecek şekilde ***tevriyeli*** bir şekilde kullanmıştır. Bu bağlamda şair, Hak yolcusu olan âşıkların hem bu zorlu yolculuk süresince ihtiyatlı ve sabırlı olmaları hem de bu yolda kararlı olup bu yola sebat ederek Hakk'a erişmeleri gerektiğini söylemektedir.

Bununla beraber Hak yolcusu hâlin ve yolun gereği hep televvün edalıdır. Nitekim o, seyr ü sülûk yolculuğu esnasında hâlden hâle makamdan makama geçtiği için sürekli olarak farklı şeyler görür, duyar ve hisseder. Hak yolcusunun şahit olduğu bu şeyler ona etki ettiğinden dolayı Hak yolcusu bu yol boyunca renkten renge girer, başka bir deyişle "telvîn sûretli" bir durumda olur. Hakk'a ulaştığında ise bu telvin hâli yerini temkine bırakır. Şair de bu hususa dikkat çekerek Hak yolcusunun vefa yolunda temkîn ehli olmasının telvîn sûretli olmaktan geçtiğini söylemektedir.

Beyitte "râh-ı vefâ" ifadesi ile vefa bir yola benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca "temkîn" sözcüğü beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Bununla beraber "temkîn" ve "telvîn" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde değerlendirilen tasavvufî kavramlardır, ***tenasüp*** söz konusudur.

5.Beyit: Keşf ister o ʿirfān-ı şevāhidle bulınmaz
Ehl-i ḥikemüŋ pāları çūpīndür ammā

Kelimeler:

Keşf: 1. Varlığı bilinmeyen bir şeyi bulup ortaya çıkarma. / 2. Tanınmayan veya bilinmeyen bir şeyi anlama, tanıma, öğrenme, ne olduğunu anlayıp bilme. / 3. Bir olayın oluş sebeplerini ve biçimini anlayabilmek için yerinde yapılan inceleme. / 4. Açma, açılma, meydana çıkarma, meydana çıkma. / 5. Madde ve duyular âlemi ötesine, gayb âlemine ait hususlara vâkıf olma, his ve akılla idrak edilemeyen hususları kalp gözüyle görme, kalp gözü açık olma. / 6. Doğrudan doğruya Allah'tan kulun kalbine doğan bilgi, ilham.

ʿİrfān: 1. Bilme, anlama, biliş, anlayış. / 2. Gerçeği anlama hususundaki güçlü seziş yeteneği, görgü ve sezişten gelen ruh uyanıklığı. / 3. Kültür. / 4. Allah'ın gizli sırlarına ve eşyanın hakikatine tefekkür, keşif ve ilham yoluyla vâkıf olma, tevhit ilmini zevk edinme.

Şevāhid: Tanıklar, şahitler.

Ehl-i ḥikem: Hikmet sahipleri.

Pā: 1. Ayak. / 2. Dip, kök, temel.

Çūpīn: 1. Ağaçtan, tahtadan. / 2. Ağaçtan yapma şey, değnek gibi kuru nesne. / 3. Nuşirevan'a karşı ayaklanmış olan, Hürmüz'ün seraskeri Behram'ın lakabı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hikmet sahiplerinin (felsefecilerin) ayakları tahtadandır amma o (Hakk'ın sırları), (felsefecilerin) tanıklığı ve aracılığı ile (elde edilen) bilgiyle bulunmaz, (onu bulmak) keşf ister.*

Şerh: Şair, önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de Hak yolu ile ilgili hususlara dair söylemlerine devam etmekte ancak bu sefer bu hususu biraz daha mizahî ve ironik bir dil ile gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda şair, beytin merkezine "keşf" kavramını almış ve bu kavram etrafında kurgusunu oluşturmuştur.

Keşf, dünyevî unsurlar sebebiyle gönül gözü kapanmış ve âlemin hakikatini, özünü kaybetmiş olanın; Allah tarafından kalbe gelen ilham ile gönül gözünün açılması, başka

bir deyişle âlemin hakikatini idrak etmesine engel olan perdenin ortadan kalkmasını ifade etmektedir (Şimşek, 2017: 196). Şair de beyitte bu kavrama işaret ederek insanın âlemin sırlarına vâkıf olabilmesinin, Hak yolculuğunu tamamlayıp Hakk'a erişebilmesinin; tahta bacaklara sahip olan felsefeciler aracılığıyla, onların bilgi ve tecrübeleriyle mümkün olamayacağını bunun sadece Allah tarafından kalbe gönderilen ilham yani keşf ile hâsıl olabileceğini dile getirmektedir.

Burada şair, ilim ve hikmet sahiplerini ***kapalı istiare*** yoluyla düğün ve şenlik alanlarında sıkça görülen tahtadan yapılmış iki uzun takma bacak ile gösteri yapan kişilere benzetmiş ve asıl kurguyu burada şekillendirmiştir. Esasen şairin buradaki kurgusu, Mevlânâ'nın "istidlâlcilerin ayakları tahtadandır, tahta ayaksa pek kararsız ve zayıftır" sözünü akıllara getirmektedir. Mevlânâ da burada bilgiye ve delillere dayanarak hakikati arayanları zayıf ve dermansız yürüyen tahta bacaklılara benzetmiştir. Aslında Mevlânâ "tahta ayak" ifadesi ile bir anlamda aklı kastetmiştir. Nasıl ki, takma ayaklı bir kişi sağlam ayaklı birine göre daha zayıf yürüyüp daha yavaş ilerlerse, metafizik konular da yalnızca akılla kavranamaz (Altıntaş, 2007: 22). İşte şair de beyitte bu durumu kastederek Hakk'ın sırlarının ve âlemin hakikatinin; felsefecilerin yaptığı gibi delile, bilgiye ve akıl yürütmeye dayanarak kavranamayacağını söylemekte ve Mevlânâ'nın sözünü bir öteye taşıyarak bu durumun ancak keşf ile mümkün olacağını ifade etmektedir.

Beyitte geçen "keşf", "'irfân" ve "ehl-i hikem" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: Pāsām diyerek nekrece şīveyle yanaşur

Saḳızlılaruŋ şīnleri sīndür ammā

Kelimeler:

Pāsā: Paşa.

Nekre: 1. Eğlendirici, tuhaf ve nükteli sözler söyleyen, beklenmedik hoş cevaplar veren, fıkralar anlatan kimse. / 2. İşitilmemiş, garip ve tuhaf fıkra.

Şīve: 1. Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, eda, işve. / 2. Tarz, tavır.

Saḳızlı: Sakız Adası'nda yaşayanlar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sakızlıların şınları sindür amma (bu yüzden) pasam diyerek nükteli bir şiveyle yanaşırlar.*

Şerh: Şair bu beyitte ise Sakız Adası ve burada yaşayanların ağız özelliklerine değinmektedir. Ege Denizi'nde İzmir'in karşısında bulunan büyük bir ada olan Sakız

Adası, Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra divan şairlerinin şiirlerine konu olmaya başlamış ve sakız gülü, sakız rakısı ve şarabı, sakız maddesi, Sakızlılar, Sakızlı güzeller ve Sakız'ın fethi gibi muhtelif kullanım şekilleriyle şiirlerde yerini almıştır (Kaplan, 2018:368-369).

Kânî de şiirlerinde Sakız Adası ve orada yaşayanları konu edinen isimlerden birisi olup bu beyitte de Sakız Adası'nda yaşayan insanları hatta bir anlamda Sakızlı güzelleri ağız özellikleri çerçevesinde ele almıştır. Bu doğrultuda şair, Sakızlıların içinde Arapça "şın" harfi bulunan kelimelerdeki bu harfi okurken "sin" harfi olarak okuduklarını başka bir deyişle "ş" sesini "s" sesi olarak telaffuz ettiklerini söyleyerek bu durumu bir de "pasam" sözcüğü üzerinden örneklendirmekte ve bu durumun kulağa hoş ve eğlendirici geldiğini ifade etmektedir (Kaplan, 2018:379).

Beyitte geçen "şîve", "şîn" ve "sin" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

7.Beyit: Emsem lebüŋi öpsem o gerdānı didüm ben
Güldi didi iḥsān yeri der-hīndür em mā

Kelimeler:

Leb: 1. Dudak. / 2. Kenar.

Gerdān: 1. Vücudun omuzlarla baş arasında kalan kısmı. / 2. Şişman kimselerde çene altındaki etli kısım. / 3. Kesilmiş kasaplık hayvanların boyun kısmı.

İḥsān: 1. Bağışlama, bağışta bulunma. / 2. Bağışlanan şey, bahşiş, atiye. / 3. Lütuf, kerem, iyilik. / 4. Allah'a O'nu görüyormuş gibi ve O'nun huzurunda olmanın şuurunda olarak ibadet etme.

Der-hīn: Vaktinde, zamanında.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ben (o güzel sevgiliye) dudaklarını emsem o gerdanını öpsem dedim. (O da) güldü dedi (ki) (bu) lütfun yeri vaktindedir (zamanı geldiğindedir) emme.*

Şerh: Müracaa gazel türünde görülen "dedim-dedi" tarzında bir beyit ile karşımıza çıkan şair, sevgilinin güzelliğine ulaşmayı isteyen ancak bir türlü bunu başaramayan klasik bir âşık portresi çizmektedir.

Şair (âşık), sevgiliye seslenerek o aklını başından alan dudaklarının tadına bakıp gerdanını öpmek istediğini dile getirdiğini ancak sevgilinin buna izin vermeyip vakti geldiğinde bu lütfu kendisine bahşedeceğini ifade ettiğini söylemektedir. Sevgili her

zaman olduğu gibi yine âşığı güzelliğinden mahrum bırakmakta ve onu vakti geldiğinde mükafatlandıracağı vaatleriyle oyalamaktadır. Nitekim verdiği sözleri yerine getirmemesi ve sözünde durmaması onun en temel özelliklerindendir (Gönel, 2010: 209). Dolayısıyla sevgilinin sözünü ettiği lütuf vaktinin hiçbir zaman gelmeyeceği acı bir gerçektir lakin şairin yani âşığın da sevgiliye inanmaktan başka çaresi maalesef ki bulunmamaktadır.

Beyitte geçen "ihsân yeri der-hîndür" ifadesi "ihsan vaktinde gereklidir, her şeyin bir vakti vardır" anlamına gelen atasözü hüviyetinde bir ifadedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte "emmek", "leb" ve "gerdân" kavramları anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

8.Beyit: Dil-ḫastelerüŋ başı ucında ṭurur ol şūḫ
Ṣūretde iʿāde içi telḳīndür ammā

Kelimeler:

Dil-ḫaste: Gönlü yaralı, gönül hastası, âşık.

Şūḫ: 1. Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın). / 2. Neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak.

Ṣūret: 1. Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim. / 2. Tarz, yol, şekil. / 3. Yazı veya resim için nüsha, kopya. / 4. Resim, tasvir. / 5. Yüz, çehre, surat. / 6. Bir varlığın dıştan görünen, beş duyu ile bilinen yönü. / 7. Cenabıhakk'ın sıfatlarının şehadet âleminde tecelli etmiş şekli olan her varlık.

İʿāde: 1. Alınan bir şeyi geri verme. / 2. Kendisine gönderilen veya verilen bir şeyi almayıp geri çevirme. / 3. Tekrar eski durumuna gelme, getirme. / 4. Karşılık olarak yapma.

Telḳīn: 1. Bir kimseye bir fikri aşılama, aşılayıp zihnine sokma, öğretme. / 2. Gömüldükten sonra imam tarafından mezar başında ölüye hitaben söylenen sözlere ve dualara verilen isim. / 3. Tarikata yeni girmiş bir müride şeyhin zikir öğretmesi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O işveli (sevgili), gönül hastalarının başı ucunda durur. Görünüşte iade (geçmiş olsun der iyileşmesini ister) amma içi telkindir (ölmesini ister).*

Şerh: Şair, bu beyitte aşk derdinden dolayı gönül hastalığına yakalanıp yataklara düşmüş bir âşık portresi çizmektedir. Üstelik sevgili de zavallı ve çaresiz duruma düşen âşığın iyileşmesi ve eski günlerine geri dönmesi için yanında bulunmakta ve ona destek

vermektedir. Ancak şair bu durumun tamamen bir yanılsamadan ibaret olduğunu söylemektedir. Zira şaire göre sevgili her ne kadar dışarıdan âşığın iyileşmesini isteyen ve bekleyen, bunun için çaba gösteren bir hâl içerisinde görünse de aslında içten içe sevinmekte, âşığın içinde bulunduğu bu müşkül durumdan zevk almaktadır. Hatta öyle ki şimdiden âşığı bir ölüden farksız görüp mezar başında ölüler için söylenen söz ve duaları (telkin) okumakta bir anlamda âşığı ölmeden mezara koymaktadır. Dolayısıyla şair, sevgilinin bu dışarıdan görünen iyi niyetli ve merhametli yüzüne inanmamak gerektiğine dikkat çekerek asıl yüzünü gözler önüne sermektedir.

Beyitte geçen "şuh" sözcüğü sevgili yerine kullanılmıştır, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "sûretde i'âde içi telkîn" ifadede sevgilinin birbirine zıt iki özellik gösterdiğinden bahsedilmiştir, anlamsal olarak zıtlık söz konusu olup ***tezat*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "başı ucunda durmak" (başında beklemek) ifadesi deyim hüviyetindedir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

9.Beyit: Bu dil seni gözler seni yüzler seni özler

Hep cāygehi ḫāk-i reh ü ṭīyndür ammā

Kelimeler:

Dil: Gönül, yürek.

Yüzlemek: 1. Kusurunu veya suçunu yüzüne karşı söyleyip birini utandırmak. / 2. Şımartmak. / 3. Yastık, yorgan vb.nin yüzlerini değiştirmek. / 4. Yüzünü döndürmek, teveccüh etmek. / 5. Yüze vurmak.

Cāygeh: Mevki, makam, yer.

Ḫāk: 1. Toprak. / 2. Dünya.

Reh: 1. Yol. / 2. Usul, tarz, sistem.

Ṭīyn: Çamur, balçık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Mevkiinin (etrafı, çevresi) her yeri toprak yol ve çamurdur amma bu gönül (yine de) seni gözler, seni yüzler (bekler) (ve) seni özler.*

Şerh: Sevgiliye ulaşma yolunun ne kadar zor olduğunu bilen şair (âşık), ona olan hasreti sebebiyle yanıp tutuşur ve onu ne denli görmek istediğini ifade eder.

Bilindiği üzere divan şiirinde âşık, sevgiliyi kolay kolay göremez. Çünkü sevgili, âşığa yâr olmayan, vuslat imkânı vermeyen hatta nur-ı cemâlini dahi âşığa göstermekten geri duran bir özellik arz eder. Bu duruma binaen âşık, sevgilinin eşsiz güzelliğini doyasıya

izlemekten mahrum kalır ve onu ancak tahayyül ederek, rüyalarında görerek hasret gidermeye çalışır (Şentürk, 2016: 376). Şair de beyitte tam olarak bu hususu işlemekte ve sevgiliye karşı olan derin özlemini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda şair, dört bir yanının sevgilinin yolunun toprağı ve çamuruyla kaplı olduğunu ancak zavallı gönlünün yine de sevgiliyi özleyip görmek istediğini dile getirmektedir. Dolayısıyla şairin yani âşığın etrafında sevgiliyi işaret eden ve onu hatırlatan pek çok emare bulunmaktadır lakin bunların hiçbiri zavallı gönle yetmemekte bilakis sevgiliye duyulan özlem ve hasreti ateşlemektedir. Bu durumda da artık sevgiliye dair izlerle yetinemeyen gönlün yegâne arzusu, bizzat sevgiliyi görmek ve onun yollarını gözlemek üzerine olmuştur.

Beyitte geçen "dil" kavramı ile kastedilen âşığın kendisidir, parça-bütün ilişkisi yoluyla ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. "Gözlemek" ifadesi "yolunu beklemek" anlamına gelen bir deyimdir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Beyitteki "gözler", "yüzler" ve "özler" ifadeleri âşığın sevgiliyi görememesi üzerine yaşadığı duyguları ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "hâk" ve "tîyn" ifadeleri de kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "seni" sözcüğü beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** tapılmıştır.

10.Beyit: Bir kerre alur gözle meger baḳmışam eyvāh

Ḥālā o baḳışlar baŋa pür-kīndür ammā

Kelimeler:

Pür-kīn: Kin dolu, nefret dolu.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Eyvah! Yalnızca bir kere alır gözle bakmıştım amma hâlâ o bakışlar bana (karşı) kin doludur.*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgiliyi göremediği için yaşadığı hasret ve üzüntüyü dile getiren şair, bu beyitte sevgiliyi görme fırsatı bulduğunda neler yaşandığını anlatmaktadır. Bu noktada şairin, sevgilinin eşi ve benzeri güzelliği karşısında âdeta aklı başından gitmiş ve hâliyle bu güzelliğe alıcı gözle bir bakış atmıştır. Ancak şair bunun felaketi olacağını daha sonra fark etmiştir. Zira şairin yani âşığın bu bakışı sevgiliyi son derece sinirlendirmiş ve o günden bugüne sevgili ona kin ve nefret dolu gözlerle bakmıştır. Nitekim son derece asabi ve nazlı olan sevgili, sinirlenmek ve buna binaen âşığa eziyet etmek için türlü türlü sebepler bulmakta ve muhtelif bahanelerin arkasına sığınmakta oldukça hünerlidir. Zavallı şair de alıcı gözle attığı bakış vesilesiyle sevgilinin bu hünerleriyle tanışmıştır.

Artık şairin yapacağı tek şey sevgilinin siniri geçinceye değin yaşatacağı eziyete ve naza boyun eğmek olmuştur.

Beyitte "alur gözle bakmışam" söz öbeği günümüzde "alıcı gözle bakmak" şeklinde kullanılan deyimdir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "bakışların kinli olması" ifadesinde ***teşhis*** söz konusudur. Ayrıca burada bakışların kinli olmasından kasıt sevgilinin kinli olmasıdır, parça-bütün ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır.

11.Beyit: Ol āteşi kim bu yedi deryāyı ider maḥv

Bir būse ile ḳābil-i teskīndür ammā

Kelimeler:

Yedi deryā: Bütün denizler.

Būse: Öpme, öpüş, öpücük.

Ḳābil: 1. Kabul eden, alan, alıcı. / 2. Olabilir, mümkün (Yanına geldiği kelimeye olabilirlik manası katarak birçok kelime ve terim meydana getirmiştir).

Teskīn: Yatıştırma, sükûnete erdirme.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Onun ateşi ki bu bütün denizleri mahveder (yakar) amma (aynı zamanda) bir buse ile (de) yatıştırmaya kabiliyetlidir.*

Şerh: Önceki beyitte sevgilinin kin ve nefret dolu bakışlarla sinirli ve asabi bir tarafının olduğunu ifade eden şair, bu beyitte ise sevgilinin sinirli tarafının ne denli tehlikeli olduğunu vurgulamakta ve aynı zamanda onun bu tarafını örtbas etmek ister gibi durmaktadır. Bu doğrultuda şair, sinirli iken yakıp yıktıklarını tamir etmek ve eski hâline getirmek için sevgilinin tek bir hareketinin yeterli olacağını dile getirmektedir. Sevgilinin o öfke ateşi, yedi denizi[7] yani bütün denizleri ortadan kaldırabilecek kadar güçlü ve tehlikelidir ki, onun gazabına uğrayanın tabiri caizse ayakta kalmasına imkân dahi yoktur. Dolayısıyla sevgili ile hemhâl olmak isteyenlerin onun bu yönünü dikkate alması, göz ardı etmemesi oldukça elzemdir. Ancak şair bir hususun daha unutulmamasını ister ki o husus, sevgilinin bütün bu kötü taraflarını görmezden gelmeye ve onun açtığı bütün gönül yaralarının merhemi olmaya yarar. Şaire göre bu husus sevgiliden alınacak küçücük bir

[7] "Yedi Deryâ" eski coğrafya telakkisine ait bir terimdir. Eskiler Bahr-i Muhît (Atlas Okyanusu), Bahr-i Sînt (Hint Okyanusu), Bahr-i Lut (Lut Gölü), Bahr-i Rûm (Akdeniz), Bahr-i Nitaş (Karadeniz), Bahr-i Hazer (Hazar Denizi) ve Bahr-i Kulzüm (Kızıldeniz, Şap Denizi) olmak üzere (bazı kaynaklarda Büyük Okyanus ile Kızıldeniz yerine Aral ve Taberiye gölleri de sayılmaktadır) toplam yedi deniz olduğuna inanırlardı. Başka bir deyişle bu terim eskiler tarafından bütün denizleri ifade etmek için kullanılırdı (Pala, 2020:111).

busedir. Sevgilinin ufacık bir busesi ortadaki bütün olumsuzlukları ortadan kaldırır, âşığın virane olmuş gönlünü mamur eder başka bir deyişle âşığı yeniden hayata döndürür. İşte şair yani âşık için sevgilinin bu busesi o kadar değerlidir ki bunun yanında çekilen acı ve elemin zerrece bir ehemmiyeti kalmaz.

Esasen beyti farklı bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Bu noktada şairin beyitte kullandığı "ateş" ifadesi, âşığın gönlündeki "aşk ateşi" olarak düşünülebilir. Zira âşığın sevgiliyi gördüğü andan itibaren gönlünde yanmaya başlayan aşk ateşi bir an bile olsun asla sönmez; âşık, sevgiliye duyduğu aşkı ve ona karşı duyduğu hasret ve özlem ile bu ateşi sürekli olarak harlar ve diri tutar. Şair de sevgiliye duyduğu aşkın büyüklüğünü ortaya koymak ve aşkı uğruna her şeyi göze alabileceğini gözler önüne sermek için gönlünde yanan bu aşk ateşinin bütün denizleri ortadan kaldırabileceğini söylemiş ve aşkının büyüklüğünü ortaya koymuştur. Önüne gelen her şeyi küle döndürebilecek kadar harlı ve etkili bu gönül ateşini yatıştırabilecek yegâne şey ise elbette ki sevgiliden alınacak bir busedir. Zira sevgiliye olan aşk ve hasret ile yanıp tutuşan aşk ateşini söndürecek -en azından yatıştıracak- olan şey yine sevgili ve ondan gelecek olan en ufak bir lütuftan başka bir şey değildir.

Beyitte geçen "âteş" ve "yedi deryâ" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıt ifadelerdir, ***tezat*** yapılmıştır. Beyitte geçen "ateş" ile kastedilen birinci yorum nezdinde sevgilinin öfke ve gazabı; ikinci yorum nezdinde ise âşığın gönlündeki aşk ateşidir. Her ikisinde de parça-bütün ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte ateşin bütün denizleri ortadan kaldırabilecek nitelikte olduğu söylenerek ***mübalağa*** yapılmıştır.

12.Beyit: Ser-sūre-i vaṣf-ı dil-pākīze-i ṣıddīḳ

Taḥḳīḳ-i ser-i sūre-i ve't-tīndür ammā

Kelimeler:

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Sūre: Kur'ân-ı Kerîm'in en küçüğü üç, en büyüğü 286 âyetten meydana gelen ve Fâtiha, İhlâs, Nur gibi ayrı ayrı isimleri olan yüz on dört bölümünden her biri.

Pākīze: 1. Temiz, pak. / 2. Hâlis, hakiki, gerçek. / 3. Latif, güzel.

Ṣıddīḳ: 1. Özü sözü doğru olan, asla yalan söylemeyen, sözünün eri, çok doğru, pek sadık. / 2. İlk halife Hz. Ebû Bekir'in lakabı. / 3. Hz. Muhammed'i ve onun Allah'tan getirdiği her şeyi tasdikte kemâle erişen, söylediği her sözü bizzat yaşayıp hal ederek peygamberlikten sonraki en yüce makama erişen kimse, Allah'ın ermiş kulu, sıddıkiyet makamı ehli.

Taḥḳīḳ: 1. Bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma. / 2. Bir şeyin doğru olduğunu ortaya çıkarma, hakikatini anlayıp bilme. / 3. Edisyon kritik. / 4. Hakk'a ermek, hakikati bulmak için gayret sarf edip neticede Hakk'ın sıfatlarıyla sıfatlanma, Hakk'ı âlemde müşahede etme. / 5. Şüphesiz, muhakkak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Özü sözü doğru olanların tertemiz kalplerini açıklayan baş sure, şüphesiz Tîn Sûresi'nin başının tahkikidir.*

Şerh: Şair bu beytini ikinci dizede yer alan "ve't-tîn" ifadesi üzerinden şekillendirmiştir. Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'deki "Tîn Sûresi"ne işaret etmekle beraber meal şu şekildedir: "Yemin olsun incire ve zeytine; Sînâ Dağına ve şu güvenli beldeye! Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır." (Tîn 95/1-4).[8]

Esasen şairin bu ifade çerçevesinde ortaya koymak istediği anlamı iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür. İlk olarak şairin, insanın dünya hayatında her daim özü sözü bir ve kalplerini kirletmeden bir yaşam sürmesi gerektiği hususuna işaret ettiği ve bu söylemini "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır!" (Tîn 95/1-4) âyetine dayandırdığını söylemek mümkündür. Nitekim Kur'ân'da da belirtildiği üzere insan, tertemiz bir kalp ile en güzel bir biçimde yaratılmıştır. İnsan bu tertemiz kalbi, Allah'tan ve onun emirlerinden yüz çevirerek, dünyanın geçici heveslerine aldanarak ve bu uğurda ahlakından taviz vererek kirletir (Şimşek, 2015: 40-41). İnsanın yapması gereken her daim Allah'a yönelerek, emir ve yasaklarına uyarak, dinî ve ahlâkî kaidelere bağlı kalarak yaratılışına uygun bir şekilde yaşamak ve kalbini temiz tutmaktır.

İkinci olarak beyitteki anlam dünyası, gazelin önceki beyitlerinde ortaya koyulan anlam dünyasından hareketle beşerî aşk çerçevesinde de yorumlanabilir. Bilindiği üzere divan şiirinde âşık, aşkına her daim sadıktır ve onun aşkı son derece samimidir. Gönlünde ne varsa dilinde de o vardır, özü ve sözü birdir. O, rakip gibi ikiyüzlü ve çıkarcı değil, aşkına gönülden bağlıdır (Pala, 2020: 10-37). Şair de beyitte özü ve sözünün bir, aşkında samimi

[8] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/tin-suresi-95/ayet-1/kuran-yolu-meali-5 (E.T. 16/01/2025)

ve gönlünde sevgilinin aşkı dışında bir şey olmayıp tertemiz olduğunu söylemekte; bu durumu "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır!" (Tîn 95/1-4) âyetiyle desteklemektedir. Şüphesiz şairin (âşığın) ne denli temiz kalpli ve dürüst bir insan olduğuna en büyük delil budur ve başka bir söze de hacet yoktur.

Beyitte Kur'ân'da geçen bir sûreden alıntı yapılarak ***iktibas*** sanatına başvurulmuştur. Ayrıca beyitte "ser sûre" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

13.Beyit: Ādemdeki aḫlāḳ-ı ḥamīde ola mecmūʿ

Ser-levḥa-i mecmūʿ daḫı līndür ammā

Kelimeler:

Ḥamīde: 1. Övülmeye layık, methedilecek sıfatlara sahip olan. / 2. "Kulları tarafından ebediyete kadar övülen, kemal sıfatları zikredilerek kendisine hamdedilen" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

Mecmūʿ: 1. Bir araya getirilmiş, toplanmış, cemedilmiş. / 2. Bütün, hep, cümle. / 3. Bir araya getirilmiş, toplanmış varlık ve nesnelerin tamamı, hepsi, cümlesi.

Ser-levḥa: 1. Bir yazının başlığı, başlık. / 2. El yazması kitapların ilk sayfalarına yapılan süslü başlık.

Daḫı: Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de.

Līn: 1. Yumuşak olmak. / 2. Kolaylık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *İnsandaki övülmeye layık huylar bir araya toplansa, toplamının başlığı yumuşak (huyluluk) olur.*

Şerh: Bir önceki beyitte insanın en güzel biçimde yaratıldığını dile getiren şair, bu beyitte de insandan ve onun iyi huylarından bahsetmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda şair, insanın övülmeye layık pek çok huyunun bir araya getirilecek olsa bunların başlığının "yumuşak huyluluk" olacağını başka bir deyişle insanın övülesi huylarının en başında yumuşak huyluluğun geldiğini dile getirmektedir. Nitekim bir önceki beyitte şairin de belirttiği gibi Allah insanları iyilik, doğruluk üzre kalpleri temiz bir şekilde yaratmıştır. İnsan her daim iyiye ve doğruya meyilli olmalı, hoşgörüsünden ve alçakgönüllülüğünden taviz vermemelidir. Birinden bir kötülük görse veyahut kötü bir olay başına gelse dahi kötülüğe ve kötü düşünceye yönelmemeli, kötülüğe kötülük ile değil iyilik ile cevap vermelidir. Yaşamı boyunca canlı veya cansız her varlığa iyi davranmalıdır. Bu davranış esasının altında "yaratılanı yaratandan ötürü sevmek" anlayışı yatmaktadır ki tasavvufî terminolojide bu durum "vahdet-i şuhûd" olarak ifade edilir. Bu anlayışa göre dünyanın

her bir zerresi Allah'ın bir tecellisinden ibarettir. Bu durumun farkında olan kişi baktığı her yerde yalnızca Allah'ı görür (Cebecioğlu, 2004: 682). Buna binaen de her şeye iyilik ve güzellik, büyük bir aşkla yaklaşır. Dolayısıyla insanın övülmeye layık huylarının başında "yumuşak huyluluk ve iyi olma" yer alır.

Gazelin önceki beyitlerinde ortaya koyulan anlam dünyası göz önüne alındığında beyti beşerî aşk çerçevesinde yorumlamak da mümkündür. Bu perspektifte şairin, insanın en önemli ve en güzel huylarının başının "yumuşak huyluluk" olmasını söylemesinin altında sevgiliye bir hatırlatmada ve ironik bir söylemde bulunma isteğinin yattığı söylenebilir. Nitekim sevgili yumuşak huylu değil bilakis zalim ve taş kalplidir. O sürekli olarak âşığa eziyet eder ve bu durumdan oldukça zevk alır (Akün, 1994: 415). Şair de son derece acımasız olan sevgiliye insanın özünde yumuşak ve iyi huyluluğun yattığını hatırlatmakta ve bir nevi ondan zalimliği bırakıp hoşgörülü ve yumuşak huylu olmasını istemektedir.

Beyitte "mecmû'" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

14.Beyit: Ẓāhirle iş olmaz ki işüŋ bāṭını vardur
Ṭoġursa inanma ki o ʿınnīndür ammā

Kelimeler:

Ẓāhir: 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan şey. / 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. / 3. Görünen âlem. / 4. Tasavvuf ehline göre işin şeklinde kalan, mana ehli olmayan kimse. / 5. "Varlığı kâinatta tecellisiyle aşikâr olan, açık olarak görünen" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. / 6. Anlaşılan, görünüşe göre, galiba. / 7. Elbette, şüphesiz.

Bāṭın: 1. İç yüz, dâhil, derûn, zamir. / 2. Sır. / 3. "Görünmeyen, gizli olan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. / 4. İçteki, iç yüzdeki, gizli, görünmeyen şey.

ʿInnīn: Cinsel gücü olmayan, iktidarsız kimse, kısır, puluç.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Her ne kadar) doğursa (da) (sen) inanma ki o (aslında) kısırdır. Çünkü görüntü ile iş bitmez, (o) işin görünmeyen ve gizli olan (bir de) iç yüzü vardır.*

Şerh: Şair bu beyitte hikemî bir tavır takınarak her işin görünen ve görünmeyen taraflarının bulunduğunu, esas olanın görünmeyen tarafları görmeye çalışmak olduğunu dile getirmektedir. Nitekim konu ve alan fark etmeksizin tanık olunan, üzerinde durulan her şeyin; görünen, meydanda olan bir dış yüzü olduğu gibi aynı zamanda görünmeyen

ve gizli olan bir iç yüzü de bulunmaktadır. Eğer üzerinde durulan konu veya hususun özüne, hakikatine ulaşılmak isteniyorsa o hususun bâtınına ulaşmak ve derinlerde açığa çıkarılmaya bekleyen yönlerine ulaşmak gerekmektedir. Zira bir konu veya husus yalnızca görünen taraflarıyla, dış yüzüyle ele alındığı müddetçe hakikate ulaşmak mümkün değildir. Yalnızca zâhire yani dış tarafa, görülene odaklanmak ele alınan unsurun eksik kalmasına hatta onunla ilgili çeşitli yanılgılara uğramayı beraberinde getirir. Dolayısıyla insanın her konuya ve işe zâhirî taraftan değil bâtınî taraftan bakması makbuldür. Şair de beyitte bu durumu izah etmekte ve bunu ***irsal-i mesel*** yoluyla verdiği bir örnek üzerinden pekiştirmektedir. Bu noktada şair, "doğursa inanma ki (aslında) o kısırdır" sözü ile her olayın ve görünenin dışarıdan göründüğü gibi olmadığını, bu durumun kişiyi yanılgıya düşüreceğini söylemekte; işin derinliklerine inildiğinde aslında hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığının anlaşılacağını ifade etmektedir. Bundan dolayı da özellikle hiçbir şeyin görünen ve dış tarafıyla iş olmayacağını, mühim olanın görünmeyenleri, iç taraftakilere görmeye çalışmak olduğunu vurgulamakta ve bir nevi bu noktaya dikkat edilmesi noktasında uyarıda bulunmaktadır.

Beyitte geçen "zâhir" ile "bâtın" ve "toğursa" ile "ʿınnîn" sözcükleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

15.Beyit: Kānī bu ġazel olsa sezā yāra hediyye

Me'mūl o perīden daḫı taḥsīndür ammā

Kelimeler:

Sezā: Yaraşır, uygun, layık, sezâvar.

Yār: 1. Sevgili. / 2. Dost. / 3. Bildik, tanıdık. / 4. Yardımcı.

Me'mūl: 1. Umulan, beklenen, ümit edilen. / 2. Ümit.

Taḥsīn: 1. Güzel bulup takdir etme, övme, alkışlama. / 2. Eskiden okullarda iyi ve çalışkan öğrencilere verilen bir değerlendirme notu ve bunun belgesi. / 3. Aferin, bravo.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Bu gazel (her ne kadar) sevgiliye yaraşır (bir) hediye olsa bile yine de o periden (peri kadar güzel sevgiliden) beklenilen de (gazeli) övmesidir.*

Şerh: Gazel boyunca bazen hikemî bir tavırla muhtelif nasihatlerde bulunan bazen de âşıkâne bir üslupla aşktan ve sevgiliden bahseden şair, gazelin makta beytinde ise şairlik kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda kendisine seslenen şair, oldukça samimi duygularla ve büyük bir aşkla kaleme aldığı gazelin sevgilinin güzelliğine ve ihtişamına

yakışacak güzel bir hediye olmasını temenni etmektedir. Bununla beraber ***açık istiare*** yoluyla güzelliğe bakımından periye benzettiği sevgilinin de şairin (âşığın) ona hediye ettiği gazeli beğenmesini ve takdir etmesini ummaktadır.
Beyitte geçen "hediyye" ve "tahsîn" ifadeleri anlam bütünlüğü oluşturduğundan ***tenasüp*** söz konusudur.

2.2.3. Gazel 5[9]

(Mefāʿilün / Feʿilātün / Mefāʿilün / Feʿilün [Faʿlün])

Olurdı ḫāṭıra-i vuṣlatuŋ dile reh-yāb
Geçeydi dūzaḫa Firdevs çeşmesinden āb

Dil āgeh olmayıcaḳ dīde rūşenā olmaz
Ḫudā-yı ḫāneye muḥtācdur güşāyiş-i bāb

Saʿādet-i dü-cihān gūşe-i ferāġdadur
Bunuŋla ḳıble-i ḥācāt-ı ḫalḳ olur miḥrāb

Kemāl-i kevkebe her nāḳışuŋ mülāzimidür
Gürūh-ı encüm ile devr ider gice meh-tāb

Dem-i viṣāl dem-i vā-pesīne tev'emdür
Seḥerde ġālib olur dirler ekṣeriyā ḫ̆āb

Ḫelāl-zāde şikest itdigin dürüst eyler
Ḫumārını yine kendüsi defʿ ider mey-i nāb

Gürīz fā'ide virmez ḳażādan ey Kānī
Çeker mesāfe-i dūr u dırāzdan girdāb

1.Beyit: Olurdı ḫāṭıra-i vuṣlatuŋ dile reh-yāb

[9] Üçüncü ve dördüncü gazeller Farsça olmaları sebebiyle çalışma kapsamı içerisine alınmamıştır.

Geçeydi dūzaḫa Firdevs çeşmesinden āb

Kelimeler:

Vuṣlat: Sevdiğine kavuşma.

Reh-yāb: Yol bulan, yolunu bulabilen, ulaşan kimse.

Dūzaḫ: Cehennem.

Firdevs: 1. Cennet. / 2. Bahçe.

Āb: 1. Su. / 2. Göl, nehir, deniz. / 3. Kaynak, çeşme, kuyu.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Eğer ki) Firdevs çeşmesinden cehenneme su geçseydi kavuşmanın hatırası (da) gönle ulaşırdı.*

Şerh: Şair gazelinin matla beytinde vuslatın imkansızlığını cennet ve cehennem kavramları üzerinden oluşturduğu bir kurgu ile ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere Firdevs, gölgelik bahçe anlamına gelen ve ahirette müminlerin gideceği yer olarak kabul edilen cennetin sekiz farklı kapısından birisidir. Müslümanlar dünya hayatını Allah'a kulluk ve ibadet ederek geçirmelerine karşılık olarak ahirette bulunan sekiz farklı cennetten birine derecelerine uygun olarak yerleştirilirler. Bununla beraber imansız olanlar ve bağışlanmayacak günahlar işleyenler ise ahiretteki azap ve acı yurdu olan cehenneme giderler ve derecelerine göre yedi kata ayrılan cehennemin yedi katından birine düşüp azap çekerler (Nazik, 2015: 40,94).

Şair de beyitte birbirine zıt olan bu iki olguyu kullanarak vuslatın imkânsızlığını vurgulamıştır. Bu doğrultuda şair, ***temsilî teşbih*** yoluyla vuslat hatırasının gönle ulaşmasını, yolunu bulabilmesini Firdevs çeşmesinden cehenneme su geçmesine benzetmiştir. Cennetten cehenneme bir damla bile su akması ne kadar imkânsız ise âşık için hatırda kalacak ve anılacak bir vuslatın olması da bir o kadar imkân dâhilinde değildir.

Beyitte kullanılan "Firdevs" ve dûzah" kavramları anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Bununla beraber şair, vuslat hatırasının gönle ulaşmasının Firdevs çeşmesinden cehenneme su geçmesi kadar zor olduğunu söyleyerek abartılı bir söylemde bulunmuştur, ***mübalağa*** yapılmıştır.

2.Beyit: Dil āgeh olmayıcaḳ dīde rūşenā olmaz

Ḫudā-yı ḫāneye muḥtācdur güşāyiş-i bāb

Kelimeler:

Āgeh: 1. Haberi olan, haberli, haberdar. / 2. Uyanık, basiret sahibi, sırlara vâkıf, müteyakkız.

Dīde: Göz.

Rūşenā: Aydın, ışıklı, münevver, rûşen.

Ḫudā: Sahip.

Güşāyiş: Açılma, ferahlama, açıklık, ferahlık.

Bāb: 1. Kapı. / 2. Bir kitabın bölümlerinden her biri. / 3. Husus, mesele, konu.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönül sırlara vâkıf olmayınca göz aydın olmaz. (Zira) hane sahibine kapının açık olması lazım gerekir.*

Şerh: Şair bu beyitte insanın ilâhî aşka ulaşabilmesinin, bu âlemin hakikatini anlayabilmesinin gönülden geçtiğini dile getirmektedir. Nitekim ilâhî aşk bir sırdır ve bu sırrı yalnızca Allah dilediği kulunun gönlüne tecelli ederek bahşeder. Gönlünde Allah'ın tecellisi zuhur eden kişinin gönül gözü açılır, aşkın sırlarına vâkıf olur ve yegâne varlığın yalnızca Allah'ın varlığı olduğunu idrak ederek kendi varlığını Allah'ın varlığında yok eder (Uludağ, 2012: 127,317). Böylelikle kişi geçici olarak gelinen bu âlemin hakikatini kavrar ve mutlak güzellik sahibi dışındaki her şeyden kendisini soyutlayarak ilâhî aşka vuslat uğruna ömrünü geçirir. İşte şair de beyitte bu hususa değinerek kişinin fani dünyanın hakikatlerini kavraması tabiri caizse gözünün açılması için öncelikle gönlünün ilâhî aşk sırrına vâkıf olması gerektiğini ve bu durumun ancak Allah'ın ilham ve cezbe ile gönle tecellisi neticesinde olabileceğini dile getirmektedir.

Beyitte geçen "hâne", "güşâyiş" ve "bâb" ifadeleri aralarında anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte gönle sırlara vâkıf olması yönünden insanî özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "gözün aydın" olması ifadesi ile ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

3.Beyit: Saʿādet-i dü-cihān gūşe-i ferāġdadur

Bununla ḳıble-i ḥācāt-ı ḫalḳ olur miḥrāb

Kelimeler:

Dü-cihān: İki âlem, dünya ve ahiret.

Gūşe: Köşe.

Ferāġ: 1. Vazgeçme, çekilme, el çekme, feragat etme. / 2. Dinlenme, rahat etme, gürültüden uzak huzur içinde olma, huzur, rahatlık.

Ḳıble-i ḥācāt-ı ḫalḳ: İsteklerin gerçekleşmesi için başvurulan makam.

Miḥrāb: 1. Câmi, mescit gibi ibadet yerlerinde kıble duvarında bulunan, cemaatle namaz kılınırken imamın önünde durduğu, zeminden biraz yüksek girintili yer. / 2. Yüceliğinden, güzelliğinden vb. üstün niteliklerinden dolayı kendisine yönelinen makam veya kimse. / 3. Sevgilinin kemer şeklindeki kaşları ve kaşların arasında kalan kısım. / 4. Seccadelerde ve bazı halılarda bulunan kemer şeklindeki motif.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *İki âlem saadeti vazgeçme köşesindedir. Bu sebeple mihrap, halkın ihtiyaçlarının kıblesi olur.*

Şerh: Şair, her iki âlemdeki saadetin vazgeçme köşesinde olduğunu söylemektedir. Bu ifade ile kastedilen husus elde etmek istenilen herhangi bir şey için haddinden fazla uğraşıp hırs yapmamaktır. Zira fazla hırs insanın gözüne perde inmesine sebebiyet verir ki gözünü hırs bürüyen insanın hırsı uğruna yanlış yollara sapması işten bile değildir. Oysa insanın yapması gereken şey oldukça basittir. Herhangi bir iş yahut husus üzerine gerekli tüm çaba gösterilmeli ve gerisi yalnızca Allah'a bırakılmalıdır tasavvufta bu duruma "tevekkül" adı verilir. Bu anlayışın altında da dünyada gerçekleşen veya gerçekleşmeyen her isteğin ya da işin Allah'ın bir takdiri olduğu inancı yatar. Şair de bu durumu işaret ederek iki âlemin saadeti için bir iş uğruna gerekli çaba sarf edildikten sonra vazgeçmeyi bilmenin ve yalnızca Allah'a yönelmenin esas olduğunu dile getirmektedir.

Beyitte geçen "gûşe-i ferâğ" ifadesi ile vazgeçme köşeye benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "kıble" ve "mihrâb" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Kemāl-i kevkebe her nāḳışuŋ mülāzimidür
Gürūh-ı encüm ile devr ider gice meh-tāb

Kelimeler:

Kemāl: 1. En olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk. / 2. Bir şeyin tam ve noksansız dereceye erişmiş olması durumu, mükemmellik, tamlık. / 3. Bir kimsenin manevî meziyetler, ahlâk, ilim ve fazilet bakımından tam bir olgunluğa erişmiş olması durumu.

Kevkeb: Yıldız.

Nāḳıs: 1. Tam olmayan, eksik, noksan. / 2. Kusurlu, özürlü.

Mülāzim: 1. Bir kimse, şey veya yere bağlılık ve devamlılık gösteren, bir işte sürekli çalışan kimse. / 2. Teğmen. / 3. Bir kimsenin yanında veya bir kuruluşta staj yapan kimse,

stajyer. / 4. Osmanlı ilmiye teşkilatında müderris olabilmek için belli bir süre staj yapan medrese mezunu.

Gürūh: Topluluk, cemaat, bölük (Zamanla makbul olmayan topluluklar için kullanılır olmuştur).

Encüm: Yıldızlar, nücum.

Devr: 1. Dönme, kendi ekseni etrafında hareket etme. / 2. Bir şeyin çevresinde dolaşma. / 3. Bir yerden bir yere aktarma. / 4. Kendi üzerinde bulunan bir mülk, mal veya işi başkasının üstüne geçirme, başkasına bırakma. / 5. Dönen bir şeyin dönüş hareketini tamamlayıp ilk hareket ettiği noktaya gelmesi işi. / 6. Bir geminin çeşitli sürat ve farklı dümen açısıyla çizdiği en küçük daire. / 7. Ayrı bir bölüm oluşturan, başı sonu belli zaman parçası, çağ, dönem. / 8. Zaman. / 9. İnsanın gayb âleminden ayrılıp maddî âleme gelmesi; su, hava, ateş, toprak, bitki ve hayvan devrelerini geçirdikten sonra tekrar geldiği yere dönüp "fenâfillâh" mertebesine erişerek Hak'la Hak olması hâdisesinin takip ettiği seyre verilen isim.

Meh-tāb: 1. Ay ışığı, ay aydınlığı. / 2. Dolunay.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yıldızın yüksekliği her noksanın lazımıdır (her noksan için gereklidir). (Zira) dolunay (bile) geceleyin yıldız topluluğuyla dolaşır.*

Şerh: Şair bu beyitte "yıldızı tam olmak" kavramı üzerinde durmaktadır. Bir nevi talihli olmak anlamına gelen bu ifade ile pek çok yönden noksanlığı bulunan kişilerin talihlerinin dönmesiyle beraber âdeta noksanlıklarını giderebilecekleri vurgulanmaktadır. Yani insanın herhangi bir konuda gerekli bilgisi, hüneri, meziyeti, imkânı olmasa dahi talihinin yüzüne gülmesi sebebiyle bu noksanlıklarını hissetmeden pek çok nimete kavuşabileceği anlatılmaktadır. Zira tamlık ve noksanlık her daim bir aradadır. İnsanın belli konularda eksikliği olduğu gibi bazı konularda da üstün yönleri vardır. İnsan sahip olduğu iyi yönleri ve biraz da talihinin gülmesiyle birlikte eksikliklerini örtebilir, böylelikle pek çok nimete ulaşıp muradına erebilir. Şair bu durumu ay ve yıldızlar üzerinden oluşturduğu ***temsilî teşbih*** kurgusuyla da pekiştirmiştir. Bu doğrultuda şair, gökyüzündeki ayın dahi tek başına değil kalabalık bir yıldız topluluğuyla hareket ettiğini söylemekte ve bir anlamda ayın koca gökyüzünde tek başına kalmasının yol açtığı noksanlığı, etrafını saran yıldız topluluğunun giderdiğini ifade etmektedir.

Beyitte geçen "kemâl" ve "nâkıs" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıt kelimelerdir, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte geçen "kevkebe", "encüm", "devr etmek",

“gece” ve “mehtâb” ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

5.Beyit: Dem-i viṣāl dem-i vā-pesīne tev’emdür

Seḥerde ġālib olur dirler ekṣeriyā ḫ̆āb

Kelimeler:

Dem: 1. Nefes, soluk. / 2. Herhangi bir nağmeye sürekli şekilde eşlik eden ses. / 3. Zaman, an, çağ. / 4. İçki.

Viṣāl: Sevdiğine kavuşma, vuslat.

Dem-i vā-pesīn: Son an, son dem.

Tev’em: 1. İkiz. / 2. Eş.

Seḥer: Tan yerinin ağarmasından biraz önceki zaman veya şafağın sökmek üzere olduğu vakit.

Ekṣeriyā: Çok defa, çok zaman, çoğunlukla.

Ḫ̆āb: Uyku.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Vuslat anı, son nefes ile ikiz gibidir. (Nitekim) çoğu zaman seher vakti uyku ağır basar derler.*

Şerh: Şair, ölümün aslında dünya hayatının son bulmasından ibaret olmadığını bilakis sonsuz hayata uzanan ebedî bir yolculuğun ve gerçek aşka kavuşmanın bir başlangıcı olduğunu dile getirmektedir. Esasen burada tasavvufî terminolojinin ve özellikle Mevlânâ’nın ölüm felsefesinin izleri görülür. Bilindiği üzere Mevlânâ ölümden korkmaz, hatta şiirlerinde ölümü insanlara sevdirmeye çalışır. Ona göre ölüm bir son değil tam aksine ebedî hayata bir açılış ve sevinç vesilesi olup aynı zamanda gerçek sevgiliye kavuşmanın da yegâne yoludur. Dolayısıyla Mevlânâ’ya göre ölüm, insanın beden kafesinden kurtulup ilâhî aşka erişmesini sağlayan kutlu bir hadisedir (Çubukçu, 1984:112-114). Şair de beyitte Mevlânâ’nın penceresinden ölüme bakmaktadır. Bu noktada şair, bu geçici dünyada elbet bir seher vakti sonsuz uykunun hâsıl olup ölümün kaçınılmazlığı karşısında aciz kalınacağının etraflıca söylendiğini ancak bunun aslında hayıflanacak bir husus olmadığını dile getirmektedir. Zira özelde şair genelde tüm hak âşıkları için son nefesi vermek kavuşma zamanı ile eş değerdir. Dünya hayatında verilen son nefes, ilâhî aşka kavuşmanın kapılarını aralayan en mühim araçtır ve bu araç sayesinde âşık gerçek aşka erişir. Bu noktada sözü Mevlânâ’nın şu dizeleriyle bitirmek

yerinde olacaktır: “Cenazemi görünce ayrılık ayrılık diye ağlama, o vakit benim sevgilimle kavuşma ve buluşma vaktimdir” (İzbudak, 1991: 292).

Beyitte “dem” sözcüğü birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Bununla beraber “seher” ve “hâb” ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Beyitte “uyku basmak” deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte “seher vakti uykunun ağır bastığı” söylenerek anlamsal olarak zıt bir durumdan bahsedilmiş, ***tezat*** yapılmıştır.

6.Beyit: Ḥelāl-zāde şikest itdigin dürüst eyler

Ḫumārını yine kendüsi defʿ ider mey-i nāb

Kelimeler:

Ḥelāl-zāde: 1. Nikahlı bir anne babadan doğmuş, helal süt emmiş kimse. / 2. Namuslu bir aileden geldiğini belli edecek tarzda hareket eden, dürüst ve doğru kimse.

Şikest: 1. Kırma, kırılma. / 2. Kırık, kırılmış.

Ḫumār: İçkiden sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik.

Mey: 1. Şarap, bade. / 2. İlâhî aşk.

Nāb: Hâlis, katıksız, saf.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Saf şarabın (sebep olduğu) baş ağrısını yine kendisinin def etmesi gibi; helal süt emmiş kimse de kırdığını (kendisi) doğrultur.*

Şerh: Şair bu beyitte de tasavvuf ehli ve ilâhî aşk yolculuğuna çıkmış olan kişilerin benimsemeleri gereken davranış ve üslubu anlatmaya devam etmekte; esasen bir anlamda da evrensel ahlak kurallarına değinmektedir.

Hata yapmak, hataya meyilli olmak insanoğlunun en temel özelliklerindendir. İnsan tabiatı gereği çeşitli noktalarda ve konularda hataya düşebilir, yanlış yapabilir ve kalp kırabilir. Ancak mühim olan insanın hatalarından ders çıkararak aynı yanlışları tekrarlamaması ve eğer ki birinin kalbini kırdı ise alçakgönüllülükle özür dileyip karşısındakinin gönlünü almasıdır. Aklı başında, dürüst, ahlaklı tabiri caizse helal süt emmiş her kişinin benimsemesi gereken düstur budur. Şair de beytinin merkezine tam olarak bu hususu almış ve oluşturduğu ***temsilî teşbih*** kurgusu ile bu durumu açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda şair; şarabın, kendisinin neden olduğu baş ağrısı ve sersemliği yine kendisinin yok etmesi ile doğru ve dürüst, helal süt emmiş birisinin kendi hatalarını düzeltip kendi kırdıklarını da yine kendisinin onarması ile bir teşbih ilgisi kurmuştur.

Beyitte geçen "humâr" ve "mey" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber "şikest" ve "dürüst" kavramları birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "mey" (şarabın/içkinin haram olması) ve "helâlzâde" ifadeleri de anlamsal olarak zıtlık barındırmaktadır, ***tezat*** yapılmıştır.

7.Beyit: Gürīz fā'ide virmez ḳażādan ey Kānī

Çeker mesāfe-i dūr u dırāzdan girdāb

Kelimeler:

Gürīz: 1. Kaçma, firar. / 2. Kaçkın, kaçan. / 3. Kasidelerde mevzuya girmeden evvel söylenen beyit.

Ḳaẕā: 1. Kimsenin kastı olmadan ortaya çıkan, zarara veya can kaybına sebep olabilen hâdise. / 2. Kaderin, Allah tarafından ezelde tayin ve tespit edilen biçimde ve zamanda gerçekleşmesi.

Dūr: Uzak.

Dırāz: Uzun.

Girdāb: 1. Suyun kendi etrafında fırdolayı burgu gibi dönmesi ve döndüğü yer, su çevrintisi, çevrinti, burgaç, eğrim. / 2. İçinden çıkılmaz tehlikeli veya zor durum.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Kaderden kaçmak fayda etmez. (Zira) girdap, uzak ve uzun mesafeden (de) (seni) çeker.*

Şerh: Gazel boyunca tasavvuf anlayışı ve kavramları üzerinde duran şair, makta beyitte de yine tasavvufî olgulardan "kader ve "kaza" üzerinde durmaktadır. Bilindiği üzere tasavvuf ehli kişiler, fani dünya hayatı boyunca yaşadıkları ve yaşayacakları her türlü şeyin Allah bir hükmü ve takdiri olduğuna inanırlar. Bu inanış çerçevesinde de başlarına gelen olumlu veya olumsuz her türlü hadiseyi kabul edip daima Allah'a şükür etme eğilimindedirler. Zira her ne yaparlarsa yapsınlar Allah'ın takdir ettiği kaderden kaçmak mümkün değildir. Dolayısıyla samimi ve içten bir şekilde Allah'a teslimiyet ve güven oldukça elzemdir. Şair de beyitte oluşturduğu ***temsilî teşbih*** kurgusuyla bu hususu vurgulamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda şair, ***nida*** yoluyla kendisine seslenerek kaderden kaçmanın kendisine herhangi bir faydası olmayacağını bunun tıpkı bir suyun mesafe fark etmeksizin kendi etrafında dönerek girdap oluşturmasına benzediğini söylemektedir. Nitekim kader de tıpkı girdap gibi mesafe fark etmeksizin kişiyi kendine çekmekte ve onu bırakmamaktadır. Dolayısıyla şair burada kaderden kaçmaya çalışmanın beyhude bir çabadan başka bir şey olmadığını başka bir deyişle kaderin kaçınılmazlığını vurgulayarak

kadere boyun eğmek ve sonsuz bir güven ve samimiyet ile Allah'a teslim olmak gerektiğini ima etmektedir. Zira Kânî'nin kader anlayışının esasını "herkesin ve her şeyin sahibinin Allah olduğu ve buna binaen her şeyin Allah'ın bir takdiri olduğu bilinciyle O'na tevekkül etmek" inancı oluşturmaktadır (Coşkun, 2022: 499,507).
Beyitte geçen "gürîz" (kaçmak) ve "çekmek" ifadeleri arasında anlamsal olarak bir zıtlık bulunmaktadır, ***tezat*** söz konusudur.

2.2.4. Gazel 6

(Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilün)

Câme-i fetvāyī-i dildāra virmiş il cevāb
Müftī-i ʿışḳa danışduḳ biz bu remzi el-cevāb

Dest ü pā-zen[10] bu āteş-mevcde güstāḫdur
Her şināver ḳalur ayaḳda virür her el cevāb

Āb u āteş[11] reşk ider gāh-ı ġażabda[12] rūyuŋa
Āteş olur çehre-i ḫū-kerdesi bu el-cevāb

Ḥarf-i taʿrif eylemez cemʿiyyet-i lafẓa meded
Mes'ele muġlaḳ degül baḥṣ-i ḥużura el-cevāb

Kendüŋi kendüŋ gözet Allāha ışmarla özüŋ
Kāniyā virmez saŋa ḥayvānlıġı ḳo il cevāb

1.Beyit: Câme-i fetvāyī-i dildāra virmiş il cevāb
Müftī-i ʿışḳa danışduḳ biz bu remzi el-cevāb

Kelimeler:

Câme: Elbise, çamaşır, giyecek şey.

[10] Yazar tarafından "dest ü pâzenü" şeklinde okunmuştur.
[11] Bu ifade M. Asım Bey nüshasında beyitteki şekliyle geçerken Ali Emiri Manzum Eserler nüshasında ise "emr-i dâniş" şeklinde geçmektedir. Beytin anlam dünyasından yola çıkarak tarafımızca "âb u âteş" ifadesi esas alınmış olup Yazar ise "emr-i dâniş" ifadesini asıl metinde kullanmıştır.
[12] Yazar tarafından "gâh gazabda" şeklinde okunmuştur.

Fetvā: 1. Bir mesele hakkında şeriatın hükmünü anlamak için sorulan soruya müftü tarafından muhatap zikredilmeden verilen cevap, sorunun şer'î cevabı. / 2. Yapılan veya yapılacak bir şeyi tasdik etme, müsaade, izin.

Dildār: Gönlü kendine bağlamış olan kimse, sevgili.

Müftī: 1. İl ve ilçelerdeki imam, hatip, vaiz, müezzin gibi din görevlilerinin âmiri durumunda olan ve dini hususlarda fetva verme yetkisine sahip bulunan memur. / 2. Dinî hususlarla ilgili soruları cevaplandıran ve meseleleri fetva vermek suretiyle halleden fıkıh âlimi. / 3. Şeyhülislâm sözünün yaygınlaşmasından önce onun yerine kullanılan tabir.

Remz: 1. Bir şeyi akla getiren, o şeye delâlet eden nesne, işaret, resim, harf, kısaltma vb., sembol. / 2. Meramı üstü kapalı bir şekilde gizli bir yolla, ima ve işaretle anlatma.

El-cevāb: "Karşılık, cevap" anlamına gelen ve daha çok eskiden şeyhülislâmların sorulan sorulara cevap olarak verdikleri fetvaların başına konan klişe söz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sevgilinin fetva elbisesine yabancılar cevap vermişler. (Biz ise) bu durumu, işareti aşk müftüsüne danıştık. (Asıl) cevap budur.*

Şerh: Divan şiirinde aşk, zaman zaman şairler tarafından bir din gibi telakki edilir. Bu dinin tanrısı sevgili, onun bulunduğu yer ise kıblesi olurken; âşığın canı da bu din uğruna verilen kurban olur (Şentürk, 2006: 349-390).

Fetva, "bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü ortaya koyan" anlamına gelmektedir (Atar, 1995: 486-496). Aşk dini hakkında hükümler veren ve bunları açıklayan da elbette sevgilidir. Her dinde olduğu gibi aşk dininde de pek çok helal ve haram bulunmakta; bunlar sevgilinin âşıktan isteklerini ve yasaklarını temsil etmektedir. Öyle ki sevgilinin bu dine mensup olanlardan istekleri canını vermelerine kadar dayanmaktadır. Şair, beyitte sevgilinin aşk dini hakkındaki bu hükümlerine yabancıların cevap verdiklerini söylemektedir ve aslında bu durumu doğru bulmamaktadır. Burada yabancıların bu hükümleri anlamaya çalıştıkları yahut bu hükümleri ağır bulup serzenişte bulundukları düşünülebilir. Ancak şaire (âşığa) göre doğru olan bu durumu aşk müftüsüne danışmaktır. Nitekim sevgili ile ilgili durumları en iyi aşk müftüsü bilir. Dolayısıyla bu hükümleri doğru bir şekilde anlayabilmek için aşk müftüsüne danışmak, bu hükümlere verilebilecek en doğru cevaptır.

Beyitte geçen "câme-i fetvâ" yani "fetva elbisesi" ile ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "fetvâ", "cevâb", "müftî" ve "el-cevâb" ifadeleri anlamsal bir

bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "cevâb" kelimesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Dest ü pā-zen bu āteş-mevcde güstāḫdur

Her şināver ḳalur ayaḳda virür her el cevāb

Kelimeler:

Dest ü pā-zen: El ve ayak vuran.

Āteş-mevc: Ateş dalgası.

Güstāḫ: 1.Haddini bilmez, saygısız, utanmaz kimse. 2. Cesur, yürekli.

Şināver: 1. Yüzücü. / 2. Yüzgeç.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu ateş dalgasında (denizinde) el ayak vuran (çırpan) cesurdur. Her yüzücü eliyle cevap verir (de) ayakta kalır.*

Şerh: Bir önceki beyitte aşkı bir din olarak ele alan şair, bu beyitte ise aşkı ateşten bir deniz; âşığı ise bu denizde yüzmeye çalışan bir yüzücü olarak tahayyül etmektedir. Bilindiği üzere âşık, sevgiliye gönlünü kaptırdığı andan itibaren onun aşkıyla yanıp tutuşur ve kendisini sevgiliye kavuşmaya adar. Sevgiliye kavuşmak için pek çok zorluğa göğüs gerer ve derin acılar çeker. O, zorluklarla dolu ateş denizinde dalgalarla boğuşan ve yüzen bir yüzücü gibidir. Şaire göre bu ateşten aşk denizinde yüzen kişiler oldukça cesurdur. Zira bu ateşten denize girmek demek yanmayı göze almak demek ve pek çok şeyden feragat etmek demektir. Ancak bu durum âşık için bir sorun teşkil etmez. O, sevgili uğruna kendini yakmaya ve canından olmaya hazırdır. Dolayısıyla âşık, ateşten aşk denizinde yüzecek kadar cesurdur. Nasıl ki yüzücüler, denize daldığı andan itibaren konuşamayıp elleriyle anlaşıyorsa âşık da aşk denizinde yüzmeye başladığı andan itibaren aklını, düşünmeyi vb. bir kenara bırakır ve yalnızca gönlü ve âşıklığıyla anlaşıp hareket eder. Âşık, bu hareketleri ve çırpınmaları sayesinde de aşk denizinde ayakta kalır.

Beyitte "ateş-mevc" ile kastedilen aşk hadisesi; "şinâver" ile kastedilen âşıktır, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "dest ü pâ-zen", "mevc" ve "şinâver ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "ayakta kalmak" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

3.Beyit: Āb u āteş reşk ider gāh-ı ġażabda rūyuŋa

Āteş olur çehre-i ḫū-kerdesi bu el-cevāb

Kelimeler:

Reşk: 1. Kıskanma, haset. / 2. (Farsça isim tamlamasının birinci unsuru olarak) Kıskançlığa sebep olacak nitelikte olan, kıskanılan kimse veya şey.

Gāh: 1. Zaman, vakit. / 2. Bazen, bazı zaman, kâh.

Ġażab: Aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, kızgınlık, hışım.

Rūy: 1. Yüz, çehre. / 2. Yüz, yüzey, satıh. / 3. İsim tamlamasının birinci ögesi olarak taraf, cihet, yön.

Ḫū-kerde: Terlemiş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ateş ve su öfke anında (sevgilinin) yüzünü kıskanır. Buna cevap olarak (onun) terlemiş yüzünün ateş olması yeter.*

Şerh: Divan şiirinde sevgili, eşi benzeri olmayan bir güzelliğe sahiptir. Şairler onun güzelliğini anlatmak için çeşitli kurgular oluşturur ve bazen genel olarak bütün güzelliğini bazen de bu güzelliği oluşturan güzellik unsurlarını muhtelif unsurlara benzetirler. Sevgilinin güzellik unsurlarının benzetildiği unsurlardan birisi de ateştir. Sevgilinin yanağı ve dudağı sahip oldukları kırmızılık hasebiyle şairler tarafından tıpkı bir ateş gibi tahayyül edilmiştir (Erdoğan, 2013: 187,219). Şair de beyitte bu şekilde bir benzetme kurgusu kullanmaktadır. Şaire göre sevgilinin yanakları ve yüzü o denli kırmızıdır ki ateş ve su, onun bu kıpkırmızı yüzünü kıskanmaktadır. Nitekim sevgilinin yüzü normalde insanı mest eden bir allığa sahip olmasına karşın öfke anında dehşet verici bir kırmızılığa bürünür ve sinirden oluk oluk terler. Bundan dolayı ateş, kendisinden daha kırmızı; su ise oluk oluk ter akması sebebiyle sevgilinin yüzünü kıskanmaktadırlar.

Beyitte ateş ve suya sevgilinin yüzünü kıskanmaları bakımından insanî özellik yüklenmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Bununla beraber sevgilinin öfke anındaki kızarmış yüzü de ateşe benzetilmiş, teşbih-i beliğ yapılmıştır. Beyitte geçen "âteş" ve su" kelimeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "âteş" ifadesi beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

4.Beyit: Ḥarf-i taʿrif eylemez cemʿiyyet-i lafẓa meded

Mes'ele muġlaḳ degül baḥṣ-i ḥużura el-cevāb

Kelimeler:

Harf-i Taʿrif: Arapça'da isimlerin başına gelerek onları mârife yapan (belirli duruma getiren) ön ek [Osmanlıca'da daha çok Arapça isim ve sıfat tamlamaları ile diğer bazı terkiplerde ikinci kelimenin başında yer alır.]

Cemʿiyyet: 1. Topluluk, kalabalık. / 2. İçinde yaşanılan insan topluluğu, toplum, çevre, sosyete. / 3. Aynı amaçla bir araya gelen insanların meydana getirdiği topluluk, dernek. / 4. Toplu ve düzenli olma, perişan ve dağınık olmama, derli topluluk. / 5. Eğlence toplantısı, düğün. / 6. Birbiriyle ilgili ve uygun kelimelerin veya karşıt anlamlı sözlerin bir arada kullanılması. / 7. İnsanın zihnen ve ruhen yalnız Allah ile meşgul olması, yalnız Allah ile olması durumu.

Lafẓ: Gerek anlamlı olsun (kelime), gerek anlamı başka kelimelerle ortaya çıksın (edat) ağızdan çıkan veya yazılan söz.

Meded: 1. Yardım, imdat, nusret. / 2. Yardım et, imdat eyle, yetiş, aman, eyvah. / 3. Yardımcı kuvvet, destek birliği.

Muġlaḳ: 1. Açık ve net olmayan, anlaşılmaz, karışık, çapraşık. / 2. Kapanmış, kapalı, kilitli.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Harf-i tarif (el takısı), sözleri bir araya toplamaya yardımcı ol(a)maz. (Bu konuya) cevap budur ki, huzurdakilerin (konuştuğu) mevzu (için) mesele (gayet) açıktır.*

Şerh: Harf-i tarif, Arapça dilinde isimlerin başına gelerek onları mârife yapan yani belirli duruma getiren ön ektir (Ayverdi, 2005: 1185). Şair de beytini bu kavram üzerine kurgulayarak kelimeleri birleştiren ve onları belirli duruma getiren harf-i tarifin bile lafzın bir araya gelmesine yardımcı olamayacağını ifade etmektedir. Esasen şair burada sözleri bir araya getirmenin, etkili kullanmanın herkesin başarabileceği bir husus olmadığını söylemekte; bu işte hünere sahip olmayanların harf-i tarif takısını kullanmalarının yeterli olmayacağını dile getirmektedir. Söz konusunda ehil olanlar ve bu konuda konuşanlar için de mevzu bu kadar net ve açıktır.

Beyitte geçen "harf-i taʿrif" ve "lafz" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Bununla beraber harf-i tarife, sözleri bir araya toplamaya yardımcı olması açısından insanî bir özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "muğlak olmak" ve "meded eylemek" ifadeleri deyim hüviyetindedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

5.Beyit: Kendüŋi kendüŋ gözet Allāha ışmarla özüŋ

Kāniyā virmez saŋa ḥayvānlıġı ḳo il cevāb

Kelimeler:

Ḥayvānlık: Hayvana yakışacak tarzda akılsızca, idraksızca davranış.

Ḳomak: Bırakmak, vazgeçmek, terk etmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Kendini kendin gözet ve ruhunu (içini) Allah'a emanet et. Başkaları sana cevap vermez, hayvanlığı (başkalarından bir şey beklemeyi) bırak.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde ise kendisine çeşitli öğütlerde bulunmaktadır. Bu doğrultuda şair, her ne konuda olursa olsun istek ve arzularını, ihtiyaçlarını kısacası her neyi niyaz ediyor yahut her ne konuda bir cevap arıyorsa yalnızca Allah'a yönelmesi gerektiğini kendisine tembih etmektedir. Zira asıl kudret sahibi Allah'tır ve insana her neyi elde edecek ise ancak ve ancak Allah izin verirse elde eder. Dolayısıyla şairin deyişiyle insan; hayvanlığı bırakıp başkalarından medet ummaktan vazgeçmeli, kendisini yalnızca kendisi gözetip yalnızca Allah'a yönelmeli ve ona teslim olmalıdır.

Beyitte geçen "Allah'a ısmarla özün" (kendini Allah'a emanet etmek) ve "hayvanlığı ko" (hayvanlığı bırakmak) ifadeleri deyim ve deyim hüviyetinde sözlerdir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Bununla beraber "kendün" ifadesi beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. "Kânîyâ" ifadesi ile seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Ayrıca şair kendisinden başka biriymiş gibi bahsederek ***tecrid*** sanatına başvurmuştur.

2.2.5. Gazel 7

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Benüm reftār-ı süstüm süstī-i peymānedendür hep
Hücūm-ı şaḥne-i ḥiss şīve-i mestānedendür hep

Bu bī-sāmānluġuŋ aṣlı niẓāma meylimüzdendür
Perīşānī-i gīsū-yı meṭālib şānedendür hep

Tehī dil mā-sivādan vāṣıl-ı feyż-i meʿānīdür
Eṣer evfāḳda ḫālī vasaṭ bir ḫānedendür hep

Ḫaṭuŋ devrinde sözler vaṣf-ı laʿl-i nāba dā'irdür
Gülüşler vaḳt-i maġrib ekṣerī mey-ḫānedendür hep

Sözüŋ ṭoġrısı Kānī bendedür benden su’āl eyle
İşitmiş var ise uşlu ḫaber dīvānedendür hep

1.Beyit: Benüm reftār-ı süstüm süstī-i peymānedendür hep
Hücūm-ı şaḫne-i ḥiss şīve-i mestānedendür hep

Kelimeler:

Reftār: Gidiş, yürüyüş.

Süst: Gevşek, zayıf, güçsüz.

Peymāne: 1. İçki kadehi, özellikle şarap kadehi. / 2. Şarap.

Şahne: İnzibat memuru, şehir zabıtası.

Şīve: 1. Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, eda, işve. / 2. Tarz, tavır.

Mestāne: Sarhoş olan bir kimseye yakışır tarzda, mest olup kendinden geçmişçesine, sarhoşçasına.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Benim güçsüz yürüyüşüm, hep kadehin (verdiği) zayıflıktandır. Duygu zabıtasının hücumu (da) hep sarhoşça eda(m) yüzündendir.*

Şerh: Gazelinin matla beytinde “aşk sarhoşu” olan bir âşık profili çizen şair, aklını başından alması ve kendisini mest etmesi bakımından sevgiliye duyduğu aşkı ***açık istiare*** yoluyla kadehe daha doğrusu şaraba benzetmektedir. Nasıl ki içki içen bir kimse bu içkinin getirdiği sarhoşluğun etkisiyle yürümekte zorlanıp gevşek ve uyuşuk bir şekilde yürüyorsa aşk sarhoşu olan şair de aynı şekilde güçsüz ve uyuşuk bir şekilde yürümektedir.

Sevgilinin aklı baştan alıcı ve sarhoş edici dudaklarının etkisiyle “aşk sarhoşu” olan şair, çok derin duygular yaşamaktadır ve aşk sarhoşluğunun da etkisiyle artık bu duygularını zapt edememektedir. Tıpkı içki, şarap içen birinin günlük hayatta dile getiremediği duygu ve düşüncelerini sarhoşken önünü, ardını düşünmeden söylemesi gibi aşk sarhoşu olan şair de sarhoşluğun etkisiyle iç dünyasında biriken duygu ve düşünceleri zapt eden, dile getirmesini engelleyen duygu zabıtalarının da isyan bayrağını çekmesi sonucunda artık içinde biriktirdiği tüm duygularını açığa çıkarır, dile getirir; bu duygu ve düşüncelerinin gerektirdiği şekilde tavrını ortaya koyar. Dolayısıyla şair, normal şartlarda bunların yaşanmasının mümkün olmayacağını; ne yaptığının bilincinde olmadan, duygu ve düşüncelerini önünü ardını düşünmeden söylemesinin ve kendinden geçmişçesine

sergilediği davranışların, hep o aşk sarhoşluğunun etkisinden dolayı olduğunu dile getirmektedir.

Beyte tasavvufî bir pencereden bakmak da mümkündür. Nitekim tasavvufî terminolojide kadeh ve şarap; "ilâhî aşk" ve "bu aşka duyulan cezbe hâli" gibi anlamlara gelmektedir (Cebecioğlu, 2004: 76). Bu bağlamda şairin ilâhî aşk şarabını içerek kendinden geçtiği ve bu ilâhî aşk şarabının getirdiği cezbe hâliyle yoğun bir ruh coşkunluğu içerisinde olduğu söylenebilir.

Beyitte şair, zayıf yürüyüşünü kadehin getirdiği uyuşukluğa bağlamaktadır. Burada kadehten kasıt içindeki şaraptır, dolayısıyla iç-dış ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Beyitte geçen "şahne-i hiss" ifadesi ile duygu, his zabıtaya benzetilmiştir. Benzeyen (duygu) ve kendisine benzetilen (zabıta) unsurlarına yer verilmiş, ***teşbih-i beliğ*** sanatına başvurulmuştur. Beyitteki "süst" ve "süstî" ifadeleri ise aynı kökten türemişlerdir, ***iştikak*** yapılmıştır. Bununla beraber "reftâr-ı süst", "peymâne" ve "mestâne" ifadeleri içki ve sarhoşlukla ilgili ifadeler olduğundan anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "hep" kelimesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Bu bī-sāmānluġuŋ aṣlı niẓāma meylimüzdendür
Perīşānī-i gīsū-yı meṭālib şānedendür hep

Kelimeler:

Bī-sāman: 1. Düzensiz. / 2. Huzursuz.

Nizām: 1. Düzen, usul. / 2. Sıra, dizi, tertip. / 3. Ahenk.

Gīsū: Omuza dökülen uzun saç.

Metālib: İstenen şeyler, istekler, talepler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu düzensizliğimizin, huzursuzluğumuzun aslı düzene (olan) meylimizdendir. (Nitekim) arzu(lar) saçının dağınıklığı (da) hep taraktandır.*

Şerh: Ruhen ve aklen dağılmış bir durumda olan aşk sarhoşu şair, bu denli savruk, düzensiz ve huzursuz bir durumda olmasının sebebini düzene ve intizama olan meyline bağlamaktadır. Esasen şair burada vuslat isteğini ve sevgiliye duyduğu derin hasreti kastetmektedir. O, sevgiliye duyduğu aşk ve derin özlem yüzünden böyle bir hâldedir ki onun bu savrukluğunu ve düzensizliğini ancak ve ancak sevgili ve onun vuslatı giderebilir. Bu noktada şair, içinde bulunduğu durumu bir benzetme kurgusuyla da

pekiştirmektedir. Nasıl ki arzular saçının dağınıklığı için bir tarağa ihtiyaç duyuluyorsa şairin yani âşığın dağınıklığını ve düzensizliğini bir hâle ve yola koyacak olan da yalnızca sevgili ve onun vuslatıdır.

Tasavvufî açından beyte bakıldığında ise kesret-vahdet ilişkisinden söz edilebilir. Arapça, "çokluk" anlamına gelen kesret, tasavvufta "varlıkların mevcudiyetlerinin esasını kendilerinden bilmek ve onları müstakil bir varlık olarak görmeleri" anlamına gelmektedir. Kelime anlamı "birlik" olan vahdet ise tasavvufi terminolojide "canlı ve cansız bütün mahlûkatın varlığını yegâne varlık olan Allah'ın varlığında görmek" şeklinde ifade edilmektedir (Uludağ, 2012: 212). Bu bağlamda beyitte şairin; bunca düzensizliğin yani kesretin aslında vahdetten ileri geldiğini söylediği düşünülebilir. Nitekim bunca çokluğun özü yalnızca birdir ancak bunu yalnızca varlığın birliği hakikatini idrak etmiş kimseler bilmektedir.

Burada şair ilk dizede kullandığı "bî-sâman" (düzensizlik) ve "nizâm" (düzen) kavramlarını sırasıyla ikinci dizede vermiş olduğu örnekteki "perîşânî-i gîsû-yı metâlib" (arzular saçının dağınıklığı) ve "şâne" (tarak) kavramları ile anlamsal olarak düzenli bir şekilde ilişkilendirmiştir, ***mürettep leff ü neşr*** sanatını uygulamıştır. Bununla beraber "gîsû-yı metâlib" ifadesi ile de ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca "bî-sâmânlık" (düzensizlik) ve "nizâm" (düzen) gibi anlamsal olarak birbirine zıt kelimeler kullanılarak ***tezat***; aynı anlam katmanı çerçevesinde ele alınan "gîsû" ve "şâne" ifadeleri ile de ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Tehī dil mā-sivādan vāṣıl-ı feyż-i meʿ ānīdür

Eṣer evfāḳda ḫālī vasaṭ bir ḫānedendür hep

Kelimeler:

Tehī: Boş.

Mā-sivā: 1. Bir şeyin dışında kalan ve ondan başka olan her şey. / 2. Allah'ın zâtı dışındaki bütün varlıklar.

Vāṣıl-ı feyż-i meʿ ānī: Anlamların, manaların ihsanına ulaşan.

Evfāḳ: Çok (daha, en, pek) uygun, muvafık.

Ḫālī: 1.Boş. / 2. Tenha, ıssız. / 3. Her şeyden arınmış.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Uygunluğun alâmeti ortası boş bir evdendir hep. (Zira ancak) mâsivâdan arındırılmış (boş bir) gönül (evi) anlamların ihsanına ulaşır.*

Şerh: Beyitte geçen "mâsivâ" ve "feyz-i me'ânî" gibi kavramlar beytin öncelikli olarak tasavvufî anlamda, ilâhî aşk bağlamında yorumlanmasını gerektirmektedir.

Bilindiği üzere tasavvufta gönlün, asıl kudretin ve güzelliğin sahibi olan Allah dışındaki her şeyden arındırılmış olması esastır. Tasavvuf yolundaki bir kişi (sâlik), dünyevî bütün unsurlarla olan alakasını kesmeyi, Allah dışındaki her şeyden uzaklaşmayı ve bu doğrultuda kendi varlığını, gönlünü yok ederek Allah'ın varlığında bir olmayı amaçlar. Bunu başardığında da "fenâfillâh" mertebesine ulaşır.

Şair de bu beyitte; gerçek aşkı idrak eden, geçici dünya hayatının asıl anlamına erişen gönlün mâsivâdan yani dünyevî bütün unsurlardan, Allah dışındaki her şeyden uzak ve arınmış bir gönül olduğunu söylemektedir. Âşığın "mâsivâdan arınması" feyz için münasip ve yeterli bir hâle gelmek demektir. Nitekim manalara ulaşabilmek için mâsivâdan soyutlanmak gerekmektedir.

Beyitte ortaya koyulan aşk "beşerî aşk" olarak ele alındığında ise şair, gerçek aşkın sırrının çözmüş olan gönlün; içerisinde sadece güzeller güzeli sevgiliye ve onunla ilgili unsurlara yer veren onun dışındaki her şeyden ilgisini kesmiş olan gönüldür. Böyle bir aşkın en büyük nişanesi de âşığın tek varlığının sadece sevgilinin uğruna feda edeceği canı olması; içerisinde sevgilinin aşkı olan gönül dışında maddî-manevî hiçbir varlığının bulunmamasıdır.

İkinci dizedeki "hâne" kelimesi ile kastedilen gönüldür, ***açık istiare*** yapılmıştır.

4.Beyit: Ḫaṭuŋ devrinde sözler vaṣf-ı laʿl-i nāba dā'irdür

Gülüşler vaḳt-i maġrib ekṣerī mey-ḫānedendür hep

Kelimeler:

Ḫaṭuŋ devri: Dudağın çevresindeki ayva tüylerinin devir etmesi. (Konuşma eylemi sırasında dudakların hareket etmesi bağlamında.) Konuşma, sohbet.

Laʿl: 1. Parlak kırmızı renkli kıymetli taş. / 2. Kırmız böceği kabuğundan çıkarılan boya ile yapılan kırmızı renkte bir çeşit mürekkep. / 3. Eskiden böcek kabuklarından ve özellikle kırmız böceği kabuğundan çıkarılan parlak kırmızı boya, karmen. / 4. Parlak kırmızı renk. / 5. Sevgilinin kırmızı dudağı. / 6. Şarap.

Nāb: Hâlis, katıksız, sâfî.

Maġrib: 1. Güneşin battığı yer veya güneşin battığı yön, taraf, batı, garp. / 2. Batıda bulunan memleketler, batı ülkeleri; Osmanlı İmparatorluğu zamanında, imparatorluğa bağlı Mısır'ın batısında ve kuzeybatısında kalan Avrupa'da Endülüs (İspanya-Portekiz),

Afrika'da Fas, Tunus, Cezayir gibi ülkeler, magârib. / 3. Güneşin battığı zaman, gurup vakti, akşam.

Ekṣerī: Çok defa, çok zaman, çoğunlukla, genellikle.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Ayva tüyünün çıktığı zaman sözler, sohbetler hep (o) saf dudağının vasfı(na) dairdir. Akşam vakti (olan) gülüşler (ise) çoğunlukla meyhaneden (gelir) hep.*

Şerh: Şair bu beyitte ise sevgilinin güzellik unsurlarından "ayva tüyü" ve "dudağı" üzerinde durmaktadır. Bilindiği üzere divan şiirinde sevgilinin her bir zerresi ayrı bir güzeldir ve bu güzellikler birlikte bir ahenk oluşturarak sevgiliyi güzellik algısının en tepesine ulaştırırlar. Bu güzellik unsurlarından birisi olan dudak, göz kamaştırıcı kırmızılığı ve zarifliğiyle; bu dudağın çevresinde yeni bitmiş olan ayva tüyleri ise letafetiyle âşığın aklını başından alır ve onu mest eder. Dolayısıyla bu güzellikler karşısında kendinden geçen şairin (âşığın) sözleri de sürekli olarak kendisini mest eden bu güzellikler ve onların vasıfları üzerine olmaktadır. Ayrıca şairi mest eden tek şey bunlar değildir. Sevgilinin o kıpkırmızı dudakları ve onun çevresindeki ayva tüyleriyle birlikte genellikle akşam vakti rastlanılan ahenkli gülüşü de şairi yani âşığı gönlünden vurmaktadır. Bu noktada şair, gülüşlerin hep meyhaneden geldiğini ileri sürmektedir. Esasen burada meyhaneden kasıt sevgilinin dudaklarıdır. Nitekim divan şiirinde sevgilinin dudaklarının meyhaneye benzetilmesi oldukça yaygın bir kullanımdır (Pala, 2020: 192). Şair de burada sevgilinin o şarabı andıran kıpkırmızı dudaklarının kendisini mest etmesi sebebiyle onu ***açık istiare*** yoluyla meyhaneye benzetmiş ve estetik bir benzetme kurgusu oluşturmuştur.

Tasavvufî manada ise Hak âşığı olan şairin gönlünde yegâne varlık olan Allah'tan başka bir şey barındırmadığı ve buna binaen gönlünün olduğu gibi dilinin de yalnızca mutlak güzellik sahibi olan Allah üzere olduğu, sürekli olarak onun övgüsü ve zikri üzre kelâm ettiği düşünülebilir.

Beyitte geçen "la'l" ifadesi ile kastedilen sevgilinin dudaklarıdır, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "hatt", "la'l" ve "gülüş" ifadeleri anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

5.Beyit: Sözüŋ ṭoġrısı Kānī bendedür benden su'āl eyle

İşitmiş var ise uṣlu ḫaber dīvānedendür hep

Kelimeler:

Uşlu ḫaber: Doğru, faydalı, işe yarayan haber.

Dīvāne: 1. Çılgın, deli, mecnun. / 2. Kendini duygularının coşkunluğuna bırakmış, akılla ilgisini kesmiş, aşkın buyruğu altına girmiş olan kimse, meczup, şeydâ.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Sözün doğrusu bendedir, (olup biteni) benden sor. İşitmiş (olan) var ise (bilir) doğru haber hep divanedendir.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytini ***tecrid*** sanatı üzerine kurgulamıştır. Bu beyitte kendisini soyutlayarak başka biriymiş gibi bahsetmekte bu doğrultuda Kânî'ye seslenmektedir.

Kânî'ye bütün sorularının doğru cevaplarının kendisinde olduğunu iddia etmekte ve bu iddiasını ikinci mısrada kanıtlamaya çalışmaktadır. Şaire göre en doğru, anlamlı, güvenilir sözler ve cevaplar kendisindedir. Çünkü sözün doğrusunu ancak ve ancak kendisi gibi olan "deliler" söylemektedir. Bilindiği üzere divan şiirinde âşık, sevgiliye karşı duyduğu aşk yüzünden aklını yitirir ve deliye döner. Bununla beraber delilerin bildiklerini olduğu gibi söyledikleri bilinmektedir. Çünkü deliler söylediklerinin önünü ve ardını düşünmezler; ne biliyorlarsa herhangi bir çekince duymadan olduğu gibi söylerler. İşte şair de bunu ifade ederek; kendisinin aşk yolunda deliye dönen bir divane olduğunu, bu yola dair en doğru bilgileri kendisinin bizzat yaşayarak deneyimlediğini ve bu hususta tüm bilgi ve tecrübelerini, önünü ardını düşünmeden anlatabileceğini ifade etmektedir.

Beyte tasavvufî açıdan bakıldığında ise şairin delilikten kastettiği "Allah aşkı ile kendinden geçme" hususudur. Nitekim tasavvufî anlayışta da "al deliden uslu haber" tabiri kullanılmaktadır. Elbette bu ifadede yer alan deli, kendisini bütün benliğiyle Allah sevgisi ve aşkına veren, dünyaya karşı ilgi ve alakasını kesen kimsedir ki bunlara "meczup" da denir. Onların sergilediği her hareket ve sarf ettikleri her kelâm, ilâhî sırlarla ve hikmetlerle doludur. Tasavvufta bu tür kişilerden keramet ve hikmet peyda olacağı inancı son derece yaygındır (Cebecioğlu, 2004: 46). Bu bağlamda düşünüldüğünde şair, ilâhî sırra vâkıf olmuş ve bu sırların, hikmetlerin kendisinden sorulması gerektiğini dile getirmiştir.

Beyitte geçen "uslu haber dîvânedendür" ifadesi günümüzde "deliden al uslu haberi" şeklinde kullanılan atasözüdür, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber "uslu" ve "dîvâne" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Beyitte "ben" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.2.6. Gazel 8

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Güle düşmez mi rāh-ı şebnem-i eşküm bu şeb yā Rabb
Yeşermez mi bu günde gül-bün-i kāmum ʿaceb yā Rabb

Açılmaz mı disām-ı āl-fām-ı ġonçe-i maḳṣūd
Ḳalur mı ġonçe-i taṣvīr-āsā beste-leb yā Rabb

Bu günde bir nefescik bārī semt-i ḳıble-i ümmīd
Nesīm-i nev-bahār-ı feyże olmaz mı meheb yā Rabb

Mis-i nā-rāyic-i āmālümi iksīr-i tevfīḳ
Nigāh-ı nīmile āyā niçün itmez ẕeheb yā Rabb

Fütūr o denlü var Kānīde kim tenşīṭe meyl itsem
Ne dāru kārger ne benc ü ne afyon ne ḥab yā Rabb

1.Beyit: Güle düşmez mi rāh-ı şebnem-i eşküm bu şeb yā Rabb
Yeşermez mi bu günde gül-bün-i kāmum ʿaceb yā Rabb

Kelimeler:

Rāh: 1. Yol. / 2. Usul, tarz, sistem.

Şebnem: Çiy.

Eşk: Gözyaşı.

Şeb: Gece.

Gül-bün: Gül fidanı, gül ağacı.

Kām: Arzu, meram, maksat.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ya Rabb! Bu gece gözyaşı çiylerimin yolu güle düşmez mi? Acaba bugün de mi arzumun gül fidanı yeşermeyecek?*

Şerh: Şair gazelinin matla beytinde ümitsiz bir âşık profili çizmektedir. Sevgiliye olan aşkı ile yanıp tutuşan ve aşkına karşılık bulmayı bekleyip vuslatı arzulayan şair (âşık), bu isteğinin uzun süredir gerçekleşmemesi sebebiyle ümitsizliğe kapılmış ve çaresizlikle

gözyaşları dökmeye başlamıştır. Oldukça müşkül bir durumda olan şair, bu durumun değişmesi, isteklerinin (sevgilinin kendisine kayıtsız kalmayıp sesini duyması ve aşkına karşılık vermesi) hâsıl olması için de Allah'a yönelip dua etmiştir.

Beyte aşk çerçevesi dışında bakıldığında ise şairin dünyadan muradını alamadığını ifade ettiği düşünülebilir. Bu bağlamda şair, yaşamı boyunca isteklerine ve arzularına (huzur, mutluluk, değer görme vb.) bir türlü ulaşamadığını, talihin kendisine bir türlü dönmediğini ifade etmekte ve bir anlamda isteklerinin gerçekleşmesi için Allah'a yakarışta bulunmaktadır.

Beyitte geçen "şebnem-i eşk" ifadesi ile gözyaşları çiye; "gül-bün-i kâm" terkibi ile de arzular bir gül fidanına benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte anlatılmak istenen düşünce soru yoluyla ortaya koyularak ***istifham*** yapılmıştır. Beyitte geçen "gül", "yeşermek", "şebnem" ve "gül-bün" kavramları arasında anlamsal açıdan bir ilgi ve uygunluk kurularak ***tenasüp***; her iki mısrada "yâ Rabb" ifadesi tekrar edilerek de ***tekrir*** sanatı uygulanmıştır. Ayrıca "yâ Rabb" ifadesi ile ***nida*** yapılmıştır.

2.Beyit: Açılmaz mı disām-ı āl-fām-ı ġonçe-i maḳṣūd
Ḳalur mı ġonçe-i taṣvīr-āsā beste-leb yā Rabb

Kelimeler:

Disām: Tıpa, tıkaç, kapak, kapakçık.

Al-fām: Kırmızı renkli, kırmızı renginde.

Ġonçe: Henüz açılmamış çiçek, tomurcuk.

Maḳṣūd: 1. Söylenilmek, belirtilmek istenilen, kastedilen. / 2. İstenilen şey, amaç, gaye, maksat.

Taṣvīr: 1. Bir şeyi resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntıları ile anlatma. / 2. Resmini yapma, resmi yapılma. / 3. Resim. / 4. Karagöz oyunundaki kahramanların deriden kesilmiş şekillerinden her biri.

Āsā: Gibi.

Beste-leb: Dudağı bağlı, ağzı kapalı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Allah'ım! Gaye tomurcuğumun kırmızı renkli kapakçığı (ağzı) açılmaz mı? (Yoksa) suret goncası gibi ağzı kapalı mı kalır?*

Şerh: Önceki beyitte sevgilinin ilgisini kazanma ve ona kavuşma arzusunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini sorgulayan şair, bu beyitte de aynı sorguya devam etmekte ve bunu farklı bir kurgu ile ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda şair, aynı arzularının bir gül gibi

açılıp güzelleşeceğini (isteklerinin gerçekleşeceğini) mi yoksa tıpkı açılmamış bir gonca gibi mi kalacağını (isteklerinin gerçekleşmeyeceğini) sorgulamaktadır. Şair bu söylemiyle bir yandan arzularına kavuşamama kaygısını aksettirirken bir yandan da Allah'a dua ederek talihinin dönmesini ve isteklerinin gerçekleşmesini temenni etmektedir.

Esasen burayı farklı bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Divan şiiri içerisinde goncanın, rengi ve açılmamışlık özelliğiyle sevgilinin ağzını temsil ettiği göz önüne alındığında şairin kaygısı ve beklentisi sevgilinin ağzından güzel sözler duyup duyamayacağına dair olur (Erdoğan, 2013: 304-305, 308).

Beyte aşk çerçevesi dışında bakıldığında ise yaşamı boyunca sıkıntılarla boğuşan ve bir türlü istek ve arzularına (huzur, mutluluk, değer görme vb.) ulaşamayan şair, bu devranın her daim böyle mi gideceğini sorgulamakta ve bir anlamda da talihinin dönmesini Allah'tan niyaz etmektedir.

Beyitte "yâ Rabb" ifadesi ile ***nida*** yapılmıştır. Beyitte geçen "gonçe-i maksûd" ifadesiyle gaye bir goncaya, tomurcuğa benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber bu gaye tomurcuğunun kırmızı renkli kapakçığı da kapalı kalması bakımından suret goncasına benzetilmiştir. Benzeyen (disâm-ı âl-fâm-ı gonçe-i maksûd), kendisine benzetilen (gonçe-i tasvîr), benzetme yönü (beste-leb kalmak) ve benzetme edatı (âsâ) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamında yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Beyitte anlatılmak istenen düşünce soru yoluyla ortaya koyularak ***istifham*** yapılmıştır. Beyitte geçen "açılmak", "âl-fâm" ve "gonçe" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "açılmak" ve "beste-leb" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Beyitte geçen "gonçe" sözcüğü beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

3.Beyit: Bu günde bir nefescik bārī semt-i ḳıble-i ümmīd

Nesīm-i nev-bahār-ı feyże olmaz mı meheb yā Rabb

Kelimeler:

Nesīm: Hafif hafif esen, hoş ve latif rüzgâr.

Nev-bahār: İlkbahar.

Feyż: 1. Verimlilik, bolluk, bereket. / 2. Nimet, bağış, ihsan, kerem. / 3. Ruha huzur verici mübarek ve uğurlu tesir. / 4. İrfan, ilim ve marifet. / 5. Allah tarafından kula lütfedilen ve ilham yoluyla kalbe gelen şey, vâridat. / 6. Âlemin, tek kaynak olan Allah'tan sürekli,

derece derece ve başka bir varlığı meydana getirme hassasını taşıyacak biçimde zuhur ve sudûru, zât-ı ilâhîden her seviyedeki varlığa kadar yukarıdan aşağıya doğru inen ve âlemin bütününde gerçekleşen sürekli oluş, yaratılış ve yenilenme.

Meheb: Rüzgârın estiği yer.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Allah'ım! Bugün bir an bile olsa umut kıblesinin semti, feyzin ilkbahar rüzgârının estiği yer olmaz mı?*

Şerh: Sevgilinin kendisine kayıtsız kalmasından ve vuslatın gerçekleşmemesinden dolayı oldukça ümitsiz ve çaresiz bir durumda olan şair, kendisine uzatılacak bir yardım eli, bir ümit kaynağı beklemekte ve bunu rüzgâr üzerinden anlatmaktadır.

Rüzgâr, divan şiiri içerisinde hem "yel, esinti" hem de "zaman, vakit, talih ve felek" anlamlarını ifade etmektedir. Divan şairleri istek ve arzularına kavuşamadıklarında, ümitlerini kaybettiklerinde rüzgâra yani zamana serzenişte bulunmuşlardır (Aka, 2015: 17). Şair de beyitte rüzgâr kavramını ***tevriyeli*** bir şekilde kullanarak feyz rüzgârının bir anlığına bile olsa ümit kıblesinin semtine yani kapısına doğru esmesini istemektedir. Başka bir deyişle şair burada kısa bir süreliğine de olsa talihin yüzüne gülmesini ve sevgilinin kendisine bir ümit ışığı yakmasını temenni etmektedir. Zira o, bir anlık bir ümide dahi muhtaç bir durumdadır.

Beyte aşk çerçevesi dışında bakıldığında ise hiçbir vakit dünyadan muradını alamayan şairin bir günlük, kısacık bir vakit için bile olsa ihsan rüzgarının esmesini yani talihinin dönmesi ve isteklerinin gerçekleşmesini dilediğini söylemek mümkündür.

Beyit içerisinde anlatılmak istenen husus soru yoluyla ortaya koyulmuştur, ***istifham*** söz konusudur. Beyitte geçen "nesîm-i nev-bahâr-ı feyz" ifadesi ile feyz bir ilkbahar rüzgârına benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "semt-i kıble-i ümmîd" ifadesi ile ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca bu ifade ile kastedilen bir anlamda ümitsiz şairin (âşığın) semti ve kapısıdır, ***mecaz-ı mürsel*** söz konusudur. Beyitte geçen "nesîm", "nev-bahâr" ve "meheb" gibi kavramlar aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Beyitte "yâ Rabb" ifadesi ile Allah'a seslenilerek ***nida*** yapılmıştır.

4.Beyit: Mis-i nā-rāyic-i āmālümi iksīr-i tevfīḳ

Nigāh-ı nīmile āyā niçün itmez ẕeheb yā Rabb

Kelimeler:

Mis: Bakır.

Nā-rāyic: Değersiz.

Āmāl: Emeller, istekler.

İksīr: Orta çağ kimyacılarının çok tesirli ve herhangi bir maddeyi altına dönüştürebilecek kadar kuvvetli olduğuna inandıkları bir madde.

Tevfīk: 1. Uygun duruma getirme, uydurma. / 2. Allah'ın yardımı, Allah'ın, kulunun fiilini rızasına ve muhabbetine uygun kılması, kulunu irade ve rızasına uygun işler yapmaya muvaffak kılması.

Nigāh-ı nīm: Yarım bakış.

Āyā: Şaşırma, sorma, ümit ve istek ifade eder, acaba.

Ẕeheb: Altın.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Allah'ım! Acaba tevfik iksiri, niçin değersiz emel bakırımı (bir) yarım bakışla (da olsa) altına çevirmiyor?*

Şerh: Önceki beyitlerde arzularının bir türlü gerçekleşmediğinden dem vuran şair, bu beyitte de aynı arzuların değerli ve önemli görülmediğini söylemekte ve bunu "iksir" kavramı üzerinden anlatmaktadır.

İksir, Orta çağ kimyacılarının çok etkili, tesirli olarak nitelendirdikleri ve herhangi bir maddeyi altına dönüştürebilecek kadar kuvvetli ve güçlü olduğuna inandıkları bir maddedir (Şentürk, 2023: 182-187). Şair de beyitte ***teşbih-i beliğ*** yoluyla başarı ve uygunluğu bir anlamda da talihi iksire benzeterek bu iksirin değersiz bir bakır gibi olan istek ve arzularını değerli bir altına dönüştürmediğini dile getirmektedir. Başka bir deyişle şair burada isteklerinin gerçekleşmemesine kılıf bulmakta ve bu durumu isteklerine yeterli kıymetin verilmeyip değersiz görülmesine dayandırmaktadır.

Beyitte yer alan "nigâh-ı nîm" terkibi ile beyti farklı bir açıdan daha yorumlamak mümkündür. Bu ifadenin anlamı (yarım bakış) göz önüne alındığında "iksîr-i tevfîk" ile kastedilen bir anlamda sevgilidir. Bu noktada şair, sevgiliye olan aşkının ve kavuşma isteğinin sevgili nazarında değersiz olduğunu söylemekte; burada bir yandan isteklerinin neden kıymet görmediğinin endişesini yaşarken bir yandan da içten içe bu durumun değişmesini ve isteklerinin sevgili nezdinde değer görmesini istemektedir.

Beyitte aktarılmak istenen duygu ve düşünceler soru yoluyla ortaya koyulmuştur, ***istifham*** söz konusudur. Beyitte ikinci anlam göz önüne alındığında "nigâh-ı nîm" ile kastedilen sevgilidir, ***kapalı istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "mis", "iksîr", ve "zeheb" gibi kavramlar anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp***

yapılmıştır. Ayrıca beyitte "mis" değersiz, "zeheb" ise değerli olarak ele alınmıştır, anlamsal olarak ***tezat*** yapılmıştır.

5.Beyit: Fütūr o denlü var Kānīde kim tenşīṭe meyl itsem

Ne dāru kārger ne benc ü ne afyon ne ḥab yā Rabb

Kelimeler:

Fütūr:1.Bezginlik, usanç, bıkkınlık ve gayretsizlik. / 2. Yeis, keder, ümitsizlik.

Tenşīt: Neşe verme, neşelendirme, ferahlandırma.

Dāru: İlaç.

Kārger: 1. İş yapan, işleyen. / 2. Etkili.

Benc: 1. Esrar. / 2. Beng denen bitki ve uyuşturucu tohumu.

Afyon: Haşhaş kapsüllerinden sızan sütün pıhtılaşmasıyla elde edilen ve içinde morfin, kokain gibi uyuşturucular bulunan madde.

Ḥāb: 1. Tane, tahıl tanesi. / 2. Tane hâlinde ilaç.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kânî'de o kadar çok bıkkınlık var ki (bunu unutturacak) neşe verici (maddelere) yönelsem (bile) ne ilaç ne esrar ne afyon ne (de) hap faydalı (olur) ya Rabb…*

Şerh: Gazel boyunca sevgilinin aşkına karşılık vermesini ve ona kavuşmayı istediğini dile getiren şair, makta beytinde ise artık bu duruma katlanamadığını ve gitgide ümitsizliğinin arttığını dile getirmektedir. Nitekim şair (âşık), her daim sevgilinin ilgisine nail olmak için çaba sarf etmiş ve ona kavuşmayı ümit etmiştir. Ancak ne yaparsa yapsın ne kadar beklerse beklesin sevgiliden kendisine değer verdiğini gösterecek veyahut kavuşma ümidini yeşertecek en ufak bir hareket görememiştir. Bunun sonucunda da şair yani âşık tabiri caizse boşa kürek çektiğini ve her ne yaparsa yapsın sevgilinin sevgi ve ilgisine nail olamayacağını düşünmeye başlamakta; dolayısıyla karamsarlık ve ümitsizlik kuyusuna düşmektedir. Şair, bu durumdan dem vurarak içine düştüğü bu ümitsizlik durumunun etkisinden ne yaparsa yapsın çıkamadığını ifade etmektedir. O öyle bir raddeye gelmiştir ki içinde bulunduğu bu müşkül duruma ne tesiri kuvvetli ilaçlar ne de kendisine kısa süreli iyi gelecek, vücudunu ve hislerini kısa süreliğine uyuşturacak esrar ve uyuşturucular fayda etmektedir. Zavallı şairin bu müşkül durumdan kurtulabilmek için Allah'a dua etmekten başka çaresi kalmamıştır.

Beyitte kullanılan "dâru", "benc", "afyon" ve "hab" gibi kavramlar birbirleri arasında bir ilgi oluşturmaktadır, ***tenasüp*** sanatı kullanılmıştır.

2.2.7. Gazel 9

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿilün)

Derd-i maḥabbetüŋ eşeri cānda mı ʿaceb
Būyı gülüŋ feżā-yı gülistānda mı ʿaceb

Nīrān-ı ġam göŋülde midür bende sende mi
Yoḫsa şerār-ı āh o külḫanda mı ʿaceb

Bu ḥüsn ü ān sende midür bilmem anı ben
Esrār-ı ḥüsn ü ʿışḳ ise ol anda mı ʿaceb

Ḫān-ı Ḫalīl mi baŋa ḫ̆ān-ı viṣāl mi
Ḫān-ı Ḫalīl didigimüz ḫande mi ʿaceb

Kānī bu gevher adını virme kimesneye
Kān gevher[13] içre mi ya güher[14] kānda mı ʿaceb

1.Beyit: Derd-i maḥabbetüŋ eşeri cānda mı ʿaceb
Būyı gülüŋ feżā-yı gülistānda mı ʿaceb

Kelimeler:

Maḥabbet: 1. Sevgi. / 2. Aşk, sevda. / 3. Dostluk, bağlılık. / 4. Sohbet, yârenlik.

Eşer: 1. Sarfedilen bir emek, yapılan bir iş sonucunda meydana gelen, yetenek, gayret veya emek ürünü şey, yapıt. / 2. İz, nişan, işaret. / 3. Bir şeyin varlığını gösteren belirti, alâmet.

Būy: 1. Koku. / 2. Bir şeyin varlığını belli eden iz, eser.

Feżā: 1. Görülen ve görülmeyen bütün gök cisimlerini içine alan uçsuz bucaksız boşluk, uzay. / 2. Geniş ova, geniş yer, geniş alan. / 3. Gök, gökyüzü. / 4. (İsim tamlamasının birinci unsuru olarak) Bir şeyin kendi varlığı içindeki uçsuz bucaksız genişliği.

Gülistān: Gül bahçesi, gülü çok olan yer, gülşen, gülzâr.

[13] Yazar tarafından "cevher" şeklinde okunmuştur.
[14] Yazar tarafından "cevher" şeklinde okunmuştur.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Acaba aşk hastalığının belirtisi gönülde midir? (Yoksa) acaba gülün kokusu, gül bahçesinin gökyüzünde mi?*

Şerh: Gazelinin matla beytinde âşıklık ceketini sırtına geçiren şair, sevgilinin kendisini anlamadığını, ona ne denli âşık olduğunu ve aşkı yüzünden ne yaralar alıp ne acılar çektiğini görmediğini dile getirmektedir. Bu noktada şair, kendisini şu soruyu sormaktan alıkoyamamaktadır: "Aşk hastalığımın yarası o kadar derin ve gizli midir ki sevgili benim gönül yaramı görmeyip âşık olduğumu anlamıyor? Yoksa bu gönül yaralarının, yanıklarının kokusu göğe kadar mı çıktı da sevgili bu kokuyu duymuyor?". Dolayısıyla şair bu sorular ile sevgiliye olan aşkının tabiri caizse kabak gibi ortada olduğunu ancak sevgilinin bunu anlamadığını dile getirmekte ve bir anlamda da bu durumdan hayıflanmaktadır.

Şair, beyit içerisinde anlama güç katmak, sözün etkileyiciliğini arttırmak için ***istifham*** sanatı kullanmış, duygu ve düşüncelerini karşılığında herhangi bir cevap beklemeden soru yoluyla ifade etmiştir. Bu noktada her iki mısrada da aynı soru kalıbı kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Bununla beraber beytin ilk dizesindeki "derd-i mahabbetün eseri" ve "cânda mı" ifadeleri sırasıyla ikinci dizedeki "bûyı gülün" ve "fezâ-yı gülistânda mı" ifadeleri ile ilişkilendirilerek kullanılmış, ***mürettep leff ü neşr*** yapılmıştır. Ayrıca burada "derd-i mahabbet" ifadesi ile aşk bir hastalığa benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte geçen "derd", "mahabbet" ve "gönül" ile "bûy", "gül" ve "gülistân" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

2.Beyit: Nīrān-ı ġam gönülde midür bende sende mi

Yoḫsa şerār-ı āh o külḫanda mı ʿaceb

Kelimeler:

Nīrān: 1. Ateş. / 2. Cehennem.

Şerār: Kıvılcım.

Külḫan: Hamamlarda döşeme altında bulunan ve ısınmayı sağlayan kapalı büyük ocak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gam ateşi gönülde midir? Ah kıvılcımı bende (mi) sende mi yoksa o külhanda mı acaba?*

Şerh: Külhan, hamamın ateş yanan en sıcak bölümüdür. Âşıkların aşk ateşiyle yanan bedenleri külhana benzetilir (Kaplan, 2010:138). Şairin (âşığın) gönlünde sevgiliye olan aşk ve ona duyulan derin hasret sebebiyle o denli büyük ve şiddetli bir gam ateşi yanmaktadır ki bu ateş hasebiyle âşığın gönlünden dumanlar, kıvılcımlar çıkmaktadır.

Gam ateşi nedeniyle gönülden çıkan bu ah dumanları, kıvılcımları o kadar yoğun ve kuvvetlidir ki tıpkı hamamların ateş yanan en sıcak bölümü olan külhanlardan çıkan duman gibidir. Şair burada gönülde yanan gam ateşi neticesinde ortaya çıkan dumanı, kıvılcımı (ettiği ahı) büyüklüğü ve şiddeti bakımından külhandan çıkan dumanlara benzetmiş; böylelikle sevgili uğruna yaşamış olduğu zorlukların ve çektiği sıkıntıların büyüklüğünü ortaya koymuştur.

Beyitteki duygu ve düşünce soru yoluyla ortaya koyulmuştur, ***istifham*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte gam ateşe; ah ise kıvılcıma benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "nîrân", "gam", "gönül", "şerâr", "âh" ve "külhan" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde değerlendirilmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

3.Beyit: Bu ḥüsn ü ān sende midür bilmem anı ben

Esrār-ı ḥüsn ü ʿışḳ ise ol anda mı ʿaceb

Kelimeler:

Ḥüsn u ān: Güzellik ve cazibe.

Esrār: Gizli olan, herkesçe bilinmeyen şeyler, herkese açık olmayan gizlilikler ve sırlar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu güzellik ve cazibe sende midir ben onu bilmem. (Eğer) o, aşk ve güzelliğin sırları ise acaba onda mı (güzellikte mi ki)?*

Şerh: Âşığın nazarında eşi benzeri olmayan bir güzellik timsali olan sevgili, sahip olduğu bütün nitelikleri ve bilhassa güzelliği ile her konuda ve alanda en tepededir (Gönel, 2010: 215). Şair beyitte sevgilinin bu benzersiz güzelliğini "hüsn ü ân" kavramı üzerinden ifade etmektedir. Divan şiirinde hüsn ü ân, daha ziyade sevgilinin tarif edilemez cazibesini anlatmak için kullanılmaktadır (Kılıç, 2022: 74). Şair de bu kavrama yer vererek esasen aşk ve güzellik sırlarının âdeta bir güzellik timsali olan sevgiliden sorulacağını dile getirmektedir. Şair tam bu noktada nükteli bir söylem gözeterek sevgilinin güzellik ve cazibe timsali olup olmadığını ve aynı zamanda bu cazibenin de aşkın ve güzelliğin sırlarını taşıyıp taşımadığını bilmediğini söyleyerek aslında çok iyi bildiği bu hususu ***tecahül-i arif*** yoluyla bilmezden gelerek beyte ayrı bir ahenk kazandırmıştır.

Beyitte geçen "hüsn", "ân" ve "ışk" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Bununla beraber "hüsn" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte kullanılan "hüsn ü 'ışk" ifadesi akıllara Şeyh Gâlib'in "*Hüsn ü Aşk*" adlı eserini getirmektedir, ***telmih*** söz konusudur.

4.Beyit: Ḫān-ı Ḫalīl mi baŋa ḫ̆ān-ı viṣāl mi

Ḫān-ı Ḫalīl didigimüz ḫande mi ʿaceb

Kelimeler:

Ḫān-ı Ḫalīl: Halil İbrahim sofrası.

Ḫ˘ān-ı vişāl: Kavuşma sofrası, yemeği.

Ḫande: Gülme, gülüş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Halil İbrahim sofrası benim için (sevgiliye) kavuşma sofrası mıdır? Halil İbrahim sofrası (lütfu, ikramı) dediğimiz de (hepi topu sevgilinin o tatlı) gülüşü müdür acaba?*

Şerh: Daha önceki beyitlerde sevgiliye kavuşamadığını ve bu durumdan dolayı yaşadığı sıkıntı ve eziyeti dile getiren şair, bu beyitte de yaşadığı zorluklara ve çektiği sıkıntılara son verecek olan şeyin vuslat olduğunu dile getirmektedir.

Halil İbrahim Sofrası (Simâtü'l-Halil); Hz. İbrahim'in misafirleri ağırlama ve karınlarını doyurma alışkanlığının bir sonucu olduğu söylenen, daha ziyade hacıların, sûfîlerin ve seyyahların ağırlandığı ancak herkese açık olan nimetleri bol, bereketli bir sofradır. Misafirperverliği ve cömertliği simgeleyen bu sofra yüzyıllar boyunca İslâm geleneği içerisinde yer almış ve günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir (Memiş, 2021: 191). Divan şiirinde de beyitlere konu edinen Halil İbrahim Sofrası, âşık için sevgilinin güzellik ve cazibesi, vuslatı, ayrılığı ve gamı ile donatılmış bir sofra niteliği taşımaktadır (Pala, 2020: 190). Şair de beytini bu kavram üzerine oturtmuştur. Şair, sevgiliye kavuşmayı o kadar istemektedir ki ondan ve onun vuslatından gayrı her şeye yüz çevirir duruma gelmiştir. Öyle ki son derece çeşitli ve güzel nimetlerle donatılmış bir sofranın şairin gözünde zerrece önemi yoktur. Onun için Halil İbrahim Sofrası demek sevgilinin güzellik unsurlarıyla donatılmış ve sevgiliye kavuşma gayesiyle kurulmuş bir sofra demektir. Üstelik bu sofrada öyle çeşit çeşit muhtelif nimetler bulunmasına da gerek yoktur. Sevgilinin o kıpkırmızı dudakları ve tüm içtenliğiyle bulunacağı ufak bir tebessüm, şaire yani âşığa değer verdiğini, ona ilgi gösterdiğini temsil edecek ufacık bir gülüş şair için yeterli olacak; onun sevgili uğruna çektiği bütün sıkıntı ve dertleri unutmasını sağlayacaktır.

Şair beyitte ortaya koyduğu söylemleri pekiştirmek, onları daha etkili kullanmak için duygu ve düşüncelerini herhangi bir cevap beklemeden soru yoluyla ifade ederek ***istifham*** sanatını kullanmış, beyte ayrı bir ahenk kazandırmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "hân" ve "hande" kelimeleri arasında ***cinas ve iştikak*** söz konusudur. "Ḫân-ı Ḫalîl"

ifadesi her iki dizede de tekrar edilerek ***tekrir*** yapılmış; ayrıca bu ifade ile Halil İbrahim Sofrası geleneğine ***telmihte*** bulunulmuştur.

5.Beyit: Kānī bu gevher adını virme kimesneye

Kān gevher içre mi ya güher kānda mı ʿaceb

Kelimeler:

Kān: 1. Maden yatağı, maden ocağı. / 2. Bir şeyin çok bol bulunduğu yer veya kimse, kaynak, memba.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Bu cevherin adını kimseye söyleme; maden mi cevher içerisinde yoksa cevher mi maden içerisinde acaba?*

Şerh: Gazel boyunca aşk belası yüzünden çektiği eziyetlerden ve yaşadığı sıkıntılardan dem vuran şair, gazelinin makta beytinde ise kendisini övmektedir. Bu doğrultuda şair, kendisini söz söyleme madeninde parlayan bir cevher olarak görmektedir. Hatta şair bu söylemini daha da öteye taşıyarak kendisinin şairlik madeninde parlayan bir cevher mi olduğunu yoksa asıl madenin kendi cevheri içerisinde mi yer aldığını sorgulamakta ve aslında şairlik madenini bizzat kendisinin oluşturduğunu söylemektedir.

Dolayısıyla şair burada kendisinin maden içerisinde parlayan bir cevher değil aksine bizzat içerisinde maden bulunduran bir cevher olduğunu dile getirerek aslında şairliğinin ne kadar kuvvetli ve eşi benzeri olmayan bir niteliğe sahip olduğunu gözler önüne sermeyi amaçlamıştır.

Beyitte şair, kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiş ve ***tecrid*** sanatına başvurmuştur. Beyitte anlatılmak istenen duygu ve düşünce soru yoluyla ortaya koyularak ***istifham*** yapılmıştır. Beyitte geçen "kân gevher içre mi ya güher kânda mı 'aceb" ifadesiyle cümlenin başı sona, sonu da başa getirilmiştir, ***akis*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "gevher", "kân" ve "güher" ifadeleri anlamsal olarak bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "gevher" ve "kân" ifadeleri beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.2.8. Gazel 10

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Derūn bīrūn-nümā-yı cism-i tāb-ı rūḥdandur hep
Zemīn ü āsmānda āb u revnāḳ yūḥdāndur hep

Tenāfür ehl-i ʿirfānıyla zāhid sen de inṣāf it
Cenābuŋda olan sīmā-yı çün yeb-rūḥdandur hep

Ḥaḳīḳat-ı ẓāhir her ḫuşk ü ter ʿunvān-ı bāṭındur
Derūnuŋ inkişāfı sīne-i meşrūḥdandur hep

Nüfūs-ı kām ile ḳable'l-ḥisāb olmaḳ gerek āgāh
Eşerler vefḳlerde raḳme-i maṭrūḥdandur hep

Ḥaẕer kim bir göŋül bir ʿālemi[15] ġarḳ-āb-ı ḳahreyler
Belā bārān-ı ṭūfān inkisār-ı Nūḥdandur hep

Bahāne bulma taḳdīre tereccüh virme tedbīre
Hele nā-sāzluḳlar şīve-i mercūḥdandur hep

Ne mümkindür o ḫūnīdeŋ şikāyet eyleye Kānī
Şikāyetler yine varsa dil-i mecrūḥdandur hep

1.Beyit: Derūn bīrūn-nümā-yı cism-i tāb-ı rūḥdandur hep
Zemīn ü āsmānda āb u revnāḳ yūḥdāndur hep

Kelimeler:

Derūn: 1. İç, iç taraf, dâhil. / 2. Kalp, yürek, iç, bâtın.

Bīrūn-nümā: Dışı, dışarıyı gösteren.

Cism-i tāb-ı rūḥ: Ruhu parlatan, aydınlatan vücut.

Zemīn ü āsmān: Yer ve gök.

Āb u revnāk: 1. Tazelik, canlılık. / 2. Güzellik, parlaklık, letafet.

Revnāk: Göz alıcı güzellik, parlaklık, tazelik, letafet.

Yūḥ: Güneş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönül, ruhu aydınlatan vücudun dışını gösterendir hep. (Zira) yer ve gökyüzünde (de) tazelik ve güzellik güneştendir hep.*

[15] Yazar tarafından "'âlem-i" şeklinde izafet kesreli olarak okunmuştur.

Şerh: Şair gazelinin matla beytinde insanın özünü oluşturan unsur olarak nitelendirebileceğimiz "gönül" kavramı üzerinde durmaktadır. Gönül, insanın maddi ve manevî bütün duygularının hâsıl olduğu yegâne noktadır. İsteklerin, hayallerin ve duyguların temel merkezi olan gönül aynı zamanda aşkın tecelli ettiği yerdir. Zira ruhun bir parçası olarak da tavsif edilen gönül hem beşerî aşk söz konusu olduğunda aşkın temel zuhur noktası hem de tasavvufî olarak ilâhî aşkın yani mutlak güzellik sahibinin tecelli ettiği ve ona ulaşmanın ve kavuşmanın en önemli aracı olarak görülmektedir (Çalka ve Türk, 2018: 475). Dolayısıyla aşkın merkezi konumunda olan gönülde sürekli olarak bir aşk ateşi yanmaktadır ve gönül bu ateş ile bir parçası olduğu ruhu daimî olarak aydınlatmakta ve ısıtmaktadır. Şair de beyitte bu hususa değinerek ruhu aydınlatan ve parlatan vücudun esas unsurunun gönül olduğunu belirterek ruhun parlaklık ve aydınlığının aslında vücudun temel merkezi olan gönülden geldiğini, asıl kaynağın gönül olduğunu dile getirmekte ve bu bakımdan gönlü güneşe benzetmektedir. Zira gökyüzünün sultanı olan güneş de göz kamaştırıcı parlaklığı, görkemli ışığı ve ısısı ile bütün kâinata canlılık veren, başka bir deyişle tabiatın ve canlıların hayat kaynağı olan bir yapı taşıdır (Ay, 2009: 119). Şair de bu duruma binaen ***temsilî teşbih*** yoluyla gönlün vücudu ve ruhu aydınlatmasını güneşin yer ve gökyüzündeki her unsura canlılık ve hayat vermesine benzetmiş ve beyitte aktarmak istediği düşünceyi etkili bir benzetme kurgusu ile ortaya koymuştur.

Beyitte geçen "derûn" ve "bîrûn" ile "zemîn ve "âsmân" sözcükleri anlamsal olarak birbirine zıt kelimelerdir, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber "derûn" ile "cism" ve "âsmân" ile "yûh" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "hep" sözcüğü beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Tenāfür ehl-i ʿirfānıyla zāhid sen de inṣāf it
Cenābuŋda olan sīmā-yı çün yeb-rūḥdandur hep

Kelimeler:

Tenāfür: 1. Birbirinden nefret etme, birbirinden kaçma. / 2. Kulağa hoş gelmeyen seslerin kelime veya cümlede yan yana gelmesi, ses itişmesi, kakofoni.

Ehl-i ʿirfān: İlim, irfan sahibi.

Zāhid: 1. Dünyayı terk edip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, züht ve takva sahibi, dindar, müttakî kimse. / 2. Çok dindar olup irfanı olmayan kimse, kaba sofu.

İnṣāf itmek: Hakça davranmak, adalet göstermek, acıyıp merhamet etmek.

Cenāb: 1. Allah, peygamber ve bazı tarikat büyüklerine ait isim ve sıfatların başına getirilerek "hazret" manasına kullanılan saygı ve tazim sözü. / 2. Risâlet, hilâfet, padişahlık gibi makam ifade eden kelimelerin başına getirilen saygı sözü. / 3. Büyük mevkilerdeki kişiler hakkında bulundukları makamdan dolayı kullanılan saygı sözü. / 4. Şeref, haysiyet.

Sīmā: 1. Yüz, çehre. / 2. Kimse, şahıs, şahsiyet, tip.

Yeb-rūḥ: Adamotu denen bitki, kan kurutan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Zâhid! Sen de insaf ederek (söyle veya anla ki) bilgili insanlarla uyuşamamanın sebebi, hep zâtına ait kankurutan otu görünümlü suratındır.*

Şerh: Şair bu beyitte tipik bir zâhid eleştirisinde bulunmaktadır. Bilindiği üzere zâhid, dünya işlerine aldırış etmeden körü körüne dinin emir ve yasaklarına itaat eden bir tiptir. O, dindar olmasına karşın dinî konularda bile dar bir anlayışa sahip olup hiçbir konuyu derinine inip anlamayı beceremez ve içinde sıkışıp kaldığı sığ bilgileri de etrafına dayatmaya çalışır. Kendisini rind olarak telakki eden şairler tarafından asla sevilmez ve sıkça eleştiriye tabi tutulur (Onay, 2019: 437). Şair, beyitte bu kaba sofu olan zâhidi eleştirmekte ve onun bilgili, irfanı olan insanlarla anlaşamamasının başka bir deyişle cahilliğinin sebebini kankurutan bitkisi görünümlü suratına bağlamaktadır.

Kankurutan yahut diğer adıyla adamotu, ırmak kenarlarında biten ve görüntüsüyle kökü birbirine yapışık iki insana benzeyen bir bitkidir. Adamotunu topraktan çıkaranların öleceğine dair bir inanç hâkim olduğundan bu bitkiyi çıkarmak için köpek kullanılmış ve bu yüzden "köpek kıran" ismiyle de anılmıştır. Divan şairleri tarafından zaman zaman beyitlerde kullanılan bu ifade, bazen sevgilinin güzellik unsurlarıyla bir ilişki içerisinde bazen de sahip olduğu görüntü bakımından cansız ve ruhsuzluğu ifade etmek için kullanılmıştır (Gözitok, 2020: 273; Yaylalı, 2019: 267). Şair de beyitte bu bitkiyi cansız ve ruhsuzluğu ifade etmesi bakımından ele alarak zâhidin yüzü ile ilişkilendirmiştir. Zira zâhidin yüzü tıpkı bu kankurutan bitkisi gibi cansız, ruhsuz ve samimiyetsizdir. O, çevresindekilere sürekli çatık kaşlarla bakan, kibirli ve ikiyüzlü birisidir (Sucu, 2007: 231). Şair, ortaya koyduğu bu benzetme kurgusu ile zâhid tipinin cahilliğine ve çevredeki insanlar tarafından sevilmemesine vurgu yapmış; zâhidin kendisini dışarıdan bir gözle

hakkaniyetli bir şekilde değerlendirdiği takdirde bilgi ve irfan ehli kişiler tarafından neden sevilmediğini anlayacağını dile getirmiştir.

Beyitte zâhidin yüzü kankurutan bitkisine benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır.

3.Beyit: Ḥaḳīḳat-ı ẓāhir her ḫuşk ü ter ʿunvān-ı bāṭındur

Derūnuŋ inkişāfı sīne-i meşrūḥdandur hep

Kelimeler:

Ḥaḳīḳat: 1. Asıl olan durum ve şekil, gerçek, asıl, künh. / 2. Var olan, gerçekleşmiş bulunan, fikir, tasavvur veya hayal olmayıp fiilî olarak var olan şey, vakıa. / 3. Doğru olan şey, doğru. / 4. Vefalı olma durumu. / 5. Var olan şeyin niteliği, gerçek. / 6. Allah'a erişme yolundaki dört makamdan üçüncüsü (Diğerleri şeriat, tarikat, marifettir. Bu makamda kul, hakiki fâil olan ve tecelli yoluyla âlemlerde zuhur eden Cenabıhakk'ın sıfatlarını, kâinattaki tasarruf ve iradesini, gizlediği ve açıkladığı şeyleri, kaza ve kaderi müşahede eder).

Ẓāhir: 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan şey. / 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. / 3. Görünen âlem. / 4. Tasavvuf ehline göre işin şeklinde kalan, mana ehli olmayan kimse. / 5. "Varlığı kâinatta tecellisiyle aşikâr olan, açık olarak görünen" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. / 6. Anlaşılan, görünüşe göre, galiba. / 7. Elbette, şüphesiz.

Ḫuşk: 1. Kuru. / 2. Kaba, soğuk, incelmemiş, feyzsiz, ruhsuz.

Ter: 1. Taze. / 2. Islak, yaş.

Bāṭın: 1. İç yüz, dâhil, derûn, zamir. / 2. Sır. / 3. "Görünmeyen, gizli olan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. / 4. İçteki, iç yüzdeki, gizli, görünmeyen şey.

Derūn: 1. İç, iç taraf, dâhil. / 2. Kalp, yürek, iç, bâtın.

İnkişāf: 1. Gelişme, açılma. / 2. Meydana çıkma, zâhir ve aşikâr olma. / Manevî bir hâl veya sırrın tecelli etmesi, görünmesi.

Sīne: 1. Göğüs, bağır, sadr. / 2. Gönül, kalp, yürek. / 3. İç, derinlik.

Meşrūḥ: Açıklanmış, şerh edilmiş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bütün kuru ve yaşın apaçık gerçeği (aslında) gizli olan adındadır. Gönlün açılması (gizli olanın açığa çıkması da) parça parça olmuş gönüldendir hep.*

Şerh: Şair bu beyitte ise merkeze "zâhir" ve "bâtın" kavramlarını almıştır. Bilindiği üzere bu iki kavram tasavvufî terminolojide oldukça mühim olan ve divan şiirinde sıkça kullanılan kavramlardır. Zâhir, kâinatın ve kâinatta yer alan her şeyin yalnızca görünen yüzü ve yaygın olan, bilinen taraflarını ifade ederken; bâtın ise kâinattaki gizli manaları, kâinatın manevî ve ahlâkî esasları, varlık ve olayların ardındaki sırları kısacası bütün âlemin asıl hakikatini ifade eden ilimdir. Bu ilim, gönül gözü açık ve kalbi maddi kirlerden temizlenen kişinin gönlünde zuhur eden ve yalnızca Allah'ın takdiri ile hâsıl olan bir ilhamla elde edilir (Uludağ, 1992: 188-189).

Şair de beyitte âlemdeki kuru ve yaş yani istisnasız her şeyin açık ve görünen bir tarafı olduğu gibi görülmeyen ve gizli manaları olan bir tarafının da olduğunu söylemekte bu sırların idrak edilebilmesinin de Allah'ın tecellisi ve ilhamı ile şereflendirilmiş bir gönül ile mümkün olacağını ifade etmektedir.

Beyitte geçen "zâhir" ile "bâtın" ve "huşk" ile "ter" kavramları anlamsal olarak birbirine zıt kelimelerdir, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber beyitteki "hakikat", "zâhir", "inkişâf" ve "meşrûh" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Nüfūs-ı kām ile ḳable'l-ḥisāb olmaḳ gerek āgāh
Eṣerler vefḳlerde raḳme-i maṭrūḥdandur hep

Kelimeler:

Nüfūs: 1. Kişi. / 2. Belli bir bölge, şehir veya memlekette yaşayanların tamamı. / 3. Ruhlar, canlar.

Kām: Arzu, meram, maksat.

Ḳable'l-ḥisāb: Hesaptan önce.

Āgāh: 1. Haberi olan, haberli, haberdar. / 2. Uyanık, basiret sahibi, sırlara vâkıf, müteyakkız.

Eṣer: 1. Sarfedilen bir emek, yapılan bir iş sonucunda meydana gelen, yetenek, gayret veya emek ürünü şey, yapıt. / 2. Kitap, telif. / 3. İz, nişan, işaret. / 4. Bir şeyin varlığını gösteren belirti, alâmet. / 5. Bir davranış, fikir veya olayın doğurduğu sonuç, yarattığı tesir, geride bıraktığı iz.

Vefḳ: 1. Uygun olma, uygunluk. / 2. Bir kimsenin isteğine uygun olarak âyet, dua ve harflerle belli şekillerde yazılmış muska.

Raḳme: 1. Bahçe. / 2. Dere kenarı.

Maṭrūḥ: 1. Atılmış, çıkarılmış. / 2. Temeli atılmış, kurulmuş (bina). / 3. Belirlenmiş, kararlaştırılmış, tayin ve tespit edilmiş (vergi). / 4. Düzenlenmiş, tertip edilmiş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hesaptan (hesap günü) önce istek canları ile uyanık olmak gerek. (Zira) vefklerdeki eserler hep düzenlenmiş bahçe sebebiyledir*.

Şerh: "Kable'l-hisâb" ifadesi ile kıyamet gününe telmihte bulunan şair, insanın bu fani dünyanın kendisinden ne istediğini kavramasını başka bir deyişle bu geçici âlemin hakikatini idrak etmesi gerektiğini söylemekte ve bunu "vefk" kavramı üzerinden anlatmaktadır.

Sözlükte "uyum, uygunluk ve münasip" anlamlarına gelen vefk; fal, kehanet, astroloji, matematik ve astronominin verilerinden yararlanılarak yapılan ve temelinde harflerin, rakamların özel güç ve niteliklere sahip olduğu inancı yatan bir tılsım türüdür. Bir tabloda yer alan kare veya dikdörtgen kutular içerisine belirli kural ve şartlara bağlı olarak insanların ümit ve isteklerine uygun harf ve şekillerin yazılması suretiyle gerçekleştirilir. Bu uygulama ile arzulara kavuşma, kötülüklerden uzaklaşma, büyü bozma, iki kişi arasında aşk duygusunun filizlenmesini sağlama, eşler arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırma, evlenemeyen kızların kısmetini açma, hastalık ve felaketten kurtulma vb. gibi amaçlara ulaşmak hedeflenir (Çelebi, 2012: 605-607). Şair de beyitte bu uygulamaya değinerek insanların âdeta fani dünyanın güzellikleriyle büyülendiklerini ve bütün istek ve eğilimlerinin dünyevî unsurlar üzerine olduğunu söylemektedir. Üstelik insanın bu gözünü boyayan dünyevî unsurlar, insanın ebedî hayatın gerçekliğini unutmasına ve bu doğrultuda ebedî hayata yönelik yaşam tarzından uzak olmasına sebebiyet vermektedir. Oysa asıl hakikat bu geçici güzelliklerde değil ebedî güzelliktedir ki insan da bu gerçeği kavramak ve ebedî âlemdeki sonsuz güzelliklerle donatılmış hayata erişmeye layık olabilmek için bu dünyaya gönderilmiştir. Dolayısıyla insan bu dünyanın aldatmacalarına kanmamalı ve yaşamını kıyamette hesabını verebilecek bir şekilde ebedî hayata yönelik bir yaşam sürmelidir. Şair bu duruma dikkat çekerek insanların hesap günü gelmeden önce bir an evvel gözlerini açmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Beyitte geçen "nüfûs-ı kâm" ifadesi ile, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "rakme-i matrûh" ifadesi ile kastedilen fani dünyadır, ***açık istiare*** söz konusudur.

5.Beyit: Ḥaẕer kim bir göŋül bir ʿālemi ġarḳ-āb-ı ḳahreyler

Belā bārān-ı ṭūfān inkisār-ı Nūḥdandur hep

Kelimeler:

Ḥaẕer: 1. Sakınma, çekinme. / 2. Sakın, çekin, kork.

Ġarḳ-āb: 1. Suya batmış, boğulmuş. / 2. Suya batma, boğulma afeti.

Bārān: Yağmur.

Tūfān: 1. Nuh peygamber zamanında dünyayı kaplayacak şekilde yağan çok şiddetli yağmur. / 2. Çok şiddetli yağmur ve fırtına. / 3. İsim tamlamasının ikinci öğesi olarak bahsedilen şeyin çok aşırı, çok yoğun ve şiddetli olduğunu anlatır.

İnkisār: 1. Kırılma. / 2. Gücenme, kalp kırılması. / 3. Beddua, intizar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bir gönül bir âlemi kahır suyuna batırarak kahredebilir, sen (bundan) sakın! (Nitekim) Tûfân yağmuru, Nûh'un bedduasındandır hep.*

Şerh: Şair bu beyitte ise "Hz. Nûh" ve "Tûfân" hadisesine yaptığı ***telmih*** üzerinden bir kurgu oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Hz. Nûh oldukça sapkın ve putlara tapan bir kavme peygamber olarak gönderilmiş ve bu kavmi Allah yoluna davet etmesi istenmiştir. Hz. Nûh uzun yıllar boyunca kavmini imana davet etmesine karşın çok az sayıda kişi kendisine inanmış, büyük bir çoğunluk ise onu yalancı ve divane olarak görmüştür. Hz. Nûh da uzun bir sürenin ardından bir türlü kavmini doğru yola sevk edememesi üzerine ümitsizliğe kapılmış ve Allah'tan kendisine inanmayanları cezalandırmasını niyaz ederek kavmine bedduada bulunmuştur. Hz. Nûh'un bu isteği Allah tarafından kabul edilmiş ve kendisine gemi yapması üzerine bir vahiy gelmiştir. Geminin inşası bittikten sonra da Hz. Nûh, ailesini, az sayıda kendisine inanan kişiyi ve her hayvan türünden de birer çifti gemiye bindirmiş ve hemen ardından ise tûfân başlamıştır. Yaklaşık altı ay boyunca süren bu tûfân ile yeryüzü tamamen suyun altında kalmış ve bütün canlılar yok olmuştur. Altı ay sonunda Allah'ın emri ile sular geri çekilmiş ve Hz. Nûh'un gemisi de karaya oturmuştur. Bu hadiseden sonra artık dünya başka bir dünya olmuş ve insanlar Hz. Nûh'un üç oğlundan türeyip soylarını devam ettirmişlerdir (Harman, 2007: 224-227). Şair de beyitte bu hadiseye yer vererek kalp kırmanın, gönül incitmenin oldukça kötü ve sakınılması gerekilen bir durum olduğunu vurgulamış; kırılan ve incinen bir gönlün tıpkı Hz. Nûh hadisesinde de görüldüğü üzere bir âlemin yerle bir olmasına sebebiyet verecek kadar elzem bir husus olduğunu gözler önüne sermiştir.

Beyitte geçen "âb-ı kahr" ifadesiyle kahır suya benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber gönül kırıklığının bir âlemi yerle bir edecek kadar büyük bir hadise olduğu söylenerek abartılı bir söylemde bulunulmuş, ***mübalağa*** yapılmıştır. Ayrıca gönle,

âlemi kahır suyuna batırıp kahretmesi yönünden insanî bir özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Beyitte "gark-âb-ı kahr", "tûfân", "belâ" ve "Nûh" ifadeleri birbirleri ile anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

6.Beyit: Bahāne bulma taḳdīre tereccüh virme tedbīre

Hele nā-sāzluḳlar şīve-i mercūḥdandur hep

Kelimeler:

Taḳdīr: 1. Beğenme, güzel bulduğunu, beğendiğini belirtme. / 2. Bir kimsenin veya şeyin önemini, değerini anlama. / 3. Kıymet biçme, değerini belirleme. / 4. Ezelde Cenabıhakk'ın olmasını dilediği şeyler, her şey hakkında vermiş olduğu ezelî karar, alın yazısı, kader.

Tereccüh: 1.Bir tarafa meyil etmek 2. Üstün olmak.

Tedbīr: 1. Bir şeyi önlemek veya olmasını sağlamak için yapılan hazırlık, baş vurulan çare, önlem. / 2. Üzerinde tasarruf etme, idare etme, yönetme.

Nā-sāz: Uygunsuz, uymaz, aykırı.

Şīve: 1. Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, eda, işve. / 2. Tarz, tavır. / 3. Bir dilin bir bölge halkına, yabancı bir millete veya etnik gruba has söyleniş biçimi, konuşma tarzı, aksan.

Mercūḥ: Daha çok beğenilen, üstün tutulan, tercih edilen.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Takdire bahane bulma, tedbire (de) meyletme; hele (o) aykırılıklar çok beğenilen, üstün tutulan tavırdandır hep.*

Şerh: Şair bu beyitte hikemî bir tavırla kadere razı gelmenin gerekliliğinden söz etmektedir. Bilindiği üzere tasavvufî anlayışta insanın başına gelen olumlu ve olumsuz her şeyin Allah'ın bir takdiri olduğuna ve insanın bu kendisine biçilmiş olan bu kadere razı gelip gönül hoşluğuyla karşılaması gerektiğine inanılır. Buna paralel olarak tedbir almak, bir işin sonucunun kendi isteği ve arzusu üzerine gerçekleşmesi için önceden hazırlık yapması veyahut çare aramak bu anlayış çerçevesinde doğru bir davranış olarak ele alınmamaktadır. Zira son derece kalpten ve samimi bir şekilde Allah'a teslim olmak ve Allah'ın kula reva gördüğü kahrı da lütfu da hoş görmek bu anlayışın temelini oluşturmaktadır (Uludağ, 2012: 347-348). Şair de beyitte bu hususa değinerek insanın kendisine bahşedilmiş olan alın yazısına karşı gelmemesi ve buna bağlı olarak tedbire de meyletmemesi gerektiğini; nitekim kaderde noksanlıkların ve kusurların olduğunun düşünülmesinin temel sebebinin de insanın kendi istek ve arzularından kaynaklandığını

dile getirmektedir. Dolayısıyla şair, insanın kaderinde var olan ancak istek ve arzularına daha doğrusu çıkarlarına uygun olmayan durumların; aykırılıkları ve kadere bahane bulmayı teşkil ettiğini ifade ederek mühim olanın olumlu ve olumsuz her koşulda kadere razı gösterip tedbire meyletmemek olduğunu vurgulamakta ve bir nevi bu konuda uyarıda bulunmaktadır.

Beyitte geçen "takdîr", "tereccüh" ve "tedbîr" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "tereccüh" ve "mecruh" kelimeleri aynı kökten türeyen kelimelerdir, ***iştikak*** söz konusudur.

7.Beyit: Ne mümkindür o ḫūnīdeŋ şikāyet eyleye Kānī
Şikāyetler yine varsa dil-i mecrūḥdandur hep

Kelimeler:

Ḫūnī: 1. Kanlı. / 2. Kan dökmeye alışık kimse, zalim, katil.

Dil: Gönül, yürek.

Mecrūḥ: 1. Yaralanmış, yaralı. / 2. Kırık, incinmiş, kırgın.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kânî'nin o kan dökmeye alışık (sevgili)den şikâyet etmesi ne mümkündür? (Ortada) şikâyetler varsa (bile onların) hepsi yine yaralı gönüldendir.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde ise sevgilinin zulmüne uğrayan bir âşık profili ile karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda şair, son derece zalim ve acımasız olan sevgili yüzünden çok fazla sıkıntı ve acı çektiğini ancak bu durumdan yine de şikâyet etmediğini hatta şikâyet etmenin mümkün dahi olmadığını dile getirmektedir. Şairin bu ifadesini iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür:

İlk olarak şair, zaten hâli hazırda hiçbir suçu günahı olmadığı hâlde, sadece sevgiliyi olan aşkı yüzünden ve ona güzel sözlerde bulunduğu için zulüm gördüğünü, bir de olur da bu durumdan şikâyetçi olursa sevgilinin acımasızlığının ve eziyetinin kat be kat artacağını ve bundan dolayı içinde bulunduğu müşkül durumdan şikâyetçi olamayacağını ifade ettiği düşünülebilir.

İkinci olarak ise şairin yani âşığın sevgiliden gördüğü eziyetleri ve bu eziyetler neticesinde yaşadığı acıyı ve kederi, aşkının bir göstergesi olarak gördüğü düşünülebilir. Bu durumda şairin görmüş olduğu eziyetlerden şikâyetçi olması söz konusu dahi olmaz bilakis bundan son derece hoşnut olur, yaşadığı acıların ve çektiği sıkıntıların aşkını güçlendirdiğine inanır.

Dolayısıyla her iki durumda da şair, sevgiliden ve sevgilinin eziyetinden şikâyetçi olamayacağını dile getirir. Eğer az da olsa bir şikâyet olur ise de bu yaralı gönülden kaynaklanmaktadır. Zira gönül, manevî ve kalbi duyguların, hislerin vuku bulduğu yegâne merkezdir ve sevgilinin cevr ü cefa oklarının temel hedef noktası olup onun zulmünden nasibini ilk alan yerdir. Oldukça fazla zulüm gören ve çok sıkıntı çeken gönül de bunların neticesinde yaşadığı derin acı ile ister istemez arada şikâyet eder. Bu durumda da şikâyetler, şairin yaralı gönlüne mukayyet olamamasından ileri gelir.

Şair beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsederek tecrid sanatına başvurmuştur. Beyitte geçen "ne mümkindür" ifadesi ile aktarılmak istenen duygu ve düşünce soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** söz konusudur. Beyitteki "hûnî" ifadesi ile sevgili kan dökücü bir zalime benzetilmiştir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "hûnî" ve "mecrûh" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "şikâyet" sözcüğü birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.2.9. Gazel 11

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Ġamuŋ göŋlümde ḳondı cā-be-cā oymaḳlardur hep
Ciger kūşem[16] benüm bu sīnemi oymaḳlardur hep

Raḳam-ı dāġ ḫayāl-i ḥāldür[17] bu şerḥalar cedvel
Şerefle ḳonmış o ḫālī vaṣat o fāklardur hep

Reg-i nāzük-nümā cism-i laṭīf-i nāzenīnünde
Gelū-yı şīşede mer'i vü mübṣar sāḳlardur hep

Tenümde ʿaks-i çeşmüŋ ḥalḳa ḥalḳa dāġlar açdı
Ḫayāl-i ebruvānuŋ āb içinde ṭāḳlardur hep

O ḥalḳa ḥalḳa zülf-i müşg-bū ol ʿuḳde-i gīsū

[16] Yazar tarafından "çeker gûşem" şeklinde okunmuştur.
[17] Yazar tarafından "rakam dâğ-ı hayâl-i hâlidür" şeklinde okunmuştur.

Ḳurulmış Kānī-i nā-çārı ṣayda fāklardur hep

1.Beyit: Ġamuŋ göŋlümde ḳondı cā-be-cā oymaḳlardur hep
Ciger kūşem benüm bu sīnemi oymaḳlardur hep

Kelimeler:

Cā-be-cā: Yer yer.

Sīne: 1. Göğüs, bağır, sadr. / 2. Gönül, kalp, yürek. / 3. İç, derinlik.

Oymak: 1. (Sivri uçlu, sert veya keskin bir cisimle) Yontmak, kazmak veya delmek suretiyle bir şey içinde çukur oluşturmak. / 2. (Bu yolla mermer, bakır vb. bir şey üzerinde) Süsleme yapmak, işleyerek bir eser meydana getirmek. / 3. (Kumaş, kâğıt, deri vb. şeyleri) Girintili şekilde kesmek. / 4. Göçebe veya yerleşik topluluk, aşiret. / 5. Küçük birlik.

Kūşe: Köşe.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Gamın gönlüme yerleşti, (orada) yer yer oymak hâlinde yaşıyor hep. Benim ciğerimin köşesi! (Onlar) benim bu göğsümü hep delmekteler.*

Şerh: Gazelinin matla beytine klasik bir âşık profili çizerek giriş yapan şair, âşığın en temel özelliklerinden birisi olan "gam sahibi olma" hususunu beytinin merkezine almaktadır.

Bilindiği üzere divan şiirinde âşık, sürekli gam ve keder içerisinde olan ve bunlar neticesinde acı çeken bir vaziyette karşımız çıkar. Onun bu hâlde olmasının sebebi ise elbette sevgili ve ona olan aşkıdır. Âşık, sevgilinin kendisine ilgi göstermemesi ve bir türlü ona kavuşamaması sebebiyle gönlünde daimî bir acı hisseder ve bu acının sevgiliye vuslat hâsıl olmadan dinmesi de imkânsızdır. Şair de beyitte bu duruma işaret ederek sevgiliye seslenmekte ve ona kavuşamamanın getirdiği sıkıntı ve gamın gönlünde küçük bir birlik hâlinde yer edinip orayı sürekli olarak deldiğini söylemektedir. Böylelikle şair (âşık), sevgiliye kavuşamadığı her gün acısının katbekat arttığını tabiri caizse gönlünün daha da oyulduğunu dile getirerek ne denli müşkül bir durumda olduğunu gözler önüne sermektedir.

Beyitte geçen "ciger kûşem" ifadesiyle kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Beyitte her iki dizede de kullanılan "oymaklardur" ifadesi yazılışı aynı anlamları farklı olan iki farklı kelimedir, ***cinas*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte gam, oymak

denilen küçük topluluklara benzetilmiştir. Benzeyen (gam), kendisine benzetilen (oymak) ve benzetme edatı (konmak) söylenmiş, benzetme edatına ise yer verilmemiş, ***müekked teşbih*** yapılmıştır. Beyitte geçen "sine delmek ve oymak" ifadesi deyim hüviyetindedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "gam", "gönül" ve "sîne" gibi anlamsal bir bütünlük oluşturan kelimeler bir arada kullanılarak ***tenasüp*** sanatı uygulanmış ve beyte ayrı bir ahenk kazandırılmıştır.

2.Beyit: Raḳam-ı dāġ ḫayāl-i ḥāldür bu şerḥalar cedvel

Şerefle ḳonmış o ḫālī vaṣat o fāklardur hep

Kelimeler:

Dāġ: 1. Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan. / 2. Tedavi için vücutta kızgın bir demirle oluşturulan yanık. / 3. Aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara. / 4. Lale, gelincik vb. çiçeklerin göbek kısmındaki siyahlık.

Ḥāl: Vücuttaki küçük esmer benek, ben.

Şerḥa: 1. Dilim, parça. / 2. Bıçak yarası, kesik ve yarık izi.

Ḫālī: 1. Boş. / 2. Tenha, ıssız.

Vaṣat: 1. Orta. / 2. İçinde bulunulan şartların bütünü, ortam. / 3. Vücudun orta yeri, bel.

Fāk: Tuzak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu cetvel (üzerindeki) dilimler, (sevgilinin) beninin hayalinin (açtığı) yaraların sayısıdır. O (dilimlerin) ortasındaki boşluklar (ise sevgili tarafından) şerefle (itinayla) konmuş tuzaklardır hep.*

Şerh: Sevgilinin ilgisine mazhar olamadığı ve ona bir türlü kavuşamadığı için kederlenen ve gönlü yaralanan şair, bu durumu estetik bir benzetme kurgusuyla ortaya koymaktadır. Bu defa şair, sevgilinin beninin hayaliyle dertlendiğini ve onun o güzel benine dolayısıyla bütün güzelliğine erişmediği, hasret duyduğu için gönlünün yaralandığını dile getirmektedir. Bu doğrultuda şair, gönlündeki yara ve kesik izlerinin çok fazla olması sebebiyle gönlünü bir cetvel; yara ve kesikleri ise bu cetvel üzerindeki dilimler, çizgiler olarak tasvir etmiştir. Nasıl ki cetvelin üzerinde pek çok sayıda çizgi var ise şairin (âşığın) gönlünde de o kadar fazla yara ve kesik izleri vardır. Hatta cetvelin üzerindeki çizgilerin arasında ve tam ortada ufak boşluklar olduğu gibi gönüldeki yaraların aralarında da boşluklar vardır. Şaire göre bunlar sevgili tarafından şerefle ve itinayla özel olarak hazırlanıp oraya bırakılmış tuzaklardır. Nitekim sevgili, şairin (âşığın) aldığı bunca yarayı yeterli görmez ve onun daha fazla yara alıp daha çok acı çekmesini ister. Zira o, âşığın

acı çekmesinden zevk alan acımasız ve taş kalpli biridir. Şair de beyitte bu hususa değinerek ne kadar zor bir durumda olduğunu vurgulamaktadır.

Beyitte şairin (âşığın) gönlü cetvele benzetilmiştir. Benzeyen (gönül) söylenmemiş, kendisine benzetilen (cetvel) söylenmiş; ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber gönüldeki yara izleri ve kesikler cetvel üzerindeki dilimlere; bu çizgiler arasındaki boşluklar ise sevgilinin şerefle koyduğu tuzaklar olarak tahayyül edilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca yazılışları benzer ancak anlamları farklı olan "hâl" ve "hâlî" kelimeleri arasında ***cinas-ı nakıs*** söz konusudur.

3.Beyit: Reg-i nāzük-nümā cism-i laṭīf-i nāzenīnünde

Gelū-yı şīşede mer'i vü mübṣar sāḳlardur hep

Kelimeler:

Reg-i nāzük-nümā: Zarafetini gösteren damar.

Cism-i laṭīf-i nāzenīn: (Sevgilinin) nazlı, cilveli, genç ve güzel vücudu.

Gelū-yı şīşe: Şişenin ağzı, boğazı.

Mer'i: 1. Gözle görülebilen, gözle görülen. / 2. Görmeye ait, görünür olan. / 3. Manzara.

Mübṣar: Görülen, algılanan.

Sāk: 1. Bir şeyin aslı. / 2. Topuktan baldıra doğru bacağın incik yeri. / 3. Sap, kök. / 4. Bir ağacın kökü. / 5. Müteyakkız, uyanık, çabuk duyan, tetikte, ihtiyatlı. / 6. İnce çizgi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Nazlı ve latif bedenindeki nazik görünümlü damarlar, şişenin boğazında görülen ince çizgilerdir hep.*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan beni üzerinde duran şair, bu beyitte ise sevgilinin latif bedeni ve bu beden üzerindeki damarlara dikkat çekmektedir. Âdeta bir letafet timsali olan sevgilinin vücudu aynı zamanda oldukça şeffaf bir yapıya sahiptir. Zira onun bu şeffaflığı sayesinde zarif damarları görünür olmuş ve güzelliğine güzellik katmıştır. Şair de sevgilinin latif bedenindeki bu nazik görünümlü damarları şişenin boğaz kısmındaki çizgilere benzetmektedir. Belki sevgilinin gerdanı, kolları, sinesi vb. üzerinde görülen bu damarlar ile şişenin boğazındaki çizgiler arasındaki ilişki, şekil itibarıyla aralarında görülen benzerlik hasebiyle ele alınabileceği gibi bu şişenin bir şarap şişesi olabileceği ihtimali göz önüne alındığında şarabın sarhoş edici özelliğinden hareketle, etkileyicilik bağlamında da ele alınabilir.

Beyitte ilk dizede geçen "reg-i nâzük-nümâ" ile "cism-i lâtif-i nâzenin" ifadeleri ikinci dizede geçen "gelû-yı şîşe" ve "sâk" ifadeleriyle çapraz bir şekilde ilişkilendirilmiştir, ***müşevveş leff ü neşr*** söz konusudur.

4.Beyit: Tenümde ʿaks-i çeşmüŋ ḥalḳa ḥalḳa dāġlar açdı
Ḫayāl-i ebruvānuŋ āb içinde ṭāḳlardur hep

Kelimeler:

ʿAks: 1. Ses ve ışık dalgalarının bir cisme çarpıp geri dönmesi ve bunun sonucunda duyulan ses, görülen ışık, yankı, yansı. / 2. Bir cismin parlak bir yerde görünen hayali, görüntüsü. / 3. Bir şeyin zıddı, karşıtı, tersi. / 4. Bir düşünce, duygu veya olayın yaptığı etki, bıraktığı iz, yankı.

Çeşm: Göz.

Ḥalḳa ḥalḳa: İç içe halkalar biçiminde, kıvrım kıvrım.

Dāġ: 1. Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan. / 2. Tedavi için vücutta kızgın bir demirle oluşturulan yanık. / 3. Aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara.

Ebruvān: Kaşlar.

Ṭāḳ: 1. Kubbe, kümbet. / 2. (Yapılarda) Kemer veya yarım daire şeklindeki kapı ve pencere üstü. / 3. Millî bayram ve şenliklerde caddelere geçici olarak kurulan süslü kemer.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Gözlerinin yansıması (hayali) vücudumda halka halka yaralar açtı. Kaşlarının hayali (de) su içinde (görünen) kemerler (gibidir) hep.*

Şerh: Şair, önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de vücudunun ve gönlünün yara almasına sebep olan unsurları saymaya devam etmektedir. Bu defa şair, sevgilinin o cezbedici gözlerinin hayalinin vücudunda halka halka yaralar açtığını dile getirmektedir. Nitekim sevgili kolay kolay kendisini göstermediği için şair (âşık), yalnızca onun hayaliyle yetinir ve onun benzersiz güzelliğini zihninde canlandırarak özlemini bastırmaya çalışır. Ancak bu durum bir yandan hasret gidermeye yararken bir yandan da şairin daha fazla özlem duymasına ve acı çekmesine sebep olur. Zira şair, sevgilinin o insanın aklını başından alan kaşını, gözünü daha doğrusu bütün güzelliğini hayal ederken içten içe onlara bir türlü kavuşamamasının ve canlı canlı bu güzelliğe şahit olamamasının acısını çeker. Şair de bu hususa dikkat çekerek sevgilinin etkileyici gözleri ve dolayısıyla benzersiz güzelliğinin hayalinin dahi kendisine tarifsiz bir acı verdiğini ifade etmektedir.

İkinci dizede ise sevgilinin kaşları ile tâk arasında bir benzetme ilgisi kurulmuştur. Tâk, yapılarda kemer ya da yarım daire şeklinde bulunan kapı ve pencere üstlerini ifade eden bir kavram olmakla birlikte aynı zamanda gösteri, şenlik ve bayramlarda kullanılan süslü kemerleri de temsil etmektedir. Süsü ve gösterişi bakımından divan şiirinde daha çok sevgilinin kaşı ile birlikte kullanılmaktadır (Coşkun, 2023: 129). Şair de beyitte sevgilinin kaşlarını ***teşbih-i beliğ*** yoluyla süslü kemerlere benzeterek bu kaşların gösterişine ve ihtişamlı güzelliğine vurgu yapmaktadır. Şüphesiz gözlerde olduğu gibi bu kemer gibi kaşların hayali de şaire derin bir hasret acısı çektirmektedir.

Beyitte geçen "çeşm" ve "ebruvân" ifadeleri sevgilinin güzellik unsurlarını ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

5.Beyit: O ḥalḳa ḥalḳa zülf-i müşg-bū ol ʿuḳde-i gīsū
Ḳurulmış Kānī-i nā-çārı ṣayda fāklardur hep

Kelimeler:

Zülf: Yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi.

Müşg-bū: Misk kokulu.

ʿUḳde: 1. Düğüm. / 2. Halli güç iş, çözülmesi zor mesele. / 3. Elde edilemediği veya yapılamadığı için insanın içinde düğüm gibi kalan, içine dert olan şey.

Gīsū: Omuza sökülen uzun saç.

Nā-çār: Çaresiz.

Ṣayd: 1. Av, şikâr. / 2. Avlama, avlanma.

Fāk: Tuzak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O kıvrım kıvrım misk kokulu saçlar, o saçlardaki düğümler; çaresiz Kânî'yi avlamak için kurulmuş tuzaklardır hep…*

Şerh: Gazel boyunca sevgilinin beni, gözü ve kaşı gibi güzellik unsurlarının hayaliyle, sevgilinin gamıyla yaralandığını dile getiren şair, gazelinin makta beytinde ise âdeta bir gönül avcısı olan merhametsiz sevgilinin avlanma aleti olan saçları üzerinde durmaktadır. Divan şiirinde sevgili ile âşık arasındaki ilişki tıpkı bir av ve avcı ilişkisine benzer. Sevgili, âşığı kendisine âşık etmesi hasebiyle onun gönlünü avlayan bir avcı; âşık ise bu avcıya gönlünü kaptıran bir av olarak tahayyül edilir. Son derece yaman bir avcı olan sevgilinin; saçı, gamzesi, kirpikleri gibi güzellik unsurları da avcılık âletleri hatta yeri geldiğinde bizzat avcı olarak ele alınırlar (Esen, 2020: 389). Şair de beytini bu husus üzerine kurgulayarak sevgilinin o kıvrım kıvrım olan misk kokulu saçlarının zavallı âşık

Kânî'yi avlamak için kurulan bir tuzak olduğunu dile getirmektedir. Ne yazık ki işinde oldukça mahir olan bu avcının elinden kurtulmak neredeyse imkânsızdır ve zavallı şair bu avcıya çoktan av olmuştur…

Beyitte şair, kendisinden başkasıymış gibi bahsederek ***tecrid*** yapmıştır. Bununla beraber beyitte sevgilinin saçları âşığı avlamak için kurulan bir tuzağa benzetilmiştir, ***müekked teşbih*** söz konusudur. Beyitteki anlam ve karineler göz önüne alındığında ise Kânî bir avdır, ***kapalı istiare*** söz konusudur. Ayrıca beyitte geçen "halka halka", "zülf", "müşg-bû", "'ukde", "gîsû", "sayd" ve "fâk" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.10. Gazel 12

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿilün)

Aŋlardı sırr-ı cānumı feryād-ı ʿandelīb
Bilseydi ḳuş lisānumı feryād-ı ʿandelīb

Fır fır dolandı pır pır uçup eyledi fiġān
Kesdi bugün emānumı feryād-ı ʿandelīb

Bülbülce ḳayuġı şanuram iki dīdemi
Alduḳca dört yanumı feryād-ı ʿandelīb

Minḳār-ı naḳr-ı naġme-i selmekde baḫṣ idüp
Başdı aġaç ḳaḳanumı feryād-ı ʿandelīb

Aġlatdı aŋdırup dil-i nālān u zārı hem
Ol göŋlümi alan mı feryād-ı ʿandelīb

Bülbül yuvası bir ʿaraḳıyye be-farḳ-ı ser
Ḳoydum idüp fiġānumı feryād-ı ʿandelīb

Boġdı bülend ü tīz nevālarla şavtımı

Pest itdi Iṣfahānumı feryād-ı ʿandelīb

Çatlatdı mürgek-i dil-i ẕār u nizārumı
Yaḳdı yuvamı cānumı feryād-ı ʿandelīb

Yavru ḳuşuŋ yuvasını Allāh yapar ḳuzum
Yapmaz mı āşiyānumı feryād-ı ʿandelīb

Efsūn idüp tükürdi gülüŋ şāḫ-sārına
ʿAḳd eyledi līsanumı feryād-ı ʿandelīb

Bir çeşm-i bülbül içlügi var ġonçenüŋ geyer
Ṣoydıḳca cāmedānumı feryād-ı ʿandelīb

Başdı serāçe-i dili eşk-i sitāre-reşk
Yaḳdı girivdānumı feryād-ı ʿandelīb

Ḳızdukca ḳızdı nāleye ḳorlandı çün ḥamām
Diriltdi keff-i cānumı feryād-ı ʿandelīb

Yek dillük eylesün baŋā dilleşmede dü-dem
Boş ḳoymasun şu yanumı feryād-ı ʿandelīb

Bir ḫoş ḳanarya rengi virüp perr-i nāleye
Zerd itdi gül-rūḫānumı feryād-ı ʿandelīb

Eyle ḳabūl efendicigüm ki benüm degül
Virdi bu armaġānumı feryād-ı ʿandelīb

Taḳvīm-i sāl ü devletüŋe şāḫ-gül ile
Yazsun duʿā-yı Kānīmi feryād-ı ʿandelīb

1.Beyit: Aŋlardı sırr-ı cānumı feryād-ı ʿandelīb

Bilseydi ḳuş lisānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Feryād-ı ʿandelīb: Bülbülün feryadı.

Ḳuş lisānı: Vahdet sırrının anlatıldığı mana dili.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı (eğer) kuş lisanımı bilseydi can sırrımı anlardı.*

Şerh: Bülbül, şüphesiz ki divan edebiyatının önemli mazmunlarından birisidir. Bülbülün güllerin yeşerdiği ve açtığı zamanlarda daha arzulu ve canlı bir şekilde ötmesi hasebiyle gül ile arasında mecazî bir aşk tahayyül edilmiş, bu doğrultuda nağmeli ötüşleriyle ağlayıp inleyen, güle olan aşkıyla yanıp tutuşan bülbül âşığa; güzelliğiyle bülbülü mest eden gül ise sevgiliye teşbih edilmiştir. Sahip olduğu özellikler yönünden tıpkı bir âşığı simgeleyen bülbül, şiirlerde bizzat âşığın kendisi yahut gönlü olarak ele alınmakla birlikte şairin dert ortağı olarak da kendisine yer bulmaktadır (Kurnaz, 1992:485-486; Pala, 2020:77-78).

Şair de matla beytinde ortaya koyduğu anlam ve gazelin geri kalanı göz önüne alındığında bülbülü tıpkı kendisi gibi sevgiliye duyduğu aşktan dolayı çaresiz, zavallı bir durumda olan ve içinde bulunduğu bu durum sebebiyle sürekli olarak ağlayıp inleyen bir kader ortağı olarak nitelendirmektedir. Nitekim âşığın hâlinden ancak bir âşık anlayabilir. Ancak şair bu noktada aynı dertten muzdarip olmalarına karşın ağlayıp inleyen bülbülün kuş lisanını tam anlamıyla bilmediğini ve bu durumdan dolayı da can sırrını idrak edemediğini dile getirmektedir. Burada kastedilen kuş dili sembolik bir ifade olup aslında vahdet sırrının anlatıldığı gizli bir mana dilini ifade etmektedir. Nitekim bu sembolik ifade oldukça yaygın bir kullanım olup kuş, insan ruhunu simgeleyen ve mutlak aşka yani Allah'a doğru yolculuk eden bir unsur; kuş dili de bu yolculuğun derinliklerini ve vahdet sırrının inceliklerini ifade etmek için kullanılan sembolik bir dil olarak ele alınmaktadır (Arpaguş, 2005: 125-128). Şair de beyitte ironik bir ifadeyle zavallı ve çaresiz bülbülün bir kuş olmasına rağmen kuş dilini tam olarak bilmediğini söylemekte ve aslında burada kendisinin ilâhî aşk üzere yanıp tutuştuğunu vurgulamaktadır. Ancak ne yazık ki kuş dilini bilmeyen daha doğru bir ifadeyle vahdet sırrını henüz çözememiş olan bülbül, şairin yani âşığın derdini ve gönül sırrını anlayamamaktadır.

Beyte tasavvufî pencere dışında bakılacak olursa burada "kuş dili" ile kastedilen "yüksek perdeli ve melodilerden oluşan sembolik bir dil" olur. Bu bağlamda şair, o feryat eden bülbülün şairin (âşığın) kullanmış olduğu kuş dilini bilmediğini ve bu yüzden can sırrını, şairin (âşığın) neler çektiğini ve ne durumda olduğunu anlamadığını dile getirmektedir.

Beyitte geçen "kuş lisanı" ifadesi kuşlarla ve hayvanlarla konuşabilen, onların dilini anlayabilen Hz. Süleyman'ı akıllara getirmektedir, ***telmih*** söz konusudur. İlk dizede geçen "anlardı", "sırr-ı cânumı" ve "feryâd-ı 'andelîb" ifadeleri sırasıyla ikinci dizedeki "bilseydi", "kuş lisânumı" ve "feryâd-ı 'andelîb" ifadeleri ile ilişkilidir, ***mürettep leff ü neşr*** söz konusudur. Beyitte bülbüle insanî özellikler yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Bununla birlikte "sırr-ı cân" ve "kuş lisânı" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "feryâd-ı 'andelîb" ifadesi beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Fır fır dolandı pır pır uçup eyledi fiġān
Kesdi bugün emānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Fiġān: Izdırapla bağırma, haykırma, feryat.

Emān: 1. Yardım isteme, imdat dileme. / 2. Usanç, bıkkınlık. / 3. Hayret, şaşkınlık. / 4. Rica, yalvarma, bağışlanma isteği. / 5. Çok beğenme, zevk alma. / 6. Dikkat çekme, tembih, uyarı. / 7. Endişe, telaş, korku. / 8. Öfke, ayıplama. / 9. Özür dileme. / 10. Güçlük, zorluk. / 11. Küçük görme, beğenmeme. / 12. Güç, sabır, tahammül.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Pır pır uçup fır fır dolanarak figan eyledi. (O) bülbülün feryadı bugün (bütün) emânımı kesti.*

Şerh: Emân kelimesinin anlamları göz önüne alındığında beyti farklı açılardan yorumlamak mümkündür. İlk olarak söz konusu kelime "yardım isteme, imdat dileme ve bağışlanma isteği" olarak ele alındığında şu şekilde bir yorum yapmak mümkündür: Bülbül, güle olan aşkı ve ondan ayrı kalışı hasebiyle oldukça zavallı ve sürekli olarak ağlayıp inler bir hâldedir. Elbette şairin yani âşığın durumu da bülbülden farksız olup o da son derece içler acısı bir durumdadır. Dolayısıyla her ikisi de içinde bulundukları bu müşkül durumdan kurtulmak istemekte ve buna binaen sevgililerinden merhamet görmeyi ve bağışlanmayı istemektedirler. Ancak bülbülün sesi ve bu ses ile ettiği feryat figan şaire göre o denli nağmeli, kuvvetli ve etkileyicidir ki şairin sesi bülbülün sesinin yanında gölgede kalmakta; bu sebepten dolayı bağışlanma talebini de istediği şekilde

ortaya koyamamaktadır. Zavallı şair de bu durumdan hayıflanmakta ve bülbüle serzenişte bulunmaktadır. Esasen kelime bu anlamıyla ele alındığında farklı bir açıdan daha yorumlanabilir. Güle olan hasreti sebebiyle fır fır dolanıp pır pır uçan bülbül o kadar samimi o kadar içten bir şekilde acı çekmektedir ki onunla aynı derde ve acıya sahip olan şair onu görünce âşıklığın yegâne nişanesinin acı çekmek olduğunu hatırlamış ve içinde barındırdığı merhamet ve bağışlanma isteğini kesip atmıştır. Böylelikle şair yani âşık tıpkı bülbül gibi samimi ve içten bir şekilde acısını çekmeye ve âşıklığın en temel vazifesini yerine getirmeye devam edecektir.

İkinci olarak emân kelimesinin "dikkat çekme, tembih ve uyarı" anlamları göz önüne alındığında ise şöyle bir anlam ortaya koyulabilir: Güle olan aşkı ve hasreti hasebiyle oldukça müşkül bir durumda olan ve sürekli olarak ağlayıp inleyen bülbülün hâlini gören şair (âşık), onun bu hâline dayanamayıp teselli etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda şair, elbet bir gün bu acıların son bulacağı ve bu sebepten kendisini heba etmemesi hususunda bülbülü uyardığını lakin bülbülün bu uyarıları dinleyemeyip fır fır dolanıp pır pır uçarak ağlayıp feryat ettiğini dile getirmektedir.

Üçüncü olarak emân kelimesi "güç, sabır" anlamı çerçevesinde ele alınacak olursa bülbülün feryat dolu çırpınışları ve inleyişlerinin; şairin yani âşığın dermanını kestiği söylenebilir. Sevgiliye kavuşamadığı için bülbülden farksız bir durumda olan şair (âşık) zaten son derece zayıf ve takatsiz bir hâlde iken bir de kendisi gibi olan bülbülü ve onun acı dolu inleyişlerini görünce acısı daha da artmış, bütün dermanını yitirmiştir.

Beyitte bülbüle insanî özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Beyitte kullanılan "pır pır uçmak" ifadesi ile deyim kullanılmıştır, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Bununla birlikte "fır fır dolanmak", "pır pır uçmak" ve "andelîb" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Bülbülce ḳayuġı ṣanuram iki dīdemi

Alduḳca dört yanumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Dīde: Göz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı dört yanımı sardıkça iki gözümü bülbülce kayığı sanırım.*

Şerh: Bülbül, güle olan aşkı ve hasreti hasebiyle o denli acı çekip gözyaşı dökmüştür ki onun feryat figanı dört bir taraftan duyulmuş ve gözyaşları her yeri kaplamıştır. Kendisi

gibi olan bülbülün feryadı şairi o kadar etkilemiştir ki şair, bu durum karşısında gözyaşlarına boğulmuştur. Hatta şair o kadar fazla gözyaşı dökmüştür ki gözyaşlarıyla dolan göz çukuru âdeta bir deniz, iki gözü de bu denizin ortasında savrulan bir kayık gibidir. Bu noktada şair gözlerini, Bülbülce Adası'nda kullanılan kayıklara benzetmiştir. Kaynaklarda geçen bilgilere göre Bülbülce Adası, 1780-1820 yılları arasında en fazla ticaret gemisi bulunduran ve hem gemi hem de kayıklar aracılığıyla ticaret gerçekleştirilen Ege Adalarından birisidir (Bostan, 2006: 36). Hayatının belli bir dönemini Ege Adalarından birisi olan Limni Adası'nda geçiren şairin, burada yaşamını devam ettirdiği süre zarfı boyunca diğer Ege Adaları arasındaki ticaret bağlantılardan ve bu doğrultuda Bülbülce Adası ve burada kullanılan Bülbülce kayıklarından haberdar olduğu düşünülebilir ki şair, bu adayı ve burada kullanılan kayıkları şiirine taşımıştır.

Sonuç olarak şair, bülbülün feryadı neticesinde gözyaşları içinde kalan gözlerini Bülbülce kayıklarına benzetmiş ve aslında bülbülün ne kadar müşkül bir durumda olduğunu gözler önüne sermiştir.

Beyitte geçen "bülbülce kayugı sanuram iki dîdemi" ifadesi ile şair, iki gözünü Bülbülce kayığına benzetmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapmıştır.

4.Beyit: Minḳār-ı naḳr-ı naġme-i selmekde baḥṣ idüp
Başdı aġaç ḳaḳanumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Minḳār: 1. Gaga, kuş gagası. / 2. Parça koparmak ve yontmak suretiyle taş üzerine oyma yapmaya yarayan çelik kalem, taşçı kalemi.

Naḳr: Yontarak oyma yapma, mermer, ağaç vb.ni oyarak heykel yapma, mermer veya taş üzerine oyarak yazı veya resim hakketme.

Naġme: 1. Kulağa hoş gelen âhenkli ses, ezgi. / 2. Bir mûsikî parçasında bestekârın kullandığı ses veya sesler topluluğu, motif. / 3. Yapmacıklı söz ve tavır.

Selmek: Mûsikîmizde hüseyni ve rast makamlarının birleşmesinden meydana gelen ve rast perdesinde karar kılan bir birleşik makam.

Ağaç ḳaḳan: Ağaç gövdelerindeki böcekleri ve kurtları yiyerek hayatını sürdüren, kesici uçlu düz ve uzun gagalı, çeşitli renklerde, üç yüz kadar türü bulunan, küçük, böcekçil kuş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Selmek nağmesini nakşetme gagasından bahsedince ağaç kakanımı bülbülün feryadı bastı.*

Şerh: Selmek, Türk müziğinde en eski bir mürekkep makam olup Hüseynî geçkili bir Rast makamıdır (Nair, 1999: 76). Divan şiirinde bülbül, güzel sesli oluşu ve nağmeli şakıyışları sebebiyle musiki terimleriyle beraber sıkça ele alınmaktadır. Şair de beytini bu unsurlar kapsamında şekillendirmiştir. Bu doğrultuda şair, Selmek nağmesini nakşetme gagasından bahsedildiğinde ağaç kakanı bülbülün feryadının bastığını dile getirmektedir. Esasen şairin burada vurgulamak istediği husus; bülbülün acı dolu inlemeleriyle Selmek makamına kadar çıkıp bu makamdaki nağmeli şakıyışlarıyla nam salmış olmasıdır. Burada ağaç kakanın Selmek nağmesini duyunca bülbülün feryadını anımsaması da bu yüzdendir. Dolayısıyla yer ve zaman fark etmeksizin Selmek makamından bahsedilmesi akıllara bülbülün acı dolu feryadını getirmektedir.

Beyitte bülbüle insanî özellikler yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "Selmek" ile "nağme" ve "minkâr", "ağaç kakan" ve "andelîb" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

5.Beyit: Aġlatdı aŋdırup dil-i nālān u zārı hem
Ol gönŋlümi alan mı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Dil: Gönül, yürek.

Nālān: İnleyen.

Zār: 1. Ağlayan, inleyen. / 2. Zayıf, dermansız. / 3. Ağlama, inleme.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı hem ağlayan ve inleyen gönlü hatırlatıp beni ağlattı. (Hem de) gönlümü alan mı? (Gönlümü mü alacak?)*

Şerh: Bülbülün güle duyduğu sevgi ve hasret hasebiyle çektiği acı ve bu acı sebebiyle ağlayıp inlemesi tabiri caizse şairin (âşığın) yarasına tuz basmaktadır. Zira kendisi de sevgilisine duyduğu aşk ve derin hasret ile oldukça çaresiz ve müşkül bir durumdadır. Bülbülün hâlini görmek ona gönlünün perişanlığını ve gönlünün bu duruma düşmesine sebep olan sevgilisini hatırlatmaktadır. Bunun neticesinde de şair (âşık) gözyaşlarını tutamamakta ve ağlayıp inlemektedir. Şair de bu durumu ifade ederek ağlamasına sebep olan bülbülün gönlünü nasıl alacağını sorgulamaktadır. Esasen bu noktayı farklı bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Bu doğrultuda bülbülün feryadı, şairin (âşığın) gönlünü alan başka bir deyişle onu hoşnut eden bir durum olarak da ele alınabilir. Nitekim bülbülün feryadı şaire (âşığa) çektiği acıları hatırlattığı gibi aynı zamanda o acılara sebep

veren sevgiliyi de akla düşürür ki şair için her ne koşulda olursa olsun sevgiliyi hatırlatan her husus bir sevinç vesilesidir. Bununla beraber âşığın gönlü de her daim sevgilinin gamı ve kederi beslenir ki bu noktada bülbülün feryadı sevgiliyi hatırlattığı, onun gamı ve kederini bahşettiği için gönlü hoşnut eder. Tabiri caizse gönlün gönlünü almış olur. Sonuç olarak bülbülün feryadı hem şairin (âşığın) sevgili uğruna çektiği acıları hatırlatıp gözyaşı dökmesine sebep olan hem de onun gönlünü hoş tutan bir unsur olarak ele alınabilir.

Beyitte gönle ağlaması ve inlemesi yönünden insanî özellikler yüklenmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "gönül almak" ifadesi ile ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

6.Beyit: Bülbül yuvası bir ʿaraḳıyye be-farḳ-ı ser

Ḳoydum idüp fiġānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

ʿAraḳıyye: 1. Dervişlerin başlarına giydikleri yünden veya pamukludan yapılmış bir nevi takke. / 2. Tiftikten yapılmış ince hafif külâh. / 3. Tiftikten veya yünden dövülerek yapılan kumaş, bir çeşit fötr. / 4. Bu kumaştan yapılmış.

Be-farḳ-ı ser: Başının üstünde, başının tepesinde.

Fiġān: Acıyla bağırma, haykırma, feryat.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Figanımı bülbülün feryadı (gibi) edip bülbül yuvası bir takkeyi başımın üstüne koydum.*

Şerh: Arakıyye, Arapça "ter emici" anlamına gelen bir kelime olup Mevlevî dervişlerinin başlarına taktıkları keçeden yapılmış bir başlıktır. Henüz çilesini bitirmemiş olanların ve gece sikke çıkaran dervişlerin kullandığı bu başlık, çocuklara ve muhib olan kadınlara da verilmektedir. Dervişler, sikke adı verilen başlık türünü giyebilecek mertebeye ulaşana kadar bu başlığı takmaktadırlar (Gökgül, 2023: 26). Hem şekli hem de şairin beyitteki kullanımına binaen bülbül yuvasına benzeyen yapıya sahip türevleri olduğu anlaşılmaktadır (Şentürk, 2017: 325).

Şair de beytini bu kavram üzerine kurgulayarak aşk çilesinde çok fazla acı çekip tıpkı bülbül gibi feryat figan ederek gözyaşı döktüğünü, bu yolculukta belirli bir mertebeye ulaştığını ve geçtiği bu merhalelerin bir nişanesi olarak da başına bülbül yuvasına benzeyen bir takke koyduğunu dile getirmektedir.

7.Beyit: Boġdı bülend ü tīz nevālarla ṣavtımı

Pest itdi Iṣfahānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Bülend: Yüksek, yüce, ulu.

Tîz: 1. Keskin. / 2. Ses için ince ve keskin. / 3. Mûsikîmizde bazı perdelerin oktavlarının adlandırılmasında perde adının önüne getirilen kelime.

Nevā: 1. Nağme, ahenk, ses. / 2. Nasip, behre.

Şavt: 1. Ses, seda. / 2. Eskiden mûsikîmizde bir form adı iken sonraları tekkelerde zikir sırasında okunan, güftesi daima tekrarlanan birkaç cümleden ibaret besteli parçalar hakkında kullanılmıştır.

Pest: 1. Aşağı, alçak. / 2. Adi, bayağı, denî. / 3. (Ses için) Aşağı duruma getirmek, değerini düşürmek, alçaltmak.

Işfahān: Mûsikîmizin, XIII. yüzyılda meydana getirilen en eski birleşik makamlarından biri.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı (o) yüksek ve keskin nağmeleri ile sesimi boğdu, bastırdı. Isfahan makamımı (tiz hâle getirip) alçalttı.*

Şerh: Kader ortağı bülbül ile birlikte son derece zavallı bir durumda olan şair, içinde bulundukları zorlu durumu bu defa mûsikî makamları aracılığıyla dile getirmektedir. Zira bülbül güzel sesi ve nağmeli şakıyışları ile nam salmış ve şair de bu hususu merkeze alarak beytine yön vermiştir. Bu doğrultuda şair, tıpkı bülbül gibi kendisinin de sevgiliden ayrı olması hasebiyle ağlayıp yüksek sesle acısını haykırmaktadır. Hatta o denli içten ve yüksek sesle ah u figan etmektedir ki âdeta ısfahan makamına ulaşmıştır. Şair bu şekilde yüksek makamlarda acısını yaşayıp dört bir yana ve özellikle sevgiliye içinde bulunduğu durumun ne kadar vahim ve çektiği sıkıntının ne denli çok olduğunu vurgularken onun bu acı dolu haykırışlarını değersizleştiren, feryat dolu sesini bastıran başka bir ses ortaya çıkmıştır. Elbette ki o ses, durumu şairden yani âşıktan farklı olmayan, sevgilisi olan güle karşı duyduğu aşk ve hasret ile inleyen bülbülün feryadından başka bir şey değildir. Bülbül o güzel sesiyle o kadar içten ve etkileyici bir şekilde yüksek ve keskin nağmelerle ağlayıp şakımaktadır ki onun bu gönül parçalayan ahenkli sesi şairin feryat dolu sesini bastırmış ve ısfahanını bozmuştur (Aslan, 2017: 1498) Zavallı şair de içinde bulunduğu müşkül durum yetmezmiş gibi bir de kader ortağı olan bülbülün ettiği feryadın kendi acısını değersizleştirmesi ve onun önüne geçmesinden hayıflanmaktadır.

Beyitte geçen "nevâ" kelimesi hem ses, seda hem de mûsikî makamı anlamını karşılayacak şekilde kullanılmıştır, ***tevriye*** söz konusudur. Bununla beraber "bülend" ve

“pest” kavramları anlam olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Ayrıca “bülend”, “tîz”, “nevâ”, “savt”, “pest” ve “ısfahân” ifadeleri mûsikî terimleri olmaları bakımından anlam bütünlüğü arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

8.Beyit: Çatlatdı mürgek-i dil-i z̲ār u nizārumı

Yaḳdı yuvamı cānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Mürgek: Kuşcağız, kuşçuk, küçük kuş.

Dil: Gönül, yürek.

Zār: 1. Ağlayan, inleyen. / 2. Zayıf ve dermansız. / 3. Ağlama, inleme.

Nizār: Zayıf, arık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı, ağlayan ve dermansız küçük gönül kuşumu çatlattı; canımı, yuvamı yaktı.*

Şerh: Şair bu beyitte de perişan hâlde olan bülbülün acı dolu haykırışlarının kendisini ne denli etkilediğini ifade etmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda şair, sevgiliye olan aşkı ve hasreti ile zaten darmadağın bir hâlde olan gönlünün bir de kendisi gibi aşk yolculuğunda heba olan ve bu uğurda ağlayıp inleyen bülbülün feryadını duyunca âdeta çatlayıp parça parça olduğunu dile getirmektedir. Nitekim kendisiyle aynı kaderi paylaşan bülbülü çok iyi anlamakta ve onun bu hâlini gördüğünde hem ona üzülüp hem de onda kendisini görüp acı dolu anıları tazelenmekte, tabiri caizse yaraları yeniden kanamaktadır. Bu durum da hâliyle şairin canını yakmakta ve daha çok acı çekmesine sebebiyet vermektedir. Zavallı şairin bu acıya katlanmaktan başka bir çaresi maalesef ki bulunmamaktadır.

Beyitte geçen “mürgek-i dil-i zâr u nizâr” ifadesi ile şairin gönlü küçük bir kuşa benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte “can yakmak” deyimi kullanılmıştır, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Ayrıca “zâr” ve “nizâr” ifadeleri aynı kökten türemişlerdir, ***iştikak*** vardır.

9.Beyit: Yavru ḳuşuŋ yuvasını Allāh yapar ḳuzum

Yapmaz mı āşiyānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Āşiyān: 1. Kuş yuvası. / 2. Ev, mesken, barınak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kuzum yavru kuşun yuvasını Allah yapar. Bülbülün feryadı benim yuvamı yapmaz mı? (Elbette yapar)*

Şerh: Bülbül, her daim biricik sevgilisi olan güle kavuşmayı arzular ancak bu isteği bir türlü hâsıl olmaz. Bundan dolayı yegâne arzusu olan bu vuslatın bir türlü gerçekleşmemesi ve gerçekleşmeyeceği endişesi ile sürekli olarak ağlayıp inler. Şair de kendisiyle aynı durumda olan bülbülün hâlini görür ve onun bu durumuna üzülerek teselli vermeye çalışır. Bu doğrultuda şair, bülbülün endişeye kapılmaması gerektiğini nitekim Allah'ın garip ve yardıma muhtaç kimselere yardımını hiçbir zaman esirgemediğini dile getirmektedir. Esasen şair burada bülbülü teselli etmeye gayret gösterirken bir anlamda kendisini de teselli etmektedir. Zira kendisinin durumu da bülbülden farksızdır. Dolayısıyla hem şair hem de bülbül için yapılması gereken Allah'ın kendilerine yardım edeceğinin bilincinde olup bütün zorluklara göğüs germektir.

Beyitte geçen "kuzum" ifadesiyle seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Beyitte yer alan "yavru kuşun yuvasını Allah yapar" ifadesi günümüzde "garip kuşun yuvasını Allah yapar" olarak bilinen atasözüdür, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Beyitte bülbüle insanî özellikler yüklenmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte anlatılmak istenen husus soru yoluyla ortaya koyulmuştur, ***istifham*** söz konusudur. Ayrıca "yavru kuş", "yuva" ve "âşiyân" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

10.Beyit: Efsūn idüp tükürdi gülüŋ şāḫ-sārına

ʿAḳd eyledi līsanumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Efsūn: 1. Büyü, sihir, tılsım, afsun, arpag, rukye. / 2. İnsanı hükmü altına alıp kendinden geçirecek kadar kuvvetli tesir, büyüleyici etki, câzibe.

Şāḫ-sār: 1. Dallı budaklı ağaç. / 2. Böyle ağaçların sık bulunduğu yer, ağaçlık, koruluk.

ʿAkd: 1. Bağlama, düğümleme; bağlanma, düğümlenme. / 2. Kurma, düzenleme, tanzim ve teşkil etme. / 3. Evlenme muamelesi, nikah kıyma. / 4. İki taraf arasında, taraflarca kabul edilen ve karşılıklı taahhütlere dayanan anlaşma, sözleşme. / 5. Divan edebiyatında nesir hâlindeki sözü nazma çevirme.

Lisān: 1. Ağızdaki dil. / 2. Anlaşma vasıtası olarak dil. / 3. Bir yazara veya devreye ait ifade tarzı, kelime dağarcığı ve söz diziminin meydana getirdiği o kişi veya döneme has anlatım üslubu. / 4. Konuşma biçimi, söyleyiş tarzı. / 5. Belli meslek, ilim ve uzmanlık dallarına has kelimelerden oluşan anlatım. / 6. Ana dilden başka olan diğer bir dil. / 7. Sözsüz ve yazısız anlatım.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı (feryat eden bülbül) dilimi bağladı (beni susturdu ve) efsun edip gül fidanlığına (gül bahçesine doğru) tükürdü.*

Şerh: Efsun diğer adıyla büyü; çok eskilere dayanan bir çeşit ilim olup insana, doğaya veyahut dünyaya egemen olmak, bu unsurlar üzerinde olağanüstü bir etkide bulunmak ve bu vesileyle üstünlük kurmaktır. Büyü ile insanın aklını başından almak, birini kendine âşık etmek, uykudan yoksun bırakmak kısacası istenilen her şeyi yaptırmak mümkündür. Genel bir ifadeyle canlılar üzerinde iyi veya kötü bir etki bırakmayı ifade eden efsun; söz, işaret veya başka şekillerde yapılabilmektedir. Klasik Türk şiiri çerçevesinde ise daha çok sevgili-âşık ilişkisi ekseninde ele alınan efsun, sevgilinin büyüleyici güzelliği ve güzellik unsurları çerçevesinde âşığı kendisine âşık etmesi tabiri caizse büyülemesi hususu üzerinden beyitlerde yerini almıştır (Karaman, 2015: 1508, 1526). Beytini "efsun" kavramı üzerine oturtan şair, alışılagelmişin dışına çıkarak sevgiliyi değil âşığı (bülbülü) büyü yapan kişi olarak beytinde işlemiştir. Bu noktada bir önceki beyitte ortaya koyulan anlam katmanı göz önünde bulundurularak beyti yorumlamak daha doğru olacaktır. Bu doğrultuda önceki beyitte zavallı bülbülün hâlini gören ve onu teselli edecek sözler söyleyen şair bu beyitte bülbülün kendisini dinlemediğini dile getirmektedir. Nitekim bülbül şairin kendisini teselli edecek olan sözlerine aldırış etmeyerek onun dilini bağlamış yani sözlerini yarıda kesmiş; gülü kendisine âşık etmek ve en tez zamanda ona kavuşmak için sihir yapıp gülün bulunduğu yere doğru üfleyip tükürmüştür.

Beyitte bülbül efsun yapması bakımından bir büyücüye benzetilmiştir, benzeyene (feryâd-ı 'andelîb) yer verilirken kendisine benzetilen (büyücü) söylenmemiştir. Dolayısıyla ***kapalı istiare ve teşhis*** yapılmıştır.

11.Beyit: Bir çeşm-i bülbül içlügi var ġonçenüŋ geyer

Ṣoydıḳca cāmedānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Çeşm: Göz.

İçlük: 1. İç gömleği. / 2. Gömlek üstüne giyilen bir çeşit yelek. / 3. Çiftli alçı pencerelerin iç tarafına konan ve genellikle süslü olanı. / 4. İki parça olan yaşmağın alnı ve kaşları örten üst parçası. / 5. Teğelti.

Cāmedān: 1. Elbise koymaya mahsus dolap, sandık veya büyük çanta. / 2. Yatak koymaya mahsus hurç.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ben) bülbülün feryadı (ile) elbise dolabımı soydukça (soyarken) goncanın (ise) bir bülbül gözü içliği var (onu) giyer.*

Şerh: Sevgiliye olan aşkı ve hasreti sebebiyle acı çeken âşık, günler boyunca gözyaşı döker, zayıf ve hâlsiz düşer. Hatta duygularını o kadar yoğun yaşar ki çektiği acı ve bu acının getirdiği öfkenin etkisiyle yakasını yırtar, elbiselerini parçalar. Şair de beyitte tam olarak bu noktaya parmak basmaktadır. Şair (âşık) hem kendisiyle aynı durumda olan bülbülün hâlini görüp ona üzülmekten hem de onun bu hâlini görüp tekrar kendi dert ve tasasının aklına düşmesiyle acısının tazelenmesinden dolayı feryat edip elbiselerini yırttığını söylemekte hatta elbiselerini yırtmaktan dolabında hiçbir şey kalmadığını dile getirmektedir. Ancak şair bu hâldeyken o gül gibi sevgilinin ise rahatı son derece yerinde olup bülbül gözü içliğini giyip keyif sürdüğünü söylemektedir.

Bülbül gözü özellikle eski devirlerde son derece yaygın olarak kullanılan kırmızı renkli göz göz desenlere sahip ince ve zarif bir kumaş türüdür. Şiirlerde genellikle bu kumaş türünden yapılan elbiselerin sevgilinin güzelliğini ön plana çıkarması hususu ele alınırken şairin beyitte koyduğu anlam göz alındığında bu kumaşın bir içlik olarak da giyildiği anlaşılmaktadır (Şentürk, 2017: 530-531). Sonuç olarak şair, aşk acısıyla perişan olup elbiselerini yırtarken sevgili ise güzelliğine güzellik katan ince ve zarif bülbül gözü içliğini giyip rahatına bakmaktadır. Şair de sevgilinin bu umursamazlığı ve vurdumduymazlığından dem vurmakta ve bu durumdan hayıflanmaktadır.

Elbette şairin (âşığın) yaşamış olduğu bu durumun bülbül için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Zira bülbül güle olan aşkından dolayı ağlayıp inlerken gül son derece umursamaz bir tavırda rahatına bakmaktadır. Nitekim aşk yolculuğunda âşıkların payına her daim acı ve eziyet; sevgililerin payına acımasızlık ve umursamazlık düşmüştür ki beyitte de bu durum bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Beyitte geçen "gonçe" ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "içlük", "geyer" ve "câmedân" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

12.Beyit: Başdı serāçe-i dili eşk-i sitāre-reşk

Yaḳdı girivdānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Serāçe: Küçük saray, küçük konak, saraycık.

Dil: Gönül, yürek.

Eşk: Gözyaşı.

Sitāre: Yıldız.

Reşk: 1. Kıskanma, haset. / 2. Farsça isim tamlamasının birinci öğesi olarak kıskançlığa sebep olacak nitelikte olan, kıskanılan kimse veya şey.

Girivdān: Feryat edilen yer.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yıldızları kıskanan gözyaşları gönül saraycığını bastı, feryat yerimi (gönlümü) bülbülün feryadı yaktı.*

Şerh: Bülbülün içten inlemeleri sebebiyle hem bülbüle hem de kendi derdine üzülen ve gözyaşı döken şair, gözyaşlarının çokluğunu yıldızlar aracılığıyla ifade etmektedir. Divan şiirinde gözyaşları, parlaklığı ve çokluğu bakımından sıkça yıldızla bir teşbih ilgisi içerisinde ele alınmaktadır (Şentürk, 2021: 343). Şair de beyitte gözyaşlarını çokluğu yönünden yıldızlar ile almış ve bu gözyaşlarının yıldızları kıskanarak gönül saraycığını bastığını ifade etmiştir. Dolayısıyla şair bu benzetme kurgusu ile bülbülün feryadı neticesinde ne denli gönlünün yandığını ve gözyaşı döktüğünü gözler önüne sermiştir.

Beyitte gözyaşları yıldızları kıskanmaları bakımından insana benzetilmiştir. Benzeyen (eşk) söylenmiş, kendisine benzetilen (insan) ise söylenmemiştir. ***Kapalı istiare*** ve ***teşhis*** söz konusudur. Bununla beraber şairin (âşığın) yıldızlar kadar gözyaşı dökmesi abartılı bir durumdur, ***mübalağa*** söz konusudur. Ayrıca "serâçe-i dil" ifadesi ile gönül bir saraycığa benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** söz konusudur. "Girivdân" ifadesi ile kastedilen ise gönüldür, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır.

13.Beyit: Ḳızdukca ḳızdı nāleye ḳorlandı çün ḥamām

Diriltdi keff-i cānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Nāle: İnleme, inilti.

Kef: 1. Köpük. / 2. Elin iç kısmı, el ayası, avuç. / 3. Ayak tabanı. / 4. Kendi isteğiyle vazgeçme, feragat etme.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hamam gibi, inlemeye kızdıkça kızdı ve korlandı. (Böylelikle) bülbülün feryadı can köpüğümü (canımı yeniden) diriltti.*

Şerh: Bülbülün içten ve samimi gözyaşları, acı yolu haykırışları ve sevgilisine kavuşma isteği, çabası o kadar etkileyicidir ki bu durum sevgili uğruna perişan olmuş ve ona kavuşma inancını yitirmiş olan şairin (âşığın) yeniden ümidini yeşertmesini sağlamış, onun bu yolda her daim kararlı bir şekilde yürümesi gerektiğini kendisine hatırlatmasını

sağlamıştır. Şair yani âşık da bu hususa işaret ederek bülbülün o inlemeleri, gözyaşları ve aşk yolundaki kararlığı perişan gönlünü yeniden dirilttiğini ve onun âdeta bir hamam gibi korlanıp oradaki aşk ateşinin yeniden harlandığını dile getirmektedir.

Esasen beyti farklı bir şekilde yorumlamak daha mümkündür. Beyit "(O gül gibi sevgili) inlemelere kızdıkça kızdı, hamam gibi korlandı. Bülbülün feryâdı canımın içini (yeniden) diriltti" şeklinde de ele alınabilir. Bu açıdan ele alındığında şair yani âşık kader ortağı olan bülbül sayesinde aşk yolculuğundan vazgeçmeyip bu yolda daha kararlı yürümekte ve daha güçlü bir feryat figanla sesini sevgiliye daha gür duyurmakta, ondan merhamet dilemektedir. İşte şair sonunda daha gür bir şekilde gerçekleştirdiği bu ağlama ve inlemelerin karşılığını aldığını söylemektedir. Nitekim sevgili, şairin yani âşığın sürekli olarak ağlayıp sızlamasına daha fazla sabır gösterememiş ve sinirden kıpkırmızı olup âşığa kızdıkça kızmıştır. Sevgilinin sinir hâliyle bile olsa âşıkla iletişime geçmesi, ona ufacık bir ilgi kırıntısı göstermesi âşığın gönlünde sönmek üzere olan aşk ateşini yeniden harlamasına tabiri caizse gönlünün yeniden canlanmasına yetmiştir. Şair yani âşık da her şeyin bülbülün feryadı ile başladığını, onun sayesinde sevgiliden iyi de olsa kötü de olsa bir karşılık aldığını ifade etmektedir.

Beyitte gönül, kızması ve korlanması yönünden hamama benzetilmiş, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "kızmak", "korlanmak" ve "hamam" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "hamam gibi" ifadesi ile ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

14.Beyit: Yek dillük eylesün baŋā dilleşmede dü-dem

Boş ḳoymasun şu yanumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Yek: Tek, bir.

Dilleşmek: 1. Karşılıklı konuşmak, söyleşmek. / 2. Tartışmak, ağız kavgası yapmak, dırlaşmak.

Dü-dem: İki dünya.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı şu yanımı boş koymasın. İki dünyada (da) bana sohbette tek dillilik (aynı dilden konuşan, hâlden anlayan sohbet arkadaşlığı) eylesin.*

Şerh: Aşk hastalığına yakalan zavallı ve çaresiz şairin hâlinden yalnızca kendisi gibi bu amansız hastalığa yakalanmış olan bülbül anlar. Zira bu hastalık öyle alelâde insanların

anlayabileceği bir husus değildir. Bu hastalığı ancak ve ancak bizzat yaşayan bilir. Dolayısıyla bu süreçte şairin (âşığın) ve bülbülün birbirinden başka kimsesi yoktur. İkisi de birbirinin ne tür acılar çektiğini çok iyi bilmekte ve birbirlerinin acısına ortak olup dertlerini paylaşmaktadırlar. İşte şair de bu hususa değinerek tek dert ortağı hatta kader ortağı olan feryat eden bülbülün hiçbir zaman yanından ayrılmamasını ve tabiri caizse aynı dilden konuştuğu, hâlinden anlayan tek isim olan bu bülbülün her iki dünyada kendisine sohbet arkadaşlığı etmesini temenni etmektedir.

Beyitte bülbüle insanî özellikler yüklenmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Beyitte geçen "yek dillük eylemek" ve "dilleşme" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "boş koymak" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

15.Beyit: Bir ḫoş ḳanarya rengi virüp perr-i nāleye
Zerd itdi gül-rūḫānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Per: Kanat.

Nāle: İnleme, inilti.

Zerd: 1. Sarı renk. / 2. Sararmış, solgun.

Gül-rūḫān: Gül gibi hoş kokulu ve kırmızı renkli yanaklar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı inleme kanatlarına hoş bir kanarya rengi verip (benim) gül yanaklarımı soldurdu.*

Şerh: Kanarya, klasik Türk şiirinde sesleri ve ötüşleri ile kendinden söz ettiren, genellikle çabuk ve hızlı hareketleri, geçicilik ve ölümlülük gibi hususları ifade etmek çerçevesinde kullanılan bir kuş türüdür (Ersoy, 1981: 113). Şair ise bu beyitte kanaryayı rengi bakımından ele almış; bülbülün çektiği acılar neticesinde sarı ve sarımtırak renklere sahip olan bu kuşun rengine büründüğünü dile getirmiştir. Nitekim sevgilisi güle olan aşkı ve hasreti hasebiyle gece gündüz ağlayan ve inleyen, her geçen gün çektiği acı daha da artan bülbülün artık hiçbir şeye dermanı kalmamış, âdeta gözünün feri sönmüş, o canlı renge sahip kanatları sararıp solmaya başlamıştır. Elbette ki şairin yani âşığın durumu da bülbülden farksızdır. Bülbülün feryadı ile üzülen ve aşk yolunda aldığı yaralar ile kendisi de oldukça müşkül durumda olan şairin yüzü ve yanakları da gece gündüz ağlamaktan ve acı çekmekten canlılığını yitirmiş, şairin o kıpkırmızı yanakları sararıp solmuştur. Dolayısıyla kader ortağı olan bu iki aşk hastasının eski hâllerinden eser kalmamıştır.

Esasen beyti farklı bir açıdan daha yorumlamak mümkündür. Beyitte geçen "inleme kanadı" (perr-i nâle) ifadesi ile şair kendi gönlünü kastetmiş olabilir. Zira aşk ile ilgili bütün duyguların cereyan ettiği gönül de tıpkı bülbül gibidir, asıl acı ve keder gönülde hâsıl olur. Bu doğrultuda şair, gönlünü kanatları olan bir kuş gibi düşünerek bülbülün feryadının yani çekilen acı ve kederin gönlüne bir kanarya rengi verdiğini söylemektedir. Burada kanarya rengi açık sarı olarak ele alındığında gam ve sıkıntının gönlü canlandırdığı anlamı ortaya çıkar. Zira bu gönül kuşu yalnızca sevgili uğruna çekilen acı ve sıkıntı ile beslenir. Böylelikle gönül ve içindeki aşk ateşi her daim diri kalır. Ancak gönül her ne kadar bu hâlinden mutlu olsa da şair yani âşığın vücudu bu kadar sıkıntı ve acıya dayanmakta zorluk çeker, bunca gam ve keder şairi (âşığı) iki büklüm edip yüzünün rengini soldurur. Zavallı şair de bu durumdan dem vurmaktadır.

Beyitte geçen "perr-i nâle" ifadesi ile ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Aynı zamanda ikinci anlam esas alındığında bu ifade ile kastedilen şairin gönlüdür, ***açık istiare*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte bülbüle insanî özellikler yüklenmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "kanarya", "per" ve "andelîb" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

16.Beyit: Eyle ḳabūl efendicigüm ki benüm degül
Virdi bu armaġānumı feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Armaġān: 1. Bir kimseye karşılıksız olarak verilen şey, hediye, bergüzar. / 2. Herhangi bir başarıyı değerlendirmek için verilen ödül, mükâfat.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Efendiciğim! Bu armağanımı kabul eyle ki bunu ben değil bülbülün feryadı (armağan olarak) verdi.*

Şerh: Bu beyti üç farklı şekilde yorumlamak mümkündür:

İlk olarak şairin kader ve dert ortağı olan bülbül adına sevgilisi yani güle bir armağan götürdüğü düşünülebilir. Bu bağlamda şair güle armağanı takdim ederek bu hediyenin asıl sahibinin bülbül olduğunu söyleyerek kabul etmesini ve bir anlamda bülbüle merhamet, ihsan bahşetmesini istemektedir.

İkinci olarak ise şairin güzeller güzel sevgilisinin gönlünü almak için ona bir armağan götürdüğü ancak sevgili kendisinden gelen hiçbir şeyi kabul etmediği için hediyeyi kendisinin değil feryat eden bülbülün bir armağanı olarak görüp hediyeyi almasını rica ettiği düşünülebilir.

Üçüncü olarak ise önceki beyit paralelinde düşünüldüğünde şairin gönlüne seslendiği ve armağan olarak gam ve kederi kastettiği düşünülebilir. Nitekim bülbülün feryadı aracılığıyla şair (âşık) hem bülbülün durumuna hüzünlenmiş hem de bülbülde kendisini görerek sevgilinin sebep olduğu yaraların acısını daha derinden hissetmeye başlamıştır ki bu durum da gam ve keder ile beslenen gönül için bulunmaz bir nimet değerindedir. İşte tam bu noktada şair gönlüne seslenerek bu gam ve keder armağanının feryat eden bülbülün sayesinde olduğunu dolayısıyla bunu kendisinin değil bülbülün bir hediyesi olarak görüp kabul etmesi ve tadını çıkarması gerektiğini söylemektedir.

Beyitte geçen "efendicigüm" ifadesiyle bir seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte bülbüle insanî özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır.

17.Beyit: Taḳvīm-i sāl ü devletüŋe şāḫ-gül ile

Yazsun duʿā-yı Kānīmi feryād-ı ʿandelīb

Kelimeler:

Taḳvīm-i sāl ü devlet: Baht ve yıllık takvim.

Şāḫ-gül: Gül dalı, gül budağı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbülün feryadı (ve) Kânî'min duasını gül budağı ile baht ve yıllık takvimine yazsın.*

Şerh: Gazel boyunca bülbül ile birlikte aşk yolunda çektikleri acıdan ve içinde bulundukları müşkül durumdan bahseden şair, gazelinin makta beytinde ise yaşadıkları bu zorlukların bitmesini ve isteklerinin gerçekleşmesini temenni etmektedir. Bu doğrultuda şair, bülbülün gül için ettiği feryatların ve vuslat dualarının; bunun yanında Kânî'nin de sevgilisine kavuşmak için ettiği dualaların gül budağı ile baht ve yıllık takvimine yazılmasını temenni etmektedir. Esasen burada şair, bülbülün ve Kânî'nin dualarının hep okunmasını ve her zaman, devletin her yerinde geçerli olmasını istemekte; başka bir deyişle dualarının kabul olmasını niyaz etmektedir.

Beyitte geçen "takvim", "sâl" ve "yazmak" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca şair beyit içerisinde kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur.

2.2.11. Gazel 13

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Beş on günlük misāfirdür tenüŋde cānuŋı ḫoş ṭut
Kafesde çarpınan murġ-ı dil-i nālānuŋı ḫoş ṭut

Ḥavāss-ı ẓāhir ü bāṭın saŋa imdād iderlerdi
İdüp inṣāf-ı lā-büd sen daḫı yārānuŋı ḫoş ṭut

Bile düşdi senüŋle bi'l-maʿiyye ḳaldı bu aʿżā
Medār-ı vüsʿat-i devr-i[18] ser ü sāmānuŋı ḫoş ṭut

Çün ayrılsaŋ gerek bi'l-ıżṭırār elbet ahibbādan
Cefā görseŋ de Yūsuf-vār sen iḫvānuŋı ḫoş ṭut

Emānet itdüm Allāha seni ey gözlerüm nūrı
Ḳaribü'l-ʿahd yolcıdur efendüm Kānī'ŋi ḫoş ṭut

1.Beyit: Beş on günlük misāfirdür tenüŋde cānuŋı ḫoş ṭut
Kafesde çarpınan murġ-ı dil-i nālānuŋı ḫoş ṭut

Kelimeler:

Murġ: Kuş.

Dil: Gönül, yürek.

Nālān: İnleyen.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bedeninde beş on günlük (bir) misafir (olan) canını hoş tut; (o) kafeste çırpınan inleyen gönül kuşunu hoş tut.*

Şerh: Gazelinin matla beytine hikemî tarzda bir giriş yapan şair, dünyanın geçiciliğine vurgu yapmakta ve insanın daha doğrusu insanın özünü oluşturan can yani ruhun bu üç günlük fani dünyada geçici bir misafir olduğunu ifade etmektedir. Nitekim her şeyin yaratıcısı olan Allah, evvelâ ruhlar âleminde insanların ruhlarını yaratmış ve daha sonra bu ruhları insan bedeni içerisine hapsederek imtihan üzere dünyaya göndermiştir. Dolayısıyla insan ruhunun asıl evi, vatanı ebedî âlemdir ve ruh da oraya dönmek için can atmakta, tabiri caizse misafirliğinin bitmesini beklemektedir. Şair de bu bakımdan insanın gönlünü, ruhunu; acıyla, vatanına olan hasretiyle inleyen bir kuşa benzetmektedir. Şaire

[18] Yazar tarafından "devr" şeklinde okunmuştur.

göre inleyişle çırpınan bir kuş misali içinde bulunduğu beden kafesinden ve fani dünyadan kurtulup özgürlüğe, ebedî âleme kavuşmak isteyen gönül yani ruh; her daim hoş tutulmalı, onun kısa süreliğine bir misafir olarak geldiği bu dünyada dert ve sıkıntı yaşamasına müsaade etmeden geçip gitmesi sağlanmalıdır. Bu durum da gönlü, dünyevî bütün unsurlardan arındırıp yalnızca Allah aşkı ile doldurmak suretiyle sağlanabilir. Zira gönül, ancak ve ancak Allah aşkı ile beslenir, onun aşkı ile huzur bulur. İnsanın yapması gereken yegâne şey de bunları unutmayıp gönlünü hoş tutmaktır.

Beyitte insanın gönlü, kafeste çırpınıp duran inleyen bir kuşa benzetilmiştir. Benzeyen (dil), kendisine benzetilen (murg) ve benzetme yönü (kafeste çırpınmak) söylenirken benzetme edatına yer verilmemiş, ***müekked teşbih*** yapılmıştır. Bununla birlikte insan bedeni de gönül kuşunun çırpınıp durduğu bir kafese benzetilmiş, ***açık istiare*** yapılmıştır. İnsan bedenindeki can yani ruh ise bir misafire benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte "kafes", "çırpınmak" ve "murg" ifadeleri ile "ten", "cân" ve "dil" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "hoş tutmak" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel***; bu ifadenin birden fazla kez tekrarlanması ile de ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Ḥavāss-ı ẓāhir ü bāṭın saŋa imdād iderlerdi
İdüp inṣāf lā-büd sen daḫı yārānuŋı ḫoş ṭut

Kelimeler:

Ḥavāss: Hasseler, duyular.

Ẓāhir: 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). / 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. / 3. Görünen âlem. / 4. Tasavvuf ehline göre işin şeklinde kalan, mânâ ehli olmayan kimse. / 5. "Varlığı kâinatta tecellisiyle aşikâr olan, açık olarak görünen" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. / 6. Anlaşılan, görünüşe göre, galiba. / 7. Elbette, şüphesiz.

Bāṭın: 1. İç yüz, dâhil, derûn, zamir. / 2. Sır. / 3. "Görünmeyen, gizli olan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. / 4. İçteki, iç yüzdeki, gizli, görünmeyen (şey).

Lā-büd: 1. Gerekli, lâzım, zarurî, terkedilmesi mümkün olmayan. / 2. Elbette, mutlaka, behemehal.

Yārān: Arkadaşlar, dostlar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Elbette (şüphesiz ki) iç ve dış tüm duyular insaf edip, merhamet gösterip sana yardım ederlerdi (edeceklerdir). (Dolayısıyla) sen de (sana yardım edecek olan gerçek yoldaşlarını) dostlarını (iç ve dış tüm duyularını) hoş tut.*

Şerh: Gazelinin matla beytinde insanın gönlünü yani ruhunu hoş tutması gerektiğini söyleyen şair, bu beyitte ise bu durumun nasıl gerçekleşeceğini anlatmaktadır.

Şaire göre insan, geçici dünya hayatında gönlünü, ruhunu incitecek, zedeleyecek her türlü unsurdan, dünyevî istek ve arzulardan uzak durmalıdır. Bunu sağlaması için de iç ve dış tüm duyularını hoş tutması yeterlidir. Burada iç duyular ile insanın duygu ve düşünceleri; dış duyular ile de bedenindeki uzuvları yani fizikî unsurları kastedilmektedir. İnsan önce zihninden ve gönlünden dünyevî bütün unsurları arındırmalı; daha sonra da buna paralel olarak dış duyularını yönlendirmeli yani benimsediği düşüncelere göre hareket etmelidir. Ancak bu doğrultuda hareket eden, dünyevî hiçbir unsura el uzatmayıp yalnızca Allah'a ve ebedî âleme yönelik bir yaşam süren insan gönlünü hoş tutabilir. Dolayısıyla insanın özünü ve gönlünü yine ve yalnızca kendisi hoş tutabilir. Önemli olan bunun farkında olup gönlü hoş tutmaya yarayan bu iç ve dış duyuları tabiri caizse bu dostları hoş tutmaktır.

Beyitte iç ve dış duyular insana dost ve yoldaş olan bir insan gibi tahayyül edilmiştir, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte geçen "zâhir" ve "bâtın" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "hoş tutmak" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** sanatına başvurulmuştur.

3.Beyit: Bile düşdi senüŋle bi'l-maʿiyye ḳaldı bu aʿżā
Medār-ı vüsʿat-i devr-i ser ü sāmānuŋı ḫoş ṭut

Kelimeler:

Biʾl-maʿiyye: Maiyyetiyle, adamlarıyla. (Maʿiyyet: 1. Birlik, beraberlik, arkadaşlık. / 2. Emir altında bulunanlar.)

Aʿżā: Organ, organlar.

Medār: 1. Dönme, dönüş. / 2. Bir şeyin döneceği, devredeceği yer. / 3. Dönen bir şeyin merkezinin dayandığı yer, çevresinde dönülen nokta. / 4. Dayanak, destek. / 5. Sebep, vâsıta, vesile. / 6. Yörünge, mahrek. / 7. Dönence.

Vüsʿat: 1. Genişlik, bolluk. / 2. Güçlü olan para durumu, iyi olan malî durum. / 3. Güç, kudret.

Devr: 1. Dönme, kendi ekseni etrafında hareket etme. / 2. Bir şeyin çevresinde dolaşma. / 3. Bir yerden bir yere aktarma. / 4. Kendi üzerinde bulunan bir mülk, mal veya işi

başkasının üstüne geçirme, başkasına bırakma. / 5. Dönen bir şeyin dönüş hareketini tamamlayıp ilk hareket ettiği noktaya gelmesi işi. / 6. Bir geminin çeşitli sürat ve farklı dümen açısıyla çizdiği en küçük daire. / 7. Ayrı bir bölüm oluşturan, başı sonu belli zaman parçası, çağ, dönem. / 8. Zaman. / 9. Ölen bir kimsenin ruhu için birkaç kişi tarafından Kur'ân-ı Kerîm'in cüz cüz okunması suretiyle indirilen hatim. / 10. İnsanın gayb âleminden ayrılıp maddî âleme gelmesi; su, hava, ateş, toprak, bitki ve hayvan devrelerini geçirdikten sonra tekrar geldiği yere dönüp "fenâfillâh" mertebesine erişerek Hak'la Hak olması hâdisesinin takip ettiği seyre verilen isim.

Sāmān: 1. Servet ve zenginlik. / 2. Rahat, huzur. / 3. Düzen, asayiş, nizam.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu azalar seninle birlikte var oldular, seninle birlikteler. Huzur içinde yaşadığın zamanın konforunu sağlayan kaynağı hoş tut (iyi koru).*

Şerh: Önceki beyitlerde insanın gönlünü ve ruhunu hoş tutması gerektiğinden bahseden şair, bu beyitte ise bedenin ve bu bedende yer alan organların hoş tutulması gerektiğinden bahsetmektedir. Bilindiği üzere insan ruhu, sınava tabi tutulmak üzere beden içerisine hapsedilmiştir. Başka bir deyişle bu beden Allah'ın insana bir emanetidir. İnsanın yapması gereken geçici olarak bulunduğu bu imtihan dünyasında Allah'ın emanetine sahip çıkmak ve ona layık bir şekilde ruhunu teslim etmektir. Şair de beyitte bu duruma dikkat çekerek bedenin ve organların insanın maiyetinde olduğunu ve insanın dünya hayatında huzurlu bir şekilde yaşam sürmesini sağlayan bu unsurlara iyi bakması, tabiri caizse Allah'ın emanetini hoş tutması gerektiğini dile getirmektedir.

Beyitte "hoş tutmak" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

4.Beyit: Çün ayrılsaŋ gerek bi'l-ıżṭırār elbet ahibbādan

Cefā görseŋ de Yūsuf-vār sen iḫvānuŋı ḫoş ṭut

Kelimeler:

Bi'l-ıżṭırār: Çaresizlikle, mecburiyetle.

Ahibbā: Dostlar, ahbaplar, tanıdıklar, bildikler.

İḫvān: 1. Candan dostlar, samimi arkadaşlar. / 2. Aynı tarikata mensup olanlar. / 3. Kardeşler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sen (de) Yûsuf gibi kardeşlerinden, dostlarından cefa görsen de (yine de onları tıpkı Yusuf gibi) hoş tut, bağışla. Çünkü elbet*

(bir gün) çaresizlikle (onlardan) dostlarından, kardeşlerinden ayrılmak zorunda kalacaksın.

Şerh: Bilindiği üzere Hz. Yûsuf, peygamberlik ile şereflendirilmesi ve babası tarafından daha çok sevilmesi hasebiyle büyük kardeşleri tarafından kıskanılmış ve onların bir oyunu ile kuyuya atılmıştır. Daha sonra Hz. Yûsuf'un Mısır'a köle olarak satılıp sultanlığa kadar giden görkemli hikâyesi başlamıştır. Hz. Yûsuf yıllar sonra Mısır'a sultanlık eder iken kendisini kuyuya atan kardeşleri ile yüzleşmiş; kendisine yaptıkları bu büyük kötülüğe rağmen onları bağışlayıp bütün aile üyelerini yanına alarak mutlu mesut yaşamışlardır (Harman, 2013: 1-5).

Şair de beytinde Hz. Yûsuf 'un bağışlayıcı özelliğine vurgu yaparak bu geçici dünya hayatında insanın tıpkı Hz. Yûsuf gibi sevdiklerinden, en yakınlarından hatta sevgilisinden dahi eziyet görebileceğini, onlar yüzünden sıkıntı çekebileceğini ancak yine de kendisine eziyet edenlere yine Hz. Yûsuf gibi merhamet edip onları bağışlaması gerektiğini söylemekte ve öğütlemektedir. Zira elbet bir gün ölümün kaçınılmazlığı ile onlardan çaresiz bir şekilde ayrı düşülecektir ki önemli olan kalp kırıklığı ile değil gönül hoşluğu ile buralardan göçüp gitmektir. Nitekim merhametlilerin en büyüğü olan Allah da kullarının son derece merhametli ve bağışlayıcı olmasını istemektedir. Dolayısıyla insanoğlu bu geçici dünyada başına gelen her türlü sıkıntıyı kabul edip hoşgörü ile karşılamalı ve bunlara sebep olanları da bağışlayıp gönülleri hoş tutmalıdır.

Beyitte ortaya koyulmak istenen düşünce Hz. Yûsuf kıssası üzerinden pekiştirilmiştir, ***telmih*** söz konusudur. Beyitte geçen "cefâ görsen de Yûsuf-vâr sen ihvânunı hoş tut" ifadesiyle insan bağışlayıcı olması yönünden Hz. Yûsuf'a benzetilmiştir. Benzeyen (sen), kendisine benzetilen (Yûsuf), benzetme yönü (cefâ görülse de bağışlamak ve hoş tutmak) ve benzetme edatı (vâr) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber "cefâ", "Yûsuf", "ahibbâ" ve "ihvân" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

5.Beyit: Emānet itdüm Allāha seni ey gözlerüm nūrı

Ḳaribü'l-ʿahd yolcıdur efendüm Kānī'ŋi ḫoş ṭut

Kelimeler:

Ḳaribü'l-ʿahd: Yakın zaman.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey gözlerimin nuru (olan sevgili)! Seni Allah'a emanet ettim (ediyorum). (Çünkü) yakın zamanda (bu biçare Kânî) yolcudur efendim; (dolayısıyla sen de yakın zamanda gidici olan) Kânî'ni hoş tut.*

Şerh: Gazel boyunca kendine ve kendisi gibi olan diğer âşıklara seslenerek çeşitli öğütlerde bulunan şairin neden böyle görmüş geçirmiş bir eda ile nasihatlerde bulunduğu gazelin makta beytinde anlaşılmaktadır.

Şair, aslında kendi nezdinde diğer insanlara bu dünyanın ihtiraslı unsurlarına kanmamaları gerektiğini, bunların geçici birer heves olduklarını gazel boyunca defaatle vurgulamıştır. Çünkü kendisi bu tuzağa düşmüş, dünyevî istek ve arzular uğruna gönlünü yaralamıştır. Bu yüzden kendisinin düştüğü bu duruma başkalarının da düşmesini istememiş ve bu hususta deneyimlerine dayalı olarak çeşitli nasihatlerde bulunmuştur.

Şairin tuzağına düştüğü şey ise beşerî aşk yani sevgilidir. Şair, sevgilinin o göz alıcı, büyüleyici güzelliğine karşı koyamamış ve gönlünü kaptırmış; gerek ona duyduğu sevgi, özlem gerek sevgiliyle bir türlü kavuşamaması gerekse de sevgilinin ona ilgi göstermeyip kötü sözler söyleyerek eziyet etmesi ile şairin gönlü tabiri caizse beden kafesinde çırpınıp duran inleyen bir kuş olmuştur. Şair de gazel boyunca kendisi gibi olanlara çeşitli uyarılarda bulunduktan sonra artık kendisi için işin işten geçtiğini dile getirmekte; sevgili uğruna virane ettiği gönlü için yardımı yine sevgiliden istemektedir. Bu hususta ***açık istiare*** aracılığıyla gözlerinin nuru olarak nitelediği sevgiliye ***nida*** yoluyla seslenerek; kendisinin artık yavaş yavaş yaşamının son demlerine yaklaştığını ve bari hayatının son safhasında kendisine biraz ilgi ve sevgi gösterip gönlünü hoş etmesini niyaz etmekte ve sözlerine son verirken onu da Allah'a emanet etmektedir.

Şair beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte "Allah'a emanet etmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

2.2.12. Gazel 15[19]

(Feʿ ilātün / Feʿ ilātün / Feʿ ilātün / Feʿ ilün)

Şām-ı firḳat dem-i eyyām-ı viṣāl it[20] gice geç

[19] On dördüncü gazel Farsça olması sebebiyle çalışma kapsamı içerisine alınmamıştır.
[20] Yazar tarafından "şâm-ı firkat-i dem eyyâm-ı visâl it" şeklinde okunmuştur.

Şafaḳ-āsā o ḳaranlıḳda var al it gice geç

Ḳīl ü ḳāl-i ḫaber-i ḫaṭṭ ile dil-rīş olma
Müjde-i żımnī-i vuṣlatda ḫayāl it gice geç

Saŋa ol nev-ḫaṭ-ı nāzende ḳatı incinmiş
Gündüzin varmaġı ol semte muḥāl it gice geç

Reng-i rū virme televvünlere sen yek-reng ol
Yaʿni eyyāmuŋı hem-reng-i leyāl it gice geç

Pāsbān ol ser-i kūyuŋda o māhuŋ Kānī
Şu zemīnde dil-i ḫūrşīdi[21] miṣāl it gice geç

1.Beyit: Şām-ı firḳat dem-i eyyām-ı viṣāl it gice geç
Şafaḳ-āsā o ḳaranlıḳda var al it gice geç

Kelimeler:

Şām: Akşam.

Firḳat: Ayrılık, ayrılış, firak, hicran.

Dem: 1. Nefes, soluk. / 2. Herhangi bir nağmeye sürekli şekilde eşlik eden ses. / 3. Zaman, an, çağ. / 4. İçki. / 5. Neyin en pest sekizlisinde kaba rast ile yegâh perdesi arasındaki sesler.

Eyyām: 1. Günler. / 2. Zaman, devir. / 3. Uygun ve elverişli zaman.

Şafaḳ: 1. Güneş doğmadan önce ufukta görülen aydınlık. / 2. Güneş battıktan sonra ufukta kalan kızıllık.

Āsā: Gibi.

Al: Hile, kurnazlık, düzen, dalavere, desîse.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gece geç (vakitte) ayrılık akşamını kavuşma günlerinin zamanına çevir. Şafak gibi (sen de) yürü, o karanlıkta hile yapıp gece geç.*

[21] Yazar tarafından "dil-i hûrşîd" şeklinde okunmuştur.

Şerh: Şair, gazelinin matla beytinde sevgilinin kolay kolay kendini göstermemesi ve bir görünüp bir kaybolmasını "subh-ı kâzib" yani "yalancı sabah" hadise ile ilişkilendirerek ortaya koymaktadır.

"Yalancı sabah" anlamına gelen subh-ı kâzib, tan yeri ağarmadan önce şafağın sökmek üzere olduğu zaman ufukta görülen; birkaç dakika süren ve yerini tekrar karanlığa bırakan geçici aydınlıktır. Genellikle "subh-ı sâdık" terkibiyle birlikte ele alınır ki o da gerçek sabahı yani ufukta gerçek şafağın sökmesini ifade etmektedir (Sak, 2021: 476). Şair de beyitte yalancı sabah hadisesine yer vererek sevgilinin gece görünüp gitmesini, yalancı sabahın görünüp ardından etrafın yeniden karanlığa bürünmesi gibi tahayyül etmiştir. Nasıl ki yalancı sabah, gecenin o ıssız karanlığını kısa bir süreliğine aydınlatıp tekrar karanlığa boğuyorsa sevgili de gece geç saatte şaire (âşığa) görünerek onun kendisinden ayrı olduğu akşamı kavuşma zamanına çevirip tabiri caizse gecesini aydınlatıp akabinde hemen ortadan kaybolunca şairin (âşığın) gecesini hatta dünyasını yeniden karartmaktadır.

Beyitte sevgilinin gece görünüp kaybolması yalancı sabaha benzetilmiştir, ***temsilî teşbih*** yapılmıştır. Beyitte geçen "firkat" ile "visâl", "şafak" ile "karanlık" ve "gece" ile "eyyâm" kavramları arasında anlamsal olarak bir zıtlık bulunmaktadır, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber "şâm", "eyyâm", "gece", "şafak" ve "karanlık" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "it gice geç" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Ḳīl ü ḳāl-i ḫaber-i ḫaṭṭ ile dil-rīş olma

Müjde-i żımnī-i vuṣlatda ḫayāl it gice geç

Kelimeler:

Ḳīl ü ḳāl: Dedikodu, boş söz.

Ḫatt: 1. Çizgi. / 2. Yazı. / 3. Çizgi gibi devam eden şey. / 4. Bir ulaşım aracının takip ettiği yol. / 5. Telgraf, telefon, televizyon gibi cihazlarda iletişim sağlayan yol, kanal. / 6. Yüz çizgisi. / 7. İslâm âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. / 8. Savaşta askerî birlikler ve savaş vâsıtalarında meydana gelen düzen ve bu düzenin düşman tarafından bakan cephesi. / 9. Yazılı padişah buyruğu. / 10. Metrenin kabulüne kadar kullanılan eski ölçü sisteminde bir ayağın on ikide biri olan, parmağın on ikide birine eşit uzunluk ölçüsü. / 11. Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık.

Dil-rīş: Gönlü yaralı, kederli.

Żımnī: Kapalı olarak söylenen, dolaylı yoldan anlatılan.

Vuṣlat: Sevdiğine kavuşma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Sevgilinin yüzünde yeni çıkan) ayva tüylerinin dedikodusu ile dertlenme. (Bunu) gece geç (vakitte gelen) kavuşmanın gizli müjdesi olarak hayal et.*

Şerh: Âşığın sevgiliye kavuşma isteği ve arzusu o denli artmış bir durumdadır ki aklında ve gönlünde sevgiliden gayrı hiçbir şey bulunmamakta; artık duyduğu ve gördüğü her olayı sevgiliye vuslatı üzerine yormaya çalışmaktadır. Uzun süredir sevgilinin nur cemâlini görmeye hasret kalan âşığa sevgilinin yüzünde güzelliğine güzellik katacak taze ayva tüylerinin çıktığı söylentisi, dedikodusu ulaşmıştır. Esasen bu dedikoduyu iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür. İlk olarak buradaki ayva tüyleri sevgilinin genç yaşında yüzünde beliren ve güzelliğine güzellik katan bir unsur olarak ele alındığında şairin (âşığın) bu güzelliğe şahit olamadığı için üzüldüğü ve kederlendiği düşünülebilir. Bu noktada şair kendisine seslenerek bu durum karşısında üzülmemesi ve bu durumu kavuşmanın gizli bir müjdesi olarak görmesi gerektiğini söylemektedir. Burada şair, sevgilinin yüzünde ayva tüyleri çıkmasını sevgilinin güzelliğine güzellik katarak vuslat hazırlığında bulunması olarak görmekte ve buna binaen kendisine üzülmemesi bilakis sevinmesi konusunda teselli vermektedir. İkinci olarak ise burada ayva tüyleri sevgilinin güzelliğine güzellik katan değil aksine onun güzelliğine ket vuran bir unsur olarak da ele alınabilir. Bu durum da sevgilinin güzellik ve sevilme çağının geçmiş olduğuna bir işarettir ki şair de bundan dolayı kederlenmekte ve üzülmektedir. Ancak şair bu duruma üzülmeyip bunu kavuşmanın gizli bir müjdesi olarak görmesi gerektiğini söylemektedir. Nitekim sevgilinin artık yaşının ve güzelliğinin geçmesiyle birlikte sevgili artık herkesin gözdesi değildir ve naz yapacak âşıkları da yoktur. Dolayısıyla sevgiliye her daim sadık olan şair (âşık) için vuslat artık çok daha olasıdır ve o her zamankinden daha çok bu vuslat ümidini korumalıdır.

Beyitte geçen “kîl ü kâl” ve “haber” kelimeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

3.Beyit: Saŋa ol nev-ḫaṭ-ı nāzende ḳatı incinmiş

Gündüzin varmaġı ol semte muḥāl it gice geç

Kelimeler:

Nev: 1. Yeni. / 2. Son zamanlarda ortaya çıkmış.

Ḫatt: 1. Çizgi. / 2. Yazı. / 3. Çizgi gibi devam eden şey. / 4. Bir ulaşım aracının takip ettiği yol. / 5. Telgraf, telefon, televizyon gibi cihazlarda iletişim sağlayan yol, kanal. / 6. Yüz çizgisi. / 7. İslâm âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. / 8. Savaşta askerî birlikler ve savaş vâsıtalarında meydana gelen düzen ve bu düzenin düşman tarafından bakan cephesi. / 9. Yazılı padişah buyruğu. / 10. Metrenin kabulüne kadar kullanılan eski ölçü sisteminde bir ayağın on ikide biri olan, parmağın on ikide birine eşit uzunluk ölçüsü. / 11. Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık.

Nāzende: Nazlanan, nazlı, işveli, edalı.

Muḥāl: Olması, gerçekleşmesi, yapılması mümkün olmayan, imkânsız.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O ayva tüyleri yeni çıkmış; genç, güzel ve nazlı sevgili sana pek incinmiş. Onun semtine gündüz gitmek (artık) imkânsız, (sen en iyisi oradan) gece (vakti) geç.*

Şerh: Divan şiirinde sevgilinin en önde gelen özelliklerinden birisi şüphesiz ki son derece nazlı ve cilveli olmasıdır. O her ne kadar acımasız ve taş kalpli olsa da bir o kadar da nazik ve kırılgandır. En ufak bir şeyden dahi incinip âşığa tavır alabilir (Pala, 2020: 402). Şair de beyitte tam olarak bu hususa dikkat çekmekte ve sevgilinin nazından dem vurmaktadır. Bu doğrultuda şair, o ayva tüyleri yeni çıkmış güzeller güzeli nazlı sevgilinin kendisine pek incindiğini ve bu yüzden gündüz vakti onun yanına gitmenin, onu görmenin imkânsız olduğunu dile getirmektedir. Nitekim her ne olduysa ona çok darılan sevgili, kapısının hatta mahallesinin etrafında onu görmek istememektedir. Ancak her ne olursa olsun sevgiliyi görme ve yanında olma isteğinden vazgeçemeyen şair (âşık) çareyi gece vakti gitmekte bulmakta ve sevgilinin mahallesine gündüz değil de gece vakti gitmenin daha iyi olacağını söylemektedir.

Beyitte "nev-hat-ı nâzende" ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** söz konusudur. Bununla beraber "nev-ḫaṭ-ı nāzende" ile "semt" kavramları; sevgili ve sevgilinin mahallesini ifade etmeleri bakımından aynı anlam dairesi içerisinde değerlendirilmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Yine beyitteki "gündüz" ve "gece" kavramları anlam bakımından birbirine zıtlık barındırmaktadır, ***tezat*** yapılmıştır.

4.Beyit: Reng-i rū virme televvünlere sen yek-reng ol

Yaʿni eyyāmuŋı hem-reng-i leyāl it gice geç

Kelimeler:

Rū: 1. Yüz çehre. / 2. Yüz, yüzey, satıh. / 3. (İsim tamlamasının birinci unsuru olarak) Taraf, cihet, yön.

Renk vermemek: Duygu ve düşüncelerini belli etmemek, hislerini veya bildiği bir şeyi açığa vurmamak.

Televvün: 1. Renk değiştirme, renkten renge girme. / 2. Bir durumda kalmayıp halden hâle geçme, sebatsızlık, kararsızlık.

Yek-reng: Tek renk.

Eyyām: 1. Günler. / 2. Zaman, devir. / 3. Uygun ve elverişli zaman.

Leyāl: Geceler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sen renkten renge girenlere yüzünün rengini gösterme (onlara teveccüh gösterme), tek renk ol. Yani günlerini gece geç (vakitte) gecelerin tek renginde et.*

Şerh: Şair bu beytini ise ezelî düşmanı olan rakip üzerine kurmuştur. Bilindiği üzere rakip, sevgilinin diğer âşığıdır. O hiçbir zaman sevgilinin yanından ayrılmayan ve her daim onunla yüz göz olan; son derece karaktersiz, menfaatçi ve çıkarlarına göre hareket eden kendini beğenmiş birisidir (Şentürk, 1995: 42-89). Şair de beyitte rakibin çıkarlarına göre hareket eden ikiyüzlü birisi olmasına dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda şair kendisine (âşığa) seslenerek; hiçbir zaman o renkten renge giren ikiyüzlü rakip gibi olmaması ve her daim doğru sözlü, gecesi gündüzü bir ve aşkına sadık biri olmasını öğütlemektedir.

Beyte farklı bir açıdan bakıldığında ise şairin sevgiliye seslendiği düşünülebilir. Nitekim divan şiirinde sevgili sürekli olarak rakibe yüz verdiği ve onunla beraber olduğu için âşık sürekli olarak ona uyarılarda bulunur (Pala, 2020: 10). Bu doğrultuda şair de sevgiliye seslenerek o renkten renge giren rakibe yüz vermemesi gerektiği hususunda uyarılarda bulunmaktadır.

Aynı zamanda beyti hikemî bir bakış kapsamında bakıldığında arka planda insanoğluna ahlâkî bir öğüt verildiği de düşünülebilir. Bu noktada şairin insanoğluna seslenerek; hiçbir vakit ikiyüzlü olmayıp her daim içi dışı tabiri caizse gecesiyle gündüzü bir, doğru ve dürüst bir düstur benimsemek gerektiğini söylemekte ve bir anlamda da öğütte bulunmaktadır.

Beyitte "televvünler" (renkten renge girenler) ile kastedilen âşığın rakipleridir, onların yanar döner olma, şekilden şekle girme özelliği vurgulanmış ve vurgulanan bu özellik ile

rakipler kastedilmiştir; ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "reng-i rû", "televvün", "yek-reng", "hem-reng" ve "reng-i leyâl" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "reng" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

5.Beyit: Pāsbān ol ser-i kūyuŋda o māhuŋ Kānī

Şu zemīnde dil-i ḫūrşīdi miṣāl it gice geç

Kelimeler:

Pāsbān: Gece bekçisi, bekçi, gözetici, nöbetçi.

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Kūy: 1. Köy, mahalle, semt. / 2. Sevgilinin bulunduğu yer.

Māh: Gökteki ay, kamer.

Zemīn: 1. Taban, döşeme, toprak sathı. / 2. Yer, mahal. / 3. Dünya, yeryüzü, âlem.

Ḫūrşīd: Güneş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Gece geç (vakitte) o ayın (ay gibi güzel sevgilinin) mahallesinin başında bekçi ol. Şu yeryüzünde güneşin gönlünü örnek göster.*

Şerh: Divan şiirinde ay ve güneş sıklıkla sevgili ile bir benzetme ilgisi içerisinde ele alınırlar. Sevgili, göz kamaştırıcı güzelliği, yüzünün parlaklığı, tek ve ulaşılmaz oluşu gibi özellikleriyle âdeta bir güneş gibidir (Ay, 2009: 121). Aynı zamanda o; parlaklığı, âşığın karanlık dünyasını aydınlatması, bir yerde sabit kalmaması, yüce ve erişilemez olması gibi sebeplerle ay olarak da tahayyül edilir (Esen, 2020: 391). Dolayısıyla sevgili gündüz vakti parıltısıyla göz kamaştıran güneşin, gece vakti ise karanlıkları aydınlatan ayın timsalidir. Şair de beyitte sevgiliyi hem ay hem de güneş olarak telakki ederek kendine seslenmekte; güneş gibi gözünü kamaştıran ve ay gibi karanlığını aydınlatan o sevgilinin yanından ayrılmamasını, mahallesinin başında tıpkı bir bekçi gibi beklemesini söylemektedir. Nitekim onun dünyasını aydınlatacak şey sevgiliden başkası değildir ve onun eşi benzeri yoktur.

Şair beyit içerisinde kendisinden başa birisiymiş gibi bahsederek ***tecrid*** sanatına başvurmuştur. Beyitte sevgili parlaklığı ve eşi benzeri olmayışı hasebiyle güneşe ve aya benzetilmiş, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "kûy" ve "pâsbân"

ile “mâh” ile “hûrşîd” kavramları kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.13. Gazel 16

(Mefʿūlü / Mefāʿīlü / Mefāʿīlü / Feʿūlün)

Bir ḫaylidür ol yārı yitürdüm bulamam hīç
Ārām-ı dil-i zārı yitürdüm bulamam hīç

Dil dirler idi ḳanı ṣıcaḳ ber olacaḳdı
Eyvāh o ġam-ḫ̆ārı yitürdüm bulamam hīç

Cānā beni sen ġayb ideyazmış idüŋ ammā
Ben de dil-i nā-çārı yitürdüm bulamam hīç

Efkāruŋ ile eglenür idüm gice gündüz
Şimdi ben o efkārı yitürdüm bulamam hīç

Ben ol sere Manṣūr-ı ser-dār-ı vefāyum
Aṣılmaġ içün dārı yitürdüm bulamam hīç

Aġyārı da görsem seni der-ḫāṭır iderdüm
Cānā hem o aġyārı yitürdüm bulamam hīç

Göz yaşlarum inci gibi ṣalḳımlu dökülsün
Ben ol dür-i şehvārı[22] yitürdüm bulamam hiç

Göŋlümde ḫayālātuŋı taṣvīr iderdüm
Ol ṣūret-i dīdārı yitürdüm bulamam hīç

Ne yār ne ser ne elemdār ne ġurbet

[22] Yazar tarafından “der-i şehvârı” şeklinde okunmuştur.

Dār u der ü diyārı[23] yitürdüm bulamam hīç

Kānī mi ne dirlerdi kühen bendelerüŋden
Ḥālā o dil o kārı yitürdüm bulamam hīç

1.Beyit: Bir ḫaylidür ol yārı yitürdüm bulamam hīç
Ārām-ı dil-i zārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Ārām: 1. Durma, dinlenme. / 2. Rahat, huzur, sükûn, istirahat. / 3. Bir yerde kalma, karar kılma.

Dil: Gönül, yürek.

Zār: 1. Ağlayan, inleyen. / 2. Zayıf, dermansız. / 3. Ağlama, inleme.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Çok uzun zamandır o sevgiliyi kaybettim, hiç bulamıyorum. Ağlayan, inleyen gönlümün huzurunu yitirdim hiç bulamıyorum.*

Şerh: Şair, gazelinin matla beytinde âşıklık ceketini sırtına geçirerek sevgiliden ayrı kaldığı için derbeder olan bir âşık profili çizmektedir. Bu doğrultuda uzun zamandır sevgiliyi göremediğini dile getiren şair, onu kaybettiğini düşünerek üzülmekte ve gönül huzurunu yitirdiğini ifade etmektedir. Nitekim bu dünyadaki yegâne isteği sevgiliye kavuşmak ve ondan bir an bile olsun ayrı kalmamak olan şair için sevgiliden ayrı olmak ölümden farksızdır. Dolayısıyla uzun süredir sevgiliyi göremeyen şairin (âşığın) çektiği acıyı anlatmaya kelimelerin dahi yetmeyeceği gibi acısını da hiçbir şey dindiremez. Zira onun acısını dindirecek ve gönlündeki huzurun geri gelmesini sağlayacak tek şey sevgilidir.

Beyitte içerisinde gönül, ***teşhis*** ve ***kapalı istiare*** yoluyla ağlaması yönünden kişileştirilmiş ve bir insana benzetilmiştir. Bunun yanında "bulamam hîç" ifadesi her iki dizede de tekrarlanarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Dil dirler idi ḳanı ṣıcaḳ ber olacakdı
Eyvāh o ġam-ḫ̆ārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Ḳanı: Hani, nerede.

Ber: 1. Göğüs, sīne. / 2. Üzere.

[23] Yazar tarafından "dâr u der-i diyârı" şeklinde okunmuştur.

Ġam-ḫ̆ār: Gam çeken, kederlenen, tasalanan, üzülen.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hani gönül dedikleri sıcak göğüs (diye bir şey) var idi... Ne yazık ki o sıkıntı çekeni (ve çektiği dert ile her daim sıcak, diri olan gönlü) yitirdim, artık bulamıyorum.*

Şerh: Gönül, aşk denilen hadiseyle ilgili her türlü gelişmenin yaşandığı ve algılandığı noktadır. O, sevgilinin güzelliği ve aşkıyla darmadağın olduğu gibi aynı zamanda onun aşkıyla yanıp tutuşan, bu aşkın acısı ve kederi ile beslenen bir gam evidir (Çalka ve Türk, 2018: 475-476). Başka bir deyişle gönül, sevgili ile yanıp tutuşan bir ateş; sevgili ve onunla ilgili her husus da bu ateşi harlayan körüklerdir. Şair de beyitte tam olarak bu noktaya parmak basmakta ve ancak sevgili ile harlanan gönül ateşinin artık sönmeye başladığını dile getirmektedir. Nitekim şair (âşık), uzun süredir sevgiliyi görememekte ve buna binaen gönlündeki aşk ateşi de harlanamamaktadır. Böylelikle aşk ateşi dinmeye başlayan gönül sıcaklığını yitirmekte ve eski canlılığını, diriliğini kaybetmektedir. Zavallı şair de bu durumdan dolayı hayıflanmaktadır.

Beyitte geçen "dil", "sıcak", "ber" ve "gam-hâr" kavramları âşığın gönlünü ve onun gönlü ile ilgili özellikleri ifade etmeleri bakımından aynı anlam dairesi içerisinde değerlendirilmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "yitirmek" ve "bulmak" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

3.Beyit: Cānā beni sen ġayb ideyazmış idüŋ ammā

Ben de dil-i nā-çārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Dil: Gönül, yürek.

Nā-çār: 1. Çaresiz. / 2. İçinde bulunduğu durumu kabul etme zorunda kalarak, ister istemez.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey sevgili! (Hasretinden) az daha beni kaybedecektin (ölüyordum) ama (ne yapalım ki) ben de çaresiz gönlümü kaybettim, hiç bulamıyorum.*

Şerh: Sevgiliyi uzun süredir görememenin getirdiği hüzün ve acı ile kavrulan şair, sevgiliye seslenerek; onun yokluğuna ve özlemine dayanamadığını, onun kaybetmenin verdiği acıya daha fazla katlanamayarak neredeyse hayatını kaybedeceğini dile getirmektedir. Hatta şair öyle müşkül bir duruma gelmiştir ki hayatını kaybetmemiştir ama sevgilinin aşkı ile beslenen gönlünü kaybetmiştir. Nitekim âşığın gönlü ancak

sevgilinin aşkı ve bu aşkın getirdiği gam, keder ile beslenmektedir. Şair yani âşık, sevgiliyi kaybedince onun aşkı ve aşkının getirdiği dert, sıkıntı ile beslenen, diri kalan gönlünü de besleyememiş, onun diri kalmasını sağlayamamış; sevgilinin yokluğuyla çaresiz kalan gönlünü de kaybetmiştir. Dolayısıyla şair, sevgilinin yokluğu neticesinde yaşadığı acı ile ölmemiştir ama yaşayan bir ölüden de farkı yoktur…

Beyitte geçen "cânâ" ifadesi ile sevgiliye seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Bununla beraber "yitirmek" ve "bulmak" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

4.Beyit: Efkāruŋ ile eglenür idüm gice gündüz

Şimdi ben o efkārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Efkār: 1. Fikirler, düşünceler. / 2. Endişe, tasa, kaygı, üzüntü, keder.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Gece gündüz (senin) düşüncen ile eğlenirdim (vakit geçirirdim). Ben şimdi o düşünceleri de yitirdim, hiç bulamıyorum.*

Şerh: Şair bu beyitte de sevgiliyi kaybetmenin neticesinde yaşadığı acıyı ve zorlu süreci anlatmaya devam etmektedir. Bilindiği üzere âşığın aklı da gönlü de her daim sevgilidedir. Âşık, gece gündüz fark etmeksizin sürekli bir şekilde sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşur; sevgili ona ilgi ve sevgi göstermediği için dertlenir, hüzünlenir; sevgiliye vuslatın nasıl mazhar olacağı hususunda düşünür durur. İçinde her daim vuslat umudu taşır ve çektiği derde, sıkıntıya her zaman kavuşma gününü, anını hayal ederek katlanır. Dolayısıyla âşığın tüm meşgalesi her daim sevgili üzerinedir. Şair de bu husus üzerine beytini kurgulamıştır. Gecesini gündüzünü sadece sevgiliyi düşünerek ve ona kavuşacağı günün hayalini kurarak geçiren şair (âşık); artık gününü bu düşünce ve kaygılarla geçiremediğini söylemektedir. Çünkü bu duygu ve düşüncelerin tamamının kaynağı sevgilidir ve şair sevgiliyi uzun süredir görememekte hatta onu kaybetmeye başladığını düşünmektedir. Sevgiliyi görmeyeli o denli uzun zaman olmuştur ki şair artık sevgiliyi düşünemez hatta onun vuslatını hayal edemez bir noktaya gelmiştir. Şair de bu durumdan dem vurarak ne kadar büyük bir ümitsizliğe kapıldığını gözler önüne sermiştir.

Beyitte geçen "gice" ile "gündüz" ve "yitirmek" ile "bulmak" kelimeleri arasında anlamsal açıdan bir zıtlık bulunmaktadır, ***tezat*** yapılmıştır. Bunun yanında efkâr kelimesi her iki dizede de kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

5.Beyit: Ben ol sere Manṣūr-ı ser-dār-ı vefāyum

Aşılmaġ içün dārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Ser-dār: 1. Kumandan, başkumandan. / 2. Bir topluluğun başı, en ileride geleni.

Dār: İdama mahkûm olanların asıldığı darağacı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ben o başa vefa komutanı Mansur'um. (Ama) asılmak için (gerekli olan) darağacını kaybettim, hiç bulamıyorum.*

Şerh: Hallâc-ı Mansûr (ö.922), divan şiirinde adı sıkça anılan ünlü bir mutasavvıftır. Söylemiş olduğu "Ene'l-Hakk" (Ben Hakkım) sözü ile ünlenen ve bu söz yüzünden çeşitli işkencelerle beraber idam edilen Mansûr; beyitlerde daha çok darağacı ve Ene'l-Hakk kavramları etrafında; inancı uğruna her şeye göğüs germe ve bu uğurda ölümü göze alma, ölme yönleriyle ele alınır (Demirbağ, 2018: 3-7).

Şair de beytinde Hallâc-ı Mansûr'a ***telmihte*** bulunarak sevgilisini uzun süredir görmeyip onu kaybettiğini düşünmesine rağmen hâlâ sevgilisine ve ona duyduğu aşka sahip çıktığını, bu uğurda her şeyi göze alabileceğini söylemekte ve bu bakımdan kendisini Hallâc-ı Mansûr'a benzetmektedir. Bu noktada şair (âşık), tıpkı Mansûr gibi aşkı ve davası uğruna ölümü, idam edilmeyi dahi göze aldığını ancak asılmak için bir darağacı bulamadığını dile getirmektedir. Esasen şair burada sevgiliyi kastetmektedir. Şaire sevgiliyi kaybetmediğine dair bir umut ışığı yaktıracak ve vuslat hayali kurduracak en ufak bir detay yetecek; şair gözünü kırpmadan sevgili için canını ortaya koyacaktır. Fakat ne yazık ki şairin (âşığın) uğruna canından geçeceği sevgili ortalarda yoktur. Şair de uğruna asılacak bir darağacı yani sevgili bulamadığını söylemekte ve bu durumdan yakınmaktadır.

Şair beyitte kendisini aşkına sadık ve vefalı olması bakımından Hallâc-ı Mansûr'a benzetmiştir. Benzeyen (ben), kendisine benzetilen (Mansûr) ve benzetme yönü (vefâ) unsurlarına yer verilirken benzetme edatına yer verilmemiş, ***müekked teşbih*** yapılmıştır. Beyitte darağacından kasıt bir anlamda sevgilidir, ***açık istiare*** söz konusudur. Beyitte geçen "ser", "dâr" ve "ser-dâr" ifadelerinin yazılışları aynı ancak anlamları farklıdır, ***cinas*** söz konusudur. Bununla beraber beyitteki "yitirmek" ve "bulmak" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Ayrıca "Mansûr", "ser-dâr", "vefâ",

“asılmak” ve “dâr” ifadeleri aynı anlam dairesi içinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

6.Beyit: Aġyārı da görsem seni der-ḫāṭır iderdüm

Cānā hem o aġyārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Aġyār: 1. Gayrılar, başkaları. / 2. Yabancılar, tanıdık olmayanlar. / 3. Dost olmayanlar, düşmanlar. / 4. (Âşığa göre) Sevgilisinin dost edindiği kimseler, rakipler.

Der-ḫāṭır etmek: Hatırlamak, hatırına getirmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey sevgili! Rakipleri görsem bile seni hatırlardım. Artık o rakipleri de yitirdim bulamam hiç.*

Şerh: Ağyar, âşığını zerrece tahammülü olmayan kimselerdir. Çünkü bunlar sevgilinin diğer âşıkları olup onun sevgiliye olan aşkına daima engel olmak isterler. Sevgilinin dizinin dibinden mahallesinin başından ayrılmazlar ve âşığı da oraya sokmazlar. Her daim sevgili ile içli dışlı olmak için uğraşırlar. Bu yüzden âşık, sevgilisi ile arasına giren bu kişilerden hiç haz etmez; bunun üstüne sevgilisine ve aşkına sahip çıkmak için onlarla uğraşmak zorunda kalır (Şentürk, 1995: 42,62,66). Ağyar, divan şiirinde umumiyetle bu yönleriyle ele alınırken bu beyitte ise alışılagelmişin dışında bir şekilde alınmaktadır. Öyle ki sevgilisini uzun süredir göremeyen ve onu kaybettiğini düşünen şair, bu durumun getirdiği acı ile ağyara bambaşka bir gözle bakmaya başlamamakta ve onları görünce sinirlenmemektedir. Nitekim normalde hiç görülesi olmayan bu kimseler sevgilinin diğer âşıkları olduğu için şaire (âşığa) sevgiliyi hatırlatmaktadırlar ki bu durum da uzun süredir sevgiliyi görmeyen âşık için bir teselli niteliğindedir. Ancak şair artık kendisine sevgiliyi hatırlatan ağyarı dahi göremediğini söylemektedir. Sevgilinin gidişinin üzerinden o kadar uzun bir zaman geçmiştir ki artık ağyar dahi onun döneceğine dair inancını yitirmiş ve ortalıklardan kaybolmuştur. Çaresiz şair, ağyarın da ortadan kaybolmasıyla beraber sevgiliye dair izlerin bir bir silindiğinden dem vurmaktadır.

Beyitte geçen “cânâ” kelimesi ile şair sevgiliye seslenmiş ve hüzün dolu sözlerini onun arkasından söylemiştir, ***nida*** yapılmıştır. Beyitte “ağyâr” ifadesi her iki dizede de kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen “yitirmek” ve “bulmak” ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca “ağyâr” ile “cânâ” kavramları da divan şiirindeki aşk üçgenini oluşturan unsurlardan ikisi olmaları

bakımından anlamsal bir bütünlük arz etmekte bu durum da ***tenasüp*** sanatını oluşturmaktadır.

7.Beyit: Göz yaşlarum inci gibi şalḳımlu dökülsün

Ben ol dür-i şehvārı yitürdüm bulamam hiç

Kelimeler:

Dür-i şehvār: Padişahlara layık iri inci.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Varsın) göz yaşlarım inci gibi öbek öbek dökülsün. Ben o padişahlara layık olan iri inciyi yitirmişim, asla bulamıyorum.*

Şerh: Divan şiirinde inci güzelliği, iriliği, parlaklığı ve öbek öbek olması hasebiyle hem sevgili ve sevgilinin güzellik unsurları (dişleri ve teri gibi) hem de âşığın döktüğü gözyaşları ile birlikte kullanılmaktadır (Erdoğan, 2013: 238, 320; Şentürk, 2023: 219). Şair de inciyi hem sevgili hem de âşığın gözyaşları ile bir benzetme kurgusu içerisinde kullanarak beytini şekillendirmiştir.

Şair, sevgiliyi kaybetmenin verdiği derin hüzün ve onu duyduğu hasretin büyüklüğü ile oldukça müşkül bir hâle düşmüş, daima göz yaşı döker olmuştur. Lakin şair (âşık) için bunun herhangi bir ehemmiyeti yoktur. Çünkü o zaten sahip olduğu en değerli inciyi yani sevgiliyi uzun zaman önce kaybetmiştir. Dolayısıyla o değersiz incinin ardından dökülen inci gibi gözyaşlarının da hiçbir önemi ve değeri yoktur. Zira hiçbir şey o değerli inciyi geri getirmeye yetmemektedir.

Beyitte şairin (âşığın) gözyaşları inciye benzetilmiştir. Benzeyen (gözyaşları), kendisine benzetilen (inci), benzetme yönü (salkımlı dökülmek) ve benzetme edatı (gibi) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilmiş, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber "dür-i şehvâr" ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Beyitteki "yitirmek" ve "bulmak" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Ayrıca beyitteki "göz yaşlarum", "inci", "salkımlu" ve "der-i şehvâr" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

8.Beyit: Göŋlümde ḫayālātuŋı taṣvīr iderdüm

Ol ṣūret-i dīdārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Ḫayālāt: Hayaller.

Taşvīr: 1. Bir şeyi resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntıları ile anlatma. / 2. Resmini yapma, resmi yapılma. / 3. Resim. / 4. Karagöz oyunundaki kahramanların deriden kesilmiş şekillerinden her biri.

Şūret: 1. Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim. / 2. Tarz, yol, şekil. / 3. (Yazı veya resim için) Nüsha, kopya. / 4. Resim, tasvir. / 5. Yüz, çehre, surat. / 6. Bir varlığın dıştan görünen, beş duyu ile bilinen yönü. / 7. Allah'ın sıfatlarının şehadet âleminde tecelli etmiş şekli olan her varlık.

Dīdār: 1. Yüz, güzel yüz, çehre. / 2. Görünüş, tecelli. / 3. Allah'ın müminlere vadettiği görünüşü, tecellisi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) (Daima) gönlümde senin hayallerini tasavvur ederdim. (Ancak) o güzel yüzünün görünüşünü (de) yitirdim, hiç bulamıyorum.*

Şerh: Uzun süredir sevgiliyi görmeyen ve onu kaybettiğini düşünmeye başlayan âşığı teselli edebilecek tek şey sevgiliden geriye kalan hatıralar ve izlerdir. Âşık ancak bu hatıralar aracılığıyla sevgilisini anar ve az da olsa teselli bulur. Amma velakin âşığın son dayanağı olan bu izler de zamana yenik düşmekte ve zaman geçtikçe birer birer silinmektedir. Şair de beyitte bu durumdan hayıflanmakta ve uzun süredir sevgiliyi göremediği için zihninde ve gönlündeki sevgiliden kalan son hatıraların silinmeye başladığını dile getirmektedir. Hatta şair (âşık) öyle bir noktaya gelmiştir ki kendisini göremediği için sürekli olarak hayalini kurduğu o sevgilinin artık güzel yüzünü dahi hayal edememekte ve benzersiz güzelliğini zihninde canlandıramamaktadır. Zira her ne kadar sevgilinin hayaliyle de yatıp kalksa nihayetinde şair de bir insandır ve insan demek unutan demektir. Şairin (âşığın) payına düşen de bu hakikate boyun eğmektir.

Beyitte "sûret-i dîdâr" (güzel yüzün görünüşü) ile kastedilen özelde sevgilinin yüzü genelde sevgilinin kendisidir, parça-bütün ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Beyitte geçen "yitirmek" ve "bulmak" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "hayâlât" ve "tasvîr" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

9.Beyit: Ne yār ne ser ne elemdār ne ġurbet

Dār u der ü diyārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Yār: 1. Sevgili. / 2. Dost. / 3. Bildik, tanıdık. / 4. Yardımcı.

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Elemdār: 1. Dert, tasa sahibi. / 2. Sıkıntı, keder çeken.

Ġurbet: 1. Yabancı memleket, yad el. / 2. Memleketinden uzak olma, vatanından ayrı yaşama hâlinin verdiği duygu, gariplik, yabancılık. / 3. Asıl vatan olan ruhlar âlemine göre bu dünya ve bu dünyada bulunma durumu.

Dār: Birkaç bölümden ibaret mesken, ev, konak.

Der: Kapı.

Diyār: Memleket, ülke, belde, el.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ne sevgili ne baş ne dert sahibi (gönül) ne (de) gurbet. Ev, kapı ve memleket (ne varsa) yitirdim, hiç bulamıyorum.*

Şerh: Gazelin önceki beyitlerinde sırasıyla sevgilisini, sevgiliye dair izleri ve hatıraları, gönlünü ve hatta sevgilinin diğer âşıklarını yani rakipleri bile kaybettiğini dile getiren şair; artık elinde kaybedecek hiçbir şey kalmadığını, zaman ve mekân kavramlarını dahi yitirmeye başladığını söylemektedir. Elinde ne sevgili ne de onu kaybetmenin verdiği acıyla aklı ve gönlü kalan şair (âşık), artık bu acıya daha fazla katlanamaz. Çektiği acıların bir nebze azalması ve yaşadıklarını unutması umudu ile yerini yurdunu değiştirmeyi ve bulunduğu toprakları terk etmeyi dahi göze alır. Ancak nereye giderse gitsin derdi ve sıkıntısı peşini bırakmaz, şair (âşık) gittiği yere sığamaz. Şair de bu durumdan dem vurarak aklını, gönlünü, evini hatta memleketini dahi kaybettiğini ancak yine de çektiği acıların dinmediğini söylemektedir. Zira acılar insanın gölgesi gibidir; insan nereye giderse o da onunla beraber gelir, peşini bırakmaz. Dolayısıyla yerini yurdunu değiştirerek acılarını dindireceğini düşünmek ve buna inanmak beyhude bir çabadan ötesi değildir. Şairin yapacağı da bu durumu kabul edip çektiği acılara katlanmaktır.

Beyitte geçen “yâr”, “ser”, “elemdâr”, “gurbet”, “dâr”, “der” ve “diyâr” ifadeleri âşığın kaybettiği unsurları nitelemeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber “ne” ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen “yitirmek” ve “bulmak” ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

10.Beyit: Kānī mi ne dirlerdi kühen bendelerüŋden

Ḥālā o dil o kārı yitürdüm bulamam hīç

Kelimeler:

Kühen: Eski, yıpranmış, yaşlı.

Bende: 1. Kul, köle, abd, memlûk. / 2. Esir, tutsak, bağlı kimse. / 3. Birine mensup olan, onun hizmetinde bulunan, ona tâbi ve taraftar olan kimse.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Senin o) yaşlı kölelerinden (birine) Kânî mi ne derlerdi (hatırlamıyorum); o gönlü, o kazancı yitirdim hiç mi hiç bulamıyorum.*

Şerh: Divan şiirinde sevgili bir padişah iken âşık da onun kapısında yatan ve her daim merhamet ve ihsanına ihtiyaç duyan bir köle olarak tahayyül edilir. Bazen beyitlerde bu kölenin alınıp satılması da konu edilir (Akün, 1994: 415). Şair de beyitte bu kullanıma yer vererek sevgilinin yıpranmış ve yaşlanmış kölelerinden birisi olan Kânî'yi artık bulamadığını dile getirmektedir. Zira sevgilinin gidişiyle birlikte aklı ve gönlü gibi pek çok değerini kaybeden Kânî, en sonunda kendisini ve kendi benliğini kaybetmiş; ortada Kânî adına bir şey kalmamıştır. Şair de belki de satın alıp satacağı ve kazanç sağlayacağı bu köleyi ve dolaylı olarak ondan gelecek kazancı kaybettiğini dile getirmektedir.

Şair, beyit içerisinde kendisinden farklı birisiymiş gibi bahsetmiş ve ***tecrid*** sanatını uygulamıştır. Bununla beraber beyitte geçen "kühen, "bende" ve "kâr" ifadeleri anlamsal olarak aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmıştır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitteki "yitirmek" ve "bulmak" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

2.2.14. Gazel 18[24]

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿilün)

Laʿl-i lebüŋ ki ḳaṭre-i rengīn çekīdedür
Yāḳūt-ı sürḫ ile ikisi bir çekīdedür

Laʿl-i mekīdesin büzerek söyliyor yine
ʿUşşāḳ-ı z̲āra var ise ḳaṣdı mekīdedür

Emdürmiş ise sīne vü pistānuŋ ʿāşıḳa
Bi'llāh farṭ-ı cūdına o bir mekīdedür

[24] On yedinci gazel Farsça olması sebebiyle çalışma kapsamı içerisine alınmamıştır.

Cām-ı firāḳuŋı çekeli çekdirüp gider
ʿĀşıḳ o cezbe ile ʿacāyib çekīdedür

Pek de heves gerekmeze şevkuŋ pekitmege
Fi'l-aṣl o yerlü göklü fidāndur pekīdedür

Toḫm-ı maḥabbet ekdi o ḫāl-i siyeh dile
Bīḫ ü büni ṭutarsa o yüzden ekīdedür

Ṣad laḫtdur ciger niçe biŋ pāredür göŋül
Ümmīd odur ki yār aŋa bir ekīdedür

Dil-ḫastegī-i ʿāşıḳı ṣorma ḥekimden
Ol mes'ele var ise de āḫestegīdedür

Ayrılmanuŋ göŋül niçe ser-riştesin bulur
Kānī o riştenüŋ ucı dil-bestegīdedür

1.Beyit: Laʿl-i lebüŋ ki ḳaṭre-i rengīn çekīdedür
Yāḳūt-ı sürḫ ile ikisi bir çekīdedür

Kelimeler:

Laʿl: 1. Parlak kırmızı renkli kıymetli taş. / 2. Kırmız böceği kabuğundan çıkarılan boya ile yapılan kırmızı renkte bir çeşit mürekkep. / 3. Eskiden böcek kabuklarından ve özellikle kırmız böceği kabuğundan çıkarılan parlak kırmızı boya, karmen. / 4. Parlak kırmızı renk. / 5. Sevgilinin kırmızı dudağı. / 6. Şarap.

Rengīn: 1. Parlak renkli. / 2. Güzel, hoş, latif.

Çekīde: Damlamış.

Yāḳut: En meşhuru kırmızı renklisi olan, pembe, erguvan vb. renklerde, sâdece elmasın çizebildiği çok değerli taş, billurlaşmış alüminyum oksit.

Sürḫ: Kırmızı.

Çekī: 1. Odun, taş, kireç gibi şeyleri tartmakta kullanılan 250 kiloluk ağırlık ölçüsü. / 2. Birine 250 kiloluk (eskiden 4 kantarlık) bir çeki taşı, diğerine ölçülecek mal konan, iki

tablalı bir sırık ve bu sırığın asılı bulunduğu üç ayaklı sehpadan ibaret tartı aleti. / 3. Baş örtüsü, erkek veya kadınların feslerine sardıkları yemeni. / 4. Üzüntü, sıkıntı, çile.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) (Senin) dudağının la'line (lal taşı gibi parlak ve kıpkırmızı) letafet damlası damlamıştır. (Nitekim bu damla) kırmızı yakut taşı ile aynı ölçüdedir (onun kadar değerlidir).*

Şerh: Lal ve yakut taşları birbirine benzer özellikler gösteren ve çok değerli olan iki farklı taştır. Her ikisi de kırmızı renkte olan bu değerli taşlar, görünüşü ve rengi bakımından son derece hoş, dikkat çekici; aynı zamanda bulunabilirlik ve elde edilebilirlik açısından da eşi benzerine zor rastlanan çok kıymetli taşlar olmaları hasebiyle divan şiiri içerisinde sıkça sevgilinin dudağı ile bir teşbih ilgisi içerisinde ele alınmışlardır (Onay, 2019: 277,426). Şair de beytini bu benzetme kurgusu üzerine inşa etmiştir. ***Teşbih-i beliğ*** yoluyla sevgilinin dudaklarını kıpkırmızı, etkileyici ve çok kıymetli olması bakımından lal taşına benzeten şair, lal ve yakut taşlarına güzelliğini ve parlaklığını veren letafet damlasının sevgilinin dudağına da damladığını söylemekte; sevgilinin dudaklarının da en az lal ve yakut taşları kadar hatta onlardan daha da üst seviyede bir etkileyiciliğe ve parlaklığa sahip olduğunu dile getirmektedir. Nitekim şair için asıl güzellik sevgilide ve onun büyüleyici güzellik unsurlarındadır. Dolayısıyla hiçbir şey güzellik ve etkileyicilik hususunda sevgili ile yarışamaz. Sevgilinin etkileyici ve büyüleyici güzelliğinin dışındakiler şairin gözünde yok hükmündedir.

Beyitte ilk dizede geçen "la'l-i leb" ile "katre-i rengîn çekîdedür" ifadeleri sırasıyla ikinci dizede geçen "yâkut-ı sürh" ve "ikisi bir çekîdedür" ifadeleri ile ilişkilendirilmiştir, ***mürettep leff ü neşr*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte kullanılan "la'l" ve "yâkut-ı sürh" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte her iki dizede de geçen "çekîdedür" ifadesi yazılışları aynı anlamları farklı olan kelimelerdir, ***cinas*** söz konusudur.

2.Beyit: Laʿl-i mekīdesin büzerek söyliyor yine

ʿUşşāḳ-ı ẕāra var ise ḳaṣdı mekīdedür

Kelimeler:

Mekīde: Hile, düzen, aldatma.

ʿUşşāḳ: Âşıklar.

Zār: 1. Ağlayan, inleyen. / 2. Zayıf, dermansız. / 3. Ağlama, inleme.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O hilekâr sevgili) aldatıcı (sözler söyleyen) dudaklarını büzerek (bir şeyler) söylüyor yine; meğer (ağzından çıkanların) hedefi zavallı âşıkları aldatmaktır.*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgilinin dudaklarının büyüleyiciliği ve güzelliğini öven şair, bu beyitte ise letafet timsali olan bu dudakların olumsuz yönlerinin olduğunu da söylemekte ve bunları anlatmaktadır.

Sevgilinin dudakları tıpkı bir lal taşı gibi kıpkırmızıdır ve parlaktır. Büyüleyiciliğiyle âşığı mest eder ve onun aklını başından alır. Âşık her daim o etkileyici, büyüleyici dudakları görmenin ve onlara kavuşmanın ümidiyle yanıp tutuşur. Ancak ne yazık ki sevgilinin bu letafet timsali dudaklarının sadece iyi yanları bulunmamaktadır. Bu dudaklar her ne kadar etkileyici ve büyüleyici olsalar da aynı zamanda son derece acı vericidirler. Zira sevgili o iki dudağının arasından sarf ettiği sözler ile her daim âşığı azarlamakta, kötü sözler söylemekte veyahut kavuşma vaadi verip bu vaadi yerine getirmeyerek âşığı kandırmaktadır. Dolayısıyla sevgilinin dudakları arasından çıkan sözler âşığı yaralamakta ve onun acı çekmesine sebebiyet vermektedir.

Şair de beyitte sevgilinin büyüleyici ve etkileyici dudaklarının aslında acı verici olduğunu söylemektedir. Sevgili, söylediği sözlerle şairi (âşığı) sürekli kandırmakta, azarlamakta ve yalan vaatlerle kandırmaktadır. Şair, geçmişte bu sözlere inanıp acı çektiğini, ancak artık sevgilinin hilelerine kanmaması gerektiğini fark ettiğini belirtir. Bu yüzden hem kendisini hem de diğer âşıkları, sevgilinin sözlerine güvenmemeleri konusunda uyarır, çünkü onun sözleri daima yalan ve aldatmacadan ibarettir.

Beyitte geçen "la'l", "büzmek" ve "söylemek" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "mekîde" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

3.Beyit: Emdürmiş ise sīne vü pistānuŋ ʿāşıḳa
Bi'llāh farṭ-ı cūdına o bir mekīdedür

Kelimeler:

Sīne: 1. Göğüs, bağır, sadr. / 2. Gönül, kalp, yürek. / 3. İç, derinlik.

Pistān: 1. Göğüs. / 2. Gönül, kalp.

Farṭ: Haddinden fazla olma, aşırılık, ifrat.

Cūd: İnsanlara ihtiyaçlarını bildirmelerine meydan vermeden lütufta, ihsanda bulunma, el açıklığı, cömertlik.

Bi'llah: "Allah için, Allah hakkı için" anlamında bir yemin sözü.

Mekīde: Hile, düzen, aldatma, oyun, tuzak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Eğer o hilekâr sevgili) âşığa gönlünü ve bağrını emdirmiş, bahşetmiş (sevgisini göstermiş) ise Allah'a yemin olsun (ki) o haddinden fazla cömertliği bir aldatmacadır, oyundur.*

Şerh: Bir önceki beyitte ağzından çıkan sözlerin yanardönerliği ve bulunduğu vaatleri yerine getirmemesi hasebiyle sevgiliyi sözünde durmayan ve yalancı olarak niteleyen şair; bu beyitte de sevgilinin hilekâr ve dönek olduğundan bahsetmekte, bu durumdan dem vurmaktadır.

Şair, sevgilinin âşığa yani kendisine -kendi mizacı ve karakterine bağlı olarak- gereğinden fazla lütufta ve iyilikte bulunmasının katiyen mümkün olmadığını; sevgilinin böyle bir davranışta bulunması durumunda ise bu davranışın arka planında kesinlikle bir hilenin ve art niyetin aranması gerektiğini dile getirmektedir. Nitekim şair, hiçbir vakit sevgiliden bol merhamet ve ihsan görmemiştir. Aksine ekseriyetle eziyete ve zulme maruz kalmış; büyük acılar çekmiştir. Dolayısıyla sevgiliden gelecek olan şey eziyet ve sıkıntı dışında bir şey değildir. Onun âşığa göstereceği iyi niyet ve ihsan ancak samanlıktaki iğne misalidir.

4.Beyit: Cām-ı firāḳuŋı çekeli çekdirüp gider

ʿĀşıḳ o cezbe ile ʿacāyib çekīdedür

Kelimeler:

Cām-ı firāḳ: Ayrılık kadehi.

Cezbe: İnsanın çok duygulandığı bir şey karşısında aşırı bir heyecan ve coşkunlukla kendinden geçmesi durumu.

Çekīde: 1. Damlamış, süzülmüş, damla damlamış olan. / 2. Düşmüş. / 3. Damıtılmış.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O sevgili) ayrılık kadehini içtikten sonra (bir an bile beklemeden) çekip gider (gitti). Âşık (da) o cezbe ile acayip (bir duruma) düşmüştür.*

Şerh: Beyitte âşığın sevgili ile olan ayrılığı hasebiyle ne kadar zor bir durum içerisinde olduğu söz konusu edilmektedir.

Bilindiği üzere divan şiirinde âşık, sevgili ve ona kavuşma uğruna pek çok zorluğa katlanır; çeşitli badireler atlatır ancak bunların sonunda bir türlü sevgiliye kavuşamaz. Onun payına her zaman ayrılık ve bu ayrılığın getirdiği acı ile özlem duygusu düşer.

Bundan dolayı âşık daima çaresiz, dertli ve acı içerisindedir. Şair de beytini âşığın sevgiliye bir türlü kavuşamaması ve onunla ayrı kaldığı için çektiği gam, keder üzerine kurmuştur.

Teşbih-i beliğ yoluyla ayrılığı bir kadehe benzeten şair; ***mecaz-ı mürsel*** yoluyla bu kadehi yani kadehin içindeki şarabı içen sevgilinin bu ayrılık kadehini içtikten sonra çekip gittiğini; bu olaydan sonra artık içindeki o küçücük kalan vuslat kırıntısının da yok olduğunu dile getirmekte sevgiliyi bir daha görememe ve ona hiçbir zaman kavuşamama hissinin verdiği vahamet ile âşığın yani kendisinin aklının başından gittiğini, kendisinden geçtiğini dile getirmektedir. Nitekim âşığın bunca zorluğa katlanmasının ve yaşadığı acılara direnmesinin yegâne dayanağı içinde barındırdığı kavuşma ümididir. Onun bu son ümidinin elinden alınması, vuslat imkânının ortadan kalkması demek âşığın hiçbir dayanağının kalmaması demektir.

Dolayısıyla âşık, sevgilinin ayrılık kadehini yudumlayıp çekip gitmesi ve vuslat imkânını ortadan kaldırması ile birlikte daha da müşkül bir hâl içerisine girer; tabiri caizse kendinden geçer. İçindeki son tesellisi olan vuslat ümidini de yitiren şair, bu durumun getirdiği vahamet ve acıyla ne yapacağını bilmez; Mecnun misali aklını yitirecek seviyeye gelir ve bu hayret verici hâli ile ahbabın diline düşer.

5.Beyit: Pek de heves gerekmeze şevkuŋ pekitmege

Fi'l-aṣl o yerlü göklü fidāndur pekīdedür

Kelimeler:

Fi'l-aṣl: Aslında.

Pekīde: Sağlam, kuvvetli.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) (Sana duyduğum) şiddetli arzuyu güçlendirmeye pek de gerek yoktur. (Nitekim) o aslında yerli ve köklü (son derece) sağlam bir fidandır.*

Şerh: Önceki beyitlerde hem sevgiliyi öven hem de ona karşı ufak serzenişlerde bulunan şair, bu beyitte ise her ne olursa olsun sevgiliye olan aşkının bâkî ve sarsılmaz olduğunu dile getirmektedir.

"Öldürmeyen acı güçlendirir" mottosu ile sevgiliye kavuşma uğruna yaşadığı zorlukların, çektiği acıların kendisini yıldırmadığını aksine aşkını şevklendirdiğini dile getiren şair, sevgiliye ve onun vuslatına olan istek ve arzusunu ***müekked teşbîh*** yoluyla bir fidana benzeterek; her ne zorluk yaşarsa yaşasın hiçbir şeyin sevgiliye ve ona olan duygularına

ket vuramayacağını, tabiri caizse sevgiliye olan samimi hislerinin kökleri sağlam bir fidan gibi olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla şairin kökleri sağlam, yıkılmaz bir fidan gibi olan hislerini ve duygularını ne anlatmaya ne de bu hisleri kuvvetlendirmeye gerek vardır. Zira onlar zaten dallanıp budaklanmış ulu bir çınar gibidir.

Beyitte geçen "şevk", "pekitmek", "yerlü göklü fidân" ve "pekîde" ifadeleri âşığın sevgiliye duyduğu aşkı ve o aşkın sağlamlığını ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: Toḫm-ı maḥabbet ekdi o ḫāl-i siyeh dile

Bīḫ ü büni ṭutarsa o yüzden ekīdedür

Kelimeler:

Toḫm-ı maḥabbet: Sevgi, aşk tohumu.

Ḫāl-i siyeh: Sevgilinin yüzündeki siyah ben.

Dil: Gönül, yürek.

Bīḫ ü bün: Kök ve dip.

Ekīde: Kuvvetli, sağlam.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Yüzündeki) o siyah ben, gönle aşk tohumunu ekti. (Gönüldeki sevgi tohumlarının) dibi ve kökü tutacak olursa (duygularım) o yüzden (bu kadar) sağlamlar.*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgiliye ve aşkına olan sadakatinden; ona karşı duyduğu hislerin sağlamlığından bahseden şair, bu beyitte ise hislerinin nasıl bu kadar sağlam olduğunu anlatmaktadır.

Kapalı istiare yoluyla gönlünü tohum ve ekin ekilen bir tarlaya; sevgilinin yüzündeki siyah beni de bu tarlaya tohum eken bir bahçıvana benzeten şair, aşk tohumunu gönlüne bizzat sevgilinin beninin ektiğini ve bundan dolayı aşkının, hislerinin bu kadar sağlam ve kuvvetli olduğunu dile getirmektedir. Zira sevgili olmasaydı âşığın gönlündeki aşk ateşi de hiçbir şekilde yanmayacak; tabiri caizse âşığın gönül tarlasında aşk tohumu yetişmeyecekti.

Beyitte geçen "tohm", "ekmek", "bîh ü bün" ve "ekîde" ifadeleri âşığın gönlünde yetişen sevgi tohumunu ve onunla ilgili özellikleri ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük arz etmektedirler, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "o" ifadesi her iki dizede de kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

7.Beyit: Ṣad laḫtdur ciger niçe biŋ pāredür göŋül

Ümmīd odur ki yār aŋa bir ekīdedür

Kelimeler:

Ṣad laḫt: Yüz parça.

Pāre: 1. Parça. / 2. Sayı, adet. / 3. Para.

Ekīde: Kuvvetli, sağlam.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Çektiğim acı ile) nicedir ciğerim yüz, gönlüm bin parçadır. Ümidim odur ki yâr, onları sağlamlaştıracaktır.*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgiliye olan aşkının, onun vuslatına olan istek ve arzusunun ne kadar diri ve sağlam olduğunu ifade eden şair, bu beyitte ise her ne kadar duyguları sağlam olsa da aslında çok yaralı ve müşkül bir durumda olduğunu dile getirmektedir. Nitekim şair (âşık), her ne kadar aşkına sadık olsa ve uğruna pek çok zorluğa göğüs gerse de aslında oldukça darmadağın ve perişan bir hâldedir. Bu durum da şairi (âşığı); çektiği zorlukların karşılığını alamadığını ve hiçbir vakit alamayacağına dair bir ümitsizliğe sürükleyip onun gönlünün paramparça olmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktada şair (âşık), kendisine umut ışığı ve yaralarına merhem olacak yegâne şeyin yine sevgili olacağını dile getirmektedir. Zavallı şair bunun ümidiyle kendisini teselli etmekte ve sevgilinin paramparça olmuş gönlünü tedavi etmesini beklemektedir.

Beyitte geçen "sad lahtdur ciger" ve "bin pâredür gönül" ifadeleri âşığın sevgili uğruna çektiği acıları anlatmaları bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

8.Beyit: Dil-ḫastegī-i ʿāşıḳı ṣorma ḥekimden

Ol mes'ele var ise de āḫestegīdedür

Kelimeler:

Dil-ḫastegī: Gönül hastalığı, derdi.

Āḫestegī: Yavaşlık, acelesizlik.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Âşığın gönül hastalığını doktora sorma; o mesele (öyle bir durumu, hastalığı) var ise de (bunun) acelesi yoktur.*

Şerh: Bir önceki beyitte aşk yolunda yaşadığı zorlu süreç neticesinde gönlünün ve ciğerinin paramparça olduğunu söyleyen şair, bu beyitte ise içinde bulunduğu bu müşkül durum için doktora danışmanın gerekli olmadığını ve aslında çaresini de hekimin bulmayacağını ifade etmeye çalışmaktadır.

Sevgiliden ayrı olmanın getirdiği acıyla paramparça olmuş gönlünü ***teşbih-i beliğ*** yoluyla hastalığa benzeten şair; bu aşk hastalığına tutulduğunu kabul edip inkâr etmemekle beraber doktora görünmek için de bir acelesi olmadığını söylemektedir. Nitekim o, gönül hastalığından kurtulmayı değil onun acısını yaşamayı ister. Zira aşk uğruna çekilen acılar âşık için bir eziyet değil bilakis lütuftur ve aşkın nişanesi hükmündedir. Ayrıca gönül hastalığının dermanını da öyle alelâde bir hekim bulamaz. Bu hastalığın tabibi ve şifası yalnızca sevgilidir. Bundan dolayı şair de hem bu hastalığın acısını çekmeye devam edip aşkının ululuğunu büyütmek hem de hastalığına şifa bulacak asıl hekim olan sevgiliyi beklediği için acelesi olmadığını dile getirmektedir.

Beyitte geçen "dil-hastegî" ve "hekim" kavramları anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "hastegî" ve âhestegî" ifadeleri arasında ***cinas-ı nakıs*** söz konusudur.

9.Beyit: Ayrılmanuŋ göŋül niçe ser-riştesin bulur
Kānī o riştenüŋ ucı dil-bestegīdedür

Kelimeler:

Ser-rişte: 1. İp ucu. / 2. Bir şeyin olmasını, gerçekleşmesini sağlayan sebep, vesile.

Rişte: 1. İplik, tire. / 2. Bağ, alâka, râbıta.

Dil-bestegī: Gönül bağlılığı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Gönül ayrılmanın birçok sebebini bulur. (Ama) ipin ucunda (işin sonunda) gönül bağlılığı vardır (istese de ondan kopamaz).*

Şerh: Önceki beyitlerde aşk yolculuğunda sıkıntılı bir süreçten geçtiğini ve müşkül bir durumda olduğunu ifade eden şair, gazelinin makta beytinde ise bu çektiği sıkıntılara katlanmak zorunda olmadığını ve bu yoldan dönebileceğini; ancak bir türlü o güzellik timsali sevgiliden vazgeçemediğini dile getirmektedir.

Nida yoluyla kendisine seslenen şair; ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** sanatı ile bir insan gibi düşünebilmesi açısından kişileştirdiği gönlünün sevgiliden ayrılmak ve yaşadığı acıya son vermek için mantıklı pek çok sebep bulabileceğini söylemektedir. Nitekim sevgili, âşığa dolayısıyla da gönlüne türlü türlü eziyetler çektirmiştir ki gönül bu eziyetleri delil göstererek aşk yolundan kolaylıkla dönebilir. Ancak her ne olursa olsun şair yani âşık, uğruna canını dahi ortaya koymaktan çekinmeyeceği sevgiliden asla vazgeçmez. O, sevgiliye gönülden bağlıdır.

Beyitte geçen “ayrılmak” ve “dil-bestegî” ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber şair, beyit içerisinde kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiş ve ***tecrid*** yapmıştır. Beyitte geçen “ser-rişte”, “o rištenün ucı” ve “bestegî” ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca “rişte” sözcüğü beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.2.15. Gazel 19

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Zamān-ı vaṣluŋ[25] aŋılduḳca cism-i rūzgār aġlar
Sevād-ı ḫaṭṭuŋ eyyāmı görinse nev-bahār aġlar

Ḫayāl-i ġonçe-i ruḫsārı sünbülzār-ı gīsūsı
Gelürse ḫāṭıra ʿāşıḳları leyl ü nehār aġlar

Ne ḳaldı ʿāşıḳ-ı üftādeye resm-i maḥabbetden
Ki gelse meclise aġyār ider feryād yār aġlar

Aġardı ṣanma farṭ-ı giryeden çeşmān-ı ʿuşşāḳuŋ
Reh-i vaṣluŋda cāna ḳordu çeşm-i intiẓār aġlar

Miṯāl-i şīşe-i leb-rīz kim işkesde olmışdur
Derūnı ʿāşık-ı bī-çāre eyler inkisār aġlar

O āb u tāb-ı[26] ḫüsni seyr idüp berḳ-i bahār-āsā
Şihāb-ı berḳ-i peyker-bār-ı ebr-i şuʿle-bār aġlar

O ḳadd ü ḳāmet ile sen cemālüŋ ʿarż ḳılduḳca
Göŋül Manṣūr-āsā ṭurma ber-bālā-yı dār aġlar

[25] Yazar tarafından “vuslatuŋ” şeklinde okunmuştur.
[26] Yazar tarafından “âb-ı tâb-ı” şeklinde okunmuştur.

Ḳo ṭaʿnı eşḳ-i ḫūn-pāş-ı şerār-efşāna ey zāhid
Ne yapsun ʿāşıḳ-ı bī-çārenüŋ de derdi var aġlar

O yaluŋ yüzli āfet ṣu gibi aḳduḳca gülzāra
Miyān-ı āb u āteşdür yeri Kānī yanar aġlar

1.Beyit: Zamān-ı vaṣluŋ aŋılduḳca cism-i rūzgār aġlar
Sevād-ı ḫaṭṭuŋ eyyāmı görinse nev-bahār aġlar

Kelimeler:

Vaṣl: 1. Ulaşma, birleşme. / 2. Sevdiğine kavuşma, vuslat.

Cism: 1. Boşlukta bir yer kaplayan varlık, madde, nesne. / 2. Beden, vücut.

Sevād: 1. Siyahlık, karalık. / 2. Karanlık. / 3. Karalama, yazı. / 4. (Uzaktan seçilemediği için karartı hâlinde görünen) Topluluk, kalabalık. / 5. Bir şehrin dışındaki karartı hâlinde görünen bağ, bostan, koru, köy vb. yerler.

Ḫaṭṭ: 1. Çizgi. / 2. Yazı. / 3. Çizgi gibi devam eden şey. / 4. Bir ulaşım aracının takip ettiği yol. / 5. Telgraf, telefon, televizyon gibi cihazlarda iletişim sağlayan yol, kanal. / 6. Yüz çizgisi. / 7. İslâm âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. / 8. Savaşta askerî birlikler ve savaş vasıtalarında meydana gelen düzen ve bu düzenin düşman tarafına bakan cephesi. / 9. Yazılı padişah buyruğu. / 10. Metrenin kabulüne kadar kullanılan eski ölçü sisteminde bir ayağın on ikide biri olan, parmağın on ikide birine eşit uzunluk ölçüsü. / 11. Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık.

Eyyām: 1. Günler. / 2. Zaman, devir. / 3. Uygun ve elverişli zaman.

Nev-bahār: 1. İlkbahar. / 2. Gençlik.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Kavuşma zamanın anıldıkça zamanın kendisi (bile) ağlar. Ayva tüylerinin siyahlığının günleri görünse (buna) ilkbahar (bile) ağlar.*

Şerh: Şair gazelinin matla beytinde çok uzun süredir sevgiliye kavuşmayı beklediğini ancak bunun bir türlü gerçekleşmediğini dile getirmektedir.

Bilindiği üzere divan şiirinde âşık ne yaparsa yapsın sevgiliye kavuşamaz. Ancak her şeye rağmen âşık asla sevgiliden ümidi kesmez. O içindeki kavuşma ümidini ve inancını her daim diri tutar; sevgiliye kavuşacağı günün hayaliyle yaşayıp o kutlu günü bekler.

Şair de beytinde kavuşma gününü çok uzun süredir beklediğini ancak bir türlü bu kutlu günün gelmediğini, vuslat zamanının gelmediği her geçen gün hasret acısının ve bu acı hasebiyle döktüğü gözyaşlarının katbekat arttığını dile getirmektedir. Hatta şair o kadar üzüntü içindedir ki kavuşma zamanını andıkça zamanın kendisi bile (onun hâline) ağlamakta ve acısına ortak olmaktadır.

Şairin gözyaşları dökmesine sebebiyet veren bir diğer husus ise sevgilinin siyahlaşmış ayva tüyleridir. Nitekim siyahlaşmaya ve iyice belirginleşmeye başlayan ayva tüyleri, sevgilinin güzelliğine gölge düşürür (Şahin, 2012: 387). Şair de ayva tüylerinin siyahlaşması sebebiyle güzelliği zedelenen ve sevilme vakti geçen sevgilinin hâline hüzünlenip ağlamaktadır. Bu duruma şahit olan ilkbahar bile üzülüp şairle birlikte gözyaşı dökmektedir.

Beyitte "rüzgâr" ve "nev-bahâr" kavramlarına ağlamaları yönünden insanî bir özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Bununla beraber "rüzgâr" kavramı beyit içerisinde "zaman" anlamında kullanılmıştır. Ancak beyitte geçen "nev-bahâr" (ilkbahar) ifadesi rüzgârın "yel, esinti" manasını da akıllara getirmektedir, ***iham*** söz konusudur. Beyitte geçen "zaman", "rüzgâr", "eyyâm" ve "nev-bahâr" kavramları zaman ile ilgili ifadeler olmaları bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bunun yanında "ağlar" ifadesi her iki dizede de kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Ḫayāl-i ġonçe-i ruḫsārı sünbülzār-ı gīsūsı

Gelürse ḫāṭıra ʿāşıḳları leyl ü nehār aġlar

Kelimeler:

Ruḫsār: Yanak, yüz.

Sünbülzār: Sümbül bahçesi.

Gīsū: Omuza dökülen uzun saç.

Leyl ü nehār: Gece ve gündüz, sürekli.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O sevgilinin) yanak goncalarının hayali ve saçlarının sümbül bahçesi hatıra gelince, âşıkları gece gündüz ağlar.*

Şerh: Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de şair, sevgiliye kavuşamadığı ve onun güzelliğine doyamadığı için hayıflanmaktadır.

Divan şiirinde sevgilinin saçları, kokusu ve şekli itibariyle tıpkı bir sümbül gibi tahayyül edilir (Erdoğan, 2013: 111). Yanakları ise rengi, tazeliği ve güzelliği bakımından gonca ile bir benzerlik ilgisi içerisinde ele alınır (Pala, 2020: 181). Şair de beytini divan şiirinde

oldukça sık kullanılan bu teşbih kurguları üzerine oturtmuştur. ***Teşbih-i beliğ*** yoluyla sevgilinin saçlarını sümbül bahçesine; yanaklarını ise goncaya benzeten şair, sevgiliye bir türlü kavuşamadığı ve onu göremediği için her daim onu ve onun güzellik unsurlarını hayal etmekte; bir yandan gönlüne teselli verirken bir yandan da elem çekmektedir. İşte bundan dolayı şair ve kendisi gibi olan âşıklar, sürekli olarak acı çekmekte ve gece gündüz gözyaşı dökmektelerdir.

Beyitte geçen "gonçe", "ruhsâr", "sünbülzâr" ve "gîsû" kavramları sevgilinin güzellik unsurlarını ifade etmeleri hasebiyle anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "leyl" ve "nehâr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

3.Beyit: Ne ḳaldı ʿāşıḳ-ı üftādeye resm-i maḥabbetden
Ki gelse meclise aġyār ider feryād yār aġlar

Kelimeler:

Üftāde: 1. Düşmüş. / 2. Düşkün, çaresiz. / 3. Âşık.

Resm: 1. Bir nesne, bir canlı yahut tabiatın kara kalemle, sulu veya yağlı boya ile kâğıt, bez vb. bir yüzey üzerine yapılan benzeri, tasvir, timsal. / 2. Fotoğraf. / 3. Görünen veya tasavvur edilen şekilleri çizme sanatı. / 4. Tören, merasim. / 5. Tarz, şekil, biçim, üslup. / 6. Âdet, usul. / 7. Bazı işlerden veya eşyadan alınan vergi yahut harç. / 8. Plan, taslak.

Maḥabbet: 1. Sevgi. / 2. Aşk, sevda. / 3. Dostluk, bağlılık. / 4. Sohbet, yârenlik.

Aġyār: 1. Gayrılar, başkaları. / 2. Yabancılar, tanıdık olmayanlar. / 3. Dost olmayanlar, düşmanlar. / 4. (Âşığa göre) Sevgilisinin dost edindiği kimseler, rakipler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Çaresiz âşığa aşkın ve sevginin suretinden (başka) ne kaldı ki? Ki meclise gelse (onun hâlini gören) rakipler feryat eder, dostlar (ise) ağlar.*

Şerh: Uzun süredir sevgilisini göremeyen ve ona bir türlü kavuşamayan şair, oldukça çaresiz ve zavallı bir durumdadır. Elinde avucunda sevgiliye duyduğu derin aşktan başka bir şey kalmayan şair, gün geçtikçe sevgilinin hayalini de yitirmekte ve aşka dair inancını kaybetmeye başlamıştır. O kadar harap bir hâldedir ki belki kafasını dağıtıp acısını unutmak belki de dostlarla derdini paylaşmak için gittiği mecliste bile onun hâlini gören dost, düşman herkes ağlamaktadır.

Beyitte geçen "ağyâr" ve "yâr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte normalde neşelenilen bir yer olan mecliste gözyaşları

döküldüğünden bahsedilerek anlamsal olarak zıt bir durum ortaya koyulmuş, ***tezat*** yapılmıştır. Ayrıca "âşık", "ağyâr", "meclis", "yâr" ve "mahabbet" ifadeleri divan şiirindeki aşkı ve aşk üçgenini temsil etmeleri bakımından aynı anlam dairesi içerisinde yer almaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Aġardı ṣanma farṭ-ı giryeden çeşmān-ı ʿuşşāḳuŋ
Reh-i vaṣluŋda cāna ḳordu çeşm-i intiẓār aġlar

Kelimeler:

Farṭ: Haddinden fazla olma, aşırılık, ifrat.

Girye: 1. Ağlama, ağlayış. / 2. Gözyaşı.

Çeşmān: Gözler.

ʿUşşāḳ: Âşıklar.

Reh: 1. Yol. / 2. Usul, tarz, sistem.

Vaṣl: 1. Ulaşma, birleşme. / 2. Sevdiğine kavuşma, vuslat.

İntiẓār: 1. Bekleme, bekleyiş. / 2. İnkisar, beddua.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey sevgili! Âşıklarının gözlerinin çok ağlamaktan ağardığını sanma. (Senin) kavuşma yolunda bekleyiş gözleri kor idi, (şimdi) ağlamakta.*

Şerh: Şair, sevgiliye kavuşmak uğruna yaşadığı zorluklar ve bu zorlukların karşılığında ona kavuşamaması neticesinde çektiği acıları, içerisinde bulunduğu zorlu durumu anlatmaya devam etmektedir.

Teşbih-i beliğ yoluyla sevgiliye olan vuslatı bir yola, yolculuğa benzeten şair, sevgiliye olan bu kavuşma yolunda o kadar çok yara almıştır ve sevgiliye kavuşamadığı her gün bir o kadar da yara almaya devam etmektedir ki artık çok müşkül ve perişan bir hâl içerisine girmiştir. Şair (âşık), sevgili uğruna çektiği acılar ve bilhassa ona olan hasreti sebebiyle sürekli olarak gece gündüz ah edip ağlamış, kanlı gözyaşları dökmüş; hatta neredeyse ağlamaktan kör olacak bir noktaya gelmiştir. Şair yani âşık, içinde bulunduğu bu müşkül durumu arz etmek ve belki de bir nebze de olsa merhamet görmek umuduyla ***nida*** yoluyla sevgiliye seslenerek kendisi ve kendisi gibi olan âşıkların sevgiliye kavuşma yoluna çıkarken gözlerinin bir alev gibi parladığını ancak bu yola düştükten sonra gözlerinin ferinin gittiğini tabiri caizse kör olacak seviyeye geldiğini söylemekte ve bu durumun öyle alelâde bir sebepten değil bizzat onun (sevgilinin) uğruna gerçekleştiğini ifade etmektedir. Böylelikle şair, ne denli müşkül bir durumda olduğunu sevgilinin

gözleri önüne sermekte ve bir anlamda da ne kadar kötü bir durumda olduğunu fark edip merhamet etmesini istemektedir.

Beyitte geçen "ağarmak", "girye", "çeşmân", "çeşm" ve "ağlar" ifadeleri göz ve göz ile ilgili hususları ifade etmeleri bakımından anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte geçen "çeşm-i intizâr" (bekleyiş gözleri) ifadesi ile ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır.

5.Beyit: Miṣāl-i şīşe-i leb-rīz kim işkesde olmışdur

Derūnı ʿāşık-ı bī-çāre eyler inkisār aġlar

Kelimeler:

Miṣāl-i şīşe-i leb-rīz: Ağzına kadar dolu şişe misali.

İşkesde: Kırık, kırılmış, şikeste.

Derūn: 1. İç, iç taraf, dâhil. / 2. Kalp, yürek.

Bī-çāre: Çaresiz, aciz, zavallı.

İnkisār: 1. Kırılma (Maddî ve manevî şeyler için kullanılır). / 2. Gücenme, kalp kırılması. / 3. Beddua, intizar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Zavallı, çaresiz âşığın gönlü ağzına kadar dolu bir şişe misali kırılmıştır ki (zavallı âşık da bu sebepten) hayal kırıklığına uğramış ve ağlamaktadır.*

Şerh: Sevgiliye kavuşma yolunda pek çok yara alan ve arzuladığı vuslata bir türlü erişemeyen şair (âşık); oldukça perişan ve zavallı bir duruma düşmüş, gönlü paramparça olmuştur. Şair de içinde bulunduğu bu müşkül durumu bir benzetme kurgusu vasıtasıyla ortaya koymuş ve sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşan gönlünün ağzına kadar dolu bir şişe misali kırılıp paramparça olduğunu söylemiştir. Hâl böyle iken zavallı ve çaresiz âşığın da ah edip ağlamaktan başka yapacağı bir şey kalmamıştır.

Beyitte şairin (âşığın) gönlü kırılmış bir şişeye benzetilmiştir. Benzeyen (derûn), kendisine benzetilen (şîşe-i leb-rîz), benzetme yönü (işkeste olmak) ve benzetme edatı (misâl) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilmiş, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "derûn", "âşık", "bîçâre", "inkisâr" ve "ağlar" ifadeleri âşığı ve onun içinde bulunduğu müşkül durumu ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: O āb u tāb-ı ḥüsni seyr idüp berḳ-i bahār-āsā

Şihāb-ı berḳ-i peyker-bār-ı ebr-i şuʿle-bār aġlar

Kelimeler:

Āb u tāb: 1. Güzellik, parlaklık, letafet. / 2. Tazelik, canlılık.

Hüsn: 1. Güzellik. / 2. Güzel, iyi.

Berk: Şimşek.

Āsā: Gibi.

Şihāb: 1. Kıvılcım. / 2. Akan yıldız. / 3. Alev. / 4. Ateş paresi. / 5. Cesur ve yürekli kimse.

Peyker: 1. Şekil, biçim. / 2. Yüz, surat, çehre. 3. Görünüşlü, öne çıkan.

Bār: 1. Yük, ağırlık veren şey, sıklet. / 2. Yemiş, meyve, mahsul, ber. / 3. Manevî ağırlık, eziyet, keder, üzüntü. / 4. Defa, kere.

Ebr: Bulut.

Şuʿ le-bār: Alev saçan, ışıklı, parıltılı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Parıltılı bulutların yüzlerinde biriken şimşek kıvılcımları, bahar şimşeği gibi (parlak olan) o güzelliğin parıltısını ve letafetini izleyip ağlar.*

Şerh: Divan şiirinde şimşek, daha ziyade ışığı, hızı ve parlaklığı çerçevesinde ele alınmaktadır. Beyitlerde hızı bakımından ah, kader ve kaza ile; ışığı ve parlaklığı yönünden ise sevgilinin yüzü ve yanağı doğrultusunda güzelliğiyle ilgi kurularak kullanılmaktadır (Pala, 2020: 68). Şair de beyitte şimşeği sevgilinin güzelliğiyle bir ilgi içerisinde kullanarak işlemektedir. Bu doğrultuda şair, parıltılı bulutların yüzünde biriken şimşek kıvılcımlarının, bahar şimşeği gibi olan sevgilinin parıltısını ve letafetini izleyip ağladığını dile getirmektedir. Nitekim bu şimşek kıvılcımları ışıltı ve parlaklık konusunda her ne kadar iyi olsalar da sevgili ile yarışamazlar. Zira sevgili parlaklıkta ve güzellikte hatta her konuda en tepededir, onda olan her şey yücedir. Dolayısıyla şimşek kıvılcımları, sevgilinin kendilerinden daha parlak ve ışıltılı bir güzelliğe sahip olduğunu görmüş ve bu durum neticesinde gözyaşlarına boğulmuştur.

Beyitte şimşek kıvılcımlarına ağlamaları yönünden insanî özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Beyitte sevgili bahar şimşeğine benzetilmiştir. Benzeyen (âb u tâb-ı hüsn [sevgili]), kendisine benzetilen (berk), benzetme edatı (âsâ) söylenmiş, benzetme yönüne ise yer verilmemiş; ***mücmel teşbih*** yapılmıştır. Beyitte geçen "âb u tâb-ı hüsn" ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***mecaz-ı mürsel*** söz konusudur. Beyitte normalde meteorolojik bir durum olan şimşek çakmasının sebebi sevgilinin güzelliğine dayandırılarak ***hüsn-i talil*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte "berk", "şihâb", "ebr" ve

“şule-bâr” ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte “berk” ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

7.Beyit: O ḳadd ü ḳāmet ile sen cemālüŋ ʿarż ḳılduḳca
Göŋül Manṣūr-āsā ṭurma ber-bālā-yı dār aġlar

Kelimeler:

Ḳadd ü ḳāmet: Boy pos, endam.

Cemāl: 1. Güzellik. / 2. Yüz güzelliği, güzel yüz.

Ber-bālā-yı dār: Darağacının tepesinde asılı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Sen o boy pos ve endamla güzelliğini gösterip durma. (Zira) sen güzelliğini gösterdikçe darağacının tepesinde asılı kalmış Mansûr gibi (olan) gönül ağlar durur.*

Şerh: Hallâc-ı Mansûr, divan şiirinde adı sıkça anılan ünlü bir mutasavvıftır. Söylemiş olduğu “Ene’l-Hakk” (Ben Hakkım) sözü ile ünlenen ve bu sözün yanlış yorumlanması yüzünden çeşitli işkencelerle beraber idam edilen Mansûr; beyitlerde daha çok darağacı ve Ene’l-Hakk kavramları etrafında; inancı uğruna her şeye göğüs germe ve bu uğurda ölümü göze alma, can verme yönleriyle ele alınır (Uludağ, 1997: 377-391). Şair de beytini Mansûr’a yapmış olduğu ***telmih*** üzerinden şekillendirmiştir.

Aşk belasına tutulan ve gönlünü sevgilinin eline esir olarak düşüren şair; sevgilinin o baş döndürücü ve büyüleyici güzelliğinin aklını başından aldığını, gönlünün bu güzellik karşısında heyecandan kendinden geçtiğini ve aynı zamanda bu eşi benzeri olmayan güzelliğe kavuşamadığı için kahrolduğunu dile getirmektedir. Bu bakımdan şair sevgilinin güzelliği karşısında yaşadığı duygu yoğunluğu ile kendinden geçmesi ve o büyüleyici güzelliğe ulaşmak uğruna ölümü göze alması hasebiyle gönlünü yani kendisini ***mufassal teşbih*** yoluyla darağacındaki Mansûr’a benzetmiştir. Nitekim şairin yaşadıklarının Mansûr’dan bir farkı yoktur. O sevgiliyi ilk gördüğü andan itibaren gönlünü tıpkı Mansûr gibi darağacına asmış ve sevgili uğruna onu feda etmekten çekinmemiştir. Sevgiliyi her gördüğünde aynı duyguları yaşayan şair, sevgiliye kavuşmak için bir defa değil bin defa da gönlünü darağacına çekmesi gerekse o bu durumdan hiçbir zaman imtina etmez.

Beyitte geçen “kadd ü kâmet” ile “cemâl” ifadeleri sevgilinin güzellik unsurlarını ifade etmeleri bakımından; “Mansûr” ile “ber-bâlâ-yı dâr” ifadeleri de Hallâc-ı Mansûr hadisesi

ile ilgili kavramlar olmaları bakımından anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

8.Beyit: Ḳo ṭaʿnı eşḳ-i ḫūn-pāş-ı şerār-efşāna ey zāhid

Ne yapsun ʿāşıḳ-ı bī-çārenüŋ de derdi var aġlar

Kelimeler:

Eşḳ: Gözyaşı.

Ḫūn-pāş: Kan saçan.

Şerār-efşān: Kıvılcım saçan.

Bī-çāre: Çaresiz, zavallı, aciz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey zâhid! Çaresiz âşığın kıvılcım ve kan saçan gözyaşlarını ayıplamayı, kötülemeyi bırak. Ne yapsın (zavallının) da derdi var ağlar.*

Şerh: Divan şiirinde zâhid; kaba sofu olan, her işin ancak dış tarafını anlayabilen ve iç tarafını, katmanını idrak edemeyen; hayata sadece tek bir pencereden bakan ve çevresindekilere de bu pencereden görebildiği kadarıyla nasihat edip kendi yoluna çekmeye çalışan, aynı zamanda sürekli olarak âşığı kınayıp kötüleyen, hodbin, samimiyetsiz, katı görünüşlü ve geçimsiz bir tip olarak ele alınır (Şentürk, 1996: 53-57). Şair de beytinin merkezine zâhidi almış ve beyti onun üzerinden kurgulamıştır.

Şair ***nida*** yoluyla zâhide seslenerek onun aşk derdi yüzünden çektiği sıkıntılar neticesinde yaşadığı öfke ve hüzün ile sürekli ağlayan hatta çok fazla ağlamaktan dolayı artık kanlı gözyaşları dökmeye başlayan zavallı âşığın hâlinden anlamadığını dolayısıyla çaresiz âşığı ayıplayıp, kınamaması gerektiğini söylemekte ve bir nevi onu uyarmaktadır. Zira aşkı inkâr eden zâhidin âşığın hâlinden anlaması mümkün değildir. Bundan dolayı âşığın döktüğü gözyaşlarına bir anlam veremez ve onu ayıplama, kınama gafletine düşer. Oysa âşık o kadar çaresiz ve zavallı bir durumdadır ki ne içinde bulunduğu durumun vahametinin ne de çevresindekilerin kendisini hakkında ne düşündüğünün, söylediğinin farkındadır. O sadece ve sadece sevgiliyi düşünür; gece gündüz sürekli olarak ona kavuşmanın hayaliyle yaşar. Öte yandan ondan uzakta olduğu, onu göremediği ve ona kavuşamadığı her an derin bir acı çeker; çektiği bu acı neticesinde de ah edip kanlı gözyaşları döker.

Dolayısıyla zâhid gibi aşktan anlamayan ve bu duyguyu inkâr edenler âşığın ne yaşadığını ve çektiğini asla bilemez. Bundan dolayı da onun yaşadıkları neticesinde döktüğü gözyaşlarını sorgulamaya ve ayıplamaya hakları yoktur. Nitekim âşığın hâlini ancak ve

ancak onun gibi âşık olanlar anlar. Yunus Emre'nin de dediği gibi "Bilmeyen ne bilsin bizi, bilenlere selam olsun".

Beyitte geçen "eşk", "hûn-pâş", "şerâr-efşân", "âşık", "bîçâre", "dert" ve "ağlar" ifadeleri âşığı ve onunla ilgili hususları anlatmaları bakımından anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte geçen "derdi var ağlar" ifadesi atasözü hüviyetinde bir sözdür, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

9.Beyit: O yaluŋ yüzli āfet ṣu gibi aḳduḳca gülzāra

Miyān-ı āb u āteşdür yeri Kānī yanar aġlar

Kelimeler:

Gülzār: Gül bahçesi.

Miyān: 1. Ara, mâbeyn. / 2. Bir şeyin ortası, vasat. / 3. Kemer bağlanacak yer, bel. / 4. Bir şarkı veya bestenin geçki yapmaya yarayan orta hanesi, meyanhâne.

Āb: 1. Su. / 2. Göl, nehir, deniz. / 3. Kaynak, çeşme, kuyu.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O yalın ve duru yüzlü afet (gibi güzel sevgili) su gibi gül bahçesine aktıkça Kânî'nin yeri de ateş ve su arasıdır hem yanar hem ağlar.*

Şerh: Şair, gazelinin makta beytinde bir yandan sevgilisinin güzelliğini överken bir yandan da o güzelliğe kavuşamadığı için hayıflanmakta ve içerisinde bulunduğu müşkül durumu anlatmaya devam etmektedir.

Açık istiare yoluyla yalın, duru saf güzelliğe sahip olan sevgiliyi afete benzeten şair; duru ve saf güzelliğe sahip olan sevgilinin bütün endamı ve etkileyiciliğiyle güzelliğini sergilemesini, onun güzelliğiyle etrafını güzelleştirmesini ***mufassal teşbih*** yoluyla suyun gül bahçesine akması ve oradaki güllerin yetişmesine, güzelleşmesine benzetmektedir. Şüphesiz âşığın gözünde güzellik timsali olan yegâne şey sevgilidir ve ancak onun bulunduğu, geçtiği, dokunduğu şeyler sevgilinin güzelliğinden nem alabilir; onun sayesinde az da olsa güzelleşebilir. İşte şair de eşi benzeri olmayan güzelliğe sahip olan sevgilinin her yeri güzelleştirdiğini ve o eşsiz güzelliğini sergileyerek herkesi büyülediğini ifade etmektedir.

Sevgilinin o saf, duru ve büyüleyici güzelliği karşısında âdeta mest olan şair; o güzelliğe şahit olduğunda bir yandan gönlündeki aşk ateşinin alev almasıyla beraber sevgiliye olan kavuşma isteği pik noktaya ulaşır ve tabiri caizse âşık aşk ateşiyle yanıp tutuşur. Bir yandan ise bu duru, etkileyici güzelliğe sadece uzaktan tanık olması ve bir türlü ona kavuşamaması hasebiyle içi kan ağlamaktadır. Dolayısıyla şairin gönlü tıpkı ateş ve

suyun ortasında kalmış gibi hem sevgiliye olan aşkından yanıp tutuşmakta hem de ona kavuşamadığı için bardaktan boşalırcasına gözyaşı dökmektedir.
Beyitte geçen "âb" ve "âteş" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "yalın yüz", "âfet" ve "gülzâr" ifadeleri sevgiliyi ve onunla ilgili hususları ifade etmeleri bakımından anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "su gibi akmak" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** sanatına başvurulmuştur.

2.2.16. Gazel 20

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿilün)

Manṣūrı çün gül-i ser-i dār idecekdiler
Sırr-ı ene'l-ḥaḳı açacaḳ idi çekdiler

Çāk-i zemīn-i sīneyi münbit maḥal deyu
Toḫm-ı maḥabbeti dil-i ṣad-çāke ekdiler

Hep Cebrā'īl ṭanasıdur[27] remme-i ʿuḳūl
Düşdi peşine gelle-i[28] ʿışḳuŋ şu ekdiler

Keṣret[29] ünūṣete cihet-i vaḥdet olmasa
Bulmaḳ olurdı mevḳib-i hestīde yek-dil er

Mürġ-ı muṣavvere döner evżāʿ-ı ḥaşrde
Anlar ki kebkveş bu çerāgehde sekdiler

Mıṣr-ı beḳāda Şām-ı ġarībān olur şebī
Anlar ki şevḳ-i ḥummuṣ u kāk ile kekdiler

Maʿşūḳdan gelür ṭaleb-i vaṣla ārzū

[27] Yazar tarafından "tânesidür" şeklinde okunmuştur.
[28] Yazar tarafından "gülle-i" şeklinde okunmuştur.
[29] Yazar tarafından "kesret-i" şeklinde izafet kesreli olarak okunmuştur.

Kānī o şūḫ vaṣlını hep istemek diler

1.Beyit: Manṣūrı çün gül-i ser-i dār idecekdiler
Sırr-ı ene'l-ḥaḳı açacaḳ idi çekdiler

Kelimeler:

Gül-i ser-i dār itmek: Darağacının başına gül etmek, darağacına asmak, idam etmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Mansûr'u darağacının başına gül edecektiler. Ene'l Hak sırrını açtığı için (onu darağacına) çektiler.*

Şerh: Şair gazelinin matla beytinde ünlü mutasavvıf Hallâc-ı Mansûr ve onun idam edilmesi hadisesine ***telmihte*** bulunarak giriş yapmıştır. Hallâc-ı Mansûr divan şiirinde adı oldukça sık anılan ünlü bir mutasavvıftır. Genç bir yaşta tasavvuf yoluna giren Mansûr, kısa süre içerisinde bu zorlu yoldaki merhaleleri aşmayı başarmış ve kendi varlığını Allah'ın varlığında yok ederek "fenâfillâh" mertebesine ermiştir. Bu mertebeye ulaştıktan sonra ilâhî aşka dalıp kendinden geçen Mansûr, vecd hâlinde iken meşhur sözünü yani "Ene'l Hak (Ben Hakkım)" sırrını faş etmiş ve çevresindeki insanlar bu sözün bâtınî anlamını kavrayamayıp zâhirî anlamını ele aldıkları için önce hapse atılmak daha sonra ise darağacına çekilip asılmak suretiyle cezalandırılmıştır (Uludağ, 1997: 377-381). Şair de beyitte Mansûr'un yaşamış olduğu bu hadiseye değinmiş ve onun "Ene'l Hak" sırrını aşikâr ettiğinden dolayı darağacına çekildiğini ifade etmiştir. Bu noktada şair, Mansûr'un darağacında boynu bükük bir şekilde durmasını görüntü itibariyle gül fidanına benzetmiş ve ***teşbih-i beliğ*** yapmıştır. Bununla beraber beyitte "darağacına çekmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "Mansûr", "dâr", "ene'l-hak" ve "sır açmak" ifadeleri belli bir ilişki içerisinde anılmıştır, ***tenasüp*** söz konusudur.

2.Beyit: Çāk-i zemīn-i sīneyi münbit maḥal deyu
Toḫm-ı maḥabbeti dil-i ṣad-çāke ekdiler

Kelimeler:

Çāk: Yırtık, yarık.

Zemīn: 1. Taban, döşeme, toprak sathı. / 2. Yer, mahal. / 3. Kumaş, muşamba, halı, kâğıt, tablo vb.nde desenlerin, şekillerin üzerinde yer aldığı yekpare renk. / 4. Bir şeyin üzerinde geliştiği, cereyan ettiği ortam. / 5. Konu.

Sīne: 1. Göğüs, bağır, sadr. / 2. Gönül, kalp, yürek. / 3. İç, derinlik.

Münbit: Bol ürün veren, verimli, bereketli.

Maḥal: 1. Yer, mekân, mevki, cay. / 2. Yerinde, uygun, layık, münasip, mehel.

Maḥabbet: 1. Sevgi. / 2. Aşk, sevda. / 3. Dostluk, bağlılık. / 4. Sohbet, yârenlik.

Ṣad-çāk: Yüz parça, paramparça.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Âşığın) bağrı üzerindeki yarıklar bereketli yerdir diye, aşk tohumunu (bu) yüz parça (olmuş) gönle ektiler.*

Şerh: Şair bu beyitte ise âşığın, gönlüne sevgilinin aşk ateşinin düşmesi ile beraber başlayan âşıklık hadisesini kendi perspektifinden anlatmaktadır. Şaire göre âşığın gönlü, aşk tohumun ekilip yetiştirilebileceği en verimli toprak niteliğindedir ve o, bu gönülle doğuştan bir âşıklık vasfına sahiptir. Esasen burada gönlün bereketli yer olarak nitelendirilmesinin asıl sebebi âşığın gönlünde sonsuza kadar sevgilinin aşkının filizlenmesi ve gönlün bu aşkın sebep olduğu her türlü yaraya sahip olup bunlara katlanabilmesidir. Bundan dolayı gönül, aşk tohumun ekilip hasılatının alınabileceği en bereketli yerdir.

Beyitte "çâk-i zemîn-i sîneyi münbit mahal" ifadesiyle âşığın gönlündeki yarıklar verimli topraklara benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** söz konusudur. Aynı zamanda "tohm-ı mahabbet" ifadesiyle de aşk, tohuma benzetilmiş ve ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca ikinci dizede âşığın gönlü aşk tohumunun ekilmesi karinesiyle toprağa benzetilmiş, ***kapalı istiare*** yapılmıştır. Beyitte geçen "münbit", "mahal", "tohm" ve "ekmek" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturduğundan burada ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Hep Cebrā'īl ṭanasıdur remme-i ʿuḳūl

Düşdi peşine gelle-i ʿışḳuŋ şu ekdiler

Kelimeler:

Reme/Remme: 1. Sürü, yığın. / 2. Çokluk, birlik.

ʿUkūl: Akıllar.

Gelle: Sürü.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Akıllar sürüsünün tamamı, Cebrail danasıdır. Şu alçaklar (akıllılar), aşk sürüsünün (âşıkların) peşine düştüler.*

Şerh: Cebrail danası yahut Cebrail buzağısı, soğuk havada ince kıyafetle hatta neredeyse çıplak gezecek kadar aklını peynir ekmekle yemiş zariflik düşkünleri için kullanılan bir deyimdir (Gösterir, 2022: 62). Akıllı geçinen ancak aklını yitirmişçesine dışa, dış görünüşe önem verenleri ifade eden bu kavram akıllara zâhid tipini çağrıştırmaktadır. Bilindiği üzere zâhid; kendini akıllı zanneden ancak oldukça dar görüşlü ve cahil olan,

son derece hodbin olup sahip olduğu sığ düşünceleri bağlamında etrafındakilere öğüt veren ve onları kınayan bir tiptir (Şentürk, 1996: 53-59). Şair, bu özellikler bağlamında akıllı geçinen bu zâhid tipindeki kimselerin hepsinin âşıklar sürüsünün peşine düşen akılsız birer Cebrail danası olduğunu dile getirmektedir. Zira her şeyin görünüşten ibaret olduğunu zanneden bu akılsızlar aşkı da âşıkların aşk dolayısıyla düştüğü zorlu durumları da anlamazlar. Onlar sürekli olarak âşıkların peşinde dolaşıp nasihatlerle kendi yollarına çekmeye çalışır, hatta yolundan dönmeyen âşıklara öfkelenip onları sürekli kınarlar. Şair de bu durumu Cebrail danası ile ilişkilendirmiş ve aşktan anlamayıp âşıkların peşine düşenleri Cebrail danası olarak nitelendirmiştir.

Beyitte geçen "gelle-i 'ışk" ifadesiyle aşk bir sürüye benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber bu ifade ile kastedilen âşıklardır, ***mecaz-ı mürsel*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "Cebrâ'îl danası" ifadesiyle ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

4.Beyit: Keṣret ünūṣete cihet-i vaḥdet olmasa
Bulmaḳ olurdı mevḳib-i hestīde yek-dil er

Kelimeler:

Keṣret: 1. Çokluk, bolluk, fazlalık, ziyadelik. / 2. Cenabıhakk'ın tecellisiyle zuhura gelmiş olan çokluk, mahlûkatın çokluğu.

Ünūṣet: Dişi olma durumu, dişilik.

Cihet: 1. Yön, taraf, istikâmet, cânip. / 2. Semt, yer, mahal. / 3. Taraf, husus. / 4. Sebep, vesile. / 5. Bir vakfın, bir kuruluşun amacını gerçekleştirmek için yapılan hizmet ve görev. / 6. Böyle bir görev almış olanlara ödenen maaş.

Mevḳib: Atlı veya yaya olarak büyük bir zâtın yanında yürüyen, ona refakat eden heyet, takım, alay.

Hestī: 1. Varlık, mevcudiyet. / 2. Vücut.

Yek-dil: Gönlü bir.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Çokluk, dişiliğe tek vesile olmasa varlık mülkünde/güruhunda gönlü bir (adam gibi adam) bulmak (mümkün) olurdu.*

Şerh: Şair bu beyitte toplumsal bir eleştiride bulunarak insanların ikiyüzlülüğünden ve yanardönerliğinden dem vurmaktadır. Bu doğrultuda şair, çokluk yani toplum içerisinde ayakta kalmanın, itibar ve değer görmenin riyakârlıktan ve döneklikten geçtiğini dile getirmektedir. İnsanlar ve ahlâkî değerler o denli yozlaşmıştır ki dürüst, ahlaklı ve halis niyetlilerin toplumda bir yeri kalmamıştır. Bu durum da insanları dalkavukluğa,

ikiyüzlülüğe ve dönek olmaya itmiştir. Şair de bu hususta şikâyet ederek böyle bir yozlaşmışlık olmasaydı varlık güruhunda dönek insanları değil içi dışı, gönlü bir adam gibi adamları bulmanın mümkün olacağını ifade etmektedir.

Beyitte geçen "kesret" ile "vahdet" ve "ünûset" ile "er" ifadeleri birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

5.Beyit: Mürġ-ı muṣavvere döner evżāʿ -ı ḥaşrde

Anlar ki kebkveş bu çerāgehde sekdiler

Kelimeler:

Mürġ: Kuş.

Muṣavvere: 1. Bir şekle, bir biçime konulmuş, şekil ve suret verilmiş. / 2. Resimlerle süslenmiş, resimli. / 3. Zihinde tasarlanmış, düşünülmüş, canlandırılmış, tasavvur edilmiş.

Evżāʿ : Durumlar, duruşlar, hâller, vaziyetler.

Ḥaşr: 1. Toplama, bir araya getirme. / 2. Cenabıhakk'ın kıyamet gününde, dünya hayatında işlediklerinin hesabını sormak üzere ölüleri diriltip bir araya toplaması. / 3. Ölülerin diriltilip bir araya toplandığı zaman, kıyamet. / 4. "Ölmeden evvel ölünüz" sırrına ererek benliğini yok edip Hakk'ın varlığı ile dirilme, kendini yok ettikten sonra ebedî diriliğe kavuşma.

Kebkveş: Keklik gibi.

Çerāgeh: Çayır, otlak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu çayırda keklik gibi sekenler, kıyamet gününde donmuş (suret gibi) kuşa döner.*

Şerh: Şair "kıyamet" hadisesine ***telmihte*** bulunarak bu beytini kurgulamıştır.

Bilindiği üzere İslâm dinine mensup kişiler için "kıyamet" oldukça mühim bir kavramdır. Zira anlayışa göre kıyamet, dünya yaşamı sona erdikten sonra bütün insanların mahşer denilen yerde dünya hayatı boyunca yaptıkları iş ve amellerden dolayı hesaba çekilmek için yeniden dirilmeyi ifade etmektedir. Dinî vecibelere uygun, doğru ameller ile dünya hayatı sonlananlar cennete, aksi şekilde yaşam sürenler ise cezalarını çekmek için cehenneme gönderilirler (Topaloğlu, 2022: 516-522). Şair de beyitte dünya hayatı boyunca doğru ve hayırlı amellerle meşgul olmayan, dinî yükümlülüklerini yerine getirmeyen ve dünyevî unsurlar uğruna keklik gibi oradan oraya sekip istedikleri gibi yaşayan insanların kıyamet gününde yaşayacakları senaryoyu gözler önüne sermektedir.

Şaire göre bu minvaldeki insanlar, hesap günü mahşer alanında dünyada olduğu gibi keklik gibi sekemeyecek ve istedikleri gibi hareket edemeyeceklerdir. Bilakis dünyada yaptıklarının hesaplarını veremeyecekleri için âdeta donmuş bir kuş sureti gibi kalacak ve çaresiz bir şekilde hesaba çekilmeyi bekleyeceklerdir. Burada şair, kıyamet günü oluşacak olan bu vahim görüntüyü ortaya koyarak insanların gerçekleri biran evvel görmelerini sağlamayı ve çok geç olmadan dünya hayatını mahşer gününde toplanıldığında hesap vermekten çekinilmeyecek bir biçimde yaşamanın gerekliliği hususunda uyarmayı amaç edinmiştir.

Beyitte insanlar, dünya çayırında seken bir keklik gibi düşünülmüştür, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bu noktada beyitte geçen çayırdan kasıt dünyadır, ***açık istiare*** söz konusudur. Ayrıca "mürg", "keb" ve "sekmek" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: Mıṣr-ı beḳāda Şām-ı ġarībān olur şebī

Anlar ki şevḳ-i ḥummuṣ u kāk ile kekdiler

Kelimeler:

Mıṣr: 1. Büyük şehir, başşehir, hükümet merkezi, ülke. / 2. Mısır ülkesi.

Beḳā: 1. Ölmezlik, ölümsüzlük, ebediyet, ebedîlik, bâkîlik. / 2. Geleceğe doğru varlığını koruyarak devam etme, devamlılık.

Ḥummuṣ: 1. Nohut. / 2. Ezilmiş nohuda tahin ve limon suyu karıştırdıktan sonra üzerine zeytin yağı, kırmızı biber, maydanoz konularak yapılan bir Arap yemeği.

Kāk: 1. Kurutulmuş, kurumuş şey (özellikle yemiş). / 2. Bir çeşit çörek, kek.

Kekmek: 1. Gagalamak. / 2. Sapmak, kaymak, hedefi şaşmak. / 3. Baş sallamak. / 4. Sürtüşmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Onlar ki (bu dünyada) humus ve keki şevk ile yediler. (Ancak) bir gece(de) ebedîlik Mısırı'nda gariplerin Şam'ı olurlar.*

Şerh: Bir önceki beyitte dünya hayatını dinî yükümlülüklere göre yaşamayan insanın kıyamet günü ne kadar vahim bir tablo ile karşılaştığını gözler önüne seren şair, bu beyitte de aynı düşünceye paralel olarak dünya hayatında mal ve mülke değer vermemenin, dünyevî unsurlara yönelik istek ve arzular ile kalbi kirletip ebedî hayatı düşünmeden hareket etmemek gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim üç beş günlük bir misafir olarak gelinen bu fani dünyanın geçici güzelliklerine aldanmanın, mal ve mülk derdine düşüp yüksek makam ve mevki kovalamanın hiçbir ehemmiyeti yoktur aksine zararı da çoktur.

Bu noktada şair, insanların ebedî âlemin hakikatlerinden uzak bir şekilde büyük bir istek ve keyifle humus ve kek yediklerini yani doyasıya bir şekilde dünyevî unsurların tadını çıkardıklarını ancak ahiret Mısırı'nda bunun bir ehemmiyeti olmadığını orada gariplerin Şam' ı gibi olacaklarını söylemektedir. Esasen şair burada dünyada elde edilen mal, mülk ve makamın ebedî âlemde hiçbir değerinin olmadığını bilakis bu unsurların öteki dünyada garipliğe sebebiyet verdiğini vurgulamaktadır. Zira ebedî âlemin zenginliklerine hâsıl olmak, orada iyi bir şekilde bulunmak için geçici olarak yaşam sürülen fani dünya hayatı boyunca dünyevî unsurlara değer vermemek ve ebedî hayata yönelik bir yaşam tarzı benimsemek gerekmektedir.

Beyitte geçen "Mısr-ı bekâ" ve "Şâm-ı garîbân" ifadeleri ile ***teşbih-i beliğ*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte anlamsal olarak "zenginlik" ve "yoksulluk" vurgulanmıştır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "hummus", "kâk" ve "kekmek" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

7.Beyit: Maʿşūḳdan gelür ṭaleb-i vaṣla ārzū

Kānī o şūḫ vaṣlını hep istemek diler

Kelimeler:

Şuḫ: 1. Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın). / 2. Neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Kavuşma talebi (için) arzu (hep) maşuktan gelir. O işveli (sevgili) sürekli (sana) kavuşmayı istemeyi dilemektedir.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde divan şiirinde örneğine az rastlanan bir sevgili tipi ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere divan şiirindeki sevgili, son derece zalim ve acımasız olan âşığa bir türlü vuslat imkânı vermeyen bir tiptir. Ancak şair beyitte bu durumun tam tersi bir özelliğe sahip olan bir sevgili ortaya koymuştur. Bu doğrultuda şair sevgilinin, kendisinden kavuşma talebini ve isteğini her daim canlı ve diri tutmasını istediğini söylemekte; nitekim o işveli ve cilveli sevgilinin de sürekli olarak kavuşmayı istediğini ve dilediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla şaire kalan yegâne şey kavuşma arzusunu her daim diri tutarak büyük bir sabırla kavuşma gününü beklemektir.

Esasen beyte tasavvufî bir pencereden bakıldığında ise vuslatı arzu eden sevgiliden kasıt ilâhî sevgili yani Allah olur. Bu noktada kavuşma talebinin Allah'tan geldiği ve O'na dayandığı anlamı hâsıl olur. Nitekim Allah, kâinatı ve kâinattaki her şeyi aşk için ve büyük bir aşkla yaratmış ve mahlûkatı sonu vuslat olan bir ayrılık sınavına tabi tutmuştur.

Dolayısıyla aşk ateşi önce ilâhî sevgiliden hâsıl olmuş ve sonra âşıkların gönlüne düşmüştür ki Fuzûlî de bu durumu "Aşk odu evvel düşer ma'şûka andan âşıka / Şem'i gör kim yanmayınca yakmadı pervaneyi" şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir.
Şair, beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsederek kendisini soyutlamıştır, ***tecrid*** söz konusudur. Beyitte geçen "şuh" kavramı ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "maşûk", "şûh", ve "vasl" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "vasl" sözcüğü beyit içerisinde birden fazla kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.2.17. Gazel 21

(Mefāʿilün / Feʿilātün / Mefāʿilün / Feʿilün)

O dem ki ḳara ḫaberlerle ḫaṭṭ-ı yār gelür
Bahār u sebzeyi alma dile ġubār gelür

Görüp o gül-bedeni āh u zār iden bir mi
Bu gülsitāna benüm gibiler hezār gelür

Benümle vaḳt-i ḫazān-ı cihān refīḳ olmaz[30]
Ayaġ ile görürüz bir daḫı bahār gelür

Sen eyle rāḥat ile ʿazm-i ḫ̆āb ey dīde
Seni de seyr iderüz āh u intiẓār gelür

Ne dem ki ḳara ḫaberlerle ḫaṭṭ-ı yār gelür
Ṣafā-yı āyīne-i dil gider ġubār gelür

Görüp cemālüŋi bir ben miyüm iden nāle
Bu gülsitāna benüm gibi ṣad-hezār gelür

Hezārān faṣlı hezār-āşinā olur ammā

[30] Yazar tarafından "vakt-i hazân cihân-ı refîk olmaz" şeklinde okunmuştur.

O bülbüli görürüz bir daḫı bahār gelür

Şikeste-bāl görüp mürġ-ı cānum ey Kānī
O yār nāz ile gelmiş dimiş şikār gelür

1.Beyit: O dem ki ḳara ḫaberlerle ḫaṭṭ-ı yār gelür
Bahār u sebzeyi alma dile ġubār gelür

Kelimeler:

Dem: 1. Nefes, soluk. / 2. Zaman, an, çağ.

Ḫaṭṭ: 1. Çizgi. / 2. Yazı. / 3. Çizgi gibi devam eden şey. / 4. Bir ulaşım aracının takip ettiği yol. / 5. Telgraf, telefon, televizyon gibi cihazlarda iletişim sağlayan yol, kanal. / 6. Yüz çizgisi. / 7. İslâm âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. / 8. Savaşta askerî birlikler ve savaş vasıtalarında meydana gelen düzen ve bu düzenin düşman tarafına bakan cephesi. / 9. Yazılı padişah buyruğu. / 10. Metrenin kabulüne kadar kullanılan eski ölçü sisteminde bir ayağın on ikide biri olan, parmağın on ikide birine eşit uzunluk ölçüsü. / 11. Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık.

Ġubār: Toz, ince toprak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sevgilinin ayva tüyleri kara haberlerle geldiği o vakit baharı ve yeşilliği (sakın) hatırına getirme! Yoksa toprak gelir (hüzünlenirsin).*

Şerh: Divan şiirinde sevgili, daima genç ve eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Onun yüzünde çıkmaya başlayan ayva tüyleri de bu güzelliğin tamamlayıcı unsurlarındandır. Ancak yeni çıkmışı makbul olan bu ayva tüylerinin zamanla siyahlaşarak belirginleşmesi, sevgilinin güzelliğine gölge düşürür (Erdoğan, 2013: 243). Şair de beyitte sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin kararmasını "kara haber" olarak nitelendirir ve bu değişimin, gençlik ve güzelliğin kaybına işaret ettiğini belirtir. Sevgilinin tazeliğini kaybetmesiyle birlikte bahar ve yeşillikten bahsetmenin hüzün getireceğini vurgular. Bahar, divan şiirinde gençliği temsil ettiğinden dolayı burada asıl olarak kastedilen sevgilinin eski güzelliğini anmanın getirdiği hüzündür (Pala, 2020: 54-55).

Beyitte "kara haberlerle gelmek" ifadesi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber "kara haber", "hatt" ile "yâr" ve "bahar", "sebze" ile "gubâr" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük teşkil etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Beyitte "gelür" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Ayrıca

“gubâr gelür” (toprak gelir) ifadesiyle “hüzünlenmek” kastedilmiştir, ***mecaz*** söz konusudur.

2.Beyit: Görüp o gül-bedeni āh u zār iden bir mi
Bu gülsitāna benüm gibiler hezār gelür

Kelimeler:

Āh u zār: Ağlama, inleme, feryat etme, sızlanma.

Gülsitān: Gül bahçesi.

Hezār: 1. Bin. / 2. Bülbül.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O gül (gibi zarif, ince ve güzel) bedeni görüp (de) ah edip ağlayan ve inleyen (yalnızca) bir (tane) midir? Bu gül bahçesine benim gibi (ah edip inleyen) binlerce (âşık) gelir.*

Şerh: Şair, gazelinin ikinci beytinde sevgilinin o büyüleyici güzelliğini övmekte ve bu güzellik karşısında ağlayıp inlemenin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir.

Gül, divan şiirinde rengi, kokusu, şekli ve tazeliği gibi özellikleri bakımından sıkça sevgili ve onun güzellik unsurları ile bir benzetme ilgisi içerisinde kullanılmaktadır. Şair de beytinde sevgilinin o güzel bedenini, vücudunu; zarif, taze, ince ve güzel olması bakımından ***teşbih-i beliğ*** yoluyla güle benzeterek o gül gibi zarif ve ince bedene sahip olan sevgiliyi görüp de büyülenmemenin mümkün olmadığını dile getirmektedir. Öyle ki o büyüleyici ve aklı başından alıcı güzelliğe şahit olunca tabiri caizse gönüldeki aşk ateşi alev almakta ve gönül, ona kavuşma arzusuyla yanıp tutuşmaktadır. Bununla beraber bu güzelliğe sadece uzaktan tanık olmanın ve ona derhâl kavuşamamanın getirdiği acı ile de perişan olmaktadır. Dolayısıyla şair yani âşık, sevgilinin bu güzelliği karşısında mest olmakta ve bu güzelliğe kavuşamadığı için de ağlayıp sızlanmaktadır.

Üstelik sevgilinin o güzelliği karşısında büyülenen ve ona kavuşma arzusu ile ağlayıp, sızlanan sadece şair değildir. Zarafeti ve güzelliğiyle tıpkı bir gül gibi olan sevgilinin her daim bulunduğu ve güzelliğini sergilediği mahallesini de ***açık istiare*** yoluyla gülistana benzeten şair; bu gülistana sevgilinin güzelliğini doya doya seyretmek ve ona kavuşmayı umarak gelenin yalnızca kendisi olmadığını oraya kendisi gibi binlercesinin geldiğini söylemektedir. Nitekim sevgilinin güzelliği o kadar etkileyici ve benzersizdir ki o güzelliğe şahit olanın gönlünü ona kaptırmaması mümkün değildir. Dolayısıyla şair gibi sevgilinin güzelliği karşısında mest olan ve o güzelliğe kavuşma arzusu ile inleyip

ağlayan binlerce kişi vardır. Ne yazık ki onlar da sevgili belasına tutulan ve perişan olan zavallı kimselerdir.

Beyitte geçen "gül-beden", "gülsitân" ve "âh u zâr" ifadeleri beyit içerisinde "bin" anlamıyla kullanılan "hezâr" kelimesinin diğer anlamı olan "bülbül" anlamını da çağrıştırmaktadır, bu bağlamda ***iham*** sanatı yapılmıştır. Ayrıca bu kelimeler birbirleri ile anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bütün bunların yanında sevgilinin güle benzetilmesi ve âşığın da iham yoluyla bir bülbül olarak nitelendirilmesi ile gül ile bülbül hikâyesine ***telmih*** yapılmıştır.

3.Beyit: Benümle vaḳt-i ḫazān-ı cihān refīḳ olmaz

Ayaġ ile görürüz bir daḫı bahār gelür

Kelimeler:

Ḫazān: Güz, sonbahar.

Cihān: 1. Yaratılmış olan şeylerin bütünü, evren, kâinat, kosmos. / 2. Dünya, yeryüzü. / 3. Bütün insanlar, dünyada yaşayan herkes. / 4. Başlı başına kendine has özellikleri olan âlem.

Refīḳ: 1. Arkadaş, yol arkadaşı, yoldaş. / 2. Ortak, şerik. / 3. Yaman, muavin. / 4. Koca, zevç.

Ayaġ: Kadeh.

Görmek: 1. Gözle algılamak, seçmek. / 2. Bir şeye erişmek. / 3. Karşılaşmak, rastlaşmak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Âlemin sonbahar vakti benimle arkadaş olmaz. Kadeh ile görürüz (bekleriz) bir daha bahar gelir.*

Şerh: Sonbahar mevsimi, divan şiirinde daha çok baharın zıttı olarak ele alınmasına karşın bahar mevsimi kadar rağbet görmemiştir. Bahar mevsimi canlılık ve mutluluk sembolü iken sonbahar ise yaşlılık ve bitkinlik timsalidir. Güneşli günlerin yerini kasvetli havalar, mis kokulu çiçeklerin yerini kurumuş yapraklar alır. Baharda kurulan içki ve eğlence meclisleri sonbaharda dağılır ve her yeri derin bir sessizlik kaplar (Pala, 2020: 200). Bu hususlardan dolayı sonbahar mevsimi, şairler tarafından pek sevilmez ki beyitte de böyle bir durum söz konusudur. Sonbahar mevsiminde tabiatın canlılığını yitirmesi, eğlence meclislerinin kurulamaması ve buna binaen içkiden ve dostluklardan uzak kalınması sebebiyle şair, sonbahar ile arkadaş olmadığını dile getirmektedir. Zira onun dostu bahar mevsimidir. Çünkü bahar gelince tabiat canlanır ve insanları dışarıya akın edip içki ve eğlence meclisleri kurarak arkadaşlık ederler. Bundan dolayı sonbaharda

içkiden ve dostluklardan uzak olan şair de içki meclisinde kadehini yudumlamanın ve arkadaşlarıyla eğlenmenin hayaliyle elinde kadeh ile asıl arkadaşı olan baharı beklediğini ifade etmektedir.

Beyti farklı bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Yukarıda verilen bilgilerden hareketle sonbahar aynı zamanda hüznü temsil etmektedir. İnsanın derdi, tasası ve sıkıntıları tıpkı sonbahar mevsimi gibi canlılığın kaybolmasına ve hüznün, bıkkınlığın ortaya çıkmasına yol açar. Bu bağlamda şair de beyitte hüzünden, dert ve sıkıntıdan -sonbahardan- kaçmaya çalışmakta ve mutluluğa -bahara- sığınmaktadır. Hatta şair, bu konuda oldukça umut dolu olduğunu ve kötü, hüzün dolu günlerin yerini mutlu ve güzel günlere bırakacağını söylemektedir.

Beyitte ikinci dize "Görürüz bir dahi bahar ayağı ile gelir" şeklinde de ele alınabilir. Bu noktada şair, hüzün ve sıkıntılarla dolu sonbaharın kendisine arkadaş olmamasının aksine canlılık ve mutluluk timsali baharın kendi ayaklarıyla seve seve gelip kendisiyle arkadaşlık ettiğini dile getirmektedir.

Beyitte geçen "hazân" ve "bahâr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. İlk anlam göz önüne alındığında sonbahara, arkadaşlık etmek vasfı gibi insanî bir özellik yüklenmiştir. Benzeyen (hazân) söylenmiş, kendisine benzetilen (insan) söylenmemiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. İkinci anlam göz önüne alındığında sonbahardan kasıt bir anlamda hüzünlerdir, ***mecaz-ı mürsel*** söz konusudur. Üçüncü anlam göz önüne alındığında bahar mevsimi "ayağıyla gelmek" karinesiyle bir insan gibi düşünülmüştür. Benzeyen (bahâr) söylenmiş, kendisine benzetilen (insan) ise söylenmemiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Beyitte "ayağ" ifadesi hem kadeh hem de insan uzvu anlamını karşılayacak şekilde kullanılmış, ***tevriye*** yapılmıştır. Bununla beraber "refîk olmak" ifadesi deyim hüviyetindedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Ayrıca beyitte geçen "refîk", "ayag" ve "bahar" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Sen eyle rāḥat ile ʿazm-i ḫ̆āb ey dīde
Seni de seyr iderüz āh u intiẓār gelür

Kelimeler:

ʿAzm-i ḫ̆āb: Uyuma niyeti, isteği, kararlılığı, gayreti.

Dīde: Göz.

İntiẓār: 1. Bekleme, bekleyiş. / 2. İnkisar, beddua.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey göz! Sen rahat bir şekilde uyumaya yelten (bakalım!) Bekleyiş ve figan (dolu zamanlar) gelir (geldiğinde) seni de görürüz.*

Şerh: Şüphesiz ki divan şiirinde âşığın en temel özelliklerinden biri uykusuzluktan feri sönen ve ağlamaktan kan çanağına dönmüş olan gözleridir. Sürekli olarak sevgiliyi düşünen ve ona olan hasretiyle derin acılar çeken âşık gece gündüz gözyaşı döker ve gözüne zerrece uyku girmez. Şair de beyitte bu hususu merkeze almıştır. Bu doğrultuda gözlerine seslenen şair, rahat bir şekilde uyumaya yeltenen gözlerini; bekleyiş ve figan dolu günlerin yakın olduğunu söyleyerek uyarmaktadır. Esasen şair burada; âşıklığın en önemli nişanelerinden birisinin uykusuzluk ve kan çanağına dönmüş olan gözler olduğunu vurgulamakta ve bu bakımdan uyuma niyetinde olan gözlerine "âşık olan uyumaz, sakın uyumaya gayret etme" diyerek uyarıda bulunmaktadır.

Beyitte geçen "ey dîde" ifadesi ile bir seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Bununla beraber gözler, uyumaya çalışması yönünden insana benzetilmiş ve ***kapalı istiare*** ile ***teşhis*** sanatlarına başvurulmuştur. Aynı zamanda "dîde" ve "hâb" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte geçen "rahat" ile "ah u intizâr" ve "azm-i hâb eylemek" (uyumak) ile "seyr etmek" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

5.Beyit: Ne dem ki ḳara ḫaberlerle ḫaṭṭ-ı yār gelür
Ṣafā-yı āyīne-i dil gider ġubār gelür

Kelimeler:

Dem: 1. Nefes, soluk. / 2. Zaman, an, çağ.

Ḫaṭṭ: 1. Çizgi. / 2. Yazı. / 3. Çizgi gibi devam eden şey. / 4. Bir ulaşım aracının takip ettiği yol. / 5. Telgraf, telefon, televizyon gibi cihazlarda iletişim sağlayan yol, kanal. / 6. Yüz çizgisi. / 7. İslâm âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. / 8. Savaşta askerî birlikler ve savaş vasıtalarında meydana gelen düzen ve bu düzenin düşman tarafına bakan cephesi. / 9. Yazılı padişah buyruğu. / 10. Metrenin kabulüne kadar kullanılan eski ölçü sisteminde bir ayağın on ikide biri olan, parmağın on ikide birine eşit uzunluk ölçüsü. / 11. Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık.

Ṣafā: 1. Gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik. / 2. Eğlence, neşe, zevk. / 3. Saflık, berraklık.

Āyīne: 1. Ayna. / 2. Allah'ın kendi cemâlini seyretmek için yarattığı âlemler ve insan.

Dil: Gönül, yürek.

Ġubār: Toz, ince toprak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sevgilinin ayva tüyleri kara haberlerle geldiği vakit, gönül aynasının saflığı, berraklığı gider, toz gelir.*

Şerh: Şair bu beyitte, gazelinin ilk beytinde ortaya koymuş olduğu kurguya benzer nitelikte bir kurgu oluşturmuştur. Bu doğrultuda sevgilinin siyahlaşmaya ve belirginleşmeye başlayan ayva tüylerini; güzelliğini lekelemesi dolayısıyla kara haber olarak nitelendiren şair, sevgilinin o gençliğindeki tazeliğinin ve güzelliğinin kalmadığını gördükçe dertlenmektedir. ***Teşbih-i beliğ*** yoluyla gönlünü aynaya benzeten şair; sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin gittikçe belirginleşmeye ve siyahlaşmaya başlamasıyla beraber artık gönül aynasının tozlandığını yani gönlünün huzursuz olduğunu, acı çektiğini dile getirmektedir.

Beyitte "kara haberlerle gelmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "kara haber", "hatt" ve "yâr" ifadeleri anlamsal bir bütünlük teşkil etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "gitmek" ve "gelmek" ifadeleri de anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

6.Beyit: Görüp cemālüŋi bir ben miyüm iden nāle
Bu gülsitāna benüm gibi ṣad-hezār gelür

Kelimeler:

Cemāl: 1. Güzellik. / 2. Yüz güzelliği, güzel yüz.

Nāle: İnleme, inilti.

Gülsitān: Gül bahçesi.

Ṣad-hezār: Yüz binlerce.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Senin güzelliğini görüp ağlayan, inleyen bir ben miyim? Bu gül bahçesine benim gibi yüz binlercesi gelir.*

Şerh: Gazelinin ikinci beytinde sevgilinin güzelliğinin büyüsüne kapılıp ona kavuşma arzusu ile yanıp tutuşanın sadece kendisi olmadığını onun gibi binlercesinin olduğunu söyleyen şair; bu beyitte ise bu düşüncelerini bizzat sevgiliye seslenerek ona karşı söylemektedir. Bu doğrultuda sevgiliye seslenen şair, o aklı baştan alan ve insanı büyüleyen güzelliğini görüp ona ulaşma, kavuşma arzusuyla ağlayıp inleyenin yalnızca kendisi olmadığını ifade etmektedir. Bu noktada zarafeti ve güzelliğiyle tıpkı bir gül gibi olan sevgilinin her daim bulunduğu ve güzelliğini sergilediği mahallesini de ***açık istiare*** yoluyla gülistana benzeten şair; bu gülistana sevgilinin güzelliğini doya doya seyretmek

ve ona kavuşmayı umarak gelenin yalnızca kendisi olmadığını oraya kendisi gibi yüz binlercesinin geldiğini söylemektedir. Nitekim sevgilinin güzelliği o kadar büyüleyici ve eşsizdir ki o güzelliği bir kere görenin gönlünü ona kaptırmamasına imkân yoktur. Dolayısıyla şair gibi sevgilinin güzelliği karşısında aklı başından giden ve o güzelliğe kavuşma arzusu ile ağlayıp sızlanan yüz binlerce kişi tabiri caizse bülbül vardır.

Beyitte geçen "gülsitân" ifadesi ile beyitte asıl olarak "bin" anlamı ile kullanılan "hezâr" kelimesinin diğer anlamı olan "bülbül" anlamı da akıllara gelmektedir, ***iham*** söz konusudur. Bu bağlamda sevgili gül bahçesinde yer alan bir gül âşık ve onun gibi olan yüz binlercesi de bu gül bahçesindeki bülbül gibi tasavvur edilmiştir, dolayısıyla gül ile bülbül hikâyesine bir ***telmih*** söz konusudur. Ayrıca beyitte anlatılmak istenen düşünce soru yoluyla ortaya koyularak ***istifham*** yapılmıştır.

7.Beyit: Hezārān faṣlı hezār-āşinā olur ammā

O bülbüli görürüz bir daḫı bahār gelür

Kelimeler:

Hezār-āşinā: Pek çok tanıdığı olan, çok kimseyle dostluk eden.

Faṣl: 1. Ayırma, ayrılma. / 2. Bölüm, kısım, devre. / 3. (İsim tamlamasının ikinci unsuru olarak) Mesele, iş, husus, safha. / 4. Çözme, halletme, hükme varma. / 5. Bir kitabın ana bölümlerinden her biri, mephas. / 6. Mevsim.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bülbüller mevsimi (ilkbahar) binlercesine aşina olur ama bir daha bahar gelir (ve biz de) o bülbülü görürüz.*

Şerh: İlkbahar, divan şiirinde üzerinde en çok durulan ve şairlerin en sevdiği mevsimdir. Kış boyunca evlerine hapsolan ve oldukça sıkılan insanlar baharın gelmesiyle birlikte akın akın mesire alanlarına ve meclislere giderler. Mutluluğun ve sevincin temsili olan bu mevsimde her şey tazedir, hayat ve doğa yeniden canlanır. Çiçekler açar, sular daha coşkun akar, her tarafta bülbüller, kuşlar cıvıldar. Sevgili de yüzü, yanağı daha doğrusu tüm güzelliğiyle tıpkı bahar gibidir (Onay, 2019: 80-81). Şair de beytini ilkbahar mevsimi üzerine kurgulamıştır.

İlkbaharda tabiatın canlanması ve bu vesileyle kuşların da âdeta havada raks edip şakımaları açısından bu mevsimi ***mecaz-ı mürsel*** yoluyla bülbüllerin mevsimi olarak nitelendiren şair, yeni başlayan bir ilkbahar portresi çizmektedir. Zira şair, ilkbahar mevsiminin müjdecisini yani bülbülü görmüştür. Dolayısıyla bu baharın gelişine, tabiatın

canlanmasına delâlettir ki bu da mutluluk ve sevinç demektir. Bu zamana kadar onlarca bülbülün ötüşüyle onlarca bahara tanıklık eden şair için yeni bir bahar vaktidir.

Beyitte geçen "hezârân faslı", "bülbül" ve "bahâr" ifadeleri ve ortaya koyulan anlam katmanı aracılığıyla gül ile bülbül hikâyesine ***telmih*** yapılmış ve beyitte kullanılan bu kavramlar aynı anlam dairesi içerisinde ele alınarak ***tenasüp*** yapılmıştır. Yine beyitte geçen yazılışları aynı ama anlamları farklı (bin, bülbül) olan "hezâr" kelimesi ile ***cinas*** yapılmıştır.

8.Beyit: Şikeste-bāl görüp mürġ-ı cānum ey Kānī

O yār nāz ile gelmiş dimiş şikār gelür

Kelimeler:

Şikeste-bāl: Kanadı kırık, gönlü kırık, kırılmış, kederli.

Mürġ: Kuş.

Şikār: 1. Av. / 2. Avlanan hayvan. / 3. Düşmandan ele geçirilen mal, kılıç hakkı, ganimet. / 4. Değerli, kolay ele geçmeyen, nadir bulunan (şey).

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! O sevgili (benim) kanadı kırık, yaralı gönül kuşumu görüp nazlı ve işveli bir şekilde gelerek "av geliyor" demiş.*

Şerh: Divan şiirinde kuş; ötüşü, uçması, yeşillikler arasında dolaşması, avlanması, yeri geldiğinde kafeste tutulması, kolunun ve kanadının kırılması vb. özellikleri aracılığıyla pek çok farklı şekilde ele alınır. Özellikle âşık ile ilişkilendirilir; âşığın gözü, bakışı ve gönlü birer kuş olur (Eskigün, 2006: 1-5).

Şair de beytinde aşk yolculuğunda aldığı darbeler ve sevgiliye olan vuslatının bir türlü gerçekleşmemesi sebebiyle oldukça perişan ve yaralı bir hâldeki gönlünü ***müekked teşbih*** yoluyla kanadı kırık, yaralı bir kuşa benzetmiştir. Oldukça yaralı ve müşkül bir durumda olan bu yaralı gönül kuşunu avlayacak olan ise elbette ki acımasız sevgilidir. Âşığın çaresiz ve yaralı olan gönül kuşunu görüp tabiri caizse iştahını kabartan sevgili, nazlı ve cilveli bir eda ile "işte avım geliyor" diyerek âşığın o zavallı gönlünü avlamak için işe koyulmuştur. Burada ***kapalı istiare*** yoluyla "avım geliyor" karinesi ile bir avcıya benzetilen sevgili, oldukça merhametsiz ve acımasız bir avcıdır. Onun tek hedefi zaten çaresiz ve yaralı bir durumda olan gönül kuşunu avlayıp ona daha da zulüm etmek ve acı çektirmektir.

Beyitte "ey Kânî" ifadesi ile şair kendisine seslenmiş, ***nida*** yapılmıştır. Aynı zamanda şair, kendisinden başka birisiymiş gibi bahsederek ***tecrid*** sanatına başvurmuştur. Ayrıca

beyitte kullanılan “şikeste-bâl”, “mürg” ve “şikâr” ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.18. Gazel 22

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Perīşānlıḳ ser-i gīsūŋa beste bāġlardandur
Ki sünbül nevʿinüŋ hep iştihārı bāġlardandur

Ruḫ-ı pür-tābda ol ḫāller ḳundaḳcılardur hep
Yanup yıḳıldıġum ṣanma benüm bu dāġlardandur

Ne ki gīsūlaruŋdan göz yayındurmaḳda mużṭardur
Şikāyet bāġbānlarda nihāyet zāġlardandur

Gönüldendür hemīşe cünbiş-i ẕātīsi ecsāmuŋ
Ḳanādīlün fürūġ-ı ḫāne-zībi yāġlardandur

ʿAlāḳa bir dü-gīsū ber-ṭaraf mūy-ı miyān yek-sū
Baŋa bu inzivā-yı bī-tenāhī bāġlardandur

Suḫen cevher iken beyne’l-verā bī-āb u tāb olmak
Maḥalsiz bir alay bī-cevherāne lāġlardandur

Kibāruŋ rūy-ı serdin mevsim-i iḳbālde ʿafv it
Meh-i temmūzda berfüŋ nüzūli ṭāġlardandur

Cemāli seyrini dil-ḫˇāhum üzre itmedüm Kānī
Bu küstāḫlıḳ nigāh-ı ḫˇāhişümde āġlardandur

1.Beyit: Perīşānlıḳ ser-i gīsūŋa beste bāġlardandur
Ki sünbül nevʿinüŋ hep iştihārı bāġlardandur

Kelimeler:

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Gīsū: Omuza dökülen uzun saç.

Beste: Bağlanmış, bağlı; kapalı.

Nevʿi: 1. Cins, tür. / 2. Sınıf. / 3. Türlü. / 4. Cinse ait, çeşitle, türle ilgili.

İştihār: Meşhur olma, ünü yayılma, nam kazanma, şöhret, nam.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Perişanlık (senin o) omzuna kadar dökülen uzun saçının ucuna bağlanmış bağlardandır. Ki sümbül türünün (de) bütün şöhreti (bu) bağlardandır.*

Şerh: Divan şiiri geleneğinin değişmezi olan sevgili hem karakteristik hem de fizikî özellikleri ile âdeta bir güzellik timsali olarak ele alınır. Sevgilinin güzellik unsurları arasında saç, şüphesiz dış güzelliği tamamlamada ve tanımlamada en önde gelen unsurlardan birisidir (Tanyıldız, 2009: 944). Bundan dolayıdır ki saç, divan şairleri tarafından şiirlere sıklıkla konu edilmiş ve özellikle siyah rengi, güzel kokusu ve dağınık şekli çerçevesinde ele alınarak pek çok farklı benzetme ve mecaz kurgusu içerisinde kullanılmıştır. Bu bağlamda sevgilinin saçı ile birlikte en çok anılan, onunla birlikte teşbih ilgisi kurulan unsurlardan birisi sümbüldür. Sümbül çiçeği güzel kokulu, dağınık görünümlü ve siyaha yakın renge sahip olduğundan divan şiirinde sıklıkla sevgilinin saçı ile bir benzetme ilgisi içerisinde ele alınmaktadır (Karaman, 2012: 301-303). Şair de beytini bu iki unsur arasında oluşturduğu benzetme kurgusu üzerinden şekillendirmiştir. Bu doğrultuda şair, sevgilinin omuzlarına kadar dökülen o uzun saçlarının ucuna perişanlık vasfının bağlandığını; nitekim sümbülün şöhretinin bu bağdan geldiğini ifade etmekte ve esasen sevgilinin saçlarını sümbüle teşbih etmektedir. Bu noktada şair, ***temsilî teşbih*** yoluyla sevgilinin saçlarını sümbüle benzeterek nasıl ki sümbülün şöhreti dağınık ve karışık olmasından kaynaklanıyorsa; sevgilinin saçlarının şöhreti ve nişanesinin de dağınıklık olduğunu vurgulamaktadır. Zira saç bu görüntüsü ile dillere destan olmuş ve görenlerin aklını başından almıştır.

Beyitte "perîşanlık", "ser-i gîsû" ve "sünbül" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber "bâğlardandur" ifadesi ilk dizede saç bağını ikinci dizede sümbül bağını ifade etmektedir, ***cinas*** söz konusudur.

2.Beyit: Ruḫ-ı pür-tābda ol ḫāller ḳundaḳcılardur hep

Yanup yıḳıldıġum şanma benüm bu dāġlardandur

Kelimeler:

Ruḫ: Yanak.

Pür-tāb: Parlak ve ışıltı dolu.

Ḫāl: Vücuttaki küçük esmer benek, ben.

Ḳundaḳcı: 1. Tüfek kundağı yapan usta. / 2. Yangın çıkaran, bir yere kundak koyan kimse. / 3. Ara bozucu.

Dāġ: 1. Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan. / 2. Tedavi için vücutta kızgın bir demirle oluşturulan yanık. / 3. Aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara. / 4. Lâle, gelincik vb. çiçeklerin göbek kısmındaki siyahlık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Benim yanıp yıkılmam (sızlanıp şikâyet etmem), bu yaralarım (sebebiyledir) sanma! (Senin) parlayan yanağındaki benlerin hepsi kundakçıdır.*

Şerh: Önceki beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından saçı ele alan şair, bu beytinin merkezine sevgilinin benini yerleştirmiştir. Yüzün veya vücudun farklı bölgelerinde meydana gelen siyah ve kumral nokta olan ben, sevgilinin ihtişamlı güzelliğinin bir parçasıdır. Sevgilinin yanak güzelliğinin merkezi olarak da nitelendirilen ben, genellikle siyahlığı, küçük oluşu ve güzel kokusu bağlamında güzelliği tamamlayan ve ön plana çıkaran bir unsur olarak ele alınırken; bazen de özellikle rengi nedeniyle kâfir, büyücü ve hindû vb. gibi benzetmelere tabi tutulup nispeten daha olumsuz bir anlam katmanı içerisinde oluşturulan muhtelif kullanım şekilleriyle de şiirlerde yerini almıştır (Koşik, 2020: 115-116). Şairin sevgilinin beni etrafında şekillendirdiği bu beyitte de esasen böyle bir durum söz konusu olup iki farklı şekilde yorum yapmak mümkündür. İlk olarak şairin, sevgilinin benini onun güzelliğine güzellik katan bir unsur olarak ele aldığı düşünülebilir. Bu bağlamda şair, sevgilinin parlak ve ışıltılı yüzündeki o küçük ve siyah benlerin onun yanağında yangın çıkardığını ve bu sebeple gönlünün de yangın yeri olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla sevgilinin benleri yangın çıkaran bir kundakçı olarak ele alınmıştır.

İkinci olarak ise beyitte geçen kundakçı kelimesinin "fitneci, ara bozucu" anlamı göz önüne alındığında şairin; sevgilinin benini bir güzellik unsuru olmaktan çok daha ziyade sevgiliye ulaşmaya engel olan, ara bozan ve kargaşa çıkaran bir anlam çerçevesinde ele

aldığı düşünülebilir. Bu bağlamda şair, sevgilinin o pırıl pırıl parlayan yüzündeki küçük ve siyah benlerin sevgiliyle arasına girip fitne çıkardığını ve onun güzelliğine şahit olmasını, erişmesini engellediğini; bundan dolayı da gönlünde oluşan yaraların sebebinin o fitneci ve ara bozucu benler olduğunu dile getirmektedir.

Beyitte ortaya koyulan iki farklı anlam katmanı göz önüne alındığında kundakçı kelimesi hem kasıtlı olarak yangın çıkaran kişi hem de fitneci ve ara bozucu anlamlarını karşılayacak, birden fazla anlamı ifade edecek şekilde kullanılmıştır, ***tevriye*** söz konusudur. Şair, benlere yangın çıkarmak ve ara bozmak gibi insanî özellikler yükleyerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** sanatlarına başvurmuştur. Bununla beraber beyitte geçen "yanup yıkıldığum" ifadesi sızlanmak ve şikâyet etmek anlamlarına gelen "yanıp yıkılmak" deyimini ifade etmektedir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca beyitteki "ruh-ı pür-tâb" ve "haller" ifadeleri sevgilinin güzellik unsurlarını ifade etmeleri bakımından birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Ne ki gīsūlaruŋdan göz yayındurmaḳda muẓṭardur
Şikāyet bāġbānlarda nihāyet zāġlardandur

Kelimeler:

Gīsū: Omuza dökülen uzun saç.

Yayındırmak: Bir ışığı, pürüzlü bir yüzeyde yansıtma.

Yaymak: 1. Bir şeyi açarak, düzelterek bir alanı örtecek biçimde sermek, yazmak. / 2. Çevreye dağılmasına sebep olmak; vermek. / 3. Birçok kimseye duyurmak. / 4. Sınırı genişletmek. / 5. Koyun, inek vb.ni otlatmak. / 6. Dağınık ve düzensiz bir biçimde saçmak, dağıtmak. / 7. (Kaynak) Işık, ses vb.ni kendinden dışarıya doğru çeşitli yönlere göndermek; vermek.

Muẓṭar: Bir işi, bir davranışı yapmak zorunda kalmış, zorlandığı için aksini yapamaz, başka türlü davranamaz duruma gelmiş, çaresiz (kimse), mecbur.

Bāġbān: Bağ bekçisi, bahçıvan.

Nihāyet: 1. Son. / 2. Sonunda, en sonunda. / 3. En çok, olsa olsa, bilemedin.

Zāġ: Karga.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ne var ki göz, saçlarından (dolayı) yayındırmakta (ışığını yansıtmakta/görmekte) çaresizdir. Bağbanlardaki şikâyet (de) nihayetinde kargalardandır.*

Şerh: Divan şiirinde daha çok rengi, kokusu ve dağınıklığıyla öne çıkan sevgilinin saçı, aynı zamanda "uzunluğu" yönünden de sıklıkla ele alınmaktadır. Sevgilinin saçının her daim uzun olması makbuldür. Yüzü kaplayan ve kapatan, omza salınan, sine üzerine bırakılan hatta bele ve ayağa kadar inen uzunluğa sahip saçlara fazlaca rağbet edilir (Tanyıldız, 2009: 950). Beyitte de sevgilinin yüzünü kapatacak kadar uzunluğa sahip bir saçtan söz edilmektedir. Sevgilinin saçları, yüzünü o denli kapatmıştır ki gözleri görülemez olmuş; saçlardan dolayı gözler, etrafı göremez ve işlevini yerine getiremez bir çaresizliğe düşmüştür. Şair, gözlerin bu durumunu bağban ve karga üzerinden oluşturduğu ***temsilî teşbih*** kurgusu ile gözler önüne sermiştir. Divan şiirinde sevgilinin güzelliği, bilhassa yüzü ve yanakları bahçeye; yüzündeki güzellik unsurları ise bahçenin unsurlarına benzetilir (Erdoğan, 2013: 188). Aynı zamanda sevgilinin saçı, beni ve ayva tüyü gibi güzellik unsurları da rengi bakımından karga ile ilişkilendirilir (Demirkazık, 2011: 141). Şair de bu benzetme ilgisini kullanarak sevgilinin gözünü, yüz bahçesinin bir bahçıvanı; saçlarını ise bu bahçeye musallat olan ve bahçıvanın işini yapmasını engelleyen kargaya benzetmiştir. Nasıl ki bahçıvanlar bu kargalardan şikâyetçi ise göz de önünü kapatan ve işlevini yerine getirmesini engelleyen saçtan şikâyetçidir.

Esasen beytin ikinci dizesini farklı bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Bu noktada karga ile kastedilenin rakip olduğu düşünülebilir. Nitekim divan şiirinde rakip; sevimsizliği, siyah yüzlü oluşu, kötü niyetli oluşu vb. özellikleri sebebiyle kargaya benzetilir (Şentürk, 1995: 25). Dolayısıyla şair de beyitte bu ilişkiyi kullanarak aşk bahçesindeki bütün şikâyetlerin daima rakip üzerine olduğunu söylemektedir. Zira şair, (âşık), sevgilinin yanından ayrılmayan ve sürekli onunla sıkı münasebette bulunan rakibin çevresinde ve yakınında olmasını asla istemez.

Beyitte geçen "gîsû" ile "göz" ve "bâğbân" ile "zağ" kavramları kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Gönüldendür hemīşe cünbiş-i z̲ātīsi ecsāmuŋ

Ḳanādīlün fürūġ-ı ḫāne-zībi yāġlardandur

Kelimeler:

Hemīşe: Daima, her zaman.

Cünbiş: 1. Hareket etme, kımıldama, oynama. / 2. Eğlence, oyun. / 3. Şevk, neşe ve coşkunluk dolu hareket, kaynaşma. / 4. Eğlence, âlem, zevk ve eğlence toplantısı, eğlenti, âhenk.

Ẕātī: 1. Kişiye has, zâta ait, özel. / 2. Cevhere, asla ait.

Ecsām: Cisimler.

Ḳanādīl: Kandiller.

Fürūġ: Nur, parlaklık, ışık, ziya, şûle.

Zīb: Süs, bezek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bedenlerin kendine has hareketleri daima gönüldendir. (Tıpkı) Kandillerin evleri süsleyen (aydınlatan) ışığının yağlardan (olması, kaynaklanması gibi).*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgilinin güzellik unsurlarını ve onların özelliklerini dile getiren şair, bu beyitte ise aslında onların vasıflarının ve bu vasıflar paralelinde sergiledikleri davranışların nedenini genel bir söylem ve bu söylem üzerine vermiş olduğu örnek ile ifade etmektedir. Bilindiği üzere yeryüzünde var olan canlı-cansız her varlığın yaratılış esasına dayanan ve doğuştan gelen kendine has bir tabiatı ve mizacı vardır. Her varlık kendi özünü oluşturan bu yaratılış özellikleri çerçevesinde davranışlarını sergiler ve temel işlevlerini yerine getirir. İşte şair de beyitte tam olarak bu hususa parmak basmaktadır. Şair de canlı ve cansız her şeyin, bütün cisimlerin kendine has hareketleri, özellikleri olduğunu belirterek bu özelliklerin gönülden yani cismin özünden kaynaklandığını söylemekte ve bu duruma ***temsilî teşbih*** kurgusuyla bir örnek vermektedir. Bu noktada şair, yağa batırılmış bir fitilin yanması suretiyle ışık veren ve bu ışığıyla evleri süsleyip aydınlatan kandillerin asıl özünün yağlar olduğunu; bu yağlar sayesinde kandillerin ışık yaydıklarını ve görevini yerine getirdiklerini söylemektedir. Dolayısıyla şair vermiş olduğu bu örnek ile âşığın davranışlarının gönülden kaynaklandığını dile getirmektedir.

Beyitte geçen "kanâdîl", "fürûg-ı hâne-zîb" ve "yağ" ifadeleri anlamsal olarak birbiri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

5.Beyit: ʿ Alāḳa bir dü-gīsū ber-ṭaraf mūy-ı miyān yek-sū

Baŋa bu inzivā-yı bī-tenāhī bāġlardandur

Kelimeler:

ʿ Alāḳa: 1. İki şey arasındaki bağ, ilgi, râbıta, münasebet. / 2. İstek, meyil, arzu. / 3. Merak, tecessüs, dikkat. / 4. Gönül bağı, sevgi, aşk. / 5. Bir kelimenin hakiki mamasından mecazî manaya geçilmesine sebep olan husus, hakiki ve mecazî anlamlar arasındaki ortak bağ.

Dü: İki.

Gīsū: Omuza dökülen uzun saç.

Ber-ṭaraf: Bir yana, şöyle dursun.

Mū(y)-miyān: 1. Beli kıl gibi denecek kadar ince olan, çok ince belli (güzel). / 2. Kıl kadar ince bel.

Yek-sû: Bir tarafa, bir yana.

İnzivā: 1. Köşeye çekilme, çekilip bir şeye karışmama, insanlardan uzaklaşma. / 2. Kendini Allah'a adayıp dünya işlerinden el çekme.

Bī-tenāhī: Bitmez, tükenmez, sonsuz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Bir tarafta omzuna dökülen iki (bölük) saç; bir tarafta (ise) kıl kadar incecik bel; Bunlar, bana bu bitmez, tükenmez inziva isteği veren bağlarla alakalıdır.*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgilinin güzellik unsurlarını ve onların özelliklerini dile getiren şair, bu beyitte mezkûr güzellik unsurlarının kendisinde oluşturduğu etkiyi ifade etmektedir. Sevgilinin bir yandan iki taraftan omuzlarına dökülen hatta beline kadar ulaşan saçları bir tarafta ise o kıl kadar incecik beli; birbirleriyle âdeta bir ahenk içerisinde o kadar güzel ve etkileyici görünmektedir ki şairin aklı başından gitmiştir. Bu mükemmel uyum ve ihtişamlı görüntü şairi cezbetmiş ve onda bitmez, tükenmez bir inziva isteğinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda şair de bundan böyle sevgili dışındaki her şeye karşı ilgi ve alakasını keserek kendisini yalnızca sevgiliye adayıp her daim onu düşünmeyi amaçladığını ve istediğini dile getirmiş; bu isteğin sevgilinin o omzuna dökülen saçları ve incecik beli arasındaki bağ sayesinde hâsıl olduğunu ifade etmiştir.

Beyitte geçen "dü-gîsû", "mûy-miyân" ve "bağ" ifadeleri sevgiliyi ve onun güzellik unsurlarını ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: Suḫen cevher iken beyne'l-verā bī-āb u tāb olmak

Maḥalsiz bir alay bī-cevherāne lāġlardandur

Kelimeler:

Suḫen: Söz, lakırdı, kelâm.

Beyne'l-verā: Yaratılmışlar arasında.

Āb u tāb: 1. Güzellik, parlaklık, letafet. / 2. Tazelik, canlılık.

Maḥāl: 1. Yer, mekân, mevki, cay. / 2. Yerinde, uygun, layık, münasip, mehel.

Lāġ: Şaka, latife.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yaratılmışlar arasında söz (bir) cevher iken cansız (niteliksiz ve parıltısız) olmak; yersiz bir alay (ve) değersiz şakalar sebebiyledir.*

Şerh: Şair bu beyitte söz söylemenin ve dili kullanmanın önemini vurgulamaktadır. Şüphesiz insan, yaratılmışların en şereflisidir. Diğer canlılarda bulunmayan idrak ve konuşma kabiliyeti yalnızca insanda mevcuttur. Dolayısıyla insan, kavrama kabiliyeti ve söz söyleme becerisi ile diğer yaratılmışların önündedir. Ancak dili kullanmak ve söz söylemek, bunları doğru ve kusursuz bir şekilde yapabilmek oldukça mühim olmasına karşın bir o kadar da zordur. Yerine ve zamanına göre konuşabilmek, konuya uygun söylemlerde bulunabilmek herkesin kusursuz şekilde gerçekleştirebileceği bir husus değildir. Zira nerede ne konuşacağı bilindiğinde, duruma ve zamana uygun sözler kullanıldığında söz, tıpkı değerli bir cevher niteliğindedir. Bu durumda sözün değeri kadar sözü söyleyen de değer ve itibar kazanır. Ancak bunun tersi de mümkündür. Nasıl ki sözü yerinde ve uygun kullanmak insana değer katıyorsa; sözü yerinde kullanmamak yani yersiz bir yer ve zamanda olmadık kelimeler sarf etmek, uygunsuz şakalar yapmak da insanın itibarını zedeler ve onu değersiz kılar. Şair de bu durumu dile getirerek sözün önemini gözler önüne sermiştir.

Beyti gazeldeki konu bütünlüğü kapsamında değerlendirmek gerekirse de şairin sevgiliye karşı sarf edilecek sözleri seçme hususunda oldukça titiz bir şekilde davranılması gerektiğini kastettiği düşünülebilir. Zira yerinde ve güzel sözlerle sevgilinin nazarında değer kazanabilecek iken yersiz bir zaman veya durumda yersiz sözler sarf etmek veyahut şakalar yapmak da şairi yani âşığı bir o kadar değersiz bir duruma düşürecektir.

Beyitte geçen "suhen", "alay" ve "lâğ" ifadeleri anlamsal açıdan bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "cevher" ve "bî-cevherâne" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. İlk mısranın sonunda geçen "olmak" ifadesi hem kendisinden önce hem de kendisinden sonra gelen kelimelerle iki ayrı cümle oluşturacak şekilde kullanılmıştır, ***sihr-i helâl*** söz konusudur.

7.Beyit: Kibāruŋ rūy-ı serdin mevsim-i iḳbālde ʿafv it

Meh-i temmūzda berfüŋ nüzūli ṭāġlardandur

Kelimeler:

Kibār: 1. Herkese terbiye dâhilinde ve nezâketle muamele eden, ince, nazik ve zarif (kimse). / 2. Terbiye ve nezâket kurallarına uygun, ölçülü, nazik (hareket, tavır, konuşma vb.). / 3. Aşırı süs ve bayağılıktan uzak, zevkli ve zarif (şey…). / 4. Bir toplumun yüksek

tabakasına mensup, soylu ve seçkin sınıfına ait kimse veya kimseler. / 5. Büyük, ulu ve seçkin kimseler.

Rūy: 1. Yüz, çehre. / 2. Yüz, yüzey, satıh. / 3. Taraf, cihet, yön.

İḳbāl: 1. Talih ve baht açıklığı, mutluluk, saadet. / 2. Parlak ve yüksek mevki. / 3. İstek, arzu. / 4. Yüzünü döndürme, birine, bir şeye meyletme, teveccüh etme. / 5. Osmanlı sarayında padişahlara zevce olmaya aday kız, odalık.

Berf: Kar.

Nüzūl: 1. Yukarıdan aşağıya inme. / 2. Konaklama, inme. / 3. Kur'ân âyetlerinin vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e bildirilmesi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kibarın (büyüklerin) sert yüzünü (kırıcı tavrını, davranışını) mutluluk zamanında, teveccüh vaktinde affet. (Nitekim) karın temmuz ayında inmesi dağlar nedeniyledir.*

Şerh: Şairin bir önceki beyitte neden doğru zamanda doğru söz söylenilmesi gerektiğine değindiği bu beyitte açığa çıkmaktadır. Zira şair, yersiz bir söz söyleyerek ya da yersiz bir şakada bulunarak sevgilinin kalbini kırmıştır ve ondan kendisini affetmesini istemektedir. Bu doğrultuda şair, sevgilinin merhametli, mutlu ve lütufkâr bir zamanında ona seslenerek kendisinin yersiz bir zamanda talihsiz bir şekilde söylemiş olduğu bağışlanması zor sözü -ya da şakayı- affetmesini istemektedir. Ayrıca yaşamış olduğu bu durumu da temmuz ayında kar yağmasına benzetmektedir. Burayı iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür.

İlk olarak şairin bu ifade ile sevgilinin merhametli ve mutlu olduğu zamanların çok nadir olduğunu vurguladığı düşünülebilir. Bu noktada yaz aylarında kar yağması ne kadar zor ve nadir görünen bir durum ise sevgilinin lütufkâr ve teveccüh içerisinde olduğu zaman dilimi de o denli nadirdir. Dolayısıyla şair, oldukça az görünen bu zaman dilimini fırsat bilip sevgilinin kendisini affetmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

İkinci olarak ise şair, sevgilinin kendisini bir türlü affetmemesi sebebiyle âdeta yaz ortasında kışı yaşadığını ima ettiği düşünülebilir. Zira sevgilinin onunla konuşmaması, onu affetmemesi demek âşığın gönül penceresine güneşin doğmaması demektir. Dolayısıyla bu durumdan oldukça mustarip olan şair, sevgiliye seslenip onu affetmemesinden dolayı gönlünün buz kesip orada karın yani soğukluğun hiç eksik olmadığını; âdeta yazın ortasında kışı yaşadığını ve böyle bir durumun ancak dağlarda olacağını ifade ederek sevgiliden kendisini affetmesini niyaz etmektedir.

Beyitte geçen "kibâr" kelimesinin "büyükler" anlamı göz önüne alındığında beyte farklı bir açıdan daha bakılabilir. Bu bağlamda "yükselme zamanında büyüklerin sert ve kırıcı tavırlarını affet" şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. Burada şair, büyüklerden ikbal (makam ve mevki) istendiğinde onların sert yüzlerini göstermelerine ve katı davranmalarına hoşgörü ile yaklaşılmasını gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü bu yüksek makamlardaki insanların tabiatları budur ve onlardan farklı bir şey beklenmemelidir. Nitekim büyük dağlar yazın bile sert olur.

Şair ilk yorum bağlamında sevgilinin mutluluk ve lütuf zamanlarının seyrekliğini, ikinci yorum kapsamında sevgilinin onu affetmemesi hasebiyle içinde bulunduğu müşkül durumu, üçüncü yorum kapsamında ise yüksek makamdakilerin tabiatlarını temmuz ayında dağlara kar yağmasına benzetmiştir, ***temsilî teşbih*** söz konusudur. Bununla beraber "mevsim-i ikbâl" ifadesi ile ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte geçen "serd" ifadesi beyit içerisinde hem "bağışlanması güç, incitici ve kırıcı" hem de "soğuk" anlamlarını karşılayacak şekilde kullanılmıştır, ***tevriye*** söz konusudur. Ayrıca beyitte geçen "meh-i temmuz", "berf", "serd" ve "nüzûl" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "temmuz ayında kar yağması" anlamsal olarak zıt bir durumdur, ***tezat*** söz konusudur.

8.Beyit: Cemāli seyrini dil-ḫ̆āhum üzre itmedüm Kānī

Bu küstāḫlıḳ nigāh-ı ḫ̆āhişümde āġlardandur

Kelimeler:

Cemāl: 1. Güzellik. / 2. Yüz güzelliği, güzel yüz. / 3. Allah'ın tecellisi sıfatlarının bütünü ve bu sıfatlarının gereği olarak güzellik ve rahmetle tecellisi.

Dil-ḫ̆āh: Gönlün arzu ettiği, gönlün istediği, arzu edilen.

Küstāḫ: Haddini bilmez, saygısız, utanmaz (kimse).

Nigāh: Bakış, bakma, nazar.

Ḫ̆āhiş: İstek, arzu.

Āġ: 1. Tuzak. / 2. Ak, berrak. / 3. Temiz, halis, değerli. / 4. Başörtüsü, tülbent. / 5. Zehir. / 6. Tırtıl. / 7. Bez.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! O güzelliği gönül arzusuyla seyretmiş değilim. Bu hadsizliğin (sebebi) istek bakışımdaki tuzaklardandır.*

Şerh: Gazel boyunca sevgilinin güzelliğini doyasıya seyreden, onun güzellik unsurlarını en ince ayrıntısına kadar inceleyip vasıflarını kaleme döken şair, makta beytinde ise

sevgiliyi doyasıya seyretme eylemini bile isteye, gönül arzusu üzerine yapmadığını dile getirmektedir. Şaire göre bu hususun esas sebebi arzu bakışındaki tuzaklardır. Zira sevgili o ihtişamlı güzelliği ve büyüleyici güzelliği ile şairi (âşığı) âdeta büyülemekte tabiri caizse onu güzelliğiyle tuzağa düşürerek kendisinden başkasını görmemesini ve düşünmemesini sağlamaktadır. Dolayısıyla şairin sürekli olarak sevgiliyi izlemesinin asıl sebebi sevgilinin güzellik tuzağıdır. Şüphesiz şairin böyle bir tuzağa düştüğü için üzülmediğini tam aksine mutlu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İkinci dizede geçen "ağ" kelimesinin "ak, berrak" anlamı doğrultusunda beyti farklı bir şekilde yorumlamak mümkündür. Bu anlam göz önünde alındığında şair, sevgiliye bakma hadsizliğinin sebebini "bakışındaki yani gözündeki aklara" bağlar. Göze ak düşmesi; remed ve sebel gibi hastalıklar sonucu meydana gelen, gözleri devamlı kapatmak ve göze hiç ışığın girmemesi sonucu gözde oluşan beyazlıktır (Aynacı, 2012: 37). Şair de gözüne ak düşmesi sonucu gözünün iyi görmediğini ve çevresindekileri iyi seçemediğini bundan dolayı sevgiliye gönül arzusuyla değil gözleri iyi görmediği için yanlışlıkla baktığını dile getirmektedir.

Şair beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur. Beyitte geçen "cemâl" ile kastedilen özelde sevgilinin güzelliği genelde ise sevgilinin kendisidir, parça-bütün ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Beyitte "ağ" ifadesi hem tuzak hem de "ak, berrak" anlamını ifade edecek şekilde kullanılarak ***tevriye*** yapılmıştır. Bununla beraber "nigâh-ı hâhiş" ifadesi ile arzu bakışa benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca "dil-hâh" ve "nigâh-ı hâhiş" âşıkla ilgili özellikleri ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.19. Gazel 23

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

ʿĀlem baḳılsa āḫiri āḫir degül midür
Āḫirler evvel evveli āḫir degül midür

Diḳḳat gerek ʿiẓām-ı ecillā-yı ʿāleme
Zīr lüḫūd ʿiẓām-ı nev-āḫir degül midür

Ẕuhru'l- kirām olan zeri eyler mi iddiḫār
Taʿdād iden mekārimi dāḫir degül midür

Tezyīn-i lafẓı ʿayb diyenler neden dimiş
Ziyy-i naẓīf ḫılʿat-ı fāḫir degül midür

Revnāk viren evā'il ise kāra ẓāhirā
Ammā ki vesme ġāze evāḫir degül midür

Teyyār ṭabʿuŋa niçe öyküṅdi şāʿirān
Kānī ṭabīʿatuŋ yem-i zāḫir degül midür

1.Beyit: ʿĀlem baḳılsa āḫiri āḫir degül midür
Āḫirler evvel evveli āḫir degül midür

Kelimeler:

Āḫir: 1. Son. / 2. Sonunda, akıbet, nihâyet. / 3. "Bir evveli olmadığı gibi bir sonu da bulunmayan, her şeyden sonra kalacak olan" manasında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

Evvel: 1. Karşılaştırma yoluyla bir yer, zaman veya oluşun bahsedilen yer zaman veya oluştan önde veya önce bulunduğunu veya olduğunu anlatır, önce. / 2. Zaman bildiren kelimelerden ve zaman zarflarından sonra kullanıldığında şimdiki vakitle bahsedilen olayın oluşu arasında ne kadar vakit geçmiş olduğunu gösterir. / 3. Başlangıçta, evvelâ, ilk önce, ilk olarak. / 4. Eskiden, önceleri. / 5. İlk, ilk gelen, ilk olan, birinci. / 6. Başlangıç, iptida. / 7. "Bir sonu olmadığı gibi bir başlangıcı da bulunmayan, bütün mevcudata nispetle her şeyden önce var olan" manasında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Âleme bakılsa sonu son değil midir? Sonlar başlangıç, başlangıcı (da) son değil midir?*

Şerh: Tasavvufî terminolojide pek çok farklı kullanım alanı ve mana ihtiva eden âlem kavramının barındırdığı anlamlardan biri de "dünya ve ahiret" anlamıdır (Uludağ, 1989: 360-361). Dünya, ebedî hayata geçmeden önce kısa süreliğine uğranan bir misafirliği; ahiret ise bu misafirliğin bitmesiyle beraber başlayan ebedî hayatı temsil eder. Asıl hayat,

gerçek mutluluk ve huzur fani dünyada değil ahirette yani ebedî âlemdedir (Topaloğlu, 1988: 543-548). Şair de beytinde bu duruma işaret ederek bu âlemin bir sonunun bulunduğunu ancak bu sonun da sonsuz bir hayatın yani ahiretin başlangıcı olduğunu ifade etmekte ve yadsınamaz gerçeği bizlere hatırlatmaktadır. Dolayısıyla dünya hayatını ve ölümü fanilikten ebedîliğe geçmek için bir durak olarak görmeli ve buradaki yaşantı ebedî âleme hazırlık üzre geçirilmelidir.

Beyitte geçen "evvel" ve "âhir" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte anlatılmak istenen husus soru yoluyla ortaya koyulmuş ve pekiştirilmiştir, ***istifham*** yapılmıştır. Ayrıca beyit içerisinde "âhir", "evvel" ve "degül midür" ifadeleri birden fazla kez tekrar edilerek ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Diḳḳat gerek ʿiẓām-ı ecillā-yı ʿāleme

Zīr lüḥūd ʿiẓām-ı nev-āḫir degül midür

Kelimeler:

ʿİẓām: Büyükler, ulular, seçkin kimseler.

Ecillā: Bilgi ve rütbece büyük olanlar.

Zīr-lüḥūd: Mezarların altı.

ʿİẓām-ı nev-āḫir: Yeni ölmüş büyükler, seçkin kimseler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Âlemin büyük, rütbeli ve seçkin kişilerine dikkatlice bakmak gerek. (Zira o) yeni ölmüş bilgin ve seçkin kişiler (de) mezarların altında değil midir?*

Şerh: Geçici dünya hayatında ister padişah ol ister köle ne olursan ol yolun sonunda gideceğin yer değişmemektedir. Bu fani dünyadaki yolculuğu sona eren herkesin son noktası toprağın altıdır. Bu yüzden geçici dünyada makam, mevki peşinde koşmanın ve dünyevî unsurlara arzu etmenin insana hiçbir faydası yoktur. Mühim olan bu fani dünyada üç beş günlük bir misafir olduğunun bilincinde olmak ve geçici dünyada yaşam sürülen zaman zarfı boyunca ebedî hayatı ve Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik bir yaşam tarzı benimsemektir. İşte şair de beytini bu husus üzerine kurmuştur.

Şair, insanın şöyle bir çevresine dönüp bakmasını ve özellikle makam, mevki sahibi kişilere dikkat edilmesini; o itibar gören makam sahibi bilgin kişilerin de bu geçici dünyadaki misafirlik süreleri bittiğinde tıpkı adı sanı bilinmeyen, itibar görmeyen, ilim ve irfan sahibi olmayan alelâde kimseler gibi toprağın altına gideceklerini söylemektedir. Hatta hâli hazırda mezarların altında yüzlerce belki de binlerce makam ve mevki sahibi

seçkin kişilerin yatmakta olduğunu söylemekte dolayısıyla bu fani dünyada makam ve mevki uğruna insanların kendilerine heba etmemeleri, gönül gözlerini makam ve mevki hırsıyla kapatmamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Zira bu dünyada elde ettiğin makam ve mevkinin, elde ettiğin itibarın zerrece bir ehemmiyeti yoktur. İşin sonunda her insan gibi toprağın altına girmek vardır.

Şair, beyitteki anlama güç katmak ve ifadeyi güzelleştirmek için duygu ve düşüncelerini soru yoluyla ifade etmiş, ***istifham*** sanatına başvurmuştur. Bununla beraber beyitte geçen "lühûd" ve" nev-âhir" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "izâm" kelimesi her iki dizede de kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

3.Beyit: Ẕuhru'l- kirām olan zeri eyler mi iddiḫār

Taʿ dād iden mekārimi dāḫir degül midür

Kelimeler:

Ẕuhru'l- kirām: Cömert, iyi kalpli, şerefli.

Zer: Altın.

İddiḫār: 1. Toplama, biriktirme, cemetme. / 2. Kıtlıkta değerlendirmek üzere erzak toplayıp saklama, depolama.

Taʿ dād: 1. Sayma. / 2. Birer birer sayma, sayım.

Mekārim: Cömertlik, kerem, şeref, asalet vb. güzel huylar, övülmüş, beğenilmiş davranışlar.

Dāḫir: Toplanılmış veya gömülmüş mal, hazine.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Cömert, iyi kalpli, şerefli olan altın biriktirir mi (hiç)? (Asıl gerçek) hazine cömertlik, şeref ve güzel huyları saymak (güzel davranışlar ve huylar biriktirmek) değil midir?*

Şerh: Bir önceki beyitte fani dünyada makam ve mevki peşinde koşmanın insana bir faydası olmadığını dile getiren şair, bu beyitte de mal ve mülke değer vermenin yanlışlığını vurgulamaktadır.

İnsan, kısa süreliğine misafir olduğu bu üç günlük dünyada tıpkı makam, mevki ve itibar peşinde koşmaması gerektiği gibi mal ve mülk peşinde de koşmamalıdır. Nitekim dünyevî unsurlar son derece ihtişamlıdır. İnsanın o unsurların ihtişamına kapılıp gözünün hırs ve kibir perdesiyle kapatması içten bile değildir. İşte bu noktada insanın bu dünyanın ve bu dünyadaki göz kamaştırıcı unsurların güzelliğinin aldatıcı ve geçici olduğunun farkında olması; asıl güzelliğin ebedî hayatta olduğunu bilmesi gerekmektedir. Şair de

beytinde bu hususu daha güzel ve dikkat çekici bir hâlde ***istifham*** yoluyla soru sorarak dile getirmektedir. Bu noktada şair, dünyanın gelip geçiciliğini bilen ve dünyevî unsurların gösterişine kanmayan kişinin mal ve mülke önem vermeyeceğini tabiri caizse gözünü para hırsı bürümeyeceğini söylemektedir. Nitekim atalarımızın da söylediği gibi kefenin cebi yoktur. Bu dünyada elde ettiğimiz mal ve mülkün zerrece bir ehemmiyeti yoktur. Önemli olan fani dünyadaki maddi unsurların arasından sıyrılıp her daim güzele, doğruya, cömertliğe yönelmek, elindekini paylaşmak ve güzel dostluklar kurmaktır ki gerçek hazine de budur. Dolayısıyla ebedî hayat uğruna mücadele eden insan, geçici dünyada mal ve mülke, paraya, zenginliğe zerrece önem vermez. Yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan miktardan fazlasında asla gözü yoktur. Hatta eline geçen malın, paranın ihtiyacı kadarını alır, gerisini ihtiyaç sahipleriyle dostlarıyla paylaşır. Çünkü o asıl zenginliğin mal ve mülk zenginliği değil gönül zenginliği olduğunu bilir.

Beyitte geçen "zuhru'l-kirâm", "zer", "iddihâr", "tadâd", "mekârim" ve "dâhir" kavramları hazine (maddi-manevî) ve hazineyi oluşturan değerli unsurları ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadırlar, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Tezyīn-i lafẓı ʿayb diyenler neden dimiş
Ziyy-i naẓīf ḫılʿat-ı fāḫir degül midür

Kelimeler:

Tezyīn-i lafẓ: Kelimeleri süsleme.

Ziyy-i naẓīf: Temiz ve pak kıyafet, temiz ve pak görünüş.

Ḫılʿat-ı fāḫir: Padişahlar ve vezirler tarafından birine iltifat veya mükâfat olarak giydirilen, kürklü veya işlemeli çok kıymetli kaftan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kelimeleri süslemeye ayıp diyenler neden demiş? (Zira) temiz kıyafet (de) kıymetli kaftan (gibi) değil midir?*

Şerh: Önceki beyitlerde oldukça hikemî bir üslup ortaya koyan şair, gazelin bu beytinde oldukça keskin bir geçiş yapmakta ve şairlik konusuna geçmektedir. Hayatın her alanında ve her devresinde cahil cesaretine sahip olup her konuda en iyi bilgiye ve düşünceye sahip olduğunu düşünen; ancak aslında daracık düşünce dünyasına sahip olan insanlar bulunmaktadır. Bunlar cahilliklerinden aldıkları cesaretle her şeyin en iyisini kendilerinin bildiklerini düşünürler; benimsedikleri düşünceleri tabiri caizse hiç önünü arkasını, doğrusunu yanlışını düşünmeden savunurlar. Fikir sahibi olmadıkları veya anlamadıkları konular hakkında dahi bir şey biliyormuşçasına konuşmaktan geri durmazlar. İşte bu

beyitte de şairlikten ve şiirden pek anlamayan ama çeşitli eleştirilerde bulunan kişiler söz konusu edilmiştir.

Şair, şairliğe ve dolayısıyla kendi şairliğine de eleştiride bulunmuş olanların; edebiyatı, sözleri süsleyerek bir arada kullanmayı, şiir yazmayı ayıplayanların neden böyle bir düşünce içerisinde olduklarını ***istifham*** yoluyla sorgulamaktadır. Zira şairin nezdinde sözleri süslemek ve estetik ifadeler oluşturmak sözün değerine değer ve kıymet katan bir hadisedir ki bu da bir övünç vesilesidir. Üstelik iftihar etmek için sözün illa süslenmesine gerek yoktur. Zira temiz bir söz yani akıcı ve duru şekilde söz sarf etmek dahi övünç duymak için yeterli bir sebeptir. Bu noktada şair, temiz ve duru sözü ***temsilî teşbih*** yoluyla temiz bir kıyafet ve "hılat-ı fâhir" ile ilişkilendirmektedir.

Hılat-ı fâhir, çok kıymetli bir kaftan çeşididir. Kaftan, Osmanlı'da iç ve dış giysi olarak kullanılan ve vazifelerinde başarılı olan kişilere verilen övünç kaynağı niteliğinde bir hediyedir. Daha ziyade padişah tarafından sadrazama, diğer devlet görevlilerine ve bunların daha alt makamlarında görev yapan kimselere rütbe aldıkları veya işlerini iyi yaptıkları için bir ödül mahiyetinde kaftan verilir. Bu kaftanlar değerine göre farklı şekilde derecelenir ve farklı isimlerle anılır. Bunlardan birisi de "çok değerli kaftan" anlamına gelen "hılat-ı fahir" isimli kaftandır (Öztürk ve Yazar, 2017: 149-150). Şair de beyitte sözün süslü ve temiz hatta yalnızca temiz yani söz kusuru olmadan akıcı ve duru olmasının hılat-ı fâhir kadar değerli hatta bu kaftanla mükafatlandırılacak kadar büyük bir övünç vesilesi olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla şaire göre sözü akıcı ve duru kullanmak dahi bir iftihar kaynağı iken onu ustalıkla süslemek ve estetik bir ahenk içerisinde kullanmak ayıp değil bilakis daha da fazla övünç duyulması gereken bir durumdur.

5.Beyit: Revnāk viren evā'il ise kāra ẓāhirā

Ammā ki vesme ġāze evāḫir degül midür

Kelimeler:

Revnāk: Göz alıcı güzellik, parlaklık, tazelik, letafet.

Evā'il: İlk zamanlar, başlangıç dönemleri.

Ẓāhir: 1. Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey). / 2. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü. / 3. Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü.

Vesme: 1. Vücuda vurulan damga. / 2. Kadınların süs olarak kaşlarına çektikleri rastık.

Ġāze: Kadınların süslenmek maksadıyla yüzlerine sürdükleri kırmızı renkli düzgün, allık.

Evāḫir: Sonlar, son zamanlar, son dönemler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bir işe renk katan, revaçta olmasını sağlayan görünüşte başlangıç ise (de), rastık ve allık (da) son (güzelliği tamamlayan) değil midir?*

Şerh: Şair, "vesme" ve "gâze" gibi güzellik malzemeleri etrafında kurguladığı bu beyitte esas olarak bir işin güzel başlaması kadar güzel bitirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu durum konu fark etmeksizin her husus için geçerlidir. Bir şeye niyet edip başlamak kadar aynı istek ve motivasyonla bitirmek de önemlidir. Nitekim nihayete varılmayan işlerin başlangıcının da bir ehemmiyeti kalmaz.

Gazelin önceki beyitlerindeki anlam dünyası göz önüne alındığında şairin dünya hayatına güzel başlamak kadar güzel bitirmenin de önemli olduğunu vurguladığı söylenebilir. Nitekim her insan suçsuz, günahsız ve tertemiz bir şekilde dünyaya gözlerini açar, yani başlangıcı son derece temiz ve güzeldir. Ancak bu güzel başlangıcın sonunun iyi mi yoksa kötü mü olacağını insanın kendisi belirler. İnsan dinî ve ahlâkî kaidelere uygun, ebedî âleme yönelik bir yaşam sürerse şüphesiz temiz ve güzel başladığı hayatını layığıyla tamamlamış olur. Aksi durumda ise güzel başlangıcın sonunu kötü getirmiş olur. Şairin de bir anlamda bu durumu kastederek insanın geçici hayatının güzel başlaması kadar güzel bitmesinin de önemli olduğunu ifade ettiği düşünülebilir.

Beyitte geçen "evâ'il" ve "evâhir" ifadeleri birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "revnâk", "vesme" ve "gâze" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: Teyyār ṭabʿ uŋa niçe öykündi şāʿ irān
Kānī ṭabīʿ atuŋ yem-i zāḫir degül midür

Kelimeler:

Ṭabʿ : Huy, mizaç, karakter, yaratılış.

Öykünmek: Taklit etmek, özenmek.

Şāʿ irān: Şairler.

Yem-i zāḫir: Coşkun, dalgalı deniz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Şairler, Teyyar'ın mizacına çok özendiler. (Acaba senin) tabiatın coşkun deniz (gibi) değil midir?*

Şerh: Şair, gazelinin son beyti olan makta beytinde şairliğinin hak ettiği değeri görmemesinden dem vurmaktadır. Bu doğrultuda şair, dönemindeki şairlerin "Teyyar" adındaki bir şaire özenip şiirde onun yolunu izlediklerini dile getirmektedir. Burada

"Teyyar" adlı şairin "Tayyar Mahmut Paşa" olduğu düşünülebilir. Zira Tayyar Mahmut Paşa da Kânî ile aynı yüzyılda yaşayan, onun gibi bürokraside yer alan ve aynı zamanda şair olan bir isimdir (Mert, 1993: 151). Şaire göre dönemindeki şairler bu ismin şairliğini güçlü görüp onun şiirlerine özenmektedirler. Oysa Kânî'nin şairliği de âdeta coşkun bir deniz gibi kuvvetli, şiirleri oldukça üstün niteliklidir. Ancak onlar bunun farkında değillerdir.

Dolayısıyla Kânî, şairlik hususunda oldukça hünerli olduğunu ve şiirlerinin üst düzey bir niteliği sahip olduğunu düşünmekte ancak döneminin insanları ve şairleri tarafından hak ettiği değeri görmediğini dile getirmektedir.

Şair beyit içerisinde kendisinden başka birisiymiş gibi bahsederek ***tecrid*** sanatına başvurmuştur. Beyitte anlatılmak istenen düşünce soru yoluyla ortaya koyularak ***istifham*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte şairin mizacı, şairliği coşkun bir denize benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "tab" ve "tabiat" ifadeleri aynı kökten türemişlerdir, ***iştikak*** söz konusudur.

2.2.20. Gazel 24

(Mefʿūlü / Mefāʿīlü / Mefāʿīlü / Feʿūlün)

Bī-ṭayy-ı mesāfe sū-yı Ḥaḳḳa güẕer eyler
Ol ḫōd-şüde[31] kim kendi özinden sefer eyler

Ol ibn-i vaḳit kim ola dānişver-i her-ḥāl
Taḳlīd-i reh ü resm-i şiʿār-ı peder eyler

Ser-çeşme-i taḳdīrden olduysa ṣafā-yāb
İnṣāf niçün ṣāf-derūnān[32] keder eyler

Ol kim idemez künc-i mudārāya taḥaṣṣun
Kendüsini cūyende-i eyne'l-mefer eyler

[31] Yazar tarafından "hurşide" şeklinde okunmuştur.
[32] Yazar tarafından "sâf-derûnân-ı" şeklinde izafet kesreli olarak okunmuştur.

Her şīvede ḫāmūş gerek ʿārif-i bi'llāh
Zīrā üdebā laġz-ı suḫenden ḥaẕer eyler

ʿĀrif edeb-āmuz olur her revīşinde
ʿĀḳil ḥikem-i ḥażret-i Ḥaḳḳa naẕar eyler

Ben ḥamd-i hezārān iderem Ḥaḳḳa ki ansız
Her maṣlaḥatı luṭf-ı ʿamīmi ider eyler

Ol ki der-i elṭāfına ruḫsā[33] ola elbet
Bir vechile maḥrūm ḳomaz her nider eyler

Devrān-ı şütür gürbe edādan hele Kānī
İnsān olan iḥsās-ı kemāl-i ḫaṭar eyler

1.Beyit: Bī-ṭayy-ı mesāfe sū-yı Ḥaḳḳa güẕer eyler
Ol ḫōd-şüde kim kendi özinden sefer eyler

Kelimeler:

Ṭayy-i mesāfe: Mesafeyi atlarcasına geçme.

Sū: Yan, yön, taraf, cihet.

Güẕer: Geçme, geçiş.

Ḫōd: 1. Kendi, bizzat, -de, dahi. / 2. Başa giyilen zırh, miğfer.

Şüde: 1. Gitmiş, giden, geçen. / 2. Öldü.

Sefer eylemek: 1. Yolculuğa çıkmak, yolculuk yapmak. / 2. Savaşa gitmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O kendinden geçen (kimse), kendi özünden sefer eyler. (Böylelikle) mesafeyi atlamadan Hakk'ın yönüne, tarafına doğru geçer.*

Şerh: Tasavvufî terminolojide tayy-ı zamân ve tayy-ı mekân diğer adıyla tayy-ı mesâfe, "Hz. Muhammed'in Miraç geçesinde yaşamış olduğu hadise gibi olmak üzere Allah'ın dostlarına, sevdiği kullarına bir anda uzun mesafeler katettirmesi" anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2004: 636-637).

[33] Yazar tarafından "rehsâ" olarak okunmuştur.

Şair de beytini bu kavram üzerine kurgulayarak kişinin asıl ve tek varlık olan Allah'a ulaşabilmesi, Hak yoluna hâsıl olabilmesi için Hz. Peygamber'in yaşadığı türden bir mucizeye başka bir deyişle mesafe atlamasına ihtiyaç duymadığını söylemektedir. Zira eğer bir kimse Allah'tan gayrı her şeyden bilhassa kendinden vazgeçerek asıl hakikate yani Hakk'a doğru yönelirse mesafeler ona kolaylaşır, Hak yolunda ilerleyen o kişi mesafe atlamaya ihtiyaç duymaksızın çabuk yol alır. Burada kendinden, kendi özünden geçmek ile kastedilen kulun kendi varlığını yegâne varlığın zâtında yok etmesidir. Nitekim tasavvufta Hakk'a ulaşmak; insanî sıfatları ve huyları terk ederek benliği yok etmek ve Allah'ın zât ve sıfatlarında fani olmaktan geçer ki buna da "fenâfillâh" denmektedir. Şair de beyitte bu hususu anlatmaktadır.

Beyitte "eyler" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Bununla beraber "sefer etmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "mesâfe", "sû" ve "sefer etmek" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

2.Beyit: Ol ibn-i vaḳit kim ola dānişver-i her-ḥāl
Taḳlīd-i reh ü resm-i şiʿār-ı peder eyler

Kelimeler:

İbn-i vaḳit: 1. Vaktin çocuğu. / 2. Zamanın gerektirdiği şekilde hareket eden, zamana uyan, mizaca ve duruma göre konuşan kimse. / 3. Geçmiş ve gelecek kaydından kurtulup kendisi için sadece içinde bulunduğu zaman var olan ve o zamanın gereklerini yerine getiren, böylece Allah'ın o andaki tecellisine uyan sûfî.

Dānişver: İlim sahibi kimse, bilgin, âlim.

Her-ḥāl: Herhalde, her durumda.

Taḳlīd: 1. Belli birine veya bir şeye benzemeye veya benzetmeye çalışma. / 2. Hareketlerini bir şeye veya bir kimsenin hareketlerine benzeterek onun davranışlarını, sözlerini tekrarlayıp eğlenme, alay etme. / 3. Bir şeyin kendisine benzeyen sahtesini yapma. / 4. Takma, asma. / 5. Hal ve makam ehlinin sözlerini söyleme, fakat huyları ile huylanmama, onlar gibi olgun olmadığı halde olgun görünmeye çalışma.

Reh: 1. Yol. / 2. Usul, tarz, sistem.

Resm: 1. Bir nesne, bir canlı yahut tabiatın kara kalemle, sulu veya yağlı boya ile kâğıt, bez vb. bir yüzey üzerine yapılan benzeri, tasvir, timsal. / 2. Fotoğraf. / 3. Görünen veya

tasavvur edilen şekilleri çizme sanatı. / 4. Tören, merasim. / 5. Tarz, şekil, biçim, üslup. / 6. Âdet, usul. / 7. Bazı işlerden veya eşyadan alınan vergi yahut harç. / 8. Plan, taslak.

Şiʿār: 1. Elbise, libas. / 2. İz, işaret, alâmet. / 3. Ayırıcı işaret, bir şeyi benzerlerinden ayıran özellik, nişan. / 4. Temel prensip, düstur. / 5. Âdet, yol, usul. / 6. Bir kimse veya topluluğun amaç, ilke ve ülküsünü ifade eden kısa deyiş, düstur, motto.

Peder: Baba.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Her durumda daim âlim olan vaktin çocuğu, babasının usulünü, tarzını ve yolunu taklit eder.*

Şerh: Tasavvufî terminolojide mühim bir yere sahip olan ibn-i vakt kavramının pek çok farklı tanım ve tasnifi bulunmaktadır. Genel hatlarıyla sâlikin zaman kavramıyla arasındaki ilgiyi ifade eden ibn-i vakt; "sâlikin geçmiş özlemi ve gelecek kaygılarından kurtulup şimdiyi, ânı yaşamasını" ifade eder. Tasavvufta zaman ve vakt kavramları dünya hayatına yönelik kavramlar olarak ele alındığından mütevellit zaman, bir yanılsama olarak atfedilir ve kişiyi meşgul ettiğine, onu ilerlemekten alıkoyduğuna inanılır. Bundan dolayı sâlikin geçmiş ve gelecek algılarından kurtulup içinde bulunduğu zamanı en uygun şekilde yaşaması gereklidir ki ancak bu şekilde "ibn-i vakt / ibnü'l vakt" olabilir. Ancak "vaktin çocuğu" anlamına gelen "ibnü'l-vakt" makamında sâlik, hâlen zamanın bir nesnesi durumunda olup zamanı değerlendirmeye çalıştığından kısa süre içerisinde bu makamdan da kurtulmalı ve "vaktin babası" anlamına gelen, zamanın nesnesi olmaktan kurtulup bizzat zamana etki edecek konuma eriştiği "ebü'l-vakt" makamına ulaşmalıdır. Dolayısıyla tasavvufta sâlikin önce "ibnü'l-vakt" sonrasında ise "ebü'l vakt" mertebesine ulaşması gerekmektedir (Günaydın, 2020: 326-336). Şair de beyitte vaktin çocuğunun yani "ibnü'l-vakt" mertebesine ulaşan sâlikin, her daim babasının tarz ve yolunu taklit ettiğini söylemekte yani bu mertebeye ulaşan sâlikin içinde bulunduğu zamana uygun hareket ettiğini, bu zaman dilimini nasıl ve ne üzre geçirmesi gerektiğini en iyi şekilde bildiğini dile getirmektedir. Zira bu mertebedeki kişi hâlen babasına yani zamana tabiidir ve ona uygun şekilde hareket etmekle yükümlüdür.

Beyitte geçen "ibn" ve "peder" ifadeleri ile "reh", "resm" ve "şiâr" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

3.Beyit: Ser-çeşme-i taḳdīrden olduysa ṣafā-yāb

İnṣāf niçün ṣāf-derūnān keder eyler

Kelimeler:

Ser-çeşme: 1. Çeşme başı, su başı, pınar, kaynak. / 2. Bir sanatta üstat olan veya bir tarikatta ilâhî feyiz ve aşkın kaynağı durumunda bulunan pir.

Ṣafā-yāb olmak: Keyiflenmek, neşelenmek.

İnṣāf: 1. Hakka ve adâlete uygun davranış, nefse değil vicdana uyarak adâletle hareket etme, merhametli davranma. / 2. "Bu kadarı da fazla, yeter artık, hakka uy, vicdanına uy" anlamında kullanılır.

Ṣāf-derūnān: Saf, temiz gönüllüler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Eğer) temiz gönüllüler kaderin ana çeşmesinden (ilk kaynağından) neşe bulduysa (bu onlara yeter). (O zaman) niçin kederleniyorlar (ki) el insaf!*

Şerh: Şair bu beyitte ise kadere rıza göstermenin önemini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda şair, temiz gönüllü insanların kader yazgılarında kendilerine göre olumlu ve olumsuz sayılabilecek pek çok hadisenin yer aldığını söyleyerek olumlulara sevinirken olumsuzlara kederlenmenin bir ehemmiyeti olmadığını ifade etmektedir. Nitekim insanın bu geçici dünyada başına gelen her olay Allah'ın takdiridir. Şair de bu duruma dikkat çekerek insanın başına gelen iyi olaylarda haddinden fazla sevinip kötü olaylarda ise boş yere kederlenmemesi gerektiği hususunda uyarıda bulunmakta ve her şeyin Allah'ın ezelî hükmünden ibaret olduğunu hatırlatmaktadır.

Beyitte geçen "ser-çeşme-i takdir" ifadesi kader bir çeşmeye benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte "safâ-yâb" ve "keder eylemek" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte vurgulanmak istenen düşünce soru yoluyla ortaya koyulmuştur, ***istifham*** yapılmıştır. Ayrıca "safâ" ve sâf" kelimeleri arasında ***iştikak*** söz konusudur.

4.Beyit: Ol kim idemez künc-i mudārāya taḥaṣṣun
Kendüsini cūyende-i eyne'l-mefer eyler

Kelimeler:

Künc: Köşe, bucak.

Mudārā: 1. Kin ve düşmanlığı örtüp zâhiren dost gibi davranma, iyi geçinme, güler yüzle idare etme. / 2. Yüze gülmek, dalkavukluk yapmak.

Taḥaṣṣun: Korunmak için kale ve hisara kapanma, sarp bir yere sığınma.

Cūyende: Arayıcı, arayan kimse veya şey, cûyâ.

Eyne'l-mefer: Kur'ân-ı Kerîm'de, kıyametin dehşetinden insanların kaçacak yer arayacakları anlatılırken kullanılan ve "Kaçacak yer nerede, nereye kaçabiliriz?" anlamına gelen bu söz dilimizde müthiş olaylar karşısında insanın kapıldığı paniği tasvir etmek için kullanılmıştır.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yüze gülme ve dalkavukluk köşesine sığınmayan kendisini "kaçacak yer" arayan kimse (durumuna getirir) eyler.*

Şerh: Bu beyitte şair, yaşadığı dönemin insanına eleştiride bulunmaktadır. Bu doğrultuda şaire göre eğer bir kimse ikiyüzlü olmayıp dürüstlüğü ve olduğu gibi görünmeyi esas alırsa derhâl kendisine kaçacak yer aramalıdır. Zira bu devirde -şairin yaşadığı dönemde- ikiyüzlü olmayan birinin toplum içinde saygı ve sevgi görmesi, benimsenmesi mümkün değildir. İnsanlar o denli yozlaşmış bir durumdadır ki doğru ve dürüstlüğü, iyiyi ve güzeli ilke edinmiş birisinin toplumda yer edinmesine müsaade edilmemekte tabiri caizse doğru söyleyen dokuz köyden kovulmaktadır. Şair de bu durumdan dem vurmakta ve toplumun içler acısı hâlini gözler önüne sermektedir.

Beyitte geçen "künc-i mudârâ" ifadesi ile dalkavukluk sığınılacak bir köşeye benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "künc" ve "tahassun" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

5.Beyit: Her şīvede ḫāmūş gerek ʿārif-i bi'llāh
Zīrā üdebā laġz-ı suḫenden ḥaẕer eyler

Kelimeler:

Şîve: 1. Bir dilin bir bölge halkına, yabancı bir millete veya etnik gruba has söyleniş biçimi, konuşma tarzı, aksan. / 2. Tarz, tavır. / 3. Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, eda, işve.

Ḫāmūş: Susmuş, sessiz.

ʿ Ārif-i bi'llah: Mâriffet-i Hakk'a vasıl olan veli, ermiş.

Üdebā: Edipler, edebî eser yazan kimseler, edebiyatçılar.

Laġz-ı suḫen: Dil sürçmesi, sözün yanlış söylenmesi ya da yanlış anlama gelmesi.

Ḫaẕer eyle-: Çekinmek, sakınmak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hakk'ın sırlarına ermiş olanlar her durumda konuşmamalıdır, susmalıdır. Çünkü edipler (edepliler) dil sürçmesinden sakınırlar.*

Şerh: Ârif-i billâh, keşf ve ilham yoluyla yani manevî ve ruhî birtakım tecrübelerle sırr-ı Hakk'a erişen, kendi varlığını Allah'ın varlığında yok eden kimsedir (Uludağ, 2012:

44). Ârif'in en önemli özelliklerinden birisi az ve öz konuşması başka bir deyişle ne zaman konuşup ne zaman susması gerektiğini bilmesidir. O, vâkıf olduğu sırları faş etmekten ve yanlış söz söylemekten kaçınır. Zira ona bahşedilen bilgi ve ilim herkese bahşedilmeyen, alelâde insanın anlayamayacağı yahut yanlış anlayacağı türdendir. Bilhassa bu hususta dolayı ârif kimse vâkıf olduğu sırları açıklamamayı ve her konuda konuşmamayı kendine prensip edinir. Şair de bu hususa dikkat çekerek hakiki âriflerin kötü ve yanlış anlaşılabilecek sözlerden uzak durduğunu, onların az ve öz konuşup yerinde ve zamanında değerli kelamlar ettiğini dile getirmektedir.

İkinci dizede geçen "üdebâ" kelimesinin "edebiyatçı ve edep sahibi kişiler" anlamı göz önüne alındığında şairin sadece ârifleri kastetmediği söylenebilir. Bu noktada şair, âriflerin olduğu kadar edebiyatçıların ve edep sahibi kimselerin de kötü ve yanlış anlaşılabilecek tarzda sözler söylemekten kaçındığını ifade etmektedir. Nitekim asıl görevi ve ustalığı dili kullanma noktasında olan edebiyatçıların ve son derece iyi bir terbiyeye ve ahlaka sahip olan kimselerin de kötü ve yanlış kelam etmekten kaçınması son derece doğal bir husustur.

Beyitte geçen "şîve", "üdebâ" ve "lagz-ı suhen" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: ʿĀrif edeb-āmuz olur her revîşinde
ʿĀḳil ḥikem-i ḥażret-i Ḥaḳḳa naẓar eyler

Kelimeler:

ʿĀrif: 1. Çok anlayışlı, hakkıyla bilen, gördüğünü uzun düşünmeye gerek kalmadan hemen kavrayacak yetenekte olan kimse, irfan sahibi, ehlidil. / 2. Allah'ın sırları kendisine açılmış olan seçkin kul, herkesin göremediği manevî gerçekleri gören, anlayan kimse (Tasavvuf anlayışına göre ârif âlimden farklıdır. Âlim dış âlemi bilen, ârif ise ezel sırları kendisine açılmış olan, Allah'ı, kâinatı, nefsini tanıyan, bilen, irfan sahibi kimsedir).

Edeb-āmuz: Edep öğreten, ders veren.

Revîş: 1. Yürüyüş, gidiş. / 2. Takip edilen hareket tarzı, tutum, üslup, yol. / 3. Akış, cereyan.

ʿĀḳil: Akıllı kimse.

Ḥikem: Hikmetler.

Naẓar eyle-: 1. Bakmak. / 2. İncelemek amacıyla bakmak, düşünerek bakmak. / 3. (Manen büyük ve tasarruf sahibi kimseler) Lütuf ve keremle bakmak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ârif kimse her tavrında edep öğreten olur. Akıllı kimse (ise) Hazreti Hakk'ın hikmetlerine bakar (onu gözler).*

Şerh: Bir önceki beyitte âriflerin az ve öz konuştuğuna dikkat çeken şair, bu beyitte ise onların gerek az ve öz olarak sarf ettikleri sözlerle gerekse de sergiledikleri tavır ve davranışları ile her konuda her durumda edep öğreten ve örnek olan kimseler olduğunu vurgulamaktadır. Zira ârif olan kimseler ilâhî aşka ve onun sırrına vâkıf olduklarından bütün söz ve davranışlarını Hak nazarıyla ortaya koyarlar. Dolayısıyla onların her hareketi ve her sözünün ardında Allah'ın hikmetleri yatmaktadır ki onların görevi de Allah'ın kendilerine bahşetmiş olduğu bu lütufla çevresindekilere bir örnek teşkil etmek ve insanların bu dünyanın asıl hakikatini kavramalarına yardımcı olmaktır.

Beyitte geçen "ârif", "edeb-âmuz" ve "âkil" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

7.Beyit: Ben ḥamd-i hezārān iderem Ḥaḳḳa ki ansız
Her maṣlaḥatı luṭf-ı ʿamīmi ider eyler

Kelimeler:

Ḥamd: Kulun Allah'ın yüceliğini, sonsuz lütuf ve ihsanı karşısında yaratanına minnet ve şükran duygularını bildirmesi.

Hezārān: Binlerce, bin kere.

Ansız: 1. Onsuz, o olmadan. / 2. Ansızın, birdenbire.

Maṣlaḥat: 1. İyi olan ve iyiliğe yol açan, hayır getiren, fayda sağlayan şey. / 2. İş, husus, mesele. / 3. Dirlik, düzenlik.

ʿAmīm: Umuma ait, umumî, yaygın, genel.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ben Allah'a binlerce kez şükrederim ki (O) her iyiliği beklenmedik zamanlarda genel bir lütuf olarak herkese bahşeder.*

Şerh: Şüphesiz insanoğlu geçici olarak misafir olduğu fani dünyada yaşamını devam ettirdiği müddetçe sürekli bir arayış ve talep içerisindedir. Bu talepler kimi zaman dünyevî hususlar için olurken kimi zaman da ebedî âlem üzre olmaktadır. Nitekim insan her ne kadar ebedî hayata yönelik bir yaşam tarzı benimsese dahi yine de geçici olarak içinde bulunduğu fani dünyadan büsbütün kendini geri çekemez. İnsan dünya hayatını da güzel ve iyi bir şekilde geçirmeyi ister. Ancak Müslüman olan kimse bilir ki insan bu

dünyaya sınava tabi tutulmak suretiyle gönderilmiştir. Dolayısıyla iyilik ve güzellikler olduğu kadar kötü ve acı verici hadiseler de bu dünyanın kaçınılmaz bir gerçeğidir ve insanın tüm isteklerine ulaşıp dört dörtlük bir yaşam sürmesi imkânsızdır. İnsanın payına düşen bir imtihanda olduğunun ve başına gelen her hadisenin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiğinin farkında olup her durumda Allah'a sığınmak ve ona şükretmektir.

Şair de beyitte bu konuya değinerek insanın gerek yaşadığı zorluklar karşısında sıkıntıya düştüğünde gerekse de muhtelif isteklerinin gerçekleşmesi için kısacası konu her ne olursa olsun Allah'ın kapısından ayrılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira sonsuz ihsan ve merhamete sahip olan Allah, hiç beklenmedik bir anda darda olan kullarının sıkıntılarını giderir ve onlara iyiyi, güzeli başka bir deyişle sonsuz ihsanını bahşeder. Şair bu hususa dikkat çekerek tıpkı kendisinin yaptığı gibi her daim Allah'a şükretmek ve ona sığınmak gerektiğinin altını çizmektedir.

8.Beyit: Ol ki der-i elṭāfına ruḫsā ola elbet

Bir vechile maḥrūm ḳomaz her nider eyler

Kelimeler:

Der: Kapı.

Eltāf: Lütuflar.

Ruḫsā: Yüz süren.

Vech: 1. Yüz, çehre. / 2. Tarz, biçim, yol. / 3. Sebep, vesile.

Maḥrūm: İyi ve güzel bir şeyden hissesi, payı olmayan, yoksun olan, istediğini elde edemeyen kimse, nasipsiz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O (Allah) ki lütuflarının kapısına yüz süreni elbette ne yapar eder bir vesileyle mahrum bırakmaz.*

Şerh: Bir önceki beyitte Allah'ın herkese yetecek kadar büyük sonsuz merhamet ve ihsan sahibi olduğunu ifade eden şair, bu beyitte de aynı hususa vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda şair, Allah'ın kendi lütuf kapısına sığınmış olan hiç kimseyi boş çevirmediğini her ne yapıp edip bir şekilde ihsanda bulunduğunu dile getirmektedir. Nitekim Allah'ın kullarına karşı olan şefkat ve merhamet duygusu çok büyüktür ki buna binaen Allah'ın kapısı kullarına her durumda ve sürekli olarak açıktır. Kulun yapması gereken ise samimi ve içten bir şekilde konu her ne olursa olsun Allah'a yönelmek ve onun kapısından ayrılmamaktır.

Beyitte geçen "der-i eltâf" ifadesi ile Allah'ın lütufları kapıya benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca "her nider eyler" sözü günümüzde "ne yapıp yapıp" şeklinde kullanılan deyimi ifade edecek bir anlamda kullanılmıştır, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

9.Beyit: Devrān-ı şütür-gürbe-edādan hele Kānī

İnsān olan iḥsās-ı kemāl-i ḫaṭar eyler

Kelimeler:

Devrān: 1. Dünya, felek. / 2. Kader, talih, baht. / 3. Zaman, çağ. / 4. Bazı tarikatlarda dervişlerin halka teşkil ederek dönmek suretiyle yaptıkları zikir.

Şütür gürbe: 1. Deve ile kedi. / 2. Birbirine uymayan, münasebetsiz, karışık.

Edā: 1. Tarz, üslup, davranış veya anlatış biçimi. / 2. Naz, işve, cilve.

İḥsās: 1. Üstü kapalı olarak anlatma, sezdirme, duyurma. / 2. Duyma, hissetme; duyurma, hissettirme. / 3. Duyum. (İhsas eylemek: hissettirmek.)

Kemāl: 1. En olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk. / 2. Bir şeyin tam ve noksansız dereceye erişmiş olması durumu, mükemmellik, tamlık. / 3. Bir kimsenin manevî meziyetler, ahlâk, ilim ve fazilet bakımından tam bir olgunluğa erişmiş olması durumu.

Ḫaṭar: Tehlike, güvensizlik.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Hele insan olan, deve ile kedi edalı (bu) devrandan (onun durumundan ve davranışlarından) tehlikenin büyüklüğünü hisseder (anlar).*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde dünyanın ne kadar tehlikeli ve güvensiz bir yer olduğunu vurgulamaktadır. Şairin buradaki asıl hedefi yaşamış olduğu dönemdeki insanları eleştirmektir. Ona göre dönemindeki insanlar -toplumun üst veya alt kademesi fark etmeksizin- o denli yozlaşmıştır o denli ikiyüzlü ve arkadan iş çeviren kişiliklere bürünmüşlerdir ki alelâde bir insanın dahi ortadaki bu çürümüşlüğü fark etmemesine imkân yoktur. Ayrıca bu noktada "ihsas eylemek" ifadesinin "hissettirmek" anlamı esas alınırsa şairin sadece dünyanın ne kadar karışık, güvensiz ve tehlikeli bir hâle büründüğünü hissetmenin ve anlamanın değil aynı zamanda bu durumu hissettirmenin yani anlatmanın da önemli olduğunu vurguladığı düşünülebilir. Nitekim tehlikenin farkında olan kişilerin olmayanları uyarıp aydınlatması bir nevi insanî sorumluluktur.

Esasen beyte tasavvufî bir açıdan da bakılabilir. Bu çerçevede şairin dünyanın faniliği ve geçiciliğini kastettiği düşünülebilir. Nitekim insanlar bu dünyanın ihtişamlı güzelliklerine

aldanarak ebedî hayatlarını riske atmaktadırlar ki bu durum da oldukça büyük bir tehlike arz etmektedir. Şair de bu hususa dikkat çekerek insanların ne kadar büyük bir tehlike içinde olduklarını onlara anlatmanın önemini vurgulamakta ve bunun paralelinde insanî sorumluluk ve vicdana sahip olup hakikati kavramış bir kişinin bu görevi yerine getirip insanların gözünü açmasına yardımcı olması gerektiğini dile getirmektedir.

Beyitte "devrân" ifadesi ile kastedilen dünyada yaşanan olaylardır, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Ayrıca "devrân-ı şütür-gürbe" ifadesi ile de ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber şair beyit içerisinde kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur.

2.2.21. Gazel 25

(Mefʿ ūlü / Fāʿ ilātü / Mefāʿ īlü / Fāʿ ilün)

Çevril çekin çerāgeh-i[34] ḫulyāyı çek çevir
Çöz pālheng-i fikreti dünyāyı çek çevir

Aç dīde-i fütüvveti ṭavr-ı ʿamāyı ḳo
Feṯḥ-i ṭılısm-ı ism-i muʿammāyı çek çevir

Sūd u ziyān daġdaġasın itme dil-ḫırāş
Erbābı ile eyle o sevdāyı çek çevir

Ne dā'ya[35] ne devāya hele eyle dāyelik
Ne dāyilen ġumūma[36] ne sevdāyı çek çevir

Īn destgāh çün zi ziyān dil ziyān buved
Tā ez-ziyān rehī vü be-sūdāyı çek çevir

Çekme ḳurı yere ġam-ı ḫuşk u teri yeter
Terk eyle Kāni bu ser ü sevdāyı çek çevir

[34] Yazar tarafından "çerâgehi" şeklinde okunmuştur.
[35] Yazar tarafından "dâye" şeklinde okunmuştur.
[36] Yazar tarafından "gamûma" şeklinde okunmuştur.

1.Beyit: Çevril çekin çerāgeh-i ḫulyāyı çek çevir

Çöz pālheng-i fikreti dünyāyı çek çevir

Kelimeler:

Çerāgeh: Çayır, otlak, mer'a.

Ḫulyā: Gerçekleşmesi özlenerek zihinde kurulan ve insanı oyalayıp avutan hayal, tatlı kuruntu, tahayyül.

Pālheng: 1. Dizgin, yular, kement, boyna takılan halka. / 2. Bektaşî ve Kalenderî dervişlerinin boyunlarına taktıkları, genellikle ucuna teslim taşı asılan zincir veya ip.

Fikret: Düşünme, düşünce, fikir.

Çekip Çevirmek: 1. Kendine çekidüzen vermek. / 2. Cezalandırma. / 3. Sorguya çekip sıkıştırmak, hesaba çekmek, azarlayıp tartaklamak, haddini bilmek, çekiştirmek. / 4. Döndürmek, çevirmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Çevril çekin (kendine çekidüzen ver), hayallerinin çayırını çek çevir (bir düzene ve yola koy). Düşünce kemendini çöz, dünyayı çek çevir.*

Şerh: Gazelinin matla beytine hikemî bir tarzda giriş yapan şair, insanın içinde bulunduğu dünyayı her daim güzel tahayyül etmesi ve geçici olarak bulunduğu bu yerde daima iyi ve güzel bir yaşam sürme çabası içinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda şair, dünyada güzel ve tatminkâr bir hayat yaşamak için insanın kendine çekidüzen vermesi ve her şeyden evvel zihnini kötü düşüncelerden ve fikirlerden uzak tutmasının önemli olduğunu söylemekte bu noktada insanın düşünce kemendini çözmesi gerektiğini söylemektedir. Nitekim şair, insanın bu düşünce kemendinden kurtulduğunda ve kendi hayal çayırına çekidüzen verdiğinde yani kendisine uygun bir yaşam tarzı, istek ve hedefler belirleyip bu yol üzerinde emin adımlarla ilerlediğinde dünyayı çekip çevireceğine, anlamlı ve güzel bir yaşam süreceğine inanmaktadır. İnandığı ve benimsediği bu hususa da beytinde değinerek insanlara yol göstermeye, nasihat etmeye gayret etmektedir.

Beyte tasavvufî bir açıdan da bakmak mümkündür. Bu çerçevede ele alındığında şairin insanın düşünce kemendini çözerek bir anlamda gözündeki perdenin açılmasını ve bu dünyanın geçici ebedî olanın ahiret olduğunun farkına varması gerektiğini ifade ettiği düşünülebilir. Bu doğrultuda insan hayal ve istek çayırını fani dünyanın geçici

güzellikleri üzerine değil ebedî hayata yönelik bir şekilde düzenlemeli, bu düstur üzerine dünyayı yani dünya yaşantısını çekip çevirmelidir.

Beyitte "çerâgeh-i hulyâ" ifadesi ile hayal bir çayıra; "pâlheng-i fikret" ifadesi ile de düşünce bir kemende benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "çek çevir" (çekip çevirmek) deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca "çek çevir" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez tekrarlanarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Aç dīde-i fütüvveti ṭavr-ı ʿamāyı ḳo

Feṯḥ-i ṭılısm-ı ism-i muʿammāyı çek çevir

Kelimeler:

Dīde: Göz.

Fütüvvet: 1. Delikanlılık, gençlik. / 2. Cömertlik, el açıklığı, sahavet, dostlarının kusurlarına karşı afla muamele etme. / 3. Mertlik, yiğitlik. / 4. XII. yüzyıl başlarından itibaren İslâm ülkelerinde resmî bir devlet kurumu hâline gelen, Selçuklular zamanında da faaliyet göstermiş olan, manevî esaslara bağlı meslekî birlik, ahiliğe temel teşkil etmiş olan esnaf teşkilatı. / 5. Belirgin nitelikleri başkalarını kendi nefsinden yüksek tutma, cömertlik, menfaat düşüncesinden kurtulma, hüsran karşısında gönül rahatlığı ve huzur duyma, başkalarının kusurlarına müsamaha gösterme vb. hususlar olan ve daima bu esaslara dayanan, fakat karşılaşılan olaylara göre değişik şekillerde beliren hal.

Ṭavr: 1. Durum, hal, vaziyet, davranış. / 2. Takınılan yapma hal, yapmacık davranış.

ʿAmā: Körlük.

Feṯḥ: 1. Açma, açılma, küşat. / 2. Bir memleket, şehir veya mevkii savaşla düşman elinden alma, ele geçirme, zapt etme (Bilhassa İslâm ordularının bir yeri zapt edip İslâm topraklarına katmaları hakkında kullanılmıştır).

Tılısm: 1. Olağanüstü bir etki taşıdığına ve esrarlı işler yapabileceğine inanılan güç, sihir, büyü. / 2. Afetlerden korunmak, hastalıkların geçmesine engel olmak, definelerin bulunmasını önlemek gibi hususlar için yapılan ve üzerinde yıldızların, unsurların, sayıların hassalarından faydalanılarak düzenlenen birtakım şekiller ve yazılar bulunan şey, muska. / 3. Bir şeyin insan üzerinde bıraktığı, onu şiddetle hükmü altına alacak kadar kuvvetli tesir, büyü, sihir.

Muʿammā: 1. Bilmece. / 2. Anlaşılmaz, halledilmez şekilde güç, halli müşkül iş veya şey. / 3. Davan edebiyatında bir kimsenin adını buldurmak için bilmece şeklinde söylenen söz, mısra, beyit vb. / 4. Halk edebiyatında saz şairleri tarafından manzum söylenen bilmece.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *İş bilirlik gözünü aç (da) kör(lerin gösterdiği) tavrını bırak. Muamma isminin tılsımını açmayı becer.*

Şerh: Kelime anlamı olarak "gençlik, cömertlik ve kahramanlık" anlamlarına gelen fütüvvet, tasavvufî terminolojide ise "ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için ise şükretmek", "fedakârlık, iyilik, yardım, hoşgörü ve nefsine söz geçirme gibi ahlâkî nitelikler", "kişinin herkesle iyi geçinmesi ve başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden önde tutması, kendisini başkalarından üstün görmemesi", "kötülük yapana gönül hoşluğu ile iyilik etmek" gibi anlamları karşılamaktadır (Uludağ, 1996: 259-261).

Şair de beytinin merkezine fütüvvet kelimesini oturtarak insanın cahil tavırlar sergilemeyi bırakıp fütüvvet gözünü açması yani her daim iyilik, yardım, hoşgörü, başkalarına yardım etme, kendini kimseden üstün görmeme vb. gibi ahlâkî özellikleri benimsemesini ve bu doğrultuda davranışlar sergilemesini öğütlemektedir. Üstelik şair bu hususun nasıl gerçekleşeceğini de anlatmaktadır. Şaire göre bu durum muamma isminin tılsımını açmakla mümkündür. Tılsım, tasavvufî literatürde "Hakk'ın varlığının özü ve kâmil insana bahşedilen, onu yüce kılan sır" olarak ele alınmaktadır (Cebecioğlu, 2004:661). Şair de gizli olan bu sırrı açarak ilâhî sırlara ve âlemin asıl hakikatine vâkıf olmanın gerektiğini söylemekte ve bu sırra yakışır bir biçimde fütüvvet ehli olarak yaşam sürmenin önemine vurgu yapmaktadır.

Beyitte geçen "fütüvvet", "tılısm" ve "muammâ" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber "dide-i fütüvvet" ifadesi ile fütüvvet göze; "tılısm-ı ism-i muammâ" ifadesi ile muamma ismi tılsıma benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** söz konusudur. Ayrıca "çek çevir" (çekip çevirmek) deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

3.Beyit: Sūd u ziyān daġdaġasın itme dil-ḫırāş

Erbābı ile eyle o sevdāyı çek çevir

Kelimeler:

Sūd: Fayda, kâr.

Ziyān: Bir şey veya kimsenin sebep olduğu çıkar kaybı, zarar.

Daġdaġa: 1. Gürültü, patırtı. / 2. Boşuna telaş, beyhude sıkıntı.

Dil-ḫırāş: Gönül parçalayan, çok acıklı, iç paralayıcı.

Erbāb: 1. Sahipler. / 2. Bir işten iyi anlayan, o işte becerikli, usta, mahir olan kimse.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kâr ve zarar telaşını gönül parçalayan bir hâle getirme. O sevdayı ehli ile çek çevir (yola koy).*

Şerh: Bu beyitte de öğütlerde bulunmaya devam eden şair, bu kez ise insanın her ne iş her ne konu olursa olsun elinden gelenin en iyisini, samimimi duygularla ve herhangi bir karşılık beklemeden, fayda ve zarar kaygısı gütmeden işinde ehil olan kimselerle yapması gerektiğini söylemektedir. Nitekim ancak bu şekilde çekip çevrilen (ortaya koyulan) işin bir değeri ve ehemmiyeti olur ki ahlâkî ve tasavvufî olarak da makbul olan düstur budur. Beyte daha derin bir tasavvufî pencereden bakıldığında ise ilâhî yolculuğa çıkmış bir mürid ve o yolun erbabı olan bir mürşid tasavvuru çizildiği söylenebilir. Bu noktada şairin gerçek aşk ve mutlak varlığa ulaşmak için zorlu seyr ü sülûk yolculuğuna çıkmış olan sâlike seslenerek bu zorlu yolda yürürken fayda ve zarar hesabı yapmamasını, yolun zorlukları ve kolaylıklarını düşünerek yürümemesi gerektiğini söylemekte bu yolda erbabı olan bir şeyh önderliğinde ilerleyip ilâhî sevdasını çekip çevirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim bu zorlu yol ancak nitelikli bir mürşid önderliğinde tamamlanabilir. Şair de bu noktaya dikkat çekmekte ve sâlike uyarıda bulunmaktadır.

Beyitte geçen "sûd" ve "ziyân" kelimeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber "sûd u ziyân dağdağası" ifadesi ile ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "çek çevir" (çekip çevirmek) deyimi kullanılmıştır, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

4.Beyit: Ne dā'ya ne devāya hele eyle dāyelik
Ne dāyilen ġumūma ne sevdāyı çek çevir

Kelimeler:

Dā': Hastalık.

Dāye: Sütnine, bir çocuğa süt veren ve bakan cariye, dadı, taya.

Devā: 1. İlaç, derman, şifa. / 2. Çare, tedbir.

Dayilenmak: 1. Güç gösterisinde bulunmak. / 2. Büyüklenmek, böbürlenmek. / 3. Güvenmek, başkasının himayesine, yardımına sığınmak.

Ġumūm: Gamlar, kederler, tasalar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ne hastalığa ne (de) şifaya dadılık yap. Ne dertlere dayılan ne (de) sevdayı çek çevir (çekiştir).*

Şerh: Beyte beşerî aşk çerçevesinde bakıldığında şair, aşk hastalığına yakalanmış olan âşığa seslenmektedir. Bu doğrultuda şair, âşığın ne bu hastalıktan kurtulup şifa bulmak

için uğraşması tabiri caizse dadılık yapması gerektiğini ne de aşk hastalığının getirdiği dert ve sıkıntıya güvenip aşkını çekiştirmesi gerektiğini söylemektedir. Nitekim âşıklığın en büyük nişanesi âşığın çektiği acılardır ve esas olan âşığın bütün zorluklara göğüs gerip aşkını gizli tutmasıdır.

Tasavvufî bağlamda beyte bakıldığında ise şair, Hak âşığına seslenerek onun dünyevî hususlarla (hastalık, şifa bulma, geçim derdi vb.) ilgilenmemesi ve ilâhî aşkını faş etmeyip sağda solda konuşmaması gerektiğini dile getirmektedir. Zira tasavvufta iyi ve kötü her şeyin Allah'tan geldiğine inanılır ki bu bağlamda insanın dünyevî hiçbir şeyin derdine düşmeyip kendisini Allah'a ve onun takdir ettiği kadere teslim olması gerekmektedir. Bununla beraber tasavvufta aşkın gizli tutulması makbuldür. Nitekim ilâhî aşk yolunda olan ve kendi varlığını Allah'ın varlığında yok eden yani fenâfillâh makamına ulaşan kimsenin sözü her daim vahdet ve ilâhî bilgiler üzre olmaktadır. Ancak fenâfillâh makamına ulaşmamış olanların bu sözleri anlamaz hatta yanlış bir şekilde yorumlarlar. Bundan dolayı ilâhî aşkı gizli tutmak ve her yerde konuşmamak elzemdir.

Esasen beyti farklı bir şekilde yorumlamak daha mümkündür. Beyitte şairin muhatabının âşık değil âşığın çevresindekiler olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda ister beşerî ister tasavvufî aşk mevzu bahis olsun insanların âşık olanın hâlinden anlamadığına vurgu yapılmaktadır. Nitekim âşık olanın hâlinden ancak aşk ve gönül ehli olanlar, bizzat aşkı yaşamış olanlar anlar. Diğerleri ise âşığın içinde bulunduğu müşkül hâli idrak edemeyip onu kınarlar. Şair de buna binaen âşığın ne aşk hastalığına laf edip dayılanmalarını ne bu hastalığına çare bulmaya çalışmalarını ne de ötede beride onun hakkında konuşmalarını istememektedir. Üstelik aşk hastalığının çaresi herkesin bulabileceği türden değildir. Bu belalı hastalığın çaresi beşerî anlamda sevgiliye; tasavvufî anlamda ise Hakk'a kavuşmaktadır. Dolayısıyla boşuna konuşmaya ve çare aramaya gerek yoktur.

Beyitte "dayılanmak" ve "dadılık etmek" deyimleri kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "dâ" ve "devâ" ifadeleri ile "dayılanmak" ve "dadılık etmek" deyimleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

5.Beyit: Īn destgāh çün zi ziyān dil ziyān buved

Tā ez-ziyān rehī vü be-sūdāyı çek çevir

Kelimeler:

Īn: Bu.

Destgāh: 1. Tezgâh. / 2. Kudret, iktidar.

Zi: 1. Ne güzel. / 2. Önüne geldiği kelimelere "sahip, -li" anlamı katarak birleşik kelimeler yapar.

Ziyān: Bir şey veya kimsenin sebep olduğu çıkar kaybı, zarar.

Tā: Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yahut zamanı anlatırken söze mübâlağa katar.

Rehī: 1. Yolla ilgili, yola ait. / 2. Yolcu, seyyah. / 3. Uşak, hizmetkâr, yanaşma.

Sūd: Fayda, kâr.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönül, bu tezgâhta zarar içinde zararda olduğu için (sen) yönünü zarardan kâra doğru çek çevir.*

Şerh: Şair, beyitte dünyanın her zerresiyle bir ziyan yeri olduğunu dile getirmektedir. Gerçekten de öyledir. Her bir unsuru geçici olan bu fani dünya, insanı doğru yoldan saptırıp zarara doğru sürüklemektedir. İnsan, geçici ancak kendisini cezbeden dünyevî unsurlar uğruna hırslanıp varını yoğunu bunları elde etmek için harcamakta; bu hırslar onun gönlünü ve aklını köreltmektedir. Oysa esas olan bu dünya değil ebedî âlemdir. İnsanın dünyanın aldatıcı güzellik unsurlarına aldanmayıp ebedî hayata yönelik bir yaşam sürmesi gerekmektedir. Şair de bu duruma dikkat çekerek insanın, her bir zerresiyle kendisini zarara uğratan ve gönlünü karartan dünyevî unsurlardan uzak durup ebedî olana yönelmesi başka bir deyişle yönünü zarardan kâra çevirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Beyitte geçen "ziyân" ve "sûd" kelimeleri anlamsal olarak birbirine zıtlık barındırmaktadır, ***tezat*** yapılmıştır. Bununla birlikte dünya bir tezgâha benzetilerek ***açık istiare*** yapılmıştır.

6.Beyit: Çekme ḳurı yere ġam-ı ḫuşk u teri yeter

Terk eyle Kāni bu ser ü sevdāyı çek çevir

Kelimeler:

Ġam: Kaygı, tasa, keder, iç darlığı.

Ḫuşk: 1. Kuru. / 2. Kaba, soğuk, incelmemiş, feyzi olmayan, ruhsuz.

Ter: 1. Taze. / 2. Islak, yaş.

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Yaş ve kuru gamı boş yere çekme, yeter. Bu düşünce ve sevdayı terk eyle, çek çevir.*

Şerh: Gazel boyunca muhtelif öğütlerde ve uyarılarda bulunan şairin bu söylemlerde bulunma sebebi gazelin makta beytinde ortaya çıkmaktadır. Şair bu denli nasihati; gözünü fani dünyanın aldatıcı güzellikleri bürümüş, dünya bataklığına batmış olan Kânî'ye söylemektedir. Bu noktada şair son kez Kânî'ye seslenerek boşu boşuna bu dünyanın derdini tasasını çekmemesini, büyüleyici güzelliklerine aldanmaması gerektiğini söyleyerek bu dünya sevdasını ve düşüncesini terk etmesi, kendisine çekidüzen vermesi gerektiği hususunda onu uyarmaktadır. Şair burada dünyanın geçiciliğine vurgu yaparak "dünyanın boş olduğunu" söylemekte ve geçici olan bu dünyanın derdinin "boş yere çekilmemesi" gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim bu dünyanın her bir zerresi geçicidir. Gelip geçici olan bu dünyevî unsurlara meyil etmek ve onların derdiyle dertlenmek beyhude bir iştir. Bu geçici ve aldatıcı güzellikler insana ebedî âlemi ve o âlemin güzelliklerini unutturur. Oysa ebedî âlemin güzellikleri fani dünyadaki gibi geçici değil bilakis ebedîdir. Dolayısıyla insan, boş ve geçici olan bu dünyanın derdini boş yere çekmemeli, ebedî âlemin düşüncesiyle dertlenmelidir.

Beyte beşerî aşk çerçevesinde bakıldığında ise şairin bir türlü vuslatı gerçekleşmeyen aşkın acısıyla daha fazla dertlenilmemesi ve artık bu sevdadan vazgeçilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Şair de Kânî'nin ve onun gibi olanların göremediklerini göstermeye, anlayamadıklarını anlatmaya çalışmakta ve bu hususta dünyanın boş olduğunu vurgulayıp uyarılarda bulunmaktadır.

Şair beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte geçen "huşk" ve "ter" kavramları anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "gam çekmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

2.2.22. Gazel 26

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿilün)

Tīr-i ḳażā münāfıḳa ilmez ḳıyās ider
Allāh itdigi işi bilmez ḳıyās ider

Miṣḳāl-i ẕerre ḫayr u şeri Ḥaḳḳ ider ḥisāb

Ḳudret yazısıdur o seçilmez ḳıyās ider

Ṭaḳmış miyānına o zerīn ḫançerin gelür
Tīg-i nigāhı dilleri delmez ḳıyās ider

ʿUşşāḳ ḳūh-ı Ḳāf da[37] olsa çeker ġamuŋ
Ammā döner arada çekilmez ḳıyās ider

Ḫünkār begendi servili destār bendini
Ol şeh-levend hīç begenilmez ḳıyās ider

Bī-çāre Kānīyi de yeŋer küştigīr-i merg
Vaḳt-i rehāda gerçi yeŋilmez ḳıyās ider

1.Beyit: Tīr-i ḳażā münāfıḳa ilmez ḳıyās ider
Allāh itdigi işi bilmez ḳıyās ider

Kelimeler:

Tīr-i ḳażā: Kaza oku (kader).

Münāfıḳ: 1. İçi başka, dışı başka olan, özü sözüne uymayan, ikiyüzlü, ara bozucu kimse. / 2. Allah'a, Peygamber'e ve diğer iman esaslarına inanmadığı halde inanmış gibi görünen ve öyle davranan kimse.

İlmek: 1. Hafifçe bağlamak, gevşek bir düğümle tutturmak. / 2. Halı dokurken düğümleri birbirine bağlamak. / 3. Değmek, dokunmak, ilişmek.

Ḳıyās etmek: Karşılaştırmak, ölçmek, mukayese etmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kaza oku münafık olana değmez kıyas eder. (O münafık) Allah'ın ettiği işi bilmez (anlamaz) kıyas eder.*

Şerh: Şair, gazelinin matla beytine hikemî tarzda bir giriş yaparak kaza kavramını vurgulamıştır.

Müslümanlar için imanın altı şartından birisi olan "kaza ve kadere olan inanç" oldukça elzem bir husustur. Müslüman kişi, geçici olan bu dünyada yaşadıklarının bir alın yazısından ibaret olduğunu bilir ve buna inanır. Nitekim Allah, insanları yaratmadan önce

[37] Yazar tarafından "kûh-ı Kâfda" şeklinde okunmuştur.

bu kâinatta var olacak ve gerçekleşecek her şeyi Levh-i mahfûza yazmıştır. Bu levhada tüm insanların Allah'ın hükmü ve takdiri ile yaşayacağı şeyler de yazılıdır. İşte levh-i mahfûzda yazılı olanların gerçekleşmemiş hâli kader, bu yazılı olan şeylerin meydana gelmesi, gerçekleşmesi ise kaza olarak adlandırılır (Yavuz, 2001: 58-63). Müslümanlar, dünyaya gelmeden önce bu dünyada yaşayacak oldukları her şeyin önceden belirlendiğine ve Allah tarafından takdir edilmiş olduğuna inanır, bundan dolayı iyi veya her kötü her durumda Allah'a sığınmaya devam ederler.

Şair de beyitte insanın bu fani dünyada yaşadığı her şeyin kaderde yazılanların bir yansıması olduğunu ve önemli olanın insanın olumlu veya olumsuz yaşadığı her durumun Allah'ın bir takdiri olduğunu unutmaması gerektiğini söylemektedir. Bu noktada şair, ***teşbih-i beliğ*** yoluyla kazayı oka benzeterek ancak münafık olan kişilerin yaşadıklarının Allah'ın bir hükmü ve takdiri olduğunu bilmediklerini, anlamadıklarını; bu yüzden karşılaştıkları her durumun arka planını farklı farklı şeylerle yorumlamaya çalıştıklarını söylemektedir. Nitekim onlar, Allah'ın iradesi ve takdiri dışında tek bir yaprağın bile kıpırdamayacağını bilmeyen; yaşadığı ve gördüğü şeyleri sürekli farklı durumlarla kıyaslayıp sorgulayan büyük bir gaflet uykusu içerisinde olan kişilerdir.

Beyitte kullanılan "tîr-i kazâ", "münâfık" ve "Allâh" ifadeleri İslâm dini ile ilgili kavramlar olmaları bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte her iki dizede de "kıyâs ider" ifadesi kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Miṣḳāl-i ẕerre ḫayr u şeri Ḥaḳḳ ider ḥisāb

Ḳudret yazısıdur o seçilmez ḳıyās ider

Kelimeler:

Miṣḳāl-i ẕerre: Çok küçük, çok az, zerre kadar, en ufak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kudret yazısıdır o (kader), seçilmez. (Ancak yine de o münafık) kıyas eder. (Bilmez ki) Allah, küçücük, en ufak (bir) hayır ve şeri (dahi) hesap eder.*

Şerh: Bir önceki beyitte hikemî bir tarz ortaya koyarak kaza ve kader inancını vurgulayan şair, bu beyitte de kadere vurgu yapmaya devam etmektedir.

Şair, insanın ne yaparsa yapsın kader çizgisinin dışına çıkamayacağını tabiri caizse alın yazısına her ne yazılmış ise ona yaşayacağını söylemekte; kaderin seçilemez ve değiştirilemez olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim insanın kader yazısı Allah'ın iradesi

ve takdiri ile yazılmıştır ve Allah'ın sonsuz kudreti ile yazılmış, tayin edilmiş bir şeyin değiştirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla insanın payına düşen husus ise seçemediği ve değiştiremediği bu kudretli kader yazısının Allah tarafından tayin edildiğini unutmayıp yaşamı boyunca karşılaştığı olumlu olumsuz her hadiseye Allah'ın bir takdiri olarak yaklaşması; her ne olursa olsun Allah'a şükür etmeyi ve tevekkülü elden bırakmamasıdır. Zira Allah, şüphesiz ki hayır ve şer olan ufacık bir unsuru dahi bilmekte ve hesap etmektedir. Şair de bu durumu Kur'ân'da geçen bir âyet ile delillendirmektedir. Nitekim Allah Kur'ân'da: "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür." (Zilzâl 99/ 7-8)[38]. Dolayısıyla insanın payına düşen bu durumun farkında olup her durumda iyiye ve hayra yönelmek suretiyle hareket etmek ve başına ne gelirse gelsin Allah'ın takdirine boyun eğmektir.

Beyitte kudret yazısı ile kastedilen kaderdir, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte Kur'ân'da yer alan bir âyet kullanılarak ***iktibas*** yapılmıştır. Yine beyitte geçen "hayr u şer", "Hakk" ve "kudret yazısı" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "hayr" ve "şer" ifadeleri birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

3.Beyit: Ṭaḳmış miyānına o zerīn ḫançerin gelür

Tīg-i nigāhı dilleri delmez ḳıyās ider

Kelimeler:

Miyān: 1. Ara, mâbeyn. / 2. Bir şeyin ortası, vasat. / 3. Kemer bağlanacak yer, bel.

Zer: 1. Altın. / 2. Altın para. / 3. Altından yapılmış, altınla işlenmiş. / 4. Altın sarısı.

Tīg: Kılıç.

Nigāh: Bakış, bakma, nazar.

Dil: Gönül, yürek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Acımasız sevgili) o ince beline altın sarısı hançerini takmış gelir. (O altın hançerin) bakışının kılıcı gibi gönülleri delmediğini görür, (onları) kıyas eder.*

Şerh: Önceki iki beyitte oldukça hikemî bir tavır takınan kader ve kazaya inancı vurgulayan şair, bu beyitte sevgilinin acımasızlığını ve bu acımasızlığı karşısında çektiği acıyı dile getirmektedir.

[38] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zilzal-suresi-99/ayet-1/kuran-yolu-meali-5 (E.T. 19/01/2025)

Sevgilinin o büyüleyici ve aynı zamanda can alıcı bakışını gönlünü yaralaması hasebiyle ***teşbih-i beliğ*** yoluyla kılıca benzeten şair; o acımasız sevgilinin bakış kılıcı yetmezmiş gibi bir de beline altın renginde, altından yapılmış bir hançer takıp bakış kılıcı gibi gönül delip delemediğini kıyas etmeye geldiğini söylemektedir. Nitekim âşığı en çok yaralayan husus elbette ki sevgilinin bakış kılıcı ve onun nezdinde bütün güzelliğidir. Şair, sevgilinin o büyüleyici, akıl alıcı güzellik unsurlarını ve güzelliğini her gördüğünde mest olmakta; onlara kavuşamadığı için kahrolmaktadır. Sadece bu güzelliğe olan vuslat arzusunun gerçekleşmemesi sebebiyle değil bir de güzellik unsurları aracılığıyla sevgilinin; şaire yani âşığa kötü davranması, ona kötü sözler söylemesi ve ilgi göstermemesi de âşığın zaten sevgiliye duyduğu derin hasretle paramparça olan gönlünün daha da parçalanmasına tabiri caizse kılıçtan geçirilmişçesine yaralanmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla şaire en büyük acıyı çektiren unsur sevgilinin bakış kılıcı ve güzelliğiyle çektirdiği acıdır. Onun bu acıyı çekmesini başka hiçbir şey sağlayamaz. Bu yüzden sevgilinin beline altın bir hançer takıp tıpkı bakış kılıcı gibi şairin gönlünü delip delemediğini, yaralayıp yaralamadığını kıyas etmesine de gerek yoktur. Zira bakış kılıcının darbeleri neticesinde şairin (âşığın) gönlü zaten paramparça olmuş ve yaralanmıştır.

Bu beyit göz önüne alındığında şairin gazelin ilk iki beytinde neden kaderden bahsettiği de anlaşılmaktadır. Gazelin ilk iki beytinde kaderin seçilmez ve değişilmez oluşu üzerine durup kaderin Allah'ın iradesi ve takdiri olduğunu bundan dolayı da her koşulda her daim kadere razı gelinmesi gerektiğini söyleyen şairin aslında bu beyit aracılığıyla oldukça zor bir hayat geçirdiği, onun payına hep keder ve gam düştüğü; bundan dolayı da şairin kendisine bir teselli aradığı görülmektedir. Aşk uğruna çektiği sıkıntılar ve sevgiliye olan hasreti hasebiyle yaşadığı derin acı ile oldukça müşkül bir durumda olan şair, artık çektiği acının şiddeti ve süresi, bir türlü huzur görememesi nedeniyle tabiri caizse kaderine isyan edecek bir noktaya gelmiştir. Bu noktada şair ilk iki beyitte kaza ve kaderin Allah'tan geldiğini kendisine hatırlatmakta geçirdiği bu zor günleri atlatabilmek için kendisine bir teselli aramaktadır. Dolayısıyla ilk iki beyit ile bu beyit arasında bu şekilde bir bağlantı kurmak; bir nevi ilk iki beyitte anlatılanların neden anlatıldığının bu beyitte ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Beyitte geçen “miyân”, “zerin hançer”, ve “tîg-i nigâh” kavramları sevgiliyi ve onun güzellik unsurlarını ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: ʿUşşāḳ ḳūh-ı Ḳāf da olsa çeker ġamuŋ

Ammā döner arada çekilmez ḳıyās ider

Kelimeler:

ʿUşşāḳ: Âşıklar.

Kūh-ı Ḳāf: Kaf Dağı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Âşıklar, arada döner çekilmez (diye) ölçüp kıyas eder ama Kaf Dağı da olsa (yine de senin) gamını çekerler.*

Şerh: Şair bu beyitte ise âşıkların sevgiliye ulaşma yolunda ne denli kararlı olduklarını gözler önüne sermektedir. Elbette sevgiliye ulaşmak öyle kolay bir hadise değildir ki ona giden yol pek çok acıyı ve zahmeti içinde barındırmaktadır. Âşığın sevgiliye ulaşması için bu yolun zorluğuna katlanması mecburîdir. Nitekim zahmetsiz rahmet mümkün değildir. Ancak âşık, bütün bunların bilinciyle yola çıkmakta ve ona ulaşmak için her türlü zorluğa katlanmaya razı bir durumdadır ki bu yolculukta pek çok sıkıntı yaşasa da derin acılar çekse de asla yolundan dönmemektedir. O çektiği bu acıları aşkının bir nişanesi olarak görür ve aşkına her daim sadık kalır. İşte şair de beyitte âşığın bu kararlı ve yolundan dönmeyen tarafına dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda şair sevgiliye seslenerek; kendisinin ve kendisi gibi olan âşıkların arada sırada yolun zorluğu ve çektikleri acıların büyüklüğü neticesinde ah vah etseler de “bu yol bu çile çekilmez” artık diye serzenişte bulunsalar da asla yollarından geri durmayacaklarını tabiri caizse onun uğruna çekilen dert ve sıkıntı Kaf Dağı kadar büyük olsa dahi ona göğüs gereceklerini dile getirmektedir. Dolayısıyla kendisinin ve diğer âşıkların aşk yolunda ne kadar kararlı ve sadık olduklarına dikkati çekmektedir.

Beyitte sevgilinin uğruna çekilen gam ve keder Kaf Dağı’na benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte geçen “çeker” ve “çekilmez” ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

5.Beyit: Ḫünkār begendi servili destār bendini

Ol şeh-levend hīç begenilmez ḳıyās ider

Kelimeler:

Servi: 1. Servigillerden, kışın koyu yeşil yapraklarını dökmeyen, daha çok mezarlıklara dikilen uzun ömürlü, güzel kokulu, kozalaklı, ince uzun ağaç. / 2. Bir kürk çeşidi.
Destār: Sarık, tülbend.
Bend: 1. Bağ. / 2. Bağlama, bağlanma. / 3. Boğum, halka, mafsal.
Şeh-levend: Boylu poslu, yakışıklı genç kimse, güzeller güzeli.
Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Sevgilinin o) serviyle bağlanmış destarını padişah (dahi) beğendi. (Ancak) o güzeller güzeli hiç beğenilmediğini düşünür, kıyas eder.*
Şerh: Şair bu beyitte nazlı ve cilveli sevgilinin o büyüleyici ve baş döndürücü güzelliğini övmekte; beğenilmediğini düşünen sevgiliye ne kadar güzel olduğunu ifade etmektedir.
Eski giyim kuşam kültürü arasında oldukça önemli bir yere sahip olan destar, kenarına gül, sümbül gibi çiçeklerin takılması geleneğinin yaygınlaşması neticesinde divan şiiri içerisinde sıkça kullanılmıştır (Koçu: 1969: 28). Şair de beytinde bu unsuru kullanarak destarının kenarına servi yaprağı iliştirmiş olan sevgilinin hiç beğenilmediğini düşündüğü ve bu durumdan hayıflandığını söylemektedir. Elbette son derece cilveli ve nazlı olan sevgili, kendisini beğendirmek, beğenildiğini duymak amacıyla beğenilmediğini düşünüyormuş gibi davranmaktadır. Âşıktan ve çevresinden aslında herkesten güzel olduğunu duymayı, övülmeyi beklemektedir. Şair de o servili destarıyla beraber güzelliğine güzellik katan sevgiliyi padişahın dahi beğendiğini; tabiri caizse sevgilinin o dillere destan güzelliğiyle yedi düvelin çalkalandığını söylemekte ve sevgilinin o duymak için can attığı övgü cümlelerini bir bir dile getirmektedir.
Dolayısıyla güzelliğiyle padişahı dahi etkileyen o emsalsiz güzelliğe sahip sevgilinin beğenilmediğini düşünüp kendisini diğer güzellerle kıyas etmesi son derece yersiz bir davranıştır. Nitekim bu dünyada onun gibi güzelliğe sahip olan tek bir kişi daha yoktur ve güzelliğiyle dillerden düşmeyecek olan, övgülerin tek kaynağı ve hedefi olacak olan güzellik timsali kendisinden başkası değildir. Her daim onun kulaklarında övgü ve beğeni cümleleri yankılanmaya devam edecektir.
Beyitte "destar, külah kenarına çiçek takmak" geleneğine bir ***telmih*** söz konusudur. Bu bağlamda beyitte geçen "servi" ve "destar" ifadeleri anlam bütünlüğü arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "begendi" ve "hîç begenilmez" ifadeleri anlamsal olarak zıtlık barındırmaktadır, ***tezat*** yapılmıştır.
6.Beyit: Bī-çāre Kānīyi de yeŋer küştigīr-i merg

Vaḳt-i rehāda gerçi yeŋilmez ḳıyās ider

Kelimeler:

Bī-çāre: Çaresiz, aciz, zavallı.

Küştigīr-i merg: Ölüm güreşçisi, pehlivanı.

Vaḳt-i rehā: Kurtuluş, kurtulma yolu.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O) ölüm güreşçisi çaresiz, zavallı Kânî'yi de yener. Gerçi kurtuluş yolunda (o) yenilmez (yenilgi sayılmaz) kıyas eder (sayar).*

Şerh: Öncesinde gazeline hikemî tarzda bir giriş yapmış olan şair, gazelinin kapanışını da hikemî bir tarzda yapmaktadır. Gazelin ilk iki beytinde özellikle kaza ve kadere vurgu yapan şair, gazelinin makta beytinde de geçici dünyada misafir olan herkesin bir gün tadacağı kaçınılmaz bir son olan ölüme vurgu yapmaktadır. Bu fani dünyada son derece aciz ve çaresiz olan şair, herkes gibi kendisinin de ölüm karşısında aciz olduğunu; bir gün ölümü tadacağını söylemektedir. Bu noktada ***mecaz-ı mürsel*** yoluyla Azrail'i ölüm güreşçisi olarak nitelendiren şair, onun olan mücadeleyi kazanmanın mümkün olmadığını yenilginin dolayısıyla ölümün kaçınılmaz olduğunu dile getirmektedir. Ancak şair için bu durum aslında bir yenilgi değildir. Zira insanın beş on günlük bir misafir olarak geldiği bu dünyadaki asıl gayesi ebedî güzelliğe ve hayata kavuşmayı beklemektir. Bundan dolayı ölüm; geçici olan bu fani dünyadan kurtuluşun ve ebedî hayata kavuşmanın bir müjdesidir. Dolayısıyla şair için bu mücadelenin sonucu yenilginin aksine galibiyettir.

Şairin önceki üç beyitte aşktan ve sevgiliden bahsetmesi hasebiyle beyti başka bir şekilde yorumlamak da mümkündür. Bu bağlamda beşerî aşk çerçevesinde bakıldığında aşk yolunda sevgili uğruna çok fazla zorluğa katlanan, perişan ve zavallı bir durumda olan şair; ***açık istiare*** yoluyla ölüm güreşçisine benzetilen sevgilisine karşı olan mücadelesini kaybetmiş ve canını ona teslim etmiştir. Ancak şair yani âşık için bu durum aslında bir yenilgi değil zaferdir. Çünkü âşık, sevgiliye kavuşma uğruna can vermekten asla gocunmaz. Sevgiliye kavuşma ümidi ve arzusuyla canından geçmek âşık için bir övünç vesilesidir. Dolayısıyla kendisine eziyet eden ve canına kasteden ölüm güreşçisi sevgilisine karşı mağlup olup can vermek onun için bir yenilgi değil zafer niteliği taşımaktadır. Beyti bu şekilde yorumlamak da yanlış olmayacaktır.

2.2.23. Gazel 27

(Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün / Mefā'īlün)

Peyām-ı vuṣlatı ʿuşşāḳa pek irken ṭuyurmuşlar
Gürisne-çeşm-i ümīdi ḳulaġından ṭoyurmuşlar[39]

Berāt-ı vuṣlatuŋ tevcīhi bā-ḫaṭṭ-ı hümāyūndur
ʿAtīḳın der-kenāra gerçi ḥācet yoḳ buyurmuşlar

Uyanuḳ ṣandum ol şūḫı uyurken ḫᵛāb-ı nāz içre
Ḳulaḳ ṭutdum degül āgāh gūyā ki uyurmuşlar

Şitābuŋ seyr idüp terkībde aġyāra naḳl itdüm
Hele inṣāf idüp taʿbīrin anuŋ ḫayra yormışlar

Derūn āsūdelik ʿazv eylemişler Kānī-i zāra
Yine dīvānenüŋ gül-gūn-ārāmını[40] yormışlar

1.Beyit: Peyām-ı vuṣlatı ʿuşşāḳa pek irken ṭuyurmuşlar
Gürisne-çeşm-i ümīdi ḳulaġından ṭoyurmuşlar

Kelimeler:

Peyām-ı vuṣlat: Kavuşma haberi.

ʿUşşāḳ: Âşıklar.

Gürisne: Aç.

Çeşm: Göz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kavuşma haberini âşıklara çok erken duyurmuşlar. Ümidin aç gözünü kulağından doyurmuşlar.*

Şerh: Şair gazelinin matla beytinde sevgilinin en tipik özelliklerinden birisi olan vuslat sözü verip vermiş olduğu bu sözü tutmamasından dem vurmaktadır. Bu doğrultuda şair (âşık), sevgilinin kendisine ve kendisi gibi olan diğer âşıklarına çok evvelden vuslat haberini duyurduğunu söylemektedir. Şair (âşık) ve diğer âşıklar da vuslatın erken olacağını bildiren bu haber ile vuslat ümidi beslemişler ve kavuşmaya dair olan

[39] Yazar tarafından "tuyurmuşlar" şeklinde okunmuştur.
[40] Yazar tarafından "gül-gûn-ı ârâmını" şeklinde okunmuştur.

sabırsızlıklarını bu şekilde yatıştırmışlar, tabiri caizse açgözlü ümitlerini sevgilinin kulaklarına çaldığı bu kavuşma haberi ile doyurmuşlardır.

Sonuç olarak âşıklara her ne kadar erkenden kavuşma haberi verilmiş olsa da sevgili sözünde durmaz ve bu vuslat bir türlü gerçekleşmez. Olan zavallı şair (âşık) ve diğer âşıklarına olmuş, boş yere ümitlenmişlerdir.

Beyitte geçen "peyâm" ile "tuyurmuşlar" ve "gürisne-çeşm" ile "toyurmuşlar" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte "gözünü doyurmak" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca "tuyurmuşlar" ve "toyurmuşlar" ifadeleri arasında ***cinas*** söz konusudur.

2.Beyit: Berāt-ı vuṣlatuŋ tevcīhi bā-ḫaṭṭ-ı hümāyūndur
ʿAtīḳın der-kenāra gerçi ḥācet yoḳ buyurmuşlar

Kelimeler:

Berāt: 1. Bir kimseye herhangi bir imtiyaz verildiğini gösteren belge, müsaade, izin. / 2. Osmanlı Devleti'nde bir kimseye nişan, rütbe, memuriyet veya herhangi bir imtiyaz verildiğini bildiren ferman.

Vuṣlat: Sevdiğine kavuşma.

Tevcīh: 1. Belli bir yöne çevirme, yöneltme. / 2. (Bakış, nazar vb. ile) Bir kimseye bakma. / 3. (Söz, laf vb. ile) Bir kimseye hitap etme. / 4. Anlam verme, yorumlama, tefsir etme. / 5. Rütbe, memuriyet vb. şerefli bir şeyi bir kimseye verme. / 6. Bir sözün hem övme hem yerme anlamı verebilecek şekilde kullanılması. / 7. Bir topu veya topçu bataryasını istenilen hedefe yöneltme ve bunun için yapılan işlerin bütünü.

Bâ-: Bazı Arapça ve Farsça kelimelerin önüne gelerek zarf fonksiyonunda şekiller yapan "ile" anlamında ön ek.

Ḫaṭṭ-ı Hümāyūn: Padişahın el yazısı bulunan ferman, hatt-ı şerif.

ʿAtīḳ: 1. Eski, eski zamana ait. / 2. Azat edilmiş (köle).

Der-kenār: 1. Bir yazının kenarına çıkma şeklinde yazılmış not, çıkma, çıkıntı, hâmiş, hâşiye. / 2. Kucaklama, kucaklaşma, kucağa alma.

Ḥācet: 1. Gerek duyulan, muhtaç olunan şey, ihtiyaç. / 2. Herhangi bir şey için gerekli olma, lüzum. / 3. Allah'tan veya büyük bir makamdan yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi istenen dilek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kavuşma izninin tevcihi (ancak) padişahın fermanı iledir. Aslına bakılırsa eskiler (de bu durum için başka bir) derkenara (nota veya açıklamaya) gerek yok (diye) buyurmuşlar.*

Şerh: Önceki beyitte sevgilinin çok erkenden vuslat haberi verdiğini ancak bunun bir türlü gerçekleşmediğini dile getiren şair bu beyitte ise bu durumun öyle hemen gerçekleşebilecek bir hadise olmadığını ifade etmekte ve vuslatın zorluğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda şair, kavuşma izninin alınabilmesinin ancak padişahın izni ve onun fermanı ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Öyle ki eskiler yani bu konuda görmüş geçirmiş, tecrübeli olanlar da padişah fermanından başka bir söze veya yazıya gerek olmadığını söylemekte ve bu durumun tek çıkar yolunun padişah fermanı olduğunu söylemektedirler. Şair de bu durumu ifade ederek aslında vuslat hadisesinin kolay değil oldukça zorlu bir hadise olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Beyte farklı bir açıdan daha bakmak mümkündür. Bu noktada beyitte sevgilinin padişah olarak ele alındığı düşünülebilir. Nitekim bu durum klasik Türk şiirinde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Beyte de bu çerçevede ve önceki beyit paralelinde bakılırsa şairin, öyle evvelden kulağa çalınan kulaktan dolma bilgilerle vuslatın hâsıl olmayacağını; bu durumun ancak ve ancak padişahın yani sevgilinin bizzat kendi eliyle yazdığı bir ferman ile gerçekleşeceğini söylediği düşünülebilir.

Beyitte geçen "berât", "tevcîh", "hatt-ı hümâyun" ve "der-kenâr" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

3.Beyit: Uyanuḳ ṣandum ol şūḫı uyurken ḫ̆āb-ı nāz içre
Ḳulaḳ ṭutdum degül āgāh gūyā ki uyurmuşlar

Kelimeler:

Şūḫ: 1. Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın). / 2. Neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak.

Ḫ̆āb: Uyku.

Āgāh: 1. Haberi olan, haberli, haberdar. / 2. Uyanık, basiret sahibi, sırlara vâkıf, müteyakkız.

Gūyā: Sözde, sanki.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O cilveli (sevgili) naz uykusu içinde uyurken (ben onu) uyanık sandım. Sözde uyanık değil (diye) kulak tuttum (amma) ki (aslında) uyurmuşlar (uyurmuş kendileri).*

Şerh: Sevgili her ne kadar acımasız, kan dökücü ve zalim de olsa âşığa naz yapmaktan da hiç geri kalmaz. Âşığın aklını başından almak, kendisini ona beğendirmek için elinden geleni yapar. Şair de beyitte sevgilinin bu özelliğine vurgu yapmakta ve onun âdeta naz uykusu içerisinde uyuduğunu söylemektedir. Hatta şair arada sevgilinin bu naz uykusundan uyandığını sanıp kontrol etmek amacıyla kulak da verdiğini ancak sevgili hazretlerinin hâlâ uykuda olduğunu dile getirmektedir. Burada şair aslında sevgilinin naz yapmaktan ne zaman vazgeçeceğini beklemektedir ve bu anı beklemektedir. Ancak sevgilinin bu huyundan vazgeçmeye tabiri caizse naz uykusundan uyanmaya pek niyeti yoktur. Zira bu durum sevgiliyi sevgili yapan en temel özelliklerden biridir. Şair de bu duruma dikkat çekerek esas olarak sevgilinin bu işveli ve cilveli hâlinden ve nazından bir an bile olsun vazgeçmemesine vurgu yapmaktadır.

Beyitte geçen "şûh" ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "hâb-ı nâz" ifadesi ile sevgilinin nazı uykuya benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte "kulak tuttum" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. "Uyanık", "uyurken", "hâb", "âgâh" ve "uyurmuşlar" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "uyanık" ve "uyurmuşlar" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

4.Beyit: Şitābuŋ seyr idüp terkībde aġyāra naḳl itdüm
Hele inṣāf idüp taʿbīrin anuŋ ḫayra yormışlar

Kelimeler:

Şitāb: Çabukluk, acele.

Terkīb: 1. Birkaç şey birleşip yeni bir şey meydana getirme. / 2. Bu birleşme sonunda meydana gelen şey. / 3. Bir sanat eserinde şekillerin, renklerin birbirine uygun biçimde düzenlenmesi, kompozisyon. / 4. Birleşim. / 5. Tamlama.

Aġyār: 1. Gayrılar, başkaları. / 2. Yabancılar, tanıdık olmayanlar. / 3. Dost olmayanlar, düşmanlar. / 4. Konu dışı kalanlar, ilgili olmayanlar. / 5. Hâlden anlamayanlar, hâl ehli olmayanlar. / 6. (Âşığa göre) Sevgilisinin dost edindiği kimseler, rakipler. / 7. (Allah'a nispetle) Yaratılmışlar, mahlûkat, mâsivâ.

İnṣāf: 1. Hakka ve adâlete uygun davranış, nefse değil vicdana uyarak adâletle hareket etme, merhametli davranma. / 2. "Bu kadarı da fazla, yeter artık, hakka uy, vicdanına uy" anlamında kullanılır.

Taʿbīr: 1. İfade, anlatım. / 2. Bir anlam ifade eden söz. / 3. Deyim. / 4. (Rüya) Yorma, yorumlama.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Sevgilinin) acelesini izleyip uygun bir şekilde rakiplere anlattım. Hele (onlar da) insaf edip onun bu tabirini (hareketini) hayra yormuşlar.*

Şerh: Esasen bu beyti iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür. İlk olarak şairin (âşığın) sevgiliyi telaşla, aceleyle hareket ederken gördüğü söylenebilir. Sevgiliyi bu hâlde gören şair yani âşık onun neden bu denli bir telaş içerisinde olduğunu bulamaz. Bu durum karşısında âdeta içi içini yiyen şair, çareyi bu durumu rakiplere anlatmakta bulur. Bir umut onlar bu durumun sebebini bilir diye sevgilinin aceleci hâlini rakiplere anlatan şair, rakiplerin kendisini kırmayarak onun bu korku dolu ve telaşı hâlini görüp insaf ederek sevgilinin telaşlı hâlini hayra yorduklarını söylemektedir.

İkinci olarak ise şairin ironik bir söylem ortaya koyduğu düşünülebilir. Bu bağlamda şairin sevgilinin acelesi ile aslında hâlâ gerçekleşmeyen vuslat sözünü kastettiği söylenebilir. Nitekim sevgili çok evvelden vuslat sözünü vermiştir ancak hâlen sözünü tutmamıştır. Şair de sevgilinin bu acelesini yani aslında verdiği sözü neden bu kadar uzun zamandır tutmadığını sorgulamaktadır ve bu durumu rakiplerine anlatmaktadır. Onlar da insaf edip şairin anlattıklarını hayra yorarak onu teselli etmişlerdir.

Her iki anlamda da dikkat çeken husus şairin yani âşığın rakiplerle dostça bir iletişim kurmasıdır. Zira klasik Türk şiirinde normal şartlarda âşık ile rakip birbirleri ile hasımdır ve birbirleri ile hiçbir vakit iyi geçinemezler. Ancak bu beyitte ise âşık ile rakip iyi bir iletişim kurmakta hatta âşığa acıyıp merhamet eden bir rakip profili çizilmektedir. Bu durum oldukça dikkate değer bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beyitte "hayra yormak" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** sanatına başvurulmuştur. Bununla beraber "nakl itmek", "tabîr" ve "hayra yormak" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "idüp" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

5.Beyit: Derūn āsūdelik ʿazv eylemişler Kānī-i zāra

Yine dīvānenüŋ gül-gūn-ārāmını yormışlar

Kelimeler:

Derūn: 1. İç, iç taraf, dâhil. / 2. Kalp, yürek, iç, bâtın.

Āsūde: 1. Sıkıntı ve üzüntülerden uzak, dağdağasız, gailesiz, rahat, huzurlu. / 2. Sakin, sessiz.

ʿAzv: Bir söz veya hareketi birine yakıştırma, onun üzerine atma, isnat etme.

Zār: 1. Ağlayan, inleyen. / 2. Zayıf, dermansız. / 3. Ağlama, inleme.

Dīvāne: 1. Çılgın, deli, mecnun. / 2. Kendini duygularının coşkunluğuna bırakmış, akılla ilgisini kesmiş, aşkın buyruğu altına girmiş olan kimse, meczup, şeydâ.

Gül-gūn: Gül renkli, pembe.

Ārām: 1. Durma, dinlenme. / 2. Rahat, huzur, sükûn, istirahat. / 3. Bir yerde kalma, karar kılma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ağlayan Kânî'ye içi rahat (gamsız) yakıştırması yapmışlar. Divanenin yine gül (gibi) rahatını bozmuşlar.*

Şerh: Gazelin makta beytinde şairin yani âşığın ne kadar zavallı bir durumda olduğu gözler önüne serilmiştir. Aslında beyit iki farklı şekilde yorumlanabilir:

İlk olarak şairin (âşığın), aşk yolunda onca acı çekip zavallı bir duruma gelmesine rağmen hâlen çevresindeki insanlar tarafından kendisine rahatlık yakıştırılması başka bir deyişle kendisine kebap âşık diyerek çektiği acıların küçümsenmesi zavallı şairin canını sıkmakta ve onun huzurunu bozmaktadır.

İkinci olarak ise şairin yani âşığın aşk ve sevgili uğruna acı çekerken çevresindeki insanlar onun bu hâlini görüp kendisine artık daha fazla eziyet etmemesi gerektiğini söylemektedir. Ancak şairin rahatını ve huzurunu kaçırsan asıl unsur aşk yolunda çektiği acı ve sıkıntılar değildir. Bilakis bu acılardan uzaklaşma düşüncesi ve bu minvaldeki söylemlerdir. Nitekim şair (âşık) için sevgili uğruna çekilen sıkıntılar bir nimettir ve gönül bu nimetler ile beslenir. Başka bir deyişle aşk uğruna çekilen acılar âşık nezdinde hazza dönüşür (Coşkun, 2020: 216). Dolayısıyla zaten aşk yolunda çektiği bu acılar ile son derece rahat olan şairin rahatını kaçıran ve huzurunu bozan asıl şey onun bu acılardan uzaklaşması ve aşkından vazgeçmesini isteyen söylemlerdir.

Şair beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte "dîvâne" ile kastedilen şairin kendisidir, ***açık istiare*** söz konusudur. Beyitte geçen "âsûdelik" ve "ârâm" ile "Kânî-i zâr" ve "dîvâne" ifadeleri kendi aralarında bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte şairin hem ağlayan, zavallı bir durumda olması hem de rahat ve huzurlu bir durumda olması anlamsal olarak bir zıtlık barındırmaktadır, ***tezat*** söz konusudur.

2.2.24. Gazel 28

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Ṭavul çalsaŋ uyanmaz ġāfil ancaḳ uyḳusın gözler
Anı bilmez ki ḳan aġlayacakdur yārın ol gözler

Oyarsaŋ[41] nā-ḫun-ı ḥasretle baġruŋ fāide virmez
Açılsa sīnede dilde ser-ā-pā daġlar gözler

Olursın gözleme bezm-i neşāṭ-efzā-yı İblīse[42]
O büryān ḫande eyler āteş-i ḥayret seni közler

Uyan yatduḳca sen bār-ı günāh eyler seni ḳanbūr
Ne deŋlü yol alur fikreyle[43] bir kerre ʿaceb gözler

Yatarsın sen eşekler gibi aduŋ ise insāndur
Hele ṣaḥrāya baḳ bir ḳalḳmışlar otlar öküzler

Saŋa hīç söz mi teʾṯīr eyler ey Kānī ki sen ḫ̆ābān
Miṯāl-i aḫter-i tābende[44] dikmiş āsūman gözler

1.Beyit: Ṭavul çalsaŋ uyanmaz ġāfil ancaḳ uyḳusın gözler
Anı bilmez ki ḳan aġlayacakdur yārın ol gözler

Kelimeler:

Ġāfil: 1. Çevresinden ve gerçeklerden habersiz olan, gaflet içinde bulunan, dalgın, dikkatsiz ve düşüncesiz (kimse), basiretsiz, aymaz. / 2. Hak'tan habersiz (kimse).

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Davul çalsan uyanmaz (o) gafil ancak uykusunu gözler (uykusunu düşünür). (Lakin) o gözler yarın (bir gün) kan ağlayacaktır onu bilmez.*

[41] Yazar tarafından "uyarsaŋ" şeklinde okunmuştur.
[42] Yazar tarafından "bezm-i neşât efzâ-yı İblîse" şeklinde okunmuştur.
[43] Yazar tarafından "fikr ile" şeklinde okunmuştur.
[44] Yazar tarafından "tâbında" şeklinde okunmuştur.

Şerh: Şair, gazeline hikemî tarzda bir giriş yaparak insanın fani olan bu dünyada kısa süreli bir misafir olduğunu unuttuğunu gaflet uykusundan uyanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bilindiği üzere Allah tüm kâinatı ve mahlûkatı kendisini tanıtmak, kudretini göstermek için yaratmıştır. İnsanın görevi de kalpten bir şekilde samimi olarak Allah'a iman etmek ve yapmakla yükümlü olduğu ibadetleri yerine getirerek Allah'a itaat ve kulluk etmektir. Ancak insanoğlu içinde bulunduğu ve bir imtihan üzre gönderildiği bu geçici dünyanın ihtişamına aldanıp dünyayı, bütün kâinatı Allah'ın yarattığını; dünyadaki bütün güzelliklerin Allah'ın ve sıfatlarının bir yansıması olduğunu unutmaktadır. Yaratılışının ve dünyaya gönderilişinin asıl amacını unutan insanoğlu, kendisini gelip geçici olan dünyevî unsurları elde etmek uğruna paralamakta geçici yaşamın altında yatan asıl hakikati görmezden gelmektedir. Şair de bu tarzdaki insanların çok derin bir gaflet uykusunda olduklarını tabiri caizse kulaklarının dibinde davul çalsan dahi uyanmayacaklarını söylemekte kendilerini bu fani dünyanın ihtişamına kaptırmış gafillerin ne yapılırsa yapsın gözlerinin açılamayacağını ve hakikati kavrayamayacaklarını vurgulamaktadır. Yarın bir gün hayatlarını bu fani dünyanın geçici güzellikleri uğruna heba ettikleri için çok pişman olup gözyaşı dökecekler ancak o gaflet uykusuna dalmış olan gafiller bunun farkında değillerdir.

Beyitte ilk dizede geçen "gözler" ifadesi "uykuyu gözlemek, uykuyu düşünmek, gafil olmak" anlamında kullanılırken ikinci dizedeki "gözler" ifadesi "organ olarak göz" anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla yazılışları aynı anlamları farklı iki kelime birlikte kullanılmış, ***cinas*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "tavul çalsan uyanmaz" (davul çalsan işitmez) ve "kan ağlamak" deyimleri kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

2.Beyit: Oyarsaŋ nā-ḫun-ı ḥasretle baġruŋ fā'ide virmez

Açılsa sīnede dilde ser-ā-pā daġlar gözler

Kelimeler:

Nā-ḫun: Tırnak.

Ḥasret: 1. Ayrı kalınan veya elden kaçırılan bir şeye karşı duyulan istek, tekrar görme ve kavuşma arzusu, özleyiş, özlem, iştiyak. / 2. Özlenen şey veya kimse.

Sīne: 1. Göğüs, bağır, sadr. / 2. Gönül, kalp, yürek. / 3. İç, derinlik.

Dil: Gönül, yürek.

Ser-ā-pā: Baştan ayağa kadar, baştan başa, bütün, tamamen.

Dağ: 1. Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan. / 2. Tedavi için vücutta kızgın bir demirle oluşturulan yanık. / 3. Aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara. / 4. Lâle, gelincik vb. çiçeklerin göbek kısmındaki siyahlık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hasret tırnağıyla bağrını (da) oysan; göğsünde ve gönlünde baştan ayağa kadar göz göz yaralar açılsa (da) fayda etmez.*

Şerh: Bir önceki beyitte insanların gaflet uykusunda olduğunu ve ileride çok üzüntü çekip pişman olacaklarını söyleyen şair; bu beyitte ise gafil insanların yaşayacakları bu son pişmanlığın fayda etmeyeceğini dile getirmektedir.

Şair, dünyanın geçiciliğine kanarak hayatını gaflet uykusu içerisinde geçiren; hakikati göremeyen ve görmek için çabalamayan insanların ileride gaflet içerisinde geçirdikleri bu zamanlar için büyük pişmanlık duyacaklarını söylemektedir. Bu noktada şair, gafil insanların, gönül gözlerinin kapalı ve gaflet uykusunda olduğu bu zamanlara her şeyi düzeltebilmek, hakikati kavrayabilmek ve ona göre yaşayabilmek için dönmek istemelerini, bu bakımdan o zamanlara hasret duymalarını ***teşbih-i beliğ*** yoluyla tırnağa benzetmekte; bu gafil insanların derin bir pişmanlık ve hasret tırnağıyla kendilerini, gönüllerini paramparça etmelerinin ve acı çekmelerinin, kendilerini paralamalarının fayda vermeyeceğini ve bunun beyhude bir çaba olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla insanoğlunun pişman ve bu pişmanlık neticesinde perişan olmaması için çok geç olmadan gaflet uykusundan uyanması; hayatını yaratılışının esaslarına göre Allah'a kulluk ve ibadet eşliğinde geçirmesi gerekmektedir.

Beyitte geçen "bağır", "sîne", "dil" ve "dag" kelimeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Olursın gözleme bezm-i neşāṭ-efzā-yı İblīse
O büryān ḫande eyler āteş-i ḥayret seni közler

Kelimeler:

Bezm: 1. İçkili, eğlenceli yiyip içme ve sohbet meclisi. / 2. Topluluk, meclis.

Neşāṭ: Sevinç, neşe, sürur.

Efzā: Sonuna geldiği kelimelere "arttıran, çoğaltan" anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar.

Büryān: Kebap.

Ḫande: Gülme, gülüş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Şeytanın mutluluk veren meclisine gözleme olursun. O (bir) güler, hayret ateşi seni közleyip kebap eder.*

Şerh: Bilindiği üzere şeytan Allah'a karşı çıkan ve onun yarattıklarını da Allah yolundan caydırmaya çalışan bir asidir. O, insanı Allah yolundan uzaklaştırmak ve insanın Allah'a layık bir kul olmasını engellemek için her türlü şeyi yapar. İnsanların aklına ve kanına girerek onların geçici olarak yaşam sürdükleri dünyanın güzelliklerine aldanıp Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmalarına, günaha girmelerine ve böylece Hak yolundan uzaklaşmalarına neden olur (Çelebi, 2010: 99-101). İşte şair de beytini bu husus üzre kurgulamıştır.

Önceki beyitlerde insanların gaflet uykusunda olduklarını ve hakikate kör bir duruma geldiklerini söyleyen şair, bu beyitte onların gaflet içerisinde olmalarının sebebini şeytana kanmaları tabiri caizse şeytanın sofrasına meze olmaları ile açıklamaktadır. Şeytan, bu ne yapacağını bilmeyen hakikati göremeyen gafil insanların kanına ve aklına girerek onların yaşamlarını hakikatten uzak ve dünyevî unsurları arzulayan bir hâlde geçirmelerini sağlamış; başka bir deyişle onları hayret ateşi içinde keyifle, mağrur kahkahalar eşliğinde közleyerek masasına gözleme ve kebap olarak meze etmiştir. Dolayısıyla insanların gaflet uykusunda olmalarının ana sebebi şeytanın oyununa gelip onun sofrasına meze olmalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim şeytanın istediği de tam olarak budur. İnsanın yapması gereken şeytanın oyunlarına kanmayıp dinî kaidelere uygun, ebedî hayata yönelik bir yaşam sürmektir.

Beyitte geçen "âteş-i hayret" ifadesi ile insanın ne yapacağını bilememesi, düşünememesi durumunu ***teşbih-i beliğ*** ile ateşe benzetmiş; şeytanın insanın bu ne yapacağını bilmeyen hâlini fırsat bilip onu bu ateşin içerisinde ve bu ateşin sayesinde kandırdığını dile getirmiştir. Bunun yanında beyit içerisindeki "gözleme", "büryân", "âteş" ve "közler" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alındığından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Uyan yatduḳca sen bār-ı günāh eyler seni ḳanbūr

Ne deŋlü yol alur fikr eyle bir kerre ʿaceb gözler

Kelimeler:

Bār-ı günāh: Günah ağırlığı.

Ḳanbūr: 1. Sırt ve göğüste bir kemik sakatlığı veya hastalığı sebebiyle meydana gelen çıkıntı. / 2. Sırtında veya göğsünde böyle bir çıkıntı bulunan kimse. / 3. Bir şey üzerinde

dışarıya doğru çıkıntı yapmış kısım, tümsek. / 4. Sırtında veya göğsünde böyle bir çıkıntı bulunan. / 5. Dışarıya doğru şişkin ve çıkıntılı olan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey gafil!) Artık (şu gaflet uykusundan) uyan. Sen yattıkça (omuzlarında asılı olan) günahların ağırlığı seni kambur eyler. Bir kere düşün acaba (gaflet uykusundaki) gözler ne kadar yol alır (alabilir)?*

Şerh: Şair, derin bir gaflet uykusu içerisinde olan, geçici dünyada yaşam sürmenin asıl gayesini idrak edemeyen ve yaşamını dünyevî arzular uğruna harcayan gafil insanlara seslenerek onların artık bu uykudan uyanmaları gerektiğini söylemektedir. Zira bu gaflet uykusu içerisinde geçirdikleri her dakika günahlarının ağırlığı artmakta ve onları kambur bir hâle getirmektedir. İnsanın yapması gereken şey gaflet uykusundan uyanarak kâinata, âleme derin bir tefekkürle bakıp fani dünyanın arkasındaki asıl hakikati kavramak ve gaflet uykusunda bulunduğu zaman zarfı için içten ve en samimi duygularla Allah'a tövbe edip yaşamının geri kalanını onun rızasını kazanmak gayesi üzerine geçirmektir.

Beyit içerisinde geçen "gözler" kelimesi ile kastedilen gafil insanlardır. Şair parça-bütün ilişkisini kullanarak ***mecaz-ı mürsel*** sanatını kullanmıştır. Beyit içerisinde anlatılmak istenen düşünce soru yoluyla ortaya koyularak pekiştirilmiştir, ***istifham*** söz konusudur.

5.Beyit: Yatarsın sen eşekler gibi aduŋ ise insāndur

Hele ṣaḥrāya baḳ bir ḳalḳmışlar otlar öküzler

Kelimeler:

Ṣaḥrā: 1. Kasaba, köy vb. meskûn yerlerin dışında kalan boş ve geniş yer, kır, ova. / 2. Çöl.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey gafil!) Adın insandır (ama) sen ise eşekler gibi yatıyorsun. Hele (kalk da şu) ovaya bir bak, öküzler (bile) kalkmış otluyorlar (sen ise hâlâ yatarsın).*

Şerh: Bir önceki beyitte gaflet uykusundaki insanlara seslenen ve onları uyaran şair, bu beyitte de onları uyarmaya ve gözlerini açmaya çalışmaya devam etmektedir.

Şair, biraz da sert bir dille gaflet uykusundaki insanlara seslenerek onların ancak eşekler gibi yattığından yakınmaktadır. Oysaki o bir insandır ve insan yaratılışı gereği sosyal bir canlıdır. İnsan her daim çalışmaya ve diğer insanlarla iletişim içerisinde olmaya muhtaçtır. Üstelik bu durum dinen de uygun olmamakla beraber halk arasında "Allah boş duranı sevmez" inanışı söz konusudur. Şair de bu durumdan dem vurarak gaflet uykusunda olan, günlerini bir hiç uğruna bomboş ve dünyevî arzular uğruna koşturarak

geçiren gafil insanlara seslenip onların eşekler gibi yatmayı bırakıp artık kalkmaları etraflarına bakmalarını söylemektedir. Zira öküzler dahi çoktan kalkıp yaratılışlarının, tabiatlarının gereğini yerine getirmektelerdir. Dolayısıyla bu gafil insanların bir an önce gaflet uykusundan uyanmaları, yaşamlarını boş boş gezmeye ve dünyevî unsurlar uğruna harcamaya değil çalışmaya ve Allah rızası kazanma gayesi üzerine sürdürmeleri; böylece yaratılışlarının ve tabiatlarının gereğini yerine getirmeleri gerekmektedir.

Beyitte insan eşeğe benzetilmiştir. Benzeyen (insan), kendisine benzetilen (eşekler), benzetme yönü (yatarsın) ve benzetme edatı (gibi) ifadelerine yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber "eşek gibi" ifadesi aynı zamanda bir deyimdir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Ayrıca beyitte geçen "eşekler", "sahrâ", "otlar" ve "öküzler" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: Saŋa hīç söz mi te's̱īr eyler ey Kānī ki sen ḫ̆ābān

Mis̱āl-i aḫter-i tābende dikmiş āsūman gözler

Kelimeler:

Te's̱īr: 1. Bir nesnenin, bir hâlin başka bir kimse veya nesne üzerinde kendini hissettiren gücü, etki. / 2. Bir kimse veya durumun bir kimse veya şey üzerinde bıraktığı iz, izlenim, intibâ, etki.

Ḫ̆ābān: 1. İşsiz, başıboş, serseri. / 2. Budala. / 3. Bakımsız, körelmiş bağ. / 4. Tulum biçiminde çıkarılan deri kurutularak yapılan azık torbası, su tulumu.

Aḫter: 1. Yıldız. / 2. Baht, talih.

Tābende: Parlayan, parlak.

Āsūman: Gök, gökyüzü, sema, felek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Sen ki parlayan yıldız misali gözlerini gökyüzüne dikmiş budalasın. Sana hiç söz mü etki eder?*

Şerh: Gazel boyunca dünyaya meyil eden gafil insanları eleştiren ve onlara öğütlerde bulunan şair, makta beyitte ise kendisini eleştirmektedir. Bu noktaya ***tecrid*** yoluyla kendisinden başka birisiymiş gibi bahseden şair, her daim gözü yükseklerde olan ve gözünü dünyevî mal, mülk ve makam sevdası bürümüş olan Kânî'ye söz söylemenin bir faydası olmayacağını söylemektedir. Nitekim o, dünyevî unsurların ihtişamına yenik düşmüş ve bu unsurları elde etmek uğruna hırsa kapılmış bir gafildir. Dolayısıyla dünya bataklığına saplanmış olan Kânî'yi kurtarmak artık neredeyse imkânsızdır ki bundan

dolayı onun gözünü açması için nefes tüketmek de beyhude bir çabadan ibarettir. Zira gözüne ve zihnine perde inmiş bu gafile artık söz tesir etmemektedir.

Beyitte geçen "ey Kânî" ifadesi ile seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Beyitte Kânî'nin gözünün yükseklerde olması yıldızlara benzetilmiştir. Benzeyen (Kânî), kendisine benzetilen (ahter-i tabende), benzetme yönü (gözleri asumana dikmek) ve benzetme edatı (misâl) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla birlikte "göz dikmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca "ahter" ve "âsûman" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

2.2.25. Gazel 29

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿilün)

Zāhid beni görür de ṣanur ki ṣafām var
Yaʿnī cihānda dil-ber-i ṣāḥib-vefām var

İşkeste olmada yine dā'im kedū-yı dil
Bilür felek şamara ṭayanur ḳafām var

Yıldızdan oldı bezmime ehl-i birūn ırāḳ
Ol deŋlü çeşm-i düşmene şimdi ḫafām var

Sırrumda āyet-i ve nünezzil[45] oḳunmada
Kim nūş iderse ḳatre meyümden şifām var

Kānī egerçi itmez isem kimseye vefā
Ṣad ṣad hezār şükr ki[46] ʿışḳa vefām var

1.Beyit: Zāhid beni görür de ṣanur ki ṣafām var
Yaʿnī cihānda dil-ber-i ṣāḥib-vefām var

[45] Yazar tarafından "âyet-i ve-tenezzül" şeklinde okunmuştur.
[46] Yazar tarafından "şükrüŋe" şeklinde okunmuştur.

Kelimeler:

Zāhid: 1. Dünyayı terk edip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, züht ve takva sahibi, dindar, müttakî kimse. / 2. Çok dindar olup irfanı olmayan kimse, kaba sofu.

Ṣafā: 1. Gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik. / 2. Eğlence, neşe, zevk. / 3.Saflık, berraklık.

Cihan: 1. Yaratılmış olan şeylerin bütünü, evren, kâinat, kosmos. / 2. Dünya, yeryüzü. / 3. Bütün insanlar, dünyada yaşayan herkes. / 4. Başlı başına kendine has özellikleri olan âlem.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O kaba sofu) zâhid beni görür de kedersiz ve rahat olduğumu sanır. Sözün doğrusu (bu) yeryüzünde vefa sahibi (bir) sevgilim var (sanır).*

Şerh: Şair, kaba sofu olan ve hiçbir işin, durumun iç tarafını anlayamayan zâhidin kendisini kedersiz, huzurlu sandığını ancak yanıldığını dile getirmektedir. Nitekim şair, sevgiliye olan kavuşma hasreti ve onun çektirdikleri neticesinde oldukça müşkül bir durumdadır. Ancak zâhid bırak şairin acı çektiğini anlamayı bir de üstüne son derece keyifli ve huzurlu olduğunu zannetmektedir. Şairin yani âşığın bu dünyada mutlu ve huzurlu olabilmesi için tek bir şeye ihtiyacı vardır; o da vefa sahibi sahibidir. Âşığa sevgi ve ilgi gösterecek, ondan güzelliğini esirgemeyip aşkına sahip çıkacak bir sevgili, âşığın huzurlu ve kedersiz olması için gerekli olan en elzem şeydir. Lakin maalesef ki sevgili mezkûr özelliklerin tam tersine sahiptir. Dolayısıyla şair de vefa sahibi bir sevgiliye sahip olmadığı için rahat ve huzurlu bir hayata da sahip olamayacağını; bu yüzden de kendisini mutlu sanan zâhidin yanıldığını ifade etmektedir.

Beyitte "var" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: İşkeste olmada yine dā'im kedū-yı dil
Bilür felek şamara ṭayanur ḳafām var

Kelimeler:

İşkeste: Kırık, kırılmış, şikeste.

Kedū: 1. Kabak. / 2. Şarap kabı olarak kullanılan içi oyulmuş kuru kabak, şarap kabı, şarap kadehi. / 3. Kafatası.

Felek: 1. Gökyüzü, sema. / 2. Dünya, âlem, devran. / 3. Gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki, kadere hâkim olduğuna inanılan güç, talih, baht.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönül kadehi yine her daim kırılmakta. (Zaten) felek şamara dayanacak kafam olduğunu bilir.*

Şerh: Gök katlarında yer alan feleklerin insan kaderi üzerinde etkileri olduğuna inanılmaktadır. Bundan dolayı insanlar, hayatlarını sürdürürken karşılaştıkları zorluklar ve yaşadıkları bahtsızlıklar neticesinde felekten şikâyet ederler; yaşadıkları zorlu sürecin sorumlusu olarak feleği görürler (Kurnaz, 1995: 306-307). İşte şair de beytinde bu hususu işlemektedir.

Şair, sevgilisinin vefa sahibi, merhametli biri olmaması; aksine kendisine ilgi, sevgi göstermeyip kötü davranan, kavuşma ümidi, imkânı vermeyen son derece merhametsiz, zulüm edici biri olması hasebiyle çok dertlenmekte ve derin acılar çekmektedir. Sevgiliye kavuşmak uğruna pek çok zulme katlanan ancak bunların karşılığında bir türlü sevgiliye kavuşamayan şairin gönlü paramparça bir durumdadır ve onun çektiği acıların şiddeti her geçen gün artmaktadır. Bu noktada ***teşbih-i beliğ*** yoluyla gönlünü bir şarap kabına, kadehine benzeten şair; içinde bulunduğu müşkül durum ve çektiği acılar hasebiyle gönlünün her gün daha fazla yaralandığını tabiri caizse şarap kabının her gün tekrar tekrar kırıldığını ifade etmektedir.

Şair sadece yaşadığı bu durumu dile getirmekle kalmayıp üstüne yaşadığı bu zorlu süreçten dolayı feleği sorumlu tutmakta ve ona yakınmaktadır. Şair, feleğin onun sevgili uğruna her zorluğa dayanacağını, kendisinden ve sevgiliden gelecek olan her darbeye karşı sağlam kalacak kafasının olduğunu bildiğini; bundan dolayı ona sıkıntı ve acı dolu, huzursuz, talihsiz bir kader yaşattığını, bunu ona reva gördüğünü dile getirmektedir.

Felek, şairin yani âşığın zorluklara dayanabilecek güçte olduğunu bilmesi yönüyle bir insan gibi düşünülmüş, ona insanî özellikler atfedilmiştir, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır.

3.Beyit: Yıldızdan oldı bezmime ehl-i birūn ırāḳ

Ol deŋlü çeşm-i düşmene şimdi ḫafā̄m var

Kelimeler:

Bezm: 1. İçkili, eğlenceli yiyip içme ve sohbet meclisi. / 2. Topluluk, meclis.

Ehl-i birūn: Dış görünüşe önem verenler, dış ehli.

Irāḳ: Uzak.

Çeşm: Göz.

Ḫafā: 1. Gizlilik. / 2. Gizli şey, sır.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Dış görünüşe önem verenler benim meclisime yıldızlardan (bile daha) uzak oldu. Düşman gözüne şimdi o denli uzağım (gizliyim).*

Şerh: Ehl-i birûn, herhangi bir konuyu veya kimseyi ancak dışarıdan görünen tarafıyla ele alan, hiçbir şekilde olayların iç yüzüne inemeyen kimselerdir. Bu kimseler konu fark etmeksizin her şeyde bilgi sahibi olduklarını düşünürler ve çevresindekilere de sahip oldukları noksan bilgiler çerçevesinde öğüt vermeye çalışırlar. Divan şiirinde sıklıkla kullanılan "zâhid" tipi bu özellikteki kimselerdendir. Şair, dış görünüşe ve her şeyin görünen tarafına önem veren bu kimseleri beytin merkezine alarak bunların kendi meclisine yıldızlardan dahi uzak olduğunu söylemektedir. Nitekim bu kimseler hiçbir şeyden anlamadıkları gibi âşığın da hâlinden anlamazlar. İster tasavvufî ister beşerî aşk fark etmeksizin onlar, güzelliği ve aşkı idrak edemedikleri için âşığın ne çektiğini anlamazlar ve onun aşk derdiyle düşmüş olduğu zavallı hâli her daim kınarlar. Onların gözünde âşığın bulunduğu durumun zerrece bir ehemmiyeti ve anlamı bulunmamaktadır. Şair de bu duruma işaret ederek aşktan ve âşığın hâlinden anlamayan bu kimselerin yanında, yöresinde bulundurmadığını hatta yıldızlardan dahi daha uzak tuttuğunu dile getirmekte ve bu kimselerin onun sahip olduğu aşk sırrını görmekten ve anlamaktan hayli uzak olduğunu ifade etmektedir.

Beyitte "ehl-i birûn" şairin meclisine uzak olmaları bakımından yıldızlara benzetilmiştir. Benzeyen (ehl-i birûn), kendisine benzetilen (yıldız), benzetme yönü (ırâk olmak) söylenmiş, benzetme edatına ise yer verilmemiştir, ***müekked teşbih*** yapılmıştır.

4.Beyit: Sırrumda āyet-i ve nünezzil oḳunmada
Kim nūş iderse ḳatre meyümden şifām var

Kelimeler:

Nūş etmek: İçmek.

Ḳatre: Damla.

Mey: 1. Şarap, bâde. / 2. İlâhî aşk.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sırrımda "ve nünezzil" âyeti okunmakta. Kim şarabımdan bir damla içerse şifa bulur.*

Şerh: Şair bu beyitteki anlam dünyasını ilk dizede yer alan "ve nünezzil" ve ikinci dizede yer alan "şifa" ifadesi ile etrafında kurgulamıştır. Bu ifadeler İsrâ Sûresi 82. âyetinden ***iktibas*** edilmiş olup âyetin tamamının meali şu şekildedir: "Biz Kur'ân'dan öyle bir şey

indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır."[47]

Şair, sahip olduğu sırda bu âyetin okunduğunu söylemekte ve sırrının şarabından kim bir damla içerse onun şifa bulacağını söylemektedir. Esasen şair burada tasavvufî anlamda ilâhî aşkın sırrına erdiğini dile getirmekte ve bu sırra ermek isteyenlerin de kendi şarabından içmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim tasavvufî terminolojide şarap, ilâhî aşkı ve ona ulaşma yolunda ruh coşkunluğunu sağlayan bir unsur olarak görülmektedir (Cebecioğlu, 2004: 76; Pala, 2020: 52). Şair de beyitte kendisinin ilâhî aşkın sırlarına vâkıf olmuş ve vahdete ulaşmış biri olduğunu söyleyerek bu sırra ulaşmak isteyenlerin kendisinin hikmet dolu sözlerini dinleyip davranışlarını idrak etmeleri gerektiğini tabiri caizse ilâhî aşk şarabından şifa bulmaları gerektiğini söylemektedir. Nasıl ki âyette geçen ifadeyle Kur'ân ve ondan indirilenler müminler için bir şifa ise işte şairin sırrı ve ilâhî aşk şarabı da aynı o şekilde şifadır.

Beyitte geçen "nûş etmek", "katre" ve "mey" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca burada mey ile kastedilen şairin sahip olduğu ilâhî aşk ve onun sırlarıdır, ***açık istiare*** yapılmıştır.

5.Beyit: Kānī egerçi itmez isem kimseye vefā

Ṣad ṣad hezār şükr ki ʿışḳa vefām var

Kelimeler:

Egerçi: 1. Her ne kadar, ise de, gerçi. / 2. Nasıl ki, olduğu, yaptığı gibi.

Vefā: 1. Sözünde durma, verilen sözü yerine getirme. / 2. Dostluk ve muhabbette sebat etme, sevgide süreklilik, bağlılık ve sadâkat. / 3. Ezelde bezm-i elestte Allah'a verilen söze sadık kalma.

Ṣad ṣad hezār: Yüz bin şükür, yüz bin kere şükür.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Eğer ki kimseye vefa edip sevgi ve sadakat göstermesem (de) yüz binlerce kez şükür ki (en azından) aşka vefam var.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde hiçbir şeye olmasa bile aşka ve sevgiliye olan bağlılığının, vefasının her daim var olduğunu ve olacağını söylemekte; aşk yolundaki kararlılığını gözler önüne sermektedir.

[47] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/isra-suresi-17/ayet-82/kuran-yolu-meali-5 (E.T. 19/01/2025)

Âşık, sevgiliye ulaşmanın kolay bir şey olmadığını ve ona kavuşma uğruna pek çok zorluğa, sıkıntıya göğüs germenin gerekli olduğunu; aşkın büyüklüğünün çektiği zorluklar oranında arttığının bilincindedir. Bundan dolayı sevgiliden gelen ve ona kavuşma yolunda çektiği tüm zorluklara katlanır, arada nadiren de olsa ufak serzenişlerde bulunsa da asla sevgiliden vazgeçmeyi düşünmez, aklının ucundan dahi geçirmez. O, uğruna canını bile gözünü kırpmadan verebileceği sevgilisine sonuna kadar sadıktır ve sadık kalacaktır. İşte şair de beytinde bu hususu işlemiştir.

Şair, bu hayatta aşkı ve sevgilisi dışında hiçbir şeye bu kadar sevgiyle ve tutkuyla bağlı olmadığını; sevgilisine olan vefasının ona yetip de arttığını söylemekte ve aşkına, sevgilisine karşı sahip olduğu bu vefa için yüz binlerce kez Allah'a şükretmektedir.

Ayrıca önceki beyitlerdeki anlam göz önüne alındığında beyti tasavvufî olarak yorumlamak da mümkündür. Bu bağlamda şairin; Allah ve onun aşkı dışında gönlünde kimseyi barındırmadığını ve kimseye ihtiyaç duymadığını söylemektedir. Şair için elzem olan tek şey ilâhî aşka olan vefasıdır ki o da bu vefaya sahip olduğunu ve bunun için Allah'a binlerce kez şükür ettiğini dile getirmektedir.

Beyitte her iki dize de vefa kelimesi kullanılmış, ***tekrir*** yapılmıştır.

2.2.26. Gazel 30

(Feʿilātün / Feʿilātün / Feʿilātün / Feʿilün)

Gitdi ol māh-ı sefer-kerde bugün gitdi gider
Bir öni gökde biri yerde bugün gitdi gider

Nāz ile aġladıġın ʿāşıḳ işitmişdi meger
Var sevdā-yı diger serde bugün gitdi gider

Ṣoruŋ ʿuşşāḳınŋa āyā birisi içinden
Ṭayanur mı hele bu derde bugün gitdi gider

Ḥālimi ʿarż idemem ḥażret-i Ḥaḳḳdan ġayrı
Yanamam derdimi bir ferde bugün gitdi gider

Göreli zerdimi ben eşk-i sefīdümle zede
Heves-i sīm ü ġam-ı zer de[48] bugün gitdi gider

Eglenürdi dil-i zārum naġam-ı bülbül ile
Gülşenümden o gül-i ter de bugün gitdi gider

Ben dir idüm ki berāber olalum ḫayli zamān
Ḳalmamış ḳısmeti bu derde bugün gitdi gider

Seni aldatma da bir şey mi imiş ey Kānī
Çekdi ruḫsārına bir perde bugün gitdi gider

1.Beyit: Gitdi ol māh-ı sefer-kerde bugün gitdi gider
Bir öni gökde biri yerde bugün gitdi gider

Kelimeler:

Māh: 1. Gökteki ay, kamer. / 2. Bir takvim yılının on ikide biri, ay, şehr.

Sefer-kerde: Sefer eden, yolculuğa çıkan.

Ön: 1. Arka, sağ ve soldan başka dördüncü yön, görünen ileri taraf. / 2. Bir şeyin esas kabul edilen görünen yüzü. / 3. Bir yerin arka kabul edilen kısmına göre ileride bulunan tarafı, bir eksene göre ileride kalan yeri. / 4. Bir kimse veya yerin yüzünün baktığı tarafta olan yakın yer. / 5. Vücudun ileriye bakan kısmı. / 6. Giyeceklerin vücudun göğüs, karın ve bacakları örten kısmı. / 7. Karşı, huzur. / 8. Arka kabul edilen yere göre ileride bulunan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O yolculuğa çıkan ay (gibi parlak ve güzel olan sevgili) gitti, bugün gitti gider. Bir önü gökte biri yerde bugün gitti gider.*

Şerh: Ay, tıpkı güneş gibi bir ışık kaynağıdır. Ancak onun ışığının kaynağı ateşten değil nurdandır. O, güzelliğiyle, parlaklığıyla, ışığıyla ve nuruyla karanlığı aydınlatır, geceyi güzelleştirir. Her gece ortaya çıkmaz, bir yerde duramaz, kimse ona erişemez, onun yanına yaklaşamaz ve ancak uzaklardan seyredilir. Bu özellikleri tıpkı divan şiirindeki sevgiliyi andırır ve bu bakımdan ikisi birlikte teşbih ilgisi içerisinde sıkça kullanılırlar (Alıcı, 2017: 28-29; Esen, 2020: 391). Şair de bu beyitte ***açık istiare*** yoluyla sevgiliyi güzelliği, parlaklığı ve bilhassa bir yerde durmayışı hasebiyle aya benzetmiştir. Zira

[48] Yazar tarafından "gam-ı zerde" şeklinde okunmuştur.

sevgili tıpkı hilal şeklindeki bir ay gibi bulunduğu yerde kalmamış, âşığı hatta onlarca âşığını düşünmeden çekip gitmiştir. Bu durumda da şairin yani âşığın dünyası kararmıştır. Nitekim âşığın dünyasını aydınlatan yegâne unsur olan sevgili artık yoktur ve bir daha geri gelmeyecektir.

Beyitte geçen "bugün gitdi gider" ifadesi her iki dizede de kullanılmış, ***tekrir*** yapılmıştır. Ayrıca "gitdi gider" ifadesi "söz konusu olan şeyin bir daha gelmeyeceğini, ele geçmeyeceğini anlatan" bir deyimdir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte yer alan "gök" ve "yer" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

2.Beyit: Nāz ile aġladıġın ʿāşıḳ işitmişdi meger

Var sevdā-yı diger serde bugün gitdi gider

Kelimeler:

Nāz: 1. Kendini beğendirmek maksadıyla takınılan edalı tavır, cilve. / 2. Bir şeyi istediği hâlde kendini ağıra satmak için hemen kabul etmeyip istemiyormuş gibi davranma. / 3. Şımarıklık.

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Sevgilinin) naz, cilve ile ağladığını âşık işitmişti, meğer (o nazlı sevgilinin) aklında başka bir sevda var (imiş), bugün gitti gider.*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgilinin yolculuğa çıktığını ve artık âşığın yakınında olmadığını dile getiren şair, bu beyitte sevgilinin bu diyarları terk etme nedenini açıklamaktadır.

Şair, hiçbir vakit nazı ve cilvesi hiç eksik olmayan sevgilinin kendisini beğendirmek maksadıyla edalı ve cilveli tavırlar sergileyip naz ile ağladığını zannettiğini söylemektedir. Ancak işin gerçeğinin başka olduğunu sevgilinin terk-i diyarından sonra anlamıştır. Öyle ki sevgilinin o naz ile ağlamalarının, döktüğü o gözyaşlarının asıl sebebi onun aklında ve gönlünde yatan başka bir sevda olması yani sevgilinin gönlünde başka birinin yer almasıdır. Sevgili aklını ve gönlünü ele geçiren o sevdaya kavuşmak için belki de o sevdaya kavuşamadığı için yaşadığı toprakları terk etmiştir. Zavallı şair de bu durum karşısında hem şaşırmış hem de üzülmüştür.

Beyitte geçen "gitdi gider" ifadesi deyimdir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

3.Beyit: Ṣoruŋ ʿuşşāḳıŋa āyā birisi içinden

Ṭayanur mı hele bu derde bugün gitdi gider

Kelimeler:

ʿUşşāk: Âşıklar.

Āyā: Şaşırma, sorma, ümit ve istek ifade eder, acaba.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O sevgilinin) âşıklarına sorun. Acaba içlerinden biri böyle bir derde (bu acıya) dayanabilir mi? Bugün gitti gider.*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgilinin gittiğini ve onun gönlünde başka bir sevda olduğunu dile getiren şair, bu beyitte de karşılaştığı bu olaylar karşısında yaşamış olduğu derin üzüntüyü dile getirmektedir.

Şair o denli bir acı çekmektedir ki onun çektiği ve katlandığı bu acıya hiçbir âşık dayanamaz. Ancak o, sevgilinin döneceğine dair içinde barındırdığı en ufak bir umut kırıntısına dayanarak bunca zorluğa karşı ayakta durmaktadır. Dolayısıyla şair hem yaşadığı acının katlanılamayacak kadar büyük olduğunu vurgulamakta hem de kendisinin bu acıya dahi dayanacak kadar vefalı ve sadık bir âşık olduğunu ifade etmektedir.

Beyitte anlatılmak istenen husus soru yoluyla ortaya koyulmuştur, ***istifham*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "gitdi gider" ifadesi ile deyim kullanılmış, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

4.Beyit: Ḥālimi ʿarż idemem ḥażret-i Ḥaḳḳdan ġayrı

Yanamam derdimi bir ferde bugün gitdi gider

Kelimeler:

Ferd: 1. İnsanlardan her biri, belirli olmayan şahıs, kişi, kimse, birey. / 2. Eşi olmayan, eşsiz kimse, tek. / 3. Tek başına, yalnız.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hâlimi Yüce Allah'tan başkasına arz edemem. (Ondan başka) bir kimseye derdimi (anlatamam) yanamam. Bugün (de böyle) gitti gider.*

Şerh: Sevgilinin aklında ve gönlünde başka birisi olduğunu öğrenen; onun gidişiyle beraber mutluluk kaynağını ve kavuşma ümidini yitiren şairin tabiri caizse dünyası başına yıkılmıştır. Bu durum karşısında derbeder bir hâle düşen şairin yaşadıklarını anlatacağı ve içini dökeceği tek bir dostu dahi yoktur. Zira etrafındaki hiç kimse onun aşkını ve aşkı uğruna çektiği acıları anlayamaz. Şair de bunun bilincinde olup etrafındaki hiç kimseye derdini anlatamadığını ve onu ancak ve ancak kimsesizlerin kimsesi olan Yüce Allah'ın anlayabileceğini dile getirmekte; içinde bulunduğu müşkül durumu, yaşadığı zorlukları ondan başkasına anlatmadığını ve anlatamayacağını ifade etmektedir.

Beyitte ilk mısrada geçen "hâlimi arz idemem" ve "hazret-i Hakk" ifadeleri sırasıyla beytin ikinci dizesinde geçen "yanamam derdimi" ve "bir ferde" ifadeleri ile anlamsal olarak ilişkilendirilmiştir, dolayısıyla ***mürettep leff ü neşr*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "dert yanmak" ve "gitdi gider" ifadeleri deyimdir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

5.Beyit: Göreli zerdimi ben eşk-i sefîdümle zede

Heves-i sīm ü ġam-ı zer de bugün gitdi gider

Kelimeler:

Zerd: 1. Sarı renk. / 2. Sararmış, solgun.

Eşk: Gözyaşı.

Sefîd: Ak, beyaz.

Sīm: 1. Gümüş. / 2. Gümüşe benzeyen, gümüş taklidi sırma veya maden. / 3. İpek veya iplik üzerine madenî ince tel sarılarak yapılan ve işlemelerde kullanılan bir iplik çeşidi. / 4. Gümüşten yapılmış, gümüşten mamul. / 5. Gümüş gibi parlayan, gümüş gibi beyaz ve parlak.

Zer: 1. Altın. / 2. Altın para. / 3. Altından yapılmış, altınla işlenmiş. / 4. Altın sarısı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ben beyaz gözyaşlarımla solgun (yüzümü) yaralanmış, zedelenmiş olarak gördüğümden beri altının tasası ve gümüşün hevesi bugün de gitti gider.*

Şerh: Önceki beyitlerde anlatılanlar dikkate alındığında bilhassa sevgilinin terk-i diyarından sonra şair yani âşık, kendinden ve kendi canından geçmiş; ona olan hasreti ve gidişine duyduğu üzüntü sebebiyle gece gündüz ağlamaktan ve inlemekten yüzü sararmış, gözünün feri gitmiştir. Şairin bu çaresizliğe düştüğü ve akıttığı gözyaşlarıyla sararan solgun yüzünü gördüğü andan itibaren ne gümüş hevesi ne de altın tasası, isteği kalmıştır. Zira şairin döktüğü beyaz gözyaşları tıpkı bir gümüş; sararmış yüzü ise âdeta bir altın değerindedir ki böylelikle şairin başkaca bir altın ve gümüşe heves ve tenezzül etmesine gerek kalmamıştır. Dolayısıyla şair beyitte sevgilinin gidişi ile birlikte dünyevî bütün arzu ve isteklerinden vazgeçtiğini söylemektedir. Onun yegâne isteği sevgilinin geri dönmesinden başka bir şey değildir.

Beyitte ilk dizede geçen "zerd" ve "eşk-i sefîd" ifadeleri ikinci dizedeki "gam-ı zer" ve "heves-i sîm" ifadeleri ile düzensiz bir şekilde anlamsal olarak ilişkilendirilmiştir**,** ***müşevveş leff ü neşr*** yapılmıştır. Bununla beraber "zerd" ve "zer" ile "sîm" ve "sefîd"

ifadeleri arasında anlamsal bir bütünlük vardır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Beyitte geçen "gitdi gider" ifadesi deyimdir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

6.Beyit: Eglenürdi dil-i zārum naġam-ı bülbül ile
Gülşenümden o gül-i ter de bugün gitdi gider

Kelimeler:

Dil: Gönül, yürek.

Zār: 1. Ağlayan, inleyen. / 2. Zayıf ve dermansız. / 3. Ağlama, inleme.

Naġam: Nağmeler, ezgiler.

Gülşen: Gül bahçesi.

Ter: 1. Taze. / 2. Islak, yaş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Benim) ağlayan, inleyen gönlüm bülbülün nağmeleri ile eğlenirdi, mutlu olurdu. (Ancak) gül bahçemden o taze gül de bugün gitti gider.*

Şerh: Divan şiirinde sevgili ve âşık arasındaki ilişki sıklıkla gül ve bülbül ile bir ilgi içerisinde kullanılarak ele alınır. Bülbül, sürekli olarak sevgilinin (gülün) peşinde pervane olan âşığın; gül ise güzelliği ve etkileyiciliği ile âşığı (bülbülü) mest eden sevgili olarak tahayyül edilir (Kurnaz, 1992: 485-486). Şair de beyitte bu benzetme ilgisini kullanmıştır. Âşığın tıpkı bir bülbül gibi nağmeli şakıyışları yani inlemeleri gönlü besler ve onu mutlu ederdi. Ancak o gül gibi sevgilinin gül bahçesini yani semtini terk etmesi ile birlikte her şey altüst olmuştur. Zira onun gidişi ile birlikte âşığın bir bülbül gibi şakıdığı vuslat ümidiyle bezenmiş nağmeleri de artık kesilmiştir. Dolayısıyla gönül yegâne eğlence ve mutluluk kaynağını da yitirmiştir. Sevgilinin gidişiyle bütün ümidini yitiren âşığa ve gönlüne de ağlayıp inlemekten başka bir çare kalmamıştır.

Beyte başka bir pencereden daha bakmak da mümkündür. Bu doğrultuda sevgiliye kavuşamadığı için oldukça müşkül durumda olan ve sürekli olarak ağlayıp inleyen âşığın gönlü, kendisi gibi olan ve bir türlü güle kavuşamadığı için nağmeli şakıyışları ile inleyen bülbülü görünce bir nebze olsun eğlenir ve kendi derdini unuturdu. Başka bir deyişle sevgiliye kavuşamayanın bir tek kendisi olmadığını görür ve az da olsa rahatlardı. Ancak sevgilinin gidişi ile gönül ne bülbülü ne de gülü görür olmuştur. Onun gidişi gönlün yani âşığın dünyasını karartmış, hiçbir şey onun çektiği acıyı dindiremez yahut unutturamaz olmuştur. Dolayısıyla sevgilinin gidişi ile birlikte gönlün eğlendiği bülbül ve gül de ortadan yok olmuştur. Geriye onun acısını hafifletecek ve son verecek yegâne şey sevgili

kalmıştır. Ancak o da olmadığı için gönlün payına düşen yalnızca ağlamak ve inlemek olmuştur.

Şair beyit içerisinde "gül ile bülbül" hikâyesine ***telmihte*** bulunmuştur. Beyitte âşığın gönlü ***tecrid*** yoluyla soyutlanmış ve ona ağlayıp inlemek gibi insanî özellikler yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** sanatına başvurulmuştur. Beyitte ilk anlam esas alındığında "gülşen" ile "sevgilinin semti", "gül-i ter" ile "sevgili" kastedilmiştir, ***açık istiare*** söz konusudur. Beyitte geçen "nagam-ı bülbül", "gülşen" ve "gül-i ter" ifadeleri anlam bütünlüğü oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "gitdi gider" ifadesi deyimdir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

7.Beyit: Ben dir idüm ki berāber olalum ḫayli zamān

Ḳalmamış ḳısmeti bu derde bugün gitdi gider

Kelimeler:

Der: 1. Kapı. / 2. Dünya.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ben uzun süre beraber, birlikte olalım diyordum ama (onun) bu kapıda (artık) kısmeti kalmamış, bugün gitti gider.*

Şerh: Şairin (âşığın) sevgiliye olan aşkı ve sadakati son derece yüksek hatta sonsuzdur. Şair yani âşık daima sevgiliyle çok uzun süre, belki de sonsuza kadar birlikte ve beraber olmayı hayal etmektedir. Ancak bu isteği bir türlü gerçekleşmez ve gerçekleşeceği de yoktur. Zira sevgilinin aklında, gönlünde başka bir sevda vardır ve o artık buralardan gitmiştir. Dolayısıyla ne sevgiliyi görmek ne de sevgiliye kavuşmak hatta sevgiliye kavuşma hayali kurmak dahi artık şair için neredeyse imkânsızdır. Bu imkânsızlığın farkında olan çaresiz şair de kendisinin sevgiliyle uzun süre beraber olmayı samimi bir şekilde sürekli olarak dilediğini ancak nasibinde olmadığını dile getirmekte ve sevgilinin bu topraklarda kısmetinin kalmadığını söyleyerek kendisini teselli etmeye çalışmaktadır. Beyitte "der" kelimesi ile kastedilen sevgilinin yaşadığı semt ve mahalledir, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Bununla beraber "kısmeti kalmamak" ve "gitdi gider" ifadeleri deyimdir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

8.Beyit: Seni aldatma da bir şey mi imiş ey Kānī

Çekdi ruḫsārına bir perde bugün gitdi gider

Kelimeler:

Ruḫsār: Yanak, yüz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Seni aldatmak da (zor) bir şey mi? (O sevgili seni kolayca kandırıp) yüzüne bir peçe çekip bugün gitti gider.*

Şerh: Şair, yekâhenk bir şekilde kaleme aldığı gazelinin makta beytinde sevgilinin çekip gitmesinden yakınmaya devam etmektedir.

Şair, ***nida*** yoluyla kendisine seslenerek bir nevi sevgilinin çekip gitmesi neticesinde duyduğu derin üzüntü ve sinir ile kendisine serzenişte bulunmaktadır. Bu noktada şair, kendisinin aldatılmaya ve kandırılmaya çok müsait olduğunu söylemekte ve bir anlamda suçu kendisinde bulmaktadır. Zira o, sevgilinin kendisinin bu zaafından yararlandığını düşünmektedir. O hilekâr sevgili, önce zavallı ve saf şairi kendisine âşık etmiş, onun vuslat hayalleri kurmasına sebep olmuş; daha sonra da bu hayallerin gerçekleşmesine imkân tanımadan yüzüne peçesini örtüp şairi bırakıp çekip gitmiştir. Zavallı şair de hem aşkıyla yanıp tutuştuğu sevgilinin kendisini aldattığı için sinirlenmekte hem de ne kadar sinirlense de sinirlensin onsuz, onu görmeden geçen bir dakikaya bile tahammül edemediği ve sevgiliyi bir daha göremeyeceği için kahrolmaktadır.

Esasen beyti farklı bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Bu noktada beyitte geçen "yüzüne bir peçe, perde çekmek" ifadesi "gerçekleri görmeye engel olmak" anlamında ele alınabilir. Bu doğrultuda şair, sevgilinin o büyüleyici güzelliğiyle âdeta gözüne ve gönlüne bir perde indirdiğini ve bundan dolayı kendisini kolaylıkla aldattığını dile getirmektedir. Nitekim şair, sevgiliyi gördüğü andan itibaren onun güzelliği ile mest olmuş ve gözü ondan başka bir şey görmez olmuştur. Böylelikle sevgilinin güzelliğine aldanmış ve sadece onun vuslatına dair hayaller kurmuştur. İşte bütün bunlar şairin gerçekleri görmesine, sevgilinin sözünde durmayan hatta başka sevdası olan birisi olduğunu anlamasına engel olmuştur. Zavallı şair de bu durumdan dolayı dem vurmaktadır.

Beyitte geçen "bir şey mi imiş" ifadesiyle şair, ortaya koymak istediği anlamı soru yoluyla pekiştirmiş ve güçlendirmiştir. Dolayısıyla ***istifham*** yapılmıştır. İlk anlam göz önüne alındığında beyitte geçen "ruhsâr" ile kastedilen sevgilidir, parça-bütün ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Bununla beraber "perde çekmek" ve "gitdi gider" ifadeleri deyimdir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

2.2.27. Gazel 31

(Mefʿūlü / Mefāʿīlü / Mefāʿīlü / Feʿūlün)

Çün reglerüm aldı bedenümde ditirekler
Dir ten tene nā dir tene dir dir ditirekler

Mellāḥ Ḥasan göstererek ʿāşıḳa ḳāmet
Degdi direk-i keştī-i hicrānda direkler

Çün püşt-i lebüŋde reg-i gül ola be-dīdār
Çeşmümde benüm raḳṣa gelür şevḳile regler

Çün Tācik-i ṣad terk-i vefāyı[49] be-ser itdüm
Ḫalḫal yerin buldı şu bilmem ne terekler

Zāhid sever engūrı[50] meyinden müteġāfil
Maḥrūm ter-i teşne-i engūr-ı ḫarekler

Derk ehli içün mi anı āmāde ider Ḥaḳḳ
Ġayyā-yı ġavāyetde ki var niçe derekler

Aldanma be-çeşmek be-serek dirse de Kānī
Ser-keşçe olur ġālib-i aḥvāl-i serekler

1.Beyit: Çün reglerüm aldı bedenümde ditirekler
Dir ten tene nā dir tene dir dir ditirekler

Kelimeler:

Reg: Damar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bedenimde damarlarımı (bir) titreme alınca dir ten tene nâ dir tene (diye) tir tir titrerler.*

Şerh: Şair, gazelinin matla beytinde bedenini titreme alan bir âşık profili çizmektedir. Bu noktada şair, bedenindeki titreme hadisesini mûsikî terimleri etrafında oluşturduğu ahenkli bir kurgu ile ortaya koymaktadır. Nitekim damarların titremesini ifade etmek için

[49] Yazar tarafından "Tâcik-i sad-Türk-i vefâyı" şeklinde okunmuştur.
[50] Yazar tarafından "engûr" şeklinde okunmuştur.

kullanılan “dir ten tene nâ dir tene dir dir” söz grubu mûsikî terminolojisinde “terennüm” olarak ele alınmaktadır. Terennüm; Kâr, Beste ve Semâî gibi güfteli eserlere mahsus olmak üzere Türk Mûsikîsi’nde klasik ve büyük formlarda, mülâzime veya nakarata tekabül eden kısımdır. Bu kısım bazen anlamsız bazen yarı anlamlı bazen de anlamlı birtakım hecelerden, kelimelerden yahut mısra parçalarından oluşur. Bunlardan manasız olanları, Batı Mûsikîsi’nin “lâllâllâ, haha haha, trallâ” gibi terennümlerine benzer ve “erkân-ı mûsikî” başka bir deyişle “terennüm-i îkaaî” (usul terennümü) olarak adlandırılır. Bu tarz terennümlerin başlıcaları “ten nen ni, tir yâ lâ, yâ lelli, terelel, tâ ni vs.” şeklindedir (Öztuna, 1990: 390). Şair de bedenindeki damarların “terennüm-i îkaaî” kalıplarından “dir ten tene dâ dir tene dir dir” şeklinde nağmeli olarak titrediğini dile getirmektedir. Burada şairin yani âşığın bedenini titreme tutmasının sebebi iki farklı hususa dayandırılabilir:

Bunlardan ilki âşığın sevgiliden gördüğü eziyetler ve ona duyduğu derin hasret sebebiyle hastalanmasıdır. Uzun süredir sevgiliye kavuşmanın hasretiyle yanıp tutuşan ve bununla beraber sevgilinin zulmü, rakipler vb. gibi pek çok sıkıntıyla boğuşan şair (âşık) artık belli bir süre sonra dayanamayacak hâle gelir ve hastalanır. Gözleri kan çanağına döner, bütün gücü ve takati gider, ateşler içinde kalır ve vücudunu titreme tutar. Şair de bu durumu kastederek uzun vakittir perişan bir hâlde olduğunu ve bedenini, bedenindeki tüm damarları titreme aldığını ifade etmektedir.

İkinci husus olarak ise şairin (âşığın) sevgilinin büyüleyici güzelliği karşısında heyecandan bedenini titreme aldığı düşünülebilir. Nitekim sevgili eşi benzeri olmayan ve insanın aklını başından alan bir güzelliğe sahiptir ki onu görenin heyecanlanması işten bile değildir. Dolayısıyla şairin yani âşığın burada sevgilinin büyüleyici güzelliği karşısında kalp atışlarının hızlandığı ve heyecandan bedenini titreme aldığı söylenebilir.

Beyitte “d”, “t” ve “r” ünsüz seslerinin tekrarı ile beyte ayrı bir ahenk kazandırılmış ve ***aliterasyon*** yapılmıştır. Beyitte “titreme almak (gelmek) ve “tir tir titremek” deyimleri kullanılmış ve ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bu noktada damarlara “nağmeler söyleyerek titremeleri bakımından” insanî özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Beyitte geçen “reg”, “beden” ve “titreme” ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte “ditirekler”, “dir” ve “tene” ifadeleri birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Mellāḥ Ḥasan göstererek ʿāşıḳa ḳāmet

Degdi direk-i keştī-i hicrānda direkler

Kelimeler:

Mellāḥ: Denizci, gemici, kaptan.

Ḳāmet: 1. Boy, endam. / 2. Bilhassa cemaatle kılınan farz namazlardan önce, "namaz başladı" anlamına gelen Kad kâmeti's-salâ cümlesi ilave edilerek okunan ezan.

Degmek: 1. Aralık kalmayacak kadar yaklaşıp dokunmak, temas etmek. / 2. Erişmek, isabet etmek. / 3. İlişmek, takılmak. / 4. Şu veya bu noktaya veya zamana kadar gelmek, ulaşmak, erişmek. / 5. Varmak, ulaşmak, bir yere veya birine vasıl olmak.

Direk: 1. Destek veya taşıma vazifesi görmek üzere bulunduğu yere dikine yerleştirilen uzun ve kalın ağaç, demir vb. / 2. Sütun. / 3. Kendisine dayanılan kimse veya şey, dayanak.

Keştī: Gemi.

Hicrān: 1. Ayrılık, ayrılık acısı. / 2. İnsanın içinde yer eden, unutulmaz, onulmaz, dinmez acı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Mellâh Hasan ayrılık gemisinin direklerinde âşığa boy göstererek direklere ulaştı.*

Şerh: Hasan Baba olarak da anılan Mellâh Hasan (ö.1683), Cezayir'in Hacı Mehmet'ten sonra gelen ikinci dayısıdır. Korsanlıktan gelme ünlü bir gemi reisi olan Hasan Baba, gemi kaptanlığındaki başarısı ve denizlerde geçirdiği maceralarla kaynaklardaki yerini almıştır (Çetin, 1997: 289-290).

Bununla beraber Ahmed Mithat Efendi'nin adına roman yazdığı bir Hasan Mellâh da bulunmaktadır. Ahmed Mithat'ın 1874 yılında romanını yazdığı ve yine denizcilikle ünlü bu Hasan Mellâh'ın roman içerisinde 1772 yılında doğduğu belirtilmiştir. 1791 yılında Ahmet Mithat'ın romanında bahsettiği Hasan Mellâh henüz 19 yaşında bir genç iken Kânî vefat etmiştir. Dolayısıyla Kânî'nin beytinde geçen Hasan Mellâh'ın Ahmet Mithat'ın romanındaki Hasan mı veya Cezayir'in ikinci dayısı olan Hasan Baba mı veyahut bambaşka biri mi olduğu netlik kazanamamış, tartışmaya açık bir hususdur (Yazar, 2010: 208).

Şairin beyitte hangi Hasan Mellâh'ı kastettiği net olarak bilinmese de bu isimlerin hepsinin denizcilikle nam saldığı bilinmektedir ve şair de beytini denizcilik hususu üzerine kurgulamıştır. Bu doğrultuda şair, Hasan Mellâh'ın ayrılık gemisinin direkleriyle

âşığa boy gösterdiğini dile getirmektedir (Yazar, 2010: 208). Esasen burayı "boy göstermek" ifadesinin anlamları çerçevesinde iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür: İlk olarak "boy göstermek" ifadesinin "gösteriş yapmak" anlamı esas alındığında Mellâh Hasan'ın ayrılık gemisinin direklerinde âşığa karşı gösteriş yaptığı söylenebilir. Burada ayrılık gemisinin kaptanı olması gereken asıl kişi şair yani âşıktır. Zira ayrılığı ve sevgiliden ayrı kalmanın acısını en iyi o bilmektedir. Ancak ne yazık ki o ayrılık gemisinin kaptanı olamamıştır. Ayrılığı ve ayrılık acısını kendisinden daha iyi bilmemesine rağmen ayrılık gemisinin kaptanı Hasan Mellâh olmuş ve bir de üstüne şaire (âşığa) bu kaptanlığın gösterişini yapmaktadır. Şair de kendisini oldukça üzen ve sinirlendiren bu durumdan dem vurmaktadır.

İkinci olarak "boy göstermek" ifadesinin "görünmek" anlamı esas alındığında ise Mellâh Hasan'ın ayrılık gemisinin direklerinde âşığa göründüğünü ve ona bu ayrılık hususunda yalnız olmadığını hissettirdiği düşünülebilir. Zira âşık, sevgiliden ayrı oluşu ve ona duyduğu derin hasret ile oldukça müşkül bir durumdadır. Ancak onun çektiği bu acıyı anlayan, samimi bir şekilde ona destek olan hiç kimse yoktur. Ne var ki Hasan Mellâh çıkıp gelene ve ayrılık gemisinin direklerinde âşığa görünene kadar. Burada Hasan Mellâh'ın bir denizci olarak -ki denizciler yalnızlığı çok iyi bilirler- veyahut daha önceden geçirdiği bir aşk serüveni dolayısıyla ayrılığı ve yalnızlığı iyi bildiği ve bu yüzden şairin yani âşığın hâlinden iyi anladığı düşünülebilir. Bu bakımdan Hasan Mellâh, âşığın bu zor zamanında hâlinden anlayan bir dost ve dayanacağı bir direk olmuştur.

Beyitte geçen "Mellâh Hasan", "direk" ve "keştî" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte "kâmet göstermek" (boy göstermek) deyimi kullanılmış, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca "direk" kavramı beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

3.Beyit: Çün püşt-i lebüŋde reg-i gül ola be-dīdār

Çeşmümde benüm raḳṣa gelür şevḳile regler

Kelimeler:

Püşt: Arka, sırt.

Leb: 1. Dudak. / 2. Kenar.

Reg: Damar.

Be-dīdār: Meydanda ve görünür durumda olan, açık, belli, aşikâr, zâhir, pedid, pedîdar.

Çeşm: Göz.

Raḳṣ: Genellikle mûsikî eşliğinde ayakta yapılan, çeşitli ahenkli hareketler dizisi, oyun, dans.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ne vakit ki dudağının arkasındaki gül (renkli) damarlar aşikâr olur; benim gözümdeki damarlar (da büyük bir) şevk ile dansa gelir (dans eder).*

Şerh: Sevgilinin dudağı, klasik Türk şiirinde üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından birisidir. Görünüşündeki güzellik ve zarifliğinin yanı sıra tıpkı bir lal taşı ve gül gibi etkileyici bir kırmızılığa sahip olması, şekil yönünden şarap, kadeh gibi unsurlara benzemesi vb. daha pek çok özelliğiyle şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır (Erdoğan, 2013: 331-333).

Şair de beytinde sevgilinin dudağını rengi yönünden ele almaktadır. Bu doğrultuda şair, sevgilinin dudağının arkasındaki gül damarının açığa çıkmasıyla başka bir deyişle sevgilinin o kıpkırmızı dudaklarının ihtişamıyla âdeta mest olduğunu dile getirmektedir. Öyle ki sevgilinin o büyüleyici kıpkırmızı dudaklarını görünce şairin yani âşığın gözlerindeki damarlar büyük bir zevk ve ahenk ile dans etmeye başlamakta tabiri caizse âşığın gözleri bayram etmektedir. Şairin burada asıl anlatmak istediği husus sevgilinin etkileyici güzelliğine şahit olduğu her an büyük bir heyecana kapılması ve bu heyecan ve sevinçle vücudunun her zerresinin kıpır kıpır olmasıdır.

Beyitte geçen "reg-i gül" ifadesi ile sevgilinin dudağının arkasındaki damar rengi itibarıyla güle benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "çeşmümde benüm raksa gelür şevkile regler" ifadesi ile şairin gözündeki damarlar büyük bir şevk ile dans etmeleri bakımından bir insan gibi tahayyül edilmiştir, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "leb", "reg" ve "çeşm" ifadeleri insan vücudunun uzuvlarını ifade etmeleri bakımından anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

4.Beyit: Çün Tācik-i ṣad terk-i vefāyı be-ser itdüm
Ḫalḫal yerin buldı şu bilmem ne terekler

Kelimeler:

Tācik: Günümüzde Seyhun ve Ceyhun nehirleri arasında ve çevresinde, Zerefşan vadisinin yukarı havzalarında ve Tâcikistan Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan, soyca Türk olmayan, Farsça'nın doğu lehçelerini kullanan bir topluluk.

Ṣad: Yüz sayısı.

Terk: 1. Miğfer, başlık. / 2. Bırakma.

Be-ser: 1. Başa, başta. / 2. Baş üstüne.

Ḫalḫal: 1. Kadınların, özellikle Arap kadınlarının ayaklarına taktıkları gümüş veya altın halka, ayak bileziği. / 2. Kadınların süs için taktıkları halka, bilezik.

Terek: 1. Şapka, kasket vb.nin önünde bulunan siperi; vizyer. / 2. Tabak, raf. / 3. Nişasta ile yapılan bir çeşit tatlı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yüz Tacik gibi vefa terkini (başlığını) baş üstüne ettim (gözettim). Şu bilmem ne terekler, halhal yerini buldu.*

Şerh: Şair bu beyitte vefa gösterdiği insanların, bu vefayı ve iyi niyeti suistimal ederek kötüye kullanmaları hususunu; "terek" ve "halhal" kavramları üzerinden oluşturduğu ***temsilî teşbih*** kurgusuyla ortaya koymaktadır.

Sözlük anlamı olarak terek, "şapka ve kasketlerin önünde bulunan siperlik" anlamında iken; halhal ise "kadınların ayaklarına taktıkları gümüş veya altın ayak bileziği" olarak ifade edilmektedir (TDK, 2011: 1032,2329). Dolayısıyla terek baş, halhal ise ayak ile ilgili kavramlardır. Şair de beyitte vefalı davrandığı için başına çıkanları, onlara karşı gösterdiği vefayı terk ederek bir anda ayağının dibine gönderdiğini ifade etmekte başka bir deyişle başı üstünde yeri olan tereklerin, halhal yerini yani ayaklarının altını boyladığını dile getirmektedir. Ayrıca şairin burada vefa terk etme hususunu Tacik insanı üzerinden anlatması, onun herhangi bir Tacik insanının vefasızlığını görmesi yahut vefasızlığına şahit olmasına yorulabilir.

Beyitte geçen Tacik ifadesi, beyitte birer süs unsuru olarak kullanılan terek ve halhal kavramlarının şehir anlamlarını da (Terek ve Halhal Şehri) çağrıştırmaktadır, ***iham*** söz konusudur. Bununla beraber şair kendisini vefayı terk etmesi bakımından yüz Tacik'e benzetmektedir. Benzeyen (ben), kendisine benzetilen (Tâcik), benzetme yönü (terk-i vefâ etmek) ve benzetme edatı (çün) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilmiş, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Beyitte ilk dizede geçen "terk" kelimesi hem "başlık" hem de "terk etme, bırakma" anlamını karşılayacak bir şekilde kullanılmış, ***tevriye*** yapılmıştır. Bu noktada "terk-i vefâ" ile bir anlamda vefa başlığa benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "terek" ve "halhal" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıt bir şekilde kullanılmıştır, ***tezat*** söz konusudur.

5.Beyit: Zāhid sever engūrı meyinden müteġāfil

Maḥrūm ter-i teşne-i engūr-ı ḫarekler

Kelimeler:

Zāhid: 1. Dünyayı terk edip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, züht ve takva sahibi, dindar, müttakî kimse. / 2. Çok dindar olup irfanı olmayan kimse, kaba sofu.

Engūr: Üzüm.

Mey: 1. Şarap, bade. / 2. İlâhî aşk.

Müteġāfil: Bilmez, anlamaz görünen, hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranan, tanımazlıktan gelen.

Maḥrūm: İyi ve güzel bir şeyden hissesi, payı olmayan, yoksun olan, istediğini elde edemeyen kimse, nasipsiz.

Ter: 1. Taze. / 2. Islak, yaş.

Teşne: 1. Susamış. / 2. Çok istekli, çok hevesli, çok arzulu.

Harek: 1. Kulplu beygir. / 2. Eşekçik, küçük eşek. / 3. Bir tür kuru hurma. / 4. Aptal. / 5. Telli bir çalgının köprüsü. / 5. Bir sehpa. / 6. Fasulye sırığı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Zâhid üzümü sever (ama) şarabından anlamaz. (Nitekim) taze üzüme susamış eşekler (ondan) mahrumdur.*

Şerh: Her konuda ve özellikle dinî konularda bilgisi dar, hiçbir hususun derin ve hakiki kavramını kavrayamayıp dış yüzüne takılı kalan, buna rağmen sürekli olarak insanlara öğütlerde bulunup onların canını sıkan ve huzurunu kaçıran sözde dindar zâhid, özellikle dünya işlerini hoş gören ve ayıplanmayı, hor görülmeyi düstur edinip kendisinin aksine ibadetini ebedî âlemdeki lütuflardan yararlanmak veyahut cezalardan kurtulmak için değil bizzat Allah aşkı için gizli bir şekilde yapan rind ile bir çatışma içerisindedir. İster beşerî ister ilâhî aşk olsun zâhid, aşkın her türlüsünü inkâr ettiği için hiçbir şekilde rindi anlamaz ve her daim onu eleştirir. Bu noktada zâhidin en çok eleştiride bulunduğu hususlardan birisi de rindin içtiği şaraptır. Dinî inanışına göre haram sayılan şarabı katiyen ağzına sürmeyen zâhid, haram olan bu içeceği içtiği için rind kimseleri ayıplar ve eleştirir. Ancak şarabın rind için ne anlama geldiğini, onu neden içtiğini asla anlamak ve öğrenmeyi istemez. Oysa şarap, beşerî anlamda rindin aşk acılarını unutmak için sığındığı bir liman görevi görürken tasavvufî anlamda ise ilâhî aşkı temsil eder. Lakin zâhid bütün bunları bilmez ve şarabın rind kimseler için ne anlama geldiğini bilmek ve öğrenmek dahi istemez. Bundan dolayı sürekli bir çatışma içerisindedirler (Bahadır, 2013: 325-328; Pala, 2020: 52,488).

Şair de beyitte bu çatışmayı merkeze alarak zâhidin şarabı ve şarabın lezzetini, onun asıl mahiyetini bilmediğini dile getirmektedir. Hatta şair bu söylemini açıkça zâhidi

aşağılayarak ortaya koymakta ve buna binaen ***temsilî teşbih*** yoluyla zâhidi eşeğe benzetmektedir. Şaire göre nasıl ki eşek sudan başka içeceğin tadını bilmiyorsa, o üzüm şarabına susamaktan ve onun lezzetini almaktan mahrumsa zâhid de tıpkı eşek gibi şarabın tadını ve zevkini bilmez, kendisini o doyumsuz lezzetten mahrum bırakır. Atalarımızın da dediği gibi "eşek hoşaftan ne anlar"…

Beyitte geçen "engûr", "mey" ve "ter-teşne" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Bununla beraber "engûr" kavramı beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

6.Beyit: Derk ehli içün mi anı āmāde ider Ḥaḳḳ

Ġayyā-yı ġavāyetde ki var niçe derekler

Kelimeler:

Derk: 1. Anlama, kavrama, idrak etme. / 2. En aşağı tabaka, dip.

Āmāde: Hazır.

Ġayyā: 1. Cehennemdeki bir kuyunun adı, gayyâ kuyusu. / 2. İçine düşülünce kolay çıkılamayan dertli, belâlı yer veya durum.

Ġavāyet: Azgınlık, hak yolundan sapma, kötü yola sapma.

Derek: 1. Cehennemin dibi. / 2. En dip. / 3. Yakalanma. / 4. Aşağı derece, aşağı seviye. / 5. Dolap, mutfak dolabı, küçük küfe.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hak yolundan sapanların (düştüğü) gayyâ kuyusunda nice dipler, aşağı seviye çukurlar var. (Yoksa) Allah en aşağı tabakanın insanları için mi onu hazır eder?*

Şerh: Cehennem, Müslüman kimselerin inancına göre kâfir olanların ve yaşamını geçici olan dünya hayatını iyi geçirmeye yönelik sürdürenlerin başka bir deyişle dünya hayatını dinî koşullara uygun olarak değil tam tersine günahkâr olarak geçirenlerin öldükten sonra azap görecekleri yer olarak adlandırılır. Cehennem yedi kapıdan oluştuğu gibi aynı zamanda yerin dibine doğru giden ve farklı derecelere sahip birçok kat ve çukurdan oluşmaktadır. Gayyâ kuyusu da bu çukurlardan biri olup cehennemin "en dehşet verici kuyusu" olarak bilinmektedir (Nazik, 2015: 94).

Şair de beytini "gayyâ kuyusu" üzerine kurgulayarak Hak yolundan sapanların, ilâhî gerçeği ve ebedî hayatın varlığını unutup fani dünya için gaflet uykusuna dalanların ve bu geçici dünya uğruna sapkınlık yapanların gidecekleri yerin gayyâ kuyusu olduğunu

ifade etmektedir. Nitekim Allah, pek çok çukurdan ve alt tabakadan oluşan bu gayyâ kuyusunu aşağılık olmanın ve günahkârlığın dibine vurmuş olanlar için hazırlamıştır.

Esasen beyti "derk" kelimesinin "akıl, anlama" manası çerçevesinde yorumlamak da mümkündür. Beyte bu açıdan bakıldığında şair; "Pek çok çukur ve alt tabakanın bulunduğu gayya kuyusunu acaba akıl sahipleri mi için mi hazır etti Hak?" diye sormaktadır. Aslında şair burada ironik bir söylemle; gayyâ kuyusunun akıl sahibi olanlar, âlemin hakikatini kavrayanlar için değil elbette ki gaflet uykusunda olanlar ve Hak yolundan sapanlar için hazır edildiğini dile getirmektedir.

Şair, beyitte vurgulamak istediği düşünceyi soru yoluyla ortaya koymuştur, ***istifham*** yapılmıştır. Beyitte geçen "gayyâ-yı gavâyet" (gayyâ kuyusu) Kur'ân'da geçmektedir, ***telmih*** söz konusudur. Bununla beraber "derk", "gayyâ-yı gavâyet" ve "derekler" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "derk" kelimesi hem "akıl, anlama" hem de "en aşağı, dip" anlamlarını karşılayacak şekilde kullanılmıştır, ***tevriye*** yapılmıştır.

7.Beyit: Aldanma be-çeşmek be-serek dirse de Kānī

Ser-keşçe olur ġālib-i aḥvāl-i serekler

Kelimeler:

Çeşmek: 1. Küçük göz. / 2. Gözenek. / 3. Göz kırpma. / 4. Bakış. / 5. Bir an. / 6. Gözlük.

Ser-keş: Dik başlı, dik kafalı, inatçı, itaatsiz kimse, isyankâr.

Ġālib: 1. Üstün gelen, yenen, galebe çalan kimse. / 2. Üstün, baskın, güçlü.

Aḥvāl: 1. Haller. / 2. Hâdiseler, olup bitenler, vak'alar. / 3. Durum, vaziyet, hal.

Serek: 1. Küçük baş. / 2. Fazlalık, fazla yük. / 3. Yol, cadde. / 4. Sergen (raf, yemek odası dolabı), serik. / 5. Aralıklı, seyrek. / 6. Sayıklayan hasta.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kânî, "başçığım üstüne, gözcüğüm üstüne" derse de aldanma! Küçük başların ağır basan yönü dikbaşlılık olur.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde yaşadığı dönemin yozlaşmış insanını gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda şair, her önüne gelene "başım gözüm üstüne" diyerek boyun eğen insanlara aldanmamak gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü şaire göre bu tür insanlar aslında dikbaşlı olmakla beraber her söylenileni içtenlikle kabul etmelerinin asıl sebebi çıkarları dolayısıyladır. İnsanlar o denli yozlaşmıştır ki karşılık beklemeden çıkar göz etmeden iş yapamaz olmuştur. Şair de bu durumdan dem vurmakta ve bu tür insanlara inanılmaması hususunda uyarıda bulunmaktadır.

Şair beyit içerisinde kendisinden başka birisiymiş gibi bahsederek ***tecrid*** yapmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "be-çeşmek be-serek" (başçığım gözcüğüm üstüne) ifadesi günümüzde "başım gözüm üstüne" şeklinde kullanılan deyimi ifade etmektedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Ayrıca "serek" ifadesi beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.2.28. Gazel 32

(Mefāʿilün / Feʿilātün / Mefāʿilün / Feʿilün)

O bezmgehde ki māverd oduna ḥaml olınur
Bahā-yı cevher-i her cins dūna ḥaml olınur

Zamānede unudulmış adın bilür daḫı yoḳ
Ṣudūr-ı luṭf u mürüvvet cünūna ḥaml olınur

Tekerrümense de iġmāz-ı ʿayna virme vücūd
Ya bir ümīde ya ḥāl-i zebūna ḥaml olınur

İderse ḫalṭ eger[51] mīr-i meclisüŋ birisi
Meṯel fürūşī-i ṣāḥib-fünūna ḥaml olınur

Biri ḥaḳīḳat-ı ḥāle virürse revnāḳ u zīb
Degül ḳabāḥate farṭ-ı mücūna[52] ḥaml olınur

Ẓunūn-ı[53] muḥtemel-i kiẕb iken elüŋdeki āb
Belūr-ı cām-ı mey-i āb-güne ḥaml olınur

Maʿārifüŋ saŋa sorġuc ṭaḳsa da Kānī
Şikence-i felege ya serüne ḥaml olınur

[51] Yazar tarafından "halt-ı kelâm" şeklinde okunmuştur.
[52] Yazar tarafından "fart-ı Mecnûna" şeklinde okunmuştur.
[53] Yazar tarafından "zanûn-ı" şeklinde okunmuştur.

1.Beyit: O bezmgehde ki māverd oduna ḥaml olınur

Bahā-yı cevher-i her cins dūna ḥaml olınur

Kelimeler:

Bezmgeh: Sohbet ve işret için toplanılan, meclis kurulan yer.

Māverd: Gül suyu.

Ḥaml: 1. Taşıma, yüklenme, yükletme. / 2. Yorma, atıf ve isnat etme. / 3. Gebelik. / 4. Ana karnındaki çocuk. / 5. Atıf, ilişkilendirme, bir suç isnadı. / 6. Bir yüklem, yükleme, doğrulayıcı bir iddia. / 7. Yorumlamak, düşünmek.

Bahā: Güzellik, zarafet.

Cevher: 1. Var olan bir şeyin özü, esası, varlığındaki maya, gevher. / 2. Yaratılıştan gelen değer, fıtrî kabiliyet, iyi ve kıymetli maya, değer, kıymet. / 3. Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli süs eşyası, mücevher, gevher, güher. / 4. Herhangi bir muamele görmemiş, işlenmemiş maden. / 5. Kılıcın üzerindeki hâreler, dalgalar, menevişler. / 6. Ebced hesabında sâdece noktalı harflerin sayılarının hesaplanması suretiyle düşürülen tarihlerdeki noktalı harflere verilen isim. / 7. Yaratılmış şeylerin hakikati olan ve Allah'ın ilminde ezelden mevcut bulunan suretler.

Dūn: 1. Alçak, soysuz, deni. / 2. Aşağı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gülün / gül suyunun odundan bilindiği o mecliste her türlü cevherin değeri (de) alçağına verilir.*

Şerh: Klasik Türk şiirinde oldukça sık kullanılan kavramlardan birisi olan bezm; "şarap içmenin ve eğlencenin esas olduğu sohbet meclisi" ve "toplantı" anlamlarına gelmektedir. Şairler bu kavramı bilhassa başrollerinde sevgili ve şarabın yer aldığı, özellikle bahar aylarında kırlarda ve meyhanelerde içip ve eğlenmek üzerine düzenlenen meclisleri ifade etmek üzere kullanmışlar; bununla beraber bazen dünyanın bir temsili bazen de sevgilinin yüzü olarak tahayyül etmişlerdir (Pala, 2020: 71).

Şair de matla beytinin merkezine "bezm" kavramını oturtmuştur. Hem bu beyitteki hem de gazelin diğer beyitlerindeki anlam dünyası esas alındığında şairin aslında "bezm" kavramı ile dünyayı ve bu dünyada yaşam süren -bilhassa şairin yaşadığı dönemdeki- insanları kastettiği görülmektedir. Bu doğrultuda şair, insanların bu dünya meclisindeki şarabı oduna atfettiklerini; bu mecliste içerisinde türü ne olursa olsun her cinsten mücevheri de olduğundan daha değersiz gördüklerini dile getirmektedir. Burada şairin asıl vurguladığı husus insanların artık iyiliği, güzelliği, cömertliği başka bir deyişle insanı

insan yapan ve dünyayı güzelleştiren değerlerden kopmasıdır. Böylesi elzem değerlerin göz ardı edilmesiyle insanlar ve dolayısıyla toplumlar yozlaşır. Yozlaşan toplumlarda da hiç kimse ve hiçbir şey hak ettiği değeri görmez. İşte şair de bu duruma işaret ederek bilhassa yaşadığı dönemdeki insanlara ayna tutmaya ve insanoğlunun hatta dünyanın ne denli kötüye doğru gittiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Beyitte geçen "bezm-geh" ifadesi ile kastedilen dünya ve bir anlamda dünyada yaşam süren insanlardır, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte kıymetli ve değerli unsurlara hak edilen değerin verilmediği söylenmiş ve anlamsal olarak zıt bir durum ortaya koyulmuştur, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "haml olınur" ifadesi beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Zamānede unudulmış adın bilür daḫı yoḳ
Ṣudūr-ı luṭf u mürüvvet cünūna ḥaml olınur

Kelimeler:

Zamāne: 1. Devir, zaman. / 2. İçinde yaşanılan zaman.

Ṣudūr: 1. Göğüsler, kalpler. / 2. Büyük zatlar, sadrazamlar ve bilhassa kazaskerler. / 3. Meydana gelme, ortaya çıkma, sâdır olma.

Luṭf: 1. İyi muamele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk. / 2. Bağış, bağışlama, ihsan, kerem, cömertlik.

Mürüvvet: 1. Yiğitlik, mertlik. / 2. İnsanca davranma, insanlık. / 3. İyilik ve ihsanda bulunma, cömertlik, lütufkârlık. / 4. Ana babanın çocuklarıyla ilgili sünnet, iş güç sahibi olma ve bilhassa evlilik gibi önemli hayat dönemlerini görmekten ve onları yetiştirmiş olmaktan dolayı duyduğu sevinç, mutluluk.

Cünūn: 1. Cinnet, delilik, delirme, çıldırma. / 2. İnsanın dış âlemle ilgisini kesecek şekilde aşk ve cezbeye kapılması hâli.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Zamanede adın unutulmuş (onu) bilen (hatırlayan) dahi yok. (Zira bu zamanda) iyilik ve cömertliğin ortaya çıkması deliliğe atfedilir.*

Şerh: Şair önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de yaşadığı dönemin insanlarına eleştirel bir söylemde bulunmaktadır. Şaire göre insanlar artık o denli yozlaşmışlar ve kötülüğe doğru yönelmişlerdir ki bu zamanda -şairin yaşadığı dönemde- iyi ve dürüst olmanın delilikten bir farkı kalmamıştır. İşte şair de tam olarak bu durumdan dolayı iyi insanların bu zamanda isminin dahi bilinmediğini çünkü iyi olmalarının ve yaptıkları iyiliklerin

hiçbir şekilde değer görmediğini dile getirmektedir. Dolayısıyla bu devirde iyi olmak ve iyi olmaya çalışmak ne yazık ki delilikten başka bir şey değildir. Şair de bu duruma dikkat çekerek toplumun ne denli yozlaştığını ortaya koymakta ve bu durumdan dem vurmaktadır.

Beyitte geçen "zamânede" ifadesiyle kastedilen bir anlamda şairin yaşadığı dönemdeki insanlardır, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır.

3.Beyit: Tekerrümense de iġmāż-ı ʿayna virme vücūd

Ya bir ümīde ya ḥāl-i zebūna ḥaml olınur

Kelimeler:

Tekerrümen: Asil ve cömert olmaktan, nezaketten dolayı.

İġmāż-ı ʿayn: Görmezlikten gelme, bir kabahate göz yumma.

Vücūd virmek: 1. Yaratmak. / 2. Hâsıl etmek, meydana getirmek, oluşturmak. / 3. Bulunmayan bir şeyi var saymak.

Ḥāl: 1. Bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum. / 2. Davranış, tutum, tavır. / 3. Geçmiş ile gelecek arasındaki içinde bulunulan, yaşanmakta olan zaman. / 4. Güç, kuvvet, takat, mecal. / 5. Kulun gayreti ve kastı olmadan sırf Allah'ın bir lütfu olarak kalbe gelen mana, feyiz, bunun dervişe geçici olarak verdiği coşkunluk ve cezbe.

Zebūn: Güçsüz, zayıf, aciz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Nezaketten dolayı da (olsa) bir kabahate göz yumma (hatasında) bulunma. (Bu) ya bir ümide ya (da) aciz ve zayıf hâle atfedilir.*

Şerh: Önceki beyitlerde yaşadığı dönemdeki insanların yozlaşmış olmasından dem vuran ve onları eleştiren şair, bu beyitte iyi insanlara seslenip onlara nasihatte bulunmaktadır. Bu bağlamda şair, bir kimsenin iyi niyetinden olsa dahi adaletsiz veya kusurlu bir davranışta bulunmaması gerektiğini dile getirmektedir. Nitekim bir kimse iyi niyetli olsa bile adaletsiz ve kusurlu bir iş içerisinde bulunursa kendisini dönülemez bir yola sokabilir. Bu davranışa bir kez yeltenen, arzu ettiği ve istediği bir hususu bu yöntemle gerçekleştiren kişi, işin sonunda istediğine ulaşmanın verdiği hazla artık sonuca nasıl ulaştığına değil bizzat sonuca ve onun getirdiği hazza odaklanır. Dolayısıyla bu durum da kişide sürekli olarak adaletsiz ve aykırı davranışlarda bulunma isteğini doğurur ki bu da kişinin iyi bir insandan aciz bir insana evrilmesine sebebiyet verir.

Beyte farklı bir açıdan daha bakmak da mümkündür. Beyitte iyi niyetli bir kimsenin bizzat kötü ve kusurlu eylemlerde bulunmaması değil; şahit olduğu adaletsiz ve iyi niyetin

olmadığı işlere karşı susmaması ve haksızlığa karşı hiçbir zaman göz yummaması kastediliyor olabilir. Nitekim haksızlıklara ve adaletsizliklere göz yumulduğunda bu kötü işlerin içerisindekiler, kimse kendilerine ses çıkarmadığı ve engel olmadığı için daha fazla bu tarz eylemlerde bulunmaya ümitlenirler ve daha cesaretli olurlar. Şüphesiz bu durum da toplumdaki yozlaşmayı daha fazla arttırmakta ve bir bakıma insanları daha aciz duruma düşürmektedir. Şair de bu durumu ifade ederek bir nevi insanları uyarmaktadır. Beyitte geçen "tekerrümen" (iyilik ve cömertlik) ve "igmâz-ı ayn" (bir kabahate söz yumma) ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

4.Beyit: İderse ḫalṭ eger mīr-i meclisüŋ birisi

Meṣel fürūşī-i ṣāḥib-fünūna ḥaml olınur

Kelimeler:

Mīr: Baş, başkan, reis, amir, emir, bey.

Meṣel: 1. Örnek, benzer, misal, numune. / 2. Asıl anlamı dışında başka bir şeyi anlatmak için dolaylı ve üstü kapalı olarak söylenen ibret alınacak söz. / 3. Ders ve ibret alınacak küçük hikâye, fıkra, kıssa. / 4. Atasözü.

Fürūşī: Satan.

Ṣāḥib-fünūn: İlim sahibi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Eğer meclisin ileri gelenlerinden birisi (bir) halt ederse (bu durum) ilim sahiplerinin örnek vermesine atfedilir.*

Şerh: Önceki beyitlerde toplumun kötüye doğru gittiğinden bahseden ve bu durumu eleştiren şair, bu beyitte de eleştirilerine devam etmekte ve bu defa toplumun üst kademesindekileri hedef almaktadır. Bu doğrultuda şair, toplumun üst kademelerindeki makam ve mevki sahibi bir kimsenin; toplum kurallarına ya da ahlâkî değerlere ters düşecek uygunsuz bir söz söylediğinde veya münasip olmayan bir iş yaptığında hiçbir şekilde ayıplanmadığını ve bu aykırı davranışının karşılığında gereğinin yapılmadığını ifade etmektedir. Hatta gereğinin yapılması bir kenara dursun toplumun ileri gelenlerinden olan, makam ve mevki sahibi o kimsenin bu uygunsuz davranışı veya sözü; topluma bir örnek olması ve bu sayede insanların toplum içerisinde münasip görülmeyen hususları öğrenmeleri maksadıyla yaptığı savunulur ve böylelikle toplumun muhtemel tepkisinin de önüne geçilir. Ancak tersi bir senaryo olsa yani toplumun alt kesiminden, makam ve mevki sahibi olmayan, sıradan biri toplum kaidelerine aykırı bir söz söylese veya bu tarzda bir eylemde bulunsa hemen ayıplanır; hatta kabahatinin büyüklüğü

oranında da cezalandırılır. Şair de bu duruma işaret ederek yaşadığı dönemdeki adaletsizlikten dem vurmaktadır.

Beyitte "halt etmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

5.Beyit: Biri ḥaḳīḳat-ı ḥāle virürse revnāḳ u zīb

Degül ḳabāḥate farṭ-ı mücūna ḥaml olınur

Kelimeler:

Revnāḳ: Göz alıcı güzellik, parlaklık, tazelik, letafet.

Zīb: Süs, bezek.

Farṭ: Haddinden fazla olma, aşırılık, ifrat.

Mücūn: 1. Çirkinlik, cesaretlilik, sululuk. / 2. Kim olursa olsun kayırmamak. İnsanların sözünden hazer etmeyip derdi olmamak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Biri (bir) durumun (ardında gizlenen) gerçeği aydınlığa kavuşturursa; (bu) kabahate değil aşırı cesarete atfedilir.*

Şerh: Bu beyitte de toplumsal eleştirisine devam eden şair, yaşadığı zaman diliminde doğruları ve gerçekleri savunmanın büyük bir cesaret gerektirdiğini dile getirmektedir. Nitekim insanların tamamının kötü yola düştüğü, iyiliğin, dürüstlüğün ve mertliğin ayaklar altına alındığı bir toplumda; gür bir sesle doğruları ve gerçekleri haykırmak, adaleti aramak son derece zordur. Zira bu hâle düşen bir toplumda doğru ve yanlış ayırt edilemez bir noktaya gelmiş, tabiri caizse iyi ile kötü yer değiştirmiştir. Bu durumda da gerçekliği saptırılan ve doğruluktan uzak olaylarda; bu olayın içerisinde yer alan kötü niyetli insanlar değil bu olayların gerçek yüzünü aşikâr edenler suçlu olarak atfedilmektedir. Şair de toplum nezdinde suçlu ve kabahatli olarak görülmeye sebep olduğu için gerçekleri haykırmanın ve dürüst olmanın cesaret istediğini dile getirmekte ve elbette işin aslında bu durumun bir kabahat teşkil etmediğini söylemektedir.

Bu noktada "mücûn" kelimesinin "kim olursa olsun kayırmamak" anlamı esas alındığında ise şairin, bir olayın gerçeklerinin aydınlığa kavuşturulmasının bir kabahate değil bilakis ne olursa olsun kimseyi kayırmama, birilerinin çıkarları için gerçekleri olduğundan farklılaştırmamaktan dolayı aşırı dürüstlük ve adil olmaya atfedilmesi gerektiğini söylediği düşünülebilir.

6.Beyit: Ẓunūn-ı muḥtemel-i kiẕb iken elüŋdeki āb

Belūr-ı cām-ı mey-i āb-güne ḥaml olınur

Kelimeler:

Ẓunūn: Zanlar, şüpheler.

Kiẕb: Yalan.

Āb: 1. Su. / 2. Göl, nehir, deniz. / 3. Kaynak, çeşme, kuyu.

Belūr: 1. Çok parlak, şeffaf, duru ve temiz (cam) ve bu camdan yapılmış (nesne), kristal, elmastıraş. / 2. Çok berrak ve pürüzsüz, parıltılı, ışıklı.

Cām: Cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi.

Mey: 1. Şarap, bade. / 2. İlâhî aşk.

Āb-gūn: Su renginde, mavi, gök mavisi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yalanların muhtemel şüpheleri elindeki su / şarap iken (bu zanlar) su rengindeki şarabın (onu belirgin kılan) berrak ve şeffaf kadehine atfedilir.*

Şerh: Bir önceki beyitte yozlaşmış bir toplumda, doğruluktan ve iyilikten uzak kötü işlerde bu işlerin içinde yer alan değil bu işleri gün yüzüne çıkaran, gerçekleri aydınlığa kavuşturanların suçlu olarak görüldüğünü dile getiren şair, bu beyitte de aynı düşünceyi farklı bir şekilde estetik bir benzetme kurgusuyla ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda şair, yalanların ve kötü işlerin elde duran bir şarap gibi apaçık bir şekilde ortada olduğunu ancak insanların şaraba değil onun şeffaf ve açık bir şekilde görünmesini sağlayan yani yalanları ve kötü durumları faş edip gerçekleri gün yüzüne çıkaran berrak kadehe suçlu muamelesi yaptıklarını ifade etmektedir.

Beyitte şarap, yalanların muhtemel şüphelilerine benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Şarabı şeffaf şekilde gösteren berrak kadeh ise yalanları ve kötü işleri açığa çıkaran kişilere benzetilmiştir, ***açık istiare*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte geçen "zunûn" ve "kizb" ile "âb", "billûr", "câm" ve "mey-i âb-gûn" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

7.Beyit: Maʿārifüŋ saŋa sorġuc ṭaḳsa da Kānī

Şikence-i felege ya serüne ḥaml olınur

Kelimeler:

Maʿārif: 1. İlim ve tekniğin öğrenilmesiyle elde edilip insanlığın yararına kullanılan hüner, sanat ve bilgiler. / 2. Eğitim ve öğretim sistemi. / 3. İlâhî sırlar üzerinde, varlıkların özü ve gerçeği hakkında tefekkür, keşif ve ilham yoluyla elde edilen bilgiler, irfan.

Sorġuc: 1. Daha çok hükümdar, vezir vb. tarafından kavuk ve başlıkların ön tarafına takılan, tüyden veya kıymetli madenlerden çeşitli şekillerde yapılmış, mücevherlerle

bezenmiş süs. / 2. Bunun gelin başlarına takılanı. / 3. Bazı kuşların (tepeli kuşlar) başlarında bulunan uzunca tüy.

Şikence: İşkence.

Felek: 1. Gökyüzü, sema. / 2. Dünya, âlem, devran. / 3. Gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki, kadere hâkim olduğuna inanılan güç, talih, baht. / 4. Eskiden her birinde bir gezegenin bulunduğu kabul edilen gök katlarından her biri.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Marifetlerin sana (senin başına) tüyden yapılmış sorguç taksa (takılsa da); (bu durum ya) feleğin işkencesine ya (da) başına atfedilir.*

Şerh: Gazel boyunca toplumsal eleştiride bulunan şair, gazelinin makta beytinde de eleştirilerine devam etmekte ve buna paralel olarak kendisine uyarıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda ilim ve sanat gibi hususlarda hünerli olduğunu hatta bunları tıpkı bir nişane gibi başına süs olarak taktığını ifade şair, her ne kadar bu durumdan yani ilim ve sanatta hünerli olup bu marifetlerini insanlığın yararına kullanmaktan memnun olsa da aynı zamanda yaşadığı dönemin şartlarından dolayı sıkıntılı bir konumdadır. Zira şairin gazel boyunca belirttiği gibi yaşadığı dönemdeki insanlar oldukça yozlaşmış ve içlerindeki iyilikleri kaybetmiş durumdalardır. Dünyevî hırslar insanlarının gözünü kör etmiş, herkes birbirine kin ve haset güder olmuştur. Başkalarının elde ettiği başarılar takdir edilip hoş karşılanacağına hor görülüp onların tesadüf eseri bu başarıya sahip olduğu anlayışı hâkim olmuş, hatta iyi hususlar çıkar ve kibir uğruna olumsuz şekilde yansıtılmıştır. Şair de bu hususa işaret ederek ilim ve irfan sahibi olmanın, insanlara yol göstermenin iyi bir şey olduğunu ancak yozlaşmış insanlar yüzünden bu işin sonraki süreçte başına çok fazla sıkıntı ve bela açacağına hatta başından olmasına bile sebebiyet vereceğini söylemekte ve bu durumdan hayıflanmaktadır.

Beyit içerisinde şair kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "sorguç takmak" ifadesi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

2.2.29. Gazel 33

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Bu çāk-i sīneye yer yer refūlar hep senüŋçündür

Bu köhne cāmeye bu reng ü rūlar hep senüŋçündür

Niçün ey muġ-beçe ey duḫt-ı rez sulṭānlıḳ itmezsin
Miyān-ı mey-keşānda hāy u hūlar hep senüŋçündür

Bu ṣābuŋu'l-hümūmı nūşdan maḳṣad ḥaḳīḳatde
Bu cāme-şūy-ı cismi şüst ü şūlar[54] hep senüŋçündür

Sebūdan sāġara ilḳā vü sāġardan leb-i rinde
Leb-i rindāndan bu güft-gūlar hep senüŋçündür

Aḳıtmaḳ seng-diller ʿışḳına deryāçe-i eşki
Urulmaḳ böyle ṭaşdan ṭaşa cūlar hep senüŋçündür

Yetişdür ey nihāl-i tāk[55] toḫm-ı duḫt-ı engūrı
Yere toḫm-ı kedūdan ser-fürūlar hep senüŋçündür

N'olur Kānīyi itseŋ bir selām-ı tāzeye şāyān
Żamīr-i dilde köhne ārzūlar hep senüŋçündür

1.Beyit: Bu çāk-i sīneye yer yer refūlar hep senüŋçündür
Bu köhne cāmeye bu reng ü rūlar hep senüŋçündür

Kelimeler:

Çāk: Yırtık, yarık.

Refū: Yama, örgü, örme.

Köhne: 1. Eskimiş, yıpranmış, eski. / 2. İçinde bulunulan zamana göre geride kalmış, zamanı ve modası geçmiş.

Cāme: Elbise, çamaşır, giyecek şey.

[54] Yazar tarafından "şüst-şûlar" şeklinde okunmuştur.
[55] Yazar tarafından "nihâl-i tâk-i" şeklinde izafet kesreli olarak okunmuştur.

Reng: 1. Cisimler tarafından aksettirilen ışığın gözde yaptığı etki sonucu meydana gelen duyum. / 2. Görünüş, tarz, şekil, suret. / 3. Nitelik, vasıf, mahiyet, durum. / 4. Düzen, oyun, hile.

Rū: 1. Yüz, çehre. / 2. Yüz, yüzey, satıh. / 3. Taraf, cihet, yön.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu yaralı gönle yer yer (öbek öbek) yamalar hep senin içindir. Bu eskimiş, yıpranmış elbiseye bu renk ve şekiller (yamalar) hep senin içindir.*

Şerh: Şair gazelinin matla beytine aşk yolculuğunda gönlünde açılan yaralardan bahsederek giriş yapmıştır. Esasen buradaki aşk yolculuğunu beşerî aşk ve ilâhî aşk üzerinden iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür.

Beyitteki aşk beşerî aşk olarak ele alındığında şair; sevgiliye kavuşma uğruna çektiği zorluklar ve vuslatın bir türlü gerçekleşmemesi nedeniyle gönlünün yaralı olduğunu ve bu yaraları yavaş yavaş yamamaya, onarmaya çalıştığını söyler. Üstelik bu yaraları kendi acısını dindirmek için değil bilakis sevgili için onarmaktadır. O, gönlündeki yaraları onarsın ki sevgili yeni yaralar açabilsin. Zira şairin yani âşığın nezdinde gönülde açılan yaralar birer sevgi nişanesidir ve bu yaraların çokluğu onun aşkının büyüklüğüne delâlettir. Dolayısıyla şair (âşık), her daim yaralanmaktan ve yaralı olmaktan son derece hoşnuttur. Bununla beraber şairin eskimiş elbisesindeki yıpranmış kısımlara yama yapması da yine kendisini sevgiliye ve onun aşkına -aslında zulmüne- hazırlaması olarak düşünülebilir. Nitekim sevgili cefakâr kimliği gereği o elbiseyi yıpratmakta ve âşığı yaralamakta güçlük çekmeyecektir.

Beyit tasavvufî olarak ele alındığında ise ilâhî aşk yolculuğunda mutlak güzellik sahibi olan Allah'a ulaşmaya çalışan şair yani âşık, bu yolculuğun esaslarını yerine getirmeye ve kendisini Allah'ın aşkına hazır bir hâle getirmeye çalışmaktadır. Bilindiği üzere seyr ü sülûk yolculuğuna çıkmış olanlar dünyevî bütün unsurlardan kendisini soyutlamış, yoksulluğu ve alçak gönüllüğü kendisine düstur edinmiş kişilerdir. Bu kimseler aşklarını herkesten ve her şeyden uzakta kendi içlerinde, gösterişe mahal vermeden, Allah dışında hiçbir şeye meyil etmeden yaşarlar. Bu noktada üzerlerine giymiş oldukları yıpranmış elbiseler onların ilâhî aşk yolculuğunda olduklarının bir alâmeti niteliğindedir. Nitekim bu kimseler gösteriş, kibir vb. gibi hususlara; kısacası Allah'tan gayrı hiçbir şeye değer vermeyen kanaatkâr kişiler oldukları için kıyafetleri daima gösterişsiz, eski ve yıpranmış vaziyettedir (Yazıcı, 1994: 188-190). Şair de beytini bu husus üzerine kurgulayarak;

gerçek aşka ulaşmasını sağlayacak bu yolculukta gönlüne aldığı yaraların ve yıpranmış, yamalı elbisesinin sadece gerçek güzellik sahibi Allah için olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla şair, hem yaşadığı zorluklara ve acılara "hayır ve şerrin her türlüsünün Allah'tan olduğu" inancıyla katlanmakta hem de yıpranmış elbiselerini yamalayıp onararak ilâhî aşka ulaşmanın esaslarından olan gösterişsizliği, fakirliği ve kanaatkârlığı benimsediğini vurgulamaktadır.

Beyitte "bu" ve "hep senünçündür" ifadeleri birden fazla kez kullanılmış, ***tekrir*** yapılmıştır. Yine beyitte geçen "refû", "köhne câme" ve "reng ü rû" ifadeleri anlamsal açıdan bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.Beyit: Niçün ey muġ-beçe ey duḫt-ı rez sulṭānlıḳ itmezsin

Miyān-ı mey-keşānda hāy u hūlar hep senüŋçündür

Kelimeler:

Muġ-beçe: 1. Mecusî tapınaklarında görevli olan çocuk. / 2. Şarap dağıtan kimse, meyhâneci çırağı.

Duḫt-ı rez: Asma kızı, şarap.

Miyān: 1. Ara, mâbeyn. / 2. Bir şeyin ortası, vasat. / 3. Kemer bağlanacak yer, bel.

Mey-keşān: Çok şarap içenler, sarhoşlar, ayyaşlar.

Hāy u hū: 1. Her ağızdan bir ses çıkmasından meydana gelen gürültü, patırtı. / 2. İnsanın vaktinin boşa geçmesine sebep olan çeşitli meşgale.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey üzümün kızı! Ey şarap dağıtan (sevgili)! (Bu) sarhoşların arasındaki gürültü ve patırtılar hep senin içindir. Neden (onlara) sultanlık etmiyorsun, sesini çıkarmıyorsun?*

Şerh: Şair, aşk sarhoşlarının ve sevgilinin bir arada bulunduğu bir içki, eğlence meclisi portresi çizmektedir. Beyit beşerî aşk ve ilâhî aşk olmak üzere iki farklı şekilde yorumlanabilir.

Beşerî aşk üzerinden beyte bakıldığında; âşığın ve kendisi gibi olan diğer âşıkların dertlerini, üzüntülerini, bilhassa aşk acılarını unutmak için bir içki meclisine, meyhaneye geldikleri görülmektedir. Elbette bu tür meclislerin vazgeçilmezi olan sevgili de oradadır. Nitekim meclise sevinç ve canlılık veren ondan başkası değildir. Şair de meclisteki diğer dostlarla, âşıklarla sohbet ederken sevgiliye seslenmektedir. ***Açık istiare*** yoluyla güzelliği ve sözleri ile âşıkları kendisine sarhoş etmesi yönünden sevgiliyi kadeh sunan kişiye ve bizzat şarabın kendisine benzeten şair, meclisteki bütün sarhoşların gürültü ve patırtısının

sebebinin sevgili olduğunu söylemektedir. Öyle ki mecliste bulunan bütün aşk sarhoşlarının yegâne gayesi sevgiliye ulaşmaktır. Hepsi sevgiliye ulaşmak ve ona kavuşmak için uğraşmakta, birbirleriyle tartışmakta ve aynı zamanda sevgili hiçbirine yüz vermediği için yakınmaktalardır. Dolayısıyla meclisteki gürültü ve patırtının esas sorumlusu sevgilinin ta kendisidir. Şair de hem bu gürültü patırtının sorumlusu hem de meclisteki düzeni sağlamakla yükümlü olması bakımından sevgilinin bu kargaşaya bir son vermesini istemektedir. Lakin âşıkların kendisi için birbirine düşmesi ve tabiri caizse birbirini yemesinden son derece keyif duyan sevgili kılını bile kıpırdatmamaktadır. Şair de sevgiliye neden bu durumu düzeltmeye yeltenmediğini sormakta ve bu durumdan yakınmaktadır.

Beyte tasavvufî açıdan bakıldığında ise bir zikir ortamı bizleri karşılamaktadır. ***Açık istiare*** yoluyla mutlak güzelliği ile insanları mest etmesi ve onların gönüllerine ilâhî aşk coşkusunu bahşetmesi yönüyle sonsuz güzellik sahibini kadeh sunan, (aşk ve onun getirisi olan sarhoşluğu) bahşeden ve bizzat şarabın kendisine benzeten şair; içinde bulunduğu zikir ortamının ve bu ortamda çekilen hay u hu esmâlarının yalnızca Allah için ve onun aşkına, rızasına nail olabilmek maksadıyla olduğunu dile getirmektedir.

Beyitte "ey" ifadesi ile ***nida*** yapılmıştır. Beyitte geçen "mug-beçe", "duht-ı rez" ve "mey-keşân" ifadeleri anlamsal açıdan bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Şair "niçün" ifadesi ile beyitte ortaya koyduğu anlamı soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** yapılmıştır.

3.Beyit: Bu şābuŋu'l-hümūmı nūşdan maḳṣad ḥaḳīḳatde
Bu cāme-şūy-ı cismi şüst ü şūlar hep senüŋçündür

Kelimeler:

Hümūm: Kederler, gamlar, tasalar, üzüntüler.

Nūş: 1. İçme, içiş. / 2. Tatlı şey. / 3. Tatlı.

Cāme-şūy: Çamaşır yıkayan (kimse), çamaşırcı.

Cism: 1. Boşlukta bir yer kaplayan varlık, madde, nesne. / 2. Beden, vücut.

Şüst ü şū: Yıkama.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hakikatte, bu kederler sabununu içmekten maksat bu beden çamaşırını yıkamalar hep senin içindir.*

Şerh: Şair bu beyitte âşığın en temel özelliklerinden birisi olan "gam ve keder sahibi olma" hususuna değinmektedir. Beyitte tasavvur edilen aşk hem beşerî hem de tasavvufî anlamda ele alınabilir.

Beşerî aşk olarak bakıldığında âşık, sevgiliye ulaşma yolunda pek çok zorluğa göğüs gerebilmeli ve aşkına sadık olmalıdır. Nitekim bu yolculuk pek çok zorluğu ve acıyı beraberinde getirir. Aşkında samimi âşık da zahmetsiz rahmet olmayacağını ve vuslata giden yolda çekilen acının aşkın büyüklüğünü gösteren bir nişane olduğunu bilir. O, gönlünü sevgilinin gam ve kederiyle besler ve bu yolda her daim kararlı bir şekilde yürür. Şair de beyitte bu hususa dikkat çekerek âşığın; sevgilinin gam ve kederi ile gönlünü ve zihnini doldurması ve orada sevgiliden gelen bu unsurlar dışında bir şey barındırmamasını "beden çamaşırını kederler sabunu ile yıkamak" olarak açıklamıştır. Nasıl ki çamaşırlar sabun ile kirlerinden arınıp temizleniyorlarsa âşık da ancak sevgilinin gam ve kederi ile gönlünü temizler ve refah bulur.

Tasavvufî olarak düşünüldüğünde ise Hak âşığının gönlünde yalnızca Allah aşkını barındırması ve gönlünü bu aşk dışındaki bütün unsurlardan arındırması ifade edilmektedir. Zira tasavvufta ilâhî aşk yolculuğuna hâsıl olan kimsenin Allah'tan gayrı hiçbir şeye meyil etmemesi başka bir deyişle mâsivâya yüz çevirmesi esastır.

Beyitte geçen "câme-şûy-ı cism" ifadesi ile insan bedeni çamaşıra benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte yer alan "sabun", "câme", "şûy", ve "şüst ü şû" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "bu" kelimesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** tapılmıştır.

4.Beyit: Sebūdan sāġara ilḳā vü sāġardan leb-i rinde

Leb-i rindāndan bu güft-gūlar hep senüŋçündür

Kelimeler:

Sebū: 1. Testi. / 2. Şarap kabı, şarap testisi.

Sāġar: İçki kadehi.

İlḳā: 1. Atma. / 2. Koyma, bırakma, yerleştirme. / 3. İlham etme, kalbe yerleştirme.

Leb: 1. Dudak. / 2. Kenar.

Rind: Görünüşe ve dünya işlerine kıymet vermeyen, kurallardan uzak, bütün varlığı kendi iç dünyasına göre değerlendiren, gönül gözüyle gören, hoş görülü, kalender, içkiye düşkün ve derbeder görünüşünün aksine ârif, hakîm, gönül ehli kimse.

Rindān: Rind kimseler, rindler.

Güft-gū: 1. Dedikodu. / 2. Karşılıklı söyleşme, konuşma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Testiden içki kadehine doldurulan ve (oradan) rindin dudağına (giden ve bu içkinin etkisiyle) rindin dudağından (çıkan) bu dedikodular, sözler hep senin içindir.*

Şerh: Beşerî aşk çerçevesinde beyte bakıldığında aşk sarhoşu ve içkiye düşkün olan şair nasıl sarhoş olduğunu anlatmaktadır. Bu noktada şair, önce testiden kadehe içki doldurulduğunu ve daha sonra da içki düşkünü olan rindin yani âşığın bu kadehi dudaklarına ulaştırmak suretiyle içip sarhoş olduğunu dile getirmekte; üstelik sarhoşluk etkisindeyken söylediği sözlerin, yaptığı dedikoduların hepsinin sevgili için olduğunu söylemektedir. Zira âşık, sarhoşken ne yaptığını bilmez bir hâlde muhtelif davranışlar sergiler. Sarhoş kişi bu noktada ne söylediğini bilmeyen, saçma sapan gerçek dışı söylemlerde bulunan bir hâlde de olabilir. Veyahut tam aksi açığa çıkmaması gereken sırlarını ifşa da edebilir (Bahadır, 2013: 76,78). Şair de sarhoşluğun etkisiyle birlikte ağzından çıkan tüm sözlerin, sergilediği bütün davranışların sevgili üzerine olduğunu ifade etmektedir. Nitekim şairin aşk sarhoşu olmasının başlıca sorumlusu da sevgiliden başkası değildir. Dolayısıyla sevgili âşığın hayatının tam olarak merkezindedir ve âşığın yapmış olduğu her hareketin çıkış veyahut varış noktasında o yer almaktadır.

Beyti tasavvufî açıdan yorumlamak gerektiğinde ise beyitte Allah aşkının âşığın gönlünde nasıl zuhur ettiği anlatılmaktadır. Beyitte geçen "sagar" kelimesi tasavvufî terminolojide "arif kişinin gönlü" anlamına gelmektedir (Şimşek, 2017: 297). Dolayısıyla ilâhî aşkı ilk olarak âşığın gönlünde filizlenmekte; daha sonra âşığın ilk olarak gönlüne düşen ve orada filizlenen bu ilâhî aşk ilhamı ile âşık kendinden geçmekte ve aşk sarhoşu olmaktadır. Gönlü karış karış ele geçiren gerçek aşk, artık âşığın dudağına ve diline de etki etmeye başlar. Zira gönül, bu aşk ile hemhâl oldukça âşığın söylemleri de artık sadece bu aşk üzerine olmaktadır. Artık ilâhî aşkın etkisiyle aşk sarhoşu olan âşığın gönlünde Allah'tan ve onun aşkından başka hiçbir şey yoktur; dolayısıyla onun ağzından çıkan sözler de yalnızca mutlak güzelliği anmak ve onu övmek üzerine olacaktır.

Beyitte geçen "sebû", "sâgar", "ilka" ve "leb-i rind" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Beyitte "sâgar" ve "leb-i rind" ifadeleri birden fazla kez kullanılmış, ***tekrir*** yapılmıştır.

5.Beyit: Aḳıtmaḳ seng-diller ʿışḳına deryāçe-i eşki

Urulmaḳ böyle ṭaşdan ṭaşa cūlar hep senüŋçündür

Kelimeler:

Seng-dil: Taş yürekli, katı kalpli, acımasız, vicdansız.

Deryāçe: Küçük deniz, göl.

Eşk: Gözyaşı.

Cū: Akarsu, ırmak, çay, dere.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gözyaşının küçük gölünü taş gönüllüler aşkına (uğruna) akıtmak; (o gözyaşlarının) ırmaklar (gibi) böyle taştan taşa vurulması hep senin içindir.*

Şerh: Şair, aşkın zorlu bir yolculuk olduğunu dile getirmekte ve bu zorluklara sevgiliye kavuşmak için katlandığını ifade etmektedir. Beyti beşerî aşk ve ilâhî aşk çerçevesinde iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür.

Beşerî aşk üzerinden beyte bakıldığında şair, ***teşbih-i beliğ*** yoluyla küçük bir denize, göle benzettiği gözyaşlarının boş yere akmadığını; hepsinin sevgili ve onun aşkı uğruna damla damla gözlerinden döküldüğünü dile getirmektedir. Şair yani âşık, sevgiliye kavuşma uğruna o kadar gözyaşı dökmüştür ki âdeta küçük bir deniz kadar olan bu gözyaşları tıpkı ırmaktan akan sular gibi taştan taşa vurularak akmaktadır. Şair de içinde bulunduğu bu zorlu durumu sevgiliye anlatmakta; akıttığı her damla gözyaşının, katlandığı her zorluğun yalnızca onun için olduğunu ifade etmektedir.

Beyte tasavvufî açıdan yaklaşıldığında ise şair, ilâhî aşk yolculuğunda yaşadığı zorluklar neticesinde ve bu zorlu yolculuğu çıktığı için kendisini eleştiren, bu yolculuğun gerçek manasını idrak edemeyen, gönül ehli olmayan kişilerin kınamaları yüzünden âdeta bir ırmak gibi taştan taşa vurulan gözyaşlarının hepsinin yalnızca mutlak güzellik sahibi olan Allah için olduğunu söylemektedir. Başka bir deyişle bu yolculukta tek dayanağının Allah olduğunu ve bütün zorluklara ona ulaşmak için göğüs gerdiğini ifade etmektedir.

Beyitte geçen "seng-diller" ifadesinden kasıt beşerî anlamda sevgili; tasavvufî anlamda ehl-i dil olmayan kişilerdir, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Beyitte "deryâçe-i eşk" taştan taşa vurulması yönünden ırmağa benzetilmiştir, ***müekked teşbih*** yapılmıştır. Beyitte şairin yani âşığın sevgili uğruna akıttığı gözyaşlarının küçük bir deniz oluşturacak kadar çok olduğu söylenerek abartılı bir söylemde bulunulmuştur, ***mübalağa*** yapılmıştır. Bununla beraber "akıtmak", "deryâçe", "eşk" ve "cû" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

Ayrıca beyitte geçen "urulmak böyle taştan taşa cûlar" ifadesi Fuzûlî'nin meşhur su kasidesindeki "Hâk-i pâyine yetem dir ömrlerdir muttasıl / Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su" beytini akıllara getirmektedir, ***telmih*** söz konusudur.

6.Beyit: Yetişdür ey nihāl-i tāk toḫm-ı duḫt-ı engūrı

Yere toḫm-ı kedūdan ser-fürūlar hep senüŋçündür

Kelimeler:

Nihāl: Fidan.

Tāk: Asma, üzüm kütüğü.

Duht-ı engūr: Üzümün kızı, şarap.

Kedū: 1. Kabak. / 2. Şarap kabı olarak kullanılan içi oyulmuş kuru kabak. / 3. Kafatası.

Ser-fürū: Baş eğme, itâat etme, yüz suyu dökme, minnet etme.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey asma fidanı! Üzümün kızının (şarabın) tohumunu yetiştir. Kabak (testi) tohumundan yere baş eğmeler hep senin içindir.*

Şerh: "Duht-ı engûr" diğer adıyla "duhter-i rez", "üzümüz kızı, üzümden çekilmiş şarap" anlamına gelmektedir. Şiirlerde bazen üzüm bir anne, üzümden elde edilen şarap da onun kızı olarak tahayyül edilmiştir (Bahadır, 2013: 38). Dolayısıyla şarabı ifade eden bu kavram muhtelif kullanım şekilleriyle divan şiirindeki yerini almıştır. Bilindiği üzere şarap, şairlerin vazgeçemediği unsurlardandır. Beşerî aşk bağlamında bazen bizzat sevgilinin yerine bazen de sevgilinin aşk acısını hafifleten ve unutturan bir unsur olarak ele alınırken; tasavvufî terminolojide ise ilâhî aşkı ve o aşka ulaşma yolundaki ruh coşkunluğunu sağlayan bir araç olarak görülmektedir (Cebecioğlu, 2004: 76; Pala, 2020: 52).

Şair de beytin merkezine şarabı almaktadır. Bu doğrultuda şair, şarabın ham maddesi olan üzüm fidanına seslenerek ondan kızını yani şarabı yetiştirmesini istemektedir. Nitekim üzümüz kızı şair (âşık) için oldukça önemlidir. Üstelik şair şarabın sadece kendisi için değil kabaktan yapılan şarap kadehi yani kabak tohumu için de önemli olduğunu söylemektedir. Zira üzüm (asma fidanı) kızını (şarabı) yetiştirecek ki kabak tohumu da şarap için kadehini yetiştirsin ve o da görevini yerine getirsin. Bundan dolayı kabak tohumu her daim asma fidanına muhtaç olduğu için baş eğmektedir. Şair, böylesi bir kurgu ile şarabın ne denli bir ehemmiyet arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Beyitte geçen "ey nihâl-i tâk" ifadesi ile seslenme yapılmış, ***nida*** sanatına başvurulmuştur. Beyitte asma fidanı, "yetiştirmek" ve "duht-ı engûr" karinelerinden

hareketle anne olarak tasavvur edilmiştir, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** söz konusudur. Bununla beraber beyitteki "yetiştirmek", "nihâl", "tâk", "tohm", "duht-ı engûr" ve "kedû" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "tohm" kelimesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

7.Beyit: N'olur Kānīyi itseŋ bir selām-ı tāzeye şāyān
Żamīr-i dilde köhne ārzūlar hep senüŋçündür

Kelimeler:

Şāyān: Layık, değer, yakışır.

Żamīr: 1. İç, derun. / 2. Kalp, gönül.

Köhne: 1. Eskimiş, yıpranmış, eski. / 2. İçinde bulunulan zamana göre geride kalmış, zamanı ve modası geçmiş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) (Zavallı) Kânî'yi bir taze selâmına layık görsen ne olur? (Zira) gönlün en derinindeki yıpranmış arzular hep senin içindir.*

Şerh: Gazel boyunca sevgilinin ilgi ve sevgisine nail olmak, ona kavuşmak için yaptığı şeyleri anlatan şair; gazelinin makta beytinde de bu yaptıklarının karşılığını almak istediğini ifade etmektedir. Diğer beyitler de olduğu gibi bu beyitte de beşerî aşk ve ilâhî aşk üzerinden iki farklı yorum yapmak mümkündür.

Beşerî aşk nezdinde beyte bakıldığında şair, gönlünün en derinliklerinde sadece sevgilinin ve ona olan kavuşma arzusunun yer aldığını söylemektedir. Bu doğrultuda sevgiliye seslenen şair, bu zamana kadar gerçekleştirdiği her eylem ve söyleminin yalnızca ona kavuşmak üzerine olduğunu dile getirmekte; bu kadar uğraşın ve çabanın karşılığı olarak en azından ufacık bir selam, tebessüm, ilgi belirtisi göstermesini kendisini buna layık görmesini beklemekte ve dilemektedir. Zira şairin bu kadar zorluk karşısında yıpranan kavuşma arzularını tekrar canlandırmak için sevgilinin ufacık bir ilgisi, tek bir selamı yeterlidir.

Beyit ilâhî aşk ekseninde ele alındığında ise şair, gönlünün en derinliklerinde ilâhî aşk dışında bir şey kalmadığını ifade ederek Allah'a seslenmekte; aklında ve gönlünde sadece O olmasına karşın hâlen kavuşmanın gerçekleşmediğini, mutlak güzelliğinin ihtişamına nail olabilecek mertebeye ulaşamadığını dile getirmektedir. Bu noktada şair, en azından Allah'ın eşsiz güzelliğine delâlet edecek ufak bir selama yani tecelliye, işarete layık olmayı Allah'tan niyaz etmektedir. Nitekim şairin gönlündeki yegâne arzu mutlak güzellik sahibine kavuşmak ve hakikate ermektir.

Beyitte ortaya koyulan anlam "n'olur" ifadesi ile soru sorularak pekiştirilmiş, ***istifham*** yapılmıştır.

2.2.30. Gazel 34

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿīlün)

Eşküm o şūḫı görse yolında sebīl olur
Ḫurşīd öŋünde necm-i Süreyyā sefīl olur

Bī-māye şeyḫ sālike oldıḳca reh-nümā
Ḥācıya daḫı efḳar-ı ʿurbān delīl olur

Daʿvā-yı dīn ü aṣl u fürūʿātı bilmeyen
Deyne kefīl ü daʿvī-i ġayra vekīl olur

Dā'im birāderine çeker ḥüsn ü ānda[56]
Bintü'l-ʿineb ki vālidesinden cemīl olur

Kānī girīve-gīr ʿadālet-i cihānda
Aḳrānına teraccüh ider bī-ʿadīl olur

1.Beyit: Eşküm o şūḫı görse yolında sebīl olur
Ḫurşīd öŋünde necm-i Süreyyā sefīl olur

Kelimeler:

Şūḫ: 1. Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın). / 2. Neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak.

Sebīl: 1. Yol, tarik. / 2. Bilhassa kandil vb. mübarek günlerde hayır maksadıyla ücretsiz olarak dağıtılan içme suyu. / 3. Bolluğundan dolayı herkese su gibi bedava dağıtılan veya çok ucuza satılan şeyler için kullanılır.

Ḫurşīd: Güneş.

Necm-i Süreyyā: Süreyya yıldızı.

[56] Yazar tarafından "hüsn-i anda" şeklinde okunmuştur.

Sefîl: 1. Sefalet içinde olan, yoksul, fakir, perişan (kimse). / 2. Alçak, adi, bayağı (kimse).

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Nasıl ki) Süreyya yıldızı güneşin önünde sefil (değersiz) olur; (benim) gözyaşlarım da o cilveli sevgiliyi gördüğünde (onun) yolunda (onun uğruna) sebil olur (tıpkı bir çeşme gibi akıp gider).*

Şerh: Şair, gazelinin matla beytine ***temsilî teşbih*** kurgusu oluşturarak giriş yapmıştır. Sevgilinin güzelliği karşısında mest olan ve bu güzelliğe kavuşamadığı için sürekli gözyaşı döken şair, ***teşhis*** ve ***kapalı istiare*** yoluyla insana benzettiği gözyaşlarının o güzellik timsali, cilveli sevgiliyi gördüğünde onun yolunda, onun uğruna âdeta sebil olup su gibi akıp gideceğini dile getirmektedir. Tıpkı parlaklığıyla ve güzelliğiyle dillere destan olan Süreyya yıldızının Güneş'in ışıltısı ve letafeti karşısında esamesinin okunmaması, sefil bir duruma gelip kaybolup gitmesi gibi o eşsiz güzellik timsali sevgiliyi gören gözyaşları da onun güzelliği karşısında mest olur; bu benzersiz güzellik karşısında hiçbir şeyin zerrece bir değerinin olmadığını anlar ve o güzelliğin yolunda akıp gitmekten bir an bile tereddüt etmez.

Beyitte geçen "o şûh" ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Beyitteki "eşk" ile "sebîl olmak" ve "hurşîd" ile "necm-i Süreyyâ" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturduklarından burada ***tenasüp*** yapılmıştır. Beyitte "olur" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Bī-māye şeyḫ sālike oldıḳca reh-nümā
Ḥācıya daḫı efḳar-ı ʿurbān delīl olur

Kelimeler:

Bī-māye: İlimsiz, cevhersiz, karaktersiz.

Şeyḫ: 1. Bir tarikata girip seyr ü sülûkünü tamamladıktan sonra o tarikatın başı durumundaki en yüksek mertebeye çıkan bulunan ve kendisine derviş yetiştirme (irşat) izni verilen kimse; taliplere rehberlik edip onları tarikat usullerine göre irşat etmek ehliyetine sahip kâmil insan. / 2. Ahi teşkilatında ve loncalarda bir esnaf birliğinin başı durumunda olan kimse. / 3. Bir kabilenin, bir aşiretin başı, halk ağzı şıh. / 4. Yaşlı kimse, ihtiyar. / 5. Hadis ilminde bir râvînin kendisinden hadis aldığı kimse, hoca.

Sālik: 1. Bir yola girmiş olan, bir yol tutup onu takip eden kimse. / 2. Bir tarikata girmiş, bir mürşide bağlanarak manevî yolculuğa çıkmış olan kimse.

Reh-nümā: Yol gösteren kimse, kılavuz.

Efḳar: Çok (daha, en, pek) fakir ve muhtaç.

ʿUrbān: Çöl Arapları, bedevîler.

Delīl: 1. Yol gösteren, kılavuz, rehber. / 2. Hacılara hac ibadetini yaparken rehberlik eden kimse. / 3. Bir şeyin varlığını, aslını, ne olduğunu ispatlamaya yarayan şey, burhan, kanıt, beyyine. / 4. İpucu, iz, işaret, nişan, alâmet.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *İlimsiz, donanımsız şeyh (eğer) sâlike yol gösterici olursa (bu tıpkı) fakir (cahil, bilgisiz) çöl bedevilerinin hacıya rehber (olması gibi) olur.*

Şerh: Şair, yaşadığı dönemdeki yozlaşmış tarikat sistemini ve tarikatların başındaki şeyhleri oluşturmuş olduğu ***temsilî teşbih*** kurgusu üzerinden eleştirmektedir. Bu doğrultuda şair; donanımsız ve ilimsiz olduğu hâlde mensup olduğu tarikatın postnişin makamında oturan -sahte- şeyhlerin, bu tarikata intisap edip seyr ü sülûk yolculuğuna çıkan sâlike doğru bir şekilde rehberlik edemeyeceğini söylemekte; bunun tıpkı fakir ve ilimsiz çöl bedevilerinin hac ibadetini yerine getiren hacılara yol göstermeye çalışmasına benzediğini dile getirmektedir. Nitekim son derece fakir ve ilimsiz bir vaziyette olan çöl bedevilerinin hacılara hac ibadeti sırasında doğru bir şekilde rehberlik etmesi mümkün değildir.

Beyitte geçen "şeyh", "sâlik", "reh-nümâ", "hâcı" ve "delîl" ifadeleri anlamsal açıdan bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Daʿvā-yı dīn ü aṣl u fürūʿātı bilmeyen
Deyne kefīl ü daʿvī-i ġayra vekīl olur

Kelimeler:

Asl: 1. Kaynak, kök, başlangıç noktası, mebde, menşe. / 2. Gerçek, hakikat. / 3. Bir şeyin bizzat kendisi, zâtı.

Fürūʿāt: Dallar budaklar, asıldan ayrılan kollar.

Deyn: Belli bir zaman sonunda ödenmek üzere alınan para, borç.

Kefīl: Bir kimsenin borcunu ödememesi durumunda ödemeyi veya yapması gereken şeyi yerine getirmediği takdirde yapmayı üzerine alan kimse.

Vekīl: 1. Başkası adına söz söyleyen veya hareket eden kimse. / 2. Bir kimsenin şahsına vekâleten işlerini görmek üzere yerine bıraktığı ve bu hususta bir belge ile yetki verdiği kimse.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Din davasını, dinin aslını ve esasını, dalını budağını bilmeyen; başkalarının borçlarına kefil ve davalarına vekil olur.*

Şerh: Bir önceki beyitte şeyhlerin donanımsızlığından ve yetersizliğinden yakınan şair, bu beyitte de şeyhlerin yetersizliklerinin sebeplerini açıklamaktadır. Şaire göre şeyhlerin yetersizliklerinin ve donanımsızlıklarının esas nedeni din davasını tam olarak idrak edememeleri ve bu davanın esaslarını, kurallarını tam olarak kavrayamamalarıdır. Üstelik bu yetersizlikle bir de başkalarının borçlarına kefil ve davalarına da vekil olmaktadırlar. Yani tarikata yeni mensup olmuş olan sâliklerin manevî yolculuklarının sorumluluğunu da onlar üstlenmektedirler. Zira sâliklerin din davasında muvaffak olmaları, bu yolculuğu başarıyla tamamlamaları iyi bir şeyh rehberliğine bağlıdır. Ancak din davasını ve bu davanın esaslarını yeterince kavrayamamış olan donanımsız şeyhlerin; zorlu bir manevî yolculuğa çıkmış olan bu sâlikleri başarıya ulaştırmaları ve böylesi büyük bir sorumluluğun altından kalkmaları mümkün değildir. Dolayısıyla şair, şeyhlerin din davasını ve esaslarını benimseyen, donanımlı ve ilim, irfan sahibi kişiler olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Beyte başka bir açıdan bakıldığında şu şekilde yorumlamak da mümkündür: Şair, postnişin makamında oturan şeyhlerin dinin aslını ve esaslarını yeterince bilmeyen kişiler olmaları hâlinde din davasını hakiki bir şekilde güdemeyeceğini söylemekte; bu özellikteki şeyhlerin din davasını değil ancak başkalarının düşüncelerinin ve davalarının vekilliğini yapabileceğini ifade etmektedir. Nitekim kendi davasını benimseyemeyen bir şeyhin yapacağı iş başkalarının düşünceleri ve davaları doğrultusunda hareket etmekten başka bir şey olmayacaktır.

Ayrıca beyitte ortaya koyulan düşünceyi sadece tarikat ve din özelinde bırakmayıp toplumun her alanına aksettirmek de mümkündür. Ekonomi, siyaset, eğitim vb. hususlarda mevki ve rütbe gözetmeksizin herkes işini layığıyla ve şeriata uygun bir biçimde yapmalıdır. Zira kural, düzen ve liyakatin olmadığı yerde kargaşa ve yozlaşmışlık baş gösterir.

Beyitte geçen "deyn" ile "kefîl" ve "da'vi" ve "vekîl" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Dā'im birāderine çeker ḥüsn ü ānda
Bintü'l-ʿineb ki vālidesinden cemīl olur

Kelimeler:

Hüsn ü ān: Güzellik.

Bintü'l-ʿineb: Üzümün kızı, şarap.

Vālide: Anne.

Cemīl: Güzel.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O) güzellik ve letafette daima erkek kardeşine çeken üzümün kızı, annesinden (daha) güzel olur.*

Şerh: Şair bu beytini şarabı övme hususu üzerine kurgulamıştır. "Üzüm kızı" anlamına gelen bintü'l-'ineb kavramı klasik şiirde çoğunlukla "üzümden çekilerek elde edilen şarap" için kullanılmıştır. Ham maddesinin üzüm olması sebebiyle şairler şarabı, üzümle birlikte çeşitli benzetme kurguları oluşturarak şiirlerinde işlemişlerdir. Bu doğrultuda bazen üzümü bir anneye, üzümün çeşitli merhalelerden geçirilmesiyle elde edilen şarabı da onun kızına teşbih etmişlerdir (Çayıldak ve Kavruk, 2018: 86,87). Şair de beytinde bu teşbih ilgisini kullanarak üzümü bir anneye ve üzümden elde edilen şarabı da onun kızına benzetmiştir. Üstelik şaire göre şarap, annesi olan üzümden daha güzel daha tatlıdır ve güzelliği bakımından biraderine çekmiştir. Şairin burada bilhassa "erkek kardeş" manasına gelen "birader" ifadesini kullanması; ham maddesi üzüm ve şaraba göre daha ağır ve sert olan rakıyı akıllara getirmektedir (Kelemci, 2018:66). Rakı, şaraba göre biraz daha ağır ve sert türde bir içecek olduğu için şair ***açık istiare*** yoluyla onu şarabın erkek kardeşi olarak nitelendirmiş ve güzelliği yani lezzeti bakımından ona çektiğini söylemiştir.

Beyitte geçen "birader", "bintü'l-'ineb" ve "vâlide" ifadeleri üzümü ve ondan elde edilen alkollü içecekleri ifade etmeleri bakımından, "hüsn ü ân" ve "cemîl" ifadeleri de bunların güzelliklerini ve lezzetlerini ifade etmeleri açısından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

5.Beyit: Kānī girīve-gīr ʿadālet-i cihānda

Aḳrānına teraccüh ider bī-ʿadīl olur

Kelimeler:

Girīve-gīr: Zorlukları yayan, çoğaltan.

Aḳrān: 1. Aynı yaşta olanlar, yaşıtlar; yaşıt. / 2. Mevki, rütbe ve durumları birbirine uygun olanlar, emsal. / 3. Denk, eş, küfüv.

Teraccüh: Bir tarafı tutma, taraflı olma.

Bī-ʿadīl: Adaletsiz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Cihan adaletindeki zorlukların yayılması adaletsiz (bir şekilde) akranının tarafını tutmakla olur.*

Şerh: Önceki beyitlerde donanımsız şeyhleri ve davaya uygun hareket etmeyenleri eleştiren şair, gazelinin makta beytinde de sosyal bir eleştiride bulunmaktadır. Bu noktada şair, hak ve hukuk konusunda zorluklara girilmesinin yani adaletin tam olarak sağlanamamasının asıl sebeplerinden birinin "taraflılık" olduğunu dile getirmektedir. Ekonomi, siyaset, eğitim vb. hangi alanda veyahut hususta olursa olsun kişi, hiçbir vakit akranını (meslektaşını, yaşıtını, tanıdığını vb.) kayırmamalıdır, olaylara taraflı bir şekilde yaklaşmamalıdır. Çünkü insanlar eğer ki çevrelerindeki olaylara kendi menfaatleri doğrultusunda yaklaşır ve çıkarlarını gözeterek adaletsiz bir şekilde taraf tutarsa işte o zaman adaleti çiğnemiş sayılırlar. Şüphesiz bu durum da adaletsizliğin ve taraflılığın yayılmasını sağlar; toplumun düzeninin bozulmasına çanak tutar. Şair de bu duruma dikkat çekmiş ve bir anlamda yaşadığı dönemdeki adaletsizliklere işaret ederek eleştirel bir tavır sergilemiştir.

Beyitte geçen "adâlet", "teraccüh" ve "bî-adîl" ifadeleri anlamsal açıdan bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Aynı zamanda "adâlet" ve "bî-adîl" kavramları anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

2.2.31. Gazel 35

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Gözüm neẕẓāre-i ruḫsāre-i cānāna ḥasretdür
Ḳulaġum istimāʿ-ı ṣoḥbet-i yārāna ḥasretdür

Elüm gül-deste-i peymāne-i ser-şārdan ḫālī
Ayaġum cünbiş-i mestāne-i rindāne ḥasretdür

Dimāġum āşinā-yı būy-ı ümmīd olmadan ḳaldı
Dehānum çāşnī-i leẕẕet-i iḥsāna ḥasretdür

Zebānum ḥüsn-i taʿbīr-i merāmum itmeden ʿāciz
Kelāmum imtizāc-ı ḥarf-i istiḥsāna ḥasretdür

Ayaġum sāḥa-i gülşen-serāy-ı vuṣlatuŋdan dūr

Elüm her rūz u şeb būs itdigüm dāmāna ḥasretdür

Zebānum cünbişi-i ḥarf-i recā-yı vaṣla nā-maḥrem
Dehānum leẕẕet-i gül-būse-i ḫūbāna ḥasretdür

Yüzüm rengīni gül-ḫande-i āmālde sādur
Sözüm her çend rengīn olsa istiḥsāna ḥasretdür

Derūnum pāy-māl-i minnet-i dūnān iken ḥālüm
Cebīnüm āstān-ı zümre-i rindāna ḥasretdür

Dilüm endīşe-i vaṣl-ı dil-ārādan olup maḥrūm
Ḫayālüm Kāniyā fikr-i sürūr-ı cāna ḥasretdür

1.Beyit: Gözüm neẕẕāre-i ruḫsāre-i cānāna ḥasretdür
Ḳulaġum istimāʿ-ı ṣoḥbet-i yārāna ḥasretdür

Kelimeler:

Neẕẕāre: Bakma, bakış, seyretme.

Ruḫsāre: Yanak, yüz.

Cānān: Sevgili, sevilen kadın.

İstimāʿ: 1. Kulak verme, dinleme. / 2. Dinleyip kabul etme. / 3. İşitme.

Yārān: Dostlar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gözüm sevgilinin yüzüne bakmaya; kulağım (da) dostların sohbetini işitmeye hasrettir.*

Şerh: Şair, uzun süredir sevgiliyi göremeyen ve derin bir hasret çeken âşık profili çizerek gazeline giriş yapmıştır.

Bir hayli zamandır sevgiliyi göremeyen şair, gözlerinin sevgilinin o eşsiz güzelliğine, parlak yüzüne bakmaya hasret kaldığını dile getirmektedir. Sevgiliyi görememenin ve ona duyulan hasretin neticesinde oldukça derbeder bir hâl içerisinde olan şair, içerisinde bulunduğu bu zorlu durum sebebiyle uzun süredir dost meclislerine de katılamamıştır. Bu dost meclislerinde arkadaşları, kendisi gibi aşk sarhoşları ile sohbet eden, sevgili yüzünden çektiği acıları paylaşan, tabiri caizse kendine dert ortakları bulan şair, uzun

süredir bunu gerçekleştiremediğini söylemekte ve kulaklarının bu dost meclislerinde edilen samimi sohbetleri işitmeye hasret kaldığını ifade etmektedir.

Beyitte geçen "göz", "kulak", "nezzâr" ve "istimâ'" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "hasretdür" ifadesi her iki dizede de kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Elüm gül-deste-i peymāne-i ser-şārdan ḫālī

Ayaġum cünbiş-i mestāne-i rindāne ḥasretdür

Kelimeler:

Gül-deste: Gül destesi, çiçek destesi.

Peymāne: 1. İçki kadehi, özellikle şarap kadehi. / 2. Şarap.

Ser-şār: 1. Ağzına kadar dolu, dopdolu. / 2. Çok fazla, haddinden ziyade, aşkın taşkın.

Ḫālī: 1. Boş. / 2. Tenha, ıssız.

Cünbiş: 1. Hareket etme, kımıldama, oynama. / 2. Eğlence, oyun.

Mestāne: Sarhoş olan bir kimseye yakışır tarzda, mest olup kendinden geçmişçesine, sarhoşçasına.

Rindāne: Rind olan kimseye yakışır şekilde.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Elim ağzına kadar dolu kadehin gül destesinden uzak; ayağım rindlerin sarhoşça hareketlerine hasrettir.*

Şerh: Uzun süredir sevgiliyi göremeyen şaire yani âşığa artık hiçbir aktivite ve unsur keyif vermemektedir. Öyle ki âşığa mutluluk veren, onu canlandıran ve kısa süreliğine derdini, kederini unutmasını sağlayan vazgeçilmez içeceklerinden birisi olan şarap dahi artık âşığa cazip gelmemekte, âşık onu bile istememektedir. Zira âşık, asıl sevinç kaynağı olan sevgiliyi uzun süredir görememektedir ve onsuz hiçbir şeyin değeri ve anlamı yoktur. Hâliyle uzun süredir eli kadeh tutmamış, ağzına şarap götürmemiş olan şair, sarhoş da olamamakta; ayaklarının sarhoşça hareketlere yani sarhoşluğa hasret kaldığını söylemektedir. Bir anlamda şair, hem kendisini güzelliğiyle mest eden sevgiliden hem de şaraptan uzak kaldığını ve bu sarhoşlukları özlediğini dile getirmektedir.

Beyitte geçen "gül-deste" ifadesi ile kastedilen şaraptır, ***açık istiare*** kullanılmıştır. Bunun yanında beyitteki "ayağum" kelimesi vücut uzvu olan ayak anlamında kullanılmıştır. Ancak beyitte şarap anlamında kullanılan "gül-deste" ve kadeh anlamına gelen "peymâne" ifadelerinin kullanılması "ayağum" ifadesinin diğer anlamı olan "kadeh" anlamını da çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla ***iham*** söz konusudur. Beyitte geçen "el" ve

“ayak” ifadeleri ile “gül-deste”, “peymâne”, “ser-şâr”, “mestâne” ve “rindâne” ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Dimāġum āşinā-yı būy-ı ümmīd olmadan ḳaldı

Dehānum çāşnī-i leẕẕet-i iḥsāna ḥasretdür

Kelimeler:

Dimāġ: 1. Beyin. / 2. Şuur, bilinç, akıl.

Āşinā: 1. Bildik, tanıdık (kimse). / 2. Yakın, yakın gelen, mûnis, dost. / 3. Tanıyan, bilen, bilici, vâkıf.

Būy: 1. Koku. / 2. Bir şeyin varlığını belli eden iz, eser.

Ümmīd: 1. Arzu edilen, olması istenen bir şeyin gerçekleşebileceği ihtimalinin verdiği rahatlatıcı, ferahlatıcı duygu, olması istenen bir şeye duyulan beklenti, umut. / 2. Bu duyguyu uyandıran kimse veya şey.

Dehān: Ağız.

Çāşnī: Çeşni, lezzet, tat.

İḥsān: 1. Bağışlama, bağışta bulunma. / 2. Bağışlanan şey, bahşiş, atiye. / 3. Lütuf, kerem, iyilik.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Beynim, aklım arzu edilen kokuya vâkıf olmaktan mahrum kaldı. Ağzım lütufların lezzetinin tadına hasrettir.*

Şerh: Şair, sevgiliye olan hasreti sebebiyle yaşadığı üzüntüyü ve özlem duyduğu unsurları anlatmaya devam etmektedir. Bu noktada şair, uzun süredir göremediği güzeller güzeli sevgilisinin yanından geçenleri kendisine hayran bırakan, insanın içini ferahlatan ve yüzünde tebessüm oluşturan kokusunu içine çekmekten mahrum kaldığını; bir anlamda da bu eşsiz kokuyla hemhâl olalı çok uzun zaman olduğunu ve artık bu kokunun izlerinin yavaş yavaş silindiğini dile getirmektedir.

Şair ikinci dizede ise ağzının sevgilinin lütuflarının tadına hasret kaldığını söylemektedir. Gerçi birlikte olunan zamanlarda dahi sevgili çoğu zaman şaire yani âşığa eziyet etmekte, onun acı çekmesine sebebiyet verecek davranışlarda bulunmakta; nadiren âşığa iyi sözler sarf edip ve ona ilgi göstermektedir. Ancak sevgilinin kendisine gösterdiği en ufak ilginin tadı dahi âşık için o kadar güzeldir ki âşık bu lezzeti hiçbir şeye değişmez ve o tadı hiçbir şekilde unutmaz. Şair de bu bağlamda sevgilinin en ufak ilgisine, iyi sözüne hasret kaldığını ifade etmektedir.

Beyitte geçen "dimâğ" ve "dehân" kelimeleri ile "bûy", "çâşni" ve "lezzet" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Zebānum ḫüsn-i taʿbīr-i merāmum itmeden ʿāciz

Kelāmum imtizāc-ı ḫarf-i istiḥsāna ḥasretdür

Kelimeler:

Zebān: 1. Dil. / 2. Lisan, konuşma.

Hüsn: Güzellik.

Taʿbīr: 1. İfade, anlatım. / 2. Bir anlam ifade eden söz. / 3. Deyim. / 4. Yorma, yorumlama.

Merām: İstek, niyet, maksat.

Kelām: 1. Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifade. / 2. Söyleyiş, söyleme. / 3. Dil, lehçe.

İmtizāc: 1. İyi geçinme, uyuşma, anlaşma. / 2. İki veya daha fazla şeyin karışıp kaynaşarak tek cisim hâline gelmesi. / 3. Birbirini tutma, uygunluk, uyuşma.

İstiḥsān: Beğenme, güzel bulma, güzel sayma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Dilim isteğimi, niyetimi yorumlama güzelliğinden aciz; söyleyişim güzel sözleri bir araya getirmeye hasrettir.*

Şerh: Uzun süredir sevgiliye hasret kalan şair, bu hasret neticesinden yaşadığı duyguları ve içinde bulunduğu zorlukları anlatmaya devam etmektedir.

Şairin sevgiliye olan özleminin ve ona duyduğu özlem neticesinde yaşadığı acının değeri o kadar büyüktür ki şair artık iki kelimeyi bir araya getirmekten ve içinde bulunduğu durumu anlatmaktan aciz bir duruma gelmiştir. Şair, sevgilinin yokluğunda o denli kendinden geçmiştir ki iki kelâm etmeyi, hâlini ve niyetini arz etmeyi dahi beyhude bir iş olarak görmektedir. Onun yegâne isteği sevgiliyi görmek ve sadece onun güzelliğini övmektir. Zira şairin dili sevgilinin dillere destan güzelliğini anlatmak için güzel sözler söylemeye hasret kalmıştır.

Beyitte geçen "zebân", "kelâm", "ta'bîr" ve "harf" kelimeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

5.Beyit: Ayaġum sāḥa-i gülşen-serāy-ı vuṣlatuŋdan dūr

Elüm her rūz u şeb būs itdigüm dāmāna ḥasretdür

Kelimeler:

Sāḥa: 1. Alan. / 2. Avlu.

Gülşen-serāy: Gül bahçesi sarayı, gül bahçesi içindeki saray.

Vuṣlat: Sevdiğine kavuşma.

Dūr: Uzak.

Rūz u şeb: Gece gündüz, sürekli.

Būs itmek: Öpmek.

Dāmān: Etek, uç, kenar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ayağım kavuşma gül bahçesi sarayının avlusundan uzak; elim her gece ve gündüz öptüğüm eteğe hasrettir.*

Şerh: Şair, ***teşbih-i beliğ*** yoluyla sevgiliye kavuşmayı gül bahçesine, kavuşma gül bahçesini de saraya benzeterek; sevgiliye kavuşmanın ve onu görmenin zorluğundan dem vurmaktadır. Sevgiliye kavuşmanın kolay olmaması, birçok zorluğa tabii olması herkesin malumudur. Ancak şair öyle müşkül bir durumun içerisindedir ki bırakın sevgiliyle görüp kavuşma hayalleri kurmayı sevgiliyi dahi görememektedir ki o da bu durumdan dert yanmaktadır. Vakti zamanında gece gündüz eteğini öptüğü, dibinden ayrılmadığı ve sevgisine nail olmak için binbir takla attığı sevgiliyi çok özlediğini dile getirmekte ve bu durumdan hayıflanmaktadır.

Beyitte "etek öpmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bunun yanında beyitte "dâmân" yani etek ile kastedilen sevgilidir. Parça-bütün ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Beyitte geçen "rûz" ve "şeb" kelimeleri birbirine zıt kelimelerdir, anlamsal olarak ***tezat*** yapılmıştır. Beyitte geçen "ayağum" ve "elüm" ve "saha", "gülşen-serây" ve "vuslat" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: Zebānum cünbişi-i ḥarf-i recā-yı vaṣla nā-maḥrem

Dehānum leẕẕet-i gül-būse-i ḫūbāna ḥasretdür

Kelimeler:

Zebān: 1. Dil. / 2. Lisan, konuşma.

Cünbiş: 1. Hareket etme, kımıldama, oynama. / 2. Eğlence, oyun.

Recā: 1. Ümit, emel, umma. / 2. Dilek, istek.

Vaṣl: Sevdiğine kavuşma.

Nā-maḥrem: 1. Şer'an kendisiyle evlenilmesi câiz olduğu ve nikah düştüğü için kadının yanına örtüsüz çıkmadığı erkek. / 2. Sır verilmeyen, içli dışlı olunmayan kimse, yabancı.

Dehān: Ağız.

Gül-būse: Öpüşü gül gibi güzel ve tatlı olan.

Ḫūbān: Güzeller.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Dilim, kavuşma ümidi harfinin hareketine yabancı; ağzım güzellerin (güzeller güzelinin) gül gibi güzel ve tatlı olan öpüşünün, dudağının lezzetine hasrettir.*

Şerh: Bir önceki beyitte kavuşmanın ve sevgiliyi görmenin zorluğunu dile getiren şair, bu beyitte de kavuşmanın zorluğundan dem vurmaktadır. Şair, sevgiliyi o kadar uzun süredir görmemektedir ki sevgiliye olan kavuşma ümidi günden güne tükenmekte; tabiri caizse kavuşma ümidi harfinin hareketine yabancılaşmaktadır. Ayrıca şair, sadece sevgiliye olan kavuşma inancını yavaş yavaş yitirmeye başlamasından değil sevgilinin o aklı baştan alan güzelliğine ulaşamadığı için de elem duymakta; rengi, dikkat çekiciliği ve güzelliğiyle tıpkı bir gül gibi olan sevgilinin baş döndürücü dudaklarına erişemediği ve bu dudaklarının lezzetini tadamadığı için de ayrıca üzülmektedir. Dolayısıyla şair, sevgilinin dudağı ve o dudakları öpme arzusu nezdinde aslında sevgiliye duyduğu hasretten ve ona kavuşma ümidinin gitgide azalmasından hayıflanmaktadır.

Beyitte geçen "cünbiş-i harf-i recâ-yı vasla" ifadesi ile kavuşma ümidi harfe benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "zebân", "dehân", "lezzet" ve "gül-bûse" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

7.Beyit: Yüzüm rengīni gül-ḫande-i āmālde sādur

Sözüm her çend rengīn olsa istiḥsāna ḥasretdür

Kelimeler:

Gül-ḫande: Gülen gül.

Āmāl: Emeller, istekler.

Sā: Gibi.

Her çend: Her ne kadar.

Rengīn: 1. Parlak renkli. / 2. Güzel, hoş, latif.

İstiḥsān: Beğenme, güzel bulma, güzel sayma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yüzümün güzelliği, parlaklığı emellerin ve isteklerin gülen gülü gibidir. Sözüm her ne kadar güzel ve latif olsa (da) beğenilmeye hasrettir.*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgiliye hasret kalan ve bu hasret neticesinde yaşadığı duyguları dile getiren şair, bu sefer kendisinin de son derece beğenilecek ve özlem duyulacak nitelikte olduğunu dile getirmektedir.

Teşbih-i beliğ yoluyla istek ve arzularını gülen, açılmış güle benzeten şair, yüzünün istek ve emellerin gülen gülü gibi hoş ve güzel olduğunu söylemektedir. Başka bir deyişle şair, sevgiliye karşı olan istek ve arzuları gibi kendisinin de son derece sahih ve latif olduğunu dile getirmekte; tabiri caizse kendisini övgüye layık nitelikte biri olarak değerlendirmektedir. Ayrıca şair, sadece fizikî yapısının, cazibesinin değil aynı zamanda sözlerinin de övgüye layık olduğunu söyleyerek aslında kendisi ne kadar nitelikli ve değerli bir cevher gibi olduğunu bilse de yine de başkaları -bilhassa sevgili- tarafından övülmeyi istemektedir. Dolayısıyla şair bir anlamda sevgili gibi kendisinin de övülecek ve hasret duyulacak nitelikte biri olduğunu ifade etmekte ve güzel sözler duymaya, övülmeye hasret kaldığını dile getirmektedir.

Beyti başka bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Şairin "sözüm her ne kadar güzel ve hoş olsa da beğenilmeye hasrettir" sözleriyle kendi şairliğini ve şairlik kabiliyetini kastettiği düşünülebilir. Bu noktada şair hem fizikî olarak hem de şairlik kabiliyeti olarak oldukça değerli ve övülmeye layık bir yapısının olduğunu dile getirmekte; her ne kadar kendisi ne kadar değerli ve nitelikli olduğunu bilse de yine başkaları tarafından beğenildiğini duymak istediğini başka bir deyişle gururunun okşanmasını arzuladığını ifade etmektedir.

Beyitte şair, yüzünün parlaklığını ve güzelliğini isteklerinin gülen gülünün güzelliğine benzetmektedir. Benzeyen (yüzüm), kendisine benzetilen (gül-hande-i âmâl), benzetme yönü (rengini) ve benzetme edatı (sâ) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Beyitte "rengîn" kelimesi her iki dizede de kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

8.Beyit: Derūnum pāy-māl-i minnet-i dūnān iken ḥālüm
Cebīnüm āstān-ı zümre-i rindāna ḥasretdür

Kelimeler:

Derūn: 1. İç, iç taraf, dâhil. / 2. Kalp, yürek, iç, bâtın.

Pāy-māl: Ayaklar altına alınmış, çiğnenmiş, hakir duruma düşürülmüş, perişan edilmiş.

Minnet: 1. Yapılan bir iyiliğin yükü, ağırlığı altında ezilme, iyilik yapana karşı kendini daima borçlu hissetme. / 2. Yapılan iyiliğe karşı teşekkür etme, şükür, hamdetme. / 3. İyilik, yardım, bağış, lütuf, kerem. / 4. Yapılan bir iyiliği başa kakma.

Dūnān: Alçaklar, soysuzlar.

Cebīn: 1. Alın. / 2. Korkak, yüreksiz.

Āstān-ı zümre-i rindān: Rindler zümresinin eşiği.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönlüm alçakların lütuflarının ayağı altında ezilmiş bir hâlde iken alnım rindler zümresinin eşiğine hasrettir.*

Şerh: Şair, bu beyitte de sevgiliye olan hasreti ve bu hasret nedeniyle içinde bulunduğu müşkül durumu gözler önüne sermeye devam etmektedir. Sevgiliye olan özlemi sebebiyle oldukça derin bir acı çeken ve bu acı ile perişan bir hâle gelen şair yani âşık, çevresindekiler tarafından acınası bir duruma düşmüştür. Aslında âşığın içinde bulunduğu durumu anlamayan sadece göz boyamak ve ileride âşığın başına kakmak için âşığa yardım ve merhamet eden ikiyüzlü, alçak kişilerin bu davranışları karşısında âşık daha da üzülmekte, tabiri caizse gönlü bu ikiyüzlülerin lütuflarının ayakları altında ezilmektedir. Gönlü, bu alçak kişilerin sözde merhametleri ve iyilikleri altında ezilen şairin aklı ise rind zümresindedir. Nitekim onun hâlini ancak bu zümrenin ehli olan, gönül gözüyle gören ve aşkı, aşk acısını iyi bilenler anlayabilir. Şair de ikiyüzlü kişilerin arasında gönlünün ezildiği bu dönemde kendisini anlayan ve gerçek dostlarının bulunduğu bu zümreyi çok aradığını ve özlediğini dile getirmektedir.

Beyitte geçen "pây-mâl" ifadesi ile "ayaklar altına almak" deyimi kastedilmiştir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

9.Beyit: Dilüm endīşe-i vaṣl-ı dil-ārādan olup maḥrūm
Ḫayālüm Kāniyā fikr-i sürūr-ı cāna ḥasretdür

Kelimeler:

Dil: Gönül, yürek.

Endīşe: 1. Merak, kuruntu. / 2. Kaygı, tasa, gam, keder. / 3. Düşünce.

Vaṣl: Sevgiliye kavuşma.

Dil-ārā: Gönlü süsleyen güzel, sevgili.

Sürūr: Sevinç.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Gönlüm sevgiliye kavuşma düşüncesinden mahrum olup hayalim sevgili ile mutlu olma fikrine hasrettir.*

Şerh: Uzun süredir sevgiliyi göremeyen şair, onu göremediği her gün kavuşma ümidini biraz daha kaybetmektedir. Şair, öyle bir noktaya gelmiş ve sevgiliyi o kadar uzun süre görmemiştir ki artık ona kavuşmayı dahi düşünememektedir. Hatta bunun da ötesinde artık sevgiliye kavuşma, onunla mutlu olma hayali bile kuramamaktadır. Nitekim uzun süredir gözlerden uzak olan sevgili, artık istemsizce şairin gönlünden de uzak olmaya

başlamıştır. Şair her ne kadar istemese de gün geçtikçe sevgilinin sureti ve izleri yavaş yavaş zihninden ve gönlünden silinmektedir. Zavallı şair de sevgili kavuşma hasreti bir kenara dursun ona kavuşma hayalini kurmaya bile hasret kalacak bir duruma düşmüştür. Beyitte geçen "Kânîyâ" ifadesi ile şair kendisine seslenmiş, ***nida*** sanatına başvurulmuştur. Beyitte "vasl" ve "dil-ârâ" ile "hayâl" ve "fikr" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturduklarından ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.32. Gazel 36

(Feʿilātün / Feʿilātün / Feʿilātün / Feʿilün)

Lebi gülnār o bütüŋ ġabġabı sīb-i terdür
Sīne vü nāfesi ayva diyecek yerlerdür

Deheniyle suḫeni gül-be-şekerdür gūyā
Lebi pālūde-i terden daḫı nāzükterdür

Ṣafḥa-i çehre-i pākīzesi tefsīr-i ʿuyūn
ʿAks-i müjgānum o tefsīre ʿaceb mıṣṭardur

Sebeb-i dil-siyehi ḫaṭṭ-ı siyeh-kāruŋdur
Yoḫsa ḫāl-i siyehüŋ cāna deger ʿanberdür

Ḥāl-i būyın ise bir ʿanber-i dūd-ālūda
Sīmden sāḫte gūyā ẕeḳanı micmerdir

ʿĀlimü'l-ġayb taḫalluṣ idinürseŋ şāyān
Dilimüz vāḳıf-ı sırr-ı dehen-i dil-berdür

Üstüne düşmemenüŋ var mı meger imkānı
Beni āġışte-be-ḫūn eyleyen ol ḫançerdür

Būse-i laʿlini bintü'l-ʿinebüŋ bī-teklīf

Muġ-beçe aldığı vāḳıʿ se er oġlı erdür

Sözüŋi eyleme āvīze-i güş-ı nādān
Kāniyā kān-ı meʿ ānīde suḫen gevherdür

1.Beyit: Lebi gülnār o bütüŋ ġabġabı sīb-i terdür
Sīne vü nāfesi ayva diyecek yerlerdür

Kelimeler:

Leb: 1. Dudak. / 2. Kenar.

Gülnār: Nar çiçeği.

Büt: Put.

Ġabġab: Çenenin alt kısmı, çene altındaki ikinci gerdan.

Sīb: Elma.

Ter: 1. Taze. / 2. Islak, yaş.

Sīne: 1. Göğüs, bağır, sadr. / 2. Gönül, kalp, yürek. / 3. İç, derinlik.

Nāf: 1. Göbek. / 2. Orta.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O put (gibi güzel sevgilinin) dudakları nar çiçeği, çenesi taze elmadır. Göğsü ve göbeği (de) ayva diye adlandırılacak yerlerdir.*

Şerh: Şair, matla beyitte sevgilinin güzellik unsurlarını çeşitli benzetme kurguları içerisinde ele alıp överek gazeline giriş yapmaktadır.

Klasik şiirde sevgilinin güzellik unsurları şekil ve muhtevaları yönünden pek çok farklı benzetme kurgusuyla ele alınmışlardır. Elma ve ayva gibi meyveler de sevgilinin güzellik unsurları ile ilişkilendirilen unsurlardan bazılarıdır. Elma özellikle şekli itibarıyla sevgilinin çenesi ve gerdanı ile teşbih ilgisi içerisinde kullanılırken (Şentürk, 2017:503); ayva da bilhassa rengi ve yuvarlak yapısı yönüyle sevgilinin yüzü, çenesi, göğüsleri, gerdanı ve dudağı ile ilişkilendirilerek şiirlerde ele alınmıştır (Gülhan, 2008:351). Şair de beytini bu unsurlar etrafında kurgulayarak ***teşbih-i beliğ*** yoluyla sevgilinin dudaklarını kırmızılığı ve güzelliği yönünden nar çiçeğine, gerdanını şekli itibarıyla taze bir elmaya, göğsü ve göbeğini de yuvarlaklığı hasebiyle ayvaya benzetmiştir. Şairin gözünde sevgilinin bu güzellik unsurları ancak bu şekilde vasıflandırılabilir ve anılabilir.

Beyitte yer alan “diyecek” kelimesinden hareketle “ayva” kelimesi “eyvaa” yani “eyvah” olarak da okunabilir. Bu açıdan bakıldığında şair, sevgilinin göğüs ve göbeğinin şaşılacak bir güzelliğe sahip olduğunu ifade etmektedir.

Beyitte “büt” ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Beyitte geçen “leb”, “gabgab”, “sîne” ve “nâf” ifadeleri ile “gülnâr”, “sîb-i ter” ve “ayvâ” ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.Beyit: Deheniyle suḫeni gül-be-şekerdür gūyā

Lebi pālūde-i terden daḫı nāzükterdür

Kelimeler:

Dehen: Ağız.

Suḫen: Söz, kelam.

Gül-be-şeker: Gül yaprağından yapılan macun kıvamında tatlı.

Leb: 1. Dudak. / 2. Kenar.

Pālūde: Pâlûze denen nişastalı tatlı.

Ter: 1. Taze. / 2. Islak, yaş.

Nāzükter: Çok nazik, ince, güzel, latif.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ağzıyla sözleri âdeta gülbeşekerdir. Dudağı (da) taze pelteden daha güzeldir, tatlıdır.*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgilinin güzellik unsurlarını çeşitli meyveler ile ilişkilendiren şair bu beyitte ise onları muhtelif tatlılara benzetmekte ve kıyas etmektedir.

Gül-be-şeker ya da diğer adıyla gül-şeker; gül yaprağından elde edilen macun gibi yoğunluğa ve kıvama sahip olan bir tatlıdır. Divan şiirinde muhtelif yönleriyle beyitlerde kullanılan bu tatlı bilhassa sevgilinin güzellik unsurları ile ilişkilendirilerek kullanıldığı; bu bağlamda tadı hasebiyle sevgilinin ağzına, rengi açısından ise dudağı ve yanağı ile benzetme ilgisi içerisinde ele alındığı görülmektedir (Cengiz, 2010:26; Saral, 2017:35).

Pâlûde veya pâlûze ise nişasta ile yapılan bir tatlı olup eski Türk mutfağında rağbet gören tatlılardan biri olarak bilinmektedir. Şiirlerde daha çok âşığın öbek öbek döktüğü gözyaşları, sevgilinin ise ağzı, dudağı, teni gibi güzellik unsurları ile teşbih ilgisi içerisinde kullanıldığı görülmektedir (Saral, 2017:44,45).

Şair de beytinde sevgilinin ağzını kırmızılığı, o kıpkırmızı ve zarif ağızdan çıkan sözleri de tatlılığı bakımından gül-be-şeker tatlısına benzetmiştir. Nitekim sevgilinin o kıpkırmızı ve son derece latif ağzından ne çıkarsa çıksın âşık için tatlıdır. Zira sevgilinin

onunla konuşması, bir şeyler söylemesi onunla ilgilendiği anlamına gelmektedir ki âşık için bunun tadı ve keyfine doyum olmaz. Bununla beraber sevgilinin dudakları da yine tatlılığı hasebiyle pâlûde tatlısına benzetilmiştir. Sevgilinin benzersiz güzelliği ve baş döndürücü güzelliği karşısında mest olan şair, o dudakların pâlûde tatlısından bile daha tatlı ve güzel olduğunu dile getirmekte; her daim o güzel dudaklara kavuşma hayaliyle yanıp tutuşmaktadır.

Beyitte sevgilinin ağzı ve ağzından çıkan sözleri gül-be-şeker tatlısına benzetilmiştir. Benzeyen (deheniyle suheni), kendisine benzetilen (gül-be-şeker) ve benzetme edatı (gûyâ) söylenmiş, benzetme yönüne ise yer verilmemiştir. Dolayısıyla ***mücmel teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte sevgilinin dudakları da pâlûde tatlısına benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "dehen", "suhen" ve "leb" kavramları ile "gül-be-şeker" ve "pâlûde-i ter" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturduklarından ***tenasüp*** söz konusudur.

3.Beyit: Ṣafḥa-i çehre-i pākīzesi tefsīr-i ʿuyūn

ʿAks-i müjgānum o tefsīre ʿaceb mıṣṭardur

Kelimeler:

Ṣafḥa: 1. Bir olayın gelişmesinde birbiri ardınca görülen değişik durumlardan, dönemlerden her biri, evre, merhale. / 2. Bir şeyin düz yüzü, görülen düz yüzeyi veya yüzeylerinden her biri. / 3. Üzerine yazı yazılmış veya yazılmaya uygun sayfa. / 4. İnce, yassı ve düz tabaka, levha.

Pākize: 1. Temiz, pak. / 2. Halis, hakiki, gerçek. / 3. Latif, güzel.

Tefsīr: 1. Yorumlama, yorum. / 2. Kur'ân-ı Kerîm'in âyet veya sûrelerini açıklama. / 3. Kur'ân-ı Kerîm'in âyet ve sûrelerini açıklayan kitap. / 4. Kur'ân-ı Kerîm'in açıklanmasına dair olan ilim.

ʿUyūn: 1. Gözler. / 2. Kaynaklar, pınarlar.

ʿAks: 1. Ses ve ışık dalgalarının bir cisme çarpıp geri dönmesi ve bunun sonucunda duyulan ses, görülen ışık, yankı, yansı. / 2. Bir cismin parlak bir yerde görünen hayali, görüntüsü. / 3. Bir şeyin zıddı, karşıtı, tersi. / 4. Bir düşünce, duygu veya olayın yaptığı etki, bıraktığı iz, yankı.

Müjgān: Kirpikler, kirpik.

Mıṣṭar: 1. İnce bir mukavva üzerine eşit aralıklarla gerilmiş ipliklerden ibaret olan ve yazılacak kâğıdın altına konulup üstüne elle bastırılmak suretiyle kâğıda çıkan çizgiler

üzerinde düzgün yazı yazılmasını sağlayan alet. / 2. Taşçıların kullandıkları cetvel, taşçı cetveli. / 3. Sıvacı ve duvarcıların sıva veya beton düzeltmekte kullandıkları ensiz, uzun ve düz tahta, mastar. / 4. Hattatlar arasında "satır" anlamında da kullanılmaktadır.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O sevgilinin) Temiz yüz sayfası gözler tefsiridir. Kirpiklerimin yansıması (da) o tefsire çok güzel bir mıstardır.*

Şerh: Divan şiirinde sevgilinin yüzü, yanağı Kur'ân sayfasına, oradaki ayva tüyleri ise yazı ve âyetlere benzetilmektedir (Erdoğan, 2013: 203). Şairler bu tarzdaki benzetme kurgularıyla sevgilinin güzelliğine bir kutsallık atfederler. Şair de beyitte bu hususu kullanarak sevgilinin açık, son derece güzel ve sade yüzünü Kur'ân âyetlerinin tefsir edilmiş şekline benzetmiştir. Elbette yazı, satır, sayfa gibi unsurların olduğu yerde mıstardan söz etmemek mümkün değildir. Mıstar, bir mukavva üzerine eşit aralıklarla birbirine bağlanmış iplerden oluşan, herhangi bir kâğıda yahut sayfaya satır çizmek için kullanılan alettir. Bu alet sayesinde yazılar daha düzgün ve muntazam yazılırdı (Demirkazık, 2012: 97). Bu noktada sevgilinin yüzünü Kur'ân âyetlerinin tefsir edilmiş şekline benzeten şair, kirpiklerinin yansımasını da sevgilinin yüz sayfasındaki yazıların düzgün olmasını sağlayan bir mıstar olarak tahayyül etmiştir. Nitekim şekil bakımından da mıstara benzeyen bu kirpikler -gözler- her daim sevgilinin üzerindedir. Şair de sürekli olarak sevgiliyi gözleyen ve onun yüzüne yansıyan bu kirpiklerin aslında bir mıstar görevi gördüğünü dile getirmektedir.

Beyitte sevgilinin yüzü, Kur'ân âyetlerinin tefsir edildiği temiz bir sayfaya; bu sayfa da gözlerin tefsirine benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber kirpiklerin yansıması da mıstara benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte geçen "safha", "tefsîr" ve "mıstar" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "tefsîr" kelimesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

4.Beyit: Sebeb-i dil-siyehi ḫaṭṭ-ı siyeh-kāruŋdur

Yoḫsa ḥāl-i siyehüŋ cāna deger ʿanberdür

Kelimeler:

Dil: Gönül, yürek.

Ḫaṭṭ: 1. Çizgi. / 2. Yazı. / 3. Çizgi gibi devam eden şey. / 4. Bir ulaşım aracının takip ettiği yol. / 5. Telgraf, telefon, televizyon gibi cihazlarda iletişim sağlayan yol, kanal. / 6. Yüz çizgisi. / 7. İslâm âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde

yazılmış yazı. / 8. Savaşta askerî birlikler ve savaş vâsıtalarında meydana gelen düzen ve bu düzenin düşman tarafından bakan cephesi. / 9. Yazılı padişah buyruğu. / 10. Metrenin kabulüne kadar kullanılan eski ölçü sisteminde bir ayağın on ikide biri olan, parmağın on ikide birine eşit uzunluk ölçüsü. / 11. Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık.

Siyeh-kār: İşi, ameli kötü olan, günahkâr.

Ḥāl: Vücuttaki küçük esmer benek, ben.

ʿAnber: 1. Kolay eriyen, bal mumu kıvamında, yandığı zaman parlak bir alev çıkaran, çok güzel kokulu nesne. / 2. Güzel koku.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Kara (bahtlı bu) gönlün sebebi (senin) günahkâr ayva tüylerindir. Yoksa (aslında) siyah benin can kadar değerli anberdir.*

Şerh: Şair önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de sevgilinin güzellik unsurlarını anlatmakta ve bunlardan "ayva tüyü" ve ben" üzerinde durmaktadır.

Ayva tüyleri, son derece zarif ve gönül çelen olmasına karşın aynı zamanda son derece büyük bir beladır. O efsun ile âşığı ve diğer âşıkları kendisine bağlayan, böylelikle onlar arasında kavga ve huzursuzluk çıkaran bir fitnecidir. Fitne çıkaran ve kaostan beslenen bu ayva tüylerinin asıl amacı âşığın kanını dökmek ve onun gönül dünyasını karartmaktır (Nas, 2016: 399). Şair de beyitte ayva tüylerinin bu özelliğine vurgu yapmakta ve gönlünün, bahtının kara olmasının sebebinin sevgilinin günahkâr ve fitneci ayva tüyleri olduğunu dile getirmektedir.

Ben ise siyahlığı ve küçüklüğü itibariyle son derece latif bir güzellik unsurudur. Güzel kokusu ile bilinmektedir ki sahip olduğu bu koku âdeta bir misk ve anberdir. O, güzel kokusu ve bütün zarafetiyle âşığı mest etmektedir (Erdoğan, 2013: 271). Şair de beyitte bu hususa dikkat çekerek sevgilinin o siyah küçük beninin can kadar değerli bir anber olduğunu söylemektedir. Zira anber kokulu o ben, kokusuyla şairi yani âşığı büyülemekte tabiri caizse gönlünü ferahlatıp canına can katmaktadır.

Beyitte sevgilinin siyah beni kokusu itibariyle anbere benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte geçen "hatt-ı siyehkâr", "hâl-i siyeh" ve "ʿanber" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Bunun yanında "siyeh" sözcüğü birden fazla kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

5.Beyit: Ḥāl-i būyın ise bir ʿanber-i dūd-ālūda
Sīmden sāḫte gūyā ẕeḳanı micmerdir

Kelimeler:

Ḥāl: Vücuttaki küçük esmer benek, ben.

Būy: 1. Koku. / 2. Bir şeyin varlığını belli eden iz, eser.

ʿAnber: 1. Kolay eriyen, bal mumu kıvamında, yandığı zaman parlak bir alev çıkaran, çok güzel kokulu nesne. / 2. Güzel koku.

Dūd-ālūd: Dumanlı.

Sīm: 1. Gümüş. / 2. Gümüşe benzeyen, gümüş taklidi sırma veya maden. / 3. İpek veya iplik üzerine madenî ince tel sarılarak yapılan ve işlemelerde kullanılan bir iplik çeşidi. / 4. Gümüşten yapılmış, gümüşten mamul. / 5. Gümüş gibi parlayan, gümüş gibi beyaz ve parlak.

Sāḫte: 1. Aslına benzetilerek yapılmış, aldatmak amacıyla taklit edilmiş olan. / 2. Düzme, uydurma, gerçek olmayan. / 3. Yapmacık, gösterişten ibaret.

Ẕeḳan: Çene, zenah, zenahdan.

Micmer: İçinde tütsü yakılan kap, tütsü kabı, buhurdan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Sevgilinin o) çene çukuru sanki gümüşten yapılmış (bir) tütsü kabı; güzel kokulu beni ise dumanlı bir anberdir.*

Şerh: Şair önceki beyitte ortaya koyduğu ben-anber benzetme kurgusuna bu beyitte de devam etmektedir. Üstelik bu sefer işin içerisine sevgilinin çenesi de dâhil olmuştur. Bu bağlamda şair, sevgilinin çenesini beyazlığı, parlaklığı ve aynı zamanda çukurlu yapısı sebebiyle gümüşten yapılmış bir tütsü kabı olarak tasvir etmiş; sevgilinin benini ise güzel kokusu ve siyahlığı sebebiyle gümüşten yapılmış bu tütsü kabında yanan ve yanma esnasında çıkardığı dumanlar aracılığıyla etrafa güzel koku yayan dumanlı anber olarak nitelendirmiştir. Şairin sevgilinin beninin siyahlığını; oluşturduğu bu benzetme kurgusuyla âdeta bir anber gibi tütsü kabında yanmasına bağlaması çok ince bir hayal dünyasının olduğunu göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Beyitte sevgilinin çene çukuru gümüşten yapılmış bir tütsü kabına benzetilmiştir. Benzeyen (zekan), kendisine benzetilen (sîmden sâhte micmer) ve benzetme edatına (gûyâ) yer verilmiş, benzetme yönü ise belirtilmemiştir. Dolayısıyla ***mücmel teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber sevgilinin beni de dumanlı anbere benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "hâl" ile "zekan" ve "'anber-i dûd-âlûda" ile "micmer" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

6.Beyit: ʿĀlimü'l-ġayb taḫalluṣ idinürseŋ şāyān

Dilimüz vāḳıf-ı sırr-ı dehen-i dil-berdür

Kelimeler:

ʿĀlimü'l-ġayb: Gizli olanı, gaybı bilen.

Taḫalluṣ: 1. Kurtulma, halâs bulma. / 2. Mahlas alma, takma ad kullanma (Takma ad kişinin asıl ismini gizleyip onu muhtemel tehlikelerden kurtardığı için).

Şāyān: Layık, değer, yakışır.

Dehen: Ağız.

Dil-ber: Gönlü kendine çeken, güzel.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Şayet sen) gaybı bilen mahlasını alırsan (mahlas edinirsen), (sana) yaraşır. (Zira) gönlümüz dilberin ağzının sırrına vâkıftır.*

Şerh: Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzı güzel ve zarif olmasıyla beraber aynı zamanda son derece ufak ve küçüktür hatta neredeyse yok hükmündedir. Bu bakımdan küçüklüğü ve kapalılığı hasebiyle bir sır olarak ele alınır. Kolay kolay hiç kimse onun bu sırrını anlayamaz (Okmak, 2015:132). Kapalılığı ve küçüklüğü açısından sevgilinin ağzını bir sır olarak nitelendiren şair, gönlünün kimsenin bilmediği bu sırra vâkıf olduğunu dile getirmektedir. Nitekim o sevgilinin her zerresini ezbere bilmektedir. Dolayısıyla şair, kimsenin bilmediği bu sırrı bildiği için "gaybı bilen" mahlasını almasının kendisine yaraşacağını söylemektedir. Esasen burada kullanılan "âlimü'l-gayb" ifadesi Kur'ân'da geçmektedir. Bu ifade Haşr Sûresi 22. âyetinden alıntılanmış olup âyetin meali şu şekildedir: "O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır; duyular ve akılla idrak edilemeyeni de edileni de bilir. O rahmândır, rahîmdir."[57] Şair de beyitte ortaya koymak istediği anlamı güçlendirmek için bu âyetten yararlanmış ve sevgilinin neredeyse yok hükmünde olan ağzının sırrını bilmesini bu âyette yer alan "duyular ve akılla idrak edilemeyeni (gaybı) bilir" ifadesi ile ilişkilendirmiştir.

Beyitte Kur'ân'da geçen âyetten bir ifadeye yer verilerek ***iktibas*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte "sırr-ı dehen" ifadesi ile sevgilinin ağzı sırra benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca "dehen" ve "dilber" ifadeleri sevgiliyi ve ona ait özellikleri ifade etmeleri bakımından anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

7.Beyit: Üstüne düşmemenüŋ var mı meger imkānı

Beni āğışte-be-ḫūn eyleyen ol ḫançerdür

[57] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/hasr-suresi-59/ayet-22/kuran-yolu-meali-5 (E.T. 20/01/2025)

Kelimeler:

Āġışte-be-ḫūn: Kana bulanmış, kana bulaşmış.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Üstüne düşmemenin imkânı var mı (nasıl üstüne düşmeyeyim)? Nitekim beni kana bulayan o hançerdir.*

Şerh: Klasik Türk şiirinde sevgilinin kaşı eğri olması, göz, kirpik ve gamze gibi güzellik unsurları da âşığın gönlünü yaralamaları sebebiyle sıkça hançere benzetilirler (Çopur, 2020: 60). Şair de beytinde sevgilinin güzellik unsurları ile hançer arasındaki teşbih ilgisini kullanarak beytine yön vermektedir.

Açık istiare yoluyla sevgilinin güzellik unsurlarından birini (göz, gamze, kirpik, kaş vb.) hançere benzeten şair, sevgiliye seslenerek bu hançerin kendisini kan revan içinde bıraktığını kendisini yaralayan bu hançerin elbette üzerine düşeceğini ve peşini bırakmayacağını dile getirmektedir. Burada şair bir anlamda sevgilinin peşinden ayrılmamak ve her daim onun yanında olabilmek için kendisine kılıf uydurmaktadır.

Şair beyitte ortaya koyduğu düşünceyi soru yoluyla pekiştirmiş, ***istifham*** sanatına başvurmuştur. Beyitte geçen "agışte-be-hûn" ve "hançer" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "üstüne düşmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

8.Beyit: Būse-i laʿlini bintü'l-ʿinebüŋ bī-teklīf

Muġ-beçe aldığı vāḳıʿse er oġlı erdür

Kelimeler:

Būse: Öpme, öpüş, öpücük.

Laʿl: 1. Parlak kırmızı renkli kıymetli taş. / 2. Kırmız böceği kabuğundan çıkarılan boya ile yapılan kırmızı renkte bir çeşit mürekkep. / 3. Eskiden böcek kabuklarından ve özellikle kırmız böceği kabuğundan çıkarılan parlak kırmızı boya, karmen. / 4. Parlak kırmızı renk. / 5. Sevgilinin kırmızı dudağı. / 6. Şarap.

Bintü'l-ʿineb: Üzümün kızı, şarap.

Bī-teklīf: 1. Arada resmiyet olmayan, yakın ve senli benli. / 2. Samimi bir şekilde, içli dışlı.

Muġ-beçe: 1. Mecusî tapınaklarında görevli olan çocuk. / 2. Şarap dağıtan kimse, meyhaneci çırağı.

Vāḳıʿ: Vuku bulmuş, olmuş bir iş, gerçek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Meyhaneci çırağı(nın) üzüm kızının dudağından teklifsizce bir öpücük aldığı (eğer) doğruysa, (o) er oğlu erdir.*

Şerh: Şair bu beyitte "muğbeçe" ve "bintü'l-'ineb" ifadelerini kullanarak bir eğlence meclisi tasviri çizmektedir. "Meyhaneci çırağı" anlamına gelen muğbeçe, eğlence meclislerinde veya meyhanelerde hizmet işini gören genç çocuklara verilen addır. Bintü'l-'ineb ise "üzümün kızı, üzümden çekilmiş şarap" anlamına gelmektedir. Bu ifade gerçek anlamda şarabı ifade ettiği gibi aynı zamanda sevgili için de kullanılmaktadır. Sevgili gerek güzellik unsurlarının kırmızılığı yönünden gerekse de âşığı mest etmesi bakımından âdeta bir şarap gibi tahayyül edilmektedir (Bahadır, 2013: 38, 155, 209). Şair de beyitte bu şekilde bir benzetme ilgisi kurmuş ve şarap ile sevgiliyi kastetmiştir. Bu noktada şair, eğlence meclisinin hizmetlisi olan muğbeçenin sevgilinin kırmızı dudağından teklifsizce öpücük alıp almadığını sorgulamaktadır. Eğer bu haber doğru ise şaire göre o muğbeçe er oğlu erdir, yiğit birisidir. Esasen şair burada sevgilinin dudaklarına ulaşmanın zorluğunu vurgulamaktadır. Zira uzun zamandır eğlence meclisine katılan ve bu meclisin ehli olan şair (âşık), burada vakit geçirdiği zamanlarda sayısızca şarap içmiştir ancak bir tek o asıl şarabın yani sevgilinin dudaklarının tadına bakamamıştır. Üstelik bunu sadece şair (âşık) değil bu mecliste yer alan hiç kimse başaramamıştır. Bunca vakittir bu mecliste olanların başaramadığı bu durumu, bir eğlence meclisi çırağının cesaret edip başarması oldukça şaşkınlık vericidir. Dolayısıyla şair de burada hem sevgilinin dudaklarına erişmenin ne denli zor olduğunu vurgulamakta hem de oldukça zor olan bu duruma cesaret edip başarması yönünden muğbeçeyi takdir etmektedir.

Beyitteki "bintü'l-'ineb" ifadesi kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "bûse almak" ve "la'l" ile "bintü'l-'ineb" ve "muġ-beçe" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

9.Beyit: Sözüŋi eyleme āvīze-i gūş-ı nādān

Kāniyā kān-ı meʿānīde suḫen gevherdür

Kelimeler:

Āvīze: Tavana asılan, önceleri mum ve hava gazı, sonraları elektrikle ışık veren pirinç, tunç, tahta, cam vb. şeylerden, en güzelleri ise kristalden yapılmış süslü aydınlatma aracı.

Gūş: Kulak.

Nādān: 1. Cahil, bilmez, bilgisiz (kimse). / 2. Sert ve gönül kırıcı, kaba (kimse), nobran.

Kān: 1. Maden yatağı, maden ocağı. / 2. Bir şeyin çok bol bulunduğu yer veya kimse, kaynak, memba.

Meʿ ānī: Manalar, anlamlar.

Suḫen: Söz, lakırdı, kelam.

Gevher: 1. Cevher, mücevher, elmas, inci. / 2. Bir şeyin özü, esası, varlığındaki değişmeyen aslî maya, cevher.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Sözünü cahil ve bilgisiz kimselerin kulağına avize eyleme, asma. (Zira) söz (yalnızca) manalar madeninde cevherdir (değerlidir).*

Şerh: Gazel boyunca sevgilinin güzellik unsurlarını ve onlara dair övgüsünü dile getiren şair, makta beyitte ise şairliğine değinmektedir. Şair; şiirlerini, sözlerini şiirden anlamayan cahil ve bilgisiz kimselerin kulağına avize etmemesi gerektiğini, çünkü nadan kimselerin sözlerinin değerinden anlamayacağını dolayısıyla şiirlerini israf etmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu bağlamda şair, yaşadığı dönemde kaleme aldığı şiirlerinin herkes tarafından anlaşılmadığını ve/veya anlaşılamayacağını söylemekte; şiirlerinin değerinin ancak sözden ve şiirden anlayan ehil kişiler tarafından kavranabileceğini ifade etmektedir.

"Kâniyâ" ifadesi ile şair kendisine seslenmiştir, ***nida*** sanatına başvurmuştur. Beyitte geçen "kân-ı me'ânî" ve "suhen gevherdür" ifadeleri ile ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "söz", "âvîze-i gûş-ı nâdân eylemek", "kân-ı me'ânî" ve "suhen" ifadeleri anlamsal olarak bir bütün oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca burada "âvîze-i gûş-ı nâdân eylemek" ifadesi atasözü hüviyetindedir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

2.2.33. Gazel 37

(Mefāʿ ilün / Feʿ ilātün / Mefāʿ ilün / Feʿ ilün)

Tefāḫur itmege lāyıḳ nijādımuz yoḳdur
İzāfet-i suḫane iʿ tiyādımuz yoḳdur

Arada biz hele şaşduḳ irāde maḥv oldı
Murādumuz diyecek bir murādumuz yoḳdur

Vücūd ararsaŋ efendi vücūdsuzluktur
Vücūd-ı ʿāriżīye istinādımuz yoḳdur

Ne nīk-nāmlıġımuz var ne pek de bed-nāmuz
Taḫalluṣ eyleyecek rütbe adımuz yoḳdur

Muʿāriżāt-ı ṣuverle olındı ṣulḥ-ı ebed
Bizüm bu maʿrekelerde cihādımuz yoḳdur

Reh-i vefāda ebed ẕikr ü fikrimüz sensin
Cerāb-ı dilde bizüm ġayrı zādımuz yoḳdur

Berī o rütbeyiz esbābdan ki ey Kānī
Tevekkül ile daḫı ittiḥādımuz yoḳdur

1.Beyit: Tefāḫur itmege lāyıḳ nijādımuz yoḳdur
İzāfet-i suḫane iʿtiyādımuz yoḳdur

Kelimeler:

Tefāḫur: Övünme.

Nijād: 1. Soy, nesil. / 2. Tabiat, cibilliyet, yaratılış.

İzāfet: 1. Bir şeyle diğer bir şeyi ortak bir bağ yoluyla bağlama, nispet etme. / 2. Ancak bir arada düşünülebilen varlıklar arasındaki ilişki. / 3. Ancak bağlı bulunduğu temel kavramlarla birlikte düşünülebilen varlığın bu temel kavramla olan ilişkisinin niteliği, bağıntı, görelik.

Suḫan: Söz, lakırdı, kelâm.

İʿtiyād: Alışmaktan dolayı âdet edinme, alışkanlık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Övünmeye layık bir tabiatımız, yaratılışımız yoktur. Sözü bağlama (gibi bir) alışkanlığımız yoktur.*

Şerh: Gazelin matla beytine hikemî bir yaklaşımla giriş yapan şair, gelip geçici bir misafir olarak yaşam sürülen bu fani dünyada insanın her ne kadar yaratılmışların en üstünü olsa da yine de aciz bir varlık olduğunun farkında olması ve bu farkındalığa uygun olarak kendisiyle iftihar edip kibre yönelmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada

şair, kendi özelinde aslında insanların hepsinin aciz olduğunu ve övülmeye layık bir tabiata, karaktere sahip olmadıklarını dile getirmekte; bu hususta kendisini övecek sözler söyleme alışkanlığının olmadığını ifade etmektedir. Nitekim fani dünyanın hakikatlerini kavramış bir insan, her daim tevazu içerisinde ve hak yolunun esasları doğrultusunda bir yaşam sürme çabası içindedir. Şüphesiz bu yolun en önemli esaslarından birisi de tevazuyu hiçbir zaman elden bırakmayıp kibre yönelmemektir.

Beyitte "yokdur" kelimesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Arada biz hele şaşduḳ irāde maḥv oldı
Murādumuz diyecek bir murādumuz yokdur

Kelimeler:

Murād: 1. Erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç. / 2. Anlaşılan, anlatılmak istenen şey, maksat, meram, niyet.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Arada biz hele (bir) şaştık ve irade(miz) mahvoldu. Muradımız (budur) diyecek bir muradımız (dahi) yoktur.*

Şerh: Şair bu beyitte ise insanların hayatları sürecinde yaşadıkları olumsuz durumlar karşısında şaşırıp kalmaları ve bunun sonucunda da iradelerini kaybettiklerini dile getirmektedir. Şairin vurgulamak istediği husus bu dünyanın bir imtihan dünyası olmasıdır. Elbette ki bu geçici imtihan dünyasında yaşam sürenler çeşitli zorluklara tabii tutulacaktır. Mühim olan ise bütün bu zorluklara rağmen hak yolundan vazgeçmemek tabiri caizse sırtını her daim Hakk'a yaslamaktır. Zira o her zorluğun arkasından bir kolaylık bahşeder. Şair de bu gaflete bir kere düşüp iradesini kaybettiğini ve bir anlamda dersini aldığını dile getirmektedir. Çünkü şair artık yaşadığı zorluk ve kolaylıkların hepsinin Allah'tan geldiğini kavramış ve esas olanın Hak yolundan sapmamayı istemek olduğunu idrak etmiştir. Dolayısıyla bundan başka bir şey istemeye de gayrı lüzum yoktur.

Beyitte geçen "irâde" ve "murâd" kelimeleri aynı kökten türemiştir, ***iştikak*** sanatı söz konusudur. Bununla beraber "mûrad" kelimesi beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

3.Beyit: Vücūd ararsaŋ efendi vücūdsuzluktur
Vücūd-ı ʿāriżīye istinādımuz yoḳdur

Kelimeler:

Vücūd: 1. İnsan veya hayvan gövdesi, beden. / 2. Var olma, bulunma. / 3. Varlık. / 4. Benlik.

ʿĀriżī: 1. Aslında bulunmayıp sonradan olan. / 2. Gelip geçici, muvakkat.

İstinād: 1. Bir şeye dayanma. / 2. Güvenme. / 3. Bir şeyi delil sayıp bir meseleyi onun üzerine dayandırma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Efendi! (Eğer) varlık ararsan (doğrusu) varlıksızlıktır. (Zira) geçici (olan) vücuda (varlığa) dayanmamız yoktur.*

Şerh: Şair, bu beyitte ise tasavvufun önemli basamaklarından birisi olan "terk-i hestî" üzerinde durmaktadır.

Bilindiği üzere ilâhî aşk yolculuğunun sonunda sâlik, Allah'tan başka bir varlık olmadığını kavrar ve vahdet-i vücûd mertebesine ulaşarak kendisini varlığın birliğinde yok eder. Ancak sâlik, bu mertebeye ulaşmak için çeşitli ve zorlu merhalelerden geçer. Bunlar terk-i dünya (dünyevî bütün unsurları terk etmek), terk-i ukbâ (ilâhî aşk uğruna cenneti ve oradaki nimetleri terk etmek), terk-i hestî (kişinin kendi varlığını terk ederek Hakk'ın varlığında bir olması) ve son olarak terk-i terk (kişinin aklında ve zihninde artık terk etme düşüncesi de kalmaması, terki de terk etmek) olmak üzere tasavvufun esaslarından sayılan dört farklı basamaktır (Uludağ, 2001:348). Şair de bu dört basamaktan birisi olan "terk-i hestî" yani "kişinin kendi varlığını terk etmesi" kavramı üzerinde durmuştur. Bu doğrultuda şair, varlık arayışı içerisinde olan kişiye seslenerek asıl varlığın "varlıksızlık" yani "vücûdsuzluk" olduğunu dile getirmekte; başka bir deyişle Allah'tan başka bir varlık olmadığını dolayısıyla kişinin yalnızca O'nun varlığında fani olmasıyla varlığı bulabileceğini ve hakikati kavrayabileceğini ifade etmektedir. Bununla beraber kişinin kendinde varlık görmesi kibre delâlet eder ki bunun da yine tasavvuf adabı içerisinde yeri yoktur. Dolayısıyla kişinin Allah'a ulaşması, ilâhî aşka nail olabilmesi için kendi fani varlığına istinâd etmeyip terk-i vücûd etmesi oldukça elzem bir husustur.

Beyitte geçen "vücûd" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Bununla beraber "vücûd" ve "vücûdsuzluk" ifadeleri anlamsal olarak zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

4.Beyit: Ne nīk-nāmlığımuz var ne pek de bed-nāmuz
Taḫalluṣ eyleyecek rütbe adımuz yoḳdur

Kelimeler:

Nīk-nām: Namı iyi olan, iyi nam kazanmış.

Bed-nām: Adı kötüye çıkmış olan, şöhreti kötü olan (kimse).

Taḫalluṣ: 1. Kurtulma, halâs bulma. / 2. Mahlas alma, takma ad kullanma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ne iyi ne de pek kötü bir namımız var. Mahlas olarak kullanacağımız (bir) rütbe adımız (dahi) yoktur.*

Şerh: Şair bu beyitte de tasavvuf adabından ve esaslarından bahsetmeye devam etmektedir.

Tasavvuf anlayışında nam, pek de hoş karşılanmayan ve iyi gözle bakılmayan bir kavramdır. Makam ve mevki arzusu, ön planda olma isteği daha tasavvufî anlamda kişinin ibadet ve takva ile tanınması ve bunun üzerinden nam salması insanın alçakgönüllülüğüne ket vurur. Zira bu hususlar insanın kendisini beğenmesine ve şımarmasına daha doğru bir ifadeyle kibirlenmesine yol açar. Bundan dolayı tasavvuf erkânı şöhrete "afet" gözüyle bakar ve kişi için en iyisinin namsız olmak, tanınmamak olduğunu söyler (Uludağ, 2001: 332). Beytini bu konu üzerine oturtan şair de ne iyi ne de kötü bir namı olduğunu hatta başkaları tarafından kendisine atfedilen bir takma adının dahi olmadığını dile getirmektedir. Zira Hak yolunun en önemli esaslarından birisi de gösterişsizlik ve kibirsizliktir. Şair de kendisinde kibre ve şöhrete sebebiyet verecek her türlü şeyden (makam ve mevki peşinde koşmak vb.) uzak durduğunu hatta bu doğrultuda bir rütbe adının dahi olmadığını söyleyerek tasavvuf adabının ilkelerine uygun hareket ettiğini dile getirmekte bir anlamda bu ilkelerin önemine vurgu yapmaktadır.

Beyitte geçen "nîk-nâm", "bed-nâm", "rütbe adı" ve "tahallus" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "nîk-nâm" ve "bed-nâm" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıt kelimelerdir, ***tezat*** yapılmıştır. Beyitte "ne" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

5.Beyit: Muʿāriżāt-ı ṣuverle olındı ṣulḥ-ı ebed

Bizüm bu maʿrekelerde cihādımuz yoḳdur

Kelimeler:

Muʿāriżāt: Birine veya bir fikre karşı olan, karşı çıkan, muhalefet eden kimseler, muhalifler.

Ṣuver: Suretler, şekiller.

Ṣulḥ: 1. Savaştan sonra barışma, barış. / 2. Savaş, fitne, fesat gibi olgulardan uzak olma, huzur, rahatlık. / 3. Uyuşma, uzlaşma.

Ebed: Sonu olmayan gelecek zaman.

Maʿreke: Savaş alanı, harp meydanı, cenk yeri.

Cihād: 1. Cihetler, yönler, taraflar. / 2. Hususlar. / 3. Vakıflardaki hizmet ve görevliler, bu görevlilere verilen ulûfeler, maaşlar. / 4. İslâm nizamını yeryüzünde hâkim kılma ve bu nizâmı savunma maksadıyla din uğrunda ve Hak yolunda yapılan savaş, gazâ.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Suretlerin muarızlarıyla (onlara karşı çıkanlarla) sonsuza dek uzlaşmaya varıldı. (Artık) bizim bu savaş alanında (bir) savaşımız, gayretimiz yoktur.*

Şerh: Şair bu beyitte de yine bu fani dünyadaki her şeyin gelip geçici olduğunu hakiki olanın sonsuz hayat ve ilâhî aşk olduğunu dile getirmektedir.

Şairin beyitte "suretlerin muarızlarıyla (onlara karşı çıkanlarla) sonsuza dek uzlaşmaya varıldı" ifadesi şeytanın Allah'a karşı gelmesi ve bunun üzerine lanetlenmesi olayını akıllara getirir. Bilindiği üzere asıl adı Hâris olan şeytan, Allah'ın Hz. Âdem'i yaratıp ona secde etmesi buyruğunu çiğnemiş ve lanetlenmiştir. Bunun üzerine şeytan, Allah'ın kendisini yaşatmasını istemiş ve bu doğrultuda bütün kullarını onun yolundan saptıracağını dile getirmiştir. Allah da onun bu isteğini kabul etmiş ve kıyamete kadar uzlaşmışlar (Çelebi: 2010: 99-101). İşte şair de beytinde bu hadiseye ***telmihte*** bulunarak ta ezelden itibaren her şeyin Allah'a kulluk ve onun rızasını kazanmak üzre şekillendiğini dile getirmekte; dolayısıyla insanın bu fani ve geçici dünyaya tamah etmemesi, bu dünyadaki düşünce ve eylemlerinin sonsuz hayata ve ilâhî aşka yönelik olması gerektiğini ifade etmektedir. Zira şair kendisinin de bu geçici dünyaya yönelik zerre bir amacı ve gayreti bulunmadığını bütün uğraş ve maksadının ebedî hayata ve Allah'a yönelik olduğunu söylemektedir.

Beyte farklı bir açıdan bakacak olursak şair, bu geçici dünyada yaşam sürülen süre boyunca insanların birbirinden farklı düşüncelere ve görüşlere sahip olabileceğini, esas olanın zıt görüşlü kimselerin birbirlerine saygı duymaları ve uzlaşmalarını olduğunu dile getirmektedir. Nitekim herkesin asıl uğraşı sonsuz hayata ve ilâhî aşka yöneliktir. Dolayısıyla herkes dünyevî unsurlar uğruna tartışmayı bırakıp birbirine saygı duymalı, Hak yolu davasına uygun bir biçimde davranmalıdır.

Beyitte geçen "maʿreke" ifadesi ile kastedilen dünyadır, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "sulh" ve "cihâd" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Ayrıca "maʿreke", "sulh" ve "cihâd" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde değerlendirilmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

6.Beyit: Reh-i vefāda ebed ẕikr ü fikrimüz sensin

Cerāb-ı dilde bizüm ġayrı zādımuz yoḳdur

Kelimeler:

Reh: 1. Yol. / 2. Usul, tarz, sistem.

Ebed: Sonu olmayan gelecek zaman.

Ẕikr: 1. İsmini söylemek, bahsini etmek, anmak. / 2. Allah'ın isimlerini ibadet maksadıyla arka arkaya söylemek. / 3. Toplu olarak ve belli usullere uyarak Allah'ın isimlerini söylemek suretiyle ibadet etmek.

Cerāb: 1. Dağarcık, koyun derisinden cüzdan. / 2. Çanta, torba, bohça.

Zād: Azık, yiyecek, rızık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey Allah'ım!) Vefa yolunda sonsuza kadar zikir ve fikrimiz Sen'sin! (Zira) bizim gönül bohçamızda (bundan) gayrı azığımız yoktur.*

Şerh: İlâhî aşk yolculuğu oldukça uzun ve zorlu merhalelerden oluşan bir yolculuktur. Bu yolculuk büyük ölçüde sabır ve vefa gerektirir. Şair de üst düzeyde bir bağlılığın esas olduğu bu yolculuğu ***teşbih-i beliğ*** yoluyla vefa yolu olarak nitelendirmiş; sonsuza kadar aklında ve dilinde yalnızca Allah'ın olacağını dile getirmiştir. Nitekim şairin gönül bohçasında kalan tek rızkı, dayanağı da budur. Çünkü ilâhî aşk yolculuğunda gönlü mâsivâdan arındırmış, orada Allah'tan gayrı hiçbir şeyi bırakmamıştır. Dolayısıyla onun bundan gayrı sonsuza kadar tek dayanağı tek rızkı kısacası her şeyi yalnızca ilâhî aşktır. Beyitte "cerâb-ı dil" ifadesiyle gönül bir bohçaya benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte geçen "zikr" ve "fikr" ile "cerâb" ve "zâd" ifadeleri kendi aralarında anlamsal açıdan bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

7.Beyit: Berī o rütbeyiz esbābdan ki ey Kānī

Tevekkül ile daḫı ittiḫādımuz yoḳdur

Kelimeler:

Berī: 1. (Bir şeyden) Kurtulmuş olan, (o şeyden) uzak ve salim bulunan. / 3. Arınmış, temizlenmiş olan, temiz.

Rütbe: 1. Derece, sıra, basamak. / 2. (Bu, o, ne gibi kelimelerle) Ölçü, miktar, derece. / 3. Ordu hizmetinde bulunanların sahip olduğu derece. / 4. Bu dereceyi gösteren işaret. / 5. Osmanlı Devleti'nde mülkî yönetimde bulunanlara ve ilmiye sınıfından olanlara verilen resmî paye.

Esbāb: 1. Sebepler. / 2. Vâsıtalar.

Tevekkül: Her türlü gerekli sebebe başvurduktan sonra kadere razı olup sonucu Allah'tan bekleme, işlerini Allah'a bırakma, yeis ve kederden kurtulma, Allah'a güvenme.
İttiḥād: 1. Bir olma, birleşme. / 2. Aynı fikirde olma, aynı düşünce etrafında toplanma. / 3. Kendini Hak'tan ayrı ve müstakil bir varlığa sahipmiş gibi düşünen ve hisseden kulun seyr ü sülûk neticesinde fenâ mertebelerini geçerek vehmî varlıktan kurtulup Hak'la bir olması (Bu, iki farklı varlığın birleşmesi değil zaten bir olan mutlak varlığın idrakidir).
Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Sebeplerden o denli uzağız ki artık tevekkül ile (o sebeplerle) birliğimiz yoktur.*
Şerh: Tevekkül, tasavvufî terminolojide "her türlü gerekli sebebe başvurduktan, gerekli tedbirleri aldıktan sonra kadere razı olup sonucu Allah'tan bekleme, her daim yalnızca Allah'a sığınma" anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2004: 658). Şair beyitte her türlü sebepten kendini soyutladığını bundan dolayı da tevekkül ile birliğinin olmadığını dile getirmektedir. Nitekim tasavvufta sebepleri görmezden gelmek esastır ki bunlar insanı dünyaya bağlayan unsurlardır. Sebepleri görmek sebepleri var edeni temaşaya engel olmakta ve sâlikin sülûkuna ket vurmaktadır (Uludağ, 2012: 126). Şair de bu duruma dikkat çekerek dünyevî sebeplerden, hususlardan uzak olmanın ve her hâlükârda yalnızca Allah'a yönelmenin ve sığınmanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır.
Beyitte geçen "ey Kânî" ifadesi ile seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Bununla beraber "berî" ve "ittihâd" kelimeleri birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

2.2.34. Gazel 38

(Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilün)

Mā'il olma câme-i câha gönül sıḳletlidür
Ḥırḳā-i faḳrı libās it işte ol ḫıffetlidür

Râżı ol naḥnü ḳasemnā beynehüm taḳdīrine
Eyleyen Haḳḳa tevekkül rütbesi rifʿatlidür

Nîm-nân ḫursendesi ol söyleme ḥālüm şudur
Sırrını setr eyleyüp ʿarż itmeyen ʿizzetlidür

Aġlar iseŋ gūşe-i vaḥdetde kimse bilmesün
Dimesünler var ise bir kimseden ḥācetlidür

Kāniyā yārān ile ülfetden eyle iḥtirāz
Muntaẓır olma selāma ol daḫı minnetlidür

1.Beyit: Mā'il olma cāme-i cāha göŋül ṣıḳletlidür
Ḥırḳā-i faḳrı libās it işte ol ḫıffetlidür

Kelimeler:

Mā'il olmak: Gönlünü kaptırmak.

Cāme: Elbise, çamaşır, giyecek şey.

Cāh: Yüksek mevki, makam, rütbe.

Ṣıḳlet: 1. Ağırlık, yük. / 2. Sıkıntı.

Faḳr: 1. Fakirlik, yoksulluk. / 2. Eksiklik. / 3. Kendinde varlık görmeyip her bakımdan Allah'a muhtaç olduğunu bilme, mevhum varlığından kurtulup ef'al, sıfat ve zâtını Allah'ın sıfat ve zâtında fani kılma, fenâfillâha erişme hâli, manevî yokluk.

Libās: Elbise, giyecek şey.

Ḫıffet: 1. Hafiflik. / 2. Hoppalık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Gönül! Makam ve mevki elbisesine gönlünü kaptırma, düşkün olma (ki onun yükü) ağırdır. (Sen) fakirlik elbisesini giy (ki) işte o hafiftir.*

Şerh: Gazeline tasavvufî bir pencereden giriş yapan şair, matla beytinde tasavvuf adabından bahsetmektedir.

Bilindiği üzere tasavvuf erbabınca makam ve mevki peşinde koşmak oldukça sakıncalı olarak görülür. Zira yüksek mevki, itibar ve şöhret; beraberinde kibri ve şımarıklığı getirir. Bu da hoşgörü ve alçakgönüllülüğü zedeler. Bundan dolayı tasavvufta bunun tam aksi makbuldür. Kişi yüksek makam ve mevki peşinde koşup kibre ve gösterişe yönelmemeli bilakis fakirlik, gösterişsizlik ve tanınmazlık eğiliminde olmalıdır. Lakin buradaki fakirlik bilhassa yoksulluk olarak ele alınmamalıdır. Fakirlik, aza kanaat getirmenin yanı sıra her şeyin sahibinin Allah olduğunun farkına varıp kendisini ona muhtaç olarak bilmesini de ifade etmektedir (Uludağ, 2001:83,131). Şair de beytini tam bu husus üzerine kurgulamıştır. Bu noktada şair gönlüne seslenerek makam ve mevki

elbisesine kendisini kaptırmaması, hevesli olmamasını zira o elbisenin sadece sıkıntı ve zahmet getirdiğini, yükünün ağır olduğunu söylemekte; kendisi de yükü de ağır olan bu elbise yerine yokluk, fakirlik hırkasını giymesini öğütlemektedir. Nitekim o hırka hem daha hafif hem de kişiye her şeyin sahibinin Allah olduğunu hatırlatması bakımından daha değerlidir.

Beyitte makam ve mevki elbiseye; yokluk, fakirlik ise hırkaya benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte geçen "câme", "hırka" ve "libas itmek" ifadeleri anlamsal açıdan bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "sıklet" ve "hıffet" ile "câh" ve "fakr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıt kelimelerdir, ***tezat*** yapılmıştır.

2.Beyit: Rāżı ol naḥnü ḳasemnā beynehüm taḳdīrine

Eyleyen Haḳḳa tevekkül rütbesi rifʿatlidür

Kelimeler:

Naḥnü ḳasemnā beynehüm: "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." Anlamına gelen 43. Zuhruf Sûresi, 32. Âyet'te geçen ifade.

Tevekkül: Her türlü gerekli sebebe başvurduktan sonra kadere razı olup sonucu Allah'tan bekleme, işlerini Allah'a bırakma, yeis ve kederden kurtulma, Allah'a güvenme.

Rifʿat: Yücelik, yükseklik, özellikle mevki yüksekliği.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Allah'ın) "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık" takdirine razı ol. (Nitekim) Hakk'a tevekkül eyleyenin makamı yüksektir.*

Şerh: Şair, bu beytini "tevekkül" kavramı üzerine kurgulamış ve bu hususta öğütlerde bulunmuştur.

Bilindiği üzere tevekkül; herhangi bir konuda kişinin elinden gelen her şeyi yapıp sonucun gerçekleşmesini Allah'tan beklemesidir. Başka bir deyişle kişinin her işinde ve her zaman Allah'a güvenmesi; bu doğrultuda kendisini endişe, vesvese ve kaygıdan uzak tutmasıdır (Uludağ, 2001: 351-352). Şair de beytinde "tevekkül" ve bunun paralelinde "rıza" kavramının önemine yaparak kişinin her konuda elinden geleni yapmasını ve ardından işi Allah'a bırakmasını; ister rızık derdi ister geçim derdi konu her ne olursa olsun endişe ve kaygıdan kurtulup Allah'a sığınmasını ve kaderine razı gelmesini nasihat etmektedir. Şair bu noktada Kur'ân'da geçen "Dünya hayatında onların geçimliklerini

aralarında biz paylaştırdık" (Zuhruf 43/32)[58] âyetinden ***iktibasta*** bulunarak Allah'ın bizzat kulunun rızkına kefil olduğunu vurgulamış ve bu noktada kula geri kalan tek şeyin rızkı kazanmak için elinden geleni yapıp gerisini Allah'a bırakmak olduğunu dile getirmiştir. Zira Allah'ın takdirine razı gelip tevekkül eden Allah'ın nazarında yüce bir makamdadır.

Beyitte geçen "nahnü kasemnâ beynehüm takdiri", "Hakk" ve "tevekkül" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Nīm-nān ḫursendesi ol söyleme ḥālüm şudur

Sırrını setr eyleyüp ʿarż itmeyen ʿizzetlidür

Kelimeler:

Nīm-nān: Yarım ekmek.

Ḫursend: Kanaatkâr, tok gözlü, kısmetine razı olan (kimse), mütevekkil.

Setr: 1. Gizleme, örtme, kapama. / 2. Kul ile Allah arasında hicap bulunması, tecellinin vâki olmaması hâli.

ʿİzzet: 1. Hürmet, saygı, ikram. / 2. Kıymet, itibar, büyüklük, yücelik. / 3. Mertebe ve rütbe yüksekliği, şeref. / 4. Kudret, kuvvet.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yarım ekmeğe kanaatkâr ol, (kimseye) hâlim şudur (diye) söyleme. (Nitekim) sırrını gizleyip arz etmeyenin (makamı) yüksektir, yücedir.*

Şerh: Önceki beyitlerde tasavvuf adabından ve esaslarından bahseden şair, bu beyitte de hikemî bir tarzda tasavvuf adabından bahsetmeye devam etmektedir. Bu bağlamda şair, kişinin hiçbir zaman ihtiyacından fazlasına meyil etmemesi tabiri caizse yarım ekmeğe kanaat getirip fazlasına tamah etmemesi gerektiğini söylemektedir. Nitekim tasavvufta "aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz" anlayışı paralelinde tokgözlü olmak esastır. İnsan geçici dünyada az ile yetindiği kadar ebedi dünyada mükafatlandırılacaktır. Bununla beraber kişi ne kadar zorluk çekerse çeksin hâlini, meramını kimseye anlatmamalı; sırrını başkalarına faş etmemelidir. Zira sır tasavvufta "âlemin hakikatlerini ve yalnızca gönle gelen keşf ve cezbe hâli ile idrak edilebilen ilâhî hususları" ifade etmektedir (Uludağ, 2012: 317). Bu sır Allah tarafından herkese bahşedilmeği için sırra vâkıf olanın sırrını başkalarına anlatmaması gerekmektedir. Çünkü başkaları bu sırrı tam idrak edebilecek

[58] https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/zuhruf-suresi-43/ayet-32/kuran-yolu-meali-5 (E.T. 20/01/2025)

bir keşfe ve olgunluğa sahip olmadıklarından bu sırrı yanlış anlayacaklar ve anlatanı da kınayacaklardır. Bundan dolayı da aşk sırrına vâkıf olan kişinin az ve öz konuşması hatta topluma fazla karışmadan yaşaması makbuldür. Şair de bu duruma değinerek sırrını gizleyenin makamının oldukça yüce olduğunu dile getirmektedir.

Beyitte geçen "sırr", "setr eylemek" ve "arz etmek" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "setr eylemek" ile "arz etmek" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

4.Beyit: Aġlar iseŋ gūşe-i vaḥdetde kimse bilmesün

Dimesünler var ise bir kimseden ḥācetlidür

Kelimeler:

Gūşe: Köşe.

Vaḥdet: 1. Birlik, bütünlük, yekparelik. / 2. Yalnızlık, uzlet, inziva. / 3. Bütün yaratılışta kendisinden başka bir varlık bulunmayan Allah'ın varlığının bir ve tek olması, Allah'ın varlıktaki birliği. / 4. Allah'a ulaşıp Allah'la bir olma durumu.

Ḥācet: 1. Gerek duyulan, muhtaç olunan şey, ihtiyaç. / 2. Herhangi bir şey için gerekli olma, lüzum. / 3. Allah'tan veya büyük bir makamdan yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi istenen dilek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yalnızlık köşesinde ağlar isen kimse bilmesin. Galiba bir kimseye (birilerine) ihtiyacı vardır demesinler (düşünmesinler).*

Şerh: Bu beyitte de tasavvufun adabından bahseden şair, tasavvufta yalnızlığın daha doğrusu göz önünde bulunmamanın önemini vurgulamaktadır.

Sözlük anlamı "yalnızlık" olan vahdet, tasavvufî terminolojide "birlik" ve "hakiki anlamda bir olan Allah" anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2012: 370). Bu bağlamda beyitte kullanılan "birlik / yalnızlık köşesi" terkibi; dünyevî bütün unsurlardan aklını ve gönlünü arındırıp yalnızca ilâhî aşk üzere yoğunlaşmak ve Allah'ın birliğine hâsıl olmak gayesi ile tek başına halvete çekilmesini ifade etmektedir. Nitekim tasavvufta Allah'tan gayrı her şey yani mâsivâ ile ilgi ve alakayı kesip herkesten ve her şeyden uzak bir şekilde göz önünde olmadan Hakk'a yönelmek oldukça elzemdir. İnsanın bütün benliğiyle Allah'a yönelebilmesi için zihnini ve gönlünü meşgul edecek, dikkatini dağıtacak bütün hususlardan kendisini soyutlaması gerekmektedir. Şair de beytini bu husus üzerine oturtarak ilâhî aşk yolculuğunun herkesten ve her şeyden uzak bir şekilde yaşanılması gerektiğini vurgulamakta; öyle ki kişi yani sâlikin vahdet köşesinde yalnız bir biçimde

ilâhî aşkın getirdiği duygu yoğunluğu sebebiyle ağlar iken bile duyulmaması ve bilinmemesi gerektiğini söylemektedir. Zira bu durum dahi sakıncalıdır. Çünkü ağladığını duyan veya bilenler onun yardıma muhtaç olduğunu düşünebilirler. Oysa o Allah'tan başkasına muhtaç değildir. Dolayısıyla hem bu duruma mahal vermemek hem de aşk sırrının açığa çıkmaması, ilâhî aşka tam olarak yönelebilmek için halvete çekilmek oldukça elzem bir husustur ve şair de bu duruma dikkat çekmektedir.

Beyitte geçen "gûşe-i vahdet" ile yalnızlık bir köşeye benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "vahdet" kavramı hem "birlik" hem de "yalnızlık" anlamını karşılayacak şekilde kullanılmıştır, ***tevriye*** söz konusudur. Beyitte "kimse" ifadesi birden fazla kez kullanılmış, ***tekrir*** yapılmıştır.

5.Beyit: Kāniyā yārān ile ülfetden eyle iḥtirāz
Muntaẓır olma selāma ol daḫı minnetlidür

Kelimeler:

Yārān: Dostlar.

Ülfet: 1. Alışma, kaynaşma, ünsiyet. / 2. Uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbaplık etme, ihtilât. / 3. Dostluk, muhabbet, ahbaplık.

İḥtirāz: Çekinme, kaçınma, sakınma.

Muntaẓır: Bekleyen, gözleyen, intizar eden.

Minnet: 1. Yapılan bir iyiliğin yükü, ağırlığı altında ezilme, iyilik yapana karşı kendini daima borçlu hissetme. / 2. Yapılan iyiliğe karşı teşekkür etme, şükür, hamdetme. / 3. İyilik, yardım, bağış, lütuf, kerem. / 4. Yapılan bir iyiliği başa kakma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Dostlar ile muhabbetten sakın. Selam bekleyen olma ki o dahi minnetlidir*.

Şerh: Önceki beyitte Allah'tan gayrısı ile ilişiği kesip sadece Allah'a yönelmek gerektiğini vurgulayan şair, bu beyitte de aynı husus üzerinde durmaktadır. Bu noktada ***nida*** yoluyla kendisine seslenen şair; ilâhî aşk yolculuğunda dostlar ile sohbet dahi etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zira dostlar ile sohbet etmek şairin içten içe sürekli olarak sohbet etmeyi arzulamasını, dostları ile ettiği sohbetleri özlemesine sebep olacaktır. Bu durum da şairin yani sâlikin tam anlamıyla Allah'a yönelmesine engel olacaktır. Çünkü sâlikin gerçek manada Allah'a yönelip erişebilmesi için fikrinde ve zikrinde Allah'tan başka hiçbir şey bulunmaması gerekmektedir. Şair de bu noktayı vurgulayarak dostlarla en ufak bir sohbetin bile böyle bir hususa sebebiyet verebileceğini

söylemekte ve böyle bir durumdan sakınıp kaçınması gerektiğini kendisine öğütlemektedir.
Beyitte geçen "yârân", "ülfet" ve "selâm" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.35. Gazel 39

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

Bu bir sā'ir meṣeldür iş içinde var iken işler
Fitili alsa işler işledükce yāreler işler

Eger bu ġarḳagehde yaluŋuz bir giryedür rehber
Olur elbette pīrāmen-res-i girdāb cünbişler

Piyāde bā-zer-i ḫafr-sūde eyler nerre pīlānı
Şehā ferzāne ol bāzīçedür bu mātlar kīşler

Sebük-maġzāndan eyler Felāṭūn ḫūşları sersām
Miyān-ı ṣoḥbet-i ʿirfāniyānda heyhler hişler

Ne semte varsa dil-ber ṣoluġı anda alur aġyār
Ṭuyırmaz āh-ı dil-sūzın yorılmış gūyiyā ḫışlar

Bürūdet baḫş ider bezme raḳībüŋ āh-ı dem-serdi
Yeründen kendüsi defʿ olsa lā-büd ṣıḳleti ḳışlar

Eger güstāḫī-i bīrūn baġışlansa da Kānī
Ġayūrāne ṭutar anuŋ yerin sīneŋdeki ġışlar

1.Beyit: Bu bir sā'ir meṣeldür iş içinde var iken işler
Fitili alsa işler işledükce yāreler işler

Kelimeler:

Sā'ir: Başka, diğer, öteki, öbür.

Meṣel: 1. Örnek, benzer, misal, numune. / 2. Asıl anlamı dışında başka bir şeyi anlatmak için dolaylı ve üstü kapalı olarak söylenen ibret alınacak söz. / 3. Ders ve ibret alınacak küçük hikâye, fıkra, kıssa. / 4. Atasözü.

Fitili almak: 1. Hızlanmak. / 2. Tutuşmak, yanmaya başlamak. / 3. Telaşa kapılmak. / 4. Duyguları alevlenmek.

Yāre: Yara.

İşlemek: 1. (Bir şeyi daha elverişli duruma getirmek için) Üzerine emek sarfetmek. / 2. (El emeği, göz nuru ile sanatlı bir şekilde) İnce iş yapmak. / 3. (Bir konu veya fikri) Ele alıp incelemek, (bir konu üzerinde) etraflıca durmak. / 4. Kayda geçirmek. / 5. (Bir kimseyi) Düşüncelerine göre yönlendirmek, tesir ederek ona kendi düşüncelerini benimsetmek. / 6. Yapmak. / 7. Durağan hâlden hareketli duruma geçmek, hareket hâlinde olup kendinden beklenen işi yapmak, çalışmak. / 8. (Bir yol üzerinde) Sefer yapmak, gidip gelmek. / 9. Gidip geleni çok olmak, işlek olmak. / 10. (Yara ve çıban için) Kapanmamak. / 11. İçine kadar girmek, nüfuz etmek. 12. Yapılan şakaya kanmak, aldatılmak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu bir başka atasözüdür (ki) iş içinde (başka) işler var iken (işler) fitili alsa işler (hızlanır ve) işledikçe yaralar (da) işler (kapanmaz).*

Şerh: Gazelinin matla beytini "işin içinde iş var" deyimi üzerine kurgulayan şair, her işin dışarıdan görüldüğü gibi olmadığını ve içerisinde kimsenin bilmediği, farkına varamadığı başka yönlerin, başka bir deyişle bir içyüzün olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada şairin bahsettiği iş veyahut konuyu iki farklı şekilde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki elbette şairin yani âşığın tatlı belası olan sevgilisi ve ona duyduğu çileli aşktır. Beyitte kastedilen anlam sevgili ve aşk çerçevesinde ele alındığında şair, aşk denilen hadisenin hiç de dışarıdan görüldüğü gibi kolay olmadığını, işin içerisinde pek çok farklı işin, sıkıntı ve belanın olduğunu söylemektedir. Hatta bu öyle belalı bir hadisedir ki bir sıkıntı ve dert bitmeden yenisi fitil almaktadır. Böylelikle de şairin (âşığın) acıları hiç dinmemekte ve yaraları hiç kapanmamaktadır. Şair de bu söylemiyle aşk denilen olayın zorluğunu ve bir anlamda da âşığın ne denli acı ve sıkıntı çektiğini vurgulamaktadır.

İkinci olarak ise şairin sevgili ve aşk hususundan bağımsız olarak dünyevî işleri kastettiği ve genel bir söylemde bulunduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda şair, her işin arka planında farklı yönler ve gerçeklikler barındırabileceğini ve böyle bir durumda da kişinin işin içinden çıkmasının zor olabileceğini söylemektedir. Nitekim bir işin içinde ne kadar farklı

iş varsa o işin içyüzüne ulaşmak, o işten sonuç olmak o denli zor olur. Dolayısıyla kişi bu işin içinden çıkmak için debelenir, uğraşır durur ancak uğraştığıyla ve bu uğurda aldığı yaralarla başka bir deyişle çektiği üzüntü ve sıkıntılarla kalır.

Beyitte "işin içinde iş olmak" deyimi kullanılmıştır, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Ayrıca ilk dizenin sonundaki "işler" (yapılan iş ve eylem) kelimesi ile ikinci dizenin sonundaki "işler" (işlemek, yaranın kapanmaması) kelimeleri yazılışları aynı ancak anlamları farklı olan kelimelerdir, ***cinas*** yapılmıştır.

2.Beyit: Eger bu ġarḳagehde yaluŋuz bir giryedür rehber

Olur elbette pīrāmen-res-i girdāb cünbişler

Kelimeler:

Ġarḳageh: Boğulma yeri, zamanı.

Girye: 1. Ağlama, ağlayış. / 2. Gözyaşı.

Pīrāmen-res: Çevreye, etrafa erişen, ulaşan.

Girdāb: 1. Suyun kendi etrafında fırdolayı burgu gibi dönmesi ve döndüğü yer, su çevrintisi, çevrinti, burgaç, eğrim. / 2. İçinden çıkılmaz tehlikeli veya zor durum.

Cünbiş: 1. Hareket etme, kımıldama, oynama. / 2. Eğlence, oyun.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Eğer bu boğulma yerinde rehber, yalnız (tek) bir gözyaşıdır. (O zaman) elbette (ki) hareketler etrafa ulaşan (etrafı kaplayan) girdap olur.*

Şerh: Şair, sıkıntılarla boğuştuğu ve oldukça müşkül durumda olduğu zamanda rehberinin yalnızca gözyaşı olduğunu söylemekte ve bu gözyaşlarının âdeta her yeri kaplayacak kadar büyük bir girdaba dönüştüğünü ifade etmektedir. Esasen şair burada çektiği sıkıntı ve kederin ne denli fazla olduğunu vurgulamaktadır. Şair, ardı arkası kesilmeyen o kadar çok zorlukla mücadele etmeye çalışmakta ve bu zorluklar karşısında acı çekip gözyaşı dökmektedir ki bunlar âdeta bir girdap oluşturacak seviyeye gelmiştir. Burada şairin dert ve sıkıntılarının kaynağı aşk yolunda karşılaştığı güçlükler olabileceği gibi yaşam mücadelesinde karşılaştığı zorluklar, geçim kaygısı vb. gibi hususlar da olabilir. Ancak buradaki esas konu sıkıntıların kaynağı değil ne denli çok ve katlanılamaz bir noktaya geldiğidir ki şair de bu durumdan dem vurmaktadır.

Beyitte geçen "garkageh", "girye" ve "girdâb" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Beyitte "garkageh" ile kastedilen aşk yolculuğu veyahut yaşam mücadelesi ve bunlara karşı çekilen zorluklardır, ***mecaz-ı mürsel***

yapılmıştır. Bununla beraber gözyaşları da rehbere benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca gözyaşlarının hareketleri, etrafı kaplaması bakımından girdaba benzetilmiştir. Benzeyen (cünbişler), kendisine benzetilen (girdâb) ve benzetme yönü (pîrâmen-res) söylenmiş, benzetme edatına ise yer verilmemiştir. Dolayısıyla ***müekked teşbih*** yapılmıştır.

3.Beyit: Piyāde bā-zer-i ḫafr-sūde eyler nerre pīlānı

Şehā ferzāne ol bāzīçedür bu mātlar kīşler

Kelimeler:

Piyāde: 1. Yaya savaşan asker sınıfı. / 2. Bu sınıftan olan asker. / 3. Satranç oyununda ön sıraya dizilen sekiz küçük taştan her biri, paytak, piyon. / 4. Yaya. / 5. Bir konuda gücü, becerikliliği ve bilgisi olmayan kimse.

Zer: 1. Altın. / 2. Altın para. / 3. Altından yapılmış, altınla yapılmış. / 4. Altın sarısı.

Ḫafr: Korumak, koruyucu.

Sūde: 1. Sürmüş. / 2. Sürülmüş. / 3. Ezmiş. / 4. Ezilmiş. / 5. Ovuşturma, yıpranmış. / 6. Toz, toprak, kazıntı.

Nerre: Erkek.

Pīlān: Filler.

Şehā: Ey şah, ey padişah, ey sevgili.

Ferzāne: 1. Âlim, bilgin, hakîm, feylesof. / 2. Seçkin, benzerlerinden, emsalinden farklı, mümtaz. / 3. Nefsanî bağlardan sıyrılmış kimse, derviş. / 4. Satranç oyununda vezir, ferz.

Bāzīçe: 1. Oyuncak. / 2. Oyun.

Māt: Satrançta rakibin hamlesiyle şâhı koruyamayacak veya başka bir haneye oynatamayacak duruma gelip yenilme.

Kīş: Satrançta oyunculardan birinin bir taşı zorlaması ve bunu haber vermek için söylediği söz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Altın (bir) koruyucu olarak öne sürülen piyon, filleri yiğit (bir savaşçı) yapar. Ey şah! Bu matlar (ve) kişler (çekil yoksa taşını alacağım demeler bir) oyundur. Akıllı ol!*

Şerh: Divan şiiri içerisinde adı sıkça zikredilen ve beyitlere konu edilen oyunların başında "satranç oyunu" gelmektedir. Satranç, iki kişinin altmış dört kareye ayrılmış genellikle tahtadan yapılan bir zemin üzerinde, değerleri birbirinden farklı on altışar taşın kullanılarak oynandığı bir oyundur (Arslan, 2000: 1). Bu oyunda her oyuncu; bir şah, bir

vezir, iki fil, iki at, iki kale ve sekiz piyon olmak üzere değeri ve hareket biçimleri birbirinden farklı taşlara sahiptir ve amaç oyunun en değerli taşı olan şahı ele geçirmektir (Kayaokay, 2018: 247-248). Şairler, beyitlerinde sıklıkla satranç ve satrançla ilgili kelimeleri kullanarak kendi hayal dünyaları çerçevesinde muhtelif söylemlerde ve kullanımlarda bulunmuşlardır (Arslan, 2000: 9-10). Şair de beytini piyâde (piyon), pîl (fil), şeh (şah), ferzâne (vezir), mât etmek (yenmek) ve kîş (oyunculardan birinin bir taşı zorlaması ve bunu haber vermek için söylediği söz) gibi satranç terimlerini kullanarak beytini kurgulamıştır.

Satranç oyununun standart taş diziliminde arka sıranın orta kısmında en değerli taş olan şah, onun her iki tarafında da son derece değerli taşlar olan vezir, fil, at ve kale yer alır. Bu taşların her birinin önünde de satrançta kısıtlı hamle kabiliyeti sebebiyle en değersiz taş olarak görülen piyon bulunur. Ancak piyon her ne kadar değersiz görülse de aslında oldukça önemli bir taştır. Zira piyon, rakibin şah taşına ulaşmaya çalışırken karşılaştığı ilk engel olmakla birlikte aynı zamanda şahla birlikte diğer değerli taşlar da piyon vasıtasıyla koruma altına alınır (Vural, 2024: 537, 544). Şair de beyitte bu duruma işaret ederek piyon taşının şahı ve diğer taşları korumak için öne sürülen altın değerinde bir koruyucu olduğunu dile getirmekte; bu doğrultuda şahın mat olacak bir duruma gelmesi ve zorlanması oyununa karşı dikkatli olunması gerektiğini ifade etmektedir.

Beyti sevgili ve âşık ilişkisi ekseninde yorumlamak da mümkündür. Zira divan şiirinin bu iki ana karakteri arasındaki ilişki, şairler tarafından zaman zaman satranç taşları ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Bu noktada piyon, genel olarak âşığı temsil ederken; şah ise sevgili olarak tahayyül edilmektedir (Vural, 2024: 537). Âşığın ezelî düşmanı olan rakip ise ekseri file benzetilmektedir (Kayaokay, 2018: 248-249). Bu bilgiler eşliğinde beyte dönüldüğünde şair, şaha (sevgiliye) seslenerek; filin (rakibin), mat ve kîş (şah gibi olan sevgilinin korunamayacak hâle gelmesi ve başkaları tarafından sıkıştırılmaması) gibi bahanelerle onun yanından ayrılmamasının bahane ve oyundan ibaret olduğunu söylemektedir. Nitekim filin (rakibin) bu şekilde yiğit bir savaşçı gibi gözükmesinin ve bu konuda rahat olmasının sebebi aslında piyon yani şair (âşık) sayesindedir. Zira piyon (âşık), her daim şahın (sevgilinin) önünde bir koruyucu olarak beklemekte ve ona karşı yapılacak hamlelere engel olmaktadır. İşte şair de buna işaret ederek şahı (sevgiliyi) asıl koruyanın kendisi olduğunu dile getirerek sevgilinin rakibin oyunlarına ve bahanelerine kanmaması gerektiğini söylemekte; onu akıllı olması konusunda uyarmaktadır.

Beyitte ikinci anlam göz önüne alındığında "şeh ile "sevgili", "piyâde" ile "âşık", "pîl" kavramı ile de "rakip" kastedilmiştir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Beyitte geçen "şehâ" ifadesi ile seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte kullanılan "ferzâne" kavramı hem "satranç oyunundaki vezir taşı" hem de "akıllı, bilgin" anlamını karşılayacak şekilde kullanılarak ***tevriye*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "piyâde", "pîlân", "şeh", "ferzâne", "bâziçe", "mât" ve kîş" ifadeleri satranç oyununu ve bu oyuna ait terimleri ifade etmeleri bakımından anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

4.Beyit: Sebük-maġzāndan eyler Felāṭūn ḫūşları sersām
Miyān-ı ṣoḥbet-i ʿirfāniyānda heyhler hişler

Kelimeler:

Sebük-maġz: Aklı kıt, akılsız, beyinsiz.

Ḫūş: Akıl, şuur.

Sersām: Sersem. Zihnini toplayamaz, bildiğini hatırlayamaz durumda olan, kafası karışık kimse, şaşkın.

Heyh: Birinin dikkatini çekmek kendisine bakılmasını sağlamak için ya da uyarı için yapılan nida sesleri.

Hiş: 1. "Bana bak" anlamında kaba seslenme sözü. / 2. Yapılmaması, söylenmemesi gereken bir şeyi yapan veya söyleyen birine, "Yapma, söyleme, kendine gel, ayıptır" anlamında ihtar sözü.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kültürlü insanların sohbet meclisinde boş kafalıların çıkardığı kuru gürültüler, Platon aklına sahip kimseleri sersemletir.*

Şerh: Şair bu beyitte ilim sahibi ve cahil insanlar arasındaki çatışmayı "Felatun" üzerinden işlemektedir. Felatun diğer adıyla Platon; Sokrat'ın öğrencisi Aristo'nun hocası olan ünü tüm dünyaya mâl olmuş, Yunanlı bir İlk Çağ filozofudur. Edebiyatta akıl, hikmet ve bilgeliği sembolize etmektedir (Erzen, 2013: 851). Şair de beyitte Platon'u ilim sahibi ve akıllı insanları ifade edecek şekilde kullanarak bu tarzdaki kültürlü ve bilgili insanların sohbet ettikleri ve birbirlerinin bilgilerinden istifade ettikleri ilim meclislerinde, boş kafalıların çıkardıkları kuru gürültülerin Platon aklına sahip bu kültürlü insanları sersemlettiğini dile getirmektedir. Nitekim cahil ve dar bir dünya görüşüne sahip insanlar, ilim sahiplerinin konuştuklarını tam anlamıyla kavrayamaz hatta oldukça sığ bir görüşe sahip olmalarına karşın kültürlü insanların söylediklerini yanlış olarak addedip kendi

bildiklerini dikte etmeye çalışırlar. Dolayısıyla çıkardıkları bu boş ve kuru gürültülerle ilim sahiplerini usandırır, söyledikleriyle kafalarını karıştırıp sersemletirler.

Beyitte geçen "sebük-magz" (akılsız, aklı kıt) ve "Felâtûn-hûş" (Felâtun akıllı) ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte Platon'a ***telmihte*** bulunulmuştur.

5.Beyit: Ne semte varsa dil-ber şoluġı anda alur aġyār

Ṭuyırmaz āh-ı dil-sūzın yorılmış gūyiyā ḫışlar

Kelimeler:

Dil-ber: Gönlü kendine çeken, güzel.

Aġyār: 1. Gayrılar, başkaları. / 2. Yabancılar, tanıdık olmayanlar. / 3. Dost olmayanlar, düşmanlar. / 4. Konu dışı kalanlar, ilgili olmayanlar. / 5. Halden anlamayanlar, hal ehli olmayanlar. / 6. Âşığa göre sevgilisinin dost edindiği kimseler, rakipler. / 7. Yaratılmışlar, mahlûkat, mâsivâ.

Āh-ı dil-sūz: Yürek yakan, çok acı veren ah, inleme.

Ḫışlamak: 1. Sürekli olarak hış hış, hışıl hışıl diye ses çıkarmak. / 2. Sık sık nefes almak. / 3. Hiçbir şeye aldırmamak. / 4. Ses çıkarmak, söylenmek. / 5. Vura vura bastırmak, ezmek, sallamak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönlü kendine çeken (sevgili) hangi semte (nereye) gitse rakip (hemen) soluğu onun yanında alır. Yürek yakan ahını duyurmaz (belli etmez), güya yorulmuş (ondan) hışlar.*

Şerh: Bilindiği üzere ağyar ya da diğer adıyla rakip, divan şiirinin en önemli isimlerinden birisi olmakla beraber âşığın baş düşmanıdır. Zira o da sevgilinin diğer âşığıdır. Sürekli olarak sevgilinin yanında olan ve âşığı da yakının yaklaştırmayan rakip, çıkarları için şekilden şekle giren, sürekli fitne fesat çıkaran, kendini beğenmiş, yalancı, ekşi yüzlü ve oldukça soğuk bir tiptir. Âşık da sevgilisiyle arasına girmesi sebebiyle rakipten daima şikâyetçidir (Şentürk, 1995: 42-89).

Şair beyitte rakibin sürekli olarak sevgilinin yanında olmasından ve sinsiliğinden dem vurmaktadır. Bu doğrultuda şair, o güzeller güzeli sevgili her nereye giderse gitsin o fırsatçı rakibin hemen yanında bittiğini söylemektedir. Üstelik sevgilinin yanında dört dolaşan ve her nereye gider ise onu takip eden rakip artık homurdanmaya başlamıştır. Nitekim o bunca zahmeti âşık gibi içten ve samimi bir şekilde değil tamamen sevgiliye karşı beslediği çıkarlar için zorla çekmektedir. Ancak o bu durumu elbette sevgiliye belli

ettirmez ve homurdanmasının yorgunluktan, soluk soluğa kalmış olmasından kaynaklı olduğunu söyler. Şair de bu durumu ortaya koyarak rakibin ne kadar içten pazarlıklı birisi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Burada "rakibin gönül ahını duyurmaması" ifadesi ile rakibin gerçek hislerini yani aşkını sevgiliden gizlediği de düşünülebilir. Bu doğrultuda şair, her nereye giderse gitsin sevgiliyi takip eden rakibin gönül ahını başka bir deyişle aşkını gizleyerek sevgilinin yanında kaldığını ve gönlündeki bu ahını gizlemek için soluk soluğa kalmış gibi hızlıca nefes alıp verdiğini söylemektedir (Kelemci, 2018: 70, 865). Şair bu söylemi ile sevgiliyi kandırarak onun yanında kalan rakibin gerçek yüzünü ve onun ne kadar ikiyüzlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Beyitte geçen "solugı anda alır" ifadesi günümüzde "soluğu (bir yerde) almak" şeklinde kullanılan deyimdir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Bununla beraber "dilber" ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır.

6.Beyit: Bürūdet baḫş ider bezme raḳībüŋ āh-ı dem-serdi
Yeründen kendüsi defʿ olsa lā-büd ṣıḳleti ḳışlar

Kelimeler:

Bürūdet: 1. Soğukluk, soğuk. / 2. Bir şeyin insanın üzerinde bıraktığı soğuk etki, manevî soğukluk. / 3. Dargınlık, kırgınlık, iğbirar.

Bezm: 1. İçkili, eğlenceli yiyip içme ve sohbet meclisi. / 2. Topluluk, meclis.

Raḳīb: 1. Aynı şeyi elde etmek isteyenlerden, aynı amaca varmak için uğraşanlardan her biri. / 2. Aynı sevgiliye gönül verenlerden her biri.

Āh-ı dem-serd: Soğuk nefesinin ahı.

Lā-büd: 1. Gerekli, lâzım, zarurî, terk edilmesi mümkün olmayan. / 2. Elbette, mutlaka, behemehal.

Ṣıḳlet: 1. Ağırlık, yük. / 2. Sıkıntı.

Ḳışlamak: 1. Kış mevsimini (belli bir yerde) geçirmek. / 2. Soğumak, kış olmak. /3. Kuş ve kümes hayvanlarını ürkütmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Rakibin (o) sert ve soğuk nefesli ahı meclise soğukluk vermekte (dağıtmakta). Kendisi yerinden uzaklaşsa (da) ağırlığı mutlaka (orayı) soğutur (orada kalır).*

Şerh: Bir önceki beyitte rakibin sevgilinin yanından hiç ayrılmadığına ve içten pazarlıklı oluşuna dikkat çeken şair, bu beyitte de rakipten bahsetmeye ve ondan şikâyet etmeye

devam etmektedir. Şaire göre samimiyetsiz rakibin o sert ve soğuk nefesli ahı bulunduğu meclise soğukluk bahşetmekte; kendisi kalkıp gitse dahi nefesinin soğukluğu mecliste kalmakta ve orayı etkisi altına almaktadır. Şair bu söylemi ile rakibin ne kadar samimiyetsiz, soğuk ve bulunduğu ortamın keyfini kaçıran bir tip olduğunu vurgulamakta ve bir anlamda da onun hiçbir yerde istenmediğini dile getirmektedir.

Beyitte geçen "bürudet", "serd", "sıklet" ve "kışlamak" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Bununla beraber "rakibin ahının soğukluk bahşetmesi" ifadesi ile ***teşhis*** yapılmıştır. Ayrıca "def olmak", "bahşetmek" ve "kışlamak" ifadeleri deyim hüviyetindedir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

7.Beyit: Eger güstāḫī-i bīrūn bağışlansa da Kānī

Ġayūrāne ṭutar anuŋ yerin sīneŋdeki ġışlar

Kelimeler:

Güstāḫ: Haddini bilmez, saygısız, utanmaz kimse.

Bīrūn: 1. Dış. / 2. Dışarı, dışarıya. / 3. Fazla, aşkın.

Ġayūrāne: Gayur olana yakışır tarzda, büyük bir gayretle. (Ġayūr: Çok gayretli, çok çalışkan, çok hamiyetli, çok kıskanç)

Sīne: 1. Göğüs, bağır, sadr. / 2. Gönül, kalp, yürek. / 3. İç, derinlik.

Ġış: 1. Aldatma, hile, hilekârlık. / 2. Karışıklık, saf olmama.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Eğer (bir kimsenin) dışarıdan (açıkça yaptığı) küstahlık bağışlansa da içteki, gönüldeki hile ve fesatlıklar büyük bir gayretle onun yerini tutar.*

Şerh: Önceki beyitte ortaya koyulan anlam göz önüne alındığında bu beyti evvelâ rakip ekseninde ele almak gerekmektedir. Bu çerçevede şair; rakibin dışarıdan, açıkça ve utanmadan yaptığı bütün saygısızlıkların göz ardı edilse dahi içindeki kötülük ve fesatlığın her daim bâkî kalacağını ifade etmektedir. Nitekim ikiyüzlülük, çıkarcılık, karaktersizlik kısacası bütün fitne fesatlıklar onun özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla ne kadar tevazu gösterilse ne kadar göz ardı edilse de kötülük ve fesatlık hiçbir şekilde onun içinden alınamaz.

Esasen bu noktada beyte başka bir şekilde daha bakmak mümkündür. Burada şair, "rakibin dışarıdan, açıkça yaptığı küstahlıkların bağışlanması" ifadesi ile aslında rakibin insanın yüzüne gülüp arkasından kuyu kazmasını kastetmektedir. Nitekim rakibin en önde gelen özelliklerinden birisi ikiyüzlülüğüdür. Dolayısıyla onun dışarıdan yüze

gülmesinin asıl sebebi fitne ve fesadını derinden yürütmek istemesindendir. Şair de bu hususa dikkat çekmektedir.

Ayrıca şairin buradaki söylemini genellemek de mümkündür. Bu bağlamda şair; insanların dışarıdan bir kötülük yapmasa iyi gözükse dahi içeriden, gizliden gizliye fitne ve fesatlık yapabileceğini söylemekte ve bu konuda uyarıda bulunmaktadır.

Beyitte şairin kendisine başka birisiymiş gibi seslenmesi söz konusudur, ***tecrid*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "bîrûn" (dış) ile "sîne" (iç) ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "güstâh" ve "gışlar" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.36. Gazel 40

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿilün)

Sāḳī ne dem ki sāġar-ı ṣaḥbāyı ṭoldurur
Ḫūrşīd ṣānki nūrı ile ayı ṭoldurur

Bir kez ṭaġıtmasun ṣaçın ol Leylī-i cemāl
Mecnūnları ṭaġı ṭaşı ṣaḥrāyı ṭoldurur

Bir müslim-i müsellemüŋ ʿışḳıyla āhımuz
Tāv-ḫāne-i zemīn-i Buḫārāyı ṭoldurur

Hercāyī[59] olmayan kişinüŋ ṣīt ü şöhreti
Ercā yine yeter bütün ercāyı ṭoldurur

Her cān zi ins ü cān degül ol feyże müstaʿid
İllā o cān ki cānla her cāyı ṭoldurur

Kānī o ay çehrelü ḫūrşīd behrelü
Niçün ġażabla aġzına ayı ṭoldurur

[59] Yazar tarafından "her cây-ı" şeklinde okunmuştur.

1.Beyit: Sāḳī ne dem ki sāġar-ı ṣaḥbāyı ṭoldurur

Ḫūrşīd ṣānki nūrı ile ayı ṭoldurur

Kelimeler:

Sāḳī: 1. İçki meclisinde içki dağıtan, kadehlere içki koyan kimse. / 2. Su dağıtan kimse.

Dem: 1. Nefes, soluk. / 2. Herhangi bir nağmeye sürekli şekilde eşlik eden ses. / 3. Zaman, an, çağ. / 4. İçki.

Sāġar: İçki kadehi.

Ṣaḥbā: 1. Şarap. / 2. Al, kırmızı.

Ḫūrşīd: Güneş.

Nūr: 1. Gözle görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziya. / 2. Kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddî olmayan hususlarda basiret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan manevî ışık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sâkî ne zaman şarap kadehini doldursa sanki güneş nuru ile ayı doldurur (gibi olur).*

Şerh: Kelime anlamı olarak "su veya şarabı başkasına sunan, su veren, susuzluğu gideren, şarap içenlere şarap veren, kadeh dolaştıran, şarap içenlerin kadehlerine şarap dolduran, içki ve eğlence meclislerinde şarap dağıtan" gibi anlamlara gelen sâkî divan şiirinde oldukça sık kullanılan kavramlardan birisidir (Bahadır; 2013:224-225). Asıl görevi meclisin ortasında dolaşarak içki dağıtmak olan sâkî, aynı zamanda bezme neşe ve canlılık getiren kişidir. Şairler sâkîyi bazen bizzat sevgili olarak ele almışlar bazen de onu sevgilinin yerine koymuşlardır (Atalay, 2017: 682). Şair de matla beytinin merkezine sâkîyi oturtmuştur. Bu doğrultuda ***açık istiare*** yoluyla sevgiliyi sâkîye teşbih eden şair; sevgilinin şarap kadehini doldurmasını güneşin nuru ile ayı doldurması ile ilişkilendirmiş ve ***temsilî teşbih*** kurgusu oluşturmuştur. Şair bu benzetme kurgusu ile sevgilinin aşkıyla dolu kadehi içmesi sonucunda gönlünün o aşk ile dolup taşmasını; güneşin nuruyla ayı doldurmasına benzetmiştir. Nitekim nasıl ay parlaklığını ve ışıltısını güneşten alıyorsa; şairin yani âşığın gönlü de ateşini ve canlılığını sevgilinin aşk şarabından almaktadır.

Beyitte geçen "sâkî", "sâgar" ve "sahbâ" kelimeleri ile "hûrşîd", "nûr" ve "ay" kavramları kendi aralarında anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bunun yanında "dem" kelimesi beyitte "zaman" anlamıyla kullanılmaktadır. Ancak beyitte geçen sâki, sâġar ve sahbâ ifadeleri dem kelimesinin içki anlamını da akıllara

getirmektedir, dolayısıyla ***iham*** yapılmıştır. Ayrıca "toldurur" ifadesi beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Bir kez ṭaġıtmasun ṣaçın ol Leylī-i cemāl
Mecnūnları ṭaġı ṭaşı ṣaḥrāyı ṭoldurur

Kelimeler:

Leylī: 1. Yatılı. / 2. Geceye ait, geceyle ilgili.

Cemāl: 1. Güzellik. / 2. Yüz güzelliği, güzel yüz.

Mecnūn: 1. Çıldırmış, deli, divane. / 2. Aşk yüzünden aklı başından gitmiş, delice sevmiş, kara sevdaya tutulmuş kimse. / 3. Delirmiş, çıldırmış, aşk yüzünden aklı başından gitmiş kimse (Leyla ile Mecnun hikâyelerinin erkek kahramanı olan Kays'ın adı olarak edebiyatımızda çok kullanılmıştır).

Ṣaḥrā: 1. Kasaba, köy vb. meskûn yerlerin dışında kalan boş ve geniş yer, kır, ova. / 2. Çöl.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O güzel Leyla bir kez (dahi) saçlarını dağıtmaya dursun Mecnunları dağı, taşı, çölü (her yeri) doldurur.*

Şerh: Şair, gazelinin ikinci beytini "Leyl" ve "Mecnûn" kavramlarını ***tevriyeli*** bir şekilde kullanarak kurgulamıştır. Bu noktada beyti iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür. Birincisi: şair, sevgilinin o misk ve anber gibi hatta onlardan daha güzel kokan ve tıpkı bir gecenin karanlığı gibi simsiyah olan saçlarını bir kere savurup dağıtmasıyla onlarca âşığının aklını başından alacağını; tabiri caizse âşıkların bu kokuya hayranlıkları ve bu kokunun sahibine duydukları aşk ve arzu yüzünden kendilerini dağa, taşa, çöle vuracaklarını dile getirmektedir. Nitekim sevgilinin saçları, âşıkların aklını başından almada son derece ustadır. O dağınıklığı, uzunluğu, siyahlığı ve kokusu ile âşıkları büyüler; bu benzersiz ihtişam karşısında âdeta aklını yitirip mecnuna dönen zavallı âşıklar da kendilerine dağa, taşa vurur.

Beyitte ortaya koyulabilecek ikinci anlam ise şudur; beyitte kullanılan "Leyl" ve "Mecnûn" ifadeleri "gece" ve "divane" anlamlarına geldikleri gibi aynı zamanda divan şiirinde oldukça popüler olan ve şiirlerde sık sık göndermelerde bulunulan Leyla ve Mecnun hikâyelerinin baş kahramanlarının isimleridir. Dolayısıyla şair bu kelimeleri kullanarak Leylâ ve Mecnun hikâyelerine ***telmihte*** bulunmuştur. Bu doğrultuda da şair, benzersiz güzelliğe sahip olan Leylâ'nın saçlarını savurmasıyla onlarca âşığı bilhassa Mecnun'u kendisine hayran bırakacağını ve bu hayranlık karşısında tıpkı Leylâ'ya olan

aşkı yüzünden deliye dönen ve artık Mecnun olarak anılmaya başlayan Kays gibi bütün âşıklarının aklını yitirip divaneye döneceğini ve kendilerini dağa, taşa vuracaklarını ifade etmektedir.

Beyitte geçen "Leyl", "Mecnûn", saç", "cemâl" ile "tağ", "taş" ve "sahrâ" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber "tağıtmasun" ve "tağ" ifadeleri arasında ***cinas*** söz konusudur.

3.Beyit: Bir müslim-i müsellemüŋ ʿışḳıyla āhımuz

Tāv-ḫāne-i zemīn-i Buḫārāyı ṭoldurur

Kelimeler:

Müslim: Müslüman.

Müsellem: 1. Verilmiş, teslim edilmiş, tevdî olunmuş. / 2. Doğruluğu, gerçekliği ispatlanmış, herkes tarafından kabul edilmiş, şüphe götürmez, inkâr edilemez.

Tāv-ḫāne: 1. Fakir hastaların iyileştikten sonra nekahet devresini geçirdikleri hayır kurumu, tabhane. / 2. Soba ile ısıtılan çiçeklik, ser. / 3. Güçsüzler yurdu. / 4. Şifahane.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Müslümanlığı teslim edilmiş bir (sevgili)nin aşkıyla ahımız; Buhara mahallindeki şifahaneyi doldurur (duruma gelmiştir).*

Şerh: Divan şiirinde sevgili, âşığa çektirdiklerinden dolayı sıklıkla kâfir olarak ele alınmaktadır (Gider ve Çiftçi, 2021: 120). Bu anlam ilişkisinin hâsıl olduğu kullanımlarda kâfir daha çok sevgilinin "merhametsiz, acımasız ve hilekâr oluşu" gibi özelliklerini ifade ederken Müslüman kavramı ise "merhamet ve doğruluk" anlamlarına karşılık gelmektedir (Kaya, 2020: 47). Şair ise beyitte divan şiirinde sıklıkla kullanılan bu ilişkiyi farklı bir açıdan ele almış ve sevgiliyi "Müslümanlığı inkâr edilemez, Müslümanlığından şüphe duyulamaz" olarak nitelendirmiştir. Esasen şair burada en karakteristik özelliklerinden birisini ortaya koyarak ironik bir söylemde bulunmuş ve sevgilinin merhametsizliğini vurgulamıştır. Zira sevgilinin Müslümanlığına (merhametli oluşuna) değil bilakis merhametsizliğine şüphe yoktur ki onun acımasızlığı ve aşkı yüzünden şairin (âşığın) ettiği ah Buhara şifahanelerini dolduracak duruma gelmiştir.

Buhara, günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan; geçmişte ilim ve kültür merkezi olan bir şehir olup divan edebiyatında sıkça anılan şehir isimlerinden birisidir (Yeniterzi, 2010: 309). Şair de beyitte bir kültür merkezi timsali olan bu şehri şifahane bağlamında ele almış ve ettiği ahın Buhara şifahanesini dolduracak kadar uzağa gittiğini oraya gidecek kadar büyük olduğunu dile getirmiştir.

Beyitte geçen "müslim-i müsellem" ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Ayrıca "müslim" ve "müsellem" kelimeleri aynı kökten türemiştir, ***iştikak*** söz konusudur. Bunun yanında "müslim-i müsellem" ve "ışk" ile "âh" ve "tâv-hâne" ifadeleri anlamsal açıdan bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Beyitte şairin yani âşığın ettiği ahların şifahaneyi doldurması ve inletmesi hususunda ise ***mübalağa*** söz konusudur.

4.Beyit: Hercāyī olmayan kişinüŋ ṣīt ü şöhreti
Ercā yine yeter bütün ercāyı ṭoldurur

Kelimeler:

Hercāyī: 1. Bir şey üzerinde sürekli durmayan, sözünden, kararlarından dönüveren, sebatsız, kararsız kimse. / 2. Hercâî menekşe.

Ṣīt: 1. Ses, seda. / 2. İyi nam, iyi şöhret, ün.

Ercā: Taraflar, yönler.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Dönek ve kararsız olmayan kişinin nam ve şöhreti (bir) taraf yine yeter bütün her tarafı doldurur.*

Şerh: Şair bu beyitte ise âşıklığın en temel esaslarından birisinin sevgiliye ve aşka olan vefa ve kararlılık olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim sevgiliye ulaşma yolculuğuna oldukça zorlu yollarla bezenmiş bir yolculuk olduğu gibi bu yolculuğa çıkmak ve bu yolda yürümek alelâde kimselerin üstesinden gelebileceği bir hadise değildir. Aşk yolculuğuna talip olanların oldukça zorlu olan bu yolculuğun üstesinden gelebilmeleri için her şeyden önce büyük bir sabra ve vefaya sahip olmaları gerekmektedir. Şair de beyitte bunu vurgulayarak dönek olmayıp bu yolda sabır vefa gösteren kişinin aşkıyla dillere destan olacağını söylemektedir. Öyle ki o vefalı kişinin sevgiliye olan aşkını sadece bulunduğu coğrafya değil yedi düvel duyacak; bu kişinin aşka olan vefasıyla kazandığı nam her tarafa yayılacaktır. Tıpkı zamanında Mecnun'un Leyla'ya, Ferhat'ın Şirin'e, Kerem'in Aslı'ya duyduğu aşkın tüm cihana yayıldığı gibi.

Beyitte geçen "ercâ" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

5.Beyit: Her cān zi ins ü cān degül ol feyże müstaʿid
İllā o cān ki cānla her cāyı ṭoldurur

Kelimeler:

Zi: Sahip.

İns ü cān: İnsan ve cin.

Feyż: 1. Verimlilik, bolluk, bereket. / 2. Nimet, bağış, ihsan, kerem. / 3. Ruha huzur verici mübarek ve uğurlu tesir. / 4. İrfan, ilim ve marifet.

Müstaʿid: 1. Bir işi veya bir şeyi yapabilme yeteneğine sahip olan, yetenekli, kabiliyetli. / 2. Öğrenmeye, anlamaya yeteneği olan, zeki, akıllı, istidatlı. / 3. Hazır, meyyal, amade. / 4. Layık.

Cāy: Yer, mahal, mevki.

İllā: 1. Ne olursa olsun, muhakkak, mutlaka, ille. / 2. Bilhassa, hele, özellikle. / 3. Aksi takdirde, aksi hâlde. / 4. "-den başka" anlamında istisna bildirir, ancak, sadece.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O can, canıyla her yeri doldurur ancak her insan ve cin (yani her yaratılan) o feyze sahip değildir (onun farkında değildir).*

Şerh: Beyitte yer alan "feyz" ve "can" kavramları beyti evvelâ tasavvufî bir pencereden yorumlamaya gerektirmektedir. Tasavvufî terminolojide can "Allah" anlamında kullanılırken; feyz de "ilâhî tecelli" olarak ele alınmaktadır. Bilindiği üzere kâinat, ilâhî tecellilerinden ibarettir ve Allah evreni kendi nurundan var etmiştir (Cebecioğlu, 2004: 1; Uzun, 1993: 138-139). Şair de beyitte bu hususa dikkat çekerek âlemin her zerresinin Hakk'ın bir tecellisi olduğunu ancak herkesin bunu idrak edemediğini söylemektedir. Nitekim bu durumu kavramak ancak gönlü mâsivâdan arındırıp "vahdet-i şuhûd" mertebesine erişmek ile mümkün olur. Bu mertebeye ulaşan kişi yaratılana baktığında yalnızca onu yaratanı görür.

Gazelin önceki beyitlerinde yer alan anlam dünyası göz önüne alındığında bu beyit de beşerî aşk çerçevesinde yorumlanabilir. Bu doğrultuda beyitte sevgilinin eşi benzeri olmayan güzelliğinin her tarafa yayıldığı; başka bir deyişle dünyanın sevgilinin güzelliği ile güzelleştiği ifade edilmektedir. Ancak şaire göre yeryüzündeki hiçbir varlık bu durumun farkında değildir. Zira bunu ancak ve ancak sevgiliyi en iyi tanıyan kişi olan şair (âşık) bilir.

Beyitte yer alan can kelimesi ile kastedilen bir anlamda Allah bir anlamda sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Beyitte dört farklı yerde geçen "cân" kelimeleri yazılışları aynı fakat anlamları farklı olan ayrı kelimelerdir, ***cinas*** yapılmıştır. Ayrıca bu kelime birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

6.Beyit: Kānī o ay çehrelü ḫūrşīd behrelü

Niçün ġażabla aġzına ayı ṭoldurur

Kelimeler:

Ḫūrşīd: Güneş.

Behre: 1. Pay, hisse. / 2. Kısmet, nasip.

Ġażab: Aşırı hiddet, intikam alma duygusu ile karışık öfke, kızgınlık, hışım.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! O ay yüzlü, güneş kısmetli (sevgili) neden hışımla ağzına ayı doldurur?*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde sevgilinin tipik özelliklerinden birisi olan gazap ve öfkesine vurgu yapmaktadır.

Divan şiirinde ay ile teşbih içerisinde kullanılan unsurlarından birisi kadehtir (Alıcı, 2017: 75). Beyti de bu benzetme ilgisi çerçevesinde yorumlamak mümkündür. İlk dizede ***teşbih-i beliğ*** yoluyla sevgilinin yüzünü aya, kısmetini ise güneşe; ikinci dizede de ***açık istiare*** yoluyla ayı kadehe benzeten şair, sevgilinin neden öfke ve hışımla kadehi -içindeki şarabı- ağzına doldurduğunu sorgulamaktadır. Sevgilinin öfkelenmesi için onun nazarında olumsuz bir durumun vuku bulması gerekmektedir. Bu noktada rakibin sevgiliye ters bir şeyler söylemesi, sevgilinin yüzüne bakılması (izinsiz bir şekilde sevgilinin yüzüne bakmak âşığın kendisini onun ile eşit sayması anlamına gelir ki bu büyük bir kusurdur; zira sevgili statü ve değer olarak her daim âşığın üzerindedir), sevgiliden sürekli vuslat talep edilmesi, sevgilinin mahallesinin yolunu bilmemek ve bazen sadece âşığı görmek dahi sevgiliyi sinirlendirir (Arı, 2021:263). Dolayısıyla sevgilinin öfkelenebileceği hususlar oldukça fazladır. Şair de ay yüzlü sevgilinin hangi duruma öfkelenip hışımla kadehi ağzına doldurduğunu sorgulamakta ve onun sinirini anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Bununla beraber beyitte farklı bir anlam daha ortaya koyulabilir. İkinci dizedeki ay kelimesi gökteki kemer olarak ele alındığında şu şekilde bir yorum yapılabilir: Bilindiği üzere divan şiirinde sevgili ay ile birlikte sıkı bir teşbih ilgisi içerisinde kullanılır. Sevgili, güzelliği ve parlaklığıyla aya benzetilir. Hatta şairlerce aydan daha güzel ve daha parlak olduğu savunulur. İşte beyte de bu perspektiften bakılacak olursa kendisini her daim enlerin piri olarak gören sevgili; kendisinin aydan daha güzel daha parlak yani ondan üstün olarak nitelendirilmediği hatta ayın ondan daha güzel olduğu iddialarının ortaya atıldığı bir ortamda kendisini hakir hissetmiş ve sinirlenmiştir. Hâl böyle olunca ayı kötülemeye başlamış, tabiri caizse ağzını aya yönelik sarf ettiği kötü sözlerle doldurmuştur. Durumu gören şair de sevgiliye neden sinirlendiğini sormakta; bir anlamda

da “neden sinirleniyorsun, sinirlenmene gerek yok çünkü onların bir şeyden anladığı yok; sen benim gözümde her şeyden güzel ve üstünsün” mesajı vererek onu teselli etmektedir. Beyitte geçen “ayı (kadehi) ağzına doldurmak” ifadesinde kadehten kasıt içindeki şaraptır, iç-dış ilişkisi çerçevesinde ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Bununla birlikte şair beyitte sevgilinin neden öfkeli olduğunu soru yoluyla sorgulamaktadır, ***istifham*** yapılmıştır.

2.2.37. Gazel 41

(Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilün)

Cān eger endūhdan efgār[60] ise serper çıḳar
Dil verādan reste-i efkār ise serper çıḳar

Rūzgāruŋ pāk-dāmenler çeker serpindisin
Ḳanda[61] bir ālūde-dāmen var ise serper çıḳar

Dīde ṭūfānzār-ı eşk[62] içre iki girdābdur
Çār-mevc-i giryedür yā bār ise serper çıḳar

Meẕheb-i Manṣūr-ı ehl-i Ḥaḳḳı te’yīd eyleyen
Zülf-i müşgin-tābına ber-dār ise serper çıḳar

Bi’ṭ-ṭavʿ iḳbāle istidbār iden müstaġniyān
Ġavṭa-ḫ̆ār-ı ḳulzüm-i idbār ise serper çıḳar

Rūzgār ile olan keştī-i kāma nā-ḫudā
Bādbān-ı himmeti derkār ise serper çıḳar

Deşt-i vaḥşetgāh-ı iḳlīm-i cünūn güm-geştesi
Rüşdi tam ʿaḳlı başına yār ise serper çıḳar

[60] Yazar tarafından “efkâr” şeklinde okunmuştur.
[61] Yazar tarafından “kande” şeklinde okunmuştur.
[62] Yazar tarafından “dîde-i tûfânzâr eşk” şeklinde okunmuştur.

Ḫūn-ı ḳatlā-yı şehīdānda şināh eyler gönül
Şems-i ser-der-destveş ser-bār[63] ise serper çıḳar

Kāni-i şūḫın-edā ḫum-ḫāne-i ʿışḳa düşüp
Neş'e cūyā-yı dil-i hüşyār ise serper çıḳar

1.Beyit: Cān eger endūhdan efgār ise serper çıḳar
Dil verādan reste-i efkār ise serper çıḳar

Kelimeler:

Endūh: Gam, keder, tasa, sıkıntı.

Efgār: Yaralı, mecruh.

Efḳār: 1. Fikirler, düşünceler. / 2. Endişe, tasa, kaygı, üzüntü, keder.

Dil: Gönül, yürek.

Verā: Bütün yaratılmış olanlar, âlem, kâinat.

Reste: Kurtulmuş.

Serpmek: 1. Bir şeyi dağılacak biçimde dökmek. / 2. Belli bir yere dağılacak biçimde dökmek; ekmek. / 3. Yağmur veya kar azar azar, ince ince yağmak; serpiştirmek. / 4. Vermek, saçmak. / 5. Geçmek, bulaşmak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Can eğer kederden yaralı ise serper çıkar. Gönül, âlemin düşüncelerinden kurtulmuş ise serper çıkar.*

Şerh: Tasavvufî anlayışa göre gönül, Allah'ın sevgisi ve düşüncesinden gayrı her şeyden arındırılmalıdır. Zira mâsivâ olarak nitelendirilen bu unsurlar, kişinin ilâhî sevgili ile arasındaki bir perde olarak görülür. Bundan dolayı insanın ilâhî aşka yani Hakk'a erişebilmesi için gönlünden ve zihninden Allah düşüncesi ve sevgisi dışındaki her şeyi atması gereklidir (Uludağ, 2003: 76). Şair de gazelinin matla beytinde bu anlayış üzerinde durarak insanın gönlünü, bu âlemin düşüncelerinden ve sıkıntılarından soyutlaması gerektiğini ve ancak bu şekilde kurtuluşa erip âlemin tek hakikati olan Allah'a kavuşabileceklerini dile getirmektedir.

Beyitte geçen "efkâr" ve "efgâr" kelimeleri arasında ***cinas*** ve ***iştikak*** söz konusudur. Bununla beraber "serper çıkar" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

[63] Yazar tarafından "şems-i ser der-destveş-i serbâr" şeklinde okunmuştur.

2.Beyit: Rūzgāruŋ pāk-dāmenler çeker serpindisin

Ḳanda bir ālūde-dāmen var ise serper çıḳar

Kelimeler:

Rūzgār: 1. Yer değiştiren hava, bu havanın hissedilen etkisi, yel, bâd. / 2. Kuvvetli etki, cereyan. / 3. Zaman, devir, dehr, vakit.

Pāk: 1. Temiz. / 2. Halis, saf, katışıksız. / 3. Mübarek, kusursuz, günahsız.

Dāmen: Etek, uç, kenar.

Serpindi: 1. Dökülen, akan veya çarpan bir şeyin etrafa saçılan kısmı. / 2. Seyrek damlalar hâlinde azar azar yağan yağmur veya kar. / 3. Bir olay veya durumun çevreye yayılan etkisinin iyice zayıflayıp azaldığı kısmı.

Ḳanda: Nerede, nereye.

Ālūde: 1. Bulaşmış, bulaşan. / 2. Dolu. / 3. Kirli, günahkâr, suçlu.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Rüzgârın / Zamanın serpintisini eteği temizler (saf ve günahsızlar) çeker. Nerede bir eteği bulaşık (menfaatçi ve günahkâr) varsa (da) serper çıkar (o serpintinden hemen kurtulur).*

Şerh: Divan şiirinde rüzgâr, "yel, esinti" anlamının yanında "zaman, devir, vakit, talih ve felek" anlamlarıyla da ele alınmaktadır. Bu anlamıyla içinde bulunulan zaman dilimini ifade eden rüzgâr, şairler tarafından pek hoş karşılanmamakla beraber aynı zamanda kendisinden ziyadesiyle şikâyet edilir. Çünkü rüzgâr yani zaman, divan şairinin arzu kalemini kırmış, ümit ve isteklerini yerine getirme fırsatı sunmamış ve ona zulüm etmiştir. Bununla birlikte gençliğin ve güzelliğin yitirilmesine, vücudun diriliğini kaybetmesine sebep olan da yine rüzgârın (zamanın) ta kendisidir. Bundan dolayı rüzgârdan daimî bir şikâyet söz konusudur (Aka, 2015: 17). Şair de beyitte bu durumu merkeze alarak saf ve günahsız kişilerin bu dünyadan muradını alamayıp cefasını çektiklerini dile getirmektedir. Şaire göre rüzgârın bu cefasından tabiri caizse serpintisinden kurtulanlar ise daima menfaatçi ve günahkâr kişiler olmaktadır. Esasen şairin bu söyleminde inceden inceye bir toplumsal eleştiri de söz konusudur. Bu doğrultuda şair, yaşadığı dönemde günahsız ve iyi niyetli kişilerin daima sıkıntı çektiklerini söylemekte; bu devirde ancak ve ancak menfaatçi, ikiyüzlü ve günahkâr kimselerin makam, mevki sahibi olup mutlu bir yaşam sürdüklerini dile getirmektedir. Dolayısıyla şaire göre rüzgârın (zamanın) eziyetini görenler iyi niyetli, gönlü temiz

kimseler iken eziyetinden kurtulanlar ise günahkâr ve menfaatçi kişilerdir ki bu durum da devrin yozlaşmışlığını gözler önüne sermektedir.

Beyitte rüzgâr, "zaman, talih" anlamında kullanılmasına karşın beyit içerisinde geçen "serpinti" ifadesi rüzgârın "yel" anlamını da akıllara getirmektedir, ***iham*** yapılmıştır. Beyitte geçen "pâk-dâmen" ile "âlûde-dâmen" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "dâmen" kelimesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

3.Beyit: Dīde ṭūfānzār-ı eşk içre iki girdābdur

Çār-mevc-i giryedür yā bār ise serper çıḳar

Kelimeler:

Dīde: Göz.

Tūfān: 1. Nûh peygamber zamanında dünyayı kaplayacak şekilde yağan çok şiddetli yağmur. / 2. Çok şiddetli yağmur ve fırtına. / 3. İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak bahsedilen şeyin çok aşırı, çok yoğun ve şiddetli olduğunu anlatır.

Eşk: Gözyaşı.

Girdāb: 1. Suyun kendi etrafında fırdolayı burgu gibi dönmesi ve döndüğü yer, su çevrintisi, çevrinti, burgaç, eğrim. / 2. İçinden çıkılmaz tehlikeli veya zor durum.

Çār: Dört.

Mevc: Dalga.

Girye: 1. Ağlama, ağlayış. / 2. Gözyaşı.

Bār: 1. Yük, ağırlık veren şey, sıklet. / 2. Yemiş, meyve, mahsul, ber. / 3. Manevî ağırlık, eziyet, keder, üzüntü. / 4. Defa, kere.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Göz, gözyaşı tûfânının içinde iki girdaptır. Ağlamanın / gözyaşının dört dalgasıyla yüklü ise serper çıkar.*

Şerh: Şair bu beytini Nûh Peygamber zamanında meydana gelen "tûfân" hadisesi üzerine kurgulamıştır. Bilindiği üzere Hz. Nûh, kavmini İslâm'a davet etmesine karşın kavmi kendisine inanmamış ve İslâm'ı kabul etmemiştir. Hz. Nûh, kendisine inanmayan bu sapkın insanları bir süre boyunca doğru yola sevk etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Sonrasında da kendisine inanmayan ve Allah'ın varlığını kabul etmeyen bu insanların cezalandırılmasını Allah'tan niyaz ederek kavmine beddua etmiştir. Allah, Hz. Nûh'un duasını kabul ederek yeryüzünü sular altında bırakmış ve imana gelmeyen bu kavmi yok etmiştir. Tûfân hadisesi olarak anılan bu su baskınından yalnızca Nûh'un

gemisine binenler kurtulmuş ve bu olaydan sonra dünya başka bir hâl almıştır (Harman, 2007: 224-227). Şair de beyitte bu kavramı kullanarak gözyaşlarının ne kadar çok ve şiddetli olduğunu dile getirmektedir. Şair o denli fazla gözyaşı dökmektedir ki gözyaşları âdeta bir tûfân, gözleri ise bu tûfânın içindeki girdap gibi olmuştur. Burada şairin gözyaşı dökmesinin sebebinin beşerî aşk, ilâhî aşk yahut dünya derdi, geçim sıkıntısı vb. olduğu düşünülebilir. Söz konusu hangisi olursa olsun burada önemli olan şairin gözyaşlarının çokluğudur. Şairin gözyaşlarıyla dolu gözleri ve gözyaşları çok şey anlatmakta olup şair ancak bu gözyaşlarını dökerek bir nebze de olsa rahatlamaktadır.

Beyitte geçen "tûfân" ifadesi ile birlikte Hz. Nûh kıssasına ***telmih*** yapılmıştır. Bununla beraber gözyaşları tûfâna benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "dide", "eşk" ve "girye" ile "girdâb" ve "mevc" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Meẕheb-i Manṣūr-ı ehl-i Ḥaḳḳı te'yīd eyleyen
Zülf-i müşgin-tābına ber-dār ise serper çıḳar

Kelimeler:

Meẕheb: 1. Bir dinde belirli görüş ve anlayış farklılıklarından doğan kollardan her biri. / 2. Gidilen, benimsenen yol. / 3. Din. / 4. İlimde, felsefede birbirinden bazı farklarla ayrılan kollara verilen isim, çığır, meslek.

Te'yīd: 1. Sağlamlaştırma, kuvvetlendirme. / 2. Doğru olduğunu ortaya koyma, doğrulama.

Zülf-i müşgin-tāb: Misk kokulu ve renkli parlak saç.

Ber-dār: Darağacına çekilmiş, asılmış.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Hak ehli Mansûr'un yolunu doğrulayan misk kokulu ve renkli parlak saçına asılmış ise serper çıkar.*

Şerh: Bilindiği üzere Hallâc-ı Mansûr, söylemiş olduğu "Ene'l-Hakk" (Ben Hakkım) sözü sebebiyle Hak sırlarını faş eden ve bu sözün Hak ehli olmayan kimseler tarafından yanlış anlaşılması neticesinde de idam edilen ünlü bir mutasavvıftır (Uludağ, 1997: 377-381). Darağacı ve Ene'l-Hakk ile pek çok farklı hayal dünyasında ele alınan Mansûr, beşerî aşk çerçevesinde de ele alınır. Bu noktada sevgilinin saçları darağacı, Mansûr da bu darağacına asılan bir aşk şehidi olarak tahayyül edilir (Pala, 2020: 186). Şair de beyitte tam olarak böyle bir ilgi kurmakta ve sevgilinin misk kokulu siyah saçlarını darağacına benzetmektedir. Bu doğrultuda şair, Mansûr gibi aşkına sadık ve yolunda kararlı olanın

sevgilin saçlarında asılıp canını feda etmesi; tıpkı Mansûr gibi bir aşk şehidi olması gerektiğini dile getirmektedir.

Beyte tasavvufî pencereden bakıldığında ise Hak yolunda olan kimselerin tıpkı Mansûr gibi canından geçecek kadar bu yola sadık ve vefalı olmaları gerektiği söylenmektedir.

Beyitte Hallâc-ı Mansûr'a ***telmihte*** bulunulmuştur. Bununla beraber beyitte sevgilinin saçları darağacına benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen "Mansûr" ve "ber-dâr" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

5.Beyit: Bi'ṭ-ṭavʿ iḳbāle istidbār iden müstaġniyān
Ġavṭa-ḫ̆ār-ı ḳulzüm-i idbār ise serper çıḳar

Kelimeler:

Bi'ṭ-ṭavʿ: İstek ile.

Ṭavʿ: 1. İtaat etme, boyun eğme, dinleme. / 2. İsteyerek bir şey yapma.

İḳbāl: 1. Talih ve baht açıklığı, mutluluk, saadet. / 2. Parlak ve yüksek mevki. / 3. İstek, arzu. / 4. Yüzünü döndürme, birine, bir şeye meyletme, teveccüh etme. / 5. Osmanlı sarayında padişahlara zevce olmaya aday kız, odalık.

İstidbār: 1. Arka çevirme, yüz çevirme, yüz döndürme. / 2. Birinin arkası sıra gitme.

Müstaġni: 1. İhtiyaç ve eksiklik duymayan, elinde olanla yetinen kimse, tok, doygun. / 2. İlgi, alaka göstermeye tenezzül etmeyen, umursamaz, kayıtsız kimse.

Ġavṭa-ḫ̆ār: Dalgıç, dalan.

Ḳulzüm: Deniz.

İdbār: Talihin insana yüz çevirmesi, ters dönmesi, talihsizlik, bahtsızlık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Talih ve baht açıklığına, arzulara istek ile yüz çeviren kanaatkâr kimse, bahtsızlık denizinin dalgıcı ise serper çıkar.*

Şerh: Bilindiği üzere tasavvufta, insanın her şeyin azıyla yetinmesi ve yoksulluğu benimsemesi esastır. Yeme, içme konuşma ve uyuma en aza indirilir. Bunların sebebi insanın, nefsin arzularına hâkim olması ve bu sayede manevî olgunluğa ulaşması içindir. Bundan dolayı kişi, her daim elinde olanla yetinir ve mal, mülk, makam sevdası vb. gibi nefsini körükleyecek her şeyle alakasını keser. Bununla beraber o, bu dünyadaki fakirliğin ebedî âlemdeki zenginliklerin kapısını aralayacağını bilir (Yazıcı, 1994: 188-190). Şair de beyitte bu hususa dikkat çekerek istek ve arzulara, parlak ve yüksek mevkiye, baht açıklığına kendi isteği ile yüz çevirip bahtsızlık denizinin dalgıcı olanların

yani fakirlik ve yoksulluk içerisinde, her şeyin azıyla yetinerek yaşamını sürdürenlerin kurtuluşa ereceğini söylemektedir. Nitekim tasavvufî anlayışa göre de makbul olan budur. Beyitte geçen "kulzüm-i idbâr" ifadesi ile bahtsızlık denize benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitteki "ikbâl" ve "idbâr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Bununla beraber "gavta-hâr" ve "kulzüm" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

6.Beyit: Rūzgār ile olan keştī-i kāma nā-ḫudā
Bādbān-ı himmeti derkār ise serper çıḳar

Kelimeler:

Rūzgār: 1. Yer değiştiren hava, bu havanın hissedilen etkisi, yel, bâd. / 2. Kuvvetli etki, cereyan. / 3. Zaman, devir, dehr, vakit.

Keştī: Gemi.

Kām: Arzu, meram, maksat.

Nā-ḫudā: Gemi kaptanı.

Bādbān: Yelken.

Himmet: 1. Yardım, ihsan. / 2. Çalışma, gayret, emek. / 3. Manen büyük kimselerin, ermişlerin dilediklerini yerine getiren manevî gücü, manevî yardımı, lütfu.

Derkār: 1. İşte, işin içinde olan. / 2. Belli, aşikâr.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Rüzgârın / Zamanın yardımıyla arzu gemisine kaptan olan, himmet yelkeni çalışıyorsa serper çıkar (serpilip yürür).*

Şerh: Önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de "istek, arzu ve talihe" vurgu yapan şair, bu defa "himmet" kavramı üzerinden bu durumu ortaya koymaktadır.

Himmet, "halis, iyi niyet" ve "manevî bir olgunluğu yahut herhangi bir şeyi elde etmek için gönlün bütün benliğiyle ve ruhanî gücüyle Allah'a yönelmesi" anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2012: 170). Himmetin bu iki anlamı doğrultusunda beyti iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür:

İlk olarak himmet kavramının "halis ve iyi niyet" anlamı göz önüne alındığında şair, gönlü saf ve niyeti temiz olan kimselerin talihin de bir noktada yüzlerine gülmesi ile beraber elbet bir gün istek ve arzularına kavuşacağını, işlerinin ve hayatlarının yolunda gideceğini dile getirmektedir. Dolayısıyla şair, niyeti halis olan kimselerin elbet bir gün felekten muradını alacaklarını söylemekte ve umutlarını her daim diri tutup iyi niyetten vazgeçmemeleri gerektiğini ifade etmektedir.

İkinci olarak himmetin "manevî bir olgunluğu yahut herhangi bir şeyi elde etmek için gönlün bütün benliğiyle ve ruhanî gücüyle Allah'a yönelmesi" anlamı esas alındığında ise şair, bir kimsenin istek ve arzularının gerçekleşmesinin gönlünü Allah'a yöneltmesinden geçtiğini vurgulamaktadır. Nitekim bu dünyada gerçekleşen her şey Allah'ın takdiri ve kudreti doğrultusundadır. Bundan dolayı insan, istek ve arzularının gerçekleşmesi için başkalarından medet ummayıp gönülden ve samimi bir şekilde Allah'a niyaz etmelidir.

Beyitte geçen "keştî-i kâm" ifadesi ile arzular gemiye; "bâdbân-ı himmet" ile de himmet bir yelkene benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte yer alan "keştî", "nâ-hudâ" ve "bâdbân" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

7.Beyit: Deşt-i vaḥşetgāh-ı iḳlīm-i cünūn güm-geştesi
Rüşdi tam ʿaḳlı başına yār ise serper çıḳar

Kelimeler:

Deşt: Bozkır, ova, çöl.

Vaḥşetgāh: Issız, korkulu yer.

İḳlīm: 1. Yeryüzünün herhangi bir yerinin hava şartlarına göre uzun yılların ortalamasına dayanan durumu. / 2. Ülke, diyar. / 3. Yeryüzünün ekvatordan kuzey kutbuna kadar bölündüğü, yaşanılabilir, oturulabilir yedi bölgesinden her biri. / 4. Bir şeyin kuvvetle hâkim olduğu ortam.

Cünūn: 1. Cinnet, delilik, delirme, çıldırma. / 2. İnsanın dış âlemle ilgisini kesecek şekilde aşk ve cezbeye kapılması hâli.

Güm-geşte: Kaybolmuş, yolunu kaybetmiş; izi, namı silinmiş.

Rüşd: 1. Doğru yolu bulma, doğru yolda gitme. / 2. Doğru düşünecek, doğruyu bilecek, ayırt edecek seviyede olma, olgunluk, kemal. / 3. Büluğa erme, bâliğ olma, erginlik.

Yār: 1. Sevgili. / 2. Dost. / 3. Bildik, tanıdık. / 4. Yardımcı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Delilik diyarının ıssız çölünün kaybolmuşu, rüştü (olgunluğu) tam aklı başına yar ise serper çıkar.*

Şerh: Divan edebiyatında âşık, çoğu zaman aşkı yüzünden aklını yitirmiş bir deli olarak tahayyül edilir. Âşık, beşerî anlamda sevgilinin güzelliği karşısında mest olarak; tasavvufî anlamda ise Allah aşkı hasebiyle cezbeye tutulup kendinden geçerek tıpkı bir deliye benzer. Şair de beyitte bu benzetme ilgisini kullanarak ister beşerî ister tasavvufî anlamda

olsun kapıldığı aşk cereyanı sebebiyle delilik diyarına düşen ve burada yolunu kaybeden âşığın, aşkının yüceliği ve aşk yolculuğunda ulaşacağı manevî olgunluk ile yolunu bulacağını dile getirmektedir.

Esasen beyti farklı bir açıdan yorumlamak da mümkündür. Burada "delilik diyarı" ile kastedilenin dünya olduğu düşünülebilir. Dünyanın geçici ve aldatıcı güzellikler ile donatılmış olması, insanların bu göz boyayan unsurlara aldanıp ebedî âlemi unutması ve deliler gibi bu geçici güzellikler uğruna kendilerini paralamaları sebebiyle dünya âdeta bir delilik diyarı olmuştur. Bu delilik diyarından ise ancak ve ancak dünyanın aldatıcılığına kanmayıp aklı selim kalan, belli bir manevî olgunluğa sahip olup ebedî âleme yönelik yaşam sürenler kurtulacaktır. Şair de bu hususa dikkat çekerek bir anlamda uyarıda bulunmuştur.

Beyitte geçen "cünûn" ve "aklı başına yâr olmak" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Bununla beraber "iklîm-i cünûn" ifadesiyle delilik bir ülkeye, diyara benzetilmiş ve ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca "aklı başına yâr" ifadesi "aklı başında" anlamına gelen deyim hüviyetinde bir sözdür, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

8.Beyit: Ḫūn-ı ḳatlā-yı şehīdānda şināh eyler gönül

Şems-i ser-der-destveş ser-bār ise serper çıḳar

Kelimeler:

Ḫūn: Kan.

Ḳatlā: Öldürülmüş kimseler.

Şehīdān: Şehitler.

Şināh: Suda yüzme.

Şems: Güneş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönül, katledilmiş şehitlerin kanında yüzer. Eli başında olan güneş gibi başında yük olsa da serper çıkar.*

Şerh: Bu beytin merkezinde "katledilmiş şehitlerin kanında yüzmek" ifadesi yer almaktadır. Beyti bu ifadenin paralelinde iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür:

İlk olarak bu ifade sevgili ve aşk çerçevesinde ele alınabilir. Bilindiği üzere divan şiirinde sevgiliye ulaşmak oldukça zor bir hadisedir. Âşıklar, sevgiliye kavuşmak için pek çok zorluğa katlanır hatta bu uğurda sevgili için canlarını feda edip aşk şehidi olurlar. Şair de beyitte bu duruma dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda şair, sevgiliye uzanan vuslat yolunun ona kavuşmak için can veren aşk şehitlerinin kanıyla boyandığını söylemekte;

âdeta bir deniz oluşturacak kadar büyük olan bu şehitlerin kanında yüzerek ayakta kalmaya çalıştığını ifade etmektedir. Ne var ki bu aşk şehitlerinin kan denizinde yüzmek ve bir yandan da sevgiliye ulaşmaya çalışmak oldukça zordur.

İkinci anlam olarak bu ifade ile zalimler tarafından yok yere kanına girilen zavallı kimseler yahut sıkıntı ve yokluk içerisinde kimsesiz olarak garip bir şekilde vefat edenlerin kastedildiği düşünülebilir. Nitekim eşkıya ve zalimler elinde ölen, bir yerde fakirlik içerisinde ve kimsesiz bir şekilde ölenler şehit olarak kabul edilirler (Pala, 2020: 423). Bu çerçevede düşünüldüğünde şair, yaşadığı dönem içerisinde zalimler yüzünden günahsız olan çok kişinin şehit olduğunu ya da sıkıntı ve sefalet yüzünden pek çok kimsenin vefat ettiğini söylemekte; bunca kanı dökülmüş şehidin arasında kendisinin de pek çok sıkıntıyla boğuşup ayakta kalmaya çalıştığını dile getirmektedir.

Hangi anlam ele alınırsa alınsın şair, müşkül bir durum içerisinde olmasına karşın kurtuluşa ereceğini düşünmekte ve bu durumu ***temsilî teşbih*** kurgusuyla güneş ile ilişkilendirmektedir. Nasıl ki güneş, şafak ve gurup vakitlerinde göğün kızıllığı içerisinde yüzdükten sonra başını göğe erdiriyorsa şair de şehitlerin kanında yüzmesi suretiyle başında onlarca sıkıntı ve yük de olsa başını göğe erdirecek başka bir deyişle kurtuluşa erişip muradına kavuşacaktır.

Beyitte gönül, "yüzme" karinesiyle şehitlerin kanında yüzen bir dalgıca benzetilmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Bununla beraber şehitlerin kanı bir deniz olarak tahayyül edilmiş, ***açık istiare*** yapılmıştır. Güneş'e eli başında olmak suretiyle insanî bir özellik yüklenmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Beyitte geçen "hûn", "katlâ" ve "şehîdân" anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "ser" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

9.Beyit: Kāni-i şūḫın-edā ḫum-ḫāne-i ʿışḳa düşüp
Neş'e-cūyā-yı dil-i hüşyār ise serper çıḳar

Kelimeler:

Şūḫ: 1. Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın). / 2. Neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak.

Edā: 1. Tarz, üslup, davranış veya anlatış biçimi. / 2. Naz, işve, cilve.

Ḫum-ḫāne: 1. Şarap küpleri konan yer. / 2. Meyhane. / 3. Feyiz kaynağı olan tekke, aşkın kaynağı olan gönül, zâhirî tecelliler âlemi.

Neş'e: 1. Gönülde duyulan ve dışa vuran ferahlık hâli, üzüntüsü olmamaktan ileri gelen ve kendini çeşitli şekillerde belli eden iç ferahlığı, sevinç, sürur. / 2. Hafif sarhoşluğun verdiği keyif, neşve. / 3. Bazı güzel durumların insanda uyandırdığı manevî zevk, neşve. / 4. Yeniden doğma, yeniden meydana gelme.

Cūyā: Arayıcı, arayan, isteyen kimse.

Dil: Gönül, yürek.

Hüşyār: 1. Aklı başında olan, sarhoş olmayan kimse, ayık. / 2. Akıllı, uyanık kimse, akıl.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Neşeli edaya sahip Kânî, aşk meyhanesine düşüp sarhoş olmayan gönlü (ile) neşe ararsa serper çıkar.*

Şerh: Şair, gazelinin makta beytinde ise aşk hadisesinin ne kadar acı, sıkıntı ve keder barındırdığını gözler önüne sermektedir. Bilindiği üzere âşık, beşerî aşk çerçevesinde gönlünü kaptırdığı andan itibaren sevgiliye; ilâhî aşk çerçevesinde ise Allah'a kavuşmak için çaba gösterir ve bu uğurda çok fazla acı çekip gözyaşı döker. Dolayısıyla ister beşerî ister ilâhî aşk söz konusu olsun zorluklara katlanamayan, acı ve kedere sabredemeyen, her daim neşeli ve mutlu olmak isteyen biri aşka bulaşmamalıdır. Şair beyitte bu duruma işaret etmektedir. Şair kendisinden başka biriymiş gibi bahsederek Kânî'ye seslenmekte ve oldukça neşeli bir edaya sahip olan ve her yerde mutluluk ve huzur gözeten Kânî'nin aşk meyhanesinde mutluluk aramaması gerektiğini söylemektedir. Nitekim burada yalnızca acı, keder ve gözyaşı vardır. Aşk meyhanesinde neşe ancak hakiki anlamda içilen içki yahut şarabın getirdiği kısa süreli sarhoşluk ile mümkün olur. Şair de burada aşkın ve âşıklığın zorluğunu gözler önüne sermekte, aşk meyhanesine düşenin neşeden uzak olduğunu vurgulamaktadır.

Beyte tam tersi bir bakış açısından bakmak da mümkündür. Bu noktada şairin, neşeli bir mizaca sahip olan Kânî'nin gerçek neşeyi aşk meyhanesinde bulacağını söylediği düşünülebilir. Ancak bu neşeyi bulmak için sadece aşk meyhanesine düşmek yeterli değildir. Bununla beraber gönlü aşk / sevgili şarabı ile de mest etmek, kendinden geçirmek gerekir. Nitekim gönül aşk sarhoşu olunca keyiflenecek ve aradığı neşeyi bulacaktır.

Şair beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte geçen "hum-hâne-i ışk" ifadesi ile aşk bir meyhaneye benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte gönle sarhoş olmaması gibi insanî bir özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır.

2.2.38. Gazel 42

(Mefʿūlü / Fāʿilātü / Mefāʿīlü / Fāʿilün)

Dāġı ḳanar ya yāresi sızlar ya āh ider
Bi'l-ıżṭırār ümmet-i ʿışḳuŋ günāh ider

Oldı sevād-ı dīde sefīd intiẕārdan
Bālā-tırāz siyāhı ʿaḳīdem tebāh ider

Ol Mevlevī ki ʿışḳı ḳapar taḳyesin dilüŋ
Ṣoŋra döner muḳābelesinde külāh ider

Başı açıḳ delisi olup nāyveş göŋül
Maġz-ı serinde cevher-i Cennet-şinā ider

Bir yol alursa çār-gül-i[64] laʿlüŋi faḳīh
Vehmüm budur ki dört yol aġzuŋ penāh ider

Eyler sipihri[65] tūde-i ʿanber şerāresi
Kānī şemīm-i ḫālüŋ anup[66] çünki āh ider

1.Beyit: Dāġı ḳanar ya yāresi sızlar ya āh ider
Bi'l-ıżṭırār ümmet-i ʿışḳuŋ günāh ider

Kelimeler:

Dāġ: 1. Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan. / 2. Tedavi için vücutta kızgın bir demirle oluşturulan yanık. / 3. Aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara. / 4. Lâle, gelincik vb. çiçeklerin göbek kısmındaki siyahlık.
Yāre: Yara.
Bi'l-ıżṭırār: 1. Zaruri olarak, mecburen. / 2. Çaresizlikle, çaresizlikten.

[64] Yazar tarafından "çâr-gil-i" şeklinde okunmuştur.
[65] Yazar tarafından "sipihr-i" şeklinde izafet kesreli olarak okunmuştur.
[66] Yazar tarafından "anuŋ" şeklinde okunmuştur.

Ümmet: 1. Bir peygambere iman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tâbi olanların meydana getirdiği topluluk. / 2. Kavim, cemaat, taife.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Vücudundaki) yanıkları kanar ya yaraları sızlar ya (o yüzden) ah eder. (Senin) aşkının ümmeti çaresizlikten günah eder (günaha girer).*

Şerh: Divan şiirindeki aşkın büyüklüğü ve yüceliği, onun gizli tutulmasıyla doğrudan bir ilişki içerisindedir. Seven ve sevilenden başka kimsenin aralarındaki münasebetten haberdar olmaması bu iş için en makbulüdür (Pala, 2020: 38-39).

Şair de beyitte aşk hadisesindeki gizlilik esasına dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda şair, zavallı âşığın aşk uğruna çok fazla üzüntü çekip yara aldığını ve sürekli olarak kanayıp sızlayan ve asla kapanmayan bu yaraların onu ah etmeye ittiğini dile getirmektedir. Aşkını ve bu hususta yaşadıklarını gizli tutması gereken âşık, ettiği ah ile bu sorumluluğunu yerine getirememiş ve aşkını, âşıklığını aşikâr bir duruma getirmiştir. Ancak âşık, her ne kadar bu noktada hataya düşse de onun bu hatası şairin deyimiyle aşk dinindeki bu günahı çektiği acılardan kaynaklanmaktadır. Nitekim o bile isteye bir şekilde değil çaresizlikten ve çektiği acılara daha fazla katlanamadığından dolayı hataya düşmüş ve bu günahı işlemiştir. Şair de bilhassa âşığın bu çaresizliğine dikkati çekmektedir.

Beyitte geçen "ümmet-i ışkun günah ider" ifadesinde geçen "ümmet ve günah etmek" karineleriyle aşk hadisesinin bir din gibi tahayyül edildiği görülmektedir. Benzeyen (aşk) unsuruna yer verilirken kendisine benzetilen (din) ise söylenmemiştir, ***kapalı istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "dağ", "kanamak", "yara", "sızlamak" ve "ah etmek" ile "ümmet" ve "günah etmek" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

2.Beyit: Oldı sevād-ı dīde sefīd intiẕārdan

Bālā-tırāz siyāhı ʿ aḳīdem tebāh ider

Kelimeler:

Sevād: 1. Siyahlık, karalık. / 2. Karanlık. / 3. Karalama, yazı. / 4. Uzaktan seçilemediği için karartı hâlinde görünen topluluk, kalabalık. / 5. Bir şehrin dışındaki karartı hâlinde görülen bağ, bostan, koru, köy vb. yerler.

Dīde: Göz.

Sefīd: Ak, beyaz.

İntiẕār: 1. Bekleme, bekleyiş. / 2. İnkisar, beddua.

Bālā: 1. Bir şeyin yüksek yeri, yukarı, üst. / 2. Yüksek, yüce, âlî. / 3. Boy, kad, kamet.
Tırāz: 1. Eskiden elbiselerin yakalarına, yen ağızlarına, önlerine ve eteklerine sırma vb. ile işlenen süslere ve alâmetlere verilen isim. / 2. Süs, süsleme, ziynet. / 3. Üslup, tarz. / 4. Herkesin dikkatini çekecek kısa cümle. / 5. Sonuna geldiği kelimelere "donatan, süsleyen" anlamı katarak birleşik sıfat yapar.
ʿAḳīde: 1. İman, itikat. / 2. Kuvvetle benimsenen görüş tarzı, inanç. / 3. Mezhep şeklini almış inanç ve düşünce sistemi.
Tebāh: 1. Yıkılmış, mahvolmuş, harap olmuş. / 2. Yıkılma, mahvolma, harap olma.
Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Beklemekten gözümün siyahı ağardı. (Onun) endamını süsleyen siyahı imanımı yerle bir eder.*
Şerh: Sürekli olarak sevgiliye kavuşma ümidiyle yanıp tutuşan ve ona kavuşacağı günü bekleyen şair (âşık), dört gözle beklediği bu kutlu günün bir türlü gelmediğini dile getirmektedir. Hatta o bu uğurda o kadar çok beklemiş ve gözyaşı dökmüştür ki artık sevgiliyi ve ona kavuşacağı günü beklemekten gözünün karası beyaza dönmüş, gözleri neredeyse görmeyecek bir noktaya gelmiştir. Ancak her ne olursa olsun şair yani âşık, sevgiliden ve ona duyduğu sonsuz aşktan vazgeçmez. Beklemekten ve gözyaşı dökmekten gözleri de ağarsa, sevgilinin o endamını süsleyen siyahlığı imanını da gevretse şair (âşık) asla yolundan dönmez, aşkından vazgeçmez. Nitekim onun çektiği bu acılar âşıklığın yegâne nişanesi ve aşkının büyüklüğünün bir göstergesidir.
Burada "sevgilinin endamını süsleyen siyahı" ile kastedilen husus sevgilinin saç, ben, göz ve ayva tüyü gibi güzellik unsurlarıdır. Nitekim bu unsurların hepsi siyah renkli olup onun endamını süsleyen başka bir deyişle güzelliğine güzellik katan; aynı zamanda da her biri ayrı ayrı âşığı mest eden unsurlardır. Dolayısıyla beyitte ortaya koyulan ifade ile rengi itibariyle siyah olan bu unsurların hepsi göz önüne alınabilir. Ancak burada hangisi kastedilmiş olursa olsun şairin anlatmak istediği husus sevgilinin o eşsiz güzelliğinin ve bu güzelliğini süsleyen unsurların imanını yerle bir etmesidir. Zira bu güzellik şairi yani âşığı mest etmekte ve o bir an önce bu güzelliğe kavuşmayı arzulamaktadır. Bu güzelliğe ve güzelliği süsleyen unsurlara kavuşamadığı, onları doyasıya izleyemediği her dakika da şairin sıkıntı çekmesine sebep olmakta tabiri caizse imanını yerle bir etmektedir.
Beyitte geçen "sevâd" (kara) ve "sefîd" (beyaz) ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.
3.Beyit: Ol Mevlevī ki ʿışḳı ḳapar taḳyesin dilüŋ

Ṣoŋra döner muḳābelesinde külāh ider

Kelimeler:

Taḳye: Takke.

Dil: Gönül, yürek.

Muḳābele: 1. Bir işin, davranışın gerektirdiği karşı davranış veya iş, karşılık. / 2. Birbirine karşı koyma, çatışma. / 3. İki şeyi yan yana koyarak veya iki yazıyı biri okumak, diğeri takip etmek suretiyle karşılaştırma. / 4. Karşı karşıya bulunma, yüz yüze gelme. / 5. Tarîkat mensuplarının bir araya gelip karşılıklı oturmak, ayakta durmak veya daire teşkil etmek suretiyle yaptıkları zikir yahut sema. / 6. Câmi, konak vb. yerlerde hâfızların cemâate karşı oturup okuyana şaşırdığı veya unuttuğu zaman gerekli hatırlatmayı yapmak suretiyle birbirini kontrol ederek ezberden Kur'ân-ı Kerîm okumaları.

Külāh: 1. Askerler ve her tabakadan halk tarafından asırlar boyunca giyilmiş olan, genellikle tepesi sivri, dikişsiz, tek parça keçeden baş giyeceği. / 2. Bir şeyin üstünü örtmeye yarayan ucu sivri şey. / 3. İçine kuru yemiş vb. koymak için huni biçiminde bükülmüş kâğıt kap. / 4. Minare, kule vb. inşaatların üstünü örtmek için yapılan külâha benzer, ucu sivri çatı. / 5. Hile, oyun.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O Mevlevî ki aşkı gönül takkesini kapar (alır) sonra dönüp mukabelesinde (onu) külah eder.*

Şerh: Şair bu beytini Mevlevî kültürünün önemli unsurlarından "Mevlevî Külahı" ve "Mevlevî Mukabelesi" üzerine kurgulamıştır.

Külah-ı Mevlevî veyahut diğer adıyla Mevlevî Sikkesi, Mevlevî tarikatına mensup olan kimselerin başlarına taktıkları; keçeden yapılan ve külah şekline sahip bir baş giyeceğidir. Mevlevîlik için oldukça büyük bir önem taşıyan bu başlık, bu tarikata mensup kişiler tarafından Mevlevîliğin bir sembolü olarak atfedilmiştir. Aynı zamanda manevî olgunluğu temsil eden bu sikke, Mevlevîlerce bir övünç vesilesi olmuş ve bununla beraber bu sikkeyi hiçbir vakit baştan çıkarmamak esas kılınmıştır (Önder, 1956: 78-79). Mevlevî Mukabelesi diğer bir deyişle Mevlevî Ayini ise özel bir mûsikî eşliğinde zikir veya raks şeklinde yapılan bir törendir. Belirli kural ve kaidelere göre düzenlenen mukabeledeki asıl amaç kıyamet gününün temsilidir. Burada mûsikî eşliğinde dönerek ortaya koyulan sema hareketi kâinatın hareketine benzetilir ve dairenin en üstünde Allah'ın, en altında ise insanın olduğu farz edilir. En alt noktadan -insandan- en üst noktaya -Allah'a- doğru çıkan çemberin sağındaki yaya "kavs-i uruc" (çıkış kavsi),

çemberi iki eşit parçaya bölen ve şeyhten gayrı kimsenin basamayacağı çapa ise "hatt-ı istiva" adı verilir. Hatt-ı istiva insanı Allah'a ulaştıracak en kestirme yoldur ki bu da şeyhin önemine delâlet eder. Dolayısıyla burada insanın Allah'a doğru yönelişi ve ona ulaşma hadisesi tasvir edilir (Bayrakçı, 2015: 144-145).

Şair de beytinin merkezine Mevlevî tarikatı için çok önemli olan bu iki sembolü alarak Mevlevîlerin "mukabele" ve "külah takma" erkânına yer vermiştir. Bu noktada şair bir yandan Mevlevîlerin mukabele adı verilen törenlerini resmederken bir yandan da bu tarikata mensup kimselerin büyük bir aşk ve içtenlikle gönül takkesini alıp başlarına külah ettiğini söylemektedir. Nitekim Mevlevî inancına göre yegâne varlık Allah'tır ve varlığın birliği esastır. Dünya Allah'ın tecellilerinden ibarettir ve onun tecelli ettiği yerlerden birisi de gönüldür. Dolayısıyla insanın âlemin hakikatine ulaşması, vahdete erişmesi ancak gönlü ile mümkün olur. Şair de buradan hareketle Mevlevîlerin Allah'ın tecelli ettiği, Allah aşkıyla yanan gönlü başlarına külah ederek onu aşklarının bir nişanesi olarak başlarında taşıdığını ifade etmektedir.

Beyitte "takyesin dilün" ifadesi ile gönül, Mevlevî sikkesine benzetilmiş ve ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "Mevlevî", "takye" ve "külâh" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte kullanılan "mukabele" kavramı hem "Mevlevî Ayini" hem de "karşılık, sonra" anlamlarını karşılayacak şekilde kullanılmış, ***tevriye*** yapılmıştır.

4.Beyit: Başı açıḳ delisi olup nāyveş göŋül
Maġz-ı serinde cevher-i Cennet-şinā ider

Kelimeler:

Nāyveş: Ney gibi.

Maġz: 1. Beyin, dimağ. / 2. Kabuklu meyvelerin içi. / 3. İlik. / 4. Akıl, düşünce. / 5. Öz, iç, ruh.

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Cevher: 1. Var olan bir şeyin özü, esası, varlığındaki maya, gevher. / 2. Yaratılıştan gelen değer, fıtrî kabiliyet, iyi ve kıymetli maya, değer, kıymet. / 3. Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli süs eşyası, mücevher, gevher, güher. / 4. Herhangi bir muamele görmemiş,

işlenmemiş maden. / 5. Kılıcın üzerindeki hâreler, dalgalar, menevişler. / 6. Yaratılmış şeylerin hakikati olan ve Allah'ın ilminde ezelden mevcut bulunan suretler.

Şinā/Şināh itmek: Yüzmek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Gönül, (tıpkı) ney gibi başı açık delisi olup kafasının içinde Cennet cevherleri (içerisinde) yüzer.*

Şerh: "Baş açık olmak ve gezmek" Kalenderî ve benzeri derviş gruplarının benimsedikleri bir davranış biçimidir. Bu davranışın esasını dünyaya ve dünyevî unsurlara değer vermeme isteği oluşturmaktadır. Bundan dolayı bu görüşü benimseyen kimseler başları açık ve yalın ayak gezmeyi âdet edinirler ki bu sayede dünyanın tek bir zerresine dahi tamah etmeyip bunların getireceği gurur ve kibirden kendilerini korurlar. Böylelikle de dünyevî bütün düşüncelerden kurtulup yegâne gerçekliğe yani Hakk'a yönelmeyi ve yaklaşmayı amaç edinirler (Şentürk, 2015: 156-157).

Şair de beyitte tasavvufî düşünce tarzında önemli bir yere sahip olan "başı açık gezmek" hususunu merkeze almıştır. Bu bağlamda şair, gönlünün tıpkı ney gibi başı açık gezme delisi olduğunu söylemektedir. Burada şairin, gönlü neye benzetmesinin sebebi; neyin divan şiiri içerisinde birlik kamışlığından kesilen ve kendi varlığından geçerek yegâne varlık olan Allah'ın varlığına erişen bir "insan-ı kâmil" olarak ele alınmasıdır (Çetinkaya, 2011: 72). Gönlünün tıpkı bir insan-ı kâmil olan ney gibi başı açık gezme delisi olduğunu söyleyen şair, bu davranışın altında ilâhî aşka ulaşma ve onun ebedî âlemdeki güzellikleri, nimetleri içerisinde yüzme düşüncesinin yattığını belirtmektedir. Nitekim bu dünyanın ihtişamlı ancak geçici olan unsurlarına aldanmayanlar için Allah, ebedî âlemde pek çok güzellik, inci, cevher ve nimetlerle donattığı Cennet'i hazırlamıştır. Şair de bunu kastederek ebedî âlemde yegâne güzellik sahibi olan Hakk'ın güzelliğine şahit olmak ve onun rahmeti, keremiyle doldurduğu cennet nimetlerinin arasında yüzmek için bu dünyanın unsurlarına değer vermediğini tabiri caizse bu yüzden başı açık gezme delisi olduğunu ifade etmektedir.

Beyitte gönül, başı açık delisi olması bakımından neye benzetilmiştir. Benzeyen (gönül), kendisine benzetilen (ney), benzetme yönü (başı açık delisi olmak) ve benzetme edatı (veş) söylenerek benzetme unsurlarının tamamına yer verilmiş, dolayısıyla ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber gönül, ikinci dizede yer alan yüzme karinesiyle bir insana benzetilmiştir, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır.

5.Beyit: Bir yol alursa çār-gül-i laʿlūŋi faḳīh

Vehmüm budur ki dört yol aġzuŋ penāh ider

Kelimeler:

Çār: Dört.

Laʿl: 1. Parlak kırmızı renkli kıymetli taş. / 2. Kırmız böceği kabuğundan çıkarılan boya ile yapılan kırmızı renkte bir çeşit mürekkep. / 3. Eskiden böcek kabuklarından ve özellikle kırmız böceği kabuğundan çıkarılan parlak kırmızı boya, karmen. / 4. Parlak kırmızı renk. / 5. Sevgilinin kırmızı dudağı. / 6. Şarap.

Faḳiḥ: Fıkıh âlimi, İslâmiyet'in dinî, içtimaî, medenî, hukukî ve siyasî bütün amelî hükümlerini şer'î delilleriyle birlikte bilen ve bu alanda söz sahibi olan kimse.

Vehm: 1. Gerçekte var olmayan, fakat var olduğu sanılan, varmış gibi tasarlanan düşünce ve zan. / 2. Kötü ihtimalleri düşünüp kurma, evham, vesvese, kuruntu. / 3. Yersiz korku ve zan, şüphe.

Penāh: Sığınacak yer, melce.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili! Eğer) fakih bir yolunu bulup (senin) dudağının çârgülünü alırsa korkum budur ki dört yol ağzını (kendisine) sığınacak yer eder.*

Şerh: Arapça bir kelime olan fakih, "bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan kişi" anlamına gelmektedir. Pek çok farklı kullanım alanı olan bu kavram, divan şiirinde yer yer "zâhid" tipini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Zâhid tipi de son derece cahil ve hodbin, anlayışı kıt, ilim ve irfanın derinine inemeyen, dar görüşlü olan ve sahip olduğu bu dar ve sığ görüşleri sonuna kadar savunan ham sofu bir karaktere sahiptir (Sucu, 2007: 233-235). Hiçbir konuyu doğru dürüst idrak edemeyen bu zâhid, aşkı da inkâr eder. O ne aşktan ne sevgiliden ne de güzellikten anlar. O sahip olduğu daracık dünya görüşü içerisinde sıkışıp kaldığı için güzellikleri göremez ve aşkın lezzetini tadamaz (Canım, 2016: 178-179). Şair de beyitte zâhidin bu özelliğine dikkati çekmekte ve aslında onun üzerinden sevgilinin güzelliğini övmektedir. Bu doğrultuda şair, sevgilinin dudaklarını da çârgüle benzetmektedir. Çârgül, porselenden mamul bir kap olmakla beraber aynı zamanda bir fincan çeşididir. Divan şiirinde sevgilinin çene çukuru gibi güzellik unsurlarıyla bir benzerlik ilgisi kurularak beyitlerde yerini bulmuştur (Şentürk, 2017: 471). Şair ise bu beyitte sevgilinin dudakları ve çârgül arasında bir teşbih ilgisi kurmuştur. Şaire göre zâhid, aşktan anlayan ve güzelliklerini gören birisi olsa ve bir şekilde sevgilinin çârgül gibi olan dudaklarına erişse onları düşünmekten kendini alıkoyamayacağını ve her

daim o dudaklara sığınmayı hatta o dudakların güzelliğiyle yetinmeyip bütün güzellik unsurlarına erişmek isteyeceğini dile getirmektedir. Nitekim sevgilinin o etkileyici dudakları ve dudakları nezdinde büyüleyici güzelliğini görenin kendisini ondan alıkoyması mümkün değildir. Şair de sevgilinin bu güzelliğiyle herkesi kendisine çekmesinden dolayı korkmakta ancak zâhidin sevgilinin güzelliğini görebilecek kapasiteye sahip olmamasından dolayı az da olsa rahatlamaktadır.

Beyitte "la'l" ile kastedilen sevgilinin dudağıdır, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "yol almak" ifadesi deyimdir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

6.Beyit: Eyler sipihri tūde-i ʿanber şerāresi

Kānī şemīm-i ḫālüŋ anup çünki āh ider

Kelimeler:

Sipihr: 1. Gök, sema, asuman. / 2. Talih, baht, kader, felek.

Tūde: Yığın, küme.

ʿAnber: 1. Kolay eriyen, bal mumu kıvamında, yandığı zaman parlak bir alev çıkaran, çok güzel kokulu nesne. / 2. Güzel koku.

Şerāre: Kıvılcım.

Şemīm: Güzel koku.

Ḫāl: Vücuttaki küçük esmer benek, ben.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Kânî (senin) beninin güzel kokusunu anıp ah ettikçe ahının kıvılcımı feleği güzel koku yığını eyler.*

Şerh: Şair, gazelinin makta beytinde ise içinde yanan aşk ve özlem ateşiyle ah eden bir âşık profili çizmektedir. Bu doğrultuda şair, sevgilinin o güzel mi güzel beninin kokusu aklına geldiğinde sevgiliye olan hasretinin daha da arttığını ve bu hasret acısıyla derin bir ah ettiğini dile getirmektedir. Üstelik şair (âşık), bu kokuya olan hasretiyle öyle bir ah etmiştir ki bu ahının tek bir kıvılcımı dahi yedi kat feleği yani bütün semayı sevgilinin beninin kokusuyla kaplamıştır. Nitekim divan şiirinde âşığın aşk uğruna çektiği acı ve sıkıntılar o kadar büyüktür ki onun bu acılar sebebiyle ettiği ahın felekler kadar sonsuz olduğu hatta felekleri doldurup aşacak bir kuvvete sahip olduğu düşünülür (Pala, 2020: 149-150). Şair de bu hususa dikkat çekerek sevgilinin güzel beninin kokusuna yani dolaylı yoldan sevgiliye o kadar büyük bir hasret duymaktadır ki bu hasret acısıyla ettiği ah, yedi kat feleği o hasretini çektiği güzel koku ile kaplamıştır.

Beyitte şair, kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiş ve ***tecrid*** sanatını uygulamıştır. Bununla beraber beyitte şairin yani âşığın ettiği ahın yedi kat feleği güzel koku yığını hâline getirdiği söylenerek abartılı bir söylemde bulunulmuştur, ***mübalağa*** söz konusudur. Beyitte "anber" ile "şemîm" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber "sipihr", "şerâre" ve "âh" ifadeleri de kendi aralarında anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

2.2.39. Gazel 43

(Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilün)

Şūriş-i şemʿi neden idrāk ider pervāneler
Sūziş-i ʿışḳ ile bī-pervā niçe bir yāneler

ʿUnṣur-ı her-nāzı tertīb eyledi dört üstüne
Ol dür-i yektāveşi beş beş ṭoġırsın āneler

Bunduḳ-ı laʿlüŋ ile bādām çeşmüŋ müttaḥid
Ol sebebden çatlar ey āteş-meniş kestāneler

Āb-ı ḫuşk āteş ise ter ḫāk-ı ṣıḳlet bād serd
ʿĀlem-i āba neden eyler heves mestāneler

Merd-i dīvāne-nümāyı eyleme taḥḳīr kim
Nezd-i Ḥaḳda ʿāḳıle maġbūṭdur dīvāneler

Şeh-süvār-ı ʿarṣa-i iḳbāldür ehl-i cünūn
Pā-bürehne hep piyāde gezmede ferzāneler

Vaḥdet-i Ḥaḳḳı niçün münkir olurlar Kāniyā
Muʿteber olmaḳ gerekmez mi ʿaceb bir dāneler

1.Beyit: Şūriş-i şemʿi neden idrāk ider pervāneler

Sūziş-i ʿışḳ ile bī-pervā niçe bir yāneler

Kelimeler:

Şūriş: Karışıklık, kargaşalık.

Şemʿ: 1. Mum. / 2. Bal mumu. / 3. İlâhî nur.

İdrāk itmek: 1. Bir şeyi anlamak, niteliğinin ne olduğunu kavramak, algılamak. / 2. Bir zamana veya olaya erişmek, ulaşmak.

Pervāne: 1. Geceleri ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebek. / 2. Yol gösteren, kılavuz, rehber. / 3. Ferman, hüküm, nişan.

Sūziş: 1. Yanma, içi yanma, yürek yanığı, büyük acı, ızdırap. / 2. İçe işleme, tesir.

Bī-pervā: 1. Pervasız, gözü pek, korkusuz, çekinmez. / 2. Korkmadan, çekinmeden.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kelebekler (mumun) aşk acısı ile korkmadan ve çekinmeden öyle bir yanarlar (ki); (o) mumun karışıklığını nasıl idrak etsinler?*

Şerh: Şair, gazelinin matla beytinde divan şiirinde oldukça sık kullanılan şem ü pervane mazmununa ***telmihte*** bulunmuş ve beytini bu iki unsur üzerine inşa etmiştir.

Bilindiği üzere divan şiirinde şem, yanması ve ışık kaynağı olması yönleriyle ele alınır ve çoğu zaman sevgiliyi ifade etmek için kullanılır. Âşık ise bu mumun etrafında dönüp duran ve nihayetinde kendisini mumun ateşinde yok eden pervane olarak telakki edilir. Divan şairleri bu benzetme ilgisi ile sevgili uğruna tıpkı bir pervane gibi can vermeye ve kendilerini onun ışığında yok etmeye hazır olduklarını gözler önüne sererler (Batislam, 2020: 113-114). Şair de beyitte bu hususa işaret ederek pervanelerin yani âşıkların kendilerini tıpkı bir mum gibi olan sevgilinin aşk ateşi ve acısıyla korkusuz bir şekilde çekinmeden yok ettiklerini dile getirmektedir. Nitekim kelebekler nasıl yalnızca tek bir ışık etrafında dönüp kendilerini yakıp yıkıyorlarsa âşıklar da yalnızca sevgili etrafında dönüp dolaşırlar ve kendilerini onun aşkında yok ederler. Burada âşıkların (pervanelerin) o mumun kargaşalığından, kendilerine ne kadar zarar verdiğinden de haberleri yoktur. Zira onların yegâne arzusu o ışığa yani sevgiliye ulaşmak ve onun uğruna korkusuzca canlarını ortaya koymaktır. Dolayısıyla geriye kalan hiçbir şeyin onların nazarında bir ehemmiyeti yoktur. Şairin burada ifade ettiği âşık-sevgili olgusunu tasavvufî aşk bağlamında düşünmek de yanlış olmayacaktır. Bu doğrultuda mum ilâhî aşkı pervane ise ilâhî aşka ulaşmak isteyen sâliki temsil eder. İlâhî aşk ateşiyle yanıp kavrulan pervane (sâlik) kendi varlığını şemin (ilâhî aşkın) ışığı altında yok etmeye ve böylece varlığın birliğine ulaşmak için çabalar.

Beyitte "pervâne" ile âşık, şem ile sevgili / ilâhî aşk kastedilmiştir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "şem'", "pervâneler", "'ışk" ve "yâneler" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "şûriş" ve "sûziş" kelimeleri arasında ***cinas-ı nakıs*** söz konusudur.

2.Beyit: ʿUnṣur-ı her-nāzı tertīb eyledi dört üstüne

Ol dür-i yektāveşi beş beş ṭoġırsın āneler

Kelimeler:

Tertīb eylemek: 1. Sıralamak, sıraya koymak. / 2. Düzenlemek. / 3. Çeşitli unsurları bir araya getirerek bir bütün oluşturmak.

Dört üstüne: Eksiksiz, kusursuz, mükemmel.

Dür-i yektāveş: Eşi benzeri olmayan tek inci gibi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O sevgili) Bütün naz ve cilve unsurlarını eksiksiz (bir şekilde) tertip eyledi. O eşsiz ve benzersiz inci gibi (olan sevgiliyi) beş beş doğursun anneler.*

Şerh: Önceki beyitte sevgiliye olan aşkı ile tıpkı bir pervane gibi yakıp kül olduğunu dile getiren şair, bu beyitte ise uğruna yanıp tutuştuğu ve canını feda ettiği sevgilinin benzersiz güzelliğini övmektedir. Bu doğrultuda şair, sevgilinin o nazlı ve cilveli tavırlarını o kadar beğenmektedir ki onun bu özelliklerinin hatta baştan sona sahip olduğu her şeyin kusursuz ve mükemmel olduğunu ifade etmekte ve bu bakımdan sevgiliyi eşi benzeri olmayan bir inciye benzetmektedir. Hatta şair bununla da yetinmeyip sevgilinin güzellik zirvesinde tek olduğunu nükteli bir söylem ile de pekiştirmektedir. Bu noktada şair "güzelliği ve ihtişamıyla âdeta bir inci gibi olan sevgiliden yeryüzünde bir tane daha bulunmadığını, annelerin beşer beşer doğursalar da sevgilinin güzelliğiyle yarışacak bir çocuk dünyaya getiremeyeceklerini" ifade ederek sevgilinin eşi ve benzerinin bulunmadığını ve hiçbir zaman da bulunmayacağını vurgulamaktadır.

Beyitte sevgili, eşi benzeri olmayan bir inciye benzetilmiştir. Benzeyen (o, sevgili), kendisine benzetilen (dürr), benzetme yönü (yektâ) ve benzetme edatı (veş) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilmiş, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır.

3.Beyit: Bunduḳ-ı laʿlüŋ ile bādām çeşmüŋ müttaḥid

Ol sebebden çatlar ey āteş-meniş kestāneler

Kelimeler:

Bunduḳ: Fındık.

Laʿl: 1. Parlak kırmızı renkli kıymetli taş. / 2. Kırmız böceği kabuğundan çıkarılan boya ile yapılan kırmızı renkte bir çeşit mürekkep. / 3. Eskiden böcek kabuklarından ve özellikle kırmız böceği kabuğundan çıkarılan parlak kırmızı boya, karmen. / 4. Parlak kırmızı renk. / 5. Sevgilinin kırmızı dudağı. / 6. Şarap.

Bādām: Badem.

Çeşm: Göz.

Müttaḥid: Birleşmiş, birlik olmuş, birleşik.

Āteş-meniş: Sert tabiatlı, karakterli.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey (sevgili!) Dudağının fındığı (fındık dudağın) ile badem gözün birlik olmuş; o sebepten sert tabiatlı kestaneler çatlar.*

Şerh: ***Teşbih-i beliğ*** yoluyla sevgilinin dudaklarını küçük olması bakımından fındığa, gözlerini ise şekli ve büyüklüğü itibariyle bademe benzeten şair, sevgilinin bu güzellik unsurlarının aklını başından aldığını ve kendinden geçmesine neden olduğunu ifade etmektedir.

Aşk ateşine düşmeden önce oldukça sağlam ve dayanıklı bir gönle sahip olan şair (âşık); sevgilinin güzelliğine şahit olup kendinden geçtikten sonra bu gönlünün sağlamlığını kaybetmeye başladığını tabiri caizse tıpkı bir kestane gibi çatlamaya başladığını dile getirmektedir. Zira nasıl ki oldukça sert ve dayanıklı kestaneler ateşin karşısında çatlayıp bu yapılarını kaybediyorlarsa şair de sevgilinin o benzersiz güzelliğinin bir parçası olan fındık dudaklarını ve badem gözlerini görünce gönlündeki aşk ateşi daha da harlanmakta ve gönül bu ateş karşısında kendinden geçip sahip olduğu dayanıklı yapıyı yavaş yavaş kaybetmektedir. Dolayısıyla şair bu söylemiyle, aşk denilen hadisenin ve sevgilinin gönlünü ne denli yaraladığını gözler önüne sermiştir.

Beyitte geçen "âteş-meniş kestâneler" ifadesi ile kastedilen şairin (âşığın) gönlüdür, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "laʿl" ifadesi ile de kastedilen sevgilinin dudaklarıdır, ***açık istiare*** söz konusudur. Beyitte geçen "bunduk", "bâdâm" ve "kestâne" ile "laʿl" ve "çeşm" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

4.Beyit: Āb-ı ḫuşk āteş ise ter ḫāk-ı ṣıḳlet bād serd
ʿĀlem-i āba neden eyler heves mestāneler

Kelimeler:

Āb-ı ḫuşk: 1. Kuru su. / 2. Billur, cam, cam veya billur bardak, şişe.

Ter: 1. Taze. / 2. Islak, yaş.

Ḫāk: 1. Toprak. / 2. Dünya.

Ṣıḳlet: 1. Ağırlık, yük. / 2. Sıkıntı.

Bād: Rüzgâr, yel, hava.

Serd: 1. Soğuk. / 2. Sert, şiddetli. / 3. Haşin, çirkin, hoyrat.

ʿĀlem-i āb: İçki meclisi.

Mestāne: Sarhoş olan bir kimseye yakışır tarzda, mest olup kendinden geçmişçesine, sarhoşçasına.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sarhoşlar içki meclisine neden heves ederler? Taze toprağın yükü (dünyanın sıkıntısı) ateş ise kuru su (bu ateşi dindiren bir) soğuk rüzgâr (olduğu için heves ederler).*

Şerh: Divan şiirinde aşk ve sevgili mağduru olan âşığın en uğrak yeri şüphesiz içki meclisi ve meyhaneler olmuştur. Nitekim âşık için içki meclisi ve meyhaneler, onun günlük hayatında yaşadığı tüm sıkıntıları ve özellikle aşk yolunda almış olduğu darbeleri ve çektiği acıları unutturması için sığındığı bir liman niteliğindedir. Âşık, burada yudumladığı birkaç yudum şarap ile gelen sarhoşluğun etkisiyle birlikte omuzlarına yüklediği bütün sıkıntılardan kurtulur ve kısa süreliğine de olsa mutluluk ve neşe içerisinde, acı ve sıkıntı olmadan keyifli bir vakit geçirir. Şair de beyitte tam olarak bu hususa vurgu yapmakta ve âşıkların, aşk sarhoşlarının içki meclislerine neden bu kadar düşkün olduklarının cevabını vermektedir. Bu noktada şair, cevabını "anâsır-ı erbaa" olarak bilinen dört unsur "toprak, hava, su, ateş" üzerinden açıklamaktadır. Divan şiirinde varlık âleminin bu dört unsurdan oluştuğuna ve bu unsurların insanların karakter ve mizacına yön verdiğine inanılırdı (Canım, 2016: 38). İşte şair de âşıkların içki meclisine düşkün bir mizaca sahip olmasını bu dört unsura dayandırmaktadır. Bu doğrultuda şair ***teşbih-i beliğ*** yoluyla dünya sıkıntısını, acı ve kederi ateşe; soğuk su yani içkiyi ise soğuk rüzgâra benzeterek gündelik hayattaki sıkıntıların özellikle aşk yolunda alınan darbelerin insanın içinde âdeta bir yangına sebep olduğunu ve içkinin / şarabın ise bu yangını dindiren soğuk bir rüzgâr gibi olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla âşığın içki meclisine bu denli heves etmesinin esas sebebi aşk ateşinin sebep olduğu gönül yangınını söndürebilecek yegâne unsur olan şarabın burada yer almasından kaynaklanmaktadır.

Beyte tasavvufî açıdan bakılacak olursa ise içki meclisinden kasıt tekke; içki ile kastedilen ise ilâhî aşk şarabı olur. Bu açıdan bakıldığında âşığın içki meclisinden yani tekkeden çıkmamasının sebebi bu tekkede içeceği ilâhî aşk şarabı ile aşk sarhoşu olup

yoğun bir feyz ve neşe ile Hakk'a ulaşma, kendi varlığını onun varlığında yok etme gayesidir.

Beyitte geçen "âb", "âteş", "hâk" ve "bâd" kavramları "anâsır-ı erbaa" unsurlarını ifade etmeleri bakımından aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Aynı zamanda "âlem-i ab" ve "mestâne" ifadeleri de birbirleri ile anlamsal olarak ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "âteş" ile "serd" ve "huşk" ile "ter" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

5.Beyit: Merd-i dīvāne-nümāyı eyleme taḥḳīr kim
Nezd-i Ḥaḳda ʿāḳıle maġbūṭdur dīvāneler

Kelimeler:

Merd: 1. Yiğit, cesur kimse, bahadır, kahraman, şeci. / 2. Güvenilir, sözünün eri, mürüvvetli, hamiyetli kimse. / 3. Adam, insan.

Dīvāne-nümā: Deli görünen, delilik gösteren.

Taḥḳīr: 1. Hakaret etme. / 2. Hakaret. / 3. Küçük görme, aşağılama.

Nezd: Yan, kat, huzur.

ʿĀḳıl: Akıllı (kimse).

Maġbūṭ: Gıpta edilen, imrenilen.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Deli görünen kimseyi küçük görme ki Allah'ın huzurunda deliler, akıllı (kişiler tarafından) gıpta edilirler.*

Şerh: Şair bu beyitte ise biraz da hikemî bir üslup ile dışarıdan aklî melekelerden yoksun olarak görünen kişilerin ayıplanmaması gerektiği hususunda öğüt vermekte ve bir nevi uyarıda bulunmaktadır. Esasen buradaki anlam dünyasını iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür:

İlk olarak şairin burada bahsettiği "divane" ifadesi beşerî aşk çerçevesinde ele alınabilir. Burada "divane" olarak kastedilen kişinin sevgiliye ulaşmak için pek çok zorluğa ve sıkıntıya göğüs geren ancak işin sonunda bir türlü ulaşamayan ve ona karşı beslediği bu yoğun duygu cereyanı içerisinde kendini kaybeden, aklî melekelerini ve temyiz gücünü kaybeden bir âşık olduğu düşünülebilir. Bu çerçeveden bakıldığında şair, sevgiliye olan aşkı sebebiyle divaneye dönen, ne yaptığını bilmeyen bir âşığın ayıplanmaması ve aşağılanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Zira bu âşık, büyük bir duygu yoğunluğu yaşayıp böyle bir duruma düştüğü için Allah katında hor görülmemekte bilakis hoş karşılanmaktadır. Üstelik bu âşık aklî melekelerini yitirdiği için dinî vecibelerden

yükümlü sayılmamaktadır. Bundan dolayı da bu divaneye ve bunun gibi divane olanlara akıl sahipleri imrenerek bakmaktadır. Çünkü mahşer günü divaneler hesapla sorumlu değil iken divane olmayanlar hesap vermekle yükümlüdürler. Şair de bu hususları hatırlatarak divaneleri küçümsememek ve aşağılamamak gerektiğini dile getirmektedir.

İkinci olarak ise şairin burada bahsettiği "divane" ifadesini tasavvufî açıdan da ele almak mümkündür. Bu noktada şairin ilâhî aşk yolculuğu sırasında gönlünde hâsıl olan ilâhî cezbe ve ilham ile Hakk'a ulaşan ve kendi varlığını onun varlığında yok eden, tasavvufî terminolojide "meczup" olarak da anılan bir ilâhî aşk sarhoşunu kastettiği düşünülebilir. Cezbe insanın aklını başından alan ve kendinden geçmesine sebep olan bir hâl olduğu için meczuplar hayatları boyunca kendilerinden tamamen veyahut kısmen geçmiş bir şekilde yaşam sürerler. Aklî melekelere tam olarak sahip olmadıkları için dinî vecibelerden de yükümlü değillerdir (Uludağ, 2003:285-286). Şair de burada ilâhî aşk yolu üzre kalbe gelen cezbe ve ilham ile kendi varlığını, benliğini Allah'ın varlığında yok eden ve aklî dengesini yitiren divanelerin (meczupların) ayıplanmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Üstelik bu divaneler hem aklî melekelerini yitirdikleri için dinî yükümlülüklerden sorumlu tutulmayan hem de zaten kendi varlıklarını Allah'ın varlığında yok etmeleri hasebiyle Allah'ın kendine çektiği ve daimî olarak surette bulundurduğu kişiler olup bundan dolayı akıl sahibi olan gıpta ettiği kimseler hüviyetindedirler. Dolayısıyla onları kınamak ve aşağılamaktan mutlak suretle kaçınılmalıdır.

Beyitte geçen "dîvâne" ve "âkıle" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıt kelimelerdir, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "dîvâne" kelimesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

6.Beyit: Şeh-süvār-ı ʿarṣa-i iḳbāldür ehl-i cünūn

Pā-bürehne hep piyāde gezmede ferzāneler

Kelimeler:

Şeh-süvār: Çok usta binici.

İḳbāl: 1. Talih ve baht açıklığı, mutluluk, saadet. / 2. Parlak ve yüksek mevki. / 3. İstek, arzu. / 4. Yüzünü döndürme, birine, bir şeye meyletme, teveccüh etme. / 5. Osmanlı sarayında padişahlara zevce olmaya aday kız, odalık.

Ehl-i cünūn: 1. Delilik ehli, sahipleri. / 2. Hak âşığı olan, Allah'tan başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen, ilâhî aşk ile mest olan ve deli olmadıkları hâlde deli gibi görünen kişiler.

Pā-bürehne: Yalın ayak.

Piyāde: 1. Yaya savaşan asker sınıfı. / 2. Bu sınıfta olan asker. / 3. Satranç oyununda ön sıraya dizilen sekiz küçük taştan her biri, paytak, piyon. / 4. Yaya. / 5. Bir konuda gücü, becerikliliği ve bilgisi olmayan kimse.

Ferzāne: 1. Âlim, bilgin, hakîm, feylesof. / 2. Seçkin, benzerlerinden, emsalinden farklı, mümtaz. / 3. Nefsanî bağlardan sıyrılmış kimse, derviş. / 4. Satranç oyununda vezir, ferz.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Deliler talih meydanının usta at binicileridir. Akıllı olanlar (ise) daima yalınayak ve yaya olarak gezmede.*

Şerh: Önceki beyitte divanelerin ayıplanmaması ve aşağılanmaması gerektiğini dile getiren şair, bu beyitte de divanelerden bahsetmeye devam etmekte ve onları övmektedir. Bu beytin anlam dünyasını da iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür:

İlk olarak beyte beşerî aşk çerçevesinde bakıldığında şair, divanelerin mutluluk ve talih meydanının en önde gelen isimlerinden olduğunu dile getirmektedir. Nitekim sevgiliye duyduğu aşırı sevgiden dolayı aklını kaybeden âşık, hiçbir şeyin önünü ardını düşünemez ve olayları tam olarak idrak edemez. Doğal olarak onun sıkıntı çekeceği ve dert edeceği herhangi bir husus söz konusu olamaz. O, gönlündeki saf sevgi kırıntılarıyla birlikte her daim mutluluk ve keyif üzre yaşamını sürdürür, tabiri caizse talih meydanında usta bir at binici olarak yol alır. Şaire göre divane olan bu yolda atıyla beraber hızla yol alırken aklı başında olanlar ise yalınayak ve yaya olarak gezmeye, yol almaya çalışmaktadır. Nitekim akıl sahiplerinin dert ettiği ve düşündüğü pek çok şey bulunmaktadır. Hâliyle bunca sıkıntı ve düşünce arasında talih ve mutluluk meydanında hızla yol almaları pek mümkün olmamaktadır. Şair de bu durumdan dolayı divanelerin talih ve mutluluk meydanında akıl sahiplerine nazaran daha önde olduğunu ve daha hızlı yol aldığını ifade etmektedir.

İkinci olarak ise beyte tasavvufî açıdan bakıldığında ilâhî aşk ile mest olup kendi varlığını Allah'ın varlığında yok eden bir âşığın saadet ve talih meydanının en seçkin kişisi olduğu belirtilmektedir. Zira nefsanî duygularından arınıp ilâhî cezbe ve ilham ile kendi varlığından ve kendinden geçen Hakk'a ulaşan ilâhî aşk yolcusu bu zorlu yolu başarıyla tamamladığı için elbette son derece mutlu ve gururludur. Her ne kadar bu yolun sonunda dışarıdan bir divane (meczup) olarak görülse de o amacına ulaşmış, ilâhî aşka erişmiş bir kimsedir. Dolayısıyla saadet ve talih meydanının en seçkini olmak akıl sahiplerinin işi değil, ilâhî aşk ile kendinden geçen divanelerin işidir.

Beyitte ehl-i cünûn (delilik sahipleri) şeh-süvâra (usta binici); ikbâl (saadet ve talih) ise ʿarsaya (meydana) benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "şeh-süvâr", "pâ-bürehne" ve "piyâde" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "ehl-i cünûn" ve "ferzâne" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

7.Beyit: Vaḥdet-i Ḥaḳḳı niçün münkir olurlar Kāniyā
Muʿteber olmaḳ gerekmez mi ʿaceb bir dāneler

Kelimeler:

Vaḥdet: 1. Birlik, bütünlük, yekparelik. / 2. Yalnızlık, uzlet, inziva. / 3. Bütün yaratılışta kendisinden başka bir varlık bulunmayan Allah'ın varlığının bir ve tek olması, Allah'ın varlıktaki birliği. / 4. Allah'a ulaşıp Allah'la bir olma durumu.

Münkir: 1. Ret ve inkâr olunan, kabul edilmeyen. / 2. Hoşa gitmeyen, beğenilmeyen, makbul olmayan. / 3. Dince uygun görülmeyen, câiz olmayan şey.

Muʿteber: 1. Saygı gören, hatırı sayılır, saygın, itibarlı. / 2. İnanılır, güvenilir, itimat edilir. / 3. Üstün ve değerli kabul edilen, makbul. / 4. Yürürlükte olan, geçerli, geçer. (Muteber ol-: Geçerli olmak, yürürlükte olmak)

Dāne: 1. Tohum, habbe. / 2. Tane. / 3. Adet, miktar. / 4. Mermi, kurşun, gülle.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Allah'ın birliğini neden inkâr ederler. Acaba bir taneler (bir olanların) kıymetli olması gerekmez mi?*

Şerh: Önceki beyitlerde ortaya koyduğu söylemlerle varlığın birliğine inanmak gerektiği inancının temellerini atan şair, gazelinin makta beytinde ise bu düşüncesini direkt olarak söylemektedir. Bu doğrultuda kendisine seslenen şair, insanların Allah'ın birliğini idrak edemediklerini hatta inkâr ettiklerini dile getirmekte ve asıl olanın varlığın birliği inancını benimseyip bu düstur üzere davranmak gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim kâinatta meydana gelen her şey Allah'ın sonsuz gücü ve kudreti sayesinde meydana gelmiştir ve aslında bu âlemdeki bütün unsurlar onun varlığının birer tecellisinden ibarettir. Dolayısıyla insan, asıl ve mutlak olanın yalnızca Allah olduğunu başka bir deyişle varlığın birliğini kavramalı ve bu doğrultuda kendi varlığını da Allah'ın varlığında yok etmeyi benimsemelidir.

Beyitte geçen "Kânîya" ifadesi ile şair kendisine seslenmektedir, ***nida*** söz konusudur. Aynı zamanda şair, kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte ortaya koyulmak istenen düşünce soru yoluyla pekiştirilmiştir,

istifham söz konusudur. Ayrıca beyitte geçen “vahdet” ve “bir dâneler” ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.40. Gazel 44

(Mefʿūlü / Mefāʿīlü / Mefāʿīlü / Feʿūlün)

Āh eyledigüm ḫāl-i siyeh-kāruŋ içündür
Ḳan aġladıġum laʿl-i güher-bāruŋ içündür

Ārāma dü-çār olmadıġum bāġ-ı fenāda
Ol serv-i sehī şīveli reftāruŋ içündür

Lāl oldıġum aḥbāb miyānında çü ṣūret
Ṭūṭī gibi ġayrīlere güftāruŋ içündür

Dil-berleri sensüz göze göstermedigüm hīç
Ey rūḥ-ı revān ḫ˘ahiş-i dīdāruŋ içündür

Vuṣlat hevesin eyledigüm eyleme taʿyīb
İnkār idemem cürmimi iḳrāruŋ içündür

Hep rāst-rev-i şāh-reh-i ʿışḳuŋ olanlar
Pür-rāstī-i ḳāmet-i hemvāruŋ içündür

Kānī seni şīrīn suḫenlerle ögerse
Hep çāşnī-i şīve-i āzāruŋ içündür

1.Beyit: Āh eyledigüm ḫāl-i siyeh-kāruŋ içündür
Ḳan aġladıġum laʿl-i güher-bāruŋ içündür

Kelimeler:

Ḫāl: Vücuttaki küçük esmer benek, ben.

Siyeh-kār: İşi, ameli kötü olan, günahkâr kimse.

Laʿl: 1. Parlak kırmızı renkli kıymetli taş. / 2. Kırmız böceği kabuğundan çıkarılan boya ile yapılan kırmızı renkte bir çeşit mürekkep. / 3. Eskiden böcek kabuklarından ve özellikle kırmız böceği kabuğundan çıkarılan parlak kırmızı boya, karmen. / 4. Parlak kırmızı renk. / 5. Sevgilinin kırmızı dudağı. / 6. Şarap.

Güher-bār: Gevher yağdıran, cevher yüklü olan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Ah eyleyişim günahkâr benin, kan ağlayışım (da) cevher yüklü dudağın sebebiyledir.*

Şerh: Gazelinin matla beytinde sevgiliye seslenen şair, ağlayıp inlemelerinin ve ettiği ahların; kısacası içinde bulunduğu müşkül durumunun sebebinin sevgili ve onun güzellik unsurları olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda şair öncelikle ettiği ahların sebebinin sevgilinin o günahkâr beni olduğunu dile getirmektedir. Zira sevgilinin siyah beni hem kokusu ve zarafetiyle âşığın aklını başından alan hem de yeri geldiğinde ona eziyet eden özellikte bir güzellik unsurudur. Dolayısıyla şair, bir yandan günahkâr benin eziyetleri bir yandan da güzel kokusuyla aklını başından alması hasebiyle acı çeker ve ah eder. Üstelik ettiği bu ahların sorumlusunun bizzat sevgilinin beni olduğunu da sevgiliye bildirmeyi ihmal etmez.

Şairin acı çekmesine sebebiyet veren diğer güzellik unsuru ise sevgilinin o güzel ve şirin dudağıdır. Şair ***açık istiare*** yoluyla lal taşına benzettiği sevgilinin cevher gibi olan ve içinde cevher bulunduran dudakları yüzünden kanlı gözyaşları döktüğünü dile getirmektedir. Sevgilinin dudakları hem şekli hem de güzelliği itibariyle âdeta çok değerli bir cevher olan lal taşı gibidir. Aynı zamanda dudakların arkasında da hepsi birer değerli cevher olan dişler bulunur. Dolayısıyla sevgilinin dudağı, içinde çok değerli inciler bulunduran aynı zamanda kendisi de büyük bir cevher olan çok değerli bir hazinedir. İşte şair bu değerli ve ihtişamlı cevherin arzusuyla yanıp tutuşmakta; ancak bir türlü eşsiz bir cevher olan bu dudaklara erişemediği için ağlayıp inlemektedir. Hatta bu uğurda o denli gözyaşı akıtmıştır ki artık döktüğü gözyaşları kanlı olmaya, kan ağlamaya başlamıştır. Şair de döktüğü bu kanlı gözyaşlarını ve içinde bulunduğu müşkül durumu vurgulayarak hepsinin sevgili uğruna olduğunu ifade etmektedir.

Bu beyit aynı zamanda Fuzûlî'nin "Âh eyledigüm serv-i hırâmânuŋ içindür / Kan agladıgum gonce-i handânın içindür" dizelerini akıllara getirmektedir, ***telmih*** söz konusudur. Bu noktada Kânî'nin gazelini Fuzûlî'nin bu beyitle başlayan gazeline bir ***tanzir*** olarak kaleme aldığını söylemek mümkündür (Yazar, 2010: 53-54).

Beyitte “kan ağlamak” deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen “ah eylemek” ve “kan ağlamak” ifadeleri ile “hâl” ve “la‘l” ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte “içündür” ifadesi birden fazla kez tekrarlanarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Ārāma dü-çār olmadıġum bāġ-ı fenāda
Ol serv-i sehī şīveli reftāruŋ içündür

Kelimeler:

Ārām: 1. Durma, dinlenme. / 2. Rahat, huzur, sükûn, istirahat. / 3. Bir yerde kalma, karar kılma.

Düçār: Uğramış, tutulmuş, yakalanmış.

Bāġ: 1. Üzüm kütükleri dikili olan ve üzüm yetiştirilen yer. / 2. Bahçe, yeşillik, ağaçlık ve çiçeklik yer, bostan.

Fenā: 1. Gelip geçici olma durumu, devamlı ve kalıcı olmama, ölümlü ve son bulucu olma, ölümlülük, fanilik. / 2. Kulun benliğinin Allah’ın varlığında yok olması, eşyanın nazarından silinmesi, kendi fiilini göremez olması, kesret âleminin kayıtlarından sıyrılıp Hakk’ın tasarrufu altına girmesi hâli, fenâfillâh.

Serv: 1. Servigillerden, kışın koyu yeşil yapraklarını dökmeyen, daha çok mezarlıklara dikilen uzun ömürlü, güzel kokulu, kozalaklı, ince uzun ağaç. / 2. Bir kürk çeşidi.

Sehī: (Boy için) Doğru, düzgün, fidan gibi.

Şīve: 1. Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, eda, işve. / 2. Tarz, tavır.

Reftār: Gidiş, yürüyüş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Fanilik bahçesinde huzura, kavuşamayışım, o doğru servi (gibi olan boyun ve endamınla sergilediğin) cilveli yürüyüşün sebebiyledir.*

Şerh: Önceki beyitte sevgili ve onun güzellik unsurları sebebiyle ah ettiğini ve kan ağladığını belirten şair, bu beyitte de mezkûr sebepten dolayı huzur yüzü görmediğinden bahsetmektedir. Bu doğrultuda şair, önce ***teşbih-i beliğ*** yoluyla faniliği, geçiciliği bahçeye benzetmiş; daha sonra ***mecaz-ı mürsel*** yoluyla bu fanilik bahçesi ile dünyayı, dünya hayatını kastetmiş ve bu geçici dünyada rahat ve huzur yüzü görmediğini dile getirmiştir. Bunun sebebini ise sevgiliye ve onun servi gibi olan boyu ve endamıyla sergilediği nazlı, cilveli yürüyüşüne bağlamaktadır. Zira sevgili o servi fidanı gibi olan boyu ve endamıyla öyle bir cilveli yürümektedir ki şairin yani âşığın aklını başından

almakta tabiri caizse onu mest etmektedir. Bu endam karşısında gönül ateşi alev alan şair de her daim bu benzersiz güzelliğin hayalini kurmakta ve ona kavuşmayı arzu etmektedir. Lakin bu istek ve arzusuna bir türlü ulaşamamakta ve bundan dolayı büyük bir elem duyup sürekli ağlayıp, acı çekmektedir. Dolayısıyla üç günlük bir misafir olarak gelinen bu dünyada rahat ve huzur yüzü görmeyip sürekli dert ve tasa ile boğuşmak şair (âşık) için kaçınılmaz bir durum olmuştur. Şair de sevgiliye seslenerek içinde bulunduğu bu müşkül durumu vurgulamakta ve ona kavuşmak uğruna ne hâllere düştüğünü anlamasını istemektedir.

Beyitte geçen "serv-i sehî" ifadesi ile kastedilen sevgilinin boyudur, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber "serv-i sehî", "şîve" ve "reftâr" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

3.Beyit: Lāl oldıġum aḥbāb miyānında çü ṣūret

Ṭūṭī gibi ġayrīlere güftāruŋ içündür

Kelimeler:

Lāl: 1. Dilsiz. / 2. Konuşmadan, sessiz, sakin bir şekilde.

Aḥbāb: 1. Dost, bildik, tanıdık; sevilen kimseler, dostlar. / 2. Tanıdık olmayan birine seslenirken kullanılan hitap sözü.

Miyān: 1. Ara, mâbeyn. / 2. Bir şeyin ortası, vasat. / 3. Kemer bağlanacak yer, bel.

Çü: 1. Çünkü, mademki. / 2. Gibi. / 3. Ne vakit ki.

Ṣūret: 1. Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim. / 2. Tarz, yol, şekil. / 3. Resim, tasvir. / 4. Yüz, çehre, surat. / 5. Bir varlığın dıştan görünen, beş duyu ile bilinen yönü.

Ṭūṭī: İşittiği sesleri taklit eden, bazı kelimeleri söyleyebilen papağan türünden bir kuş, dudu, dudu kuşu.

Ġayrı: Başkaları, başka kimseler.

Güftār: Söz, kelâm.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Dostların arasında resim gibi dilsiz görünmem, (senin) başkalarıyla papağan gibi konuşman yüzündendir.*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgili ve onun güzellik unsurları yüzünden içinde bulunduğu müşkül durumu ifade eden şair bu beyitte de sevgili yüzünden çektiği bir sıkıntıyı anlatmaktadır. Bu doğrultuda şair, dost meclislerinde, arkadaşlarının arasında tıpkı bir dilsiz gibi göründüğünü dile getirmekte ve bunun sorumlusu olarak sevgiliyi

göstermektedir. Zira sevgili kendisi ile hiç konuşmamakta ancak kendisi dışındaki herkes ile âdeta bir papağan gibi konuşup onlarla uzun uzun sohbet etmektedir. Şair de bu durum karşısında oldukça büyük bir elem duyup acı çekmektedir. Çünkü onun tek isteği sevgili ile konuşup dertleşmek tabiri caizse onun sohbeti ile içini ısıtmaktır ancak sevgili bunu mümkün kılmamaktadır. Hâliyle tek isteği sevgili ile sohbet etmek olan şair de bu isteğini gerçekleştiremeyince tıpkı bir dilsiz gibi kalmıştır. Nitekim sevgiliyle konuşamayan şairin başkalarıyla muhabbet etmesine de lüzum yoktur.

Beyitte sevgili, başkalarıyla çok ve uzun süreli konuşması sebebiyle papağana benzetilmiş, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Beyitte bir tarafta dilsiz olmak bir tarafta da papağan gibi konuşmaktan bahsedilmiştir. Dolayısıyla anlamsal olarak birbirine zıt bir durumun varlığı söz konudur, ***tezat*** yapılmıştır.

4.Beyit: Dil-berleri sensüz göze göstermedigüm hīç
Ey rūḥ-ı revān ḫ̆ahiş-i dīdāruŋ içündür

Kelimeler:

Dil-ber: Gönlü kendine çeken, güzel.

Rūḥ-ı revān: Yürüyen latif ruh.

Ḫ̆ahiş: İstek, arzu.

Dīdār: 1. Yüz, güzel yüz, çehre. / 2. Görünüş, tecelli.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey yürüyen (latif) ruh (gibi olan sevgili!) Senin dışındaki güzellerin göze hiç görünmemesi, yüzünün arzusundan dolayıdır.*

Şerh: Şair bu beyitte ***nida*** yoluyla sevgiliye seslenerek; onun dışındaki hiçbir güzelin gözüne görünmediğini dile getirmekte; başka bir deyişle gözünün sevgili dışında kimseyi görmediğini vurgulamaktadır. Nitekim onun aklında ve gönlünde sevgiliden başka hiç kimse yoktur. O her daim sevgiliyi görmeyi ve ona kavuşmayı dilemekte ve bunun sebebinin sadece benzersiz güzelliğe sahip olan sevgiliyi ve onun yüzünü görme isteğinden kaynaklandığını dile ifade etmektedir.

Beyitte geçen "rûh-ı revân" ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Beyitte geçen "göze göstermedigüm" ifadesi günümüzde "gözü görmemek" şeklinde kullanılan deyimi ifade edecek şekilde kullanılmıştır, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

5.Beyit: Vuṣlat hevesin eyledigüm eyleme taʿyīb
İnkār idemem cürmimi iḳrāruŋ içündür

Kelimeler:

Vuṣlat: Sevdiğine kavuşma.

Taʿyīb: Ayıplama.

Cürm: Suç, kabahat.

İḳrār: 1. Gizlemeyip açıklama, itiraf etme. / 2. Kabul etme, tasdik etme. / 3. Bildirme, söyleme. / 4. Tarikata intisap etme, bir şeyhe bağlanma, biat etme.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Kavuşmaya heves etmemi ayıplama. Suçumu inkâr edemem (ancak bu durum hevesimi göstermek ve senin) tasdikini almak içindir.*

Şerh: Şair bu beyitte ise önceki beyitlerde ifade etmiş olduğu içinde bulunduğu müşkül duruma neden katlandığını dile getirmektedir. Elbette şair yani âşık yaşamış olduğu bütün zorluklara sevgiliye olan kavuşma ümidine tutunarak katlanmıştır ve o her daim sevgiliye kavuşacağı günün hayaliyle yaşamaktadır. Hâliyle fikrinde ve zikrinde her daim vuslat vardır ve o, bu düşüncesini, niyetini sevgiliden gizlemez. Şair de sevgiliye seslenerek bu vuslat arzusunu ve hevesini ayıplamamasını ondan niyaz etmektedir. Zira bu durum sevgilinin nazarında bir suç ve ayıplanma sebebidir. Şair (âşık) bunu bildiği için bu istek ve tutumunun sebebini sevgililiğe bildirmekte; bu doğrultuda gayesinin kavuşma isteğinin her daim diri olduğunu göstermek ve bu isteğini gizlemeyip sevgilinin onayını almak olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla şair, sevgilinin gözünde suç olarak görülen istek ve tutumunu mantıklı sebeplere dayandırmış ve sevgiliden bu durumu yadırgayıp ayıplamamasını temenni etmiştir.

Beyitte geçen "cürm" ve "ta'yîb" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber "inkâr" ve "ikrâr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "eylemek" ifadesi birden fazla kez tekrarlanarak ***tekrir*** yapılmıştır.

6.Beyit: Hep rāst-rev-i şāh-reh-i ʿışḳuŋ olanlar
Pür-rāstī-i ḳāmet-i hemvāruŋ içündür

Kelimeler:

Rāst-rev: Doğru giden, doğru yürüyen.

Şāh-reh: 1. Ana yol, ana cadde. / 2. Doğru ve açık yol, selâmet yolu.

Pür: Dolu.

Rāstī: 1. Doğruluk. / 2. Doğrusu.

Ḳāmet: Boy, endam.

Hemvār: Düzgün, muntazam, uygun.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Aşkının ana yolundan doğru (sapmadan) yürüyenlerin tamamı, muntazam endamının doğruluğu ile dolu olduklarından (bunu yapabilmektedir).*

Şerh: Şair bu beyitte kendisi gibi onlarca âşığın zorlu aşk yolculuğuna çıktığını ve bu yolda doğru bir şekilde ilerlemeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Nitekim bu yolculuk hiç de kolay değildir ve bu yolculuğa çıkmak pek çok zorluğa katlanmayı da beraberinde getirir. Dolayısıyla bu zorlu yolculuğa çıkmak ve bu yolda doğru bir şekilde ilerleyip yolun sonunu getirmek her yiğidin harcı olmasa da bu yolda ilerlemek isteyenlerin yola çıkış amacı birdir. O da sevgilinin doğruluk ve muntazamlık abidesi olan boyu ve endamıdır. Nitekim sevgili, o rüzgârda hafifçe salınan serviyi andıran endamlı yürüyüşüyle âşığın ve onun gibi olan diğer âşıkların aklını başından alır. Sevgilinin bu ihtişamlı endamı karşısında kendinden geçen âşıklar da bu güzelliğe kavuşabilmek için son derece zorlu olan ancak sonu sevgiliye varacak olan selâmet yoluna çıkıp bu yolda başarıyla ilerlemeye çalışırlar. Şair de bu hususa dikkat çekerek aşk yolundaki yolcuların hepsinin sevgilinin endamı yüzünden bu yola çıktıklarını ve o muntazam endamının düşüncesiyle bu yolda sapmadan ilerlediklerini ifade etmektedir.

Beyitte "şâh-reh-i 'ışk" ifadesi ile aşk bir yola benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Beyitte geçen "râst" ve "râstî" ifadeleri aynı kökten türemişlerdir, ***iştikak*** söz konusudur.

7.Beyit: Kānī seni şīrīn suḫenlerle ögerse

Hep çāşnī-i şīve-i āzāruŋ içündür

Kelimeler:

Suḫen: Söz, lakırdı, kelâm.

Çāşni: Çeşni, lezzet, tat.

Şīve: 1. Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, eda, işve. / 2. Tarz, tavır.

Āzār: Çıkışma, paylama, tekdir.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Kânî (eğer) seni tatlı sözlerle överse (bu), hep (senin) azarlama üslubunun lezzetini (almak) içindir.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde ise sevgiliye söylediği tatlı sözlerin asıl sebebini açıklamaktadır. Bu noktada şair, sevgiliye tatlı ve şirin sözler söylemesinin, ona iltifatlarda bulunmasının amacının onun azarlama üslubunun lezzetini almak olduğunu dile getirmektedir. Nitekim şair (âşık), sevgiliyi ne kadar överse övsün ne kadar güzel

söylerse söylesin sevgiliden aynı karşılığı alamaz. Aksine güzel sözler duymak bir kenara dursun sevgilinin azarını işitir. Ancak şair sevgilinin azarını işitmekten, ondan kötü sözler işitmekten yüksünmez. Çünkü her ne kadar olumsuz bir husus olarak gözükse de bu azar ve kötü sözler sevgilinin âşığa kayıtsız kalmadığına bir delâlettir. Şair de beyitte sevgilinin kendisini azarlayacağını bildiği hâlde ona tatlı sözler söylemesini bu esasa dayandırmaktadır.

Beyitte yer alan "şirin suhen" (tatlı söz) ve "âzâr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Bununla beraber şair, beyit içerisinde kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** söz konusudur.

2.2.41. Gazel 45

(Mefʿūlü / Mefāʿīlü / Mefāʿīlü / Feʿūlün)

Ṣolmış çiçegi başuma ṭaḳmaḳ ne revādur
Dīldār-ı ḫaṭ-āverdeye baḳmaḳ ne revādur

Yā Rabb ḳuluŋı nāz u naʿīm ile büyütdüŋ
Ṣoŋra bıraġub āteşe yaḳmaḳ ne revādur

Ḳanum yoluŋı ṣulamaġa ḥāżır iken hīç
Boş yerlere ṣular gibi aḳmaḳ revādur

Şimşek gibi ʿışkuŋ şereri[67] dilde çakarken
Mey-ḫānedeki bādeyi çaḳmaḳ ne revādur

Bir kimseye bir iylik idüp ṣonra da Kānī
Ṣoḥbet arasında başa ḳaḳmaḳ ne revādur

1.Beyit: Ṣolmış çiçegi başuma ṭaḳmaḳ ne revādur
Dīldār-ı ḫaṭ-āverdeye baḳmaḳ ne revādur

Kelimeler:

[67] Yazar tarafından "şerer-i" şeklinde izafet kesreli olarak okunmuştur.

Revā: Layık, uygun, yerinde, münasip.

Dīl-dār: Gönlü kendine bağlamış olan kimse, sevgili.

Ḫaṭ-āverde: Ayva tüyleri yeni çıkmaya başlamış olan güzel, sakalı yeni çıkmaya başlamış olan genç.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Solmuş çiçeği başıma takmak (bana) layık mıdır? Ayva tüyleri çıkmış (olan) sevgiliye bakmak (bana) yakışır mı?*

Şerh: Şair, gazelinin matla beytinde ayva tüyler çıkmış ve belirginleşmiş bir sevgili profili çizmektedir.

Çiçek takınma veyahut çiçek takma, eski devirlerden beri süregelen geleneksel yapılardandır. Her ne kadar günümüzde yalnızca kadınların şapka ve başlık kenarlarına çiçek takma âdeti yaygın olsa da geçmiş yıllarda erkeklerin de gül, sümbül, karanfil vb. gibi çiçekleri kavuk ve sarıklarının kenarına takmaları yaygın olarak görülür ve oldukça sıradan ve doğal karşılanırdı (Şentürk, 2017: 546). Şair de beyitte bu geleneğe yer vererek ***temsilî teşbih*** yoluyla, ayva tüyleri çıkmış ve belirginleşmiş olan sevgili ile başa çiçek takmak geleneği arasında bir ilgi kurmaktadır.

Bilindiği üzere ayva tüyünün güzeli ve makbulü yeni çıkmış olanıdır. Zaman geçtikçe belirginleşmeye ve siyahlaşmaya başlayan ayva tüyleri âşığın gözünde sevgilinin güzelliğini zedeleyen bir unsur olarak görülür (Şahin, 2012: 387). Bununla beraber solmuş çiçek de güzelliği ve etkileyiciliği gitmiş, son derece değersizleşmiş bir durumdadır. Ayva tüyleri çıkan ve güzelliğine gölge düşen sevgili de âdeta solmuş bir çiçeğe benzer. İşte şair de ayva tüyleri belirginleşmiş ve güzelliğini yitirmiş olan sevgiliye bakmanın solmuş bir çiçeği başa (kulak arkasına veya sarık arasına) takmaktan farksız olduğunu dile getirmektedir. Nitekim ikisi de artık güzelliklerini ve cazibelerini yitirmiş olup son derece değersiz bir duruma düşmüşlerdir.

Şair beyitte ortaya koymak istediği anlamı soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** söz konusudur. Beyitte geçen "solmuş çiçek" ve "başa takmak" ifadeleri aralarında anlam bütünlüğü bulunmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Bununla beraber "ne revâdur" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "başa çiçek takma" geleneğine ***telmih*** yapılmıştır.

2.Beyit: Yā Rabb ḳuluŋı nāz u naʿīm ile büyütdüŋ

Ṣoŋra bıraġub āteşe yaḳmaḳ ne revādur

Kelimeler:

Nāz: 1. Kendini beğendirmek amacıyla takınılan edalı tavır, cilve. / 2. Bir şeyi istediği halde kendini ağıra satmak için hemen kabul etmeyip istemiyormuş gibi davranma. / 3. Şımarıklık.

Naʿīm: 1. Nimete eren kimse. / 2. Nimet, bolluk, refah içinde yaşama. / 3. Cennetlerden birinin adı.

Revā: Layık, uygun, yerinde, münasip.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ya Rabb! Kulunu naz ve bolluk içinde büyüttün, sonra (şimdi onu) ateşe bırakıp yakmak yaraşır mı?*

Şerh: Şair bu beyitte ise Allah'a seslenerek biraz isyankâr bir tavırla sitemde bulunmaktadır. Esasen şairin buradaki sitemini üç farklı şekilde yorumlamak mümkündür.

İlk olarak şairin burada sevgili denen aşk belasına tutulduğu için sitemde bulunduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda şair; bu zamana kadar dertsiz tasasız, bolluk ve bereket içerisinde tabiri caizse bir eli yağda bir eli bağda bir yaşam sürdüğünü ancak sevgili belası ile tanıştıktan sonra rahat ve huzur yüzü görmediğini âdeta dünyada cehennemi yaşadığını dile getirmektedir. İçinde bulunduğu bu müşkül durumdan dolayı Allah'a seslenen şair biraz da ironik bir şekilde; gül gibi bolluk ve bereket içerisinde yaşam sürerken neden aşk belası ile karşılaşıp kendisini ateşe attığını sormakta ve serzenişte bulunmaktadır.

İkinci olarak şairin yaşamının sonlarına doğru yokluk ve sıkıntı içerisinde geçirdiği günleri kastettiği düşünülebilir. Bilindiği üzere Kânî, yaşamının belirli dönemlerini özellikle Hekimoğlu Ali Paşa (ö.1758) ile tanıştıktan sonraki ilk yıllarını şöhret içerisinde dilediğince yaşayarak geçirmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda çeşitli sebeplerden dolayı Limni adasına sürgün edilmiş ve burada oldukça sıkıntılı günler geçirmiştir (Yazar, 2010: 32,36). Dolayısıyla şairin bu beyti yaşamış olduğu çalkantılı hayatı ifade etmek hasebiyle kaleme aldığı düşünülebilir. Bu noktada şair Allah'a seslenerek; önceleri son derece iyi bir şöhret ve bolluk bereket içerisinde büyüyüp yaşamını sürerken şimdi sıkıntı ve yokluk içerisinde hayatını sürdürmeye çalıştığını dile getirmekte; bir yandan neden bu duruma düştüğünü bir yandan da bu durumun kendisine reva mı olduğunu sitemkâr bir eda ile sorgulamaktadır.

Üçüncü olarak ise şairin dinî olarak geçici dünya hayatını ve ahireti kastettiği düşünülebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde şair geçici olarak yaşam sürülen bu dünya hayatında Allah'ın kullarına muhtelif nimetler bahşederek bolluk bereket içerisinde bir

yaşam sunduğunu ancak dünya hayatı son bulup ezelî olana gidildiğinde ateşler içerisine atıp yaktığını söylemekte ve bu durumdan hayıflanmaktadır. Aslında şair burada bu fani dünyanın meyil edilecek pek çok unsurunun bulunduğunu ancak bu unsurların ihtişamına kapılıp kişinin tüm benliğini geçici dünya işlerine adamasının karşılığının diğer tarafta ateşler içerisinde yanmak olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla mühim olan husus dünyevi unsurlara aldanmayıp sıkıntı, yokluk çekilse de her daim ebedî hayata yönelik bir düstur benimsemektir.

Beyitte geçen "Yâ Rabb" ifadesi ile Allah'a seslenilmektedir, ***nida*** söz konusudur. Beyitte önce olumlu ve pozitif sonra ise olumsuz ve negatif bir durumdan söz edilerek anlamsal olarak bir zıtlık oluşturulmuştur, ***tezat*** yapılmıştır. Şair beyitte ortaya koymak istediği hususu soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte ilk yorum nezdinde ateşten kastedilen sevgili ve aşktır, ***açık istiare*** yapılmıştır.

3.Beyit: Ḳanum yoluŋı ṣulamaġa ḥāżır iken ḥīç

Boş yerlere ṣular gibi aḳmaḳ revādur

Kelimeler:

Revā: Layık, uygun, yerinde, münasip.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Kanım (senin) yolunu sulamaya hazır iken hiç boş yere sular gibi akması reva (mı)dır?*

Şerh: Şair bu beyitte sevgiliye olan aşkı ve ona karşı olan kavuşma isteği uğruna her şeyi yapmaya hazır olduğunu dile getirmektedir. Öyle ki şair sevgili uğruna kanını dökmeye tabiri caizse canından olmaya dahi hazırdır. Nitekim şairin yani âşığın bu hayattaki yegâne gayesi sevgiliye kavuşmaktır ve o bu uğurda elindeki tek nakdi olan canını bile gözünü kırpmadan vermekten geri durmaz. Şair de sevgiliye kavuşma hususunda ne kadar samimi ve kararlı olduğunu vurgulamakta; kanıyla sevgilinin yolunu sulamaya hazır olduğunu dile getirmektedir. Zira şairin uğruna kan akıtacağı ve canını ortaya koyacağı tek husus sevgilidir; onun uğruna kan akıtmak, kanıyla sevgilinin yolunu sulamak şair yani âşık için bir şereftir. Dolayısıyla onun haricindeki bir husus için kan dökmek şaire göre kanını bir su gibi boş yere akıtmaya benzemektedir.

Beyit içerisinde şair, kanını boş yere akması bakımından suya benzetmiştir, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Aynı zamanda burada şair, kanının sevgilinin yolunu sulayacak kadar çok ve onun yolunu sulamaya hazır durumda olduğunu söyleyerek abartılı bir söylemde bulunmuştur, ***mübalağa*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte "su gibi akmak" ve "kan

akmak" deyimleri kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Beyitte "sulamak", "su" ve "akmak" gibi kavramlar anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca şair beyitte ortaya koyduğu anlamı soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** söz konusudur.

4.Beyit: Şimşek gibi ʿışkuŋ şereri dilde çaḳarken
Mey-ḫānedeki bādeyi çaḳmaḳ ne revādur

Kelimeler:

Şerer: Kıvılcımlar, kıvılcım.

Mey-ḫāne: İçinde şarap vb. içkiler içilen ve satılan yer.

Bāde: 1. Şarap, içki, mey. / 2. Maddî ve manevî sarhoşluk veren, kendinden geçiren, mest eden şey. / 3. Kadeh. / 4. İnsanı kendinden geçiren ilâhî aşk.

Revā: Layık, uygun, yerinde, münasip.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) (Senin) aşkının kıvılcımı şimşek gibi gönülde çakarken meyhanedeki şarabı çakmak (içmek) (bize) yakışır mı?*

Şerh: Şair bu beyitte sevgiliye olan aşkının ne denli büyük ve etkili olduğunu "çakmak" kelimesini üzerinden oluşturduğu ***cinas*** kurgusu ile ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda şair, ***teşbih-i beliğ*** yoluyla sevgiliye olan aşkını kıvılcımlara benzeterek gönlünde bu aşkın kıvılcımları çakarken meyhaneye gidip şarap çakmanın (içmenin) gerek olmadığını dile getirmektedir. Nitekim şair zaten sevgilinin eşsiz güzelliği karşısında kendinden geçip aşk sarhoşu olmuştur. Dolayısıyla sarhoş olmak için meyhaneye gidip şarap çakmaya (içmeye) gerek yoktur.

Esasen burayı farklı bir şekilde yorumlamak da mümkündür. Bu noktada "bâde çakmak" ile kastedilen içki kadehlerinin tokuşturulması ve tokuşturma neticesinde çıkan sesler olarak ele alınabilir. Bu doğrultuda şair, kadehlerin birbirine tokuşturulması ile çıkan ses ve kıvılcımları şimşeğe benzetmiş; gönülde aşk kıvılcımlarının tıpkı bir şimşek gibi çakarken meyhanede kadehlerin tokuşturulması ile çakan şimşeklerin esamesinin okunmayacağını ve bir anlamda da buna gerek olmadığını dile getirmektedir. Zira şair zaten gönülde çakan aşk kıvılcımlarının etkisiyle aşk sarhoşudur, meyhanede kadeh tokuşturup içki içerek sarhoş olmasına lüzum yoktur.

Beyitte aşk kıvılcımları gönülde çakması bakımından şimşeğe benzetilmiştir, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Beyitte geçen "şimşek", "şerer", "çakmak" ile "meyhâne" ve "bâdeyi çakmak" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp***

yapılmıştır. Bununla beraber "bâde çakmak" ifadesi ile ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca şair beyitte ortaya koymak istediği düşünceyi soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** söz konusudur.

5.Beyit: Bir kimseye bir iylik idüp ṣonra da Kānī
Ṣoḥbet arasında başa ḳaḳmaḳ ne revādur

Kelimeler:

Revā: Layık, uygun, yerinde, münasip.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Bir kimseye iyilik edip sonra da sohbet arasında başa kakma yakışık alır mı?*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde ise insanî bir durumdan söz etmektedir. Bu noktada şair, yapılan bir iyiliğin sessiz ve sedasız bir şekilde yapılması; daha sonra bu iyiliği iyilik yapılan kişinin yüzüne vurmayıp tabiri caize başına kakmayıp o kişinin rencide edilmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Nitekim iyiliğin ve yardımın en münasip olanı karşılık beklemeden ve dillendirmeden yapılanıdır. Eğer yapılan iyilik ve yardım hem iyilik yapılan kişinin başına kakılır hem de başkalarına anlatılırsa işte o zaman o iyiliğin hiçbir değeri kalmaz.

Eğer beyti konu bütünlüğü kapsamında önceki beyitlerle ilişkilendirerek yorumlamak gerekirse bu noktada şairin sevgilinin kendisine bahşettiği en ufak bir merhamet veya güzel sözü kastettiği düşünülebilir. Zira sevgili son derece acımasız ve zalim biri olup âşığa oldukça nadiren merhamet gösterir ve güzel söz söyler. Dolayısıyla oldukça nadir sergilediği bu davranışları daha sonra âşığın başına kakmaya oldukça meyillidir. Şair de beyitte bunu kastederek sevgilinin zaten çok az kendisine merhamet gösterip iyilik ettiğini bir de üstüne bunları yüzüne vurduğunu dile getirmekte ve bir anlamda da sevgiliye sitem etmektedir.

Beyitte "başa kakmak" ifadesi ile deyim kullanılmıştır, ***irsal-i mesel*** söz konusudur. Ayrıca "bir" sözcüğü beyitte birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Bununla beraber şair beyitte ortaya koymak istediği düşünceyi soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** yapılmıştır.

2.2.42. Gazel 46

(Feʿilātün / Feʿilātün / Feʿilātün / Feʿilün)

Suḫan-ı ʿışḳ-ı Ḫudā çün ezelī ḳālimdür
Ḳīl ü ḳāl eylememek lāzıme-i ḥālimdür

ʿAḳlımı mehr virüp duḫt-ı rezi[68] ʿaḳd itdüm
Ger ḥelālüm de[69] disem ʿayb degül mālımdur[70]

Bize erbāb-ı taṣarruf olamaz ḥarf-endāz
Sīġa-i emṣile-i ʿunṣurumuz sālimdür

Zāhidüŋ daḫli mey-i bī-meze-i ġafletedür
Almaz aġza lebüŋi mes'eleye ʿālimdür

Ġamzesi ḳanlu idüginde naẓar var Kānī
Ḫançeri dil dökerek ḳana girer ẓālimdür

1.Beyit: Suḫan-ı ʿışḳ-ı Ḫudā çün ezelī ḳālimdür
Ḳīl ü ḳāl eylememek lāzıme-i ḥālimdür

Kelimeler:

Suḫan: Söz, lakırdı, kelâm.

Ezelī: 1. Başlangıcı olmayan, kadim. / 2. Ezelden beri devam ediyormuş gibi eski olan, çok eski.

Ḳāl: Söz, laf.

Ḳīl ü ḳāl: Dedikodu, boş söz.

Lāzıme: 1. Gerekli olan şey, vecibe. / 2. Gerekçe.

Ḥāl: 1. Bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum. / 2. Davranış, tutum, tavır. / 3. Geçmiş ile gelecek arasındaki içinde bulunulan, yaşanmakta olan zaman. / 4. Güç, kuvvet, takat, mecal. / 5. Kulun gayreti ve kastı olmadan sırf Allah'ın bir lütfu olarak kalbe gelen mana, feyiz, bunun dervişe geçici olarak verdiği coşkunluk ve cezbe.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Allah aşkı (üzerine söylenen) söz, ezelden bu yana sözüm olduğundan dedikodu etmemek (boş söz söylememek) hâlimin gereğidir.*

[68] Yazar tarafından "duht-ı rez-i" şeklinde izafet kesreli olarak okunmuştur.
[69] Yazar tarafından "helâlümle" şeklinde okunmuştur.
[70] Yazar tarafından "mâlumdur" şeklinde okunmuştur.

Şerh: Şair gazelinin matla beytini ilâhî aşk üzre kurgulamıştır. Bu doğrultuda şair, Allah aşkı üzerine söylenen sözü ezelden beri dilinden düşürmediğini söylemektedir. Burada akıllara "bezm-i elest" kavramı gelmektedir. Bilindiği üzere elest meclisi, Allah'ın yarattığı ruhlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu ve ruhların "Evet, sen bizim Rabbimizsin." şeklinde cevap verdiği meclistir. Bu meclis ve mecliste yaşanan hadise, klasik şiirde en eski zaman ve en eski meclis olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber şairler ilâhî aşkın bu mecliste başladığını ve aşklarının o zamandan bu yana devam ettiklerini dile getirirler (Yavuz, 1992: 106-108). İşte şair de beytini bu husus üzerine oturtarak ilâhî aşkın ve ilâhî aşk sözünün bezm-i elestten beri gelen en eski söz olduğunu dile getirmekte; bundan dolayı fikrinde ve zikrinde bu aşk ve bu aşkın sözü haricinde hiçbir şey olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Zira ilâhî aşk dışındaki her şey bütün sözler şair yani âşık için boştur ve üstelik bunların varlığı aşkın samimiliğini ve sağlamlığını da zedelemektedir. Dolayısıyla şair de bu boş sözleri gönlünden ve ağzından uzak tutması gerektiğini orada ezelden beri Allah aşkının sözünün olduğunu ve her daim onun olacağını söylemektedir.

Beyitte ortaya koyulan anlam akıllara elest meclisini getirmektedir, ***telmih*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte pozitif ve negatif bir durumun varlığı söz konusudur, anlamsal olarak ***tezat*** yapılmıştır. Beyitte geçen "suhan-ı 'ışk-ı Hudâ", "ezelî", "kâlim" ve "kîl ü kâl" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.Beyit: ʿAḳlımı mehr virüp duḫt-ı rezi ʿaḳd itdüm

Ger ḥelālüm de disem ʿayb degül mālımdur

Kelimeler:

Mehr: Dinî nikah esnasında belirlenen ve erkek tarafından kadına verilmesi gereken mal yâhut para, nikâh bedeli.

Duḫt-ı rez: Asma kızı, şarap.

ʿAḳd: 1. Bağlama, düğümleme; bağlanma, düğümlenme. / 2. Kurma, düzenleme, tanzim ve teşkil etme. / 3. Evlenme muamelesi, nikâh kıyma.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Aklımı mihr (olarak) verip üzüm kızıyla nikah kıydım. Şayet helalim de desem ayıp olmaz, (çünkü o benim artık) malımdır.*

Şerh: Duht-ı rez diğer adıyla duhter-i rez; "üzüm kızı, üzümden çekilmiş şarap" anlamına gelmektedir. Şairler, şarabı ifade eden bu terkibi sıklıkla şiirlerinde kullanmış ve muhtelif benzetme kurguları oluşturmuşlardır (Bahadır, 2013: 38). Duht-ı rez yani şarap, tasavvufî

terminolojide ilâhî aşkı temsil etmektedir (Cebecioğlu, 2004: 76). Şair beyitte aklını mihr olarak verip bu ilâhî aşk şarabıyla nikah kıydığını başka bir deyişle ilâhî aşka bağlandığını dile getirmektedir. Burada "aklı mihr olarak vermek" ifadesi; kişinin ilâhî aşk yolculuğunda derin bir cezbe ve istiğrak hâliyle Allah aşkı neticesinde kendinden geçmesi ve aklının başından gitmesini işaret etmektedir. Dolayısıyla şair, ilâhî aşk ile aklını ve kendini kaybederek Hakk'a ulaştığını ve kendi varlığını onun varlığında birleşerek yok ettiğini söylemektedir.

Beyti farklı bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Bu noktada beyitte geçen şarap ifadesi tasavvufî anlamıyla ilâhî aşk olarak değil bizzat "içki, şarap" manasıyla ele alınabilir. Nitekim şarap, şairlerin vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Gerek rengi ve sarhoş ediciliği etkileriyle sevgiliyi çağrıştırmasıyla gerekse de şairlerin (âşıkların) aşk acılarını hafifletip unutturmasıyla şiirlerde sıkça yerini almıştır (Pala, 2020: 52). Bu bağlamda şair de beyitte kendisine keyif veren ve yaralarını dindiren şarabı aklı karşılığında içtiğini tabiri caizse aklını mihr vererek onunla nikah kıydığını söylemektedir. Nitekim şarabı içince insanın aklı başından gider ve şarabın getirdiği sarhoşluk aklı geçici olarak örter (Bahadır, 2020: 88-89). Şair de bu durumu "aklı mihr olarak vermek" şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla şair, şarabı yudumlamak için bir bedel ödemiş ve bu sayede onu elde etmiştir. Elbette artık onun malı olan şarabı yudumlamak da şair için ayıp değil helaldir.

Beyitte geçen "helal" ve "ayıp" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Bununla beraber "mehr" ve "akd" kavramları aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

3.Beyit: Bize erbāb-ı taṣarruf olamaz ḥarf-endāz

Sīġa-i emṣile-i ʿunṣurumuz sālimdür

Kelimeler:

Erbāb: 1. Sahipler. / 2. Bir işten iyi anlayan, o işte becerikli, usta, mahir olan kimse.

Taṣarruf: 1. Bir şeye sahip olma ve sahip olduğu şeyi istediği gibi kullanma yetkisi. / 2. Bir nesneyi, özellikle parayı dikkatli ve idareli kullanma, israf etmeme, tutumluluk, iktisat. / 3. Para, mal vb. arttırma, biriktirme. / 4. Bir kadına kocalık muamelesinde bulunma. / 5. Allah'ın eşyayı ve bütün varlıkları velilerinin emri altına vermiş olması sebebiyle velilerin olaylar ve eşya üzerinde hüküm yürütmeleri ve onları idare etmeleri.

Ḥarf-endāz: Söz atan, sözle sataşan, lafla sarkıntılık eden kimse.

Sīġa: 1. Kip. / 2. Biçim, şekil. / 3. Durum.

Emṣile: 1. Örnekler, misaller. / 2. Arapça gramer öğretiminde ilk okutulan ve içinde fiil çekimleri bulunan kitap.

ʿUnṣur: 1. Birleşik bir cisim meydana getiren basit cisimlerden her biri, eleman, öge. / 2. Bir topluluğu meydana getiren zümrelerden ve bir bütünü oluşturan kısımlardan her biri. / 3. Esas, kök, asıl, ana öge.

Sālim: 1. Sağlam, sağlıklı, sıhhatli. / 2. Eksiği, noksanı olmayan, hatasız, kusursuz şey. / 3. Korku, endişe ve sıkıntıdan uzak, güvenli kimse, emin. / 4. Arapçada kelimenin yapısı bozulmadan sonuna çoğul ekleri -în, -ûn veya -ât getirilmek suretiyle yapılan çoğul.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Sarf (dil bilgisi) erbabı bize laf atamazlar. Unsurumuzu (kökümüzü) oluşturan misallerin sigası (kipi) salimdir (sağlamdır).*

Şerh: Arapça gramer terimlerinden siga "kalıp, kip"; emsîle hem "örnek" hem de "içinde fiil çekimleri bulunan kitap"; unsur, "kök"; sâlim ise "çoğul yapma" ve aynı zamanda "aslî harflerinde illet harfi, hemze ve şeddeli harf bulunmayan fiil" anlamlarına gelmektedir (Ayverdi, 2005: 850,3240; Çiftçi, 2019: 22). Beytini söz konusu Arapça gramer terimleri üzerine inşa eden şair, beyitte esas olarak dili kullanma kabiliyetini gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda şair, dil bilgisi hususunda ehil olan kişilerin kendisinin kaleme aldığı şiirlerine ve dil kullanımına laf edemeyeceğini dile getirmektedir. Zira şaire göre, dili kullanma kabiliyetini ortaya koyan bütün metinlerinin kip, kök vb. gibi her unsuru sağlamdır. Şair burada "sâlim" ifadesini ***tevriyeli*** kullanarak hem şiirlerinin sağlam olduğunu hem de illet harfi, hemze ve şeddeli harf bulundurmayan sâlim fiillerden örülü olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla fesahati bozan herhangi bir unsur barındırmayan bu örnekler neticesinde dil bilgisi uzmanları şaire laf atamazlar.

Beyitte geçen "tasarruf", "sîga", "emsile", "unsur" ve "sâlim" Arapça gramer terimlerini ifade etmeleri bakımından anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

4.Beyit: Zāhidüŋ daḫli mey-i bī-meze-i ġafletedür

Almaz aġza lebüŋi mes'eleye ʿālimdür

Kelimeler:

Zāhid: 1. Dünyayı terk edip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, züht ve takva sahibi, dindar, müttakî kimse. / 2. Çok dindar olup irfanı olmayan kimse, kaba sofu.

Mey: 1. Şarap, bâde. / 2. İlâhî aşk.

Bī-meze: Tatsız.

Ġaflet: 1. Çevresinde olanları fark edememe, açık gerçeği görememe, dalgınlık, dikkatsizlik, basiretsizlik, aymazlık, gafillik. / 2. Uyuşukluk, içi geçme, uyku basma. / 3. Hak'tan habersizlik, kalbin Hak'tan gafil olması, O'nun zikrinden mahrum kalması.

Leb: 1. Dudak. / 2. Kenar.

ʿĀlim: 1. İlim sahibi olan kimse, bilici, bilen. / 2. Belli bir ilim dalında çalışan, araştırma yapan kimse, bilgin, bilim adamı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Zâhidin dahli gafletin tatsız şarabınadır. Dudağını ağza almaz, konuyu bilir.*

Şerh: Bilindiği üzere zâhid oldukça kaba sofu olan ve pek sevilmeyen bir tiptir. Hiçbir konunun derinine inmeyen ve özünü idrak edemeyen bu tip her şeyi dışarıdan göründüğü kadarıyla anlar. İrfanı olmadığı hâlde sahip olduğu noksan ve dar kalıplı bilgilerle çevresindekilere öğüt vermeye çalışır. Dindar gözükür ama âlemin hakikatinden bihaberdir. Kısacası ikiyüzlü, samimiyetsiz ve anlayışı kıt olan zâhid, divan şiirinde gaflet timsalidir (Şentürk, 1996: 54-63). Şair de beyitte zâhidin gaflet içerisinde olmasını ele almakta ve bu durumu bir benzetme kurgusuyla ifade etmektedir. Bu doğrultuda şair, ***teşbih-i beliğ*** yoluyla şarabı gaflete benzeterek; zâhidin dahlinin her daim bu tatsız gaflet şarabına olduğunu söylemektedir. Hatta gaflet ve gafil olma durumu hâsıl olduğunda zâhid asla susmaz tabiri caizse dudağını ağzına almaz. Zira bu konuda ondan iyisi yoktur. Dolayısıyla o oldukça alim ve bilgili olduğu bu konuda asla susmaz ve her daim konuşmaya devam eder.

Beyitte geçen "gaflet" ve "'âlim" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

5.Beyit: Ġamzesi ḳanlu idüginde naẓar var Kānī
Ḫançeri dil dökerek ḳana girer ẓālimdür

Kelimeler:

Ġamze: 1. Göz kırpma, gözle işaret etme. / 2. Göz süzerek göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket.

İdügi: Olduğu.

Naẓar: 1. Bakış, bakma, göz atma. / 2. Bir şeye şöyle veya böyle düşünerek bakma, onu şöyle veya böyle kabul ederek ele alma, bakış, bakış açısı. / 3. Görme, tecrübe ve kıyasa dayanarak düşünme, fikir yürütme. / 4. Bazı kimselerin bakışlarının bir şey veya kimse

üzerinde meydana getirdiği etkiye yorulan ve kötü hâdiselere sebep olan terslik, uğursuzluk, göz, göz değmesi. / 5. Hak nuru ile bakış, lütufkâr ve keremli bakış, teveccüh ile bakma.

Dil: Gönül, yürek.

Ẓālim: 1. Zulüm ve haksızlık yapan kimse. / 2. Acımasız, merhametsiz kimse.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! (Sevgilinin) gamzesi kanlı olduğunda nazar (terslik) var (demektir). (Zira o) hançer (gibi) gönül dökerek (yaralayarak) kana giren zalimdir.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde ise sevgilinin güzellik unsurlarından "gamze" üzerinde durmaktadır. Divan şiirinde sevgilinin gamzesi âşığı mest edecek kadar güzel olmasına karşın aynı zamanda son derecede kan dökücüdür. Hedefi âşığın gönlü olan gamze, gözden çıkar ve hedefine ulaşıp onu yaralayarak âşığa büyük bir acı çektirir. Bundan dolayı da sıkça kılıç, ok ve hançer gibi tahayyül edilir (Erdoğan, 2013: 68). Şair de beyitte bu hususa dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda şair, sevgilinin gamzesini kanlı gördüğünde ters bir durum olduğunu ve dikkat etmesi gerektiğini söylemektedir. Zira o gamze tıpkı bir hançer gibi gönül parçalayan ve kana giren bir zalimdir.

Beyitte sevgilinin gamzesi kan dökmesi bakımından hançere benzetilmiştir. Benzeyen (gamze), kendisine benzetilen (hançer) ve benzetme yönü (dil dökerek kana girmek) söylenirken benzetme edatına yer verilmemiş, ***müekked teşbih*** yapılmıştır. Şair beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiş, ***tecrid*** yapılmıştır. Beyitte geçen "kana girer" ifadesi "kanına girmek" deyimini ifade etmektedir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber "kanlı", "hançer" ve "kana girmek" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca "kan" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.2.43. Gazel 47

(Feʿ ilātün / Feʿ ilātün / Feʿ ilātün / Feʿ ilün)

Her zamān sāġar-ı bezm-i meyi dilber mi sürer
Yoḫsa bu ẕevḳ u ṣafāyı yine sāġar mı sürer

Sürinürmiş didiler duḫter-i rez leblerüŋe

Bize bu sürmeceyi yoḫsa ḳadeḥler mi sürer

Üstüme at sürer oldı o sipāhī-zāde
Şeh-levendüm bunı tā ʿarṣa-i maḥşer mi sürer

Vaṣf-ı ḫaṭṭuŋ mı yazar ḫāme-i müşgīn cāma
Yoḫsa Ḳur'ānı Bilāl-i Ḥabeş ezber mi sürer

Zāhidi telḫ-dimāġ eyledi şiʿrüŋ Kānī
Bilmezem ḫāmesine fülfül-i aḥmer mi sürer

1.Beyit: Her zamān sāġar-ı bezm-i meyi dilber mi sürer
Yoḫsa bu ẕevḳ u ṣafāyı yine sāġar mı sürer

Kelimeler:

Sāġar: 1. İçki kadehi. / 2. Ârif kimsenin gönlü.

Bezm: 1. İçkili, eğlenceli yiyip içme ve sohbet meclisi. / 2. Topluluk, meclis.

Mey: 1. Şarap, bade. / 2. İlâhî aşk.

Dilber: Gönlü kendine çeken, güzel.

Ṣafā: 1. Gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik. / 2. Eğlence, neşe, zevk. / 3. Saflık, berraklık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *İçki meclisinin kadehini (ve bu kadehin keyfini) her zaman dilber mi sürer? Bu zevk ve sefayı yoksa yine kadeh mi sürer?*

Şerh: Gazelinin matla beytini divan şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan içki ve eğlence meclisi üzerine inşa eden şair, bu meclis içerisinde içkisini yudumlayan bir sevgili portresi çizerek beytine yön vermektedir. Son derece eğlenceli ve keyifli bu içki meclisi içerisinde sevgilinin büyük bir zevk ile içkisini yudumladığını gören (veyahut duyan) şair, bir yandan eşsiz görüntü karşısında eriyip gitmekte bir yandan da sevgilinin elindeki kadehi kıskanıp kendisini şu sorudan alıkoyamamaktadır: "Bu içki meclisinin kadehini ve kadehin keyfini her daim sevgili mi sürer? Yoksa bu zevki ve keyfi süren aslında kadehin kendisi midir?". Şair sarf etmiş olduğu bu sözler ile aslında kadehin yerinde olmak istediğini dile getirmektedir. Zira kendisinin uzun süredir çabalayıp bir türlü ulaşamadığı ve kavuşamadığı sevgilinin dudaklarına içki kadehi ulaşmış ve o

kendisinden daha tatlı ve sarhoş edici olan dudakların tadını çıkarmaktadır. Şair de şahit olduğu bu tablo karşısında tabiri caizse kadehi kıskanmakta ve ona göre bu meclisin asıl keyif süreni içkinin tadını çıkaran sevgili değil bilakis sevgilinin dudaklarına erişmeyi başaran ve onun keyfini çıkaran kadehten başkası değildir.

Beyitte içki kadehine zevk ve sefa sürmek gibi insanî özellikler atfedilerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** sanatlarına başvurulmuştur. Beyitte kadeh ile kastedilen bir anlamda içindeki içkidir, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Şair beyitte anlatmak ve vurgulamak istediği düşüncesini soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** söz konusudur. Beyitte geçen "sâgar", "bezm", "mey", "dilber" ve "zevk u safâ" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "mi sürer" ve "sâgar" ifadeleri beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Sürinürmiş didiler duḫter-i rez leblerüŋe
Bize bu sürmeceyi yoḫsa ḳadeḥler mi sürer

Kelimeler:

Duḫter-i rez: Asmanın kızı, şarap.

Leb: 1. Dudak. / 2. Kenar.

Sürmece: Dudağına şarap sürme, değdirme eylemi.

Ḳadeḥ: 1. İçki içmekte kullanılan küçük bardak, cam, piyale. / 2. Bardak. / 3. Böyle bir bardağın alacağı miktar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bize (senin o) dudaklarına şarap sürdüğünü söylediler. Yoksa bu sürmeceyi kadehler mi sürer?*

Şerh: Bir önceki beyitte içki kadehinin dolayısıyla içkinin sevgilinin dudaklarına eriştiğine şahit olan ve bu duruma imrenen şair, bu beyitte ise hâlâ karşılaştığı bu tabloya inanmamaya direnmekte ve bir nevi sevgiliye seslenerek doğruluğunu teyit etmeye çalışmaktadır. Bu noktada sevgiliye seslenen şair, etrafından onun dudaklarına üzümün kızının yani şarabın sürünmüş olduğuna dair duyumlar aldığını dile getirmekte ve bir yandan bunun doğruluğunu teyit etmeye çalışıp bir yandan da buna sebep olanın kadeh mi olduğunu sorgulamaktadır. Şair aslında burada sevgilinin dudaklarına kendisinin değil de kadehin ve içindeki şarabın erişmesini yedirememekte; bundan dolayı cevabını bildiği soruları sevgiliye yöneltip içten içe kendi duymak istediği tarzda bir cevap almayı ümit etmektedir.

Esasen beyti farklı bir açıdan daha yorumlamak mümkündür. Şair burada sevgilinin dudağını kırmızılığı ve insanın aklını başından alıcı özelliği hasebiyle şarap ile ilişkilendirmektedir. Bu noktada şair sevgiliye seslenerek kırmızılığı ve sarhoş ediciliğiyle nam salmış olan dudağının bu vasıflarını; dudağına sürülen, dudağında yer alan şarap sayesinde elde ettiğinin etraflıca söylendiğini dile getirmekte ve bu söylenti doğru ise dudaklarına şarap sürenin, değdirenin kadeh mi olduğunu sormaktadır. Şair bu noktada aslında sevgilinin ve onun sahip olduğu özelliklerin her şeyin üstünde, eşsiz ve benzersiz olduğunu bildiği hâlde bu durumu bilmezden gelmiş ve nükteli, ironik bir söylem ortaya koymuştur.

Şair beyit içerisinde vâkıf olduğu ve bildiği bir durumu görmezden ve bilmezden gelerek ***tecahül-i arif*** sanatına başvurmuştur. Bununla beraber beyitte sevgilinin dudaklarına şarap sürmesi karinesiyle kadehe insanî özellik yüklenmiştir, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** söz konusudur. Ayrıca beyitte geçen "duhter-i rez", "sürmece" ve "kadehler" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** söz konusudur.

3.Beyit: Üstüme at sürer oldı o sipāhī-zāde

Şeh-levendüm bunı tā ʿarṣa-i maḥşer mi sürer

Kelimeler:

Sipāhī-zāde: Süvari oğlu, evladı.

Şeh-levend: Boylu poslu, yakışıklı genç kimse, güzeller güzeli.

Maḥşer: 1. Ahiret hayatında bütün insanların, dünyada yaptıklarının hesabını Allah huzurunda vermek üzere tekrar dirilip toplanacakları yer. / 2. Çok büyük kalabalık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *O süvari evladı (olan sevgili) üstüme at sürer oldu. (Benim) güzeller güzelim bunu mahşer arsasına dek mi sürecek?*

Şerh: Bilindiği üzere güzelliği ve zarifliği ile dillere destan olan sevgili aynı zamanda acımasız ve cefakâr oluşu ile de nam salmıştır. Şair de sevgilinin bu kötü taraflarını güzel bir benzetme kurgusu ile ortaya koymaktadır. Bu noktada ***açık istiare*** yoluyla sevgiliyi at binici süvariye benzeten şair, sevgilinin sürekli olarak üstüne at sürdüğünü dile getirerek onun merhametsiz ve acımasız yönünü vurgulamaktadır. Nitekim sevgili sebepli veya sebepsiz olarak her an âşığa zulmeder ve eziyette sürekli olarak sınırları zorlar. Sevgilinin tıpkı bir düşman gibi üzerine at sürmesi, düşmanca davranması ve ona muhtelif şekillerde eziyet etmesi hasebiyle müşkül bir duruma düşen şair de o kadar uzun süredir bu zorluğa

maruz kalmaktadır ki artık bu durumun mahşere kadar devam edeceğini düşünmekten ve sorgulamaktan kendisini alıkoyamamaktadır.

Şair beyitte ortaya koymak istediği düşünceyi soru yoluyla pekiştirmiş, ***istifham*** sanatına başvurmuştur. Beyitte geçen "arsa-i mahşer" ifadesiyle ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte "at sürmek", "sipâhî-zâde" ve "şeh-levend" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "sürer" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

4.Beyit: Vaṣf-ı ḫaṭṭuŋ mı yazar ḫāme-i müşgīn cāma
Yoḫsa Ḳur'ānı Bilāl-i Ḥabeş ezber mi sürer

Kelimeler:

Vaṣf: 1. Bir kimse veya şeyin taşıdığı hal, sıfat, nitelik. / 2. Niteliklerini sayarak tarif etme. / 3. Övme.

Ḫaṭṭ: 1. Çizgi. / 2. Yazı. / 3. Çizgi gibi devam eden şey. / 4. Bir ulaşım aracının takip ettiği yol. / 5. Telgraf, telefon, televizyon gibi cihazlarda iletişim sağlayan yol, kanal. / 6. Yüz çizgisi. / 7. İslâm âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. / 8. Savaşta askerî birlikler ve savaş vâsıtalarında meydana gelen düzen ve bu düzenin düşman tarafından bakan cephesi. / 9. Yazılı padişah buyruğu. / 10. Metrenin kabulüne kadar kullanılan eski ölçü sisteminde bir ayağın on ikide biri olan, parmağın on ikide birine eşit uzunluk ölçüsü. / 11. Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık.

Ḫāme: Kalem.

Müşgīn: 1. Misk kokulu. / 2. Misk renginde, siyah, kara.

Cām: Cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Misk kokulu kalem kadehe ayva tüylerinin vasıflarını mı yazmakta? Yoksa Bilâl-i Habeş'in Kur'ân'ı (ezber sürdüğü gibi senin ayva tüylerini) ezber mi sürer?*

Şerh: Şair bu beyitte ise Bilâl-i Habeşî'ye yapmış olduğu ***telmih*** ve onun üzerinden oluşturduğu teşbih ilgisi ile bir kurgu oluşturmaktadır.

Bilâl-i Habeşî, Hz. Peygamber'in ilk müezzini olan ve cennetle müjdelenen sahabelerden birisidir. Ağır işkenceler çekmesine rağmen Müslümanlıktan vazgeçmeyişi ve güzel sesi ile ezan okuması gibi yönleriyle divan şiirinde yer yer adından söz edilmektedir (Zavotçu, 2006: 68). Şair de beyitte Bilâl-i Habeşî'yi Kur'ân'ı ezbere okuması yönünden ele almıştır. Bu doğrultuda şair, kara kalemin şarap kadehine sevgilinin ayva tüylerinin

güzelliği ve vasıflarını yazdığını dile getirmekte; bu vasıfları ezberden yazması hasebiyle de Bilâl-i Habeşî'ye benzetmektedir. Esasen burada kara kalem ile şair kendisini kastetmektedir. Nitekim divan şiirinde kalem, kara mürekkep içinde olması hasebiyle âşığa benzer ve onunla teşbih ilgisi içerisinde ele alınır (Pala, 2020: 253). Dolayısıyla şair burada sevgilinin o ayva tüylerinin vasıflarını ve güzelliğini kadehe yazdığını ve bunu tıpkı Bilâl-i Habeşî'nin Kur'ân'ı ezberden okuduğu gibi ezbere bir şekilde yaptığını ifade etmektedir. Zira şair (âşık) sevgilinin güzelliğinin her zerresini onu ilk gördüğü andan itibaren hafızasına kazımıştır ve onları görmeye ihtiyaç duymadan ezbere bir şekilde anlatmak onun için tabiri caizse çocuk oyuncağıdır. Bu durum da şairin sevgiliye ne denli hayran olduğunun ve onu ne kadar sevdiğinin bir nevi göstergesidir.

Şair beyitte ortaya koyduğu kurgu ile kendisini sevgilinin ayva tüylerinin vasıflarını ezbere okuması bakımından Bilâl-i Habeşî'ye benzetmiştir. Benzeyen (hâme-i müşgîn), kendisine benzetilen (Bilâl-i Habeş) ve benzetme yönü (ezber sürmek) söylenmiş benzetme edatına ise yer verilmemiştir, ***müekked teşbih*** yapılmıştır. Beyitte geçen "hâme-i müşgîn" ile kastedilen bir anlamda âşığın kendisidir, ***açık istiare*** söz konusudur. Bununla beraber şair beyitte ortaya koymak istediği düşünceyi soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** söz konusudur. Ayrıca "Bilâl-i Habeş", "Kur'ân" ve "ezber sürmek" ile "hâme-i müşgîn ve "yazmak" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

5.Beyit: Zāhidi telḫ-dimāġ eyledi şiʿrüŋ Kānī

Bilmezem ḫāmesine fülfül-i aḥmer mi sürer

Kelimeler:

Zāhid: 1. Dünyayı terk edip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, züht ve takva sahibi, dindar, müttakî kimse. / 2. Çok dindar olup irfanı olmayan kimse, kaba sofu.

Telḫ: Acı.

Dimāġ: 1. Beyin. / 2. Şuur, bilinç, akıl.

Ḫāme: Kalem.

Fülfül: Karabiber (Divan edebiyatında teşmil yoluyla sevgilinin beni için kullanılmıştır).

Aḥmer: Kırmızı, kızıl.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! Şiirin zâhidi acı dimağlı eyledi. Bilmiyorum (ama) kalemine kırmızı biber mi sürdü?*

Şerh: Gazel boyuncu âşıklık kimliği ile ön plana çıkan şair, gazelinin makta beytinde ise şairlik kimliği ile karşımıza çıkmaktadır. Şairlik kabiliyetini ve şiirlerinin nitelikli yapısını övmek için divan şiirinin kaba sofu ve hiçbir şeyi tam anlamıyla kavramayan tipi olan zâhide çatan şair, şiirlerinin zâhidin dimağını acı eylediğini dile getirmekte ve bundan dolayı şiirlerini yazıya döktüğü kalemin ucuna karabiber veya kırmızı biber mi sürdüğünü sorgulamaktadır. Esasen şair burada ironik ve nükteli bir dille şairliğinin ve şiirinin gücünü gözler önüne sermektedir. Bu noktada şiirlerinin zâhidin dimağını acı etmesi şair için bir övünç vesiledir. Nitekim zâhid, konu veyahut alan fark etmeksizin güzel ve nitelikli unsurları görme ve kavrama hususunda eksik olduğu gibi idrak edebildiklerini de çekememezlikten dolayı niteliksizmiş gibi gösterir ve ucundan kıyısından eleştirmeye yer arar. Dolayısıyla burada şairin kaleme almış olduğu şiirin veya şiirlerin zâhidin dimağını acılaştırması onun şairlik kabiliyetini ve şiirinin gücünü gözler önüne seren bir nişane durumundadır. Burada şairin şairlik kabiliyetini övmek için şairliğini ustaca konuşturması dikkate değer bir husustur.

Beyitte şiire, kalemine kırmızı biber sürmesi bakımından insanî özellik yüklenmiş, ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Beyitte geçen "telh-dimağ" ve "fülfül-i ahmer" ile "şi'r" ve "hâme" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur. Şair, beyitte ortaya koymak istediği düşünceyi soru yoluyla pekiştirmiştir, ***istifham*** söz konusudur.

2.2.44. Gazel 48

(Fāʿ ilātün / Fāʿ ilātün / Fāʿ ilātün / Fāʿ ilün)

Girye-i mestāne keyf-i sāġar-ı ṣaḥbā virür
Gāh olur kim ḳatreler keyfiyyet-i deryā virür

Āşinā-yı ḳīl ü ḳāl-i baḥṣ-i vaḥdet olma kim
Maʿ nī-i bī-ġāneye her biri bir maʿ nā virür

Ehl-i devlet vaʿ d-i bī-incāz ile aldar seni
Şeyḫler de şimdi dervīşāna[71] hep esmā virür

[71] Yazar tarafından "dervişâne" şeklinde okunmuştur.

Bārgāh-ı ġayrīden umma ḥuṣūl-i maṭlabı
Ādeme her ne virürse şāh-ı istiġnā virür

Sen hemān dest-i niyāzı bārgāh-ı Ḥaḳḳa aç
Kāniyā her ne dilerseŋ Ḥażret-i Allāh virür

1.Beyit: Girye-i mestāne keyf-i sāġar-ı ṣaḥbā virür
Gāh olur kim ḳatreler keyfiyyet-i deryā virür

Kelimeler:

Girye: 1. Ağlama, ağlayış. / 2. Gözyaşı.

Mestāne: Sarhoş olan bir kimseye yakışır tarzda, mest olup kendinden geçmişçesine, sarhoşçasına.

Keyf: 1. Sağlık, sıhhat, afiyet. / 2. Ferahlık, rahatlık, huzur duygusu, gönül açıklığı. / 3. Arzu, heves, istek. / 4. Zevk, haz, neşe. / 5. İçki ve uyuşturucu maddelerin verdiği hafif sarhoşluk, hafif neşe. / 6. Esrar.

Sāġar: 1. İçki kadehi. / 2. Ârif kimsenin gönlü.

Ṣaḥba: 1. Şarap. / 2. Al, kırmızı.

Ḳatre: Damla.

Keyfiyyet: 1. Bir şeyin taşıdığı şu veya bu hal, nasıl ve ne türlü olduğu, varlıklar arasındaki farkları meydana getiren durum, vasıf, nitelik. / 2. İş, mesele, husus, vaziyet.

Deryā: 1. Deniz. / 2. Bir şeyin bolluğunun sınırsız denecek derecede olduğunu anlatır.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kendinden geçmişçesine ağlamayı şarap kadehinin hafif sarhoşluğu verir. Vakit olur ki damlalar derya vasfı verir.*

Şerh: Matla beytinin merkezine sarhoşluğu alan şair, şarap kadehini yudumlamasının ardından gelen hafif sarhoşluğun kendinden geçmiş bir şekilde ağlamasına sebebiyet verdiğini dile getirmektedir. Sarhoşluğun en tipik özelliklerinden birisi şüphesiz duyguların yoğun bir şekilde yaşanmasıdır. Sarhoş olan kişi sarhoşluğun etkisiyle duygularını kontrol etmekte zorlanır ve bunun neticesinde uzun süredir içinde bastırdığı üzüntü, kaygı ve hisleri âdeta bir patlama yaşayarak dışa vurur. Bu yoğun duygu patlaması sonucunda da gözyaşlarına hâkim olamaz ve kendinden geçmişçesine ağlar (Bahadır, 2013: 79). Şair de beytini bu husus üzre inşa ederek şarap kadehini yudumlamasının ardından bastırılmış duygularının kontrolünü kaybederek kendinden

geçmişçesine ağlamaya başladığını ifade etmektedir. Hatta şair, kendinden geçip duygu patlaması yaşaması için kadehten yudumladığı birkaç damla şarabın yeterli olduğunu; bu damlaların vasfı, etkisi yönünden kadehin tamamına eş değer olduğunu söylemektedir.

Öte yandan şairin burada bahsetmiş olduğu sarhoşluk beşerî ve ilâhî aşk çerçevesinde ele alınabilir. Bu doğrultuda ilk olarak aşk sarhoşu olan şairin sevgiliye kavuşamaması hasebiyle içinde biriken acı ve sıkıntının dışa vurumu neticesinde gözyaşlarına boğulduğu düşünülebileceği gibi diğer taraftan da şairin ilâhî aşk ile yanıp tutuşması ve yegâne güzellik sahibine kavuşup onun varlığında bir olma isteğiyle gözyaşı akıtması şeklinde de yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında da şairin şarap damlalarının bir derya vasfı gösterdiğini ifade etmesi kesret-vahdet ilişkisine delâlet eder. İlâhî aşk sarhoşu olan şair, her varlıkta gördüğü her unsurda Allah'ı görmekte başka bir deyişle kesrette vahdeti görmektedir. Nitekim bunlar zâhir olarak çokluk arz etse bile bâtın olarak vahdetin birer temsilleridir. Çünkü tek ve gerçek olan yegâne bir varlık vardır ki o da yalnızca Allah'tır; diğerleri sadece onun varlığının birer yansıması ve tecellileridir. Dolayısıyla şair de beyitte bir anlamda bu durumu işaret ederek ilâhî aşk şarabının her bir damlasının aslında vahdeti temsil ettiğini ifade etmektedir.

Beyitte geçen "girye", "katre" ve "deryâ" ile "keyf", "sâgar", "sahba" ve "mestâne" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Beyitteki "keyf" ve "keyfiyyet" kelimeleri arasında ***cinas*** ve ***iştikak*** bulunmaktadır. Ayrıca "virür" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

2.Beyit: Āşinā-yı ḳīl ü ḳāl-i baḥṣ-i vaḥdet olma kim

Maʿnī-i bī-ġāneye her biri bir maʿnā virür

Kelimeler:

Āşinā: Tanışıklık, haberdar olma.

Ḳīl ü ḳāl: Dedikodu, boş söz.

Baḥṣ: 1. Karşılıklı konuşma, söz, sohbet, lakırdı. / 2. Üzerinde konuşulan, tartışılan konu, mevzu, mesele. / 3. Bir kitapta belli bir konu hakkındaki bilginin toplu halde bulunduğu bölüm, fasıl, mephas. / 4. Bir konu üzerinde, kazanan tarafa kaybeden tarafın önceden kararlaştırılan bir şeyi vermesi esasına dayanan sözleşme, iddia.

Vaḥdet: 1. Birlik, bütünlük, yekparelik. / 2. Yalnızlık, uzlet, inziva. / 3. Bütün yaratılışta kendisinden başka bir varlık bulunmayan Allah'ın varlığının bir ve tek olması, Allah'ın varlıktaki birliği. / 4. Allah'a ulaşıp Allah'la bir olma durumu.

Maʿnī: Mana, anlam.

Bī-ġāne: 1. Yabancı, aşina olmayan. / 2. Kayıtsız, ilgisiz, alakasız, lakayt.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Vahdet hususundaki boş sözlere aşina olma ki (bu dedikoduların) her biri alakasız manalara başka bir mana verir.*

Şerh: Şair bu beyitte vahdete erişme hususuna dikkat çekmektedir. Nitekim kesretten kurtulup vahdete erişmek, kendi varlığını Allah'ın varlığında yok etmek oldukça meşakkatli bir süreç olup bu yolculuğa talip olan kişilerin sabırlı ve vefalı olmaları gerekmektedir. Zira bu yolculuk süresince muhtelif sıkıntılara göğüs germek, dünyevî unsurlardan arınmak, çevredeki insanlara ve onların sözlerine kulak tıkamak, nefsin istek ve arzularına aldırış etmeyip nefsi terbiye etmek vb. gibi kat edilmesi, başarıyla geçilmesi gereken zorlu merhaleler bulunmaktadır. Şair de tam olarak bu merhalelerden birine işaret etmektedir. Bu noktada şair, vahdet yolculuğundaki kişiye yani sâlike seslenerek bu hususstaki boş sözlere, dedikodulara aldırış etmemesi gerektiğini öğütlemektedir. Nitekim vahdet yolculuğunun önemini ve zorluğunu idrak edemeyenler bu yolun yolcularına karşı boş boş konuşurlar ve onları yoldan caydırmaya çalışırlar. Bunu da doğru bir şekilde algılayamadıkları vahdet konusuna dair ilgisiz ve alakasız anlamlar yüklü sözler ile yapmaya çalışırlar. Şair de bu ilgisiz ve alakasız boş sözlere aldırış etmeyip bu yolda kararlı bir şekilde ilerlemenin gerektiğini ifade etmektedir. Zira bu yolculuğun önemli hususlarından birisi de kişinin kendisini bu yolculuk dışındaki her şeyden soyutlamasıdır. Şair de bu yolculuğa çıkmaya talip olanlara veya yeni çıkanlara bu durumu hatırlatmakta ve bir bakıma nasihatte bulunmaktadır.

Beyitte geçen "kîl ü kâl", "ma'nî" ve "ma'nâ" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "ma'nî" ve "ma'nâ" kelimeleri aynı kökten türemişlerdir, ***iştikak*** söz konusudur. Bununla beraber beyitte "âşinâ" ve "bîgâne" ifadeleri arasında anlamsal olarak bir zıtlık bulunmaktadır, ***tezat*** yapılmıştır.

3.Beyit: Ehl-i devlet vaʿd-i bī-incāz ile aldar seni

Şeyẖler de şimdi dervīşāna hep esmā virür

Kelimeler:

Vaʿd: 1. Söz verme, üstüne alma, taahhüt etme. / 2. Bir husus için verilen söz. / 3. İlâhî emirlere uyan bir kimseyi cennetle müjdeleme.

Bī-incāz: Yerine getirmeme.

Şeyḫ: 1. Bir tarikata girip seyr ü sülûkünü tamamladıktan sonra o tarikatın başı durumundaki en yüksek mertebeye çıkan bulunan ve kendisine derviş yetiştirme (irşat) izni verilen kimse; taliplere rehberlik edip onları tarikat usullerine göre irşat etmek ehliyetine sahip kâmil insan. / 2. Ahi teşkilatında ve loncalarda bir esnaf birliğinin başı durumunda olan kimse. / 3. Bir kabilenin, bir aşiretin başı, halk ağzı şıh. / 4. Yaşlı kimse, ihtiyar.

Esmā: 1. İsimler, adlar. / 2. (Esmâ-i hüsnâ tamlamasının kısaltılmışı olarak) Allah'ın en güzel isimleri.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Devlet ehli yerine getirilmeyen sözlerle seni kandırır. Şeyhler de şimdi (artık) dervişlere hep (sadece) esmâ verir (vermekle kalır oldu).*

Şerh: Şair bu beyitte ise toplumsal bir eleştiride bulunmaktadır. Bu bağlamda şair, yaşadığı dönemdeki üst düzey devlet yöneticilerini ve vasıfsız şeyhleri hedef almıştır. Şair, devrin üst kademelerinde görev yapan devlet adamlarının verdikleri sözleri yerine getirmeyerek halkı kandırdıklarını ifade etmektedir. Şüphesiz devletin üst kademelerinde görev yapanların son derece güvenilir, dürüst, sözünün eri ve adaletli bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Aksi durumda bu özelliklerin tam tersine sahip niteliksiz ve güvenilir olmayan kişilerin bir şekilde devlet içerisinde üst düzey bir konumda görev yapmaları hâlinde hem devlet yönetiminde bir zaaf oluşmasına hem de toplumun devlet erkânına karşı olan tutumunun olumsuz bir yöne doğru evrilmesine sebebiyet verirler (İnce, 2018:43). Dolayısıyla devletin üst düzey makamlarında görev yapan kişilerin son derece nitelikli özelliklere sahip olması ve toplumun yararına işler yapmayı amaç edinen, topluma karşı her daim dürüst olan kişiler olması son derece elzem bir durumdur. Şair de beytinde bu konuya işaret etmekte ve yaşadığı dönem içerisinde görev yapan devlet adamlarının yozlaşmışlığından dem vurmaktadır.

Bununla beraber şair, dönemin vasıfsız şeyhlerine karşı da kayıtsız kalmayarak onları da eleştiri oklarının hedefi yapmıştır. Bu noktada şair, şeyhlerin eskisi gibi nitelikli ve vasıflı olmadığını dile getirerek artık şeyhlerin dervişlere yalnızca esmâ vermekle yetindiklerini, tarikat usul ve erkânına layık derviş yetiştirme noktasında oldukça noksan kaldıklarını ifade etmekte ve bu durumdan yakınmaktadır.

Beyitte geçen "şeyh" ve "dervîş" ifadeleri aynı anlam dairesi içerisinde ele alınmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

4.Beyit: Bārgāh-ı ġayrīden umma ḥuṣūl-i maṭlabı

Ādeme her ne virürse şāh-ı istiġnā virür

Kelimeler:

Bārgāh: 1. Girmek için izin alınması gereken yer, izinle girilebilecek makam, huzur. / 2. Sultan çadırı veya sarayı, yüksek divan.

Ġayrī: Başka, başkaları.

Ḥuṣūl: Hâsıl olma, peyda olma, vücuda gelme.

Maṭlab: İstenilen, talep edilen şey, istek, meram, matlup.

Ādem: İnsan.

Şāh-ı istiġnā: Hiçbir şeye muhtaç olmayanların şahı, Allah.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Başkalarının huzurundan taleplerini hâsıl etmeyi bekleme. İnsana her ne verirse (ancak) hiçbir şeye muhtaç olmayanların şahı (Allah) verir.*

Şerh: Şair bu beyitte hikemî bir tavır ortaya koyarak insanın istek ve arzularının gerçekleşmesi için kapı kapı dolaşmasının, başkalarının özellikle üst mevki ve makamlarda görev yapanların huzuruna giderek tabiri caizse onların kapısına köle olup eteklerine yapışarak derdine derman, istek ve taleplerine cevap aramasının yanlış ve gereksiz olduğunu dile getirmektedir. Nitekim bu hususta başvurulabilecek tek kapı elbette ki Allah kapısıdır. Zira hiçbir şeye muhtaç olmayanların şahı sadece Allah'tır ve insana her ne verilecek ise o ancak ve ancak Allah tarafından verilir, bahşedilir. Dolayısıyla şair, insanın istek ve ihtiyaçlarının gerçekleşmesi için Allah'tan gayrı kimseden medet ummamasını, sırtını yalnızca Allah'a yaslaması gerektiğini öğütlemektedir.

Beyitte geçen "bârgâh", "husûl" ve "matlab" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** söz konusudur.

5.Beyit: Sen hemān dest-i niyāzı bārgāh-ı Ḥaḳḳa aç

Kāniyā her ne dilerseŋ Ḥażret-i Allāh virür

Kelimeler:

Hemān: 1. Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden. / 2. Aşağı yukarı, yaklaşık, takriben. / 3. Ancak, sâdece, yalnız; fakat, illâ.

Dest: El.

Niyāz: 1. Bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, yakarma, rica. / 2. Dua, tazarru. / 3. İhtiyaç, ihtiyaç içinde bulunma, muhtaç olma, muhtaçlık. / 4. Bir büyüğün veya tarikatlarda dervişlerin şeyh efendi ve tarikat büyükleri huzurunda saygı ve bağlılık ifadesi olarak verdikleri selâm ve yaptıkları baş eğme, eşik öpme, diz öpme vb. hareketler. / 5. Belli bir maksat için verilen para veya hediye, derviş hediyesi.

Bārgāh: 1. Girmek için izin alınması gereken yer, izinle girilebilecek makam, huzur. / 2. Sultan çadırı veya sarayı, yüksek divan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Sen yeter ki yalvarma elini Allah'ın huzuruna aç, (zira) her ne dilersen (sana ancak) Hazreti Allah verir.*

Şerh: Bir önceki beyitte istek ve arzuların hâsıl olması için Allah'tan başka kimseden medet ummamak gerektiğini dile getiren şair, gazelinin makta beytinde de bir önceki beyitte söylediklerinin bir devamı olarak bu sefer ***nida*** yoluyla kendisine seslenmekte ve her ne isteği, dileği var ise hemen Allah'ın huzuruna yönelip dua ve istek elini açmasını ve yalnızca O'na sığınıp O'ndan yardım istemesini öğütlemektedir. Nitekim insana verilen her şey ancak Allah tarafından bahşedilmektedir. Önemli olan husus sonsuz kudret ve ihsan sahibinin Allah ve insana sahip olduğu veya olacağı her şeyin de Allah tarafından verildiğini unutmamak; bu doğrultuda samimi bir inanç ve duygularla Allah'a niyaz etmektir.

Beyitte istek ve dua bir ele benzetilmiş, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "bârgâh-ı Hakk", "Hazret-i Allâh" ve "dest-i niyaz" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.2.45. Gazel 49

(Mefʿūlü / Mefāʿīlü / Mefāʿīlü / Feʿūlün)

Āyīneye naḳş-ı ḫaṭṭı ṣūret virecekdür
Bir ṣūreti de ʿāşıḳa elbet virecekdür

Erbāb-ı ḥased her ne ḳadar olsa müzāḥim
Bir kerre felek baŋa da nevbet virecekdür

Bir kimseyi leb-teşne geçürmez şu arar hep

Sāḳī-i ecel herkese şerbet virecekdür

Gerdān olur elbette seri saḥn-ı cefāda
Gerdūn aŋa kim nevbet-i devlet virecekdür

Kānī olur āzāde ser-i minnet-i dü-nān
O kimseye Allāh ki saʿādet virecekdür

1.Beyit: Āyīneye naḳş-ı ḫaṭṭı ṣūret virecekdür
Bir ṣūreti de ʿāşıḳa elbet virecekdür

Kelimeler:

Āyīne: 1. Ayna. / 2. Allah'ın kendi cemâlini seyretmek için yarattığı âlemler ve insan.

Naḳş: 1. Kumaş üzerine renkli iplikler, sırma veya simle el veya makinede yapılan işleme. / 2. Duvar, tavan vb. yerlere süslemek maksadıyla yapılan şekil veya resim. / 3. Resim, tasvir. / 4. Görünüş, suret.

Ḫaṭṭ: 1. Çizgi. / 2. Yazı. / 3. Çizgi gibi devam eden şey. / 4. Bir ulaşım aracının takip ettiği yol. / 5. Telgraf, telefon, televizyon gibi cihazlarda iletişim sağlayan yol, kanal. / 6. Yüz çizgisi. / 7. İslâm âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. / 8. Savaşta askerî birlikler ve savaş vâsıtalarında meydana gelen düzen ve bu düzenin düşman tarafından bakan cephesi. / 9. Yazılı padişah buyruğu. / 10. Metrenin kabulüne kadar kullanılan eski ölçü sisteminde bir ayağın on ikide biri olan, parmağın on ikide birine eşit uzunluk ölçüsü. / 11. Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık.

Ṣūret: 1. Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim. / 2. Tarz, yol, şekil. / 3. Yazı veya resim için nüsha, kopya. / 4. Resim, tasvir. / 5. Yüz, çehre, suret. / 6. Bir varlığın dıştan görünen, beş duyu ile bilinen yönü. / 7. Cenabıhakk'ın sıfatlarının şehadet âleminde tecelli etmiş şekli olan her varlık.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(O sevgilinin) nakış (gibi olan) ayva tüyleri aynaya görüntü verecektir. Elbette bir suretini de (nüshayı da) âşığa verecektir.*

Şerh: Kolay kolay sevgiliyi göremeyen ve onun büyüleyici güzelliğine sürekli hasret çeken şair, gazelinin matla beytinde sevgiliye olan bu hasretini ve onu görme ümidini dile getirmektedir. Bu doğrultuda şair, sevgilinin eşi benzeri olmayan güzelliğini ve o güzelliğin bir parçası olan tıpkı bir nakış gibi işlenmiş ayva tüylerini -karşısında süslenip

püslenmek ve güzelliğine bakmak suretiyle- sürekli olarak aynaya aksettirdiğini söyleyip sevgilinin aynaya bahşettiği bu lütfun bir gün kendisine de nasip olmasını niyaz etmektedir. Nitekim sevgilinin ihtişamlı güzelliğine nail olmak, onu kolay kolay göremeyen şair için bir lütuftur, hatta şair (âşık) için sevgiliyi gördüğü günler âdeta bir bayram niteliği taşır. Dolayısıyla sevgilinin güzelliğini aynaya aksettirmesi şair için gıpta edilecek bir husustur. Buna rağmen şair her ne kadar aynanın yerinde kendisinin olmamasından dolayı hayıflansa da içindeki umudu asla kaybetmemekte; sevgilinin tıpkı aynaya nasip ettiği güzelliğini elbet bir gün kendisine de ihsan edeceği inancını diri tutmaktadır.

Beyitte "sûret" ve "virecekdür" ifadeleri birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Ayrıca "âyîne" ve "sûret" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

2.Beyit: Erbāb-ı ḥased her ne ḳadar olsa müzāḥim
Bir kerre felek baŋa da nevbet virecekdür

Kelimeler:

Erbāb: 1. Sahipler. / 2. Bir işten iyi anlayan, o işte becerikli, usta, mahir olan kimse.

Ḥased: 1. Başkasında olan bir nimeti çekememe, kendisine faydası olmadığı halde kıskançlık sebebiyle karşısındakinin sahip olduğu nimetten mahrum kalmasını isteme, çekememe, günüleme. / 2. Ne imrenilecek ne gıpta edilecek şey!

Müzāḥim: Sıkıntı ve zahmet veren.

Felek: 1. Gökyüzü, sema. / 2. Dünya, âlem, devran. / 3. Gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki, kadere hâkim olduğuna inanılan güç, talih, baht. / 4. Eskiden her birinde bir gezegenin bulunduğu kabul edilen gök katlarından her biri.

Nevbet: Nöbet.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Haset sahipleri her ne kadar sıkıntı verse (de) (elbet) talih bir kere bana da nöbet (sıra) verecektir (dönecektir).*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgiliye olan hasreti nedeniyle hem üzüntülü hem de ümitvar bir hâlde olduğunu dile getiren şair, bu beyitte de her ne kadar sevgiliyi göremese ve ona olan aşkı yüzünden dillere düşse de talihin kendisine döneceğine dair inancının tam olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada şair, haset sahibi insanların eylemleri ve söylemleri yüzünden çok fazla sıkıntı ve zahmet çektiğini vurgulamaktadır. Burada şairin

haset sahibi olarak nitelendirdiği kişiler ile hem âşığın sevgiliye olan aşkını çekemeyip kendileri de sevgiliye âşık olan ve bu doğrultuda onun aşkına engel olmaya çalışan rakipleri hem de âşığın sevgiliye karşı duyduğu samimi aşkın değerini bilmeyen ve bu aşk dolayısıyla düştüğü çaresiz, zavallı durum sebebiyle onu ayıplayan gönül ehli olmayan kişileri kastettiği düşünülebilir. Bu doğrultuda şair, her iki anlam göz önünde bulundurulduğunda da bu kişiler tarafından çok fazla dert ve sıkıntı çektiğini dile söylemekte ancak bununla birlikte elbet bu karanlık günlerin ardından aydınlığa kavuşacağını yani talihinin döneceğine inandığını belirtmektedir.

Esasen bu beyti şairin hayatını göz önünde bulundurarak farklı bir şekilde yorumlamak da mümkündür. Bilindiği üzere şair Kânî, hayatının belli bir döneminde devlet erkânı içerisinde divan kâtipliği yaparken saray kaidelerine ve bürokrasiye uyum sağlayamaması, üst mevkidekilerle ilişkilerini doğru yürütmemesi gibi nedenlerle önce idama mahkûm edilmiş, daha sonra bu karardan dönülerek sürgüne gönderilmiştir. Şair sürgün yıllarını muhtelif zorluklar ve sefalet içerisinde geçirmiştir (Yazar, 2010: 36). Buradan hareketle şairin bu beyti sürgün yıllarında müşkül bir hâlde iken kaleme aldığı düşünülebilir. Bu çerçevede şair, daha önce son derece itibarlı ve gözde bir konumda iken haset sahibi kimselerin kendisine gıpta ile baktıkları bir durumdan şimdi kimsenin yüzüne dahi bakmadığı derbeder ve zavallı bir duruma düşmüştür. Dolayısıyla haset sahibi kimseler tarafından önceleri gıpta ile bakılan ancak şimdileri aşağılanan ve dalga geçilen bir durumda olan şair her ne kadar müşkül bir durumda olsa, zor zamanlar geçirse de güzel günlerin geleceğine dair olan inancını kaybetmemiş ve talihin elbet ondan yöne döneceğini ifade etmiştir.

Beyitte feleğe insanî özellik yüklenerek ***kapalı istiare*** ve ***teşhis*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "erbâb-ı hased" ile "müzâhim" ifadeleri birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** söz konusudur.

3.Beyit: Bir kimseyi leb-teşne geçürmez şu arar hep
Sāḳī-i ecel herkese şerbet virecekdür

Kelimeler:

Leb-teşne: Susamış, aşırı arzulu, müştak.

Sāḳī: 1. İçki meclisinde içki dağıtan, kadehlere içki koyan kimse. / 2. Su dağıtan kimse. / 3. İnsanda Allah aşkını uyandıran, gönle Allah sevgisi sunan kimse.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Susamış ve daima su arayan bir kimseyi (dahi) geçirmez (es geçmez). (Zira o) ecel sakisi herkese şerbet verecektir.*

Şerh: Şair bu beyitte ise hayatın kaçınılmaz gerçeği olan "ölüm" hadisesini hatırlatmaktadır. Nitekim kâinatta var olan her canlı gibi insanoğlu da ölüm karşısında çaresizdir ve vadesi dolduğunda bu dünyaya veda edecektir. Hayat kitabının birer parçası olan insanlar farklı temalara sahip olsalar da nihayete erdikleri nokta aynıdır ve o da şüphesiz ölümdür. Şair de ölümün kaçınılmazlığını sâkî ve ölüm meleği arasında kurduğu teşbih ilgisi üzerinden ifade etmektedir. Bu doğrultuda şair, ölüm meleği olan Azrail'i içki meclisinde içki dağıtan sâkîye benzeterek onun dünya meclisindeki hiç kimseyi susuz bırakmayacağını ve herkese şerbet vereceğini söylemektedir. Dolayısıyla şair burada ölüm meleğinin dünya meclisinde yer alan bir kişiyi bile es geçmeden şerbet dağıtacağını söyleyerek bütün insanoğlunun ölüm karşısında aciz olduğunu ve elbet bir gün bu ölüm şerbetinden tadacaklarını vurgulamaktadır.

Beyitte geçen "sâkî-i ecel" ifadesi ile kastedilen ölüm meleği Azrail kastedilmiştir, ***mecaz-ı mürsel*** söz konusudur. Aynı zamanda bu ifade ile ölüm meleği sâkîye benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır Bununla beraber "şerbet" kelimesi ile kastedilen ölümdür, ***açık istiare*** yapılmıştır. Ayrıca "leb-teşne", "su", "sâkî" ve "şerbet" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

4.Beyit: Gerdān olur elbette seri saḥn-ı cefāda
Gerdūn aŋa kim nevbet-i devlet virecekdür

Kelimeler:

Gerdān: Dönen, döndüren, dolaşan, dolaştıran.

Ser: 1. Baş, kafa. / 2. Başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç.

Saḥn: 1. Evin ortasındaki açıklık, avlu. / 2. Orta yer, saha, meydan. / 3. Oyuk ve boş yer. / 4. Câmilerde iç giriş kapısı ile mihrap arasında kalan, cemaatin toplu olarak bulunmasına ve toplu ibadete elverişli olan geniş, üstü örtülü kısım. / 5. Kiliselerde tonozu taşıyan iki ayak dizisiyle ana kapı arasında kalan geniş kısım.

Cefā: Eziyet, sıkıntı, cevr, eza.

Gerdūn: 1. Dönen, devreden. / 2. Dünya, sema, felek.

Nevbet: Nöbet.

Devlet: 1. Belli bir toprakta bir hükûmet idaresi altında teşkilatlanmış bulunan bağımsız siyasî topluluk, milletin hukukî şahsiyet kazanmış şekli. / 2. Böyle bir topluluğu yöneten organ, hükûmet. / 3. Ululuk, büyüklük, büyük rütbe, büyük mevki ve makam. / 4. Mutluluk, saadet, talih, baht.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Eziyetlerin ortasında elbette (insanın) başı döner. (Ama) felek ona (elbet) yücelik nöbeti verecektir.*

Şerh: Önceki beyitlerde içinde bulunduğu müşkül durumu ve bu durumdan kurtulacağına dair inancını dile getiren şair, bu beyitte de aynı düşüncesini farklı bir söylemle ortaya koymakta ve beytin merkezine feleği oturtmaktadır.

Bilindiği üzere felek, divan edebiyatında şairlerin başlarına gelen her şeyin sorumlusu olarak tuttuğu unsurlardan biridir. Eskilerin inanışına göre gökyüzü dokuz felekten oluşmuş ve bu felek tabakası dünyayı çevrelemiştir. Bu dokuz felekten her birinin de dünyaya ve dünyadaki canlı cansız bütün varlıklara tesir ettiği görüşü benimsemiştir. Buna binaen yeryüzünde cereyan eden her husus feleğe bağlanmıştır. Divan şairleri de şiirlerinde feleği bu özellikleri üzre ele almışlar ve kaza ve kaderden şikâyetçi olamadıkları için başlarına gelen her olaydan feleği sorumlu tutmuşlardır (Onay, 2019: 176). Şair de içinde bulunduğu müşkül durumdan, çektiği sıkıntı ve eziyetlerden dolayı artık başının döndüğünü, çok çaresiz bir durumda olduğunu dile getirmekte ve yaşadığı bu zorluklardan sonra elbet feleğin ona mutluluk, saadet ve yücelik zamanı da bahşedeceğini söylemektedir. Şair bir anlamda da hikemî bir üslupla her zorluğun ardından bir kolaylık ve ferahlık geleceğini bilmesi ve buna göre hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Beyitte geçen "gerdân" ve "gerdûn" kelimeleri aynı kökten türemişlerdir, ***iştikak*** söz konusudur. Bununla beraber "gerdân" ve "gerdûn" kelimeleri ile ***cinas-ı nakıs*** yapılmıştır. Beyitte kullanılan "seri gerdân olur" ifadesi "başı dönmek" deyimini ifade etmektedir, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Ayrıca "cefâ" ve "devlet" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

5.Beyit: Kānī olur āzāde ser-i minnet-i dü-nān
O kimseye Allāh ki saʿādet virecekdür

Kelimeler:

Āzāde: 1. Hür, serbest. / 2. Her türlü bağdan kurtulmuş, yakasını sıyırmış, kayıt altında olmayan.

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Minnet: 1. Yapılan bir iyiliğin yükü, ağırlığı altında ezilme, iyilik yapana karşı kendini daima borçlu hissetme. / 2. Yapılan iyiliğe karşı teşekkür etme, şükür, hamdetme. / 3. İyilik, yardım, bağış, lütuf, kerem. / 4. Yapılan bir iyiliği başa kakma.

Dü-nān: İki ekmek.

Saʿādet: Mutlu olma, mutlu ve mesut yaşama, bahtiyarlık, mutluluk.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey) Kânî! (Bir kimse) Minnetin başı olan iki ekmek (kaygısından) kurtulur (ise) Allah ki o kimseye saadet verecektir.*

Şerh: Gazel boyunca insanın içinde bulunduğu zorlu durumlar karşısında ümitsizliğe kapılmaması; buna mukabil olarak mutlu ve güzel günlerin geleceğini, talihin döneceğini ve bunlara olan inancın asla yitirilmemesi gerektiğini ifade eden şair, makta beytinde de bu görüşünü beyan etmeye devam etmekte ve asıl saadeti yalnızca Allah'ın bahşedeceğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda şair, insanın başında gelen olumlu ve olumsuz bütün hadiselere Allah'ın takdiri olarak bakması ve her koşulda ona sığınması gerektiğini söylemektedir. Nitekim insanın başına gelen olumsuzluklardan dolayı ümitsizliğe kapılması, hayat koşuşturmacasında geçim kaygısına düşmesi vb. sebeplerden dolayı hayıflanıp ümitsiz olması ve isyankâr bir tavır sergilememesi gerekmektedir. Zira Allah, insanları bir imtihan üzre bu dünyaya göndermiş ve bu zorlu sınavda canlı-cansız yarattığı bütün varlıkların rızkını temin etmiştir. Dolayısıyla insanın başına gelen her hadiseye zorlu imtihanın bir parçası ve Allah'ın takdiri olarak yaklaşması; buna paralel olarak kaderine razı gelip daima Allah'a sığınması esastır. Şair de hikemî bir üslup ile bu hususu vurgulayarak dert ve sıkıntıdan hayıflanmayı bırakan tabiri caizse iki ekmeğin minneti düşüncesinden ve kaygısından kurtulan insana Allah'ın saadet ve mutluluk bahşedeceğini ifade etmektedir.

Beyitte yer alan "dü-nân" ifadesi yazılışı aynı olan ve "alçaklar" anlamına gelen "dûnan" kelimesi olarak da okunabilir. Bu kelime ekseninde beyte bakıldığında ise insanın Allah'tan gayrısından, alçak olanlardan bir medet umup minnet beklemesi gerektiği söylenmektedir. Zira yardıma muhtaçların yardımcısı olan, insanlara merhamet eden Allah'tır. Rızık, ihsan, huzur vb. her şeyi yalnızca Allah bahşeder. Dolayısıyla bunun bilincinde olup isteği ve ihtiyacı karşısında esasen her konuda ve her daim sadece Hakk'a

sığınan ve ona yönelen insanı Allah elbette karşılıksız bırakmayacak ve ona saadet bahşedecektir.
Şair beyitte kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** yapılmıştır.

2.2.46. Gazel 50

(Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün / Mefāʿīlün)

ʿAceb bir ḥāle düş oldum dilüm var dil-berüm yoḳdur
Ne sırdur dürc-i dil hem-çün ṣadefken gevherüm yoḳdur

Ser-i kūyuŋda olurdım rıżāŋ olsaydı dā'im ben
Ve-lākin ol ser-i kūda ne çāre bir yerüm yoḳdur

Saŋa çoḳ yalvarurdum bitse yalvarmaġile[72] işler
Görürsin ceyb-i dilde naḳd nāmıyla zerüm yoḳdur

İderdüm ḫālin ol dāyı revişli āfetüŋ teşbīh
Bu ʿanberdānda bir ḥabbe deŋlü ʿanberüm yoḳdur

Ġamuŋ ḳonaḳlamaḳ ey rūḥ göŋlümden geçürmişdüm
Derūn-ı sīne-i āġışte-ḫūnda ezberüm yoḳdur

Zen-i dünyāya ḫarre[73] olmaḳ isterdüm nezāketle
Devāc-ı himmeti isdāle giç ḳaldum erüm yoḳdur

Ne faḳruŋ köhne bürd-i berd-i fersāsın ḳodum dūşa
Ne tāc u taḫt sevdāsı serümde efserüm yoḳdur

Degül aʿrāż-ı nā-maḥsūs maḥsūsın bile bilmem
Ki bu ṣayrāfiyānda ceyde şāyān cevherüm yoḳdur

[72] Yazar tarafından "yalvarmakla" şeklinde okunmuştur.
[73] Yazar tarafından "zarre" şeklinde okunmuştur.

İderdüm dilli defter şerha vü dāġı dil-i zārā
Raḳam-senc olmaġa şāyeste dilli defterüm yoḳdur

Ben ol şīr-i girān-kirdār-ı ṣaḥn-ı ġābe-i ʿışḳam
Elümde Ẕü'l-fiḳārum vardur ammā Ḥayderüm yoḳdur

Raḳīb ister peçeyken Baba ṭāġın zīb-cāy itmiş
Benüm ol āfetüŋ semtinde ġayrı isterüm yoḳdur

Ḳapu Allāh ḳapusı eşigin bālīnveş yaṣdan
Derinde der-be-der dīvāneyüm ġayrı derüm yoḳdur

Ne Manṣūram ne ber-dār-ı ser-i zülf olmaḳ ister dil
Nesīmī-var hem de yüzmege lāyıḳ derüm yoḳdur

Yine bir güçli ḳuvvetli cüvāna mübtelā oldum
Meded ey nev-cüvān eyyām-ı pīrīdür ferüm yoḳdur

Berü döşekden ayırma beni ey gül-bün-i tāze
Dıraḫt-ı ḫuşk-neşve nā-pezīr-āsā yerüm yoḳdur

Yolum hep ḫuşk-sāl-ı vaḥşete düşdi bu eṣnāda
Ḳurıdı ḳanı cism-i zārumuŋ hergiz terüm yoḳdur

Bütün ḫayruŋ da şerrüŋ de ḳaderdür maṣdarı lā-büd
Benüm kendi yedümde ẕerrece ḫayr u şerüm yoḳdur

Getürmez cünbişe bu ḫuşk-şāḫ-ı[74] cismimi devrān
Beni bir ṣalla ṣırt eyler ḳucaḳlar ṣarṣarum yoḳdur

Fu'ādī lā-yadırru'n-nāse bel lā-yenfeʿu'd-dünyā

[74] Yazar tarafından "huşk-şâhı" şeklinde okunmuştur.

Ki hecr ü vaṣldan ġayrı ebed nefʿ ü żarum yoḳdur

Degül ḳırāṭ-ı gevher-pāre-i ḳadrüm benüm maʿlūm
Güher ṣuyındayum ḳadrüm bilinmez ṭartarum yoḳdur

O rütbe ḳālıbum maḥv itdi nār-ı şevḳ-i ʿālem-gīr
Ki ḫākister miyānında ışıldar ekşerüm yoḳdur

Beni ġam yer egerçi ben ġamı yerdüm biraz eyyām
Velī el-ḥāletü hāẕihi yerüm yoḳdur yerüm yoḳdur

Düşüp pīrāmen-i girdāb-ı faḳra bir hevā buldım
Ve-lākin keştī-i ümmīde yarar lengerüm yoḳdur

Ṣaḥan sevdāsı rabt-ı ḳalbe mānīʿdür mevālīye
Hele bu ḫ̆ānçeye vażʿ idecek mis lengerüm yoḳdur

Ḫudā temkīnler iḥsān ide cān-ı sebük-maġza
Egerçi ser-be-sevdā-yı vaḳārum lengerüm yoḳdur

Yazardum nāme-i şevḳi be-vefḳ-i ḫ̆āhiş ey Kānī
Ve-lākin nişleyüm yāra gider nāme-berüm yoḳdur

1.Beyit: ʿAceb bir ḥāle düş oldum dilüm var dil-berüm yoḳdur
Ne sırdur dürc-i dil hem-çün ṣadefken gevherüm yoḳdur

Kelimeler:

Ḥāl: 1. Bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum. / 2. Davranış, tutum, tavır. / 3. Geçmiş ile gelecek arasındaki içinde bulunulan, yaşanmakta olan zaman. / 4. Güç, kuvvet, takat, mecal. / 5. Kulun gayreti ve kastı olmadan sırf Allah'ın bir lütfu olarak kalbe gelen mana, feyiz, bunun dervişe geçici olarak verdiği coşkunluk ve cezbe.
Düş olmak: 1. Müptela olmak, giriftar olmak. / 2. Tesadüf etmek, rastlamak, erişmek, nail olmak.

Dil: Gönül, yürek.

Dil-ber: Gönlü kendine çeken, güzel.

Dürc: 1. Hokka, kutu, mücevher kutusu. / 2. İnci gibi dişlerinden dolayı sevgilinin ağzı.

Hem-çün: Gibi.

Şadef: 1. Midye, istiridye vb. deniz hayvanlarının kabuklarının iç tarafında teşekkül eden ve süslemelerde, süs eşyalarında kullanılan beyaz menevişli, çok sert, parlak madde. / 2. Midye, istiridye gibi içinde inci bulunan deniz hayvanı. / 3. Bu maddeden yapılmış, bu madde ile süslenmiş.

Gevher: 1. Cevher, mücevher, elmas, inci. / 2. Bir şeyin özü, esası, varlığındaki değişmeyen aslî maya, cevher.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Acayip bir hâle düştüm ki gönlüm var (fakat) gönül alan sevgilim yoktur. Ne sırdır (nasıl iştir ki) gönül hokkası sadef gibiyken (içinde) cevherim yoktur.*

Şerh: Şair gazelinin matla beytinde sevgilinin yokluğundan dem vuran bir âşık profili çizmektedir. Bu doğrultuda şair, çok tuhaf bir durum içerisinde olduğunu belirterek aşka ve bu aşkın getireceği her şeye hazırlıklı bir gönlü olduğunu ancak bu gönlü alacak, kendisine çekecek bir sevgiliye sahip olmadığını söylemekte ve bu durumu bir teşbih kurgusuyla ifade etmektedir. Bu noktada gönlünü bir mücevher kutusu ve sadefe; sevgiliyi ise cevhere benzeten şair, inci kaynağı, kutusu gibi olan ve içinde inciler barındırması gereken gönlünde tek bir inci dahi olmadığını söyleyerek sevgilinin yokluğunu ifade etmektedir.

Beyitte geçen "dürc-i dil" ifadesi ile şair, gönlünü mücevher kutusuna benzetmiştir, ***teşbih-i beliğ*** söz konusudur. Aynı zamanda "dürc-i dil hem-çün sadefken" ifadesi ile gönül hokkası sadefe benzetilmiştir. Benzeyen (dürc-i dil), kendisine benzetilen (sadef) ve benzetme edatı (hem-çün) söylenirken benzetme yönü unsuruna ise yer verilmemiş, ***mücmel teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber ilk dizede geçen "dil" ve "dilber" kavramları ikinci dizedeki "dürc-i dil hem-çün sadefken" ve "gevher" ifadeleri ile anlamsal olarak düzenli bir şekilde ilişkilendirilmiştir, ***mürettep leff ü neşr*** yapılmıştır. Beyitte geçen "dürc-i dil", "sadefken" ve "gevherüm" ile "dil" ve "dilber" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Beyitte "dil" ve "yokdur" ifadeleri beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır. Ayrıca "dil" ve "dil-ber" ifadeleri arasında ***iştikak*** söz konusudur.

2.Beyit: Ser-i kūyuŋda olurdım rıżāŋ olsaydı dā'im ben

Ve-lākin ol ser-i kūda ne çāre bir yerüm yoḳdur

Kelimeler:

Ser-i kūy: (Sevgilinin) mahallesinin başı.

Ve-lākin: Lakin, fakat.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Rızan olsaydı ben daima mahallenin başında (senin yanı başında) olurdum. Fakat ne yazık ki o mahallenin başında (senin yanında) bir yerim yoktur.*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgilinin yokluğundan şikâyet eden şair, bu beyitte bu durumun nedenini açıklamakta ve sevgilinin yanı başında olmasına izin vermediğini söylemektedir. Şair sevgiliye seslenerek eğer rızası ve izni olsaydı onun yanı başından, dizinin dibinden bir an bile olsun ayrılmayacağını ancak ne yazık ki kendisinin bu duruma izin vermediğini ifade etmekte ve bir nevi sevgiliye serzenişte bulunmaktadır. Şairin (âşığın) sevgili uğruna pek çok zorluğa katlanmasına hatta onun için canını dahi feda etmeye hazır olmasına karşın sevgilinin ilgisiz ve merhametsiz oluşu, şairi derin bir üzüntü içerisine sokmaktadır. Sevgilinin yanında yeri olmadığını anlayan zavallı şairin elinden ne yazık ki bir şey gelmemektedir…

Beyitte "ser-i kûy" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

3.Beyit: Saŋa çoḳ yalvarurdum bitse yalvarmaġile işler

Görürsin ceyb-i dilde naḳd nāmıyla zerüm yoḳdur

Kelimeler:

Ceyb: 1. Yaka. / 2. Cep.

Dil: Gönül, yürek.

Naḳd: 1. Elde bulunan geçerli para, akçe. / 2. Bir şeyi almak için verilen peşin para. / 3. Peşin, peşin olarak, nakden.

Nām: 1. İsim, ad. / 2. Ün, şöhret, şan.

Zer: 1. Altın. / 2. Altın para. / 3. Altından yapılmış, altınla işlenmiş. / 4. Altın sarısı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Ey sevgili!) Yalvarmak ile işler bitseydi (eğer) sana çok yalvarırdım. (Ancak) görüyorsun (ki) gönül cebinde para namıyla (*bir*) altınım yoktur.*

Şerh: Önceki beyitte sevgilinin yanı başında durmasına izin vermediğini dile getiren şair, bu beyitte de bu durumdan yakınmaya ve sevgiliye serzenişte bulunmaya devam

etmektedir. Bu doğrultuda şair sevgiliye seslenerek; işlerin yalvarmak ile düzelecek kadar basit ve kolay olsaydı kendisine defalarca yalvaracağını ancak bu durumun beyhude bir uğraş olacağını dile getirmektedir. Nitekim şair ne yaparsa yapsın sevgilinin ilgisini çekemeyeceğinin, aşkına ortak edemeyeceğinin farkındadır. Ne sevgilinin gözünü döndürecek paraya ne de makam ve mevkiye sahiptir. Onun tek sermayesi sevgiliye olan aşkı ve canıdır. Üstelik o bu tek sermayesini sevgili uğruna feda etmek için bir an bile düşünmez. Ancak ne yazık ki bunun sevgilinin nazarında hiçbir ehemmiyeti yoktur. Şair de bunun son derece farkında olup sevgiliye aşkı ve canı dışında verebileceği bir varlığa, altın, para namına hiçbir şeye sahip olmadığını söylemekte ve buna binaen sevgiliye yalvarmanın da bir anlamı olmadığını ifade etmektedir.

Beyitte geçen "ceyb-i dil" ifadesi ile gönül bir cep olarak tasavvur edilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "ceyb", "nakd" ve "zer" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "yalvarmak" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

4.Beyit: İderdüm ḫālin ol dāyı revişli āfetüŋ teşbīh

Bu ʿanberdānda bir ḥabbe deŋlü ʿanberüm yoḳdur

Kelimeler:

Ḫāl: Vücuttaki küçük esmer benek, ben.

Reviş: 1. Yürüyüş, gidiş. / 2. Takip edilen hareket tarzı, tutum, üslup, yol. / 3. Akış, cereyan.

Āfet: 1. Önlenmesi elde olmayan büyük felâket, belâ, musibet, badire. / 2. Sakınılması gereken, tehlikeli, insana büyük zarar verecek olan kimse veya şey. / 3. İnsanın kendini kaptırıp kurtulamadığı durum. / 4. İnsanı şaşkına çevirip aklını başından alacak kadar güzel kadın.

Teşbīh: 1. Benzetme, benzetilme. / 2. Manayı kuvvetlendirmek için aralarında ortak taraflar bulunan iki şeyden zayıfını kuvvetlisine benzetme şeklindeki edebî sanat.

ʿAnberdān: Anber yeri.

Ḥabbe: 1. Küçük tane, buğday, arpa vb. tahıl tanesi. / 2. En ufak şey, zerre. / 3. Eskiden bilhassa değerli madenleri ölçmekte ve kuyumculukta kullanılan, kullanıldığı yere ve ölçülen maddenin değerine göre değişen ağırlık ölçüsü. / 4. Bektaşilerde teslim taşının yanlarına ve haydarînin ön kenarlarına yukarıdan aşağıya doğru iki taraflı takılan tespih tanelerinden her biri.

ʿAnber: 1. Kolay eriyen, bal mumu kıvamında, yandığı zaman parlak bir alev çıkaran, çok güzel kokulu nesne. / 2. Güzel koku.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu anber yerinde zerre kadar bir anberim yoktur. (Ben bu anberi) o dayı yürüyüşlü afetin benine teşbih ederdim.*

Şerh: Anber, Hint denizlerinde yaşayan bir tür ada balığından elde edilen yumuşak ve yapışkan yapılı, siyah renkli ve çok güzel kokuya sahip bir maddedir. Divan şiirinde ise genellikle kokusu ve rengi yönünden ele alınmış, sevgilinin güzellik unsurları -özellikle zülf, hatt ve hâl ile- teşbih ilgisi içerisinde kullanılmıştır (Özcan, 2024: 1407-1410). Şair de sevgilinin beni ve anber arasında bir teşbih ilgisi oluşturarak beytini kurgulamıştır. Bu doğrultuda şair, acımasız ve asabi olması, el kol sallayıp ayaklarını yere yere vurup yürümesi sebebiyle dayı yürüyüşlü olarak nitelendirdiği sevgilinin o küçük esmer benini kokusu ve rengi yönünden anbere benzettiğini ama o anberi kaybettiğini ifade etmektedir. Zira önceki beyitlerden de hatırlanacağı üzre sevgili, şairi yani âşığı yanına yakınına yaklaştırmamakta ve ona karşı kayıtsız kalmaktadır. Ancak şair her ne kadar sevgilinin yanına gidemese de onun beninin güzel kokusu her tarafa erişmektedir. Şair de bu kokuyu duyduğunda aklına sevgili ve onun beni gelip hüzünlenmekte; sevgilinin beninin kokusuyla bezenmiş bu yerde bu güzel kokunun kaynağı olan beni kaybettiğini tabiri caizse varlık içinde yokluk yaşadığını ifade etmektedir.

Beyitte "âfet" ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Bununla beraber şair sevgiliyi yürüyüşü bakımından dayıya benzetmiştir. Benzeyen (âfet), kendisine benzetilen (dayı) ve benzetme yönü (reviş) söylenmiş, benzetme edatına ise yer verilmemiştir. Dolayısıyla ***müekked teşbih*** söz konusudur.

5.Beyit: Ġamuŋ ḳonaḳlamaḳ ey rūḥ göŋlümden geçürmişdüm

Derūn-ı sīne-i āġışte-ḫūnda ezberüm yoḳdur

Kelimeler:

Ġam: Kaygı, tasa, keder, iç darlığı.

Derūn: 1. İç, iç taraf, dâhil. / 2. Kalp, yürek, iç, bâtın.

Sīne: 1. Göğüs, bağır, sadr. / 2. Gönül, kalp, yürek. / 3. İç, derinlik.

Āġışte-ḫūn: Kan bulaşmış, kan bulanmış, kana bulanmış.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey ruh! Kana bulanmış gönlün içinde (senin) sıkıntı ve kederini ağırlamayı gönlümden geçirmiştim (ama maalesef ki) ezberim yoktur.*

Şerh: Ruh, insanın canlılığını sağlayan en temel unsur olmakla birlikte aynı zamanda duygu ve hislerin de merkezidir (Pala, 2020: 379). Âşığın aşk yolculuğunda yaşadıkları, sevgilinin tavırlarına karşılık hissettikleri de önce bu duygu merkezinde cereyan eder ve ardından gönülde tecelli bulur. Şair ise beyitte ruhunda hâsıl olan sıkıntı ve kederi kana bulanmış olan gönlünde ağırlamak istediğini ancak bunun mümkün olmadığını dile getirmektedir. Zira şair (âşık), sevgilinin onu yanına yaklaştırmaması, ilgi göstermemesi kısacası sevgilinin ondan yüz çevirmesiyle birlikte sevgilisini kaybetmiştir. Dolayısıyla şair (âşık) artık sevgilinin zulmü sebebiyle dert ve sıkıntı çekememektedir. Hatta o kadar uzun bir süre olmuştur ki şair artık sevgilinin kendisine ettiği eziyetleri dahi unutmuştur. Şair her ne kadar sevgilinin eziyetini ve dahi o eziyet sebebiyle çektiği acı ve kederi özlese, kana bulanmış o zavallı gönlünde tekrar ağırlamayı istese de bunu gerçekleştirmesi mümkün değildir. Zira sevgiliden uzak geçirilen uzun süre, onun eziyetinin ve çektirdiği acıların da hafızadan silinmesine yol açmıştır. Şair de bu hususu dile getirerek ne bu acıları tekrar yaşamanın ne de anılar vasıtası ile ezberden yaşatmanın mümkün olmadığını dile getirerek acı gerçekleri tekrar kendi yüzüne vurmaktadır.

Beyitte geçen "ey ruh" ifadesi ile seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Ayrıca burada "ruh" ile kastedilen şairdir, parça-bütün ilişkisi kullanılarak ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte "gönülden geçirmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

6.Beyit: Zen-i dünyāya ḫarre olmaḳ isterdüm nezāketle

Devāc-ı himmeti isdāle giç ḳaldum erüm yoḳdur

Kelimeler:

Zen: Kadın.

Ḫarre: Eş.

Devāc: Üste örtünecek şey, yorgan.

Himmet: 1. Yardım, ihsan. / 2. Çalışma, gayret, emek. / 3. Manen büyük kimselerin, ermişlerin dilediklerini yerine getiren manevî gücü, manevî yardım lütfu.

İsdāl: 1. Bir şeyi perde misali aşağı indirip sarkıtmak. / 2. Sarkıtılmak.

Er: 1. Erken. / 2. Erkek. / 3. Rütbesi olmayan asker, nefer. / 4. Yiğit kahraman kimse. / 5. Koca. / 6. Bir işte ehil olan kimse. / 7. Velî, ermiş, Allah'a manen yakın olan, Allah katında şefaati kabul edilen kimse.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Nezaketle dünya kadınına eş olmayı istiyordum (ancak) himmet yorganını sarkıtmaya geç kaldım, erim (erliğim) yoktur.*

Şerh: Şair bu beyitte dünyadan muradını alamadığını söylemekte ve bu hususu estetik bir benzetme kurgusu ile ortaya koymaktadır. ***Teşbih-i beliğ*** yoluyla dünyayı kadına; himmeti ise yorgana benzeten şair, nezaketle dünya kadınına eş olmayı istediğini ancak himmet yorganını uzatmaya geç kaldığını söylemektedir. Başka bir deyişle şair burada dünya hayatında istek ve arzularını gerçekleştiremediğini, dert ve sıkıntı içerisinde yaşam sürüp mutluluğu ve saadeti bulamadığını ifade etmektedir. Şaire göre bunun nedeni himmet yorganını sarkıtmakta geç kalması yani elinden tutacak, yardımından ve desteğinden istifade edecek kimseyi bulamaması yahut yardım istemekte geç kalmasıdır. Sebebi her ne olursa olsun bu dünyanın zevki ve sefası şairden geçmiştir. Ona yalnızlık içerisinde muradını alamadığı bu dünyanın elemini çekmekten başka bir şey kalmamıştır. Beyitte geçen "zen" ile "harre" ve "devâc" ile "isdâl" ifadeleri kendi aralarında anlam bütünlüğü arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

7.Beyit: Ne faḳruŋ köhne bürd-i berd-i fersāsın ḳodum dūşa

Ne tāc u taḫt sevdāsı serümde efserüm yoḳdur

Kelimeler:

Faḳr: 1. Fakirlik, yoksulluk. / 2. Eksiklik. / 3. Kendinde varlık görmeyip her bakımdan Allah'a muhtaç olduğunu bilme, mevhum varlığından kurtulup ef'al, sıfat ve zâtını Allah'ın sıfat ve zâtında fani kılma, fenâfillâha erişme hâli, manevî yokluk.

Köhne: 1. Eskimiş, yıpranmış, eski. / 2. İçinde bulunulan zamana göre geride kalmış, zamanı ve modası geçmiş.

Bürd: Araplar'ın giydiği bir çeşit üstlük, abâ, hırka.

Berd: Soğuk.

Fersā: Sonuna geldiği kelimelere "eskiten, bozan, tüketen" anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar.

Dūş: Omuz.

Ser: 1. Baş, kafa, kelle. / 2. Baş, başkan, önder, reis. / 3. Baş, başlangıç. / 4. Tepe, doruk, zirve, tepe. / 5. Bir şeyin başladığı yer, üst tarafı, yukarı kısmı. / 6. Uç, kenar. / 7. Nihayet, son.

Efser: Taç, iklil.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ne fakirin soğuk geçiren eskimiş hırkasını omzuma koydum. Ne (de) taç ve taht sevdası ile başımda tacım yoktur.*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgilinin yokluğunu ve bu yokluk hasebiyle yaşadıklarını, hissettiklerini dile getiren şair, bu beyitte kendi özelliklerine ve davranışlarına değinerek bir anlamda sevgilinin ondan yüz çevirmesi için herhangi bir sebep olmadığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda şair ne fakirlerin eskimiş hırkalarına göz dikecek kadar alçak ne de makam ve mevkide gözü olan biri olmadığını söylemektedir. Nitekim şair, yegâne sermayesi aşk olan ve yalnızca sevgiliye ulaşmayı amaçlayan zavallı bir âşıktır. Sevgili dışındaki hiçbir unsurun onun gözünde zerrece bir ehemmiyeti yoktur. Şair de bu hususu vurgulayarak ne alçak ne de hırslı biri olmadığını tabiri caizse etliye sütlüye karışmayan bir âşıktan ibaret olduğunu dile getirmekte ve bir anlamda da sevgilinin tek derdi sevgili olan bu âşıktan nasıl yüz çevirdiğini sorgulamaktadır.

Esasen şairin bu beyitte ortaya koyduğu söylemini gerçek hayattaki kimliğiyle de özdeşleştirmek mümkündür. Nitekim şair, yaşamı süresince hem yoksulluk içerisinde hem de makam ve mevki sahibi olarak rahat günler geçirmiştir. Ancak hiçbir zaman ne fakirin ekmeğine göz dikmiş ne de daha üst makamlar için açgözlülük, kurnazlık yapmamıştır. Aksine makam ve mevki, itibar, resmiyet onun karakterine ters gelmiş ve bulunduğu itibarlı konumdan feragat edip daha sakin ve gösterişsiz bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Dolayısıyla şairin bu beyitte de ister bürokrasi içerisinde üst bir makamda görev yaparken ister ise uzlete çekildiği dönemde hiçbir zaman ne fakirin sırtındaki yıpranmış hırkaya ne de makam ve mevkiye tabiri caizse koltuk sevdasına göz dikmediğini; her daim adalet ve hoşgörü üzerine bir düstur takındığını ifade ettiği düşünülebilir.

Şair beyitte bir yandan fakirliği bir yandan da varlığı, gücü, itibarı ifade ederek anlamsal olarak birbirine zıt iki durumdan söz etmiştir, ***tezat*** söz konusudur. Beyitte geçen "fakr", "köhne" ve "bürd-i berd-i fersâ" ile "tac u taht" ve "efser" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "ne" ifadesi beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

8.Beyit: Degül aʿrāż-ı nā-maḥsūs maḥsūsın bile bilmem

Ki bu ṣayrāfiyānda ceyde şāyān cevherüm yoḳdur

Kelimeler:

Aʿrāż-ı nā-maḥsūs: Bir kişiye ait olmayan, herkesin bildiği, başkalarına ait belirtiler, izler, işaretler, alâmetler.

Maḥsūs: 1. Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir yere ait olan, başkasında bulunmayan, hususileşmiş, has, özgü. / 2. Birisi için ayrılmış, birine tahsis edilmiş. / 3. Ayrı, başlı başına, müstakil. / 4. Ayrıca, hususi olarak, bilhassa. / 5. İsteyerek, bilerek, kastî olarak, kasten, özellikle. / 6. Şaka olsun diye, şakadan, yalandan.

Ṣayrafiyān: 1. Sarraflar. / 2. Ufak tefek oyunlarla istediğini elde etmeyi başaran, her işin kolayını bilen, açıkgöz, kurnaz kimseler.

Ceyd: Uzun boylu olmak.

Şāyān: Layık, değer, yakışır.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bırak herkesin bildiği alâmetleri, yalnızca birinin bildiğini bile bilmem. Ki bu kurnazlıkta uzun boya yakışır bir cevherim yoktur.*

Şerh: Bir önceki beyitte kendi hâlinde olan bir âşık olduğunu dile getiren şair, esasen bu beyitte de aynı minvalde bir söylem ortaya koymaktadır. Bu noktada şair; ne herkesin bildiği bilgileri ve alâmetleri, ne de kişiye, duruma özgü yalnızca bir kişinin sahip olduğu şeyleri dahi bilmediğini söylemektedir. Bununla beraber şair, bu tarzdaki bilgileri elde etmek, gizli durumları açığa çıkarmak veyahut muhtelif işleri çıkarına göre şekillendirebilecek bir cevherinin olmadığını tabiri caizse kurnazlıkta uzun boylu olmadığını da özellikle vurgulamaktadır. Dolayısıyla şair (âşık), kalbinin ve aklının merkezinde yalnızca sevgili olduğunu; onun dışındaki hiçbir şeyin kendisi için önemli olmadığını dile getirmektedir. Şair burada bir anlamda da sevgiliyi elde etmek için türlü türlü oyunlar sergileyecek kadar sağlam bir kurnazlık cevherinin olmadığını ifade ederek her daim bütün dürüstlüğü ve samimiyetiyle sevgilinin karşısına çıktığını, günlük hayatta nasıl biri ise sevgilinin karşısında da öyle olduğunu tabiri caizse özü ve sözünün bir olduğunu dile getirmektedir. Diğer beyitler de göz önünde bulundurulduğunda şairin bu söylemi ile hâlâ sevgilinin neden böyle özü ve sözü bir olan, herhangi bir yanlışı bulunmayan âşığa nasıl yüz çevirdiğini sorguladığını söylemek mümkündür.

Yine bu beyti de şairin hayatına paralel olacak bir biçimde yorumlamak gerekirse; şairin hiçbir zaman özellikle saray içerisinde makam ve mevki sahibi iken daha fazla itibar görmek, mevki atlamak veyahut başkalarının ayağını kaydırmak üzere kurnazlık ve açgözlülük yapan bir yapıya sahip olmadığını dile getirdiği düşünülebilir.

Beyitte geçen "nâ-mahsûs" ve "mahsûs" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur.

9.Beyit: İderdüm dilli defter şerha vü dāġı dil-i zārā

Raḳam-senc olmaġa şāyeste dilli defterüm yoḳdur

Kelimeler:

Dilli Defter:

Şerha: 1. Dilim, parça. / 2. Bıçak yarası, kesik ve yara izi.

Dāġ: 1. Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan. / 2. Tedavi için vücutta kızgın bir demirle oluşturulan yanık. / 3. Aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara. / 4. Lâle, gelincik vb. çiçeklerin göbek kısmındaki siyahlık.

Dil-i zār: Ağlayan, inleyen gönül.

Raḳam-senc: Sayıyı, miktarı ölçen, değerlendiren.

Şāyeste: Layık, yaraşır, uygun, şayan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *(Gönlümdeki) yara ve yarıkları inleyen gönle dilli defter ederdim. (Ancak artık) sayılmaya uygun (bir) dilli defterim yoktur.*

Şerh: Şair önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de sevgilinin yokluğuna ve bu yokluk hasebiyle yaşadığı durumlara değinmeye devam etmektedir. Şair, zamanında sevgilinin cevr ü cefası ve vuslatının imkânsızlığı nedeniyle gönlünün çok fazla yara aldığını hatta bu yaralardan bir dilli defter tuttuğunu ifade etmektedir. Dilli defter, hükümet dairelerinde tutulan defterlerden birisi olup talep edilen şeyin karşısına gerekli açıklamaların yazılmasıyla suretiyle tutulur. Defterin en önemli özelliği yazıların ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmasıdır (Kaplan, 2009: 243). Şair de beyitte gönüldeki yara ve yarıkların çokluğunu belirtmek için onları dilli deftere not ettiğini dile getirmektedir. Zira şairin (âşığın) gönlü sevgilinin eziyetleri yüzünden kan revan olmuş ve pek çok yara almıştır. Ancak ne yazık ki şair artık bu yaralara sahip değildir. Çünkü bu yaralara sebep olan, kendisine eziyet edecek bir sevgili yoktur. Dolayısıyla sayılabilecek bir gönül yarası olmayan şairin yaralarını ayrıntılı olarak not edeceği bir dilli defteri de artık bulunmamaktadır.

Beyitte geçen "şerha vü dağ" ve "dil-i zâr" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "dilli defter" ifadesi birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

10.Beyit: Ben ol şīr-i girān-kirdār-ı ṣaḥn-ı ġābe-i ʿışḳam

Elümde Ẕü’l-fiḳārum vardur ammā Ḥayderüm yoḳdur

Kelimeler:

Şīr-i gir: 1. Aslanı tutacak derecede güçlü ve cesur kimse. / 2. Çakır keyif, hafif sarhoş kimse.

Kirdār: 1. İş, amel, fiil. / 2. Davranış, gidiş, tarz, üslup. / 3. Sonuna geldiği kelimelere “… davranışlı, … gidişli” anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar.

Ṣaḥn: 1. Evin ortasındaki açıklık, avlu. / 2. Orta yer, saha, meydan. / 3. Oyuk ve boş yer. / 4. Câmilerde iç giriş kapısı ile mihrap arasında kalan, cemaatin toplu olarak bulunmasına ve toplu ibadete elverişli olan geniş, üstü örtülü kısım. / 5. Kiliselerde tonozu taşıyan iki ayak dizisiyle ana kapı arasında kalan geniş kısım.

Ġābe: Aslan yatağı olan, içinde vahşî hayvanların yaşadığı sık orman.

Ẕü’l-fiḳār: 1. İki parçalı. / 2. Hz. Ali’nin ucu çatallı, ortası yivli olan çok meşhur kılıcı.

Ḥayder: Asıl anlamı “arslan” olan kelime Hazret-i Ali’ye lakap olmuş, onun yiğitlik ve cesaretinden dolayı “yiğit ve cesur” anlamında kullanılmıştır.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ben o aşk ormanının ortasındaki cesur davranışlı aslanım. Elimde Zülfikâr’ım vardır amma Haydar’ım yoktur.*

Şerh: Şair bu beyitte ise her ne kadar doğrudan adını zikretmese bile kullanmış olduğu “Zülfikâr” ve “Haydar” ifadeleri ile Hz. Ali’ye ***telmihte*** bulunmakta ve beytini bu kavramlar üzerinden kurgulamaktadır.

Hz. Ali, divan şiirinde oldukça sık adı zikredilen önemli simalardan bir tanesidir. Hz. Muhammed’in damadı ve dört halifeden birisi olan Hz. Ali, yiğitliği ve gözü pek olması hasebiyle “Haydar” lakabıyla ve Hz. Peygamber’in kendisini vermiş olduğu “Zülfikâr” adlı kılıç vb. kavramlar ile birlikte beyitlerde yerini almış, bilhassa korkusuz ve cesur olması gibi özellikleri üzerinde durulmuştur (Zavotçu, 2006: 218, 588-589). Şair de beytinde bu kavramları korkusuzluğu ve cesareti ifade etmek üzere kullanmaktadır. Bu doğrultuda şair, kendisinin aşk ormanının ortasında yer alan korkusuz bir aslan gibi göründüğünü; hatta elinde güç ve kudretin timsali olan Zülfikar’ın da bulunduğunu ancak bu gücü temsil eden kılıcı kullanmaya kudreti olmadığını ifade etmektedir. Esasen şair burada aşk ormanında kendisini gösterecek güçlü bir aslan yani âşıklık hususunda oldukça iddialı ve nitelikli bir olduğunu söylemektedir. Ancak ne yazık ki şair bu âşıklık hünerlerini gösterebileceği, aşk konusunda ne kadar kudretli ve olduğunu ispat edebileceği bir cesaretinin kalmadığını dile getirmektedir. Zira şairin tabiri caizse önünde

gövde gösterisi yapacağı ve âşıklık marifetlerini sergileyeceği bir sevgilisi yoktur. Dolayısıyla sevgilinin olmadığı bir yerde de âşıklık niteliklerini ortaya sermenin bir anlamı yoktur ve sevgilinin yokluğunda şairin bu konudaki kabiliyeti ve cesareti de ortadan kalkmaktadır.

Beyti farklı bir şekilde daha yorumlamak da mümkündür. Bu doğrultuda şair, kendisini aşk ormanının ortasında bir güç ve kudret sahibi bir aslan gibi olduğunu ancak gücünü sergileyecek bir cesarete sahip olmadığını dile getirmektedir. Nitekim şair, bu hususta ne kadar güçlü olursa olsun sevgilinin yanında onun gücünün esamesi dahi okunmaz. Sevgili konu ne olursa olsun her daim en tepededir; ondan güçlüsü, cesuru, acımasızı vb. bulunmamaktadır. Dolayısıyla aşk ormanında her ne kadar aslan gibi olsa da sevgilinin karşısında tıpkı bir kediye dönmekte; gücünü sergilemeye cesaret bulamamaktadır. Çünkü o böyle bir durumda sevgilinin gazabıyla karşılaşacağını ve onun gazabının her şeyden daha üstün olduğunun farkındadır. Bundan dolayı şair, aşk ormanın ortasında tıpkı bir güçlü aslan gibi göründüğünü ancak elinde bir güç -aşk ve âşıklık gücü- barındırmasına karşın aslında bu gücünü sergilemeye cesareti olmayan biri olduğunu ifade ettiği düşünülebilir.

Beyitte geçen "gâbe-i 'ışk" ifadesi ile aşkı ormana benzetmiştir, ***teşbih-i beliğ*** söz konusudur. Bununla beraber şair kendisini aşk ormanının ortasındaki güçlü bir aslana benzetmiştir, benzetme edatı söylenmediği için ***müekked teşbih*** yapılmıştır. Ayrıca "şîr" ile "gâbe" ve "Zülfikâr" ile "Hayder" ifadeleri kendi aralarında anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

11.Beyit: Raḳīb ister peçeyken Baba ṭāġın zīb-cāy itmiş
Benüm ol āfetüŋ semtinde ġayrı isterüm yoḳdur

Kelimeler:

Raḳīb: 1. Aynı şeyi elde etmek isteyenlerden, aynı amaca varmak için uğraşanlardan her biri. / 2. Aynı sevgiliye gönül verenlerden her biri. / 3. "Görüp gözeten, bütün varlıklar üzerinde gözcü durumunda olan, bütün işler murakabesi ve kontrolü altında bulunan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

Peçe: Kadınların sokakta yüzlerini gizlemek için örttükleri yüz örtüsü.

Baba tāġ: Muğla'da yer alan bir dağ.

Zīb: Süs, bezek.

Cāy: Yer, mahal, mevki.

Āfet: 1. Önlenmesi elde olmayan büyük felâket, belâ, musibet, badire. / 2. Sakınılması gereken, tehlikeli, insana büyük zarar verecek olan kimse veya şey. / 3. İnsanın kendini kaptırıp kurtulamadığı durum. / 4. İnsanı şaşkına çevirip aklını başından alacak kadar güzel kadın.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Rakip (yalnızca) peçesini (açmasını) ister iken (o) Baba Dağı'nı (dahi) süslemiş. Gayrı benim o afetin (afet gibi sevgilinin) semtinde (bir) isteğim yoktur.*

Şerh: Şair, kendisine yüz çeviren ve ilgi göstermeyen sevgilinin rakip ile hemhâl olmasından dem vurmaktadır. Hiçbir vakit şaire (âşığa) merhamet etmeyen, ona güzel sözler söylemeyip güzelliğini esirgeyen sevgili, âşığın rakiplerine ise tam tersi bir muamele göstermekte; onlara güzel sözler söyleyip hoş sohbet etmekte hatta güzelliğini bile bahşetmektedir. Şair de bu durumdan yakınarak rakibin yalnızca güzel yüzünü görmek üzre sevgiliden peçesini indirmesini istediğini ancak o afet gibi sevgilinin bırak peçe indirmeyi rakip için Baba Dağı'nı dahi süslediğini ifade etmektedir. Şair burada sevgilinin kendisinden gelen küçücük bir isteği bile yerine getirmezken rakibin en ufak bir isteğinde neredeyse önüne dünyaları serdiğini dile getirmekte ve bu durumdan yakınmaktadır. Karşılaştığı bu tablo neticesinde sarsılan ve gördüklerini hazmedemeyen şair hem derin bir öfkeye hem de umutsuzluğa kapılarak sevgilinin hiçbir zaman kendisine böyle ihsanlarda bulunmayacağını düşünmeye başlamış ve artık sevgili ve onun bulunduğu yerle ilgili hiçbir istekte bulunmayacağını ifade etmiştir.

Şair beyit içerisinde sevgilinin rakibin her istediğini yerine getirmesini vurgulamak hasebiyle Baba Dağı'nı dahi süslediğini ifade etmiş, ***mübalağa*** yapmıştır. Bununla beraber "ol afet" ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır. Ayrıca "peçe", "zîb-cây itmiş" ve "âfetün semti" ifadeleri sevgili ile ilişkili kelimelerdir, ***tenasüp*** söz konusudur.

12.Beyit: Ḳapu Allāh ḳapusı eşigin bālīnveş yaṣdan
Derinde der-be-der dīvāneyüm ġayrı derüm yoḳdur

Kelimeler:

Bālīn: Yastık, kalın minder yastığı, koltuk.

Yaṣdanmak: Dayanmak, yaslanmak.

Der: Kapı.

Der-be-der: 1. Avare, kılıksız, derli toplu olmayan, hırpânî. / 2. Dağınık, perişan.

Dīvāne: 1. Çılgın, deli, mecnun. / 2. Kendini duygularının coşkunluğuna bırakmış, akılla ilgisini kesmiş, aşkın buyruğu altına girmiş olan kimse, meczup, şeydâ.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Kapı Allah kapısı (onun) eşiğine yastık gibi yaslan. Kapında derbeder (bir) divaneyim (gidecek) başka kapım yoktur.*

Şerh: Sevgilinin olmayışından ve kendisine ilgi göstermemesinden dolayı oldukça müşkül bir durumda olan şair, her ne kadar dışarıdan çok belli olmasa da içten içe kendini yediğini ve derbeder bir hâlde olduğunu dile getirmektedir. Bu noktada şair, yaralarını sarmak ve isteklerini arz etmek için Allah'tan başka gidecek bir kapı bulunmadığını söylemekte ve Allah kapısına yaslanmaktan başka bir çaresi olmadığını kendine hatırlatmaktadır. Dolayısıyla şairin yapması gereken umutsuzların umudu, derdi olanların dermanı ve sonsuz kudret sahibi olan Allah'a sığınmaktan başka bir şey değildir.

Beyitte "Allah kapısının eşiğine yastık gibi yaslanmak" ifadesinde benzeyen (sen), kendisine benzetilen (bâlîn), benzetme yönü (yasdanmak) ve benzetme edatı (veş) olmak üzere benzetme unsurlarının tamamına yer verilerek ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "kapu", "eşik" ve "der" ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca "kapu" ve "der" ifadeleri kelimeleri beyit içerisinde birden fazla kez kullanılarak ***tekrir*** yapılmıştır.

13.Beyit: Ne Manṣūram ne ber-dār-ı ser-i zülf olmaḳ ister dil

Nesīmī-var hem de yüzmege lāyıḳ derüm yoḳdur

Kelimeler:

Ber-dār: Darağacına çekilmiş, asılmış.

Ser-i zülf: Saçlarının ucu, başı.

Dil: Gönül, yürek.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ne (ben) Mansur'um ne (de) gönlüm saçlarının ucuna asılmak ister. Üstelik Nesîmî gibi yüzmeye layık bir derim yoktur.*

Şerh: "Hallâc-ı Mansûr" ve "Seyyid Nesîmî" divan şiirinde sıklıkla adı zikredilen iki mutasavvıftır. Her ikisi de ilâhî sırların içindeki derin manaların hakikatine eren varlığın birliğine erişen kimselerdir. Onlar ulaşmış oldukları bu ilâhî mertebenin etkisiyle ilâhî aşk sırrını faş etmişler ve cezbe hâlinde söyledikleri bu sözlerin derin anlamları çevrelerince yanlış anlaşıldığı için -Mansûr darağacına asılarak, Nesîmî ise derisi yüzülerek- idam edilmişlerdir. Dolayısıyla her ikisi de aşk ehli olan bu iki isim divan şiirinde özellikle aşk yolunda can vermeleri ve aşklarına sadık olmaları çerçevesinde ele

alınmışlardır (Uludağ, 1997: 377-381; Bilgin, 2007: 3-5). Şair de beyitte aşk yolculuğundaki durumunu bu iki isim üzerinden anlatmaktadır. Önceki beyitlerde sevgilinin kendisine yüz çevirmesi ve rakibe yönelmesi hasebiyle hayal kırıklığına uğrayan ve artık sevgiliden bir şey istemeyeceğini söyleyen şair, gün geçtikçe sevgilinin hatasından dönüp kendisine ilgi göstereceğine ve vuslat imkânı vereceğine dair olan inancını kaybetmektedir. Bu doğrultuda şair ne kendisinin ne gönlünün Mansûr gibi aşk yolunda canını feda etmeye, darağacına asılmaya gönüllü; ne de Nesîmî gibi yüzülmeye layık bir derisi olmadığını ifade etmektedir. Esasen şair bu söylemiyle aşk yolunda onlar kadar kararlı ve sabırlı olmadığını ifade etmekte ve bir nevi sevgiliye gözdağı vermektedir. Nitekim fazla naz âşık usandırmakta ve artık şair (âşık) sevgiliye dair ümidini kaybetmektedir.

Şairin bu ifadesine başka bir açıdan bakıldığında ise artık yaşlandığını ve yorulduğunu dile getirdiği düşünülebilir. Zira ömrünü sevgiliyi beklemekle ve onun sebep olduğu eziyetleri çekerek geçiren şairin hem fizikî olarak hem de ruhsal olarak artık dayanacak gücü kalmamıştır. Dolayısıyla her anlamda yaşlanmaya başlayan şairin artık ne yüzülmeye layık bir derisi ne de sevgiliye canını feda edecek kadar bir aşk coşkunluğu bulunmamaktadır.

Beyitte "Hallâc-ı Mansûr" ve "Nesîmî" gibi büyük mutasavvıflara ***telmih*** yapılmıştır. Beyitte geçen "Mansûr" ile "ber-dâr" ve "Nesîmî" ile "yüzmeye lâyık derüm" ifadeleri kendi aralarında anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır. Ayrıca beyitte "derisini yüzmek" deyimi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

14.Beyit: Yine bir güçli ḳuvvetli cüvāna mübtelā oldum
Meded ey nev-cüvān eyyām-ı pīrīdür ferüm yoḳdur

Kelimeler:

Cüvān: 1. Genç, yakışıklı, boyu posu yerinde erkek veya kadın. / 2. Genç, taze, diri, canlı.

Mübtelā olmak: Düşkün olmak, alışmak.

Meded: 1. Yardım, imdat, nusret. / 2. Yardımcı kuvvet, destek birliği. / 3. Yardım et, imdat eyle, yetiş, aman, eyvah.

Nev-cüvān: 1. Delikanlı, genç. / 2. Taze.

Eyyām: 1. Günler. / 2. Zaman, devir. / 3. Uygun ve elverişli zaman.

Pīrī: Yaşlılık, ihtiyarlık.

Fer: 1. Parlaklık, aydınlık, nur. / 2. Süs, ziynet. / 3. Şan, şeref, nüfuz, iktidar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Yine güçlü kuvvetli bir gence (genç ve diri güzele) düşkün oldum. Ey genç sevgili medet ki yaşlılık zamanıdır, ferim yoktur.*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgilinin kendisine yüz çevirdiğini, ona yalvarsa bile işlerin değişmeyeceğini ifade eden; sonrasında da sevgilinin rakibe ilgi ve alaka göstermesiyle birlikte sevgiliye olan inancını yitirdiğini ve ondan artık bir şey istemeyeceğini hatta onu artık istemediğini dile getiren şair, sevgiliye olan hasrete daha fazla karşı koyamayıp sarf ettiği bütün bu sözleri çiğnemekte ve ondan yardım, merhamet dilemektedir. Bu doğrultuda oldukça çetin ceviz, acımasız ama aynı zamanda bir o kadar da genç ve güzel bir sevgiliye müptela olduğunu söyleyen şair, sevgiliye seslenip onun genç ve güzel ancak kendisinin yaşlı ve dermansız bir durumda olduğunu dile getirerek kendisini daha fazla yormaması, üzmemesi için sevgiliden yardım ve merhamet dilemektedir. Şair burada "yaşlılık zamanlarında" olduğunu söyleyerek hem sevgiliden yaşça daha ileride olduğunu hem de onun kendisine yaşattıklarından dolayı artık ruhunun yaşlandığını, güç ve takatinin kalmadığını ifade etmektedir. Netice olarak her iki durumda da şairin vücudunun feri gitmiştir ve artık sevgilinin kendisine merhamet etmesi gerektiğini düşünmektedir.

Beyitte "ey nev-cüvân" ifadesi ile şair genç ve güzel sevgilisine seslenmektedir, ***nida*** söz konusudur. Bununla beraber "nev-cüvân" (gençlik) ve "eyyâm-ı pîr" (yaşlılık) ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca "fer", "güç", "kuvvet" ve "cüvân" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

15.Beyit: Berü döşekden ayırma beni ey gül-bün-i tāze
Dıraḫt-ı ḫuşk-neşve nā-pezīr-āsā yerüm yoḳdur

Kelimeler:

Döşek: 1. Yatak. / 2. Yünle doldurulmuş kaba şilte. / 3. Gemi gövdesinde basınç, çarpma, ağırlık vb.ni karşılayabilecek dirençte omurgaya dik konmuş levha veya profiller. / 4. Eski ahşap savaş gemilerinde omurga üzerine gelen iskarmozun ilk parçaları.

Gül-bün: Gül fidanı, gül ağacı.

Dıraḫt: Ağaç.

Ḫuşk: 1. Kuru. / 2. Kaba, soğuk, incelmemiş, feyzi olmayan, ruhsuz.

Neşve: 1. Neşe, sevinç. / 2. Hafif sarhoşluk, hafif sarhoşluğun verdiği keyif. / 3. Bazı ilâhî hallerin insanda uyandırdığı manevî zevk.

Pezīr: Sonuna geldiği kelimelere "kabul eden, kabul edebilecek olan, alan" anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey taze gül fidanı! Neşe kabul etmeyen kuru ağaç gibi yerim yoktur (amma) beni (yine de) beri döşekten ayırma.*

Şerh: Bir önceki beyitte sevgiliye seslenip kendisine merhamet etmesini dileyen şair, aynı yakarışa bu beyitte de devam etmekte ve kendisini onun yanından alıkoymamasını istemektedir. Esasen şair bunu önceki beyitte merkeze oturttuğu gençlik ve yaşlılık zıtlığını farklı bir benzetme kurgusuyla şekillendirerek ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda sevgiliyi güzel ve taze bir gül bahçesine; kendisini ise yeşermemiş ve kuru bir ağaca benzeten şair, bu yaşlı ve dermansız tabiri caizse kuru bir ağaç gibi olan hâliyle o zarif ve canlı, büyüleyici bir güzelliğe sahip gül bahçesinin yanında ve yöresinde bir yerinin olmadığının farkında olduğunu dile getirmektedir. Ancak şair yine de duygu ve isteklerinin önüne geçememekte ve sevgiliye seslenerek her ne kadar abes gibi görünse de kendisini -kuru ağacı- ondan -o güzel gül bahçesinden- ayrı koymamasını istemektedir. Zira her ne olursa olsun şair (âşık), daima sevgilinin yanında olmayı arzulamakta ve kendisini bu istekten alıkoyamamaktadır.

Şair "ey gül-bün-i tâze" ifadesi ile sevgiliye seslenmektedir, ***nida*** söz konusudur. Burada "gül-bün-i tâze" ifadesi ile kastedilen sevgilidir, ***açık istiare*** yapılmıştır Bununla beraber "tâze" (gençlik ve dirilik) ve "huşk" (yaşlılık ve zayıflık) ifadeleri anlamsal olarak bir zıtlık barındırmaktadır, ***tezat*** söz konusudur. Şair kendisini mutsuz ve canlılığını yitirmiş olması bakımından kuru bir ağaca benzetmiştir, ***mufassal teşbih*** yapılmıştır. Beyitte döşekten kasıt gül fidanının dikili olduğu yer ve bir anlamda gül bahçesidir, ***mecaz-ı mürsel*** yapılmıştır.

16.Beyit: Yolum hep ḫuşk-sāl-ı vaḫşete düşdi bu eşnāda
Ḳurıdı ḳanı cism-i zārumuŋ hergiz terüm yoḳdur

Kelimeler:

Ḫuşk-sāl: Kuraklık.

Vaḫşet: 1. Vahşî olma durumu, vahşilik, yabanilik. / 2. Issızlık, tenhalık, yalnızlık. / 3. Korku, üzüntü, dehşet.

Cism-i zār: Ağlayan, inleyen beden, vücut.

Hergiz: Asla, hiçbir vakit, hiçbir şekilde.

Ter: 1. Tazelik. / 2. Islak, yaş.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Bu sırada yolum hep tenhalık kuraklığına düştü. İnleyen vücudumun kanı kurudu, (o yüzden) asla tazeliğim yoktur.*

Şerh: Önceki beyitlerde artık yaşlanmaya başladığını, aşkın coşkunluğunu yaşayacak canlılığı ve zorluklarına katlanacak bir gücü olmadığını dile getiren şair, bu beyitte ise neden böyle bir duruma düştüğünün sebebini açıklamaktadır. Şaire göre onun bu denli kanının kurumasına ve tazeliğini yitirmesine sebep olan şey düştüğü yollardır. Nitekim şair, her daim ıssız ve kurak son derece zorlu yolların yolcusu olmuştur. Şüphesiz sonu sevgiliye varan aşk yolculuğu da bu zorlu yollardan bir tanesidir. Şair geçtiği bu zorlu yollarda bilhassa aşk yolunda sürekli olarak pek çok zorlukla mücadele etmiş ve bunun neticesinde de çok fazla sıkıntı ve acı çekip hem fizikî hem de ruhanî yaralar almıştır. Şair de bu durumu gözler önüne sererek inleyen ve ağlayan vücudunun bu zorlu yolculuklar esnasında çürüdüğünü bundan dolayı tazeliğini yitirip tabiri caizse kanının kuruduğunu dile getirmektedir.

Beyitte geçen "yolum düşdi" ifadesi ile "yolu düşmek" deyimi, "kurıdı kanı" ifadesi le de "kanı kurumak" deyimi kullanılmış, ***irsal-i mesel*** yapılmıştır. Bununla beraber beyitte geçen "huş-sâl" ile "ter" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "huşk-sâl-ı vahşet" ifadesi yalnızlık, tenhalık kuraklığa benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır.

17.Beyit: Bütün ẖayruŋ da şerrüŋ de ḳaderdür maṣdarı lā-büd

Benüm kendi yedümde ẕerrece ẖayr u şerüm yoḳdur

Kelimeler:

Maṣdar: Bir şeyin çıktığı, sudur ettiği yer, kaynak, memba.

Lā-büd: 1. Gerekli, lâzım, zarurî, terk edilmesi mümkün olmayan. / 2. Elbette, mutlaka, behemehal.

Kendi yedü: Kendi eli. Bir kimsenin kendi iradesi dâhilinde olan şeyler.

Ẕerrece: Zerre kadar, çok az.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Elbette bütün hayrın da şerrin de kaynağı kaderdir. Benim kendi elimde (olan) en ufak bir hayır ve şerrim yoktur.*

Şerh: Önceki beyitte sürekli olarak sıkıntı ve acı veren yollara hâsıl olduğunu ve bunun neticesinde oldukça müşkül durumlara düştüğünü dile getiren şair, yaşadığı bunca olumsuzluklara karşı sığınabileceği en güvenli limana yani Allah'a sığınmaktadır. Nitekim insanın özellikle İslâm inancını benimsemiş bir kimsenin yaşadığı bütün olumlu

ve olumsuz hadiselerin Allah'ın bir takdiri olduğunun bilincinde olması oldukça önemli bir husustur ve şair de tam olarak böyle bir düstur sergilemektedir. Bu doğrultuda şair, yaşadığı onca sıkıntıya rağmen inancını elinden bırakmamakta ve başına gelen hayır ve şerr her hadisenin kendi iradesi dâhilinde değil bizzat Allah'ın takdir ettiği alın yazısından ibaret olduğunu dile getirmektedir. Bu durumun bilincinde olan ve kendi kaderi üzerinde bir hükme sahip olmadığını idrak eden şair için de geriye kalan tek şey ise her daim Allah'a şükür etmek ve elini eteğini onun huzurundan çekmemektir.

Beyitte geçen "hayr" ve "şerr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır. Bununla beraber "hayr" ve "şerr" ifadeleri beyitte birden fazla kez tekrarlanarak ***tekrir*** yapılmıştır.

18.Beyit: Getürmez cünbişe bu ḫuşk-şāḫ-ı cismimi devrān
Beni bir ṣalla ṣırt eyler ḳucaḳlar ṣarṣarum yoḳdur

Kelimeler:

Cünbiş: 1. Şevk, neşe ve coşkunluk dolu hareket, kaynaşma. / 2. Hareket etme, kımıldama, oynama. / 3. Eğlence, oyun.

Ḫuşk-şāḫ-ı cism: Varlığın kuru dalı.

Devrān: 1. Dünya, felek. / 2. Kader, talih, baht. / 3. Zaman, çağ. / 4. Bazı tarikatlarda dervişlerin halka teşkil ederek dönmek suretiyle yaptıkları zikir.

Ṣal: Hasta, yaralı ya da ölü taşınan sedye.

Ṣarṣar: Şiddetli ve soğuk esen rüzgâr.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Felek bu kuru dal (gibi olan) bedenimi neşe ve coşkun bir hâle (eğlenceye) getirmez. (Zira) Beni bir salla sırtına alıp kucaklayacak şiddetli rüzgârım (bile) yoktur.*

Şerh: Gerek sevgilinin ona yüz göstermemesi gerekse de pek çok farklı zorluklarla mücadele etmesi hasebiyle daima sıkıntı ve acı içerisinde olan şairin (âşığın) bedeni, yaşamış olduğu bu acılar ve çektiği eziyetlerden dolayı tıpkı kuru bir dal gibi incecik olmuş, zayıf ve takatsiz bir hâle düşmüştür. İçinde bulunduğu bu durumdan oldukça mustarip olan şair, son derece neşeli ve hayat dolu olduğu eski günlere dönmeyi, o günlerdeki gibi olmayı istemektedir. Ancak öyle kötü bir hâldedir ki bunu tek başına başarması mümkün değildir. Onundan elinden tutacak, kendisine destek olacak bir yardım eline ihtiyaç vardır. Fakat ne yazık ki zavallı şairin (âşığın) yardımına başvurabileceği, onu sırtına alacak, derdine derman bulmasına yardımcı olacak hiç

kimsesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla çektiği acı ve kederden incecik kuru bir dal gibi kalan şaire yardım edecek kimse tabiri caizse o kurumuş dalın hareket etmesini sağlayacak bir rüzgâr bulunmamaktadır. Şair de içinde bulunduğu bu müşkül durumdan dem vurmakta ve hayıflanmaktadır.

Beyitte geçen "huşk-şâh-ı cismimi" ifadesi ile şair, zayıf ve güçsüz bedenini kuru ve ince bir dala benzetmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "sırt eyler" ifadesi ile "sırtına almak" deyimi kastedilmiştir, ***irsal-i mesel*** söz konusudur.

19.Beyit: Fu'ādī lā-yadırru'n-nāse bel lā-yenfeʿu'd-dünyā

Ki hecr ü vaṣldan ġayrı ebed nefʿu żarum yoḳdur

Kelimeler:

Fu'ādī: Kalbî, kalpten ve gönülden olan, samimî.

Hecr: Ayrılık.

Vaṣl: 1. Ulaşma, birleşme. / 2. Sevdiğine kavuşma, vuslat.

Ebed: Sonu olmayan gelecek zaman.

Nefʿ: Fayda, çıkar, kâr, menfaat.

Żār: Zarar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *İnsanlara herhangi bir zarar vermediği gibi kalbimin, gönlümün bu dünyaya bir faydası da yoktur ki bundan böyle sonsuza kadar ayrılık ve kavuşmadan fayda ve zararım (bir beklentim de) yoktur.*

Şerh: Sevgilinin kendisine yüz çevirmesiyle birlikte oldukça müşkül bir hâl içerisinde bulunan ve ne sevgilinin ne de çevresindeki insanların kendisine yardım eli uzatmadığını dile getiren şair artık dünyadan ümidini kesmeye başlamaktadır. Hiç kimseye karşı zerrece bir kötülüğü ve zararı bulunmamasına rağmen dar zamanında kimsenin derdine ortak olmadığını söyleyen şair, yine sorumluluğu kendisine yüklemektedir. Bu noktada şair kimseye bir zararının olmamasına karşın yararının da olmadığını dile getirmekte ve buna paralel olarak da içinde bulunduğu zorlu duruma karşı herkesin kayıtsız kaldığını düşünmektedir. Ancak şair bu durumdan dolayı hayıflanmamaktadır. Zira yaşadığı bunca zorluk ve kayıplardan sonra şair de her şeye karşı ilgi ve alakasını yitirmiş tabiri caizse kendisini kendi kaderine terk eylemiştir. Bundan dolayı da şair, ne başkasından gelecek olan yardım eline ne de bundan sonra sevgiliden gelecek olan kavuşma veyahut ayrılık haberlerinden zerrece bir beklentisi olmadığını; çünkü yaşanan bunca acı ve sıkıntının

ardından artık kendinden geçtiğini dolayısıyla bunların kendisi üzerinde bir etkiye sahip olamayacağını ifade etmektedir.

Esasen beyitteki anlam dünyasını farklı bir şekilde daha yorumlamak mümkündür. Şair sevgilinin kendisine yüz çevirmesi ve bir türlü bu tavrından ödün vermemesi hasebiyle artık umutsuzluğa kapılmıştır. Bundan dolayı da bu zamana kadar kimseye bir zararı olmayan gönlünün artık bir faydasını da göremeyeceğini dile getirmektedir. Nitekim gönlün asıl görevi aşk hadisesi ile ilgili gelişmeleri algılamaktır. Ancak sevgilinin yüz çevirmesi ve ilgisiz kalmasıyla birlikte ümitsizliğe kapılan şairin gönlünün bu görevi yerine getirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla artık ümitsizliğe kapılan ve ne sevgilinin vuslatının ne de ayrılığının kendisine bir fayda veya zararı olmayan şair, bundan böyle zararsız gönlünün bir faydasını da göremeyeceğini dile getirmektedir.

Beyitte geçen "hecr" ile "vasl" ve "nef" ile "zâr" ifadeleri anlamsal olarak birbirine zıttır, ***tezat*** yapılmıştır.

20.Beyit: Degül ḳırāṭ-ı gevher-pāre-i ḳadrüm benüm maʿlūm

Güher ṣuyındayum ḳadrüm bilinmez ṭartarum yoḳdur

Kelimeler:

Ḳırāṭ: Mücevher tartmakta kullanılan 0,20 gram ağırlığında bir ölçü [Dirhemin (320 gr.) on altıda biri, miskalin yirmi dörtte biri, gramın beşte biridir. Dört keçi boynuzu çekirdeği, şer'an ise orta büyüklükte beş arpa ağırlığı olarak kabul edilmiş, yerine göre dört veya beş arpa arasında değişmiştir].

Gevher: 1. Cevher, mücevher, elmas, inci. / 2. Bir şeyin özü, esası, varlığındaki değişmeyen aslî maya, cevher.

Pāre: Parça.

Ḳadr: 1. Değer, kıymet. / 2. İtibar, şeref. / 3. Rütbe, pâye. / 4. Derece, ölçü, miktar.

Maʿlūm: 1. Herkes tarafından bilinen, öğrenilmiş olan şey. / 2. "Belli, öyle, şüphesiz, tamam, evet" vb. anlamlarda cevap sözü olarak kullanılır.

Güher: 1. Cevher, mücevher, elmas, inci. / 2. Bir şeyin özü, esası, varlığındaki değişmeyen aslî maya, cevher.

Ṭartar: Dikkatle inceleyen, değer biçen.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Benim değerimin cevher parçasının ölçüsü herkes tarafından bilinmemektedir. (Zira) cevher suyundayım (ancak) değerimi ölçen tartarım yoktur (bu yüzden) kıymetim bilinmez.*

Şerh: Sevgiliye ulaşmak ve onun sevgisine, ilgisine nail olmak için her türlü çabayı gösteren, pek çok zorluğa göğüs geren ancak yine de bunu başaramayan şair kıymetinin bilinmediğinden dem vurmaktadır. Kalpten ve samimi bir şekilde sevgiliyi arzulayan ve bu isteği üzre elinden geleni ardına koymayan şair ne yaparsa yapsın sevgilinin değerini anlamayacağını söylemekte tabiri caizse âşıklık hokkasının içinde bir inci gibi parlamasına karşın kıymetinin bilinmediğini ifade etmektedir. Nitekim ne sevgilide ne de çevresindeki kişilerde onun kıymetini anlayacak ve değer biçecek bir tartar yoktur. Yani başka bir deyişle ne sevgili ne de diğer insanlar şairde bulunan âşıklık cevherini anlayabilecek bir vasfa sahip değillerdir. Dolayısıyla şairin bu benzersiz vasfı kıymetini bilmeyenlerin arasında kaybolup gitmektedir.

Beyte farklı bir açıdan bakıldığında şairin şairlik kabiliyetinden söz ettiği de düşünülebilir. Bu bağlamda şair, şiirinin ve sözünün oldukça değerli bir cevher niteliğinde olduğunu ancak çevresindekilerin onun bu kıymetli ve eşsiz yönünü anlayamadıklarını ve değerini bilemediklerini ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Beyitte geçen "kırât", "gevher", "güher" ve "tartar" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

21.Beyit: O rütbe ḳālıbum maḥv itdi nār-ı şevḳ-i ʿālem-gīr
Ki ḫākister miyānında ışıldar ekṣerüm yoḳdur

Kelimeler:

Rütbe: 1. Derece, sıra, basamak. / 2. Ölçü, miktar, derece. / 3. Ordu hizmetinde bulunanların sahip olduğu derece.

Ḳālıp: 1. Vücut, gövde, insanın maddî yapısı. / 2. Şekil, suret, biçim.

Nār-ı şevk-i ʿālem-gīr: Âlemi kaplayan arzunun, hevesin ateşi.

Ḫākister: Kül.

Miyān: 1. Ara, mâbeyn. / 2. Bir şeyin ortası, vasat. / 3. Kemer bağlanacak yer, bel.

Ekṣer: 1. Çok fazla, en çok, birçok. / 2. Genellikle, umumiyetle, ekseriya. / 3. Çekiçle dövülerek yapılan demir çivi.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Âlemi kaplayan arzunun ateşi bedenimi o derece mahvetti ki küllerin arasında ışıldayan (bir) çivim yoktur (kalmamıştır).*

Şerh: Şair, sevgiliye olan aşkı yüzünden yaşadığı zorluklara ve içerisini düştüğü müşkül duruma değinmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda şair dünyayı kaplayacak kadar büyük bir sevgi duyduğu sevgilinin, gönlünde yaktığı aşk ateşi ile bedenini yanıp kül

ettiğini ifade etmektedir. Hatta öyle ki şair (âşık), sevgilinin aşkıyla yanıp kül olan bedeninden geriye işe yarar hiçbir şey kalmadığını da ifade etmektedir. Nitekim şairin (âşığın) muhtelif zorluklarla bezenmiş bu aşk yolculuğundan yara bere almaması, bir şeyleri feda etmemesi mümkün değildir ki şair de bu uğurda gönlünü hatta tüm benliğini feda etmiş ve aşk ateşi ile gönlünü, tüm vücudunu yakıp yerle bir etmiştir. Dolayısıyla şair burada biraz da abartılı bir ifade ile sevgilinin aşkı sebebiyle tüm benliğinin yanıp kül olduğunu ve bu küllerin arasında işe yarar hiçbir şeyin kalmadığını -bir anlamda hem fizikî hem de ruhsal olarak güç ve takatinin kalmadığını- dile getirerek aşkın ve âşıklığın zorlukları karşısında düştüğü durumu gözler önüne sermektedir.

Esasen beyitteki anlam dünyası farklı bir şekilde daha yorumlanabilir. Zira şairin beyitte ortaya koyduğu söylem akıllara dünya hayatında yaptıkları nedeniyle cehennemde azap çeken bir kimseyi de hatırlatmaktadır. Bu bağlamda şair, dünyevî unsurlara gösterdiği arzunun diğer tarafta kendisinin ateşler içerisinde kalıp bedeninin mahvolmasına neden olacağını; o ateşin içerisinde ve küllerin ortasında kendisinden geriye hiçbir şey kalmayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla şairin burada bir anlamda dünyevî unsurlara heves ederek ebedî hayatın gerçekliğini unutmamak gerektiğini vurguladığını söylemek mümkündür.

Şair beyitte sevgiliye karşı olan istek ve arzusunun dünyayı kaplayacak kadar büyük olduğunu ifade ederek abartılı bir söylemde bulunmuştur, ***mübalağa*** söz konusudur. Ayrıca buradaki istek ve arzu ateşe benzetilerek ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "nâr ve "hâkister" ifadeleri anlamsal olarak birbiri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

22.Beyit: Beni ġam yer egerçi ben ġamı yerdüm biraz eyyām

Velī el-ḥāletü hāẕihi yerüm yoḳdur yerüm yoḳdur

Kelimeler:

Ġam: Kaygı, tasa, keder, iç darlığı.

Egerçi: 1. Her ne kadar, ise de, gerçi. / 2. Nasıl ki.

Eyyām: 1. Günler. / 2. Zaman, devir. / 3. Uygun ve elverişli zaman.

Velī: 1. Ama, fakat, lâkin, şöyle ki. / 2. Cenabıhakk'a yakınlık mertebesini kazanmış olan seçkin kul, Allah'ın dostu ve sevgili kulu. / 3. "İmanlı kullarının dostu olan, onlara yardım eden, iyi işlerinde başarı nasip eden, sıkıntılarını gideren" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. / 4. Sahip.

El-ḥāletü hāẕihi: Henüz, şimdi, hâlâ, bugün, bugünkü günde, şimdiki zamanda, şimdiye kadar.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Her ne kadar gam beni yer idiyse de bazı günler ben gamı yerdim. Fakat şimdi durum bu ki yiyesim yoktur yerim (de) yoktur.*

Şerh: Önceki beyitlerde ortaya koyulan anlam dünyası göz önüne alındığında oldukça yaşlanan ve bütün takatini yitirmiş bir durumda olan şair (âşık), artık dert ve tasa çekecek bir hâlinin kalmadığını dile getirmektedir. Her ne kadar önceleri gücü ve dermanı yerindeyken sevgiliye kavuşmak için büyük çaba sarf etse ve onun aşkıyla pek çok dert ve sıkıntı çekse de artık şairin ne sevgilinin gamını çekmeye hevesi ne de bu gamla doldurabileceği bir yeri kalmamıştır. Zira şair artık gençlik zamanlarını geride bırakmış, gam ve kederle beslenen gönlü de canlılığını yitirmiştir.

Beyitte "beni gam yer egerçi ben gamı yerdüm biraz eyyâm" ifadesi ile bir cümlenin başını sonuna, sonunu başına getirmek suretiyle yeni bir cümle oluşturulmuş, ***akis*** sanatına başvurulmuştur. Bununla beraber "yerüm yokdur" ifadelerinin yazılışları aynı ancak anlamları farklıdır, ***cinas*** söz konusudur. Ayrıca beyitte "gam yemek" ifadesi kullanılarak ***irsal-i mesel*** yapılmıştır.

23.Beyit: Düşüp pīrāmen-i girdāb-ı faḳra bir hevā buldım
Ve-lākin keştī-i ümmīde yarar lengerüm yoḳdur

Kelimeler:

Pīrāmen: Çevre, etraf.

Girdāb: 1. Suyun kendi etrafında fırdolayı burgu gibi dönmesi ve döndüğü yer, su çevrintisi, çevrinti, burgaç, eğrim. / 2. İçinden çıkılmaz tehlikeli veya zor durum.

Faḳr: 1. Fakirlik, yoksulluk. / 2. Eksiklik. / 3. Kendinde varlık görmeyip her bakımdan Allah'a muhtaç olduğunu bilme, mevhum varlığından kurtulup ef'al, sıfat ve zâtını Allah'ın sıfat ve zâtında fani kılma, fenâfillâha erişme hâli, manevî yokluk.

Hevā: 1. İster, arzu, heves, meyil. / 2. Aşk, sevgi, tutkunluk. / 3. Nefisten gelen arzu, iptilâ.

Ve-lākin: Lakin, fakat.

Keştī: Gemi.

Ümmīd: 1. Arzu edilen, olması istenen bir şeyin gerçekleşebileceği ihtimalinin verdiği rahatlatıcı, ferahlatıcı duygu, olması istenen bir şeye duyulan beklenti, umu. / 2. Bu duyguyu uyandıran kimse veya şey.

Lenger: 1. Gemileri durduğu yerde tutabilmek için denize atılan demir zincir ve ucundaki çapa, gemi demiri. / 2. Büyük, yayvan, kenarları geniş bakır yemek kabı. / 3. Tarikat ehlinin giydiği taçların başa geçen kısmı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Fakirlik, yoksulluk girdabının etrafına düşüp bir arzu, aşk buldum. Lakin ümit gemisine uygun (bir) çapam yoktur.*

Şerh: Önceki beyitlerde sevgiliye kavuşacağına ve onun kendisine karşı ilgi ve alaka göstereceğine dair inancını yitirmeye başladığını dile getiren şair, bu beyitte de ümitsizliğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda fakirliği ve yoksulluğa girdaba benzeten şair, bu girdabın etrafında cebelleşirken sevgiliye tutulup yeni bir aşka yelken açtığını ancak sevgiliyi bulduğu bu yerde gemisini tutabilecek bir çapasının olmadığını dile getirmektedir. Başka bir deyişle şair burada yoksulluk ve fakirlik içerisinde hayatını sürdürürken bir noktada sevgiliyi bulup kendisini ona kavuşmaya adadığını ancak ona kavuşmanın mümkün olmadığını ve kendisinin de kavuşmaya dair inancının kalmadığını ifade etmektedir. Şair bu düşüncesini girdap ve gemi üzerinden oluşturduğu benzetme kurgusuyla estetik bir biçimde ortaya koymaktadır.

Beyitte geçen "pîrâmen-i girdâb-ı fakr" ifadesi ile yoksulluk bir girdaba; "keştî-i ümmîd" ifadesi ile de kavuşma ümidi bir gemiye benzetilmiştir, ***teşbih-i beliğ*** yapılmıştır. Bununla beraber "girdâb", "keştî" ve "lenger" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** söz konusudur.

24.Beyit: Ṣaḥan sevdāsı rabṭ-ı ḳalbe māniʿ dür mevālīye

Hele bu ḫ̆ānçeye vażʿ idecek mis lengerüm yoḳdur

Kelimeler:

Ṣaḥan: İçinde yemek ısıtılan, yumurta vb. pişirilen, derinliği az, bakır, alüminyum, çelik vb. madenî kap.

Rabṭ: 1. Bağlama, bağlanma, iliştirme, iliştirilme. / 2. Cümleleri gerekli bağlaçlarla birbirine bağlayarak sıralama.

Māniʿ: 1. Bir işin yapılmasını önleyen şey, engel. / 2. "Dilediği her şeyin olmasına ve bilhassa kulları için zararlı isteklerin gerçekleşmesine mâni olan, müsaade etmeyen" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır.

Mevālī: 1. Osmanlı devlet teşkilatında mevleviyet pâyesine erişmiş üst seviyedeki ilim adamları, mollalar, büyük kadılar. / 2. Azat edilmiş köleler, azatlılar.

Ḫ̆ānçe: Küçük sofra, küçük sini, küçük tepsi.

Vaż‘ : 1. Koyma, konulma. / 2. Ortaya koyma, düzenleme, tedvin etme. / 3. Belirleme, tayin etme, tespit etme. / 4. Vaziyet, tavır, duruş, biçim.

Mis: 1. Temiz ve güzel kokulu, misk gibi. / 2. Çok iyi, mükemmel.

Lenger: 1. Gemileri durduğu yerde tutabilmek için denize atılan demir zincir ve ucundaki çapa, gemi demiri. / 2. Büyük, yayvan, kenarları geniş bakır yemek kabı. / 3. Tarikat ehlinin giydiği taçların başa geçen kısmı.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Mevâlî için sahan sevdası kalbin bağlanmasına engeldir. (Benim) bu küçük sofraya koyacak bir güzel bir yemek kabım (bile) yoktur.*

Şerh: Sevgilinin kendisine yüz çevirmesi ve ilgi, alaka göstermemesinden oldukça mustarip bir durumda olan şair, bu durumdan dert yanmaya devam etmektedir.

Bu doğrultuda şair, kendisini güzellik sultanı olan sevgilinin kölesi olarak atfetmektedir. Nitekim sevgilinin padişah, âşığın ise köle olarak resmedilmesi divan şiirinde oldukça sık karşılaşılan bir benzetme kurgusudur. Şair de bu benzetme kurgusunu kullanarak sevgilinin huzurunda bir köle gibi olan âşıkların sahan sevdasında gözü olmamaları gerektiğini söylemekte zira bu durumun gönülden bağlanmaya engel bir husus olduğu konusunda uyarıda bulunmaktadır. Nasıl ki köleler önlerine her ne yemek geliyorsa baş eğip önlerine geleni yemek zorundalarsa âşık da sevgiliden gelen en ufak lütfa razı gelmeli ve onunla yetinmelidir. Çünkü fazlasını beklediği takdirde beklediğini alamayacak ve bu durum gönülden bağlanmaya engel olacaktır. Lakin şairin buradaki durumu bahsettiğinden daha da ötededir. Şair hiçbir zaman sevgilinin haddinden fazla ilgisinde yani sahanda gözü olmadığını ancak sevgilinin kendisine en ufak bir merhamet ve lütufta bile bulunmadığını tabiri caizse bu zavallı kölenin önüne koyabileceği en ufak bir yemeğe dahi sahip olmadığını dile getirmektedir.

Esasen beyte tasavvufî bir pencereden de bakmak mümkündür. Tasavvufta az yeme (kıllet-i taâm), az konuşma (kıllet-i kelâm), az uyuma (kıllet-i menâm) ve inziva (uzlet) olmak üzere dört önemli prensip bulunmaktadır (Eraydın, 1993: 315-316). Tasavvuf yoluna giren kişi yemeyi, içmeyi, konuşmayı ve uyumayı en aza indirir; ibadeti, zikir ve tefekkürü arttırır. Böylelikle insan her şeyin en azıyla yetinerek; nefsani duygu ve isteklerini bastırmaya, ölçülü ve disiplinli yaşamaya ve manevî olgunluğa ulaşmaya çalışır (Yazıcı, 1994: 188-190). Şair de beyitte “kıllet-i taâm” yani “az yeme” hususuna dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda şair, yemek arzusunun, nimet ve rızk sevdasının insanın manevî yolculuğunu engellediğini ifade etmektedir. Şair de bu durumun son

derece farkındadır ki bundan dolayı bırak yiyecek bir yemeği yemek kabının dahi olmadığını, Hak yolunun gerektirdiği şekilde fakir ve zaruret içerisinde yaşadığını dile getirmektedir.

Dolayısıyla şair ne kadar müşkül bir durumda olduğunu farklı bir benzetme kurgusuyla ***temsilî teşbih*** yoluyla gözler önüne sermiştir. Beyitte geçen "sahan", "hânçe" ve "lenger" ifadeleri anlamsal olarak bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** yapılmıştır.

25.Beyit: Ḫudā temkīnler iḥsān ide cān-ı sebük-maġza

Egerçi ser-be-sevdā-yı vaḳārum lengerüm yoḳdur

Kelimeler:

Temkin: 1. İhtiyatlı ve tedbirli olma, ağırbaşlı ve düşünceli davranma, ağırbaşlılık. / 2. Mânevî hal ve makamları geçip kemâle ererek karar bulma.

İḥsān: 1. Bağışlama, bağışta bulunma. / 2. Bağışlanan şey, bahşiş, atiye. / 3. Lütuf, kerem, iyilik. / 4. Allah'a O'nu görüyormuş gibi ve O'nun huzurunda olmanın şuurunda olarak ibadet etme.

Sebük-maġz: Aklı kıt, akılsız, beyinsiz.

Egerçi: 1. Her ne kadar, ise de, gerçi. / 2. Nasıl ki.

Vaḳār: Ağırbaşlılık, haysiyetli ve şerefli olma, temkin.

Lenger: 1. Gemileri durduğu yerde tutabilmek için denize atılan demir zincir ve ucundaki çapa, gemi demiri. / 2. Büyük, yayvan, kenarları geniş bakır yemek kabı. / 3. Tarikat ehlinin giydiği taçların başa geçen kısmı.

Lenk / Leng: Topal, aksak.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Her ne kadar sevdalı başımda ağırbaşlılığım (ve) tacım yoksa (da) Allah bu akılsız cana ağırbaşlılık ve düşünceli davranma (kabiliyeti) bahşetsin.*

Şerh: Aşk belasına tutulup sevgiliye ulaşmak için pek çok zorluğa katlanan ve oldukça acınası bir duruma düşen şair, içinde bulunduğu bu durumdan çıkmak için Allah'a niyaz etmektedir. Bu doğrultuda şair, Allah'tan bu akılsız ve düşünmeden hareket eden kuluna ağırbaşlılık ve düşünerek hareket etme kabiliyeti vermesini dilemektedir. Nitekim şair (âşık), sevgiliyi gördüğü andan itibaren aklını bir kenara bırakmış ve duygularıyla hareket eder olmuştur. Zira bunca zorluğa göğüs germenin ve bunca acıya katlanmanın başka bir izahı mümkün değildir. Şair de artık bu durumdan hayıflanır bir duruma gelmiş ve sevdası

yüzünden başından giden düşünme kabiliyeti ve ağırbaşlılığı Allah'ın tekrar bahşetmesini niyaz etmiştir.

Beyitte geçen "temkîn" ve "vakâr" ifadeleri anlamsal bir bütünlük arz etmektedir, ***tenasüp*** söz konusudur.

26.Beyit: Yazardum nāme-i şevḳi be-vefḳ-i ḫˇāhiş ey Kānī

Ve-lākin nişleyüm yāra gider nāme-berüm yoḳdur

Kelimeler:

Nāme: 1. Mektup. / 2. Sevgiliye yazılan mektup, aşk mektubu.

Şevḳ: 1. Şiddetli arzu, istek, aşırı heves. / 2. Sevinç, neşe, keyif. / Işık, parıltı, şavk. / 4. Allah aşkı ile insan gönlünde meydana gelen coşkunluk.

Be-vefḳ-i ḫˇāhiş: İstek, arzuya uygun.

Ve-lâkin: Lakin, fakat.

Nişlemek: Ne yapmak.

Nāme-ber: Mektup götüren, mektup alan.

Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarım: *Ey Kânî! Arzu mektubunu (gönlün) isteğine uygun olarak yazardım. Lakin ne yapayım sevgiliye gidip (bir) mektup götüren kimsem yoktur.*

Şerh: Şair gazelinin makta beytinde ise gazel boyunca sevgilinin kendisine yüz çevirmesi üzerine hissettiklerini ve belki de ona merhamet etmesi, en ufak bir lütuf kırıntısında bulunması için yalvaracağı, gönlünden geçenleri samimi ve hararetli bir şekilde anlatacağı bir mektup kaleme almak istediğini ancak bu mektubu sevgiliye iletebilecek mektup götüren birine sahip olmadığını dile getirmektedir. Nitekim önceki beyitlerde de belirtildiği gibi şairin yanında ve yöresinde ona yardım edebilecek, onun derdinden anlayacak kimsesi kalmamıştır. Dolayısıyla şair (âşık), sevgiliye mektup yazsa dahi mektubun ona ulaşmayacağını bilmekte ve bir anlamda arzusunun hiçbir şekilde hâsıl olmayacağını ifade ederek ümitsizliğini vurgulamaktadır. Ne yazık ki şairin derin bir yalnızlık içerisinde acılarıyla ve içinde biriktirdikleriyle baş başa kalmaktan başka bir seçeneği kalmamıştır.

Beyitte geçen "ey Kânî" ifadesi ile seslenme söz konusudur, ***nida*** yapılmıştır. Bununla beraber şair kendisinden başka birisiymiş gibi bahsetmiştir, ***tecrid*** yapılmıştır. Ayrıca "yazardum" ve "nâme" ifadeleri anlamsal olarak birbirleri ile ilişkilidir, ***tenasüp*** söz konusudur.

SONUÇ

Tokatlı Kânî, edebiyat sahasında nazmından çok nesriyle öne çıkan ve nesir sahasındaki başarısından dolayı nazmı göz ardı edilen bir isimdir. Bu çalışmada da Kânî'nin, *Dîvân*ı'nda yer alan ilk elli gazelin şerhinden hareketle şairlik gücü ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Mizacı gereği hayatı boyunca hiçbir yerde uzun soluklu kalamayan ve sürekli mekân değiştiren şair, şiirlerinde de tek bir tarza bağlı kalmamıştır. Kânî, gazellerinde daha çok klasik şiir geleneğine bağlı kalmakla beraber hikemî, rindâne ve âşıkâne tarzda şiirler de kaleme almıştır. Hikemî bir üslup benimsediği şiirlerinde kaderin değiştirilemez ve kaçınılmaz oluşu, dünyanın aldatıcı ve geçici oluşu vb. gibi konulara değinmiş; bununla beraber nasihate dayalı söylemlerde bulunmuştur. Zaman zaman da kendisini dünyevî zevklere ve içkiye meyil eden, içki ve aşkın etkisiyle sarhoş olan bir rind gibi göstererek rindâne tarzda şiirler kaleme almış ve bu şiirlerde rind tipinin yegâne düşmanı olan zâhidi eleştirmekten geri durmamıştır. Âşıkâne tarzda kaleme aldığı şiirlerinde ise bazen beşerî aşkı bazen ilâhî aşkı ele almıştır. Şair bu tarz gazellerinde genel olarak sevgiliye kavuşamayan, oldukça acı çeken ve müşkül durumda olan bir âşık profili çizerken; sevgilinin dillere destan güzelliğini anlatmayı da ihmal etmemiştir.

Kânî, bu farklı tarzdaki şiirlerinin içerisinde Mevlevî kültürüne dair kavramlar, mitolojik unsurlar ve efsanevi şahsiyetler (Acem kaynaklı şahıslar, kutsal kitaplarda ismi zikredilen kişiler, mutasavvıflar, filozoflar, aşk hikâyelerinin kahramanları vb.), ay, güneş, yıldız gibi kozmik unsurlara da yer vermiş; özellikle ay ve güneşi, parlaklık ve ulaşılamaz olması bakımından sevgili ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca felekten de sıkça şikâyet etmiştir. Şair bunlarla beraber âyetlerden yaptığı alıntılar ve müzik, oyun vb. gibi pek çok farklı alanla ilgili unsurları da şiirinin içerisine katarak şiirlerinde çeşitliliği ve özgünlüğü sağmaya çalışmıştır.

Nesir sahasında olduğu kadar nazımda da kendisine güvenen Kânî, şairliğini ve şiirini övmekten geri durmadığı gibi aynı zamanda yaşadığı dönemdeki olaylara ve insanların yozlaşmışlığına da kayıtsız kalmamış, eleştirel söylemlerde bulunmuştur.

Arap ve Fars dillerini ana dili gibi bilen Kânî, şiirleri içerisinde sıklıkla Arapça ve Farsça ifadeler kullanmış; hatta zaman zaman Türkçe şiirleri içerisinde tamamıyla Arapça veyahut Farsça kelimelerden oluşmuş mısra ve beyitlere yer vermiştir.

Şair, şiirlerinde Arapça ve Farsça ifadeler kullanmasına karşın aynı zamanda yalın ve duru bir söyleyiş tarzı da benimsemiştir. Onun şiirlerinde günlük konuşma dilinde kullanılan ifadelerle oluşturulmuş ve atasözleri ve deyimlerle bezenmiş zarif söylemler bulmak mümkündür.

Son olarak Kânî, hangi türde ya da hangi konuda bir şiir kaleme alırsa alsın sahip olduğu mizahî karakteri hep yansıtmış; mizahî üslubundan ve ironik söylemlerinden asla taviz vermemiştir:

Bu özellikler neticesinde görüldüğü üzere Kânî'nin nazmı, farklı söyleyiş tarzları ve muhtelif konu başlıklarından oluşmakla beraber derin bir hayal dünyası ve özgün bir ifade gücü barındırmaktadır. Yer yer anlaşılması güç ve edebî değeri düşük söylemler bulunsa da ilk elli gazelin şerhinden tespit edildiği kadarıyla Kânî'nin şiirleri, şairin şahsına münhasır bir dille oluşturduğu nükteli ve zarif söylemlerle doludur. Dolayısıyla Kânî'nin nazmı, oldukça değerli ve göz ardı edilemeyecek bir niteliğe sahiptir.

KAYNAKÇA

Aka, B. (2015). *Divan Şiirinde Rüzgâr* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Akıncı, S. (1971). Hekimoğlu Ali Paşa ve Kânî Efendi. *Hayat-Tarih Mecmuası, 2*, 14-17.

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Akün, Ö. F. (1994). "Divan Edebiyatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 389-427). İstanbul.

Albayrak Sak, V. (2021). Klasik Türk Şiirinde Galatalı Şair Sıyâmî-i Rûmî'nin Redd-i Matla' Gazelleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 467-478.

Alevoğlu, D. (2015). *Şeyhî Dîvânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Alıcı, S. (2017). *Divan Şiirinde Ay (XV. – XVI. Yüzyıl)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin: Çağ Üniversitesi.

Altıntaş, R. (2007). *Mevlânâ'da Gönül Kelâmı*. İstanbul: Vefa Yay.

Arı, R. (2021). Âşık İle Sevgili İlişkisinde Öfkenin İki Yüzü: Gazap ve Sitem. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 9*(27), 256-277.

Arpaguş, S. (2005). Tasavvufta "Mantıku't-tayr", Mevlânâ'da Hz. Süleyman ve Kuşdili Tasavvuru. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 121-135.

Arslan, M. (2000). "Divan Şiirinde Satranç ve Satranç Istılahları". *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yay., s. 1-25.

Aslan, M. U. (2017). Tokatlı Kânî Dîvânında Mûsikî İle İlgili Unsurlar. *Rast Müzikoloji Dergisi*, *5*(1), 1490-1499.

Atalay, B. (2017). Klasik Türk Edebiyatında Şâirlerimizin "Sâkî" Kavramına Kazandırdığı Anlamlar. *Kesit Akademi Dergisi*, (10), 680-691.

Atar, F. (1995). "Fetva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 12, s. 486-496). İstanbul.

Ay, Ü. (2009). Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* (2), 117-162.

Aynacı, M. (2012). Divan Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klâsik Dönem Tıp Metinleri Ekseninde Değerlendirilmesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (9), 29-48.

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Bağış, A. (2021). *Şeyh Gâlib Divanı'ndaki İlk Elli Gazelin Şerhi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Siirt Üniversitesi.

Batislam, H. D. (1997). *Kânî'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Batislam, H. D. (2020). Divan Şiirinde Mum ve Cem Sultan'ın Şem' (Mum) Gazeli. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 24*(24), 108-136.

Bayrakçı, Ö. F. (2015). Türk Din Mûsikîsi'nde "Mevlevî Ayini" Formuna Genel Bir Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2*(2), 139-152.

Bilgin, A. A. (2007). "Nesîmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 33, s. 3-5). İstanbul.

Bostan, İ. (1991). İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846. *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, (6), 21-44.

Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı Müellifleri* (Haz. Yekta Saraç). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Canım, R. (2016). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yay.

Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yay.

Cengiz, O. (2010). *14-15. Yüzyıl Dîvânlarında Mutfak Kültürü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Coşkun, H. (2023). Divan Şiirinde Yay ve Kâbe Kavseyn Mazmunu. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 31*(31), 115-132.

Coşkun, V. (2020). Gönül Tek, Aşk Kaç?: Adlî Örneği. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, (13), 212-227.

Coşkun, V. (2022). *Bir Gazeliyle Kânî'de Kader* [Bildiri Sunumu]. 5. Tokat Sempozyumu, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi. https://www.tokat.gov.tr/kurumlar/tokat.gov.tr/Genel/Dokumanlar/2024/Ocak/5-Tokat-Sempozyumu-Cilt-2.pdf E.T. 02/02/2025

Çalka, M. ve Türk, F. (2019). Divan Şiirinde 'Gönül' Kavramının Redif Bağlamında Kazandığı Anlamlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Hikmet Dergisi*, 474-490.

Çayıldak, Ö. ve Kavruk, H. (2018). Sâkînâmelerde Şarap Tasvirleri. *Turkish Studies, 13*(5), 79-109.

Çelebi, İ. (2010). "Şeytan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 39, s. 99-101). İstanbul.

Çelebi, İ. (2012). "Vefk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, s. 605-607). İstanbul.

Çetin, A. (1997). "Hasan Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, s. 289-290). İstanbul.

Çetinkaya, Y. (2011). Mevlevilikte Müzik Felsefesi: Mesnevî'de Aşk, Mûsikî, Ney. *İnsan ve Toplum, 1*(2), 57-86.

Çiftçi, M. H. (2019). *Arapça Dil Bilgisi*. İstanbul: Nizamiye Akademi.

Çopur, E. N. (2020). Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer, Kılıç, Ok. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 10*(1), 58-81.

Çubukçu, İ. A. (1984). Mevlana ve Felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26*(1-4), 97-118.

Demirbağ, Ö. (2018). Klasik Şiirimizde Hallâc-ı Mansûr. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 1-12.

Demirkazık, H. İ. (2011). Divan Şiirinde Karga. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (24), 131-178.

Demirkazık, H. İ. (2012). Emrî Divanı'nda Âdetler ve Gelenekler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 9*(9), 49-110.

Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

DİB. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf E.T. 23/01/2025

Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

Doğan, A. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.

Durmaz, G. (2005). Dîvân Şiirinde Rind. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(8), 57-76.

Eraydın, S. (1993). "Çile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 8, s. 315-316). İstanbul.

Erbay, N. (2018). Geleneksellik Düzleminde Tokatlı Kâni'nin Gazelleri ve Gazellerindeki Nasihat Söylemi/Lyrics Of The Tokat Kâni's İn The Context Of Tradition And Advice Speech İn His Lyrics. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* (61), 27-43.

Erdoğan, M. (1997). Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 286-293.

Erdoğan, M. (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Ersoylu, H. (1981). Türk Dünyasının Düşünce, Dil ve Edebiyatındaki Bazı Kuşlar. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* (11), 76-125.

Erzen, M. H. (2013). Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı. *Turkish Studies, 8*(4), 835-854.

Esen, P. S. (2020). Rehî-yî Mueyyîrî'nin Gazellerinde Çeşitli İsim ve Sıfatlarla Anılan Sevgili. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (67), 379-394.

Eskigün, K. (2006). *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Gider, M. ve Çiftçi, S. (2021). Âşık-Sevgili Tasvirlerine İlişkin Karşıtlıkların Gazellerdeki Yansımaları. *International Journal of Filologia*, (6), 101-128.

Gökgül, G. (2024). Mevlevi Giysilerindeki Sembolik Anlamlar. *Bozok Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 19-35.

Gölcük, Ş. (2008). "Rızık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 35, s. 73-74). İstanbul.

Gönel, H. (2010). Divan Şiirinde Sevgiliye Dair. *Turkish Studies, 5*(3), 208-222.

Gösterir, İ. (2022). *Çorum Yöresi Deyimleri Sözlüğü*. Çorum: Çorum Belediyesi Yay.

Gözitok, M. A. (2020). Yazımdan Yayıma Hüsn ü Aşk'ın Serencâmı-I. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *60*(1), 263-288.

Güleç, İ. (2010). Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 42*(42), 83-111.

Gülhan, A. (2008). Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Mecazlar. *Turkish Studies, 3*(5), 345-375.

Günaydın, A. (2020). "İbnü'l-vakt" ve "Ebü'l-vakt" Kavramlarının Klasik Türk Tasavvuf Edebiyatındaki Kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 326-336.

Harman, Ö. F. (2007). "Nûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 33, s. 224-227). İstanbul.

Harman, Ö. F. (2013). "Yûsuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, s. 1-5). İstanbul.

Horata, O. (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti*. Ankara: Akçağ Yay.

İnce, Ö. (2018). Sosyo-Kültürel Eleştiri Bağlamında Kânî Dîvânında İronik Unsurlar. *Filolojide Akademik Çalışmalar*, 33-48.

İsen, M. vd. (2018). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.

İzbudak, V. Ç. (1991). *Mesnevi*. İstanbul: MEB Yay.

Kanar, M. (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi.

Kanar, M. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.

Kaplan, H. (2018). Divan Edebiyatında Sakız ve Sakız'ın Fethinin Edebiyatın Nükte Dünyasına Yansımaları. *EKEV Akademi Dergisi*, (73), 367-394.

Kaplan, Y. (2009). Sâbit Divanı'nda Mahallîleşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları. *Turkish Studies, 4*(5), 209-248.

Kaplan, Y. (2010). Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* (44), 131-155.

Karaman, G. (2012). Perîşân Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşlenişi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 288-319.

Karaman, G. (2015). Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sihir. *Turkish Studies, 10*(8), 1503-1536.

Kaya, B. (2020). Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Divanı'nda Âşık, Sevgili ve Rakip Tasavvuru. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13*(71), 43-56.

Kaya, B. A. vd. (2018). *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler*. İstanbul: Kesit Yay.

Kayaalp, İ. (2001). "Kânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 306-307). İstanbul.

Kayaokay, İ. (2018). Divan Şiirinde Satranç Terimleriyle Yazılmış Manzumeler. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches], 1*(1), 245-268.

Kelemci N. (2018*). Kânî Dîvânı Sözlüğü (Gazeller Bölümü): Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.

Kılıç, M. (2022). Aşkın Tezahüründe Belirleyici Bir Unsur Olarak Hüsn'deki "Ân". *Zemin Dergisi*, (3), 72-93.

Koçu, R. E. (1969). *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yay.

Kortantamer, T. (1994). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 1-10.

Koşik, H. S. (2020). Divan Şiirinde Sevgilinin Güzellik Unsuru Olarak Püskürme Ben. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, (12), 113-129.

Kurnaz, C. (1992). "Bülbül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 485-486). İstanbul.

Kurnaz, C. (1995). "Felek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 12, s. 306-307). İstanbul.

Kurt, B. (2022). *18. Yüzyıl'da İstanbul Sayfiye Sarayları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Külekçi, N. (1995). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yay.

Memiş, Ş.E. (2021). XVIII. Yüzyılda El-Halil Kentinde Bir Sofra: Simâtü'l-Halîl. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 40*(69), 188-233.

Mert, Ö. (1993). "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, s. 151-154). İstanbul.

Muallim Naci (1995). *Osmanlı Şairleri* (Haz. Cemal Kurnaz). İstanbul: MEB Yay.

Muallim Naci (2009). *Lügat-i Nâcî*. Ankara: TDK Yay.

Nair, A. (1999). *Divan Şiirinde Musiki ve Makamlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.

Nas, Ş. K. (2016). Çaresizliğin Yankılanan Sesi: "Elimden Ne Gelir" Redifli Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (36), 383-414.

Nazik, S. (2015). *Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem* [Doktora Tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Okmak, Ö. (2015). Aydınlı Visâlî'nin Şiirlerinde Yer Alan Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (5), 115-142.

Onay, A. T. (2019). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.

Önder, M. (1956). Mevlevi Giyimler. *Türk Etnografya Dergisi*, (52), 77-82.

Öz, Z. (2017). Bâkî Dîvânı'nda Bahâriyye. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 19*(19), 217-254.

Özcan, N. (2024). Klasik Türk Şiirinin Penceresinden Anber ve Anber Çeşitleri. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 7*(4), 1405-1439.

Öztuna, Y. (1990). *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi* (C. 2). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Öztürk, H. ve Yazar, T. (2017). Dokuma ve Motif Özellikleri Açısından Sembolik Değer Olarak Osmanlı Padişah Kaftanları ve Şifreleri. *Researcher Social Science Studies, 5*(10), 148-168.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. I – III). Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Pala, İ. (2020). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.

Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.

Redhouse, J. W. (1992). *Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yay.

Saraç, M. A. Y. (2000). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkubbe Yay.

Saral, G. (2017). *16. Yüzyıl Divanlarında Mutfak Kültürü* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Solmaz, S. (2022). "Münşe'ât (Kânî). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/munse-at-kani E.T. 11/02/2025

Sucu, N. (2007). Zâhid-Sûfî Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Sosyal Hayattaki Örnekleri. *İstem,* (10), 227-253.

Şahin, K. Ş. (2012). Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(23), 386-408.

Şemseddin Sami (2016). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Yeditepe Yay.

Şentürk, A. A. (1995). *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şentürk, A. A. (1996). *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî Yahut Zâhid Hakkında*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şentürk, A. A. (2006). "Klasik Türk Şiiri Estetiği". T. S. Hamlan (Ed.), *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, s. 185-229. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Şentürk, A. A. (2015). Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili. *Turkish Studies, 10*(8), 141-220.

Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 1). İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.

Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 2). İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.

Şentürk, A. A. (2021). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 5). İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.

Şentürk, A. A. (2023). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 7). İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.

Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2021). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.

Şimşek, H. İ. (2015). Tasavvufta Kalbin Kirlenmesi ve Temizlenmesi Konusu. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14*(28), 35-48.

Şimşek, S. (2017). *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yay.

Tanyıldız, A. (2009). Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç. *Turkish Studies*, *4*(2), 943-960.

Tarlan, A. N. (1981). *Edebiyat Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Tok, E. (2024). *Ebûbekir Kânî'ye Ait Gösterilen Be-Nâm-ı Havâriyyûn Bürûc-ı Fünûn (İnceleme-Tenkitli Metin)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.

Topaloğlu, B. (1988). "Âhiret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, s. 543-548). İstanbul.

Topaloğlu, B. (2022). "Kıyamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 25, s. 516-522). Ankara.

Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.

Uludağ, S. (1989). "Âlem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 2, s. 360-361). İstanbul.

Uludağ, S. (1992). "Bâtın İlmi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, s. 188-189). İstanbul.

Uludağ, S. (1996). "Fütüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 13, s. 259-261). İstanbul.

Uludağ, S. (1997). "Hallâc-ı Mansûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 15, s. 377-381). İstanbul.

Uludağ, S. (2003). "Mâsivâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 28, s. 76). Ankara.

Uludağ, S. (2003). "Meczup". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 28, s. 285-286). Ankara.

Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.

Uzun, M. İ. (1993). “Can”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, s. 138-139). İstanbul.

Vural, E. (2024). “Piyonun Satranç Tahtasından Sevgiliye Uzanan Yolculuğu”. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö14), 534-548.

Yavuz, Y. Ş. (1992). “Bezm-i Elest”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 106-108). İstanbul.

Yavuz, Y. Ş. (2001). “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 58-63). İstanbul.

Yaylalı, Y. (2019). İbn Yemîn’in Bir Gazelinden Hareketle Sevgili Tasviri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(2), 264-272.

Yazar, İ. (2010). *Kânî Dîvânı Tenkidli Metin ve Tahlil*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yay.

Yazıcı, T. (1994). “Derviş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 188-190). İstanbul.

Yekbaş, H. (2008). Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 189-217.

Yeniterzi, E. (1999). Metin Şerhi ile İlgili Görüşler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (5), 59-68.

Yeniterzi, E. (2010). Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(15), 301-334.

Yılmaz, O. (2007). Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *5*(9), 271-304.

Zavotçu, G. (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Yunus Emre DEMİRKAPU	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. Demirkapu, Y. E. ve Mete, E. (2023). Kılıcın Hecrî Dîvânı'ndaki Yansımaları.*18. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*, s. 59-65.	